GOETHE

PROZĂ

7

EDITURA UNIVERS

Şi n-avem noi oare acele inestimabile pagini din Wilhelm Meister ?

JAMES JOYCE

Anii de drumeţie — **cel mai fascinant efort al lui Goethe în genul romanesc, comparabil cu partea a doua din** Faust **în ce priveşte libertatea şi cutezanţa artistică... o terra incognita în afara unui cerc îngust de specialişti.**

HANS RUDOLF VAGET

GOETHE

GOETHE

OPERE
7

PROZĂ

Anii de drumeție ai lui Wilhelm Meister

Studiu introductiv și note
de JEAN LIVESCU

Traducere
de VALERIA SADOVEANU

București, 1988
EDITURA UNIVERS

ÎN CĂUTAREA CONDIȚIEI SOCIALE A OMULUI MODERN

DUPĂ PUBLICAREA *Anilor de ucenicie ai lui Wilhelm Meister* continuarea romanului a apărut mai întîi ca o necesitate de ordin logic. Schiller, care participase cu interes la elaborarea versiunii definitive a romanului şi intervenise adesea cu aprecieri de stringenţă estetică şi filozofică, observa într-o scrisoare că „ucenicia" are drept corelat „măiestria"; a vorbi deci despre prima îţi impune s-o tratezi şi pe a doua.[1] Mai mult chiar, am putea spune că aceste două noţiuni o includ şi pe aceea de „drumeţie" *(Wandern)*; toate trei avîndu-şi originea în tradiţia meşteşugărească germană ca între perioada de ucenicie şi probele de maistru artizanul să călătorească pentru a cunoaşte direct experienţa celor mai vestiţi profesionişti (la rîndul ei, această tradiţie relua practica medievală a studenţilor de a circula între universităţi în căutarea celor mai buni profesori).

Să adăugăm şi faptul că motivul drumeţiei era deosebit de uzitat în literatura lirică şi epică de esenţă romantică a timpului, unde semnifica eliberarea de proza vieţii şi avîntul spre necunoscut.

Schiller argumenta necesitatea continuării romanului şi prin aceea că *Anii de ucenicie* nu puseseră pe protagonist, Wilhelm Meister, în contact cu filozofia, singura forţă formativă, după opinia lui, care asigură individului autonomia de gîndire şi acţiune. „Mărturisesc, scrie el lui Goethe, că pentru epoca noastră speculativă este puţin obişnuit să se scrie un roman cu un asemenea conţinut şi de asemenea vaste dimensiuni, în care să se treacă atît de uşor peste singurul lucru necesar, să fie lăsat un personaj atît de sentimental, cum rămîne continuu Wilhelm, să-şi desăvîrşească anii de ucenicie fără ajutorul acestei călăuze. „După această pledoarie pentru rolul formativ al filozofiei Schiller adaugă, mai conciliant: „Serios însă, cum s-a putut întîmpla să duceţi pînă la capăt educaţia unui om fără să vă fi lovit de lacunele pe care numai filozofia le poate umple?"[2]

Cu toate rezervele în ce priveşte valabilitatea unor asemenea cerinţe filozofice — propria-i metodă de creaţie îi impunea, cum spune el, „ticul realist"[3] de a exprima mai puţin decît intenţiona artistic —, Goethe se declara de acord cu ideea continuării romanului, pentru care lăsase des-

[1] Hans Gerhard Gräf/Albert Leitzmann (ed.): *Der Briefwechsel zwischen Schiller und Goethe*, Leipzig 1955, Vol. 1, 8 iulie 1796.
[2] *ibidem*, 9 iulie 1796.
[3] *ibidem*, 9 iulie 1796.

chise, în final, toate opţiunile. Într-o scrisoare către editorul Cotta se fixează chiar asupra unei teme: vizitarea cu fiul său Felix a locurilor italiene unde s-a născut Mignon. Dar planurile nu s-au concretizat în anii următori. Aceştia au constituit o perioadă de gestaţie, mai ales în ce priveşte structura pe care urma să o capete romanul. Pentru că, dacă privim retrospectiv, prin prisma structurii definitive a romanului, primele părţi elaborate nu făceau parte din fabulaţia acţiunii principale. În 1807 iau astfel naştere, în redactări mai mult sau mai puţin definitive, nuvelele incluse în roman *Sankt Josef der Zweite (Sfîntul Iosif al doilea), Das nussbraune Mädchen (Fata cea ocheaşă), Die neue Melusine (Noua Melusină)* (basmul despre Melusina îl cunoştea Goethe încă din copilărie), *Der Mann von fünfzig Jahren (Bărbatul la cincizeci de ani), Die pilgernde Törin (Nebuna peregrină)* (de fapt o traducere a unei nuvele franţuzeşti, cunoscută de Goethe încă din 1788), *Die gefährliche Wette (Rămăşagul periculos)*. Se cunoaşte că şi romanul *Afinităţi elective*, elaborat tot pe atunci şi publicat în 1809, a fost iniţial gîndit tot ca nuvelă din acest ciclu, a apărut însă separat, problematica luînd dimensiuni ce depăşeau cadrul admisibil pentru o formă nuvelistică. Tot în 1807 apare pentru prima dată în jurnalul intim al poetului titlul de mai tîrziu al romanului. Alte două nuvele din *Anii de drumeţie, Wer ist der Verräter? (Cine-i trădătorul?)* şi *Nicht zu weit (Nu prea departe)* — au fost elaborate ulterior (1820 şi, respectiv, 1825).

Datele de mai sus pot justifica ipoteza că Goethe avea încă de prin 1805 un plan de organizare a romanului din care să facă parte integrantă nuvelele. S-a încercat chiar reconstituirea unei prime forme a *Anilor de drumeţie* ca „florilegiu nuvelistic".[4] În orice caz, primele cinci nuvele citate apar intermitent, între 1808 şi 1818, într-un almanah al timpului.

Pentru deceniul următor — anii consacraţi lucrului la *Poezie şi adevăr* şi la *Divanul occidental-oriental* — informaţiile privind romanul sînt cu totul sporadice. Ele revin în 1820, cînd elaborarea romanului este dusă pînă la capăt, astfel că în decembrie manuscrisul este trimis la tipar, iar în 1821 apare o primă variantă a romanului sub titlul *Wilhelm Meisters Wanderjahre oder Die Entsagenden. Ein Roman (Anii de drumeţie ai lui Wilhelm Meister sau Cei ce renunţă. Roman)* şi cu menţiunea „partea întîi". Faţă de redactarea definitivă acest text este mai redus, într-un dispozitiv diferit, lipseşte şi diviziunea pe cărţi. Romanul este introdus prin zece poeme epigramatice[5], sînt intercalate nuvelele elaborate pînă în 1820, în desfăşurarea acţiunii lipsesc capitolele despre Makarie şi Lenardo.

---

[4] Goethe: *Wilhelm Meisters Wanderjahre. Ein Novellenkranz.* Nach dem ursprünglichen Plan hrsg. von Eugen Wolff, Frankfurt/M. 1916.

[5] Dintre ele, trei se regăsesc în volumul de *Poezii* al prezentei ediţii, cf. p. 285 *Binecuvîntare la drumeţie*, p. 229 *De ce prind spaime să mă străpungă* şi *Dumnezeiască-i moştenirea...*

Nu este menţionată intenţia lui Wilhelm de a se consacra profesiunii de chirurg şi nu apare clarificat nici locul atribuit aforismelor.[6]

Receptarea de public a fost rezervată, nedumerirea principală provenind, fără îndoială, de la forma romanului, cu totul deconcertantă, neobişnuită pentru orizontul de aşteptare al cititorilor vremii. Aceştia nu mai găseau descrierea destinului unui erou central într-o acţiune desfăşurată cronologic. Dacă Lessing cerea limitarea poeziei la succesiune, romanul lui Goethe depăşeşte graniţele dintre acţiunea în timp şi descrierea simultaneităţii, a spaţialului, atribuită pînă atunci artelor plastice. Dificultatea unei înţelegeri adecvate a romanului este recunoscută chiar de Goethe. „Înţeleg prea bine, spune el într-o convorbire, că multe lucruri rămîn [în roman] enigmatice pentru cititori şi că aceştia îşi doresc o a doua parte... Toate trebuie văzute numai simbolic şi pretutindeni este ceva de subînţeles. Orice soluţionare a unei probleme înseamnă o problemă nouă."[7]

Deşi versiunea din 1821 era anunţată ca „partea întîi" a romanului, în perioada următoare Goethe nu este preocupat de o continuare; atenţia sa se concentrează asupra actului al treilea din *Faust II*. Reluarea în 1825 a lucrului la *Anii de drumeţie* este mai degrabă rezultatul unui impuls exterior. În 1821 şi aproape concomitent cu *Anii de drumeţie* începe să apară, anonim şi folosind în mod fraudulos acelaşi titlu, un roman al cărui autor a fost în scurtă vreme identificat ca fiind un cleric, Johann Friedrich Wilhelm Pustkuchen. Intenţia vădită a acestuia era de a denigra poziţia lui Goethe, pe care-l acuză de lipsă de patriotism şi de imoralitate. Confuzia de titlu însă a indus în eroare pe mulţi cititori şi chiar pe unii recenzenţi, ceea ce-l îndeamnă pe Goethe să-şi propună reconsiderarea întregului roman şi să-şi clarifice planurile în vederea unei noi ediţii. Pentru anii 1825—1828 se pot cita peste treizeci de scheme elaborate de Goethe pentru organizarea materialului, fie vechi, din varianta 1821, fie nou conceput. La începutul anului 1829, manuscrisul este încheiat şi transmis editurii Cotta astfel că romanul apare în acelaşi an, formînd volumele 21, 22 şi 23 din ediţia definitivă *(Ausgabe letzter Hand)* a operelor lui Goethe.[8] Titlul rămîne acelaşi ca la varianta din 1821, dispare însă menţiunea de „roman", deşi cuvîntul apare în text (p. 127: „Prietenii noştri au luat în mînă un roman..."). Pentru cititorii de azi, obişnuiţi cu practicile autorilor contemporani, lipsa unei asemenea indicaţii este, pînă la urmă, fără importanţă Titlul rămîne însă ambiguu în formulare. Prima parte indică o tematică privind o nouă treaptă din existenţa unui personaj presupus cunoscut de

---

[6] O schemă sinoptică a conţinutului din prima variantă a romanului în comparaţie cu cea definitivă în *HA* 8, pp. 550—552.

[7] 8 iunie 1821. În Kanzler von Müller, *Unterhaltungen mit Goethe.* Kritische Ausgabe besorgt von Ernst Grumach, Weimar 1956, p. 52.

[8] Textul german a fost stabilit după *WA* I, 24—25/1 (ed. E. Joseph), 1894/5, 25/2 (ed. Julius Wahle, Carl Redlich şi Bernhard Suphan), 1905, completat cu *HA* 8 (ed. Erich Trunz)[8] 1973, pp. 1—486 şi *Bahr*, pp. 1—525.

cititori din romanul anterior. Cea de a doua parte exprimă cu totul altceva: o problematică etică privind nu o individualitate, ci un grup de persoane unite sub semnul comun al unui program. Autorul aşteaptă deci ca cititorul romanului să se clarifice din lectură asupra relaţiilor de interdependenţă pe care le creează autorul între cele două elemente aparent disparate din titlu.

*

Romanul pune comentatorului numeroase probleme, de formă şi de conţinut.* În primul rînd, îndelungata sa geneză, pe parcursul a peste douăzeci de ani, se resimte în stilul romanului. Nuvelele elaborate, după cum s-a văzut, în prima perioadă, sînt mai cursive, limba păstrează mult din claritatea şi sonoritatea armonioasă a stilului clasic al lui Goethe. În alte părţi ies la iveală particularităţi ale stilului autorului ajuns la senectute[9]: construcţia amplă, mai greoaie, a frazei, preferinţa pentru hipotaxă, depărtarea de oralitate în favoarea formelor rigide scrise, substantivarea, concentrarea sintetică, adesea voluntaristă, a formulării, tendinţa folosirii de termeni abstracţi pentru redarea de fapte concrete, accentuarea predilecţiei pentru paradigmatic şi sentenţios. Mai relevantă este apariţia unei noi atitudini faţă de naraţiune. Autorul nu mai este naratorul omniscient din romanele anterioare. Faptele şi evenimentele sînt rareori, comentate, naratorul se declară „colector şi ordonator" al unor hîrtii, redus la rolul de „redactor" sau de „referent fidel"; el consideră necesar să-şi justifice intervenţiile în text, fie pentru a aprecia momentul cel mai potrivit pentru expunere, fie pentru a preciza, sintetiza sau dezvolta idei care nu-i aparţin, ci sînt relatate de unul sau altul din personaje sau sînt colecţionate din arhivele acestora.[10] Procedînd astfel,

---

* Bibliografie: Anneliese Klingenberg: *Goethes Roman Wilhelm Meisters Wanderjahre oder Die Entsagenden. Quellen und Komposition*, Berlin/Weimar 1972; Stefan Blessin: *Die Romane Goethes*, Königstein 1979, pp. 110–268; Hans Rudolf Vaget: *Wilhelm Meisters Wanderjahre.* În Paul Michael Lützeler (ed.), *Romane und Erzählungen zwischen Romantik und Realismus*, Stuttgart 1983, pp. 136–164; Wilhelm Flitner: *Goethe im Spätwerk. Glaube, Weltsicht, Ethos.* Nachwort von Walter Müller-Seidel, Padeborn/München/Wien/Zürich 1983, pp. 167–219; Ehrhard Bahr: *Wilhelm Meisters Wander-jahre oder Die Entsagenden (1821/1829).* În Paul Michael Lützeler/James E. McLeod (ed.), *Goethes Erzählwerk. Interpretationen*, Stuttgart 1985, pp. 363–395; Hans Rudolf Vaget: *Goethe the Novelist. On the Coherence of his Fiction.* În William J. Lillyman (ed.) *Goethe's Narrative Fiction. The Irvine Symposium*, Berlin/New York 1983, pp. 161–175.

[9] Cf. Erich Trunz: *Altersstil.* În Alfred Zastrau (ed.), *Goethe-Handbuch*, Vol. 1, Stuttgart 1961, pp. 178–188.

[10] Referirile repetate din roman la arhive şi la provenienţa arhivistică a materialului de fapte au determinat pe unii critici să definească *Anii de drumeţie* drept „roman arhivistic" (Archivroman), v. Volker Neuhaus,

naratorul nu face decît să relativizeze simţitor valoarea cognitivă, morală sau estetică a aserţiunilor din text. Caracteristic este, de pildă, modul, ironic şi naiv totodată, cu care-şi introduce ultimele capitole ale romanului şi-şi justifică procedeul de a sintetiza conţinutul relatat: „Oricine-şi dă seama că de data asta ne apropiem de sfîrşit, cînd sîntem împărţiţi între teama de a ne pierde în amănunte şi dorinţa de a nu lăsa nimic nediscutat... Aşa că avem de gînd să rezumăm ceea ce am ştiut atunci, precum şi ce-am aflat mai tîrziu şi astfel să încheiem cu bine misiunea de referent fidel pe care ne-am asumat-o".

Structura romanului îl singularizează nu numai faţă de operele anterioare ale lui Goethe, dar şi faţă de producţia romanescă tradiţională şi de cea a secolului al XIX-lea în general. Pe lîngă includerea nuvelelor ca părţi integrante ale romanului, cartea a doua se încheie cu un ciclu de aforisme, *Betrachtungen im Sinne der Wanderer. Kunst, Ethisches, Natur (Reflecţii în spiritul drumeţilor. Artă, etice, natură)* şi cu poemul filozofic *Vermächtnis (Testament)*[11], iar cartea a treia cu alte aforisme întrunite sub titlul *Aus Makariens Archiv (Din arhiva Makariei)* şi cu poemul *Im ernsten Beinhaus war's (Era în trista criptă)...*[12]

Plecînd de la unele informaţii furnizate de Eckermann, procedeul lui Goethe de a include în roman grupurile de aforisme şi cele două poeme finale, în general, folosirea unei tehnici multiforme, a fost multă vreme interpretat ca întîmplător, motivat, exterior, prin lipsă de timp, scădere a forţei de creaţie sau chiar neglijenţă şi a avut consecinţe nu numai asupra receptării, dar şi asupra editării romanului. Eckermann relatează în *Convorbirile* sale[13] că Goethe a apelat la aforisme pentru a completa numărul de coli necesar tipăririi romanului, iar mai tîrziu[14] că i-a dat indicaţia ca la ediţia următoare — postumă (1837) — să le elimine din corpul romanului. Pe baza afirmaţiilor lui Eckermann, chiar filologul Eugen Joseph, care a îngrijit publicarea primului volum din roman în Ediţia de la Weimar, a iniţiat publicarea romanului fără aforisme şi fără textele poetice; la fel au procedat şi alte ediţii istoric-critice mai vechi şi la fel a apărut şi traducerea românească din 1972. Ulterior, luîndu-se în considerare ansamblul operei goetheene din perioada tîrzie, cercetarea literară a demonstrat că forma căpătată de roman poate fi privită ca urmare a unui

---

Die Archivfiktion in Wilhelm Meisters Wanderjahren. În „Euphorion" 62 (1968), pp. 13–27.

[11] V. în prezenta ediţie, volumul I, *Poezia*, p. 272.

[12] V. în prezenta ediţie, volumul I, *Poezia*, p. 270.

[13] Johann Peter Eckermann: *Convorbiri cu Goethe în ultimii ani ai vieţii sale.* În româneşte de Lazăr Iliescu. Prezentare de Al. Dima, Bucureşti, Editura pentru literatură universală 1965, p. 307 (15 februarie 1829).

[14] *ibidem* — pp. 474–476 (15 mai 1831).

act deliberat al autorului.[15] Încă cu doi ani înainte de publicare, de pildă, Goethe notează în una din schemele de lucru: „Extras din colectanee [de aforisme]. (N.B. Să se formeze caiet separat cu felul în care ar putea fi înscrise [în roman]).[16] Abia ediţiile critice postbelice (Ernst Beutler 1949, Erich Trunz 1950, Ehrhard Bahr 1982) revin la forma din 1829 a romanului, care stă şi la baza prezentei ediţii în limba română.[17]

Întîlnim în structura romanului şi alte elemente novatoare. Capitolele în care se relatează despre mersul acţiunii sînt încheiate abrupt, adesea fără legătură de continuitate, ele sînt inspicate cu scrisori între personaje, cu proză eseistică, cu fragmente de jurnale intime sau cu consideraţii filozofice şi etice. Mai mult chiar, drumeţia lui Lenardo pe meleagurile elveţiene în căutarea iubitei sale Nachodine oferă prilejul — cu totul neobişnuit în textele romaneşti ale vremii — de a prezenta în amănunt, pînă la enumerarea de termeni tehnici, meşteşugul casnic al filatului şi ţesutului bumbacului, principala îndeletnicire cu caracter industrial din ţările de limbă germană de pe atunci. Pentru acest veritabil reportaj montat în roman, Goethe a folosit informaţiile adunate în 1810, la cererea sa, de prietenul şi colaboratorul său, esteticianul Heinrich Meyer. Textul acestuia este reluat în roman uneori cu fidelitate, deşi, spune Goethe, a trebuit să conceapă o „bătătură poetică" pentru „urzeala reală" pe care o ofereau însemnările lui Meyer.[18]

Toate aceste texte diferite dau romanului *Anii de drumeţie* un aspect de conglomerat al unor elemente eterogene: Goethe însuşi îl numeşte la un moment dat „agregat" sau operă cu caracter „colectiv". Dacă ne amintim însă de concepţia sa despre roman, expusă în *Anii de ucenicie*, apare evident că atît nuvelele cît şi aforismele sau poemele îndeplinesc rolul de elemente retardatoare ale acţiunii. Dar cum însăşi acţiunea este redusă la episoade cu caracter aproape independent, explicaţia formală nu e suficientă. Aceste elemente semnifică mai degrabă căutarea unei forme adecvate pentru o complexitate socială care, pentru a fi exprimată, solicită procedee artistice noi. Încă din 1813 Goethe avea sentimentul unei anumite neputinţe a scriitorului de a ordona într-un sistem coerent şi complex simultaneitatea panoramică a fenomenelor din realitate. „În viaţă, spune el într-o scrisoare către J.F.H. Schlosser, se împletesc atîtea lucruri care într-o naraţiune nu pot fi redate decît succesiv, încît ele nu totdeauna pot

---

[15] Max Wundt: *Goethes Wilhelm Meister und die Entwicklung des modernen Lebensideals.* Berlin 1913 şi — mai ales — *Aus Makariens Archiv. Zur Entstehung der Aphorismensammlung in den Wanderjahren.* In „Germanisch-Romanische Monatsschrift" 7 (1915).

[16] *WA* I, 25.2, p. 221, schema XXXII.

[17] V., în acest volum, *Nota asupra ediţiei.*

[18] *HA* 8, p. 520 (către H. Meyer, 3 mai 1810).

fi potrivite."[19] Dar apelul său la genul romanesc pentru redarea infinitei varietăţi a epocii este firesc. Prin natura şi geneza sa istorică, romanul oferă, în comparaţie cu celelalte genuri literare, cele mai largi posibilităţi pentru redarea realităţii. Virtuţile poetice continuu inovatoare ale romanului se pot explica prin faptul că începuturile şi dezvoltarea sa impetuoasă în secolul al XVIII-lea nu s-au fundamentat pe reguli tradiţionale cu caracter normativ, aşa cum a fost cazul cu genul dramatic. Pentru acest motiv valoarea sa artistică a fost multă vreme pusă, teoretic, la îndoială; Schiller, de pildă, vedea în romancier numai un „frate vitreg al poetului". Romanul s-a dezvoltat liber, formele şi tehnicile sale nu s-au impus din afară, fiecare personalitate poetică şi-a exercitat în voie talentul şi tendinţele. Primul teoretician german al genului, Friedrich von Blankenburg (*Versuch über den Roman*, 1774), îşi întemeiază de aceea consideraţiile nu pe anumite precepte canonice, ci pe modelele de vîrf ale romanului (Fielding, Sterne, Wieland) şi pe mijloacele prin care aceşti autori îşi realizează opera.[20]

Dacă în structura sa romanul lui Goethe rămîne un „agregat", naratorul atribuie cititorului competenţa şi sarcina de a căuta un sens unitar şi de a-şi forma un punct de vedere asupra conţinutului. Dese sînt de aceea apelurile, serioase sau ironice, la participarea, înţelegerea sau moravurile cititorilor. Nuvela *Bărbatul de cincizeci de ani*, spune naratorul, urmează să fie expusă unitar, deşi „pentru a fi pe placul onoratului public, care de la o vreme preferă bucăţi literare scurte, ne-am gîndit întîi să prezentăm istorisirea ce urmează în capitole separate". Pînă la urmă textul este divizat pe trei capitole. Ca redactor, naratorul are grijă să-şi asigure simpatia cititorilor; cînd astronomul se pregăteşte să citească un manuscris cu probleme de matematici, naratorul îl întrerupe, căci, spune el, „găsim că e prudent să nu punem mai mult la încercare răbdarea binevoitorilor noştri prieteni". O „snoavă" este introdusă cu motivarea că „evenimentele devin din ce în ce mai grave şi nu vom mai putea găsi loc pentru asemenea digresiuni". Unde acţiunea este relatată fragmentar, pe momente fără succesiune (de exemplu între capitolele 10 şi 11 din cartea întîi, sau între cartea întîi şi a doua), cititorul este implicat, cerîndu-i-se să completeze cu propria-i imaginaţie golurile. Acest apel repetat la cititor, la judecata, competenţa şi spiritul său de discernămînt, a fost pe bună dreptate caracterizat drept o „întronare a cititorului ca suveran" peste „spaţiul nesfîrşit" al acestui roman... Cititorul este nu numai îndreptăţit, dar şi solicitat să se comporte ca instanţă decisivă, copărtaşă la constituirea sensului".[21]

---

[19] *WA* IV, 23, p. 364 (11 iunie 1813).

[20] Cf. Heidi Gidion: *Zur Darstellungsweise von Goethes Wilhelm Meisters Wanderjahre*, Göttingen 1969 [Palaestra... 256].

[21] Hans Rudolf Vaget în Lützeler/McLeod, *op. cit.*, p. 162.

Dacă, bazîndu-se pe titlu, vedem în Wilhelm pe protagonistul romanului, figura acestui personaj principal se dizolvă, se estompează destrămîndu-se, el nu mai are o biografie, ca în *Anii de ucenicie*, ci mai mult rolul de călăuză întîmplătoare pentru cititor între momentele cu caracter episodic asupra cărora se concentrează atenţia naratorului. Chiar motivul principal care-l priveşte pe Wilhelm — formarea sa în plan profesional — este prezentat incidental, indirect, reflectat în discuţii şi scrisori. La fel de puţin conturat este personajul nou, al lui Lenardo, a cărui „pasiune născută din conştiinciozitate" pentru Nachodine determină o acţiune paralelă, şi aceasta episodică.

Structura fragmentară a romanului şi stăruinţa autorului asupra valorii de comunicare îndreptăţesc pe comentatori să vadă în această operă o prefigurare a caracteristicilor, manifeste în diferite modalităţi, ale romanului modern care, ca şi opera goetheană, depăşeşte ceea ce Musil numeşte „epicul primitiv", un „etern artificiu al epicului cu care şi guvernantele-şi calmează micuţii", „simpla înseriere, reflectarea unidimensională a multiplicităţii covîrşitoare a vieţii... înşirarea a tot ce se petrece în spaţiu şi timp pe un singur fir, fie el chiar şi acel renumit «fir al povestirii» din care constă şi firul vieţii".[22] Şi iată, pentru a nu aduce decît o singură mărturie, modul în care Alain Robbe-Grillet solicită cititorilor un comportament activ faţă de opera literară: „Scriitorul de azi, departe de a-l neglija [pe cititor], proclamă absoluta nevoie a concursului său, un concurs activ, conştient, creator. Lui nu i se mai cere să primească de-a gata o lume desăvîrşită, încheiată, închisă în sine, ci, din contră, să ia parte la un act de creare, să născocească şi el la rîndul său opera — şi lumea — şi să înveţe să-şi născocească propria sa viaţă."[23]

Pentru a cuprinde vasta panoramă socială şi umană a timpului Goethe apelează la mijloace caracteristice mai ales pentru perioada tîrzie a creaţiei sale[24], în primul rînd la simbol, exprimat, de pildă, prin trusa chirurgicală pe care Wilhelm o poartă cu el ca pe un „fetiş" sau prin misterioasa casetă găsită de Felix şi ajunsă, prin Wilhelm, în mîinile Hersiliei, reprezentînd, împreună cu cheia ei, natura complicată a relaţiilor care îi leagă pe cei trei. O tehnică des folosită în *Anii de drumeţie* este oglindirea repetată. Goethe însuşi o justifică într-o scrisoare din 1827: „Cum multe din

---

[22] Robert Musil: *Der Mann ohne Eigenschaften*, Hamburg [5]1960, p. 650.

[23] Romul Munteanu: *Noul roman francez*, Cu o culegere de texte traduse de Michaela Tonitza, Bucureşti 1968, p. 23/4.

[24] Cf. Claude David: *Goethes Wanderjahre als symbolische Dichtung*. In „Sinn und Form" 8 (1956), pp. 113–128; Wilhelm Emrich: *Das Problem der Symbolinterpretation im Hinblick auf Goethes Wanderjahre*. În „Deutsche Vierteljahresschrift für Literaturwissenschaft und Geistesgeschichte" 26 (1952), pp. 331–362; Hans Rudolf Vaget: *Goethe the Novelist*, *op. cit.*

cele ce ni se întîmplă nu se pot exprima pe de-a-ntregul şi comunica nemijlocit, am început de multă vreme să dezvălui cititorului atent sensul ascuns al unor lucruri prin imagini ce stau faţă-n faţă şi care oarecum se oglindesc reciproc."[25] Departe de a fi redundantă, reproducerea imaginii are funcţia de a înfăţişa alternative ale acţiunii sau faţete diferite ale obiectelor. Este simptomatic faptul că Goethe consideră valoarea metodei de oglindire repetată drept o problemă de comunicare: semnificaţia celor narate nu mai aparţine naratorului, din oglindiri repetate va rezulta un sens major pe care naratorul renunţă să-l formuleze, descifrarea rămînînd în sarcina cititorului.

Prin oglindiri repetate se sugerează, uneori în contrapunct, continuitatea faţă de *Anii de ucenicie*. Căutarea purităţii din *Confesiunile unui suflet frumos* este reluată în *Sfîntul Iosif al doilea* şi, mai ales, în episodul Makariei. Pasiunea pentru teatru a lui Wilhelm este contrabalansată în „Provincia pedagogică" prin refutarea acestuia drept „scamatorie", chiar „primejdioasă". Ideile reformatoare ale lui Lothario referitoare la proprietatea rurală sînt reluate şi diversificate în filantropismul Unchiului şi în planurile lui Lenardo. Cu atît mai numeroase sînt oglindirile repetate din însăşi problematica romanului. Deviza scrisă „cu litere de aur" a Unchiului „De la util prin adevăr spre frumos" (p. 55) este inversată, ca valoare practică, la condiţiile de viaţă ale Hersiliei. Destinul lui Wilhelm îşi găseşte o paralelă în Lenardo, spiritualizarea unilaterală a Makariei în echilibrul armonios al „Bunei-Frumoasei" Nachodine. Şi, tot aşa, „celor care renunţă" le stau în faţă cei ce n-au forţa de a-şi impune renunţarea, cei ce pleacă în America sînt oglindiţi de alţii care rămîn pe loc sau se strămută în altă parte în Europa. Exemplele pot fi înmulţite.

*

Pentru a realiza o oglindire cît mai adecvată a realităţii Goethe extinde desfăşurarea romanului pe trei planuri: planul nuvelistic, planul personajelor, planul aforistic. Fără ca între ele să existe o relaţie definitorie din punct de vedere al conţinutului, aceste trei planuri exprimă un nivel diferit de concretizare. În mod firesc generalizarea revine aforismelor, precum şi celor două poezii filozofice care le urmează (şi pe care nu le mai reproducem în textul romanului, fiind incluse în volumul de lirică). Propensiunea lui Goethe pentru valorile aforistice, apte, prin forma lor succintă, să exprime puncte de vedere pentru care nu era nevoie să aducă demonstraţii sau justificări, este mult mai veche, ea se manifestă încă din ultimele cărţi din *Anii de ucenicie*, mai evident încă în *Afinităţile elective* şi, în aceeaşi măsură, în studiile de ştiinţele naturii. Asemenea preocupări sînt expresia gîndirii clasice a lui Goethe, înclinată spre formularea sentenţioasă, cu caracter de generalizare; adesea, sub influenţa ideilor Revoluţiei franceze,

[25] *WA* IV, 23, p. 83 (către Carl Jakob Ludwig Iken, 27 sept. 1827).

aforismele încearcă să-i definească esenţa şi consecinţele în plan uman şi social, mai ales în lumina realităţilor germane.

În formulare şi în succesiunea tematică cele două grupuri de aforisme vădesc urma grabei cu care au fost colectate. Grupul *Din arhiva Makariei* are în adevăr caracter de arhivă: multe maxime sînt citate, preluate din surse între timp identificate, urmate uneori de comentariul autorului.[26] Alte maxime dau impresia de note de lectură (Sterne, Shakespeare, Calderón, Byron, anticii mai ales, consideraţi fundament al oricărei culturi şi educaţii). În alte cazuri formularea este apodictică, lipsită deci de raportare la persoana gînditorului. Mai aproape de atmosfera romanului sînt reflecţiile asupra problemelor artistice, ştiinţifice, etice sau politice ale timpului, o epocă de tranziţie, plină de disparităţi, de tensiune între vechi şi nou de neliniştea înnoirilor materiale, morale şi sociale ca urmare a repercusiunilor revoluţiei şi a introducerii tehnicilor industriale. Scriitorul le înregistrează, căutîndu-le semnificaţia pentru destinul omului şi al comunităţii sociale, ca şi pentru acela al artelor, ameninţate de subiectivismul romantic şi de unele manifestări naţionalist-şovine, contrare viziunii umaniste a clasicismului. Numeroase sînt aforismele relative la dezvoltarea ştiinţelor, mai ales a ştiinţelor naturii, legate de preocupările lui Goethe în acest domeniu. Opiniile sale reflectă adesea nivelul, incipient pe atunci, al problematicii ştiinţifice şi al aplicaţiilor lor tehnice, dar mai ales concepţia sa privind raportul dintre om şi natura vie, respectarea conexiunii dintre fenomene, procesul de continuă devenire, necesitatea ca omul să-şi păstreze prioritatea şi controlul asupra instrumentelor de investigaţie. Un loc predominant îl ocupă însă afirmarea sentenţioasă a condiţionării şi graniţelor oricărei activităţi umane, stabilirea unui raport de consecvenţă între gînd şi faptă, între teorie şi practică.

La polul opus din punct de vedere al generalizării faptelor, evenimentelor şi concluziilor se găseşte planul nuvelistic, care înfăţişează personaje concrete în situaţii de viaţă limitate, diferenţiate, care profilează în mod caracteristic comportarea umană. Nici aici nu se poate vorbi de o succesiune logică a nuvelelor sau de o dezvoltare tematică, pe baza unui plan determinat. *Sfîntul Iosif al doilea*, care deschide ciclul, este interpretat uneori ca avînd o „problematică de viaţă foarte modernă: rolul artei ca valoare conducătoare a omului, înlocuind religia şi mitul."[27] Ni se pare, mai degrabă, că nuvela se întreabă asupra temeiurilor unei existenţe idilice, construite pe principiul imitaţiei, o imitaţie care n-are nici măcar

---

[26] Wilhelm Flitner: *Aus Makariens Archiv. Ein Beispiel Goethescher Spruchkomposition.* În „Goethe=Kalender" 36 (1943); Walter Müller-Seidel: *Goethes Maximen und Reflexionen. Denkformen und Bewusstseinskritik.* In *Die Geschichtlichkeit der deutschen Klassik. Literatur und Denkformen um 1800*, Stuttgart 1983, pp. 274—290.

[27] Hans Rudolf Vaget în Lützeler/McLeod (ed.), *op. cit.*, p. 147.

meritul de a fi directă, fiind doar copia — fidelă pînă la amănunte exterioare, de nume sau de îmbrăcăminte, de exemplu — a unor reprezentări picturale ale legendei privind fuga în Egipt, cunoscută din relatările biblice. Dacă, în lipsa unui fundament real, o asemenea imitaţie poate avea drept rezultat chietudinea morală şi munca productivă, aceasta e un merit al modelului numai în măsura în care a putut întîlni un caracter naiv, insuficient conturat, gata să renunţe la orice trăsătură proprie pentru a întruchipa o figură străină. *Nebuna peregrină* este, din contră, istoria unei femei ce se strecoară cu înţeleaptă abilitate printre primejdiile ce o pîndesc, izbutind să-şi păstreze identitatea. *Cine-i trădătorul?* este mai mult o demonstraţie a artei de comportare în societate, unde, ca foarte adesea la Goethe, situaţia este salvată de prezenţa de spirit şi rafinamentul femeii, pe cînd bărbaţii apar inhibaţi, şovăitori, incapabili să-şi afirme şi să impună o decizie. În cazul capitolului *Fata cea oacheşă*, tratat adesea ca nuvelă, se poate observa că el nu e independent ca temă şi situaţie, ci constituie o extindere a acţiunii personajelor centrale, Wilhelm şi Lenardo, prin relatarea în flash-back a unui episod din viaţa celui de al doilea. Avînd adînci implicaţii morale, această relatare va determina în bună parte desfăşurarea ulterioară a acţiunii romanului, prilejuind drumeţia celor doi prin munţii Elveţiei.

Cu nuvela *Bărbatul de cincizeci de ani*, care ocupă trei capitole din cartea a doua a romanului, sîntem în centrul ciclului nuvelistic; este de altfel nuvela care a reţinut cel mai mult atenţia scriitorului, aşa cum arată numeroasele reveniri şi retuşări de formă şi conţinut.[28] Aici începe să se contureze, pe planul nuvelelor, ideea de bază a romanului: necesitatea renunţării, a acceptării limitelor şi constrîngerilor socialmente necesare. Astfel, drumul străbătut de Maior de la speranţe iluzorii la realitate — un drum descris cu fină şi dezinvoltă ironie — face posibil un final optimist, care, în spiritul romanului, este echivalent cu încadrarea ca membru activ în colectivitatea umană. Personajele romanului vor reapărea, intrînd în desfăşurarea ulterioară a acţiunii romanului, fără însă a juca vreun rol central; ele rămîn marginale, au mai mult rostul de a întregi imaginea diversităţii de atitudini şi comportamente umane.

Dintre cele trei inserţii nuvelistice care urmează trebuie să exceptăm *Rămăşagul periculos*, o snoavă care are mai mult caracter de divertisment. Ideea centrală a renunţării revine, sub forme diferite, în celelalte două: *Noua Melusină* şi *Nu prea departe*. Prima, o povestire fantastică, are ca temă nu numai atracţia exercitată asupra omului de forţele elementare ale naturii (ca în baladele *Regele ielelor* sau *Pescarul)*, dar şi soarta relaţiilor interumane bazate pe condiţii acceptate reciproc, apoi încălcate de una din părţi, ceea ce are drept efect ruperea „contractului" şi deci, ca deznodămînt tragic, despărţirea. Este evidentă legătura pe care gîndirea scriitorului o stabileşte între o asemenea temă şi conceptul de renunţare: şi ea înseamnă recunoaşterea şi acceptarea unor condiţionări impuse de realitatea convieţuirii. Dacă în *Noua Melusină*, tragicul finalului este

---

[28] Cf. paralipomenele în *WA* I, 25/2, pp. 229–247.

estompat de fantasticul povestirii şi de distanţarea ironică, el reapare în întreaga amploare în ultima nuvelă: *Nu prea departe*. Şi aici e vorba de relaţii între oameni, dar între „trădaţi şi trădători": o căsătorie şubredă în fundamentele ei etice încă de la început, prezentată într-un moment de criză, în care sînt implicate infidelitatea şi hazardul, cu incapacitatea organică a partenerilor de a acţiona şi — avînd în vedere caracterul intim, personal, al problemei — fără nici o posibilitate de intervenţie şi ajutor din afară. Odoardo, ca de altfel şi Adelina, soţia sa, nu are forţa renunţării ca Maiorul din *Bărbatul de cincizeci de ani;* ruina vieţii sale intime pune sub semnul întrebării succesul întreprinderii ce i s-a încredinţat. Ca şi în *Afinităţile elective* şi cu acelaşi dar de adîncire psihologică, autorul reduce acţiunea la prezentul imediat, cu cîteva elemente retrospective, dar fără nici o perspectivă de viitor. Tehnica narativă, sacadată, nervoasă, cu schimbări bruşte ale unghiului de vedere, comparabile cu procedeele cinematografice, alternînd monologul cu relatarea indirectă, contribuie şi ea, prin aceste oglindiri repetate, la reliefarea atmosferei tragice de încordare şi suspiciune, care nu are totuşi nimic din suflul antic al destinului inexorabil, ci este rezultatul dezordinei morale din fiinţa oamenilor.

Dacă planul nuvelelor stăruie asupra confruntării omului cu variatele aspecte ale existenţei individuale, celălalt plan, median, al acţiunii principalelor personaje, se concentrează asupra problemelor epocii postrevoluţionare: necesitatea reformelor, efectele revoluţiei industriale asupra vieţii sociale din Germania, — suprapopularea, migrările de populaţie ca urmare a şomajului, specializarea profesională. Nu ni se pare că ar exista o contradicţie între „ezotericul" planului nuvelistic şi „exotericul" planului acţiunii principale[29], ci mai degrabă o trecere de la individual la colectiv: interesul scriitorului se deplasează spre grupul uman: munca în grup, plecarea în grup peste ocean, educaţia în grup, renunţarea în grup. Însăşi ambiguitatea din titlul romanului exprimă, credem, această linie de dezvoltare a gîndirii poetice: de la „anii de drumeţie" ai unei persoane la grupul celor „care renunţă".

Goethe urmăreşte să cuprindă în romanul său totalitatea epocii în caracteristicile ei principale, diversitatea de situaţii care pun în cauză valoarea fiinţei umane, existenţa ei, fără însă să propună o soluţie unitară, poate pentru că înseşi dimensiunile confuze ale acestui timp de tranziţie nu mai permiteau o asemenea soluţie. Emil Staiger atribuie această atitudine de obiectivitate unei aşa-zise „legi stilistice" caracteristice bătrînului Goethe: „Şi în *Anii de drumeţie* există un contrast ciudat între insistenţa apelului şi preceptului şi reţinerea care însoţeşte fiecare chemare. Chiar acolo unde nimeni nu se aşteaptă... este valabilă legea stilistică a operei tîrzii goetheene: nici un fapt singular nu mai exprimă esenţa în întregul ei, chiar deasupra celei mai înalte înţelepciuni rămîne un spaţiu în care bătrînul poet dispare din ochii noştri şi în care domneşte o spectrală

---

[29] Heinz Schlaffer: *Exoterik und Esoterik in Goethes Romanen.* În „Goethe-Jahrbuch" 95 (1978), pp. 212—226.

tăcere."[30] Considerăm însă că această măiestrie stilistică nu face decît să exprime adecvarea poetică la un conţinut de o imensă bogăţie, determinat, la rîndul lui, de o problematică socială şi umană de o vastă complexitate, a cărei totalitate tindea Goethe să o exprime. Este o idee formulată încă din 1936 de romancierul Hermann Broch, primul care a întrevăzut prefigurarea în romanul lui Goethe a modalităţilor romanului modern: „Totalitatea existenţei l-a împins [pe Goethe] spre forme cu totul noi de expresie şi tot ea a pus în *Anii de drumeţie* bazele noii poezii, a noului roman, dar şi a totalităţii adecvate a formei, adică stăpînirea în întregime a tuturor mijloacelor de expresie estetică, subordonate universalităţii de conţinut."[31]

Opinia lui Broch găseşte un larg ecou în cercetarea literară contemporană.[32] La Goethe totalitatea nu mai înseamnă, ca la Hegel, un întreg organic structurat în componentele sale, ci o aglomerare de obiecte disparate, o însumare în care, cum spune Goethe într-o scrisoare, se întîlnesc, „ca în însăşi viaţa", „lucruri necesare şi altele întîmplătoare, lucruri cunos-

---

[30] Emil Staiger: *Goethe*, Vol. 3, Zürich 1956, p. 163.

[31] Hermann Broch: *James Joyce und die Gegenwart*. În *Kommentierte Ausgabe*, Frankfurt/M. 1975, vol. 9/1, p. 87.

[32] Cf., pe lîngă studiile citate în bibliografie, Joseph Strelka, *Goethes Wilhelm Meister und der Roman des 20. Jahrhunderts*. În „The German Quarterly" 41 (1968), pp. 338—355; Wilhelm Emrich, *Die Erzählkunst des 20. Jahrhunderts und ihr geschichtlicher Sinn*. În *Protest und Verheissung. Studien zur klassischen und modernen Dichtung*, Frankfurt/M. 1960, pp. 167—185. — Faţă de interpretarea cvasi-unanimă a romanului lui Goethe ca prefigurare a procedeelor romanului modern este interesantă opinia cu totul contrară susţinută de Hannelore Schlaffer (*Wilhelm Meister. Das Ende der Kunst und die Wiederkehr des Mythos*. Stuttgart 1980). Pentru autoare ambele romane *Wilhelm Meister* formează un tot unitar în cadrul căruia nuvelele din *Anii de drumeţie* constituie „reflectarea dezvoltată" a *Anilor de ucenicie*. „Wilhelm devine inteligibil din Iosif al doilea, Mignon din Hilarie, Aurelia din Nebuna peregrină". Teza este susţinută prin transpunerea personajelor în categorii mitice: Philine, de exemplu, „se înalţă la un patos neobişnuit de îndată ce o recunoaştem ca Venus după părul ei blond şi despletit şi însoţită de Cupidon-Friedrich. Imediat după aceea, asupra imaginii aducătoare de fericire a zeiţei iubirii se aşterne o umbră cînd se mişcă în caleaşcă împrăştiind daruri ca Fortuna... Caracterul ambiguu al acestei figuri pregăteşte pe Philine din *Anii de drumeţie* care domină toate figurile de la finele romanului ca zeiţa morţii [pentru că foloseşte, ca Parcele, foarfecile]" (p. 3/4). Interpretînd în acelaşi spirit şi celelalte personaje, autoarea conchide: „Concepţia despre roman a lui Goethe este antimodernă." Pentru el contează prea puţin lumea faptelor şi a evenimentelor, conducîndu-l pe cititor spre „întunecimi orfice", profunzimi plotinice şi mistere eleusine, pentru ca împotriva îngustimii postulatului realităţii să afirme libertatea imaginaţiei şi să-i recîştige acesteia un spaţiu de joc suficient de larg, aşa încît să fie în stare să recunoască adevărurile poeziei în dosul prozei veracităţii." (p. 198). — Spre comparaţie, să amintim că, interpretînd în sens modern personajul Philinei, Stefan Blessin (*op. cit.*, p. 160) vede în dexteritatea şi zelul ei profesional (croieşte fără să mai ia măsurile) o prefigurare a industriei de confecţii!

cute şi altele adăugite, reuşite sau eşuate, astfel că [întregul] capătă un soi de nedefinit, care nu mai poate fi sesizat şi cuprins în cuvinte inteligibile şi raţionale."[33]

De la istoria devenirii unei personalităţi perspectiva autorului se orientează spre problemele colectivităţii şi spre funcţia pe care individul o realizează în mediul social în care trăieşte şi activează. Individul este văzut prin prisma totalităţii, umanitatea nu se mai realizează în plenitudinea individualităţii: numai ansamblul oamenilor constituie umanitatea, suma oamenilor înseamnă suma capacităţilor şi posibilităţilor umane. Această schimbare de perspectivă în ce priveşte raportul dintre individ şi societate se reflectă şi în noua optică asupra „eroului" romanului. El se marginalizează, din purtător de idei şi afecte devine un simplu instrument de legătură între episoade succesive, sau chiar, cu cuvintele lui Gundolf, „un relicvat aproape inoportun", „un fel de corespondent sau de ghid"[34] care documentează asupra problemelor timpului. „Drumeţia" lui este un lanţ de „staţiuni", iar problemele apar reflectate, prin repetate oglindiri, sub unghiuri diferite. În episodul de la curtea Unchiului (I, cap. 6) o problemă de bază, aceea a proprietăţii asupra pămîntului, este soluţionată în spiritul filantropismului secolului al XVIII-lea; pragmatic şi utilitarist, Unchiul se socoteşte a fi un administrator al bunurilor sale chemat să asigure bunăstarea supuşilor săi. Ulterior, în „Provincia pedagogică", munca pămîntului este văzută nu din punct de vedere al posesiunii, ci ca bază a educaţiei de grup, împletită cu activităţi spirituale individuale. Iar mai tîrziu (III, 9) Lenardo duce mai departe ideile Unchiului, dar le opune o viziune nouă, mai apropiată spiritului modern: fundamentele pentru existenţa socială nu sînt bunurile posedate, ci munca şi produsul muncii: „Dacă ceea ce posedă omul are o valoare atît de mare atunci se cuvine să atribuim o valoare şi mai mare acţiunilor şi înfăptuirilor sale." Pămîntul întreg e dat oamenilor nu ca să-l stăpînească în proprietate, el este un cîmp deschis pentru ca omul să activeze şi să se bucure de rezultatele muncii sale.

Aci însă, în cartea a treia, concepţia despre proprietate şi muncă expusă de Lenardo depăşeşte cadrul economiei agrare, referindu-se, prin generalitatea formulării, la orice fel de activitate umană. În pasajul respectiv Lenardo se adresează grupului de artizani ţesători ameninţaţi în existenţa lor de apariţia lucrului mecanic şi care, prin liber consimţămînt, s-au asociat să emigreze în America pentru a întemeia acolo o nouă comunitate. Prioritatea acordată muncii ca bază a existenţei umane constituie, pentru epoca respectivă, o trăsătură cu totul remarcabilă a gîndirii goetheene şi a fost interpretată de la început ca o reflectare a ideilor socialismului

[33] *WA* IV, 46, p. 166 (23 noiembrie 1829, către J.F. Rochlitz).
[34] Friedrich Gundolf: *Goethe*. Traducere, note şi indici de Ion Roman, Bucureşti 1971 [Biblioteca pentru toţi], vol. 3, p. 350.

utopic.[35] Dar dacă motivarea economică a planului coloniei americane din *Anii de drumeţie* o apropie de asemenea idei, rămîn evidente şi deosebirile: proprietatea individuală nu e pusă în discuţie, stratificarea socială nu dispare, iniţiativa şi conducerea spirituală este rezervată unei elite grupate în aceeaşi Societate a Turnului, iar organizarea coloniei americane capătă forme de stat poliţienesc similare celor intenţionate pentru Prusia de ministrul von Stein prin reforma din 1808.

Un loc aparte îl ocupă în roman episodul Makarie din capitolul 10 al cărţii întîi, reluat în cartea a treia, capitolul 15. Acest episod apare, în tehnica oglindirii repetate, ca o replică la *Confesiunile unui suflet frumos* din *Anii de ucenicie*. Şi Makarie este un „suflet frumos", un „spirit ocrotitor al familiei", potenţat însă, cuprinzînd cu iubirea ei întreaga umanitate, este un catalizator etic, capabil să intuiască cele mai dificile situaţii din relaţiile interumane şi să le găsească soluţii. Este în acelaşi timp spiritualizată, legată printr-o magică sensibilitate cu întregul sistem solar, în care se mişcă pe o spirală, îndepărtîndu-se deci. Dar — şi acest aspect pare să fie semnificativ pentru afinitatea cu fiinţa Canonicei din *Anii de ucenicie* — esenţa siderală a Makariei, desprinderea ei de contingenţele terestre, are consecinţe fatale asupra ei însăşi: paralizată, ea este incapabilă de participare la viaţa activă.

Goethe întruneşte în acest episod problematica ştiinţifică a timpului văzută mai ales sub raportul depăşirii orizonturilor planetare şi al avîntului spre cunoaşterea necuprinselor dimensiuni ale universului prin cercetarea astronomică. Ca şi în aforisme se manifestă aici rezerva sa faţă de instrumentele de investigaţie pe care, chiar folosindu-le, le suspectează că pot avea drept urmare anihilarea simţului etic de măsură şi echilibru al omului. Goethe intenţiona să introducă aici şi o serie de consideraţii privind matematicile, a căror importanţă pentru dezvoltarea ştiinţelor o privea cu neîncredere, mai ales în lumina polemicii sale împotriva teoriei newtoniene a naturii luminii. Ecoul acestor preocupări apare dealtfel şi în cele două colecţii de aforisme. Tot în capitolul dedicat Makariei este formulată şi întrebarea pe care şi-o pune Wilhelm privind prin telescop: care este raţiunea existenţei umane, cum se poate afirma omul în faţa imensităţii universului. Răspunsul opune macrocosmosului material vastitatea lumii spirituale a omului, măreţia capacităţii acestuia de a decide şi a acţiona cu motivare etică. Este o reformulare poetică a cunoscutului precept kantian care leagă grandoarea cerului înstelat de legea morală ce trebuie să guverneze în sufletul omului.

---

[35] Karl Rosenkranz: *Goethes Sozialromane*, Königsberg 1847; Ferdinand Gregorovius: *Goethes Wilhelm Meister in seinen sozialistischen Elementen entwickelt*, Schwäbisch Hall 1849; Hermann Hettner: *Goethe und der Socialismus*, Berlin 1864.

Discuţii asupra problemelor ştiinţifice revin în capitolul 9 din cartea a doua, cu privire la geologie; aici însă vorbitorii expun pe rînd teoriile în circulaţie pe atunci cu privire la formarea Pămîntului, fără ca autorul, adversar cunoscut al „vulcanismului" şi aderent al teoriei evoluţioniste a „neptunismului" să-şi apere într-un fel oarecare punctul de vedere.

O îmbinare de elemente reale şi utopice întîlnim şi în viziunea unei noi educaţii, adecvate cerinţelor timpului. Acestei probleme îi este consacrată în bună parte cartea a doua a romanului, în capitolele privind aşa-numita „Provincie pedagogică". Lenardo, care o recomandă lui Wilhelm pentru formarea fiului acestuia, o denumeşte chiar „un soi de utopie"; ea se bazează de fapt pe un experiment real, înfăptuit de pedagogul Philipp Emanuel Fellenberg pe domeniul Hofwyl de lîngă Berna şi cunoscut lui Goethe din numeroasele relatări ale contemporanilor.

Prin finalitatea sa aplicativă şi colectivă sistemul educativ gîndit în „Provincia pedagogică" reprezintă faţă de pedagogia timpului un evident progres, diferit însă de şcoala pestalozziană care, prin introducerea cunoştinţelor ştiinţifice realiste, promova individualismul. Ceea ce se urmăreşte este corelarea preocupării de dezvoltare a tînărului cu activitatea colectivă, ca mod de iniţiere în viitoarea muncă socială. Felix este de la început introdus în grup, aici se desfăşoară întreaga lui pregătire. Educatorii îşi propun să detecteze în procesul muncii aptitudinile native şi înclinaţiile tînărului şi să-l orienteze, scutindu-l astfel de acte eronate, „ocolişuri, care foarte bine pot abate pe om de la destinaţia sa". Eroarea nu mai este deci, ca în *Anii de ucenicie* sau în *Faust*, o sursă benefică de experienţă. Educaţia înseamnă a dobîndi un orizont cultural şi social larg, exercitarea unei profesiuni practice ca premisă a unei formaţii multilaterale. „Orice viaţă, orice activitate, orice artă trebuie să fie precedată de un meşteşug, care nu poate fi cîştigat decît prin îngrădire". Meseria este legată, în condiţiile epocii, de munca agricolă şi de profesiunile corelate (Felix, de pildă, va îngriji caii — călăria este pasiunea lui şi va învăţa limbi străine). Se apelează la muzică, şi ea exercitată în grup, ca primă treaptă a procesului formativ, mai mult chiar, muzica devine suportul cunoştinţelor elementare de instrucţie, pentru a uni „mîna, urechea şi ochiul" alături de muzică sînt cultivate dansul, lirica, epica, nu însă drama, „care presupune o mulţime pasivă de oameni". Atenţia educatorilor se concentrează asupra influenţării morale a tinerilor; noţiunea de „religie" folosită aici nu are nici un fel de semnificaţie mistică sau transcendentală ci se reduce la una etică, introdusă în roman prin conceptul de „Ehrfurcht"[36], pe care Goethe îl interpretează ca rezultat al unei evoluţii istorice a ati-

---

[36] Cuvîntul e polivalent: pe lîngă conotaţia de „respect" folosită în traducerea romanului, el mai cuprinde şi pe aceea de „veneraţie" şi — ca ritual exteriorizat — pe aceea de „reverenţă".

tudinii omului față de natura înconjurătoare. De la supunerea oarbă, absolută, în fața naturii, determinată, în faza incipientă a umanității, de instinctul de conservare, de teama *(Furcht)* de necunoscut, omul ajunge cu timpul la o dependență nouă, în care respectul și venerația *(Ehrfurcht)* indică o atitudine morală conștientă, bazată pe cunoașterea progresivă a naturii și a implicației sociale a existenței: omul acceptă conștient condiționarea existenței sale. Respectul și venerația se orientează spre ceea ce e superior, inferior și egal cu omul, pentru a se potența în conștiința propriei valori, în respectul de sine. La rîndul său, acesta devine o treaptă de plecare pentru o nouă dezvoltare. În felul acesta „omul ajunge la cel mai înalt punct pe care e capabil să-l atingă; astfel se poate socoti pe sine însuși drept creația cea mai perfectă a divinității și a naturii și se poate menține pe această culme fără a fi din nou atras spre vulgaritate prin orgoliu și egoism".

Sentimentele de acest gen se exteriorizează printr-un ciudat ritual de gesturi, care apare însă relativizat prin descrierea modului copilăresc în care-l execută Felix.

Regăsim și în preceptele venerației, rigorismul imperativului categoric kantian, într-o lumină nouă însă: etica individualistă a clasicismului este redimensionată prin afirmarea condiționărilor sociale ale omului. Recunoașterea acestor condiționări înseamnă totodată renunțare, așa cum aceasta este enunțată programatic în titlul romanului.[37] Renunțarea exprimă responsabilitatea și severitatea față de sine, auto-impunerea unei ținute de viață echilibrată, evitarea satisfacțiilor minore și concentrarea eforturilor în favoarea unui țel înalt, întrevăzut în esența sa socială. Pentru Wilhelm această ținută înseamnă renunțarea la diletantismul său anterior, lipsit de obiective concrete, înseamnă integrarea în viața activă printr-o muncă bine definită. În felul acesta el își va făuri o identitate umană superioară și se va putea considera demn de iubita sa. Perspectiva unirii cu Natalia se întrezărește însă doar într-un viitor îndepărtat (III, 14). În același spirit evoluează, după peregrinări similare cu cele ale prietenului său, Lenardo, care renunță la „Buna-Frumoasa" Nachodine pentru a se dedica îndrumării grupului de emigranți în America. În alte cazuri renunțarea pare problematică, în mod evident la Hersilia și Felix, temperamente nestăpînite, impulsive, la care nepotrivirea de vîrstă nu pare a fi un impediment pentru legătura lor de dragoste.

Wilhelm intenționa să dea fiului său o educație care să ducă la o „idee mai largă asupra universului" și să depășească „o meserie limitată".

---

[37] Cf. Arthur Henkel: *Entsagung. Eine Studie zu Goethes Altersroman*, Tübingen 1954! Hermae. N.F. 3!; Berndt Peschken: *Entsagung in Wilhelm Meisters Wanderjahre*, Bonn 1968; Karl Michael: *Die Entsagung. Vier Studien zu Goethe*. În „Sinn und Form", 1968.

Jarno/Montan compară acest ideal educativ cu calităţile cerute cărbunelui de lemn, a cărui energie nu e destinată să se consume imediat pentru a se transforma în cenuşă, ci e păstrată potenţial, ca virtute a viitoarei utilizări Contradicţia între fundamentarea educaţiei pe exercitarea unei profesiuni artizanale şi orizontul de largă cuprindere intenţionat este, în viziunea romanului, numai aparentă, deoarece artizanatului i se atribuie adevărate funcţii umaniste în procesul formativ. Pentru că munca, în concepţia lui Goethe, nu trebuie să aibă drept efect o renunţare la valorile etice şi estetice, la plenitudine umană. Subminarea, din acest punct de vedere, vine din partea maşinismului. Acesta a ajuns „dominant", „inevitabil", „se rostogoleşte încoace, încet-încet, şi-a luat însă direcţia, va veni şi va lovi". Artizanatul apare în roman ca singura activitate practică în care, muncind, fiinţa umană îşi poate păstra demnitatea şi autonomia. În artizanat omul îşi exercită „puterea fizică simultan cu sensibilitatea", obiectul produs este expresia întregii sale personalităţi („să se desprindă ca un al doilea eu"), însuşirea unei meserii dă perspectivă şi orizont întregii existenţe. „Pentru un cap mărginit va fi în tot cazul o meserie; pentru unul mai deştept va fi o artă; iar cel mai deştept va realiza totul făcînd un singur lucru, sau, ca să nu fiu atît de paradoxal, în lucrul unic pe care-l face bine găseşte simbolul tuturor lucrurilor bine făcute".

Renunţînd, ca individ, la idealul unei culturi multilaterale, omul se adaptează la cerinţele unor vremuri noi; unilateralitatea este o problemă de educaţie, ea este însă, înainte de toate, o ţinută de viaţă; acum „e vremea unilateralităţii", cultura multilaterală, nedeterminată ca obiectiv şi neangajată în sistemul social, şi-a avut rostul „la vremea ei". Dar multilateralitatea culturii şi formaţiei nu dispar, ci continuă să existe, constituind ceea ce am putea numi climatul social, „elementul în care activează unilateralul". „Exersează-te să devii un violonist desăvîrşit, şi fii sigur că un capelmaistru îţi va oferi bucuros locul pe care-l meriţi în orchestră". Fiecare individ este un „organ" într-o comunitate care funcţionează ca organism dinamic şi are nevoie pentru aceasta de integralitatea şi integritatea tuturor organelor constitutive.

Exercitată astfel, cu virtuozitate individuală şi cu implicare socială, munca îşi păstrează caracterul creator, pentru că are drept premisă participarea integrală a forţelor fizice şi spirituale ale omului. „Gîndire şi faptă, faptă şi gîndire, aceasta-i suma oricărei înţelepciuni, cunoscută dintotdeauna, practicată dintotdeauna, dar nerecunoscută de fiecine. Ambele trebuie să fie active în viaţă ca inspiraţia şi expiraţia", ca „întrebarea şi răspunsul". Drumul activităţii trece de la „util, prin adevăr la frumos", deşi, ni se spune, şi calea inversă este valabilă. Artizanatul practicat astfel se apropie de artă, între artă şi artizanat se creează o relaţie

dialectică, fără să se ajungă la o identificare: produsul artistic rămîne unicat, cel artizanal este multiplicabil. Responsabilitatea artistului este una estetică şi morală, cea a artizanului se concretizează material şi poate avea consecinţe imediate asupra oamenilor care beneficiază de produsul muncii lui.

Faţă de o vreme cînd legăturile sînt rupte şi încrederea lezată, meseriaşii, departe de a se pierde în anonimatul muncii mecanice din industrie, cultivă relaţiile de familie, sînt legaţi între ei prin comunitatea de preocupări profesionale, „ai sentimentul că faci parte dintr-un întreg organic". Jurnalul lui Lenardo, relatînd despre munca şi viaţa filatorilor şi ţesătorilor din Alpii elveţieni (III, 5), le idealizează ca pe o stare patriarhală, o comunitate de interese materiale şi spirituale organic constituite asupra căreia planează însă primejdia maşinismului. În mijlocul acestei comunităţi Lenardo o regăseşte pe Nachodine/Susanna, numai pe ea o poate numi „Buna-Frumoasa", ca ideal de comportare umană.

În această atmosferă de glorificare a muncii practice, productive, se desăvîrşeşte şi destinul lui Wilhelm, ca şi acela al altor figuri ale romanului, între care reapar şi unele cunoscute din *Anii de ucenicie*, fiecare punîndu-şi în valoare aptitudinile şi înclinaţiile temperamentale. Jarno/Montan este geolog, Philine, „cea mai inutilă fiinţă din lume", se apucă de croitorie, la fel Lydia, însuşi zvăpăiatul Friedrich devine, pus la treburi de cancelarie, „o maşină bipedă de calculat". Este drept că, dacă în ceea ce-l priveşte pe Jarno, izolarea în meseria de geolog este motivată printr-o anumită mizantropie, în cazul Philinei sau al Lydiei transformarea este numai constatată, nu apare ca rezultat al unei evoluţii. La aristocratul Lenardo, adaptarea se explică prin influenţa pe care o exercită asupra sa Nachodine; el îşi mărturiseşte „înclinarea spre tehnică", specializîndu-s în lemnărie şi fierărie. Wilhelm îmbrăţişează profesiunea de chirurg (să observăm că, pînă la jumătatea secolului trecut, chirurgia era considerată drept inferioară ştiinţei şi practicii medicale). Trusa de chirurgie îi dădea de mult, simbolic, presentimentul acestei vocaţii, motivată, în scrisoarea către Natalia (II, 2) de amintirea dureroasă a tînărului pescar pe care cîndva, în copilărie, nu l-a putut salva de la înec. Dacă la începutul romanului Wilhelm asistă neputincios la accidentul de călărie al fiului său, îngrijit tot de un chirurg, în mod simbolic, romanul se încheie prin intervenţia chirurgului Wilhelm asupra fiului său, ameninţat de moartea prin înecare. Este, pentru a rămîne în terminologia romanului, proba de maistru a lui Wilhelm la încheierea peregrinărilor sale.

De la acel simbolic „Nu ştiu", care au fost primele cuvinte rostite de Wilhelm în deschiderea acţiunii, în final, exercitîndu-şi profesiunea, el a devenit un membru util al colectivităţii.

JEAN LIVESCU

NOTĂ ASUPRA EDIŢIEI

Textul de bază pentru prezenta ediţie a romanului *Wilhelm Meisters Wanderjahre oder Die Entsagenden (Anii de drumeţie ai lui Wilhelm Meister sau Cei ce renunţă)* îl constituie, ca şi pentru celelalte volume apărute, *Ediţia de la Weimar* a operelor complete ale lui Goethe:

Goethes Werke herausgegeben im Auftrage der Grossherzogin Sophie von Sachsen [Patru serii: seria I, vol. 1—55 *Opere literare;* seria II, vol. 1—13 *Scrieri de ştiinţele naturii;* seria III, vol. 1—16 *Jurnale intime;* seria IV, vol. 1—50 *Scrisori*]. Weimar 1887—1919 (citată *WA* cu indicarea seriei, volumului şi paginii).

Întrucît însă — aşa cum se arată în studiul introductiv — în *WA* textul romanului a fost publicat fără cele două culegeri de aforisme, la restituirea formei iniţiale a romanului sînt luate în considerare două ediţii mai recente:

Goethes Werke. Hamburger Ausgabe in 14 Bänden. Herausgegeben von Erich Trunz. Hamburg 1950 şi urm. *(HA).*

Johann Wolfgang Goethe: *Wilhelm Meisters Wanderjahre oder Die Entsagenden.* Herausgegeben von Ehrhard Bahr. Stuttgart 1982 [-Reclam Universal-Bibliothek 7827] *(Bahr).*

Nu ne-a fost accesibilă o altă ediţie recentă din Biblioteca clasicilor germani (Bibliothek deutscher Klassiker, vol. 10, îngrijită de Martin Ehrenzeller şi Gerhard Neumann), anunţată pentru toamna anului 1985. Ea îşi propune să publice, pe lîngă textul definitiv, şi versiunea din 1821.

În ce priveşte textul românesc, el reproduce traducerea apărută în 1972 în Editura Univers, care (aşa cum reiese din caseta editorială) s-a efectuat pe baza unei ediţii germane mai vechi (1905), ceea ce explică absenţa din textul tradus a celor două culegeri de aforisme. Acestea au fost incluse în prezentul volum în traducerea îngrijitorului ediţiei (în finalul cărţii a doua: *Reflecţii în spiritul drumeţilor. Artă. Etice. Natură* şi în acela al cărţii a treia: *Din arhiva Makariei).* De asemenea, pe lîngă unele corecturi considerate necesare în urma confruntării cu textul german, îngrijitorul ediţiei a tradus două pasaje care lipsesc din traducerea din 1972 şi a introdus, în cartea a treia, capitolul 2, imaginea cheii, de asemenea omisă de traducătorul romanului.

J.L.

ANII DE DRUMEȚIE AI LUI WILHELM MEISTER

Traducere de VALERIA SADOVEANU

Cartea întîi

Capitolul întîi

Fuga în Egipt

WILHELM STĂTEA la umbra unei stînci uriaşe, într-un loc sălbatic şi măreţ, unde cărarea de munte povîrnită ocolea pe lîngă un dîmb şi se pierdea într-o vîlcea. Soarele era încă sus, luminînd crestele molizilor din văgăunile ce i se întindeau la picioare. Wilhelm tocmai îşi nota ceva în tabletele sale, cînd Felix, care se căţărase pe toate crestele, veni la el cu o piatră în mînă.

— Cum se cheamă piatra asta, tată? întrebă copilul.

— Nu ştiu, răspunse Wilhelm.

— E chiar aur ceea ce străluceşte în ea? stărui băiatul.

— Nu-i aur, dar acum îmi aduc aminte că oamenii îi spun aurul pisicii.

— Aurul pisicii! rîse copilul. Şi de ce?

— Pesemne fiindcă e fals, căci şi despre pisici se crede că ar fi false.

— Am să ţin minte asta, zise băiatul, punînd piatra în tolba lui de piele; apoi scoase din ea altceva şi întrebă iar: Asta ce-i?

— Un fruct, răspunse tatăl; judecînd după solzi, trebuie să fie înrudit cu conul de brad.

— Nu arată a con, e prea rotund.

— Să-l întrebăm pe pădurar: pădurarii cunosc toată pădurea şi toate fructele; se pricep să semene, să sădească şi să cultive. Pe urmă lasă mlădiţele să crească şi să se facă mari, după cum li-e felul.

— Ei ştiu toate; ieri, călăuza mi-a arătat cum un cerb a tăiat drumul de-a curmezişul; m-a strigat şi mi-a arătat urma, cum îi zicea el; călcasem peste ea, dar abia atunci am văzut limpede cum se întipăriseră copitele în pămînt; trebuie să fi fost un cerb mare.

— Te-am auzit cum întrebai călăuza.

— Ştia o mulţime de lucruri, cu toate că nu era pădurar. Eu însă vreau să mă fac pădurar. E aşa de frumos să stai toată ziua în pădure, să asculţi cum cîntă păsărelele, să ştii cum le cheamă, unde au cuiburile, cum le poţi lua ouăle sau puii, cu ce se hrănesc şi cînd e vremea potrivită să le prinzi pe cele mari; e tare plăcut!

Nici nu-şi sfîrşise bine vorba că, pe cărarea povîrnită, se ivi ceva cu totul neobişnuit. Doi băieţi frumoşi ca lumina zilei, îm-

brăcaţi cu veste colorate, care păreau mai degrabă nişte cămeşuici suflecate, veneau la vale, ţopăind unul în urma celuilalt; Wilhelm avu prilej să-i observe mai bine cînd se opriră miraţi amîndoi în faţa lui şi rămaseră o clipă în loc. Capul celui mai mare era plin de bucle aurii, pe care nu puteai să nu le admiri în primul rînd, apoi privirea ţi-era atrasă de ochii lui de un albastru-deschis şi, la urmă, de statura lui frumoasă. Al doilea băiat, care părea să fie mai degrabă un prieten decît un frate, avea o mîndreţe de păr castaniu, care-i curgea în plete pînă pe umeri; reflexul lor părea că i se oglindeşte în ochi.

Wilhelm n-avu vreme să privească mai de-aproape făpturile ciudate şi cu totul neobişnuite în locurile acelea sălbatice, căci se auzi un glas bărbătesc după colţul stîncii strigînd serios, dar cu bunătate:

— De ce v-aţi oprit? Nu ne încurcaţi drumul!

Wilhelm ridică privirea şi, dacă mai înainte fusese foarte surprins văzînd băieţii, apoi ce avea acum înaintea ochilor îl umplu de-o uimire nespusă. Un bărbat tînăr, nu prea înalt dar voinic şi plin de vigoare, cu mînecile cămăşii puţin suflecate, oacheş la faţă şi cu păr negru, cobora cărarea voiniceşte, dar cu băgare de seamă, trăgînd după el un asin, care-şi arăta mai întîi capul zdravăn şi foarte împodobit şi apoi povara frumoasă pe care o ducea. O femeie cu chipul blînd şi dulce stătea pe şaua largă, bătută cu ţinte; în pelerina albastră, ce-o învelea, ţinea un prunc, pe care-l strîngea la piept, privindu-l cu o duioşie nespusă. Ca şi copiii, conducătorul asinului se opri o clipă mirat, cînd dădu cu ochii de Wilhelm. Animalul îşi încetini pasul, dar priporul era prea abrupt, trecătorii nu putură sta pe loc şi Wilhelm îi privi cu mirare cum dispar după pintenul ieşit al stîncii.

Era cît se poate de firesc ca vederea acestor făpturi deosebite să-l smulgă din preocupările lui. Se ridică în picioare privind curios în vale, doar, doar i-o mai zări ivindu-se. Tocmai voia să coboare ca să-i salute pe acei călători neobişnuiţi, cînd Felix veni sus la el şi-i spuse:

— Tată, pot să mă duc cu copiii? Vor să mă ia la ei acasă. Ar trebui să vii şi tu, aşa mi-a spus omul acela. Vino, ne aşteaptă acolo jos.

— Am să stau de vorbă cu ei, răspunse Wilhelm.

Îi găsi într-un loc unde drumul era mai puţin prăvălit şi putu să contemple tabloul minunat, care-i atrăsese atît de mult atenţia. De abia acum observă unele amănunte deosebite. Bărbatul cel tînăr şi voinic avea pe umăr o secure şi un colţar lung şi subţire de fier. Copiii duceau mănunchiuri mari de trestie, care parcă

erau frunze de palmier; ar fi putut fi asemuiţi cu îngerii, dar mai cărau şi nişte coşuleţe cu de-ale gurii, asemenea călăuzelor ce obişnuiau să treacă zilnic muntele încolo şi încoace. Cînd s-a uitat mai bine, a văzut că mama, sub pelerina albastră, purta o rochie de un trandafiriu gingaş, aşa că prietenul nostru avea acolo aievea, înaintea ochilor săi uimiţi, fuga în Egipt, pe care o văzuse zugrăvită de atîtea ori.

Îşi dădură bineţe şi cum Wilhelm, mirat şi interesat, nu putea rosti nici o vorbă, ci numai se uita, bărbatul cel tînăr începu:

— Acum copiii noştri s-au şi împrietenit. Nu vreţi să veniţi cu noi, ca să vedem dacă şi cei mari n-ar putea face la fel?

Wilhelm se gîndi puţin, apoi răspunse:

— Înfăţişarea acestui mic cortegiu al familiei dumitale trezeşte încredere şi încîntare, şi trebuie să mărturisesc că sînt curios şi foarte doritor să vă cunosc mai bine. Căci, la prima vedere, s-ar putea să-ţi pui întrebarea dacă sînteţi într-adevăr călători, sau numai nişte duhuri, ce vă găsiţi mulţumire însufleţind cu apariţii atît de plăcute munţii aceştia neprimitori.

— Atunci, veniţi cu noi acasă, răspunse bărbatul.

— Veniţi, veniţi la noi! strigară copiii, care-l şi trăgeau pe Felix cu ei.

— Veniţi! spuse şi femeia, întorcîndu-şi de la pruncul ei privirea mîngîietoare şi îndreptînd-o spre străin.

Fără a mai sta în cumpănă, Wilhelm zise:

— Îmi pare rău că nu pot să vă urmez imediat. Noaptea asta, cel puţin, trebuie s-o mai petrec sus, la casa vămii. Bagajul, hîrtiile, toate sînt acolo sus, despachetate şi în neorînduială. Dar pentru a vă dovedi dorinţa şi hotărîrea de a răspunde acestei invitaţii atît de prieteneşti, vă dau ca ostatec pe Felix al meu. Mîine dimineaţă voi veni. Cît e de departe de-aici?

— Ajungem acasă încă înainte de apusul soarelui, răspunse dulgherul; de la casa vămii mai aveţi doar o oră şi jumătate. În noaptea asta, băiatul dumneavoastră ne va spori familia; mîine vă aşteptăm.

Omul şi asinul porniră la drum. Wilhelm era încîntat văzîndu-şi copilul într-o tovărăşie atît de bună; putea să-l compare cu cei doi îngeraşi atît de drăguţi, cu care contrasta puternic. Nu era mare pentru vîrsta lui, însă devenise robust, cu pieptul larg şi umerii voinici; în firea copilului era un amestec ciudat între nevoia de a comanda şi plăcerea de a face servicii; el şi pusese mîna pe o ramură de palmier şi pe un coşuleţ, exprimînd oarecum amîndouă înclinaţiile. Alaiul era gata să dispară iarăşi după un perete de stînci, cînd Wilhelm îşi aduse aminte şi strigă după ei:

— Dar de cine să întreb?

— Întrebați de Sfîntul Iosif! răsună din afundul vîlcelei și întreaga apariție se topi în umbra albastră a pereților stîncoși. Din depărtare se auzea tot mai stins un cîntec pios pe mai multe voci și lui Wilhelm i se păru că deosebește și glasul lui Felix al său.

Urcă spre culme, făcînd astfel să întîrzie pentru el apusul soarelui. Astrul ceresc, pe care-l pierduse de cîteva ori, îl lumină din nou c'nd păși mai sus, și încă era ziuă cînd ajunse la han. Se mai bucură o dată de panorama largă a munților, apoi se retrase în camera sa, unde luă deîndată pana și parte din noapte o petrecu scriind.

Wilhelm către Natalia

„În sfîrșit, acum am ajuns în vîrf, în vîrful munților, ce vor pune între noi o barieră mai puternică decît toată întinderea care ne despărțea pînă acum. At'ta timp cît rîurile curg dinspre mine înspre cei iubiți, am impresia că mă aflu mereu în preajma lor. Astăzi pot să-mi mai închipui că ramura pe care o arunc în pîrîul din pădure ar putea pluti ușor la vale, spre tine, și, în cîteva zile, s-ar putea opri lîngă grădina ta; tot așa spiritul nostru și inima noastră își trimit mai bine la vale gîndurile și sentimentele. Dar cînd voi fi de cealaltă parte a muntelui, mi-e teamă că se va ridica în fața imaginației și a simțirii un zid despărțitor. Totuși poate că aceasta nu-i decît o îngrijorare pripită; căci și de cealaltă parte lucrurile n-au de ce să fie altfel decît aici. Ce-ar putea să mă despartă de tine? de tine, cu care sînt unit pe veșnicie, cu toate că o întîmplare ciudată ne ține departe unul de celălalt și-mi închide pe neașteptate cerul, de care eram atît de aproape. Am avut timp să mă îmbărbătez și totuși, oricît de mult timp aș fi avut, nu mi-ar fi fost de-ajuns ca să-mi capăt stăpînirea de sine, dacă n-aș fi primit-o din gura ta, de pe buzele tale, atunci în clipa aceea hotărîtoare. Cum aș fi putut să mă smulg de lîngă tine, dacă n-ar exista lanțul tainic, ce trebuie să ne lege acum și pururea? Totuși nu mi-e îngăduit să vorbesc despre toate acestea. N-am să trec peste poruncile tale pline de delicatețe; aici, în creierul munților, să fie pentru ultima oară că mai pomenesc față de tine cuvîntul despărțire. Viața mea trebuie să fie o drumeție. Am de îndeplinit îndatoririle ciudate ale unui pelerin, trecînd prin încercări cu totul neobișnuite. Zîmbesc adesea cînd citesc prescripțiile ce mi-au fost hotărîte de către asociația noastră, pe care mi le-am hotărît și eu însumi! Unele sînt urmate, altele nu. Dar, chiar cînd mă abat de la ceva,

această hîrtie, această mărturie a ultimei mele spovedanii și ultimei mele absolviri îmi folosește drept conștiință ce știe să se impună, așa că pornesc iarăși pe calea cea dreaptă. Mă supraveghez și greșelile mele nu se mai năpustesc unele peste altele, ca apele unui torent de munte.

Totuși, trebuie să-ți mărturisesc că adesea mă minunez de acei dascăli și îndrumători ai oamenilor, care nu le impun învățăceilor decît obligații exterioare, mecanice. Astfel, și lor și celorlalți le vine ușor, căci tocmai partea aceasta a îndatoririlor mele, care la început mi se părea cea mai împovărătoare, cea mai ciudată, e cea pe care acum o împlinesc mai lesne și cu mai multă plăcere.

Nu trebuie să rămîn mai mult de trei zile sub unul și același acoperiș. De fiecare dată cînd părăsesc un adăpost, trebuie să mă îndepărtez de el cel puțin cu o milă. Aceste reguli sînt desigur menite să-mi prefacă viața în ani de drumeție și să mă împiedice de la orice încercare de a rămîne pe loc. Pînă acum, m-am supus cu strictețe acestei obligații și nu m-am folosit niciodată de latitudinea ce mi-a fost îngăduită. Aici e pentru întîia oară că mă opresc, e pentru întîia dată că dorm a treia noapte în același pat. De aici îți trimit multe din cele ce am învățat, am observat și am adunat pînă acum și apoi, mîine, dis-de-dimineață, cobor pe celălalt versant al muntelui, trăgînd deocamdată la o familie uimitoare, la o sfîntă familie, pot spune, despre care vei găsi mai multe în jurnalul meu de călătorie. Acum, rămîi cu bine și, cînd citești scrisoarea asta, să știi că nu am a-ți spune decît *un singur* lucru; numai *un singur* lucru ți-aș spune și l-aș repeta, dar nici nu-l spun, nici nu-l repet, pînă nu voi avea fericirea să-ți stau din nou la picioare, plîngînd cu fruntea în palmele tale, pentru toate cîte mi-au lipsit.

Dimineața următoare

Bagajul e împachetat. Călăuza leagă sacul de călătorie pe samar. Încă n-a răsărit soarele, negura fumegă din toate văgăunile; dar sus, bolta cerului e limpede. Vom coborî în prăpastii întunecoase, care se vor lumina însă curînd deasupra capetelor noastre. Lasă-mă să-ți trimit ultimul meu suspin! Ultima mea privire spre tine se umple iar de lacrimi nestăpînite! Sînt hotărît, hotărît cu îndîrjire. N-ai să mai auzi nici o tînguire din partea mea; nu vei mai afla ceea ce i se întîmplă drumețului. Și totuși, acum, cînd vreau să închid scrisoarea, mi se mai învălmășesc în minte sute de gînduri, de dorințe, de speranțe și proiecte. Din fericire, sînt silit să plec. Călăuza mă strigă, iar hangiul orînduiește de față cu mine camera, ca și cum aș fi plecat, la fel ca moștenitorii lipsiți de simțire și imprudenți, care nu se ascund față de cel ce trage să moară și-și fac pregătirile de intrare în posesie."

Capitolul al doilea

Sfîntul Iosif al doilea

Drumețul, pășind îndată după călăuză, lăsase în urmă stîncile prăpăstioase, care acum se aflau sus de tot, și străbătea un ținut mai blînd, cu munți mijlocii. Trecură prin mai multe păduri bine întreținute și prin cîteva pajiști frumoase, pînă ce ajunseră pe un povîrniș și văzură jos o vale cultivată cu grijă și înconjurată de coline. Atenția le fu atrasă îndată de o mînăstire mare, pe jumătate rămasă în picioare, pe jumătate în ruine.

— E Sfîntul Iosif, îi spuse călăuza. Păcat de o biserică așa de frumoasă! Uitați-vă colo, printre tufișuri și copaci, cît par de zdraveni stîlpii și pilaștrii, deși sînt multe veacuri de cînd biserica s-a dărîmat.

— În schimb, replică Wilhelm, clădirea mînăstirii, pe cît văd, e în bună stare.

— Da, e locuită de un administrator, care are grijă de proprietate și încasează zeciuiala și dijma, ce se plătesc aici de către tot ținutul.

Tot vorbind așa, trecură pe poarta deschisă și ajunseră într-o curte largă, înconjurată de clădiri sobre și întreținute cu grijă, care parcă te vesteau că acolo locuiesc oameni pașnici. De cum intră, Wilhelm dădu cu ochii de Felix și de cei doi îngerași din ajun, adunați în jurul unui coș pe care o țărancă voinică îl pusese dinaintea ei, pe jos; aveau de gînd să cumpere niște cireșe; însă numai Felix se tocmea, căci avea totdeauna ceva bani la el. Apoi, deși oaspete, le oferi din belșug fructe tovarășilor săi de joacă; chiar și tatălui său i-a făcut plăcere să guste asemenea fructe răcoritoare, în mijlocul pădurilor, unde nu găsești decît mușchi, și unde cireșele acelea colorate și strălucitoare păreau de două ori mai frumoase. Pentru ca prețul să fie acceptabil, deoarece cumpărătorilor li se păruse cam prea ridicat, vînzătoarea le povesti că aduce cireșele de departe, dintr-o grădină mare din vale.

— Tata vine îndată, spuseră copiii și-l îndemnară pe Wilhelm să se ducă în sală și să se odihnească acolo.

Dar cît de uimit a fost, cînd copiii l-au introdus în încăperea pe care ei o numeau sală! Au pătruns în ea direct din curte, pe o ușă mare, și drumețul nostru s-a găsit într-o capelă foarte curată, bine întreținută și amenajată, după cum și-a dat el seama îndată, pentru treburile gospodărești ale vieții de toate zilele. Într-o latură, se afla o masă, un jilț, mai multe scaune și bănci; în cealaltă

latură, un blidar frumos sculptat, cu oale smălțuite, ulcioare și pahare. Nu lipseau nici cîteva sipete cu perne care, oricît erau de orînduite, te îmbiau parcă să le folosești. Lumina pătrundea dintr-o parte pe ferestre înalte. Dar ceea ce trezi mai mult atenția drumețului erau picturile de pe pereți, aflate la oarecare înălțime, întinzîndu-se ca niște tapiserii, pe trei laturi ale capelei și coborînd de sub ferestre pînă la niște lambriuri, ce acopereau restul zidurilor pînă la pămînt. Aceste imagini reprezentau istoria vieții Sfîntului Iosif. Într-una dintre ele îl vedeai ocupat cu dulgheria lui, în alta era înfățișată întîlnirea cu Maria; un crin răsărea[1] între ei din pămînt, în timp ce îngeri pluteau în jurul lor. Apoi era înfățișată cununia; urma bunavestirea. Mai încolo, Sfîntul Iosif stă mîhnit printre lucrările începute, își lasă din mînă securea și se gîndește să-și părăsească soția. Pe urmă, îngerul i se arată în vis și starea lui se schimbă. Privește cu evlavie la copilul nou-născut în staulul de la Betleem și se roagă în fața lui. Urmează un tablou de o stranie frumusețe: se văd acolo mai multe bucăți de lemn cioplit, care tocmai trebuie să fie îmbinate și, din întîmplare, două dintre ele formează o cruce. Copilul a adormit pe cruce, mama stă alături și-l privește cu o dragoste adîncă, iar tatăl adoptiv se oprește din lucru ca să nu-i tulbure somnul. Îndată după aceea, urmează fuga în Egipt. Drumețul zîmbi privind acest tablou, deoarece vedea aici, pe perete, repetarea tabloului viu din ajun.

N-a putut să contemple multă vreme pictura, căci a intrat stăpînul casei, în care l-a recunoscut imediat pe conducătorul sfintei caravane. Cei doi bărbați se salutară cordial și începură să stea de vorbă; dar atenția lui Wilhelm rămăsese îndreptată asupra picturilor. Gazda observă ce-l interesa pe oaspete și spuse, zîmbind:

— De bună seamă că vă minunați de potrivirea dintre această casă și locuitorii ei, pe care i-ați cunoscut ieri. Dar potrivirea e poate mai ciudată decît s-ar putea bănui; la drept vorbind, locuința i-a format pe locatari. Căci, atunci cînd un lucru lipsit de viață este însuflețit, el poate de asemenea să dăruiască viață.

— Ai dreptate! răspunse Wilhelm. Ar fi de mirare ca spiritul, care a lucrat cu atîta putere timp de veacuri în singurătatea munților acestora înălțînd asemenea clădiri mărețe, agonisind atîtea în moșii și privilegii, și, în schimb, răspîndind prin ținut cultura în felurite chipuri, ar fi de mirare ca acel spirit să nu-și exercite puterea vitală, chiar și din mijlocul acestor ruine, asupra unei ființe vii. Dar să nu zăbovim totuși în generalități; povestește-mi viața dumitale, ca să pricep cum e cu putință să înfățișați trecutul, fără înșelătorie și impietate, iar ceea ce a dispărut să mai apară o dată.

Tocmai cînd Wilhelm aștepta un răspuns lămuritor din partea gazdei sale, un glas blînd strigă din curte numele Iosif. Gazda îl auzi și se duse la ușă.

Și pe el îl cheamă Iosif! își spuse Wilhelm. E destul de ciudat, și totuși nu atît de ciudat ca faptul că-și reprezintă patronul în viață! Se uită și el spre ușă și văzu pe Maica Domnului din ajun vorbind cu bărbatul ei. Peste puțin se despărțiră și femeia porni către locuința așezată de cealaltă parte a curții.

— Marie! strigă Iosif după dînsa, să-ți mai spun ceva!

Deci și pe ea o cheamă Maria, se gîndi Wilhelm; mai că-mi vine să mă cred dus cu optsprezece veacuri în urmă.

Îi trecu prin minte valea sumbră și izolată în care se afla, ruinele și pacea de acolo și se simți cuprins de un minunat sentiment al trecutului îndepărtat. Tocmai bine gazda și copiii se întoarseră. Copiii îl poftiră pe Wilhelm la o plimbare, cît timp tatăl lor avea de isprăvit niște treburi. Se duseră printre ruinele cu multe coloane ale bisericii, ale cărei ziduri și frontoane păreau întărite de vînt și vreme rea, iar arborii puternici prinseseră din vechime rădăcini în crăpăturile largi ale pereților și, în tovărășia ierbii, a florilor și a mușchiului, alcătuiau niște mîndre grădini suspendate. Cărări netede se întindeau de-a lungul unui pîrîu vesel, ducînd spre podiș, de unde călătorul putu privi clădirea și împrejurimile ei cu un interes cu atît mai sporit cu cît locatarii îl impresionau tot mai mult și curiozitatea îi fusese viu ațîțată de armonia lor cu mediul înconjurător.

Apoi se întoarseră cu toții acasă și găsiră în capelă masa pusă. Într-un capăt al ei, se afla un jilț, în care se așeză stăpîna casei. Lîngă ea, se afla un coș înalt, unde se odihnea copilașul cel mic. Tatăl se așeză la stînga ei, iar Wilhelm la dreapta. Cei trei copii ocupară celălalt capăt al mesei. O bătrînă slujnică aduse mîncăruri bine pregătite. Tacîmurile și paharele aminteau de asemeni vremurile trecute. Copiii dădură prilej de vorbă, însă Wilhelm nu se mai sătura privind chipul și purtarea sfintei ce-l găzduia.

După-masă, toți s-au împrăștiat; stăpînul casei îl duse pe Wilhelm într-un loc umbros și mai înălțat, de unde puteai foarte bine cuprinde cu ochii toată întinderea frumoasă a văii, cu colinele ce se profilau unele după altele, cu spinările lor împădurite și povîrnișurile lor roditoare.

— Se cade, zise gazda, să vă potolesc curiozitatea, cu atît mai mult cu cît simt că sînteți în stare să luați miraculosul în serios, atunci cînd are un temei serios. Această instituție religioasă, ale cărei rămășițe le mai vedeți, a fost închinată Sfintei Familii și era vestită în vechime ca loc de pelerinaj, datorită multor minuni.

Biserica purta hramul Sfintei Fecioare și al Fiului ei. Acum e dărîmată de multă vreme. Capela, închinată Sfîntului Iosif, s-a păstrat, precum și chiliile mînăstirii. De cîțiva ani veniturile sînt încasate de către un principe, care ține aici un administrator; acela sînt eu, fiu al celui dinainte, care la fel a urmat și el pe tatăl său în această slujbă.

Sfîntul Iosif, cu toate că de multă vreme nu mai e slăvit în biserică aici, la munte, a fost atît de binefăcător familiei noastre, încît nu-i de mirare că-l cinstim cu deosebire și că am fost botezat Iosif ceea ce mi-a hotărît întrucîtva calea vieții. Cînd am crescut mare, îl întovărășeam pe tata la încasări, dar mă țineam cu mai multă plăcere de mama, care împărțea daruri după puteri și era cunoscută și iubită în tot ținutul datorită bunătății și binefacerilor ei. Mama mă trimitea cînd ici cînd colo, ba să duc ceva, ba să dau ajutor cuiva, ba să îngrijesc de cineva, așa că m-am deprins repede cu slujba asta pioasă.

De altfel, viața la munte are mai multă omenie în ea, decît viața din ținuturile de cîmpie. Locuitorii sînt mai apropiați unii de alții, dar pot și să se izoleze; nevoile sînt mai modeste, însă mai urgente. Omul trebuie să se bizuie mai mult pe el însuși, pe mîinile și picioarele lui. Lucrătorul, călăuza, cărăușul, pe toți îi găsești în *una* și aceeași persoană; toți sînt în legături mai strînse, se întîlnesc mai des și trăiesc într-un soi de comunitate.

Cum eram încă tînăr și nu aveam putere să car prea mult cu spinarea, mi-a dat în gînd să-mi pun panerele pe un asin și să străbat cărările pieptișe, mînîndu-l la deal și la vale. La munte, asinul nu-i un animal atît de disprețuit ca la șes, unde argatul ce ară cu cai se crede mai grozav decît cel care răstoarnă brazdele cu boii. Mergeam după dobitocul meu fără să-mi pese, cu atît mai mult cu cît văzusem în capelă că asinul avusese cinstea să poarte pe Domnul și pe Maica sa. Însă, în vremea aceea, capela nu era în starea în care se găsește acum. Ea slujea de șopron și chiar de staul. Lemne de ars, prăjini, unelte, butoaie, scări și tot ce poftești, erau îngrămădite acolo claie peste grămadă. Noroc că picturile sînt atît de sus și că lambriurile sînt solide. Încă de pe cînd eram copil, îmi plăcea nespus de mult să mă urc pe lemnăria de acolo și să mă uit la picturi; însă nimeni nu mi le putea explica așa cum trebuie. Nu știam decît atît: că sfîntul, a cărui viață era zugrăvită acolo, sus, era patronul meu și țineam la el ca și cum mi-ar fi fost unchi. Mă făcusem mare și, cum o condiție specială pentru cei ce doreau să ocupe bănoasa funcție de administrator era să exercite o meserie, a trebuit, potrivit voinței părinților mei care doreau să moștenesc

în viitor slujba asta bună, să învăţ un meşteşug, şi anume unul care să fie în acelaşi timp folositor şi aici, în gospodăria de la munte.

Tata era dogar şi meşterea el singur tot ce privea dogăritul, lucru foarte util şi pentru el şi pentru ceilalţi. Dar nu m-am putut hotărî să-l urmez pe aceeaşi cale. Pe mine mă atrăgea mai mult ca orice dulgheria; de copil, văzusem alături de patronul meu uneltele trebuitoare meseriei acesteia zugrăvite amănunţit şi precis. Mi-am spus dorinţa; nimeni n-a fost împotrivă, mai ales că la noi e adesea nevoie de dulgheri la atît de multe construcţii, iar un lucrător iscusit şi care ţine la o muncă mai subţire, îndeosebi într-o regiune păduroasă, poate oricînd să treacă la tîmplărie şi chiar la sculptură. Dar ceea ce mă făcea să stărui şi mai mult în planurile mele îndrăzneţe era o anumită pictură, care din păcate e acum aproape ştearsă. De îndată ce veţi şti ce vrea să reprezinte, veţi putea distinge cîte ceva, cînd am să v-o arăt. Sfîntului Iosif i s-a cerut, nici mai mult nici mai puţin, decît să întocmească un tron pentru regele Irod. Aşa cum a fost hotărît, jilţul acela măreţ trebuia să se înalţe între doi stîlpi. Iosif ia cu băgare de seamă măsura lăţimii şi înălţimii şi întocmeşte un tron regesc minunat. Dar cît e de uimit, cît e de încurcat, cînd vrea să-l aşeze la locul lui; era prea înalt şi nu îndeajuns de lat. Cu regele Irod, după cum se ştie, nu e de glumit. Dulgherul cel evlavios e în încurcătură. Pruncul Isus, obişnuit să-l însoţească pretutindeni şi să-i care în joacă uneltele, vede că e necăjit şi-l ajută îndată cu vorba şi cu fapta. Pruncul minune cere tatălui său adoptiv să apuce de o latură a tronului, pe cînd el apucă de cealaltă şi amîndoi încep să tragă. Foarte uşor şi fără poticneli, ca şi cum ar fi fost de piele, tronul se lăţeşte, pierde în acelaşi timp din înălţime şi se potriveşte întocmai la locul hotărît, spre marea mîngîiere a meşterului, căruia i-a venit inima la loc, şi spre deplina mulţumire a regelui.

Tronul acela se mai vedea încă bine în copilăria mea şi, după ceea ce a mai rămas dintr-o latură a lui, veţi putea observa cît era de bogată sculptura, lucru care pictorului i-a fost mai uşor, ce e drept, decît i-ar fi fost dulgherului, dacă i s-ar fi cerut să execute aşa ceva.

Dar asta nu m-a făcut să şovăiesc; dimpotrivă, socoteam meseria căreia mă dedicasem ca fiind atît de înaltă, încît n-am avut răbdare pînă n-am fost dat la ucenicie; lucrul acesta n-a fost greu, deoarece în vecinătate locuia un meşter care lucra pentru tot ţinutul şi putea să ţină un număr de calfe şi de ucenici. Aşa că am rămas în preajma părinţilor, continuînd în oarecare măsură

viața de pînă atunci, căci îmi întrebuințam ceasurile libere și zilele de sărbătoare împlinind misiunile caritabile pe care mi le încredința mama.

Bunavestire

— Astfel au trecut cîțiva ani, urmă povestitorul; foarte curînd am înțeles folosul meseriei, și trupul meu, format prin muncă, era capabil să execute tot ce i se cere unui dulgher. În afară de aceasta, îmi vedeam de vechea slujbă, pe care o îndeplineam pe lîngă mama, sau mai degrabă pe lîngă bolnavi și nevoiași. Băteam drumurile de munte cu asinul meu, împărțeam încărcătura la timp, luam de la mămulari și negutători cele ce ne erau de trebuință aici, la noi, și mă întorceam acasă. Meșterul era mulțumit de mine, tot așa și părinții mei. Începusem să mă bucur văzînd în drumurile mele cîte o casă, la care lucrasem și eu, pe care o împodobisem. Căci crestarea ultimă a grinzilor, sculptarea unor anumite forme simple, ornamentele pirogravate, vopsitul cu roșu al unor adîncituri, prin care o casă de lemn de la munte capătă o înfățișare atît de veselă, toate mi-erau încredințate mie, fiindcă o scoteam la capăt cel mai bine, căci aveam mereu în minte tronul lui Irod și podoabele lui.

Printre persoanele de care mama se îngrijea în chip deosebit erau mai ales femei tinere, care așteptau să nască, așa cum am putut observa pînă la urmă, deși în asemenea împrejurări trebuia ca soliile pe care le duceam să rămînă taine pentru mine. Eu n-aveam niciodată a îndeplini ceva direct, ci numai prin mijlocirea unei femei de treabă, care locuia ceva mai în vale și se numea doamna Elisabeta. Mama, ca însăși foarte pricepută în arta care salvează unele vieți chiar în clipa nașterii, se înțelegea totdeauna cu doamna Elisabeta și am auzit adesea din multe părți că unii munteni voinici de-ai noștri își datorau viața acestor două femei. Felul tainic în care mă primea totdeauna Elisabeta, răspunsurile ei laconice la întrebările mele neclare, pe care nu le pricepeam nici eu singur, îmi insuflau un respect deosebit și casa ei, care era neînchipuit de curată, mi se părea un fel de mic sanctuar.

În vremea aceasta, datorită iscusinței și activității mele ca meșteșugar, am cîștigat o destul de mare autoritate în familie. Așa cum tata se îngrijise de pivniță ca dogar, tot astfel m-am îngrijit și eu de locuință și am reparat o mulțime de părți stricate ale clădirilor vechi. Mai cu seamă, am dat iar în folosință pentru nevoile casnice niște hambare și remize dărăpănate; și de îndată ce treaba asta a fost făcută, am început să curăț capela mea cea

dragă şi s-o golesc de lucruri. În cîteva zile a fost în ordine, aproape aşa cum o vedeţi; ceea ce mi-a cerut mai multă osteneală a fost refacerea părţilor lipsă sau stricate ale lambriurilor. Desigur că socotiţi vechi canaturile uşii de la intrare; dar sînt ieşite din mîna mea. Mi-au trebuit mai mulţi ani ca să le sculptez în ceasurile de răgaz, după ce mai întîi le-am îmbinat solid din scînduri groase de stejar. Toate părţile pictate, care pînă atunci nu fuseseră stricate ori şterse, s-au păstrat şi pînă acum; cît despre ferestre, l-am ajutat pe meşterul sticlar să-şi facă o nouă casă cu condiţia să-mi pună vitralii.

Dacă la început tablourile acelea şi gîndurile cu privire la viaţa sfîntului îmi ocupau imaginaţia, apoi toate impresiile au devenit şi mai vii cînd am putut privi locul acela ca un sanctuar şi am început să-mi petrec vremea acolo, mai cu seamă vara, visînd în voie la cele ce vedeam sau îmi închipuiam. În mine stăruia o dorinţă neînfrînată de a urma calea acestui sfînt; şi deoarece nu-i uşor să ai în viaţă împrejurări la fel, am vrut să caut a-i semăna în lucruri mărunte, cum şi începusem de multă vreme, slujindu-mă de animalul meu de povară. Dar bietul asin, de care mă folosisem pînă atunci, nu mă mai mulţumea. Mi-am căutat altul mai arătos, m-am îngrijit de o şa bine făcută, potrivită şi la mers şi la cărat, mi-am cumpărat o pereche de coşuri noi; o plasă multicoloră cu pompoane şi ciucuri, amestecate cu zurgălăi ce sunau frumos, împodobea gîtul urecheatului, care acum putea să se arate alături de modelul său zugrăvit pe perete. Nimănui nu i-a venit să rîdă de mine, cînd am pornit-o pe munte cu asemenea alai, căci binefacerii i se îngăduie o înfăţişare ciudată.

Însă războiul, sau mai degrabă urmările lui, s-au apropiat de ţinutul nostru, căci de mai multe ori s-au adunat cete primejdioase de fugari, care s-au dedat la acte de violenţă şi dezmăţ. Datorită bunei organizări a poterelor noastre, prin hăituiri şi atenţie de fiecare clipă, răul a fost curînd înăbuşit; dar oamenii prea iute şi-au luat de-o grijă şi, pînă să se bage de seamă, s-au înfăptuit din nou alte nelegiuiri.

Multă vreme a fost linişte în ţinutul nostru şi eu străbăteam nestingherit drumurile obişnuite cu animalul meu de povară, pînă cînd într-o zi, ajungînd într-un luminiş de pădure proaspăt însămînţat, am găsit o femeie, ce stătea, sau mai degrabă zăcea pe marginea şanţului. Părea adormită sau leşinată. Am încercat s-o ajut şi cînd şi-a deschis ochii frumoşi şi s-a ridicat puţin, a strigat cu înfrigurare: „Unde-i? L-ai văzut?“ Am întrebat-o: „Pe cine?“

A răspuns: „Pe bărbatul meu!“ Nu mă aşteptam la răspunsul ăsta, căci părea foarte tînără; i-am dat mai departe ajutor cu şi

mai multă inimă, arătîndu-i toată compătimirea mea. Am aflat că cei doi călători își părăsiseră căruța din pricina drumului anevoios și porniseră pe jos pe-o cărare mai scurtă. În apropiere fuseseră atacați de niște oameni înarmați; bărbatul ei se depărtase luptînd; ea n-a fost în stare să-l urmeze prea mult și a rămas în locul acela, nu știe singură cîtă vreme. Nu putea decît să mă roage stăruitor s-o las acolo și să alerg în căutarea soțului ei. Cînd s-a ridicat în picioare, am avut în fața mea pe cea mai frumoasă și mai plăcută ființă din lume; dar lesne am putut vedea că urma să aibă curînd nevoie de ajutorul mamei și al doamnei Elisabeta. La început am fost fiecare de altă părere; eu doream s-o pun mai întîi la adăpost, iar ea dorea înainte de toate să aibă vești despre bărbatul ei. Nu voia să se depărteze de urmele lui și poate că tot ce-i spuneam n-ar fi fost de nici un folos, dacă un detașament al poterei noastre, care se pusese în mișcare la vestea că au început din nou ticăloșiile, n-ar fi trecut prin pădure chiar pe lîngă noi. Le-am istorisit oamenilor ce se întîmplase, ne-am înțeles ce trebuia să facem, am hotărît locul unde să ne întîlnim și astfel, deocamdată, lucrurile s-au liniștit într-un fel. Mi-am ascuns degrabă coșurile într-o peșteră din apropiere, care-mi slujea adesea ca depozit, am potrivit șaua, ca să fie ca un scaun comod și, cu un fel de sentiment ciudat, am urcat frumoasa povară pe animalul blînd, care îndată s-a priceput să găsească singur drumul obișnuit, ceea ce mi-a dat putința să merg alături de ea.

Vă închipuiți, fără să vă mai spun multe, în ce stare minunată de spirit mă aflam. Ceea ce căutasem atîta vreme, găsisem acum cu adevărat. Cînd mi se părea că visez, cînd mi se părea că abia mă trezesc dintr-un vis. Acel chip ceresc, pe care-l vedeam parcă plutind în aer și în același timp profilîndu-se pe frunzișul copacilor, mi se părea un vis, ce se născuse în sufletul meu, datorită tablourilor din capelă. Apoi mi se părea că imaginile acelea nu erau decît închipuiri de vis, ce se contopeau acum într-o minunată realitate. I-am pus cîteva întrebări; ea mi-a răspuns blînd și cu bunăvoință, așa cum se potrivea cu o ființă cuviincioasă și întristată; cînd ajungeam pe cîte o înălțime despădurită mă ruga de multe ori să mă opresc, să mă uit în toate părțile și să trag cu urechea. Mă ruga cu atîta gingășie, o privire atît de plină de ardoare se strecura printre genele ei lungi și negre, că eram gata să fac orice ar fi fost cu putință; m-am cățărat chiar într-un pin singuratic înalt și fără ramuri. Niciodată nu mi-a fost mai binevenită acrobația asta a meseriei mele; nicicînd n-am cules cu mai multă satisfacție panglici și batiste de mătase din vîrful copacilor, la sărbători și iarmaroace. Totuși, de data asta, am rămas din păcate cu mîna

goală; nici de acolo, de sus, nu vedeam și nu auzeam nimic. În sfîrșit, ea însăși mi-a strigat să cobor, făcîndu-mi semne grăbite cu mîna; iar cînd, la coborît, mi-am dat drumul de la o înălțime destul de mare și am sărit jos, întîi a țipat, apoi un zîmbet dulce și prietenos i s-a ivit pe față, văzîndu-mă nevătămat în fața ei.

Ce să vă povestesc mai departe despre cîtă grijă am avut tot drumul, căutînd să-i alung gîndurile negre și să-i fiu plăcut. Și nici n-aș putea, căci tocmai acesta este semnul adevăratei griji, că transformă pe moment nimicul în tot. În gîndul meu, florile pe care i le culegeam, peisajele depărtate pe care i le arătam, munții și pădurile pe care i le numeam, erau tot atîtea comori neprețuite pe care i le dăruiam, ca să stabilesc o legătură cu ea, așa cum încerci să faci cu darurile.

Cînd am ajuns 'naintea ușii doamnei Elisabeta, unde știam că mă aștepta o despărțire dureroasă, eram legat pentru toată viața de tînăra femeie. Am cuprins-o iarăși cu privirea în întregime și, cînd mi-am coborît ochii la picioarele ei, m-am aplecat ca și cum aveam ceva de făcut la chingi și, fără ca ea să observe, am sărutat cel mai drăgălaș pantof pe care-l văzusem de cînd mă știam. Am ajutat-o să coboare, am urcat în goană treptele și am strigat la ușa de la intrare: „Doamnă Elisabeta, sînteți căutată!“ Buna femeie a ieșit și eu am privit peste umerii ei cum ființa aceea frumoasă urca grațios treptele cu o demnitate și o tristețe dureroasă și reținută; apoi a îmbrățișat-o pe vrednica mea bătrînă și s-a lăsat condusă de ea în camera de oaspeți. Femeile s-au închis în casă, iar eu stăteam cu asinul meu în fața ușii, ca unul care a adus o marfă prețioasă, a predat-o și se găsea din nou un cărăuș sărac, precum fusese mai înainte.

Lujerul de crin

Încă nu mă hotărîsem să plec, căci nu știam ce trebuie să fac, cînd doamna Elisabeta apăru în ușă și mă rugă s-o poftesc pe mama la dînsa și apoi să cutreier împrejurimile, doar, doar voi putea aduce știri despre soț. „Maria te roagă foarte mult“, zise ea. „Nu pot să-i mai spun ceva?“ am întrebat-o. „Nu se poate“, a răspuns dînsa și ne-am despărțit. În scurt timp am ajuns acasă. Mama era gata să plece chiar în seara aceea, ca să-i fie de ajutor tinerei străine. Eu am coborît repede devale, nădăjduind să capăt cele mai sigure știri de la căpitan. Dar nici el nu aflase nimic, și fiindcă mă cunoștea, m-a poftit să dorm la dînsul. Noaptea aceea mi s-a părut fără sfîrșit; aveam mereu în fața ochilor figura frumoasei tinere, cum se clătina în mersul asinului și cum își cobora prietenos spre

mine privirile îndurerate. Așteptam în fiecare clipă să sosească o veste. Doream ca tînărul soț să fie în viață, și totuși tare mi-ar fi plăcut s-o știu văduvă. Detașamentul, care se împînzise în împrejurimi, s-a adunat încetul cu încetul și, după cîteva zvonuri contradictorii, pînă la urmă s-a stabilit adevărul: căruța fusese salvată, dar nefericitul soț murise, din pricina rănilor, într-un sat din vecinătate. Am mai aflat că, așa cum se înțeleseseră, cîțiva plecaseră la doamna Elisabeta, să ducă vestea aceasta tristă. Așa că nici nu mai aveam ce face acolo, nici ce aștepta și totuși, o neliniște fără margini, un dor nemăsurat m-au mînat iar pe culmi și văi pînă la ușa ei. Era noapte, ușa încuiată, vedeam lumină în camere, vedeam umbre mișcîndu-se după perdele, și așa am stat pe o bancă în fața casei, mereu gata să bat la ușă și mereu împiedicat de tot felul de gînduri.

Dar de ce mai povestesc amănunțit lucruri care nu prezintă nici un interes? Destul să vă spun că nici a doua zi dimineață n-am fost primit în casă. Vestea jalnică era cunoscută și nu mai aveau nevoie de mine; m-au trimis la tata, să-mi văd de treabă; nu mi-au răspuns la întrebări; voiau să scape de mine.

Așa s-au purtat opt zile, pînă cînd, în sfîrșit, doamna Elisabeta m-a chemat înăuntru. „Intră încetișor, prietene, mi-a spus dînsa, și apropie-te fără teamă!“ M-a condus într-o cameră foarte curată, unde, într-un colț, am văzut-o pe frumoasa mea stînd pe pat, după perdele trase pe jumătate. Doamna Elisabeta a pășit înainte, ca oarecum să mă anunțe, a ridicat ceva de pe pat și mi-a înfățișat cel mai frumos prunc din lume, înfășat în cele mai albe scutece. Doamna Elisabeta îl ținea între mine și tînăra mamă și pe loc m-am gîndit la lujerul de crin din tablou, ce se înălța din pămînt între Maria și Iosif ca semn al nevinovăției relațiilor dintre ei. Din clipa aceea, mi s-a luat de pe suflet orice povară; eram sigur de soarta și de fericirea mea. Am putut să mă apropii cu inima ușoară de Maria, să vorbesc cu ea, să mă uit în ochii ei cerești, să iau copilul în brațe și să-l sărut din toată inima pe frunte.

„Cît îți mulțumesc pentru bunătatea ce o ai față de acest copil orfan!“ zise mama.

Fără voia mea am strigat cu însuflețire: „N-ar mai fi orfan, dacă ai vrea!“

Doamna Elisabeta, mai înțeleaptă decît mine, mi-a luat pruncul din brațe și s-a priceput ce să facă pentru a mă îndepărta de acolo.

Amintirea acelor vremuri e și acum pentru mine cea mai plăcută petrecere, cînd sînt nevoit să străbat munții și văile noastre. Pot să-mi amintesc de cele mai mici amănunte, dar pe dumneavoas-

tră se cuvine să vă scutesc de ele. Lehuzia a luat sfîrșit; Maria se înzdrăvenise, puteam s-o văd mai des, relațiile dintre noi constau dintr-un lanț de servicii și atenții. Situația ei familială îi îngăduia să locuiască unde poftea. Întîi a stat la doamna Elisabeta; apoi a venit la noi în vizită, ca să ne mulțumească, mamei și mie, pentru atîta sprijin prietenesc. Se simțea bine la noi și eu mă măguleam cu gîndul că, întrucîtva, aceasta mi se datora și mie. Însă ceea ce i-aş fi spus cu atîta drag, dar nu îndrăzneam, mi-a venit pe buze într-un fel deosebit de plăcut, cînd am dus-o în capela, pe care încă de pe atunci o transformasem într-o sală de locuit. Îi arătam și explicam picturile, una după alta, și i-am vorbit cu atîta însuflețire și căldură despre datoriile unui tată adoptiv, că ei i-au dat lacrimile, iar eu n-am mai putut urma cu explicarea imaginilor. Socoteam că pot fi sigur de afecțiunea Mariei, deși nu eram atît de înfumurat, încît să doresc ca amintirea soțului ei să se șteargă atît de repede. Legea impune văduvelor un doliu de un an și desigur că acest răstimp, care cuprinde în sine toate schimbările lucrurilor pămîntești, este necesar unei inimi simțitoare pentru potolirea impresiilor dureroase, lăsate de o pierdere grea. Vezi florile ofilindu-se și frunzele căzînd, dar mai vezi și fructele cum se coc și cum se ivesc alți muguri noi. Viața aparține celor vii și cine trăiește trebuie să se aștepte la schimbări.

Atunci i-am mărturisit mamei ce aveam pe suflet. Ea mi-a dezvăluit cît de dureroasă a fost pentru Maria moartea soțului ei și cum nu și-a revenit decît la gîndul că trebuia să trăiască pentru copil. Dragostea mea era cunoscută celor două femei și Maria se obișnuise cu ideea de a trăi cu noi. A mai stat o bucată de vreme în vecinătate, apoi s-a mutat la noi și am așteptat încă un timp într-o logodnă pioasă și fericită. În sfîrșit, ne-am căsătorit. Sentimentul de la început, care ne-a apropiat unul de altul, nu s-a stins. Datoriile și bucuriile tatălui adoptiv s-au unit cu cele ale tatălui drept; e adevărat că mica noastră familie, înmulțindu-se, a depășit ca număr modelul, dar am păstrat și exercitat cu sfințenie virtuțile acelui model în ceea ce privește fidelitatea și curăția gîndurilor. Și ne-am mai luat obiceiul, pe care-l păstrăm cu bucurie, să ne asemănăm și ca înfățișare, lucru la care am ajuns din întîmplare și care se potrivește atît de bine cu sufletele noastre; căci, deși avem cu toții picioare zdravene și putem căra poveri, asinul ne ține mereu tovărășie, pentru a duce lucrurile grele, cînd sîntem siliți să facem o cumpărătură sau o vizită prin munții și văile noastre. Tot ținutul ne cunoaște așa cum ne-ați întîlnit ieri, și sîntem mîndri că purtarea noastră nu face de rușine numele și înfățișarea acelor sfinți pe care mărturisim că-i imităm.

Capitolul al treilea

Wilhelm către Natalia

„Chiar acum am terminat o poveste plăcută, pe jumătate miraculoasă, pe care am scris-o pentru tine, din cele auzite de la un om foarte de treabă. Dacă nu sînt chiar vorbele lui, dacă ici şi colo mi-am exprimat părerile mele în locul celor ale sale, asta se datoreşte, de bună seamă, înrudirii dintre sentimentele lui şi ale mele. Veneraţia ce-o are faţă de femeia sa nu seamănă oare cu aceea pe care o simt eu pentru tine? Şi chiar întîlnirea acestor doi iubiţi nu are ceva asemănător cu a noastră? Îl pizmuiesc însă în sinea mea că are norocul să meargă pe lîngă asinul care duce povara aceea de două ori frumoasă, că poate intra seara pe poarta vechii mînăstiri însoţit de întreaga familie şi că nu e despărţit de iubita lui, de ai săi. Totuşi nu trebuie să-mi deplîng soarta, căci ţi-am făgăduit să tac şi să îndur, aşa cum ţi-ai impus şi tu.

Las la o parte o mulţime de trăsături frumoase ale traiului acestor oameni pioşi şi fericiţi; căci nu-i cu putinţă să scrii tot! Am petrecut aici două zile foarte plăcute, dar a treia mă vesteşte să mă gîndesc a-mi vedea mai departe de drum.

Astăzi am avut o mică ceartă cu Felix, deoarece voia aproape să mă silească a-mi încălca unul dintre bunele mele principii pe care ţi-am făgăduit să le urmez. Greşeala mea, nenorocul sau soarta face ca, pe neobservate, societatea să tot sporească în jurul meu, să-mi asum noi poveri, pe care apoi trebuie să le car şi să le tîrăsc cu mine. Acum nu trebuie ca un al treilea să ne întovărăşească neîntrerupt în drumeţie. Vreau şi trebuie să fim doi, şi aşa să rămînem; şi iată, se pare că o nouă relaţie, destul de neplăcută, tindea să se formeze.

Pe lîngă copiii casei, cu care Felix a petrecut grozav zilele acestea jucîndu-se, s-a adăugat un băieţel sărac şi vioi, care s-a supus fără murmur la toate cerinţele jocurilor şi care iute a dobîndit simpatia lui Felix. Mi-am dat seama după diferite semne că şi-l alesese tovarăş de joacă pentru restul drumului. Băiatul e cunoscut aici, în ţinut, e primit pretutindeni datorită vioiciunii lui şi uneori i se dă cîte ceva de pomană. Mie însă nu-mi place şi i-am cerut stăpînului casei să nu-l mai primească. Aşa a şi procedat, dar Felix s-a supărat din această pricină şi a avut loc o mică scenă.

Cu această ocazie, am făcut o descoperire plăcută. Într-un colţ al capelei, sau al sălii, se afla o lădiţă cu pietre, pe care Felix le tot scotea şi le cerceta cu înfrigurare, căci, de cînd drumeţim prin munţi, l-a apucat o pasiune pentru roci. Printre ele se aflau unele

frumoase și atrăgătoare. Gazda noastră a spus că băiatul poate să-și aleagă ce poftește; rocile acestea rămăseseră dintr-o colecție mare, pe care, de curînd, o expediase de aici un străin. Și a adăugat că-l cheamă Montan; poți să-ți închipui cît m-am bucurat cînd am auzit acest nume sub care călătorește unul dintre cei mai buni prieteni ai noștri și căruia îi datorăm atît de mult. Deoarece m-am interesat cînd a plecat și în ce împrejurări, pot spera să-l întîlnesc curînd în drumeția mea."

Vestea că Montan se găsea în apropiere l-a făcut pe Wilhelm să reflecteze. S-a hotărît să nu lase numai pe seama hazardului revederea cu un prieten atît de prețios și de aceea s-a interesat la gazdă dacă nu știa încotro își îndreptase călătorul pașii. Dar nimeni nu aflase ceva precis și Wilhelm era gata să-și continue drumul după planul de la început, cînd Felix strigă:

— Dacă tata n-ar fi atît de încăpățînat, l-am putea găsi pe Montan!

— În ce fel? întrebă Wilhelm.

— Micul Fitz mi-a spus ieri că poate descoperi urmele domnului aceluia cu pietre frumoase și care se pricepe așa de bine la ele, răspunse Felix.

După oarecare discuții, Wilhelm se hotărî să facă această încercare și, în același timp, să fie mai atent la băiețelul acela suspect. Fitz a fost repede găsit, și cînd a aflat despre ce era vorba, și-a adus un mai, un lanț, un ciocan mare și un săcușor și a pornit-o curajos la drum în ținuta lui de miner.

Cărarea șerpuia pe coasta muntelui, urcînd mereu. Amîndoi copiii săreau din piatră-n piatră, luînd-o razna peste pîrîuri și izvoare; Fitz, fără să se țină de-o potecă, urca nemaipomenit de repede, uitîndu-se mereu cînd în dreapta, cînd în stînga. Deoarece Wilhelm, și mai ales călăuza încărcată cu bagaje nu-i putea urma atît de grabnic, băieții făcură de mai multe ori drumul înainte și înapoi, cîntînd și fluierînd. Atenția lui Felix a fost atrasă de forma unor copaci necunoscuți, căci atunci vedea pentru întîia oară cum arată moliftul și zimbrul coconar; și gențiana, atît de minunată, îi plăcea foarte mult. Și astfel drumul anevoios era însoțit la tot pasul de priveliști amuzante.

Deodată, micul Fitz se opri în loc și ciuli urechile. Apoi le făcu celorlalți semn să se apropie.

— Auziți ciocănitul? întrebă el. Sînt lovituri de ciocan în stîncă.

— Auzim, răspunseră ceilalți.

— E Montan, zise băiatul, sau cineva care ne poate da vești despre el. Tot luîndu-se după loviturile care se repetau din timp în

timp, pătrunseră într-o poiană şi văzură o stîncă golaşă, înaltă şi abruptă, care întrecea tot ce se afla în jur, chiar şi arborii cei mai mari. Pe creastă zăriră pe cineva. Se afla prea departe, ca să fie recunoscut. Imediat copiii începură să se caţetre pe cărarea povîrnită. Wilhelm îi urma cu oarecare dificultate, ba înfruntînd chiar primejdii; căci, cel ce se urcă primul pe o stîncă păşeşte totdeauna mai sigur deoarece alege locurile potrivite, pe cînd cel care îl urmează, vede numai unde a ajuns cel din faţă dar fără să ştie cum. Băieţii ajunseră repede pe creastă şi Wilhelm auzi strigăte de bucurie.

— E Jarno! strigă Felix tatălui său, şi acesta se ivi îndată într-un loc abrupt, îi întinse mîna prietenului său şi-l trase sus. Apoi se îmbrăţişară şi-şi urară cu încîntare bun sosit şi bun găsit în atmosfera aceea liberă şi pură.

Dar de abia se desprinseră din îmbrăţişare, şi Wilhelm fu cuprins de ameţeală, nu atît din pricina lui, ci a copiilor pe care-i văzu spînzuraţi deasupra prăpastiei. Jarno băgă de seamă imediat şi-i puse pe toţi să stea jos.

— Nimic mai natural, zise el, decît să ameţim în faţa unei perspective imense, înaintea căreia ne aflăm în chip neaşteptat şi care ne umple, în acelaşi timp, de sentimentul nimicniciei şi al măreţiei noastre. De altfel, nu există desfătare adevărată, dacă nu începe cu ameţeală.

— Cum, acolo, jos, sînt munţii aceia mari, pe care i-am trecut? întrebă Felix. Ce mici par! Ia, uitaţi-vă, continuă el, desprinzînd o pietricică din stîncă, iar am dat de aurul pisicii; se găseşte pretutindeni?

— O găseşti unde pofteşti, răspunse Jarno; şi pentru că întrebi despre asemenea lucruri, află că te găseşti pe muntele cel mai bătrîn, pe roca cea mai veche din lume.

— Cum, lumea n-a fost făcută dintr-o dată? întrebă Felix.

— Ar fi fost greu, răspunse Montan; treaba bună se face pe încetul.

— Atunci colo, jos, sînt altfel de roci şi dincolo altele şi tot mereu altele! spuse Felix, arătînd de la cei mai apropiaţi pînă la cei mai îndepărtaţi munţi ce coborau spre şes.

Era o zi foarte frumoasă şi Jarno i-a pus să privească cu de-amănuntul perspectiva aceea minunată. Ici şi colo, se mai ridicau încă multe creste asemănătoare cu cea pe care se aflau. O spinare de munte părea că năzuieşte să se înalţe pînă la ei, dar îi mai trebuia mult ca să ajungă la aceeaşi altitudine. Mai încolo terenul era din ce în ce mai neted; totuşi mai apăreau stînci proeminente, cu înfăţişări ciudate. În sfîrşit, în depărtare, se zăreau limpede lacuri,

rîuri și un ținut fertil ce se întindea nemărginit ca marea. Dar, dacă te uitai din nou în jurul tău, dădeai iar de prăpăstii înspăimîntătoare, în care căderi de apa se prăvăleau șuierînd, formînd împreună un fel de labirint.

Felix nu mai obosea punînd întrebări și Jarno îi răspundea la toate cu bunăvoie; totuși, lui Wilhelm i se păru că dascălul nu era întru totul exact și sincer. De aceea, cînd neastîmpărații băieți au pornit iar să se cațere pe stînci, Wilhelm îi spuse prietenului său:

— Nu i-ai vorbit copilului așa cum ți-ai vorbi ție însuți.

— E o pretenție prea mare, răspunse Jarno. De multe ori nu-ți mărturisești nici ție însuți cele ce gîndești; iar față de alții e o datorie să nu le spui decît ce pot pricepe. Omul nu înțelege decît ce-i pe potriva lui. Cel mai cuminte lucru pe care-l poți face este să ții atenția copiilor îndreptată asupra realității imediate, să le oferi o denumire și o caracterizare. Despre cauze, se vor interesa ei și așa destul de devreme.

— Nu le poți face o vină din asta, replică Wilhelm. Varietatea obiectelor poate zăpăci pe oricine și, decît să te descurci singur, e mai comod să întrebi repede: de unde? și de ce?

— Și totuși, deoarece copiii văd lucrurile numai superficial, nu le poți vorbi despre natura și scopul lor decît tot superficial.

— Cei mai mulți oameni, replică Wilhelm, rămîn toată viața în starea aceasta și nu ajung niciodată la culmea aceea sublimă, unde ce e ușor de priceput pare vulgar și prostesc.

— Poți s-o numești într-adevăr sublimă, răspunse Jarno, căci e o stare de mijloc între disperare și beatitudine.

— Să ne întoarcem la băiat, spuse Wilhelm, care mă preocupă acum mai mult decît orice. De cînd am pornit în călătorie, au început să-l intereseze rocile. Nu poți să-mi împărtășești și mie cîteva noțiuni care, cel puțin o bucată de vreme, să mă ajute să-i răspund la întrebări?

— Nu-i cu putință, zise Jarno. În fiecare nou domeniu, trebuie să începi ca și cum ai fi un copil, să te dedici cu pasiune obiectului, să te bucuri mai întîi de înveliș pînă ai fericirea să ajungi la miez.

— Atunci spune-mi, îl întrebă Wilhelm, cum ai ajuns la aceste cunoștințe și la atîta pricepere, căci nu-i atît de mult de cînd ne-am despărțit.

— Prietene, îi răspunse Jarno, a trebuit să ne resemnăm, dacă nu pentru totdeauna, cel puțin pentru o bucată de vreme. În asemenea împrejurări, primul lucru care poate să-i vină în minte unui om vrednic este să înceapă o viață nouă. Numai obiecte noi nu-i ajung; nu i-ar servi decît să-l distreze. El are nevoie de o disciplină nouă, în centrul căreia să se așeze imediat.

— Însă de unde interesul pentru ştiinţa asta, cea mai ciudată şi mai singuratică din lume? interveni Wilhelm.

— Tocmai de acolo, pentru că te izolează, zise Jarno. Am vrut să evit contactul cu oamenii. Nu-i poţi ajuta şi ei te împiedică să-ţi vezi de treabă. Dacă sînt fericiţi, trebuie să-i laşi în neroziile lor, dacă sînt nefericiţi, trebuie să-i salvezi, fără să te atingi de acele nerozii; iar pe tine, nimeni nu te întreabă vreodată dacă eşti fericit sau nefericit.

— Prea vezi lucrurile în negru, replică Wilhelm zîmbind.

— Nu vreau să-ţi sfărîm iluziile, răspunse Jarno. Drumeţeşte înainte, urmaş al lui Diogene! Vezi să nu ţi se stingă lampa în plină zi. Dincolo de munţii ăştia, se întinde înaintea ta o lume nouă. Dar pun rămăşag că şi acolo lucrurile se petrec la fel ca în lumea pe care am părăsit-o. De nu le poţi înlesni împerecherile şi nu le poţi plăti datoriile, nu eşti de nici un folos pentru ei.

— Totuşi, îmi par mai interesanţi decît stîncile tale abrupte, replică Wilhelm.

— Deloc, răspunse Jarno, deoarece pe acestea, cel puţin, nu ai nevoie să le înţelegi.

— Cauţi un pretext, căci nu-i în firea ta să te ocupi de lucruri care nu-ţi lasă speranţa că vei ajunge să le pricepi. Fii sincer şi spune-mi ce-ai găsit în această pasiune rece şi neînsufleţită?

— E greu de explicat orice pasiune, cu atît mai mult aceasta. Jarno reflectă o clipă, apoi continuă: Literele pot fi un lucru frumos, şi totuşi, sînt insuficiente ca să exprime sunetele; de sunete nu ne putem lipsi, şi, totuşi, nu pot reda nici pe departe sensul adevărat; pînă la urmă, ne mulţumim cu litere şi sunete şi nu ne aflăm într-o situaţie mai bună decît aceea în care ne-am afla dacă ele ne-ar lipsi cu totul; ceea ce comunicăm altora, ceea ce ne e transmis nu e decît partea cea mai vulgară, care nici nu merită vreo osteneală.

— Vrei să eviţi întrebarea mea, replică prietenul, căci ce legătură e între ce spui tu şi stîncile şi crestele astea?

— Dacă ţi-aş declara că tocmai prăpastiile şi crăpăturile astea sînt pentru mine litere, pe care am încercat să le descifrez, să formez cu ele cuvinte, ca să ajung a le citi curent, atunci ai avea ceva împotrivă?

— Nu, dar alfabetul tău mi se pare prea vast.

— E mai restrîns decît crezi; trebuie numai să-l înveţi ca pe oricare altul. Natura n-are decît *un* singur fel de a scrie şi nu trebuie să mă chinuiesc cu nenumărate texte încîlcite şi neciteţe. În domeniul acesta nu-mi poate fi teamă, cum mi s-a mai întîmplat, că după ce am muncit multă vreme cu drag studiind un pergament, să vină un critic pătrunzător şi să-mi spună că e apocrif.

— Şi totuşi îţi va fi criticat şi textul acesta, răspunse Wilhelm zîmbind.

— Tocmai de asta, replică Jarno, nu vorbesc cu nimeni despre el, şi, tocmai fiindcă-mi eşti drag, nu vreau să continui a schimba nici cu tine un noian de vorbe goale şi înşelătoare.

Capitolul al patrulea

Amîndoi prietenii coborîră cu băgare de seamă şi cazna, ca să ajungă la copii, care se aşezaseră într-un loc umbros. Mostrele de roci adunate au fost despachetate de Montan şi de Felix aproape cu mai multă grabă decît proviziile. Băiatul avea multe de întrebat şi Montan multe nume să-i spună. Felix era bucuros că Montan ştia denumirile tuturor pietrelor şi căuta să şi le fixeze iute în memorie. La sfîrşit, îi mai arătă una.

— Dar asta cum se cheamă?

Montan o privi cu uimire şi-l întrebă:

— De unde o ai?

— Am găsit-o eu; e de aici, din împrejurimi, răspunse Fitz repede.

— Nu-i din ţinutul acesta, replică Montan. Felix se bucura, văzînd că un om care ştia atîtea era oarecum nedumerit.

— Îţi dau un ducat, dacă mă duci la locul de unde ai luat-o, spuse Montan.

— E uşor de cîştigat, răspunse Fitz, dar mai tîrziu.

— Atunci indică-mi precis locul, ca să-l pot găsi fără greş. Însă nu-i cu putinţă, căci e piatra crucii care se găseşte în Santiago de Compostella[2] şi pe care o fi pierdut-o vreun străin, dacă nu cumva i-ai şterpelit-o tu, văzînd cît e de minunată.

— Daţi ducatul în păstrare tovarăşului dumneavoastră de drum şi am să vă spun drept de unde am piatra, zise Fitz. În biserica dărîmată a Sfîntului Iosif se găseşte un altar la fel de dărîmat. Sub ruinele pietrelor de sus, am găsit un strat de pietre de-acestea, care slujeau drept temelie şi am scos de acolo cîte am putut. Dacă ar fi date la o parte pietrele de sus, desigur că s-ar mai găsi multe la fel.

— Ia-ţi ducatul, exclamă Montan; îl meriţi pentru asemenea descoperire. E foarte importantă. Oamenii se bucură pe bună dreptate cînd natura neînsufleţită dă la iveală ceva asemănător cu obiectele pe care le iubim şi le venerăm. Ea ne apare ca o sibilă, înfăţişînd cu mult înainte un semn al celor ce sînt hotărîte de-o veşnicie

și care nu se pot împlini decît cu timpul. Pe așa ceva preoții și-au clădit altarul ca pe o temelie sfîntă și minunată.

Wilhelm, care ascultase o bucată de vreme și observase că unele denumiri și descoperiri se repetau, își reînnoi cererea ca Montan să-l învețe măcar atît cît i-ar fi fost necesar pentru primele explicații de dat băiatului.

— Renunță, îi răspunse Montan. Nu-i nimic mai primejdios decît un profesor care nu știe mai mult decît elevii lui. Cel ce vrea să învețe pe alții poate adesea să-și ascundă bună parte din cele ce cunoaște, însă nu se cade să știe lucrurile pe jumătate.

— Dar unde poți găsi profesori atît de perfecți?

— Îi întîlnești foarte ușor, replică Montan.

— Unde? întrebă Wilhelm cu oarecare neîncredere.

— Acolo unde se află lucrul pe care vrei să-l înveți, răspunse Montan. Cea mai bună învățătură o capeți numai într-un mediu potrivit. Nu înveți cel mai bine o limbă străină în țara în care e vorbită, acolo unde urechea nu aude altceva?

— Deci tu, trăind în mijlocul munților, ai ajuns să-i cunoști? întrebă Wilhelm.

— Se înțelege.

— Fără să ai de-a face cu oamenii? stărui Wilhelm.

— Numai cu cei ce se pricepeau în chestiuni privitoare la munți, răspunse Montan. Acolo unde pigmeii, atrași de filoane metalice, scormonesc stînca, fac drum în inima pămîntului și caută să rezolve în toate chipurile cele mai grele probleme, acolo e locul unde trebuie să se stabilească gînditorul setos de cunoaștere. El vede cum se experimentează, cum se muncește și lasă lucrurile să se desfășoare în voie, interesîndu-se atît de succese cît și de nereușită. Utilul n-are decît o importanță parțială. Ca să fii complet stăpîn pe o știință trebuie s-o studiezi pentru ea însăși. Însă, în timp ce-ți vorbesc despre treapta cea mai înaltă a științei, care e și ultima și la care nu te ridici decît tîrziu prin descoperiri numeroase și bogate, mă uit la copiii aceștia; cu ei, lucrurile se petrec altfel. Ei se pot apuca de orice fel de activitate, căci totul pare lesne, dacă e perfect executat. Începutu-i anevoios! Asta poate fi adevărat într-un sens; însă, în general, trebuie să se spună: orice început e ușor, dar ultimele trepte vor fi urcate arareori și cu multă greutate.

Wilhelm, după ce se gîndi puțin, zise:

— Ai ajuns cumva într-adevăr la convingerea că toate activitățile noastre trebuie să fie ori practice, ori teoretice?

— Da, asta e convingerea mea, răspunse Jarno. Ceea ce vrea omul să realizeze trebuie să se elibereze din el ca un al doilea eu, și asta nu-i cu putință pînă ce nu-i pe de-a-ntregul îmbibat de subiect.

— Totuși, o educație multilaterală e privită ca avantajoasă și chiar necesară.

— Se poate să fi fost la vremea ei, replică Jarno. Varietatea cunoștințelor pregătește însă numai mediul în care trebuie să activeze omul cu preocupări unilaterale și căruia abia astfel i se oferă destul spațiu. Da, acum e vremea preocupărilor unilaterale; ferice de cel ce-i convins că se cuvine să lucreze în acest sens, spre folosul său și al altora! În unele ramuri lucrul se înțelge perfect din capul locului. Exercitează-te să devii violonist desăvîrșit și fii sigur că un capelmaistru îți va oferi bucuros locul pe care-l meriți în orchestră. Dezvoltă-ți o facultate și așteaptă să vezi ce loc în viață îți acordă omenirea cu bunăvoință. Dar, să terminăm! Cine-i de altă părere n-are decît să-ți urmeze calea, cîteodată poate reuși și așa, eu însă susțin că e necesar să începi a sluji de jos în sus. Cel mai bun lucru e să te consacri *unei* meserii. Pentru un cap mărginit, va fi în tot cazul o meserie, pentru unul mai deștept va fi o artă; iar cel mai deștept va realiza totul, făcînd *un singur* lucru, sau, ca să nu fiu atît de paradoxal, în *lucrul unic*, pe care-l face bine, găsește simbolul tuturor lucrurilor bine făcute.

Această convorbire pe care numai am schițat-o, s-a prelungit pînă la apusul soarelui care, oricît era de minunat, i-a făcut totuși să se gîndească unde-și vor petrece noaptea.

— Sub un acoperiș nu vă pot duce, spuse Fitz, dar dacă vreți în noaptea asta să stați și să vă odihniți la căldură, lîngă vatra unui cărbunar bătrîn și de treabă, atunci n-aveți decît să poftiți cu mine. L-au urmat cu toții pe cărări încîntătoare pînă la un loc adăpostit, unde oricine putea să se simtă îndată ca la el acasă.

În mijlocul unei poienițe, se afla cărbunăria boltită, fumegînd și răspîndind căldură; alături bordeiul, înjghebat din ramuri de brad, lîngă care ardea un focușor viu. S-au așezat cu toții cît au putut mai bine. Copiii și-au găsit îndată de lucru pe lîngă nevasta cărbunarului care, ca gazdă grijulie, prăjea felii de pîine pe care le ungea și le îmbiba cu unt, masă împărătească pentru pofticioșii flămînzi.

Pe urmă, în timp ce copiii se jucau de-a v-ați ascunselea printre trunchiurile de pini abia luminate, imitînd urletele lupilor și lătratul cîinilor, că ar fi putut să se înspăimînte și un drumeț curajos, prietenii discutară cu inima deschisă despre situația lor. Dar, printre îndatoririle ciudate ale tagmei celor ce renunță era și aceea ca, atunci cînd se întîlneau, să nu vorbească nici despre trecut, nici despre viitor, ci să se ocupe numai de prezent.

Jarno, care n-avea în minte decît întreprinderile miniere și ce cunoștințe și aptitudini se cer pentru ele, îi expunea cu pasiune lui

Wilhelm întregul său plan, în cele mai mici amănunte, arătîndu-i ce așteaptă de la asemenea știință și iscusință în cele două continente; dar Wilhelm, care întotdeauna căutase adevărata comoară numai în inima oamenilor, nu-l putea înțelege decît cu greu, astfel că, pînă la urmă, i-a răspuns, zîmbind:

— Te contrazici pe tine însuți cînd începi acum, în anii maturității, să te ocupi de lucruri spre care trebuie să fii îndrumat din tinerețe.

— Nicidecum! răspunse Montan, căci tocmai fiindcă am trăit în copilărie la un unchi foarte iubit, înalt funcționar la exploatările miniere și am crescut alături de băieții care zdrobeau acolo minereul, alunecînd prin galerii în bărcuțe din scoarță de copac, tocmai astea m-au făcut să mă întorc la aceste preocupări, ce mă reîntineresc și mă umplu de mulțumire. Fumul ăsta de cărbune cu greu ar putea să-ți placă, așa cum îmi place mie, care sînt desprins din copilărie să-l aspir ca tămîia. Multe am încercat în lumea asta și n-am găsit decît atît: că singura mulțumire a omului se află numai în obișnuință; nu renunțăm ușor, chiar și la un lucru neplăcut, dacă sîntem obișnuiți cu el. Odată, m-am chinuit multă vreme cu o rană, care nu se mai vindeca, și cînd în sfîrșit m-am făcut bine, mi-a fost cît se poate de neplăcut că nu mai venea chirurgul să mă panseze și să luăm gustarea împreună.

— Aș prefera, totuși, replică Wilhelm, ca fiul meu să-și facă o idee mai largă despre lume, decît aceea pe care ar putea să i-o ofere o meserie limitată. Poți îngrădi oamenii cum poftești, că pînă la urmă tot își făuresc o idee despre epoca lor; dar nu o pot înțelege dacă nu știu cît de cît ce s-a întîmplat înaintea lor. Oare cineva, care intră într-o băcănie fără să aibă nici o idee despre țările de unde vin produsele rare și indispensabile, nu le va privi cu uimire?

— La ce atîtea pretenții? rîse Jarno; n-are decît să citească și el gazetele, ca orice filistin, și să-și bea cafeaua ca orice femeie bătrînă. Dar dacă nu poți fi de acord și ești atît de posedat de ideea unei educații complete, nu înțeleg cum poți fi atît de orb de nu vezi că te afli în preajma unei admirabile instituții de învățămînt, pe care ai putea-i căuta mult și bine, în altă parte.

— Cum, în preajmă? întrebă Wilhelm, clătinînd din cap.

— Da, răspunse prietenul; ce vezi aici?

— Unde?

— Sub nasul tău. Jarno îi arătă cu degetul înainte și-i strigă nerăbdător. Asta ce-i?

— Ei, na! O cărbunărie; și ce-are a face? zise Wilhelm.

— Așa! În sfîrșit, o cărbunărie! Ce trebuie să faci ca s-o înjghebi?

— Se așază trunchiurile unele peste altele.
— Și după asta ce se mai întîmplă?
— După cît mi se pare, răspunse Wilhelm, vrei să-mi faci cinstea de a mă convinge prin metoda socratică că sînt complet absurd și greu de cap.
— Nicidecum! răspunse Jarno; continuă, prietene, să-mi răspunzi exact. Așadar, ce se întîmplă cînd lemnele din grămadă au fost potrivit îndesate, lăsînd totuși să treacă aerul printre ele?
— Ce să fie? Dăm foc.
— Și cînd s-au aprins bine, cînd flăcările pătrund prin toate crăpăturile, ce mai facem? Lăsăm să ardă mai departe?
— Ba nu, acoperim iute flăcările cu brazde de pămînt, cu praf de cărbune și cu ce avem la îndemînă.
— Ca să le stingi?
— Nu! ca să le înăbuși.
— Și astfel lăsăm numai atîta aer cît e nevoie ca să fie toate lemnele cuprinse de foc și să ardă cît trebuie. Apoi se astupă fiecare crăpătură, se împiedică orice izbucnire de flăcări, ca încetul cu încetul totul să se stingă de la sine, să se carbonizeze, să se răcească și, la urmă, toată grămada să fie desfăcută și apoi vîndută ca marfă fierarului și lăcătușului, brutarului și bucătarului; iar, după ce a fost de folos omenirii în fel și chip, e întrebuințată ca cenușă de către spălătorese și săpunari.
— Bine, rîse Wilhelm, dar în legătură cu această parabolă, cum te vezi pe tine?
— Nu-i greu de spus; mă consider un vechi paner cu cărbune bun de fag, numai că-mi permit particularitatea de a nu arde decît pentru mine însumi, ceea ce oamenilor li se pare cu totul de mirare.
— Și pe mine cum mă vezi? întrebă Wilhelm.
— Pe tine te văd, mai ales acum, ca pe un toiag de drum, ce are proprietatea miraculoasă de a înverzi în orice pămînt l-ai înfige, dar care nu prinde rădăcină nicăieri. Acum gîndește-te mai departe la această comparație și caută să înțelegi de ce nici un pădurar, grădinar, cărbunar, dulgher sau oricare alt meseriaș, n-ar ști să modeleze ceva din tine, zise Jarno.

În timpul convorbirii, Wilhelm scoase de la piept, nu știu cu ce scop, un obiect, ce semăna pe jumătate cu un portofel, pe jumătate cu o trusă, și Montan privi acest obiect ca pe o veche cunoștință. Prietenul nostru n-a ascuns că îl purta ca pe un fetiș, avînd superstiția că soarta îi depinde în oarecare măsură de posesiunea lui.

Însă ce era anume acel obiect, nu putem încă spune cititorilor noștri; deocamdată putem doar să-i încunoștințăm că în jurul lui s-a iscat o discuție, iar rezultatul a fost că Wilhelm a mărturisit în-

clinarea ce-o avea de mult de a se consacra unei activități speciale, unei meserii deosebit de folositoare, și că ar face-o, dacă Montan s-ar osteni să obțină de la societari scutirea de cea mai apăsătoare dintre condiții, anume aceea de a nu sta mai mult de trei zile într-un loc, și îngăduința să rămînă ici, sau colo, după cum i-ar conveni, pentru a-și atinge scopul. Montan făgădui să-l ajute, după ce Wilhelm îi jură solemn că va urma cu strictețe proiectul pe care i-l mărturisise și că se va ține nestrămutat de hotărîrea luată.

Vorbind îndelung și serios despre aceste subiecte, se îndepărtară de adăpostul lîngă care se adunase pe încetul o societate grozav de suspectă; în zori, ajunseră într-o poiană unde dădură peste cîteva sălbăticiuni, spre marea bucurie a lui Felix, atent la toate. Se pregăteau să se despartă, căci în locul acela potecile urcau în direcții diferite. Îl întrebară pe Fitz încotro duceau cărările, însă băiatul părea tulburat și, împotriva obiceiului, dădu răspunsuri încurcate.

— Ești un șmecher, zise Jarno; pe oamenii aceia de astă-noapte, care s-au așezat în jurul nostru, îi cunoșteai pe toți. Erau tăietori de lemne și mineri, se poate; dar cei care-au venit la urmă, sînt sigur că nu erau decît contrabandiști și braconieri, iar lunganul care a venit chiar cel din urmă și tot făcea semne pe nisip, pe cînd ceilalți îl tratau cu oarecare respect, era fără îndoială un căutător de comori, cu care te-ai înțeles într-ascuns.

— Sînt toți oameni de treabă, răspunse Fitz; își agonisesc anevoie o bucată de pîine și chiar dacă uneori fac cîte ceva oprit de alții, nu sînt decît niște bieți pîrliți, care-și îngăduie cîte unele, numai ca să poată trăi.

Adevărul e însă că micul ștrengar, care observase că prietenii se pregăteau să se despartă, căzu pe gînduri; chibzuia în sinea lui, pe care dintre ei să-l urmeze și era nehotărît. Socotea avantajele: tatăl și fiul împrăștiau cu ușurință arginții, dar nici Jarno nu era zgîrcit cu aurul, așa că s-a gîndit că cel mai bine e să nu se despartă de el. De aceea s-a folosit imediat de prilej și, cînd Jarno i-a spus la despărțire: Acum, cînd ajung la Sfîntul Iosif, am să văd dacă ești cinstit, am să caut altarul dărîmat și piatra crucii, Fitz i-a răspuns:

— N-o să găsiți nimic și totuși am să rămîn cinstit; piatra e de-acolo, dar am strîns celelalte bucăți și le-am pus la adăpost în munte. E o piatră de preț, fără de care nu se poate scoate nici o comoară; mi se plătește foarte scump o bucățică mică. Ați avut dreptate, de aici se trage cunoștința mea cu omul acela sfrijit.

Atunci s-a încheiat un nou tîrg; Fitz s-a angajat față de Jarno, pentru încă un ducat, să-i facă rost, mergînd nu prea departe, de o bucată frumoasă din mineralul acela rar; în schimb, i-a sfătuit pe ceilalți să nu viziteze castelul uriașilor; dar cum Felix stăruia să-l vadă,

i-a recomandat călăuzei să nu-i lase pe călători să pătrundă prea adînc, căci nimeni nu mai putea să-şi regăsească vreodată drumul din grotele şi rîpele acelea. Apoi s-au despărţit şi Fitz făgădui să-i întîlnească la timp la castelul uriaşilor.

Călăuza păşea înainte, cei doi îl urmau; însă de-abia urcaseră puţin muntele şi Felix băgă de seamă că nu mergeau pe drumul indicat de Fitz. Totuşi călăuza răspunse:

— Ştiu eu mai bine! Acum cîteva zile o furtună puternică a culcat la pămînt o bucată din pădurea învecinată; arborii doborîţi unii peste alţii au închis drumul; urmaţi-mă pe mine, vă duc la locul cuvenit. Felix scruta cărarea anevoioasă, avîntîndu-se din stîncă în stîncă şi se bucura de ştiinţa ce-o căpătase, spunînd că sare din granit în granit.

Şi aşa a urcat, pînă ce s-a oprit, în sfîrşit, la nişte stîlpi negri, prăvăliţi unii peste alţii şi a avut deodată în faţa ochilor castelul uriaşilor. Pe un pisc izolat, se înălţau ziduri de coloane, care formau porţi după porţi şi galerii după galerii. Călăuza i-a povăţuit serios să nu se aventureze în labirintul acela; apoi, găsind pe un tăpşan însorit, de unde se vedea pînă departe, cenuşă rămasă de la alţi drumeţi, se apucă să aţîţe un foc ce se înălţă îndată cu pocnete şi trosnete. Pe cînd el pregătea ca de obicei în asemenea locuri, o gustare frugală, iar Wilhelm cerea informaţii mai amănunţite despre ţinuturile depărtate pe care avea de gînd să le străbată, Felix se făcu nevăzut; desigur că se pierduse în grotă; nu răspundea la strigăte şi fluierături şi nu se arăta de nicăieri.

Wilhelm care, aşa cum se cuvine cînd porneşti în drumeţie, era pregătit pentru unele cazuri neprevăzute, scoase din tolba lui de vînătoare un ghem de sfoară, se legă strîns şi cu grijă, apoi se lăsă în seama firului indicator, cu care avusese intenţia să-l ghideze pe fiul său. Înainta astfel, făcînd să răsune din cînd în cînd cîte o fluierătură, dar multă vreme nu căpătă nici un răspuns. La urmă însă, se auzi din adîncime un fluierat ascuţit şi, îndată după aceea, Felix se ivi dintr-o crăpătură a stîncii negre.

— Eşti singur? şopti cu grijă copilul.

— Singur! îi răspunse tatăl.

— Dă-mi o bucată de lemn! dă-mi un băţ! ceru băiatul, apoi le luă şi dispăru, strigînd îngrijorat: Nu lăsa pe nimeni în peşteră! După cîtva timp, se arătă din nou şi ceru un lemn mai lung şi mai tare. Tatăl aştepta nerbădător explicaţia acestei enigme. În sfîrşit, dispărutul se aburcă iute din văgăună aducînd o casetă, nu mai mare decît o carte in-octavo; era veche şi minunată; părea de aur şi era împodobită cu smalţ. Ascunde-o la tine, tată, şi nu lăsa pe nimeni s-o vadă! Apoi istorisi cu înfrigurare cum, datorită unui

impuls tainic, s-a tîrît în crăpătura aceea şi a aflat jos o încăpere slab luminată. Acolo se găsea o ladă mare, ferecată, care, ce e drept, nu era încuiată, însă al cărei capac putea numai să-l întredeschidă. Ceruse lemnele ca să le folosească drept proptea sub capac şi drept pană, ca să poată deschide lada; la urmă văzuse că lada era goală, dar într-un colţ găsise caseta aceea minunată. Tatăl şi fiul îşi făgăduiră unul altuia să nu vorbească nimănui despre ea.

Trecuse de amiază, mîncaseră, şi Fitz tot nu sosise, aşa cum fusese vorba; dar Felix, foarte neliniştit, abia aştepta să plece din locul acela, unde i se părea că tezaurul lui e în primejdie să fie revendicat de puteri pămîntene ori subpămîntene. Coloanele îi păreau şi mai negre, grotele şi mai adînci. Era sub povara unei taine, a unei posesiuni, drepte sau nedrepte, sigure sau nesigure, nu ştia nici el. Neliniştea îl alunga din locul acela, spera că va scăpa de grijă dacă va pleca în altă parte.

Apucară pe drumul ce ducea către domeniile întinse ale unui mare proprietar, despre a cărui bogăţie şi originalitate li se povestiseră multe. Felix nu mai alerga sărind ca dimineaţa; toţi trei merseră drept înainte ceasuri întregi. De cîteva ori băiatul vru să vadă caseta, dar tatăl lui îi făcu semn să stea liniştit, arătînd spre călăuză. Aştepta cu nerăbdare să vină Fitz. Apoi îl prindea un fel de teamă să se afle în faţa ştrengarului, dar îndată după aceea fluiera ca să-i dea semn, şi iar se căia că-l cheamă, şi astfel şovăi pînă ce se auzi din depărtare şuieratul lui Fitz. Băiatul îşi ceru iertare că nu venise la castelul uriaşilor, întîrziase cu Jarno şi fusese împiedicat de stricăciunile pricinuite de furtună; apoi îi întrebă cu de-amănuntul cum le-a mers printre coloane şi grote şi cît de adînc au pătruns printre ele. Felix îi istorisi fel de fel de poveşti, cînd cu îndrăzneală, cînd stingherit; îşi privea tatăl zîmbind, îl trăgea de haină pe furiş şi făcea tot ce putea ca să arate că are un secret şi că se preface.

În sfîrşit, ajunseră la un drum de căruţe, care trebuia să-i ducă uşor pînă la acel proprietar unde voiau să ajungă; Fitz susţinea că ştie o cale mai scurtă şi mai bună, însă călăuza n-a vrut să-i însoţească şi a pornit pe drumul drept şi lat. Ceilalţi doi călători se încrezură în băiatul acela uşuratic şi erau încîntaţi, căci acum coborau coasta abruptă a muntelui printr-o pădure de molifţi cu trunchiuri înalte şi subţiri; pădurea devenea tot mai rară şi la urmă li se dezvălui în lumina clară a soarelui cea mai frumoasă proprietate ce se putea închipui.

O grădină mare hărăzită, după cum se vedea, numai roadelor, se arăta limpede în faţa ochilor, deşi era foarte bogată în pomi fructiferi; aceştia fuseseră plantaţi în rînduri regulate pe un teren în întregime povîrnit dar variat, astfel că ba urca, ba cobora. Diferite

locuințe răzlețe se înălțau pe locul acela, așa că terenul părea că aparține mai multor proprietari, dar Fitz le spuse că era stăpînit și exploatat de un singur stăpîn. Dincolo de livadă, se întindea pînă în zare un ținut cultivat și plantat cu grijă. Se puteau distinge limpede mai multe rîuri și lacuri.

Călătorii coborîră muntele, apropiindu-se din ce în ce mai mult de domeniu, și se credeau ajunși în grădină, cînd Wilhelm se opri mirat, iar Fitz nu-și putu ascunde un zîmbet răutăcios; în fața lor, la poalele muntelui se căsca o rîpă adîncă, iar de cealaltă parte apărea un zid înalt, care pînă atunci rămăsese ascuns; acel zid era pe dinafară foarte abrupt, iar pe dinăuntru la nivelul pămîntului. Așa că un șanț adînc îi despărțea de grădina în care puteau să se uite nestingheriți.

— Mai avem de făcut un ocol destul de mare, dacă vrem să ajungem la șoseaua ce duce la domeniu, zise Fitz. Totuși mai știu o intrare prin partea asta, care scurtează mult drumul. Bolțile, prin care apa de ploaie e adusă din munte în canalele grădinii, se deschid aici; ele sînt destul de înalte și largi, așa că putem trece prin ele cu ușurință. Felix, auzind de bolți, nu mai putea de nerbădare să treacă pe acolo. Wilhelm îi urmă pe copii și toți trei coborîră treptele înalte, atunci cu desăvîrșire uscate, ale conductei boltite. Ei se aflau cînd în lumină, cînd în întuneric, după cum soarele intra pe deschiderile laterale, sau era oprit de stîlpi și ziduri. În cele din urmă, ajunseră la un loc destul de drept și pășiră liniștit înainte cînd, deodată, se auzi o detunătură aproape de ei și, în același timp, două gratii ascunse de fier le închiseră drumul de amîndouă părțile. Ce e drept, nu tuturor; numai Wilhelm și Felix erau prizonieri. Căci în clipa cînd se auzise detunătura, Fitz făcuse un salt îndărăt și gratiile nu-i prinseseră decît una din mîneci; el însă, scoțîndu-și repede hăinuța, fugise fără să zăbovească o clipă.

Cei doi încarcerați nici n-au avut timp să-și vină bine în fire din uluială, cînd auzită voci omenești, care păreau că se tot apropie. Îndată după aceea niște oameni înarmați, purtînd facle, apărură la gratii, curioși să vadă ce captură făcuseră. Îi întrebară pe captivi dacă vor să se predea de bună voie.

— Nu poate fi vorba de nici o predare, răspunse Wilhelm; sîntem în mîinile voastre. Mai degrabă avem acum motive să întrebăm dacă ne veți cruța. Vă înmînez singura armă pe care o avem asupra noastră. Cu aceste cuvinte, le întinse cuțitul de vînătoare printre gratii, care se deschiseră deîndată și călătorii au fost conduși în liniște mai departe. După ce urcară o scară în spirală, ajunseră curînd într-un loc foarte ciudat; era o încăpere spațioasă și curată, luminată de ferestruici așezate de jur împrejurul tavanului, care lăsau să

treacă destulă lumină, cu toate că aveau gratii groase de fier. Încăperea era mobilată cu scaune, paturi și tot ce poți cere unei camere de han obișnuit, iar omul care s-ar fi găsit acolo n-ar fi simțit decît lipsa libertății.

Wilhelm se așeză imediat pe un scaun, ca să reflecteze la situația lor; Felix însă, după ce i-a trecut uimirea, a fost cuprins de o mînie neînchipuită. Zidurile groase, ferestrele înalte, ușile solide, închisoarea, erau lucruri cu totul noi pentru el. Se uita în jur, alerga în toate părțile, bătea din picioare, plîngea, zgîlțîia ușile, izbea în ele cu pumnii și ar fi vrut să le sfarme cu capul, dacă Wilhelm nu l-ar fi apucat și nu l-ar fi ținut cu forța.

— Privește toate cu calm, băiete, începu tatăl, nerăbdarea și violența n-au să ne scoată din starea în care ne aflăm. Misterul se va lămuri; dar cred că nu mă înșel cînd afirm că n-am căzut în mîini rele. Uită-te la inscripțiile astea: *Pentru nevinovat, eliberare și despăgubire; pentru rătăcit, compătimire; pentru vinovat, pedeapsă aspră.* Toate acestea ne arată că măsurile care ne supără au fost luate de nevoie, nu din cruzime. Omul are îndeajuns de multe motive să se apere de oameni! Sînt destui răuvoitori și destui răufăcători și, pentru a trăi în siguranță, nu e suficient să faci totdeauna numai bine.

Liniștindu-se, Felix, se aruncă îndată pe un pat, fără să mai spună ceva sau să răspundă. Însă Wilhelm continuă: Experiența asta, pe care o faci atît de devreme și fără vreo vină, să-ți fie o dovadă vie a gradului de perfecțiune la care a ajuns veacul în care te-ai născut. Cît drum n-a trebuit să străbată omenirea, pînă să ajungă a fi clementă și cu vinovații, indulgentă și cu criminalii, și umană și cu cei lipsiți de omenie! Desigur că primii oameni care au propovăduit aceste principii, consacrîndu-și viața pentru a face cu putință și a grăbi aplicarea lor, au fost de natură divină. Oamenii sînt rareori capabili să creeze frumosul, mai adesea sînt în stare să facă binele și cît de mult trebuie să-i prețuim pe acei ce încurajează acest lucru cu prețul unor mari sacrificii.

Aceste vorbe consolatoare și instructive, ce exprimau perfect spiritul care domnea în acel loc, nu le-a mai auzit Felix, căci adormise adînc. Arăta mai frumos și mai sănătos ca oricînd, fiindcă o emoție, mai puternică decît toate cele simțite pînă atunci, îi răscolise sîngele, colorîndu-i viu obrajii. Tatăl stătea privindu-l cu drag, cînd intră un tînăr cu o înfățișare foarte plăcută care, după ce s-a uitat cîteva clipe prietenește la noul venit, a început să-l întrebe de cauzele ce l-au făcut să ia acel drum neobișnuit și să ajungă în asemenea situație. Wilhelm îi povesti întîmplarea foarte simplu, îi arătă unele hîrtii care dădeau lămuriri despre persoana sa, și invocă mărturia călăuzei, care trebuia să sosească în curînd pe drumul

obișnuit. Cînd toate s-au limpezit, funcționarul l-a rugat pe oaspete să-l urmeze. Felix nu putu fi trezit cu nici un chip și servitorii îl scoaseră afară cu saltea cu tot, așa cum pe vremuri fusese transportat Ulise[3], fără ca el să-și dea seama.

Wilhelm îl urmă pe funcționar în grădină, într-un pavilion frumos, unde i se oferiră răcoritoare, în timp ce funcționarul pleca să raporteze stăpînului. Cînd Felix se trezi și văzu o masă plină cu fructe, vin și biscuiți și mai ales cînd observă ușile deschise, îl apucă o veselie nebună. Alergă afară, se întoarse înapoi; credea că visase; în fața atîtor bunătăți și a acelor locuri plăcute, îi pieriră repede spaima și necazul prin care trecuse; toate erau uitate, așa cum se topește un vis urît în lumina dimineții.

Călăuza sosise; funcționarul veni cu el și cu altă persoană mai în vîrstă, un om încă și mai amabil, și iată în ce fel se lămuriră lucrurile: stăpînul acelui domeniu, un adevărat binefăcător, căci pretutindeni în jurul său încuraja activitatea și producția, scotea de ani de zile din pepinierele lui imense o mulțime de puieți pe care-i distribuia gratuit cultivatorilor harnici și grijulii; celor mai lăsători le lua un preț mic, iar celor ce voiau să facă negustorie le vindea și lor, totuși la un preț moderat. Însă și aceste două categorii din urmă pretindeau să aibă gratuit ceea ce căpătau numai cultivatorii merituoși și, deoarece nu li se acordase, încercau să fure puieți. Reușeau în diferite chipuri. Lucrul acesta îl indignă pe proprietar cu atît mai mult cu cît pepinierele nu erau numai jefuite, ci și distruse, datorită grabei. Se dovedise că răufăcătorii intrau prin conducta de apă și de aceea fusese instalată capcana de grilaje, cu arma care se descărca singură, dar care servea numai pentru a da de veste. Micul Fitz intrase de mai multe ori în grădină sub diferite pretexte și era cît se poate de firesc să-i conducă pe străini, din obrăznicie și maliție, pe drumul pe care el îl descoperise mai de mult, în alt scop. Bine ar fi fost să fie prins! Deocamdată îi rămăsese hăinuța la păstrare printre alte corpuri delicte.

Capitolul al cincilea

În drum spre castel, prietenul nostru, spre marea lui mirare, nu văzu nimic asemănător unei grădini vechi de agrement sau unui parc modern. Puteai cuprinde dintr-o singură privire pe terenul ușor înclinat pomi fructiferi, plantați în rînduri drepte, grădini de zarzavat, straturi mari cu plante medicinale, într-un cuvînt, tot

ce era socotit util. Un loc umbrit de tei înalţi servea de intrare fastuoasă unei clădiri impozante; de acolo, pornea o alee largă de copaci la fel de înalţi şi de frumoşi, oferind la orice oră a zilei prilej de a te plimba în aer liber. Intrînd în castel, Wilhelm descoperi că pereţii vestibulului erau tapisaţi într-un mod foarte original cu reproduceri mari geografice, reprezentînd cele patru părţi ale lumii; pereţii scării erau împodobiţi de asemenea cu hărţi ale diferitelor state, iar în salonul cel mare Wilhelm se găsi înconjurat de vederi panoramice ale oraşelor celor mai importante, încadrate de peisaje ale ţinuturilor respective, toate atît de artistic înfăţişate, încît detaliile îţi atrăgeau privirile fără ca legătura cu ansamblul să sufere.

Stăpînul casei, un om scund şi vioi, deşi destul de în vîrstă, îi ură oaspetelui bun venit şi, fără altă introducere, îl întrebă, arătînd spre imaginile de pe pereţi, dacă vizitase sau dacă trăise în vreunul dintre oraşele acelea. Prietenul nostru putu vorbi îndelung şi cu pricepere, dovedind nu numai că văzuse multe locuri, dar şi că ştiuse să observe multe dintre particularităţile lor.

Stăpînul casei sună şi porunci să se pregătească o cameră pentru cei doi călători şi, mai tîrziu, să fie conduşi la cină; ceea ce s-a şi făcut. Într-un salon mare de la parter, le ieşiră înainte două doamne; una dintre ele îi spuse lui Wilhelm cu multă vioiciune:

— Aici veţi găsi o societate restrînsă, dar aleasă: eu, nepoata cea mai tînără, mă numesc Hersilia; dînsa e sora mea mai mare, Julieta; aceşti doi domni sînt tată şi fiu, slujbaşi pe care îi cunoaşteţi şi prieteni ai casei, bucurîndu-se de toată încrederea, pe care o merită cu prisosinţă. Să luăm loc! Cele două doamne îl poftiră pe Wilhelm între ele, funcţionarii se aşezară fiecare la cîte un capăt al mesei, iar Felix de cealaltă parte, în faţa Hersiliei, de la care nu-şi lua ochii.

După o conversaţie generală obişnuită, Hersilia găsi prilejul să spună:

— Pentru ca noul venit să se simtă mai bine între noi şi să se familiarizeze mai repede cu discuţiile noastre, trebuie să-l avertizez că noi citim mult şi că, din întîmplare, din înclinaţie, sau chiar spirit de contradicţie, fiecare ne-am specializat într-o anumită literatură. Unchiul e pentru literatura italiană; domnişoarei de aici îi place să fie luată drept o englezoaică desăvîrşită; eu, în schimb, rămîn la francezi, cu condiţia să fie veseli şi eleganţi; dintre domni, tatăl e pasionat de antichitate, iar fiul, cum se şi cuvine, preferă noua şi tînăra literatură germană. Şi acum ne puteţi judeca, puteţi participa la discuţiile noastre, veţi fi de acord cu unii şi veţi intra în controversă cu alţii; oricum, veţi fi binevenit.

Într-adevăr, convorbirea s-a însufleţit şi s-a desfăşurat în acest spirit.

În timp ce vorbea, Hersilia a observat foarte bine încotro se îndreptau privirile înflăcărate ale frumosului Felix; surprinsă și măgulită, i-a oferit tînărului cele mai alese bunătăţi de pe masă, pe care acesta le-a primit cu bucurie și recunoștință. Dar cînd la sfîrșitul mesei, el i-a aruncat o privire peste o farfurie cu mere, Hersiliei i s-a părut că vede în fiecare dintre fructele acelea minunate cîte o rivală. Cît ai clipi a luat un măr și l-a întins peste masă micului cavaler; acesta l-a apucat repede și a început să-l curețe de coajă; dar tot uitîndu-se la fermecătoarea lui vecină, s-a tăiat adînc la degetul cel mare. Sîngele țîșnea cu putere. Hersilia s-a ridicat iute, s-a dus lîngă el și, după ce i-a oprit sîngele, i-a pus pe rană un plasture de tafta din trusa ei. În vremea asta băiatul o cuprinsese cu celălalt braț și nu mai voia să-i dea drumul; discuția își pierduse șirul; se ridicară cu toții de la masă, pregătindu-se să meargă la culcare.

— Desigur că și dumneavoastră citiți înainte de a adormi, îi spuse Hersilia lui Wilhelm; am să vă trimit un manuscris, o traducere făcută de mine din franceză și o să-mi spuneți dacă ați mai citit vreodată ceva mai drăguț. Eroina e o fată nebună! poate că nu e o recomandare strălucită; dar de-o fi s-ajung și eu cîndva smintită, așa cum îmi doresc uneori, aș vrea să-i semăn.

Nebuna peregrină

Domnul de Revanne, mare bogătaș, posedă cel mai frumos domeniu din provincia sa. El locuiește, împreună cu fiul și sora lui, într-un castel demn de un principe; și într-adevăr, datorită faptului că parcul, iazurile, fermele, atelierele și toată gospodărirea casei lui procură de lucru la jumătate dintre locuitori pe o rază de șase mile, domnul de Revanne, prin considerația ce i se dă și prin binele ce-l face, este un adevărat prinț.

Acum cîțiva ani, el se plimba pe șosea dincolo de zidul care-i înconjoară parcul și îi veni gust să se odihnească într-o dumbravă, unde orice călător se oprea cu plăcere. Copaci puternici se înălțau deasupra unor tufișuri dese și tinere; soarele și vîntul nu izbuteau să pătrundă acolo; un pîrîu bine îndiguit își trimitea apele peste rădăcini, pietre și pajiști. Domnul de Revanne avea la el, ca de obicei, o carte și o pușcă. Începu să citească. Deseori îl distrăgea de la ocupație cîntul păsărilor, cîteodată, pașii trecătorilor.

Minunata dimineață era pe sfîrșite, cînd domnul de Revanne văzu că se apropie o femeie tînără și plăcută. Ea părăsise șoseaua,

părînd să caute odihnă și înviorare în locul răcoros unde se afla domnul de Revanne. Surprins, acesta scăpă cartea din mîini. Drumeața cu cei mai frumoși ochi din lume și cu fața îmbujorată de mișcare avea atîta distincție în înfățișare și ținută, încît domnul de Revanne se ridică fără voie în picioare și se uită pe șosea, să-i vadă suita care, după cum bănuia, trebuia să vină în urma ei. Apoi atenția i-a fost atrasă iarăși de făptura aceea, care, plină de noblețe, s-a înclinat înaintea lui; domnul de Revanne a răspuns foarte respectuos. Frumoasa călătoare s-a așezat suspinînd pe malul pîrîului, fără a scoate o vorbă.

— Ciudat efect al simpatiei! a exclamat domnul de Revanne, cînd mi-a istorisit întîmplarea; în sufletul meu am răspuns acelui suspin. Am rămas pe loc, fără să știu ce să spun sau ce să fac. Ochii nu-mi puteau cuprinde atîta perfecțiune. Așa cum stătea întinsă pe iarbă, sprijinindu-se într-un cot, era cea mai frumoasă femeie ce se poate închipui! Privindu-i încălțămintea mi-am dat seama după pantofii prăfuiți că mersese drum lung și, totuși, am remarcat că ciorapii de mătase erau atît de netezi, ca și cum atunci ar fi fost călcați. Rochia, ridicată puțin, nu-i era mototolită, părul părea că fusese ondulat chiar în dimineața aceea; lenjerie fină, dantele fine; era îmbrăcată ca și cum ar fi vrut să se ducă la bal. Nimic nu arăta c-ar fi o hoinară, și totuși asta era; dar o hoinară demnă de compătimire și de respect.

Pînă la urmă, am profitat că se uita la mine, ca s-o întreb dacă într-adevăr călătorea singură. „Da, domnule, sînt singură pe lume“, mi-a răspuns ea. „Cum, doamnă, sînteți fără părinți, fără cunoștințe?“ „N-am vrut să spun asta, domnule. Am părinți și destule cunoștințe; dar nici un prieten.“ „Asta nu poate fi vina dumneavoastră, am continuat eu; aveți o înfățișare și, fără îndoială, o inimă, cărora li se poate ierta mult.“

Tînăra femeie a simțit reproșul ce se ascundea în complimentul meu și imediat mi-am făcut o părere bună despre educația ei. Și-a îndreptat asupra mea doi ochi cerești, de un albastru pur, de săvîrșit, limpezi și strălucitori; apoi mi-a spus, pe un ton serios, că unui om de condiție, așa cum păream, nu-i poate lua în nume de rău faptul că are oarecare bănuieli despre o tînără pe care o întîlnește singură pe o șosea; că acest lucru i se întîmplase de multe ori; dar că, deși era străină și nimeni nu avea dreptul să-i ceară socoteală, mă ruga să cred că scopul călătoriei sale era perfect onorabil. Anumite motive, care o priveau numai pe ea, o obligau să-și ducă durerea în lumea largă. Descoperise că primejdiile, care erau de temut pentru sexul ei, nu sînt decît închipuiri și că cinstea unei

femei nu riscă nimic, nici chiar printre hoții de drumul mare, dacă nu intervine vreo slăbiciune a inimii și a principiilor de viață.

De altfel, mergea numai ziua și pe drumuri pe care se socotea sigură, nu vorbea cu oricine și se oprea din cînd în cînd în locuri potrivite, unde putea să-și cîștige existența prin servicii pe măsura educației sale. Aici vocea i s-a stins, pleoapele i s-au coborît și am văzut cîteva lacrimi curgîndu-i pe obraji.

I-am răspuns că nu mă îndoiam cîtuși de puțin nici de originea și nici de purtarea ei onorabilă. O compătimeam numai că nevoia o silea să accepte o slujbă, cînd tocmai dînsa e aceea care merită să fie slujită și am asigurat-o că, deși curiozitatea mea era foarte vie, nu voiam s-o constrîng la mărturisiri, ci mai degrabă doream să mă conving, cunoscînd-o mai de aproape, că grija pe care o are pentru virtute, o are totdeauna și pentru reputația ei. Mi s-a părut că vorbele acestea au jignit-o din nou, căci mi-a răspuns că-și ascunde numele și patria tocmai din grijă pentru reputația ei, cu toate că, în definitiv, reputația se întemeiază mai mult pe presupuneri decît pe realitate. Cînd își oferă serviciile, prezintă certificatele ultimelor case unde a servit și spune pe față că nu vrea să fie întrebată de patrie și de familie. Rămîne ca oamenii să se încreadă în cel-de-sus, sau în cuvintele ei, în ceea ce privește cinstea și nevinovăția întregii sale vieți.

Felul acesta de a vorbi îndepărta orice bănuială că frumoasa aventurieră ar avea mintea rătăcită. Domnul de Revanne, care nu prea putea pricepe asemenea hotărîre de a hoinări prin lume, presupuse că părinții voiau poate s-o mărite împotriva voinței ei. Apoi i-a mai trecut prin gînd să nu fie cumva la mijloc o disperare din dragoste și, lucru ciudat, dar care se întîmplă adesea,crezînd-o îndrăgostită de altul, a început s-o iubească și el, temîndu-se acum că necunoscuta își va continua călătoria. Nu-și putea lua ochii de la fața ei frumoasă, înfrumusețată încă și mai mult de umbra verzuie a frunzișului. Dacă există cu adevărat nimfe, apoi niciodată n-a stat pe o pajiște alta mai frumoasă; iar felul oarecum romantic al întîlnirii răspîndea un farmec la care domnul de Revanne nu putu rezista.

Fără să se gîndească prea mult, o invită pe frumoasa necunoscută la castel. Ea acceptă și-l însoțește, comportîndu-se ca o persoană deprinsă cu lumea bună. I se aduce o gustare, pe care o primește fără prefăcută politețe, mulțumind cu grație. Pînă la masa de prînz, i se arată casa. Ea nu remarcă decît ceea ce merită atenție, fie că e vorba de mobile, de picturi sau de împărțirea adecvată a camerelor. Găsește o bibliotecă, cărțile bune le cunoaște și vorbește

despre ele cu gust şi modestie. Nici vorbărie goală, nici stinghereală. La masă, o comportare tot atît de nobilă şi naturală şi o conversaţie cît se poate de plăcută. Tot ce spune e rezonabil, iar caracterul ei pare tot atît de încîntător ca şi înfăţişarea.

După-masă, o mică glumă o făcu şi mai atrăgătoare; întorcîndu-se spre domnişoara de Revanne, îi spuse zîmbind că are obiceiul să-şi plătească masa muncind şi că, de cîte ori n-are bani, cere gazdelor un ac de cusut.

— Îngăduiţi-mi, urmă ea, să vă las o floare pe vreunul din gherghefe, pentru ca mai tîrziu, văzînd-o, să vă aduceţi aminte de o sărmană necunoscută.

Domnişoara de Revanne îi răspunse că-i pare foarte rău că nu are nici un lucru început şi că, din această pricină, trebuie să se lipsească de plăcerea de a-i admira îndemînarea. Îndată călătoarea îşi întoarse privirile spre clavir.

— Atunci, zise ea, îmi voi plăti datoria în monedă aeriană, aşa cum făceau pe vremuri cîntăreţii ambulanţi. A încercat instrumentul cu două sau trei preludii, care dovedeau o mînă foarte pricepută. Nu mai era nici o îndoială că aveau de-a face cu o femeie din lumea bună, înzestrată cu talentele cele mai plăcute. La început a cîntat ceva foarte vesel şi sclipitor; apoi a trecut la melodii grave, a căror durere adîncă i se reflecta în privire. Ochii i se împăienjeniră de lacrimi, expresia feţei i se schimbă şi degetele se opriră; dar, deodată, îi uimi pe toţi, cînd începu să cînte cu cea mai frumoasă voce din lume un cîntec îndrăzneţ, dîndu-i un ton glumeţ şi plin de haz. Deoarece mai tîrziu au fost motive să se creadă că romanţa aceea burlescă o privea de-aproape, mi se va ierta că o intercalez aici.

De unde vii doar cu mantaua,
Cînd zorii de abia mijesc
Şi vîntul e-mpletit cu neaua?
Ai vreun canon bisericesc?
Căciula cine ţi-a luat-o?
Şi-anume mergi fără-ncălţări?
În codru cum de-ai apucat-o,
Pe-aşa sălbatice cărări?

Ciudat! Din cuib călduţ el vine,
De unde nu se aştepta
Să pată-asemenea ruşine;
Noroc c-avea pe el manta!
Aşa l-a păcălit şireata,

Lăsîndu-l fără nici un strai;
Iar bietul om abia scăpat-a,
Gol, cum a fost Adam în rai.

De ce i-a trebuit să muște
Din acel măr primejdios?
E drept, că mărul de la moară
E peste seamă de frumos,
Dar nu-l mai gustă-a doua oară!
Iute din casă a sărit,
Și cînd a dat de libertate
Cu glas amar a izbucnit:

În ochi nu i-am citit trădare,
Căci mă privea cu drag, duios!
Părea cuprinsă de-ncîntare,
Iar nu de planu-i ticălos.
Puteam să bănuiesc o clipă
Că pieptul ei bătea perfid?
Cînd se ruga ca fără pripă
Amor să stea cu noi, avid?

O noapte-ntreagă, nesfîrșită,
Să pară-atît de bucuroasă,
Și-apoi, în zori, ca o smintită
Să-și strige mama, mînioasă!
Atunci, rudeniile toate
Au năvălit la noi în păr:
Erau și frați, mătuși, nepoate,
Un unchi bătrîn și înc-un văr!

Ce tărăboi și ce mînie!
Păreau că-s fiare în sobor;
Cereau despăgubiți să fie
Și toți urlau îngrozitor.
De ce năpăstuiți deodată
Un tinerel nevinovat?
Comoara nu v-a fost prădată.
Nu sînt eu cel calificat.

Căci Amor și-a trimis desigur
La timp, săgeata lui aprinsă
Și n-a lăsat aici la moară

Această floare neatinsă.
Atunci s-au repezit la haine
Şi la manta, erau turbaţi.
Cum de-au intrat acolo, Doamne,
Atîţi golani neobrăzaţi?

Toţi se-ntreceau să mă înjure.
Am scos un urlet fioros
Şi m-am uitat iar la perfidă;
Avea acelaşi chip frumos!
Urmă potop de vorbe grele;
La urmă toţi s-au speriat;
Urlînd i-am dat pe rînd din cale,
Şi din cavernă am scăpat.

Pe voi, fetiţe de la ţară,
De-acuma am să vă evit.
Lăsaţi cucoanelor plăcerea
De-a despuia cîte-un iubit!
Dar dacă v-aţi deprins cu jocul
Şi nu ştiţi duioşia ce-i,
Schimbaţi-vă mereu amanţii,
Dar nu vă bateţi joc de ei.

Aşa, amicul astă iarnă,
Cu glas amar se tînguia.
Dar eu rîdeam de-adînca-i rană
Căci a avut ce merita,
Ca toţi ce ziua mint şi-nşală
Un suflet nobil, plin de dor,
Iar noaptea aleargă să petreacă
La moara falsului Amor.

— Ar fi putut să ne dea de gîndit faptul că vizitatoarea putuse uita ce se cuvine şi ar fi trebuit să considerăm comportarea ei drept semn că nu întotdeauna era pe deplin conştientă. Dar, îmi spuse domnul de Revanne, nu ştiu cum s-a întîmplat că am uitat şi noi toate reflecţiile pe care le-am fi putut face. Desigur că drăgălăşia nespusă cu care a debitat această farsă ne fascinase. Cînta comic, dar inteligent. Avea o tehnică perfectă şi un glas cu adevărat fermecător. După ce a isprăvit de cîntat, a părut tot atît de rezervată ca mai înainte şi am socotit că a vrut numai să ne înveselească momentul digestici.

Îndată după aceea, ne-a cerut voie să-și continue drumul; dar, la un semn al meu, sora mea îi spuse că dacă nu are nici o grabă și găzduirea noastră nu-i displace, am fi foarte bucuroși să rămînă la noi cîteva zile. Deoarece a primit cu plăcere propunerea, mă gîndeam să-i găsesc o ocupație. Dar, în această zi dintîi și în celelalte următoare, ne-am plimbat numai. În tot acest timp, nu s-a dezmințit nici o clipă: era rațiunea însăși, înzestrată cu toate farmecele. Avea un spirit ascuțit și pătrunzător, o memorie împodobită cu lecturi alese, dovedea sentimente atît de frumoase, că ne uimea și ne captiva întruna. Pe lîngă aceasta, cunoștea regulile unei purtări corecte și le folosea cu atîta perfecție față de fiecare dintre noi, ca și față de mai mulți prieteni care au venit să ne viziteze, încît nu mai știam cum să împăcăm ciudățeniile ei cu o asemenea educație.

Zău că nu mai îndrăzneam să-i ofer un serviciu în casa mea! Sora mea, care o plăcea foarte mult, socotea și ea ca o datorie să nu jignească delicatețea necunoscutei. Se ocupau împreună de treburile casnice și deseori fata aceea drăgălașă se cobora pînă la o muncă brută, dar imediat își arăta priceperea în domenii superioare, care cer ordine și chibzuială.

În scurtă vreme a instituit o ordine la castel cum nu mai cunoscusem pînă atunci. Era o gospodină foarte pricepută; și, deoarece de la început am stat la masă împreună, nu s-a retras cu falsă modestie, ci a continuat să mănînce cu noi, fără ezitare; dar nu se atingea de cărțile de joc sau de clavir pînă nu termina tot ce avea de făcut.

Trebuie să mărturisesc, că soarta acestei fete începuse să mă miște profund. Îi compătimeam părinții care, probabil, regretau foarte mult lipsa unei asemenea fiice; oftam cînd mă gîndeam că atîtea virtuți alese, atîtea însușiri trebuie să se piardă. Trăia la noi de cîteva luni și nădăjduiam că încrederea pe care căutam să i-o insuflăm o va hotărî să ne dezvăluie secretul. Dacă era vorba de-o nenorocire, am fi putut s-o ajutăm; dacă era o greșeală, ar fi putut spera că intervenția și mărturia noastră i-ar obține iertarea pentru o rătăcire trecătoare; dar toate asigurările noastre prietenești, chiar și rugămințile noastre, au fost zadarnice. De cum observa că aveam intenția să obținem de la dînsa vreo explicație, se refugia îndărătul unor maxime generale, pentru a se justifica fără să ne lămurească. De pildă, dacă vorbeam despre nefericirea ei, spunea: „Nefericirea cade și peste cei buni și peste cei răi. E un medicament eficace care atacă atît umorile bune cît și pe cele rele".

Dacă încercam să descoperim cauza fugii ei din casa părintească, spunea zîmbind: „Dacă fuge căprioara, nu înseamnă că e vinovată"

Cînd o întrebam dacă a fost persecutată, răspundea: „Asta e soarta multor fete de neam, să sufere persecuții și să le rabde. Cel ce plînge din pricina unei ofense va da peste mai multe". Dar cum de se hotărîse să se expună grosolăniei mulțimii, sau, în tot cazul, să fie nevoită a mulțumi pentru pomană? La aceasta, începea să rîdă și spunea: „Săracul, primit la masa bogatului, nu-i lipsit de minte". Odată, cînd discuția căpătase un ton glumeț, i-am vorbit despre îndrăgostiți și am întrebat-o dacă nu-l cunoaște cumva pe eroul rebegit de frig din romanța sa. Îmi aduc foarte bine aminte și acum că aceste vorbe parcă i-au sfredelit inima. S-a uitat la mine cu niște ochi atît de serioși și severi, că n-am putut să-i înfrunt privirea; și, de atunci, de cîte ori se vorbea de iubire, te puteai aștepta să vezi că drăgălășia chipului și vioiciunea spiritului i se tulbură. Îndată cădea pe gînduri; noi credeam că meditează, însă nu era decît durere. Totuși, în general, era bine dispusă, dar fără mare însuflețire, nobilă fără ostentație, sinceră fără franchețe, rezervată fără timiditate, mai mult răbdătoare decît blîndă și mai mult recunoscătoare decît înduioșată la mîngîieri și atenții. Fără îndoială, era o femeie crescută să conducă o casă mare; și totuși, nu părea să aibă mai mult de douăzeci și unu de ani.

Așa se înfățișa această tînără misterioasă, care mă captivase cu totul în timpul celor doi ani cît i-a fost pe plac să stea la noi, pînă ce a încheiat cu o nebunie mult mai extraordinară decît însușirile ei strălucitoare și admirabile. Fiul meu, fiind tînăr, se va putea consola; în ce mă privește, mi-e teamă că sînt destul de slab ca s-o regret mereu.

Acum vreau să povestesc nebunia unei femei raționale, pentru a dovedi că adesea nebunia nu este altceva decît rațiunea sub altă înfățișare. E drept că se va găsi o contradicție bizară între caracterul nobil al hoinarei și vicleșugul comic de care s-a slujit; dar mai cunoaștem două laturi, ce nu i se potriveau; însăși hoinăreala și apoi cîntecul.

Este evident că domnul de Revanne era îndrăgostit de necunoscută. Bineînțeles, nu putea să se bizuie pe chipul lui de om ce împlinise cincizeci de ani, deși părea vioi și zdravăn ca unul de treizeci; mai degrabă spera să placă prin sănătatea lui neștirbită, de copil, prin bunătatea, seninătatea, blîndețea și generozitatea caracterului său; poate, și prin averea sa, deși era destul de delicat pentru a-și da seama că nu se poate cumpăra ceea ce nu are preț.

Pe de altă parte, fiul, tînăr plăcut, afectuos, înflăcărat, s-a aruncat trup și suflet în aventură, fără să reflecteze mai mult decît tatăl său. La început a căutat să cîștige cu prudență favoarea necunoscutei, care-i devenise dragă, datorită laudelor și prieteniei

de care se bucura aceasta din partea tatălui și mătușii sale. Și-a dat osteneala să placă unei femei adorabile, pe care pasiunea lui părea s-o ridice cu mult peste starea în care ea se afla. Era înflăcărat mai mult de seriozitatea, decît de meritele și frumusețea ei; a îndrăznit totuși să vorbească, să acționeze, să făgăduiască.

Tatăl, fără să vrea, dădea totdeauna demersurilor sale un aspect oarecum patern. Se cunoștea bine pe sine și cînd a aflat cine-i este rival, n-a mai sperat că-l va învinge, nevoind să folosească mijloace nedemne de un om cu principii. Cu toate acestea, și-a urmat calea mai departe, deși nu ignora faptul că bunătatea și chiar averea sînt atracții față de care o femeie nu cedează decît cu prudență și care rămîn fără efect, de îndată ce se arată iubirea cu farmecele ei, întovărășită de tinerețe. Domnul de Revanne a mai făcut și alte greșeli, pe care le-a regretat mai tîziu. El i-a vorbit nu numai de o prietenie foarte respectuoasă, dar și de o unire durabilă, și legitimă. Apoi s-a tînguit și a rostit cuvîntul ingratitudine. Desigur că n-o cunoștea îndeajuns pe ființa iubită, dacă a putut să-i spună într-o zi că mulți binefăcători se aleg numai cu rău de pe urma binelui ce-l fac. Necunoscuta i-a răspuns cu sinceritate. Mulți binefăcători ar fi gata să cumpere, pe un blid de linte, toate drepturile celui protejat.

Frumoasa străină, încurcată de solicitările celor doi rivali și împinsă de motive necunoscute, a recurs în această împrejurare penibilă la o stratagemă ciudată, nu cu alte intenții decît să evite, sieși și celorlalți, complicații stupide. Cu îndrăzneala vîrstei, fiul insista și o amenința, așa cum se obișnuiește, că-și va lua viața dacă rămîne neînduplecată. Tatăl, ceva mai puțin nebun, era tot atît de stăruitor; amîndoi erau sinceri. Ființa aceea adorabilă ar fi putut atunci să-și asigure situația pe care o merita, căci amîndoi domnii de Revanne afirmau că au intenția s-o ia în căsătorie.

Dar, din exemplul fetei acesteia, femeile ar putea învăța că o ființă onestă, chiar de-ar avea spiritul rătăcit de vanitate sau de nebunie adevărată, nu trebuie să întrețină rănile inimii, dacă nu dorește să le vindece. Străina simți că a ajuns la o limită extremă, de unde nu i-ar mai fi ușor să se apere multă vreme. Se afla la discreția a doi îndrăgostiți, care găseau scuze pentru orice insistență prin curățenia intențiilor lor, întrucît aveau de gînd să-și legitimeze îndrăzneala printr-o unire solemnă. Așa stăteau lucrurile și ea le pricepuse foarte bine.

Ar fi putut să caute refugiu la domnișoara de Revanne; dar a renunțat, fără îndoială din delicatețe, din considerație față de binefăcătorii săi. Nu și-a pierdut cumpătul și a născocit un mijloc prin care a salvat virtutea celor doi, lăsîndu-i însă pe dînșii să se îndo-

fască de virtutea ei. Era o ființă nebună din fidelitate, pe care desigur că iubitul ei nu o merita, dacă n-a simțit ce sacrificii face pentru el, chiar dacă i-au rămas necunoscute.

Într-o zi, cînd domnul de Revanne răspundea cam prea cu multă însuflețire la prietenia, la recunoștința pe care ea i-o arăta, dînsa își luă deodată o înfățișare naivă, care-l surprinse.

— Bunătatea dumneavoastră, domnule, zise ea, mă neliniștește și îngăduiți-mi să vă spun sincer motivul. Îmi dau bine seama că numai dumneavoastră aveți dreptul la recunoștința mea; totuși...

— Ființă crudă! exclamă domnul de Revanne, te înțeleg. Fiul meu ți-a cîștigat inima.

— Ah! domnule, nu s-a oprit aici. Nu mă pot exprima decît arătîndu-mi confuzia.

— Cum, domnișoară, nu cumva ești...

— Cred că da, șopti ea, înclinîndu-se adînc și lăcrimînd; căci femeile au totdeauna la îndemînă o lacrimă, cînd e vorba să facă o farsă, și totdeauna o scuză, cînd au greșit.

Oricît de îndrăgostit era domnul de Revanne, n-a putut să nu admire acest nou fel de sinceritate nevinovată sub protecția maternității și găsi că reverența era foarte la locul ei.

— Dar, domnișoară, nu înțeleg deloc.

— Nici eu, spuse ea și lacrimile îi curgeau și mai tare.

Au curs pînă ce domnul de Revanne, după o clipă de gîndire foarte penibilă, reluă cuvîntul cu o înfățișare mai calmă și spuse.

— Asta mă lămurește. Văd acum cît de ridicole erau pretențiile mele. Nu-ți fac nici un repros și, ca singură pedeapsă pentru durerea ce mi-ai pricinuit-o, îți făgăduiesc din partea lui de moștenire atît cît e necesar pentru a-l încerca dacă te iubește tot atît de mult ca mine.

— Ah! domnule, cruțați-mi nevinovăția și nu-i spuneți nimic.

Dar a cere cuiva secretul nu e mijlocul de a-l obține. După această scenă, frumoasa necunoscută se aștepta să-l vadă pe îndrăgostit apărînd înaintea sa contrariat și nespus de furios. A și apărut îndată, cu o privire ce anunța cuvinte nimicitoare. Dar începu să se bîlbîie și nu putu rosti decît:

— Cum domnișoară, e cu putință?

— Despre ce e vorba, domnule? întrebă ea cu un zîmbet care, în asemenea împrejurare, te putea aduce la disperare.

— Cum, despre ce e vorba? Lasă, domnișoară, acuma văd ce creatură ești! Dar cel puțin nu trebuie să dezmoștenești copiii legitimi; e de-ajuns că-i acuzi. Da, domnișoară, am priceput eu

complotul dumitale cu tata. Îmi atribuiţi amîndoi un fiu, cînd el mi-e frate, sînt sigur!

Frumoasa nebună îi răspunse cu aceeaşi linişte şi cu fruntea senină:

— Nu eşti sigur de nimic; nu e nici fiul şi nici fratele dumitale; băieţii sînt răi; n-am vrut băiat; e o biată fetiţă, pe care o voi duce departe de aici, departe de oameni, de răi, de proşti şi infideli.

Apoi, vărsîndu-şi focul, urmă: Adio, dragă Revanne! Ai din fire o inimă dreaptă; păstrează-ţi principiile de sinceritate. Nu sînt primejdioase, cînd ai o avere solidă. Fii bun cu cei sărmani. Cel ce dispreţuieşte rugămintea nevinovăţiei îndurerate va implora şi el cîndva, dar nu va fi auzit. Cel ce fără scrupul dispreţuieşte scrupulele unei fete fără apărare va fi victima femeilor fără scrupule. Cel ce nu-şi dă seama ce trebuie să simtă o fată cinstită cînd e cerută în căsătorie nu merită să o obţină. Cel ce făureşte proiecte împotriva oricărei raţiuni, împotriva intenţiilor şi planurilor familiei sale, numai pentru a-şi satisface pasiunile, nu merită să se bucure de fructele pasiunii sale şi de consideraţia alor săi. Sînt convinsă că m-ai iubit sincer, dar, dragul meu Revanne, pisica ştie bine pe lîngă cine să se linguşească şi de vei ajunge vreodată iubitul unei femei cumsecade, adu-ţi aminte de moara infidelului. Învaţă din exemplul meu să te încrezi în constanţa şi discreţia iubitei. Dumneata ştii dacă sînt infidelă, tatăl dumitale ştie şi el. Eu m-am hotărît să rătăcesc prin lume şi să înfrunt toate primejdiile. Cele care m-au ameninţat în casa asta sînt cu siguranţă cele mai mari. Dar pentru că dumneata eşti tînăr, am să-ţi spun numai dumitale şi confidenţial: bărbaţii şi femeile nu sînt indifeli decît cu voia lor; asta am dorit să-i dovedesc prietenului de la moară, care poate mă va revedea într-o zi, dacă inima lui e destul de curată ca să regrete ce-a pierdut.

Tînărul Revanne o mai asculta încă, deşi ea isprăvise de vorbit. Stătea nemişcat, ca lovit de trăsnet; pînă la urmă îl podidiră lacrimile şi în această stare de agitaţie alergă la mătuşa şi la tatăl său să le spună că domnişoara pleacă, dar că ea e un înger, sau mai degrabă un demon, care rătăceşte prin lume ca să chinuiască toate inimile. Dar hoinara îşi luase toate măsurile de precauţie, aşa că n-au mai găsit-o niciodată. Şi după ce tatăl şi fiul s-au lămurit, nu s-au mai îndoit de nevinovăţia ei, de talentele şi de nebunia ei. Cu toată osteneala pe care şi-a dat-o de atunci, domnul de Revanne n-a izbutit să obţină nici cea mai mică lămurire despre acea persoană frumoasă, care îi apăruse în cale, adorabilă şi fugitivă ca un înger.

Capitolul al şaselea

După un somn lung şi adînc de care călătorii avuseseră mare nevoie, Felix sări vioi din pat, grăbindu-se să se îmbrace; lui Wilhelm i se păru că băiatul pune de data asta mai multă grijă decît de obicei. Nimic nu era destul de potrivit şi de ajustat; ba ar fi vrut ca toate să fie mai noi şi mai elegante. Coborî în grădină luînd în fugă cîte ceva din gustarea pe care o adusese un servitor pentru oaspeţi, căci doamnele urmau să apară abia peste o oră.

Servitorul era obişnuit să stea de vorbă cu străinii şi să le arate unele lucruri din castel; astfel îl conduse pe prietenul nostru într-o galerie unde erau atîrnate ori aşezate pe socluri numai chipurile unor persoane vestite în secolul al optsprezecelea, o societate numeroasă şi nobilă; atît picturile cît şi busturile erau operele unor maeştri celebri.

— În tot castelul, zise custodele, nu veţi găsi nici un tablou, care să aibă vreo legătură, fie şi depărtată, cu religia, tradiţia, mitologia, legendele şi fabulele; stăpînul nostru vrea ca imaginaţia să nu fie solicitată decît pentru a reprezenta realitatea. Născocim şi aşa destul de multe, are el obiceiul să spună, şi nu mai e nevoie să stimulăm această însuşire primejdioasă a spiritului nostru şi prin mijloace străine.

La întrebarea lui Wilhelm cînd ar putea să se prezinte stăpînului casei, servitorul răspunse că acesta plecase călare dis-de-dimineaţă, aşa cum era deprins.

— Are obiceiul să spună: Luarea-aminte e viaţa! Veţi putea vedea această maximă, ca şi altele, în care se oglindeşte spiritul lui, înscrise pe panourile de deasupra uşilor, ca aici, spre exemplu: *De la util, prin adevăr, spre frumos.*

Doamnele pregătiseră între timp micul dejun sub tei; Felix se zbenguia în jurul lor, străduindu-se, prin tot soiul de nebunii şi îndrăzneli, să atragă atenţia asupra lui şi să capete o observaţie sau o dojană de la Hersilia. Surorile se străduiau să cîştige încrederea tăcutului lor oaspete, care le era simpatic, făcîndu-i confidenţe; istorisiră despre un văr de-al lor, om de valoare, care lipsea de trei ani şi care era aşteptat să sosească în curînd; despre o mătuşă venerabilă, care trăia în castelul ei din apropiere, şi era privită ca un duh ocrotitor al familiei. Trupul îi era doborît de boli, dar spiritul îi era într-o stare de sănătate înfloritoare; ai fi zis că o străveche sibilă nevăzută rosteşte nespus de simplu, prin gura ei, vorbe divine despre lucrurile omeneşti.

Noul oaspete îndrumă convorbirea şi întrebările asupra prezentului. Dorea să cunoască mai de-aproape pe nobilul unchi, în

activitatea lui atît de energică; reflectă la maxima „de la util, prin adevăr, spre frumos", și căută să tălmăceasacă aceste vorbe în felul său, izbutind atît de bine, încît cîștigă laudele Julietei.

Hersilia care, pînă atunci, zîmbise în tăcere, replică.

— Noi, femeile, ne aflăm într-o situație deosebită. Auzim mereu repetîndu-se maximele bărbaților, ba trebuie să le vedem și înscrise cu litere de aur deasupra capetelor noastre și, totuși, în sinea noastră putem spune tocmai contrariul, care e și el valabil ca în cazul de față. *Frumoasa* găsește adoratori, un logodnic și la urmă chiar un bărbat; atunci ajunge la *adevăr*, care poate să nu fie totdeauna îmbucurător; dacă este înțeleaptă, se consacră *utilului*, se îngrijește de casă și copii, și rămîne la asta; cel puțin așa am băgat eu de seamă adeseori. Noi, fetele, avem timp să observăm ce-i în jurul nostru și de cele mai multe ori descoperim ceea ce n-am căutat.

Un trimis al unchiului sosi cu vestea că toată lumea era invitată la masă într-un pavilion de vînătoare din apropiere; acolo se putea ajunge călare sau cu trăsura. Hersilia preferă să plece călare. Felix rugă stăruitor să i se dea și lui un cal. S-au înțeles ca Julieta să meargă în trăsură cu Wilhelm, iar Felix să fie pajul doamnei alese de inima lui tînără, căreia trebuia să-i mulțumească pentru prima lui plimbare călare.

Julieta și noul ei prieten au străbătut un șir de plantații, toate menite să aducă foloase, dar numărul imens al pomilor te făcea să te îndoiești că toate fructele vor ajunge să fie consumate.

— Dumneata ai sosit în mijlocul nostru pe o cale atît de neobișnuită și găsești aici atîtea lucruri într-adevăr rare și ciudate încît îmi închipui că dorești o explicație clară despre această așezare. În acest loc toate sînt întemeiate în spiritul și după ideile admirabilului meu unchi. Anii cei mai frumoși ai acestui om nobil s-au nimerit să fie în timpul lui Beccaria și al lui Filangieri[4]; atunci maximele umanitare erau prețuite în toate domeniile. Spiritul său activ și caracterul său sever au modificat aceste generalități în principii strict practice. El ne-a explicat cum a găsit cu cale să schimbe conform concepțiilor sale dictonul liberal „Ce-i mai bun, majorității", cu altul: „Multora, ceea ce doresc". Majoritatea, spunea el, nu ajunge s-o găsești și s-o cunoști; iar ce-i mai bun e și mai greu să descoperi. Cei mulți sînt însă totdeauna, în jurul nostru; ce doresc, știm; ce-ar trebui să dorească, putem judeca. Astfel sîntem în stare să facem oricînd mult bine altora. În spiritul acesta, continuă Julieta, s-au plantat, construit și amenajat toate cîte le vezi aici, necesare în vederea unui scop foarte apropiat și foarte ușor de înțeles; toate s-au făcut de dragul celor mulți din jur.

Omul acesta excelent, deținînd și putere și avere, și-a spus: Nici un copil din ținutul nostru nu trebuie să ducă dorul cireșelor, sau al merelor, de care sînt, pe bună dreptate, atît de lacomi. Gospodina nu trebuie să ducă lipsă de varză, de sfeclă, sau de vreo altă legumă, ca să țină într-o oarecare măsură cumpăna cu nenorociții de cartofi[5] din oală. Cu gîndul și în felul acesta a căutat să vină altora în ajutor, lucru cu putință, datorită averii sale, și, de ani de zile, s-a format o armată de cărăuși, bărbați și femei, care transportă și vînd fructele în văgăunile cele mai ascunse ale munților.

— Eu însumi am gustat din ele cu o bucurie de copil, răspunse Wilhelm; acolo unde nu mă așteptam să le întîlnesc, între brazi și stînci, acele fructe răcoritoare și proaspete m-au surprins mai mult decît un gînd pios al cuiva. Căci darurile spiritului se găsesc pretutindeni, dar cele ale naturii sînt împărțite cu zgîrcenie pe fața pămîntului.

— Apoi, unchiul nostru a adus din locuri îndepărtate o mulțime de lucruri necesare celor din munți; în clădirile acestea de la poale poți găsi provizii de sare și tot felul de mirodenii. De tutun și alcool lasă pe alții să aibă grijă; astea nu sînt nevoi, spune el, ci pofte, și pentru acestea se găsesc destui negustori.

Ajunseră la locul hotărît și-i găsiră și pe ceilalți într-o casă încăpătoare de pădurar, unde-i aștepta masa pregătită.

— Să ne așezăm, spuse Hersilia; aici e scaunul unchiului, dar desigur că el nu va veni, ca de obicei. Într-un fel, sînt bucuroasă că noul nostru oaspete nu va sta mult printre noi, după cum aud; căci va fi plicticos pentru el să ne cunoască; parcă am fi eternele personaje din romane și piese de teatru; un unchi original, o nepoată blajină și alta neastîmpărată, o mătușă înțeleaptă și ceilalți ai casei, după tipic; și dacă s-ar întoarce și vărul nostru, oaspetele ar cunoaște și un călător ciudat, însoțit poate de un tovarăș și mai bizar, și atunci nefericita piesă ar fi gata închegată și transpusă în realitate.

— Trebuie să respectăm ciudățeniile unchiului nostru, zise Julieta; nu sînt o povară pentru nimeni, ci dimpotrivă, datorită lor toată lumea se simte bine. O oră hotărîtă de masă îi este nesuferită și rareori ține seama de ea; el declară adesea că masa la birturi e cea mai frumoasă invenție a timpului nostru.

Vorbind de unele și de altele, ajunseră să pomenească despre mania acestui om de treabă de a pune inscripții pretutindeni.

— Sora mea, spuse Hersilia, știe să le interpreteze pe toate; se ia la întrecere cu custodele; eu, însă, găsesc că toate pot fi în-

toarse pe dos şi că atunci sînt tot atît de adevărate, ba poate chiar mai adevărate.

— Mărturisesc, spuse Wilhelm, că printre maxime sînt unele ce par a se anihila singure; de pildă, am văzut scris într-un mod bătător la ochi: *Proprietate şi bun comun.* Oare aceste noţiuni nu sînt contradictorii?

— Mi se pare, îl întrerupse Hersilia, că unchiul a împrumutat această manie a inscripţiilor de la orientali, care mai mult venerează decît înţeleg maximele *Coranului* de pe toate zidurile.

Fără să se lase descumpănită, Julieta răspunse la întrebarea lui Wilhelm:

— Fă o perifrază din aceste puţine cuvinte şi vei vedea că îndată înţelesul devine limpede.

După cîteva întreruperi, Julieta continuă să explice înţelesul maximei: Fiecare trebuie să-şi preţuiască , să-şi menţină şi să-şi sporească bunurile dăruite de natură sau de soartă; fiecare să caute a se întinde în jur pînă unde e capabil să ajungă; dar totdeauna să se gîndească a lăsa şi pe alţii să profite de bunurile sale, căci bogătaşul nu-i preţuit decît în măsura în care-i face şi pe alţii să aibă parte de ele.

Şi cum se căutau exemple, prietenul nostru se află în elementul său. Toţi se străduiau, se luau la întrecere, pentru a găsi adevăratul sens al acelor cuvinte laconice. Se spunea: Pentru ce-i preţuit un principe, dacă nu pentru că dă fiecăruia de lucru, pretinde de la fiecare activitate, i-o favorizează şi astfel îi face pe toţi să participe oarecum la puterea sa absolută? Pentru ce toate privirile se îndreaptă spre bogătaş, dacă nu pentru faptul că el doreşte să facă parte şi altora din prisosul său? De ce toţi oamenii invidiază pe poet? Din pricină că natura sa îl obligă la comunicarea cu alţii, ba este însăşi comunicarea. Muzicantul este mai fericit decît pictorul, el îşi împărtăşeşte darurile personal şi nemijlocit, pe cînd pictorul nu dă darul său decît despărţindu-se de el.

S-au spus mai departe cam următoarele: Omul trebuie să-şi păstreze cu îndîrjire proprietatea, oricare ar fi ea; el trebuie să devină centrul, de la care pot porni bunurile comune; trebuie să fie egoist, pentru a nu deveni egoist; să fie păstrător, ca să poată dărui. Ce rost are să-ţi dai posesiunile şi averea săracilor? E mai lăudabil să devii administratorul lor. Acesta e sensul cuvintelor: proprietate şi bun comun; nimeni nu trebuie să se atingă de capital, căci dobînzile, intrate în circulaţie, vor aparţine oricum tuturor.

Aşa cum reieşea din desfăşurarea convorbirii, cineva îi reproşase unchiului că nu trăgea foloase din domeniile sale în măsura în care s-ar fi cuvenit. Bătrînul răspunsese: „Această micşorare a venitului

o consider o cheltuială plăcută, căci cu ea ușurez viața altora; în același timp mă scutește de osteneala de a face eu însumi această cheltuială, și totul se echilibrează."

Doamnele discutau astfel cu noul prieten despre tot felul de subiecte și, cum încrederea reciprocă sporea mereu, au ajuns să vorbească și despre vărul pe care-l așteptau să sosească.

— Credem că purtarea lui ciudată e urmarea unei înțelegeri cu unchiul nostru. De cîțiva ani n-a mai dat nici o veste despre dînsul; ne trimite numai daruri cu tîlc, care ne indică alegoric locul în care a ajuns; acum, deodată, ne scrie dintr-un loc foarte apropiat, dar nu vrea să vină să ne vadă, pînă nu-i dăm vești despre situația fiecăruia dintre noi. Purtarea asta nu-i firească; ar trebui să știm înainte de sosirea lui ce lucru ascunde. Diseară îți vom da un teanc de scrisori din care vei afla mai multe despre el. Hersilia adăugă: Ieri seară te-am făcut să cunoști o hoinară nebună, astăzi vei afla despre un călător smintit.

— Mărturisește, interveni Julieta, că această comunicare o faci cu un scop anume.

Hersilia întrebă cu oarecare nerăbdare de ce întîrzie desertul, cînd sosi vestea că unchiul poftește pe toată lumea în pavilionul cel mare din grădină, să ia desertul împreună. Pe drumul spre chioșc, dădură peste o bucătărie de campanie care-și strîngea, harnic și cu zgomot, cratițele, castroanele și farfuriile, toate albe și strălucitoare de curățenie. Într-un pavilion spațios, se afla stăpînul cel bătrîn, la o masă mare, rotundă și frumos acoperită, pe care, în timp ce toți se așezau în jur, s-au adus cele mai minunate fructe și cele mai delicioase prăjituri și dulciuri. La întrebarea unchiului ce-au făcut pînă atunci și despre ce au vorbit, Hersilia se grăbi să răspundă:

— Oaspetele nostru ar fi rămas desigur foarte încurcat în fața inscripțiilor dumitale laconice, dacă Julieta nu i-ar fi venit în ajutor, comentîndu-le neîntrerupt.

— Iar te legi de Julieta, o dojeni unchiul; e o fată vrednică care caută mereu să se instruiască și să înțeleagă.

— Eu aș dori să uit multe din cele ce știu, iar ce-am înțeles n-are mare valore, răspunse Hersilia rîzînd.

Atunci luă Wilhelm cuvîntul și rosti cu gravitate:

— Știu să prețuiesc sentințele concise, mai ales dacă mă îndeamnă să meditez asupra contradicțiilor și să încerc să le armonizez.

— Ai dreptate, răspunse unchiul; un om înțelept nici nu poate avea altă preocupare în viață.

În acest timp, încetul cu încetul, locurile din jurul mesei s-au ocupat, așa că întîrziații abia de mai găseau unde să se așeze. Veniseră cei doi funcționari, apoi vînători, dresori de cai, grădinari, pădurari și alții, cărora nu le puteai ghici ușor ocupația. Fiecare avea cîte ceva nou de povestit și de comunicat stăpînului care îi asculta cu plăcere, ba îi și stîrnea la vorbă prin întrebări binevoitoare; la urmă însă, s-a ridicat de pe scaun și, salutînd societatea care trebuia să rămînă pe loc, a plecat împreună cu cei doi funcționari. Fructe au mîncat toți cu poftă, iar dulciurile au plăcut mai ales tinerilor, care se arătau a fi gălăgoși. Apoi, unul după altul, s-au ridicat de la masă și au plecat salutînd pe cei ce mai rămîneau.

Doamnele, observînd că oaspetele se uită cu oarecare mirare la ceea ce se petrece, i-au dat lămuririle următoare:

— Vezi aici încă o dată efectul ciudățeniilor unchiului nostru; el susține că nici o invenție a secolului nu merită mai multă admirație decît obiceiul de a mînca la birturi, la măsuțe separate, după lista de bucate; cum a aflat de acest obicei a căutat să-l introducă și în familie, pentru el și pentru ceilalți. Cînd e în toane bune, îi place să descrie foarte cu haz grozăvia unei mese de familie, la care fiecare membru se așază, preocupat de gînduri străine, ascultă pe ceilalți cu neplăcere, vorbește distrat, sau tace morocănos și dacă, din nefericire, sînt aduși și copii mici, atunci proasta dispoziție a comesenilor ajunge la culme, datorită observațiilor pedagogice. Sînt destule neplăceri de îndurat, spune el; cel puțin am izbutit să scap de aceasta. Rareori apare la masa noastră și se așază numai o clipă pe scaunul ce stă neocupat pentru dînsul. Bucătăria lui de campanie îl urmează pretutindeni și de obicei mănîncă singur; ceilalți să-și poarte de grijă cum vor. Dar cînd invită lume la gustare, la desert sau la răcoritoare, atunci se adună toți slujbașii împrăștiați și se desfată cu cele oferite, așa cum ai văzut. Asta îi face plăcere, dar nimeni n-are voie să vină, dacă n-are poftă de mîncare; cel ce s-a săturat trebuie să se ridice de la masă și în felul acesta el e sigur că nu-i înconjurat niciodată decît de cei ce știu să prețuiască mîncarea. L-am auzit spunînd că, dacă vrei să-i desfeți pe oameni, trebuie să cauți a le oferi ceea ce ei nu pot să-și procure decît rareori, sau poate niciodată.

La întoarcere, un accident neașteptat a provocat oarecare emoție în societate. Hersilia i-a spus lui Felix, care călărea alături de dînsa:

— Ia te uită, ce flori să fie acelea? Acoperă toată partea de miazăzi a colinei; nu le-am mai văzut niciodată. Felix și-a îndreptat imediat calul în galop spre locul acela și, pe cînd se întorcea, fluturînd de departe în aer un mănunchi bogat de flori, a dispărut din-

tr-o dată cu cal cu tot. Căzuse într-un șanț. Imediat doi călăreți au părăsit grupul și s-au repezit într-acolo.

Wilhelm vru să coboare din trăsură, dar Julieta îl opri.

— Nu-i nevoie; în asemenea cazuri, noi am hotărît că trebuie să se ducă numai cel ce poate da ajutor; chirurgul a și ajuns acolo.

Hersilia își opri calul. Într-adevăr, zise ea, de medici avem rareori nevoie, dar de chirurg în orice clipă. Peste puțin timp, Felix, cu capul bandajat, alerga din nou spre ei, ținînd strîns florile culese și făcînd semne cu ele. Oferi cu satisfacție doamnei sale buchetul, în schimb Hersilia îi dădu un fular subțire și colorat. Legătura asta albă nu-ți stă bine, hotărî ea; fularul e mai vesel. Și astfel s-au întors acasă liniștiți și mult mai apropiați sufletește.

Era tîrziu; se despărțiră cu bucuria de a se revedea a doua zi dimineață; însă, pe prietenul nostru, următoarea corespondență îl ținu treaz și gînditor încă vreo cîteva ceasuri.

Lenardo către mătușa sa

„În sfîrșit, iubită mătușă, după trei ani, primești întîia scrisoare de la mine, potrivit cu înțelegerea noastră, care a fost destul de ciudată, trebuie să recunosc. Voiam să văd lumea, să mă las în voia ei și voiam ca în vremea aceasta să uit țara din care plecasem și în care nădăjduiam să mă reîntorc. Doream să păstrez impresiile în întregul lor, să nu fiu tulburat acolo, departe, de lucruri mărunte. Totuși, din cînd în cînd, ne-am dat unul altuia semne de viață. Eu am primit bani, iar dumneata de la mine mici daruri, ca să le împarți rudelor apropiate. Obiectele trimise arătau unde și în ce stare mă aflam. Gustînd vinurile, desigur că unchiul a putut ghici de fiecare dată țara în care mă găseam; apoi dantelele, micile podoabe și obiectele de metal au marcat pentru doamne trecerea mea prin Brabant, Paris și Londra; și astfel voi găsi o mulțime de semne de aducere aminte pe mesele dumitale de scris, de lucru și de ceai, la veșmintele dumitale de casă și de bal, semne de care-mi voi putea lega istorisirile mele de călătorie. Dumneata m-ai însoțit pretutindeni, fără să auzi de mine și poate că nici măcar nu ești curioasă să știi mai multe. În schimb, pentru mine e foarte important să aflu, prin bunătatea dumitale, cum stau lucrurile în cercul în care am de gînd să intru din nou. Aș dori, într-adevăr, să vin din străinătate ca un străin care, pentru a fi agreabil, mai întîi se informează de obiceiurile și gusturile casei și nu așteaptă ca gazdele să-l primească cum i-ar plăcea lui, de dragul părului sau ochilor săi frumoși. De aceea, scrie-mi despre bunul meu unchi, despre nepoatele

iubite, despre dumneata, despre rudele noastre apropiate sau îndepărtate şi de asemenea despre servitorii vechi şi noi. În fine, pana iscusită, pe care n-ai muiat-o în cerneală de atîta vreme pentru nepotul dumitale, las-o să zboare pe hîrtie, în folosul lui. Scrisoarea dumitale instructivă va fi în acelaşi timp acreditivul cu care mă voi prezenta îndată ce-o voi primi. Aşa că numai de dumneata depinde dacă vrei să mă vezi mai repede în braţele dumitale. Oamenii se schimbă mai puţin decît se crede şi de cele mai multe ori şi împrejurările rămîn la fel. Nu ce s-a schimbat, ci ceea ce s-a menţinut, ceea ce a crescut sau a dat înapoi treptat vreau să recunosc dintr-o dată, ca să mă privesc iarăşi într-o oglindă cunoscută. Salută-i din inimă pe toţi ai noştri şi te rog să crezi că în felul ciudat al absenţei şi întoarcerii mele e cuprinsă mai multă căldură decît e uneori în declaraţii vii şi constante de devotament şi simpatie. Multe salutări fiecăruia şi tuturor.

Post-scriptum

Nu pierde din vedere, scumpă mătuşă, să-mi spui o vorbă şi despre oamenii noştri de afaceri, cum stăm cu arendaşii şi fermierii noştri. Ce s-a mai întîmplat cu Valerina, fiica acelui fermier pe care, cu puţin timp înainte de plecarea mea, unchiul l-a alungat, desigur pe drept, dar, după părerea mea, cu prea multă asprime. Vezi că-mi amintesc încă de o mulţime de lucruri; îmi amintesc de toate. Asupra trecutului mă vei putea întreba cînd mă vei pune la curent cu prezentul."

Mătuşa către Julieta

„În sfîrşit, dragele mele copile, o scrisoare de la cel ce tace de trei ani. Cît sînt de ciudaţi oamenii ciudaţi! El crede că darurile şi atenţiile lui ar putea valora cît o singură vorbă bună, spusă sau scrisă de un prieten. Îşi închipuie într-adevăr că ne-a întrecut şi acum vrea să facem noi întîi ceea ce el ne-a refuzat cu atîta duritate şi lipsă de prietenie. Cum să procedăm? Din partea mea i-aş împlini imediat dorinţa printr-o scrisoare lungă, dacă nu s-ar anunţa o durere de cap, care abia dacă mă lasă să scriu foaia asta pînă la capăt. Cu toţii dorim să-l vedem. Luaţi-vă voi obligaţia asta, dragele mele. Dacă mă voi restabili, înainte ca să terminaţi, voi adăuga şi eu cîte ceva la scrisoare. Alegeţi-vă persoanele şi evenimentele de care vă place mai mult să vorbiţi şi împărţiţi-le între voi. Veţi reuşi mai bine decît mine. Curierul îmi va aduce un cuvînt de la voi, nu-i aşa?"

Julieta către mătușa sa

„Ne-am grăbit să citim, am judecat și-ți spunem prin curier părerea noastră, fiecare în parte, după ce ne-am sfătuit una cu alta, și anume că nu sîntem tot atît de indulgente ca iubita noastră mătușă față de acel nepot care tărăgănează mereu să se întoarcă. După ce și-a ascuns timp de trei ani cărțile față de noi și le mai ține încă ascunse, trebuie oare să le arătăm pe ale noastre și să jucăm pe față cu unul care joacă acoperit? Asta nu-i drept, și totuși treacă de la noi, căci iscusitul adesea e păcălit, tocmai fiindcă își ia prea multe măsuri de siguranță. Nu sîntem însă de acord asupra felului în care trebuie să-i scriem și nici despre ce anume. A scrie ce gîndești despre ai tăi e o obligație prea mare, cel puțin pentru noi. De obicei reflectezi asupra rudelor numai în cazul cînd îți fac o plăcere sau un necaz deosebit. Încolo îi iei așa cum sînt. Numai dumneata, dragă mătușă, ai putea cuteza lucrul acesta, căci dumneata ai în același timp și pătrunderea și echitatea necesară. Hersilia care, așa cum știi, se înflăcărează repede, mi-a improvizat la iuțeală o satiră nostimă despre întreaga familie; aș fi dorit să fie așternută pe hîrtie, ca să te facă să zîmbești în suferința dumitale, dar să n-o trimitem lui Lenardo. Propunerea mea e să i se comunice corespondența noastră din acești trei ani; s-o citească, dacă are curajul, sau să vină ca să vadă ceea ce nu poate să citească. Scrisorile dumitale către mine, dragă mătușă, sînt în perfectă ordine și-ți stau la dispoziție. Hersilia nu-i de aceeași părere; ea pretextează că hîrtiile nu-i sînt în ordine, și așa mai departe, după cum îți va spune ea singură."

Hersilia către mătușa sa

„Vreau și trebuie să-ți scriu foarte pe scurt, dragă mătușă, deoarece curierul se arată nesuferit de nerăbdător. Găsesc că e o bunăvoință excesivă și un lucru cu totul nepotrivit să i se comunice lui Lenardo scrisorile noastre. Nu are nevoie să știe ce-am spus de bine despre el, nu are nevoie să știe ce-am spus de rău, mai ales de rău, ca să descopere din aceasta cît ținem la el! Nu-i da nas, te rog. În pretenția asta a lui, în felul cum se poartă, e ceva circumspect și arogant, așa cum se întîmplă de cele mai multe ori cu domnii aceștia, cînd se întorc din țări străine. Ei privesc pe cei rămași acasă ca pe niște ființe înapoiate. Durerile de cap să-ți servească drept scuză. Va veni el, n-ai grijă; iar de nu va veni, îl vom mai aștepta un pic. Poate că-i dă în minte să se întoarcă la noi în taină

şi în aşa fel ca să ne cunoască, fără să fie recunoscut; cine ştie ce mai intră în planurile unui om atît de priceput? Asta ar fi nostim şi original! Ar provoca tot felul de incidente, care ar fi cu neputinţă să se iște, dacă ar intra în familie pe cale diplomatică, aşa cum are acum intenţia.

Curierul, curierul ăsta! Dresează-ţi oamenii ceva mai bine, dragă mătuşă, sau înlocuieşte-i cu alţii mai tineri. Pe ăsta nu-l pot îndupleca nici cu amabilităţi, nici cu vin. Adio, de o mie de ori adio.

Post-scriptum despre post-scriptum

Explică-mi ce vrea să spună vărul nostru în post-scriptumul referitor la Valerina? Întrebarea asta mă surprinde din două puncte de vedere. E singura persoană căreia îi pomeneşte numele. Noi ceilalţi îi sîntem verişoare, mătuşi, oameni de afaceri; nu persoane, ci categorii. Valerina, fiica arendaşului nostru! Ce-i drept o frumoasă copilă blondă, care poate l-o fi orbit pe domnul verişor înainte de plecare. S-a măritat bine şi e fericită, după cum ştii prea bine şi dumneata. Dar despre ea, verişorul nostru ştie tot atît de puţin cît şi despre noi. Nu uita să-l informezi, tot într-un post-scriptum, că Valerina a devenit din zi în zi mai frumoasă şi din această pricină a făcut o partidă foarte bună, că e soţia unui moşier bogat. S-a măritat frumoasa blondină! Spune-i asta cît se poate de limpede. Dar mai e ceva, dragă mătuşă. Cum de-şi aduce aminte cu atîta precizie de frumuseţea blondă şi o confundă cu fiica acelui fermier netrebnic, o brună zăpăcită, care se numea Nahodina, şi acum cine ştie pe unde o fi. Acest lucru rămîne pentru mine cu totul de neînţeles şi mă miră nespus de mult. Căci se vădeşte că domnul verişor, care se laudă cu memoria lui excelentă, confundă nume şi persoane într-un chip ciudat. Poate că-şi dă seama de lipsa aceasta şi vrea să-şi înviorezе aducerea aminte cu descrierile dumitale. Nu-i intra în voie, te rog; dar caută să afli cum stă cu Valerinele şi Nahodinele şi ce Ine şi Trine îi mai ocupă imaginaţia, în timp ce Etele şi Iliile au dispărut din ea cu desăvîrşire. Curierul! curierul ăsta afurisit!"

Mătuşa către nepoate

(dictat)

„De ce atîta prefăcătorie faţă de cei cu care trebuie să-ţi duci viaţa? Lenardo, cu toate ciudăţeniile lui, merită toată încrederea. Îi trimit amîndouă scrisorile voastre; în felul acesta vă va cunoaşte

şi sper că şi noi ceilalţi vom prinde, fără să ne dăm seama, o ocazie oarecare să-l lămurim curînd în acelaşi fel asupra noastră. Adio! sufăr foarte mult."

Hersilia către mătuşa sa

„De ce atîta prefăcătorie faţă de cei cu care-ţi duci viaţa?! Lenardo e un nepot răsfăţat. E îngrozitor că i-ai trimis scrisorile noastre. Ele nu-l vor ajuta să ne cunoască şi nu doresc decît să am prilejul de a mă arăta, în ce-l priveşte, sub altă înfăţişare. Dumneata îi faci pe alţii să sufere mult, din pricină că suferi şi iubeşti orbeşte. Îţi urez să-ţi treacă grabnic durerile! Cît despre dragostea dumitale oarbă, e fără leac."

Mătuşa către Hersilia

„Aş fi trimis lui Lenardo şi ultimul tău bileţel împreună cu celelalte, dacă aş fi rămas la proiectul ce mi-l inspiraseră afecţiunea mea incorijibilă, boala şi lenea mea. Scrisorile voastre n-au plecat."

Wilhelm către Natalia

„Omul este o fiinţă sociabilă şi cuvîntătoare; se bucură mult cînd poate să-şi exercite facultăţile ce i-au fost date, chiar dacă nu are nici un folos. Cît de des se plîng oamenii în societate, că nimeni nu-l lasă pe celălalt să vorbească; tot aşa se poate spune că nimeni nu l-ar lăsa pe celălalt să scrie, dacă scrisul n-ar fi de obicei o treabă pe care o faci izolat şi singur.

E neînchipuit cît de mult scriu oamenii. Nu vreau să vorbesc despre ceea ce e tipărit, cu toate că şi asta e destul de mult. Dar ceea ce circulă neştiut, sub formă de scrisori, ştiri, informaţii şi istorii, anecdote şi descrieri cu privire la situaţia prezentă a unor oameni, despre aceasta nu-ţi poţi face o idee decît dacă trăieşti o bucată de vreme într-o familie cultivată, aşa cum se întîmplă acum cu mine. În sfera în care mă găsesc acum, cheltuieşti aproape tot atîta timp pentru a comunica rudelor şi prietenilor care îţi sînt ocupaţiile, cît timp cheltuieşti pentru a îndeplini acele ocupaţii. Această observaţie care mă urmăreşte de cîteva zile, o fac cu atît mai multă plăcere, cu cît această manie a noilor mei prieteni îmi oferă ocazia de a cunoaşte repede şi sub toate aspectele relaţiile dintre

ei. Mi se încredințează un pachet de scrisori, cîteva caiete cu un jurnal de călătorie, confidențele unui suflet, care nu e încă de acord cu sine însăși, și iată-mă repede inițiat în toate. Cunosc societatea ce mă înconjoară, cunosc persoanele cu care voi face cunoștință și știu despre ele aproape mai mult decît înseși acele persoane, căci fiecare se află încurcat în propria-i situație, pe cînd eu plutesc pe lîngă toți, mereu mînă în mînă cu tine, discutînd cu tine despre toate. Bineînțeles că întîia mea condiție, înainte de a accepta o confidență, este de a putea să ți-o împărtășesc ție. Iată deci cîteva scrisori, care te vor introduce în cercul în care mă învîrt acum, fără să-mi calc sau să nesocotesc jurămîntul."

Capitolul al șaptelea

A doua zi dis-de-dimineață, prietenul nostru se afla singur în galerie și petrecea privind atîtea figuri cunoscute; un catalog găsit la îndemînă îi dădea indicații despre cele pe care nu le cunoștea. Portretul, ca și biografia, prezintă un interes cu totul special; omul important, pe care de obicei nu ți-l poți închipui în afara mediului său, apare izolat, înfățișîndu-se înaintea noastră ca înaintea unei oglinzi; ne îndreptăm asupra lui toată atenția, ne ocupăm exclusiv numai de el, așa cum și el se ocupă de dînsul în tihnă, cînd se află înaintea oglinzii. Iată un comandant de oști, care reprezintă acum întreaga oștire și atît împărații cît și regii pentru care luptă se retrag în umbră. Iată un curtean abil, ce stă în fața noastră ca și cum ni s-ar ploconi nouă, căci nu ne gîndim la personajele înalte, pentru care s-a pregătit să fie amabil. Wilhelm era surprins mai ales de asemănarea cîtorva dintre persoanele acelea, dispărute de vreme îndelungată, cu oamenii vii, pe care îi cunoscuse și-i văzuse cu ochii săi, ba chiar de asemănarea cu el însuși! Și de ce s-ar naște gemeni menehmi[6] numai dintr-o mamă? Oare maica zeilor și a oamenilor nu poate scoate din sînu-i fecund două chipuri asemănătoare în același timp, sau la perioada diferite?

În fine, spectatorul nostru sensibil trebuie să-și de seama că printre figurile care pluteau în fața ochilor săi unele îl atrăgeau, altele îi trezeau antipatie.

Stăpînul casei îl surprinse în timpul acestei contemplații, Wilhelm vorbi deschis cu dînsul despre tablouri, și se păru că îi cîștigă din ce în ce mai mult simpatia. Ca urmare, a fost condus prietenește în cîteva camere retrase, unde a putut vedea portretele excelente

ale unor oameni de seamă din secolul al șaisprezecelea, reprezentați așa cum erau, așa cum trăiau în intimitate, fără a poza în fața oglinzii sau a spectatorului, neconstrînși, acționînd prin personalitatea lor, nu datorită unei voințe străine sau unei atitudini ce și-ar fi ales-o.

Stăpînul casei, încîntat că oaspetele său știa să prețuiască pe deplin un trecut reprezentat atît de bogat, îi arătă autografe de la mai multe personalități, despre care vorbiseră înainte în galerie, precum și diferite relicve, despre care era sigur că posesorul lor anterior le întrebuințase, se servise de ele.

— Acesta e felul meu de-a face poezie, spuse stăpînul casei zîmbind; imaginația mea are nevoie să se lege de ceva; nu pot crede că ceea ce a fost cîndva nu există și acum. Asupra acestor relicve ale trecutului, caut să-mi procur mărturiile cele mai riguroase, altfel nu le accept. Mai ales examinez cu strictețe tradițiile scrise; căci pot crede că cel ce-a scris cronica e cutare călugăr; dar cele spuse de el le cred rareori. În sfîrșit, bătrînul îi prezentă lui Wilhelm o foaie de hîrtie albă, rugîndu-l să scrie cîteva rînduri, fără să semneze; apoi oaspetele fu condus pe-o ușă ascunsă, în galerie, unde îl găsi pe custode.

— Mă bucur, îi spuse custodele lui Wilhelm, că stăpînul nostru vă prețuiește. O dovedește faptul că veniți pe ușa aceasta. Însă știți drept cine vă ia? Crede că sînteți un pedagog și bănuiește că băiatul e de neam ales și că vă este încredințat pentru ca, sub conducerea dumneavoastră și potrivit unor anume principii, să fie inițiat din vreme și așa cum se cuvine în aprecierea justă a lumii și a aspectelor ei variate.

— Îmi face prea multă cinste, spuse prietenul nostru; totuși am să țin minte aceste vorbe.

La micul dejun îl găsi pe Felix ocupat în preajma doamnelor; ele își exprimaseră dorința ca Wilhelm, întrucît nu voia să mai zăbovească în acel loc, să se ducă la nobila lor mătușă Makaria, și poate că de acolo la vărul lor, pentru a lămuri ce este cu șovăirea aceea ciudată. Ar deveni astfel ca um membru al familiei, le-ar face tuturor un serviciu deosebit de important și ar intra, fără multă pregătire, în relații confidențiale cu Lenardo.

— Mă duc bucuros oriunde mă trimiteți răspunse Wilhelm; am pornit la drum ca să văd și să gîndesc; aici am învățat mai mult decît puteam nădăjdui și sînt încredințat că în drumurile viitoare ce mi le pregătiți voi observa și învăța mai mult decît pot aștepta.

— Și tu, secătură drăgălașă, ce-ai să înveți? îl întrebă Hersilia pe Felix.

— Am să învăț să scriu, răspunse băiatul îndrăzneț, ca să-ți pot trimite o scrisoare, și să călăresc ca nimeni altul spre a mă întoarce neîntîrziat la tine.

— Cu adorația contemporanilor mei nu mi-a mers niciodată prea bine; se pare că generația următoare vrea să mă despăgubească cît de curînd, spuse Hersilia gînditoare.

Acum vedem, împreună cu prietenul nostru, ce dureros se apropie ceasul despărțirii și dorim să ne facem o idee clară despre particularitățile vrednicei sale gazde și despre ciudățeniile acelui bărbat extraordinar. Însă, pentru a nu-l judeca greșit, trebuie să ne îndreptăm atenția asupra originii și asupra întregii vieți ale acestei persoane, venerabile, ajunsă la vîrstă înaintată. Iată ce am putut afla:

Bunicul său a fost membru activ al unei ambasade în Anglia, tocmai în ultimii ani ai lui William Penn[7]. Bunătatea nemărginită, intențiile curate, activitatea neabătută a unui om atît de remarcabil, conflictul în care a intrat cu lumea din această pricină, primejdiile și opresiunile care amenințau să doboare ființa aceea nobilă au trezit în spiritul impresionabil al tînărului un interes deosebit; el a fraternizat cu această acțiune și, pînă la urmă, a plecat în America. Tatăl gazdei noastre s-a născut la Philadelphia; atît tatăl cît și bunicul se mîndreau că au contribuit la instaurarea libertății cultului în colonii.

Aici s-a ilustrat maxima că o națiune de sine stătătoare, unitară în ce privește moravurile și religia, trebuie să se păzească de orice inovație, de orice înrîurire străină; dar că pe un pămînt virgin, unde chemi laolaltă oameni din toate părțile lumii, trebuie să favorizezi o activitate economică neîngrădită și o dezvoltare liberă a concepțiilor morale și religioase.

La începutul secolului al optsprezecelea, America reprezenta o atracție foarte vie; oricine se simțea oarecum stingherit aici spera să se stabilească acolo în deplină libertate. Această atracție era hrănită de dorința de a lua în stăpînire posesiuni ispititoare înainte ca populația să se întindă mai departe spre vest. La granița teritoriului locuit, erau de cumpărat așa-zise comitate întregi; și tatăl moșierului nostru se stabilise pe un domeniu important.

Cum însă în copii se naște adesea o opoziție față de ideile și intențiile paterne, și de data aceasta s-a întîmplat la fel. Amfitrionul nostru, trimis în Europa pe cînd era tînăr, s-a simțit alt om; cultura excepțională, născută de cîteva milenii, dezvoltată, răspîndită, înăbușită, oprimată, niciodată pe de-a-ntregul nimicită, respirînd din nou, înviorîndu-se iarăși și pășind ca mai înainte

într-o activitate nelimitată, i-a dat cu totul alte idei despre desăvîrșirea la care poate ajunge omul. A hotărît să participe la imensele avantaje ce i le oferea lumea veche, preferînd să conlucreze și să se piardă în marea masă activă și organizată decît să joace rolul lui Orfeu[8] și al lui Licurg[9] peste ocean, într-un teritoriu rămas în urmă cu cîteva secole; el spunea: „Omul are pretutindeni nevoie de răbdare, pretutndeni trebuie să fie prudent și prefer să mă învoiesc cu regele ca să-mi acorde cutare sau cutare drept, sau să mă tocmesc cu vecinii pentru a-mi îngădui anumite concesii, fiind și eu pe de altă parte înțelegător, decît să mă lupt cu irokezii[10] pentru a-i izgoni, ori să-i înșel cu contracte ca să-i alung din mlaștinile lor, unde țînțarii te chinuiesc de moarte."

A reluat moșiile familiei, s-a priceput să le administreze cu liberalitate; le-a organizat gospodărește, le-a întregit înțelept cu teritorii învecinate, socotite drept neroditoare și astfel, în lumea aceasta civilizată, care într-un anumit înțeles poate fi ades numită și o sălbăticie, a putut dobîndi și cultiva un domeniu important, ceea ce era aproape o utopie, dacă ne gîndim la toate condițiile nefavorabile.

În aceste locuri libertatea religioasă e un lucru natural; cultul public e privit cu o recunoaștere liberă a faptului că toți sînt uniți pe viață și pe moarte; de aceea însă se exercită o supraveghere strictă ca nimeni să nu se izoleze.

În fiecare așezare se află niște clădiri de mărime mijlocie; proprietarul e obligat să le ridice în folosul comunității; aici se adună sfatul bătrînilor, aici se întrunesc membrii comunității pentru a primi instrucțiuni sau îndemnuri pioase. Dar locul acesta slujește și la petreceri; aici se dansează la nunți și se face muzică în zilele de sărbătoare.

La aceasta, însăși natura ne călăuzește. Pe vreme senină îi vedem de obicei sub același tei pe bătrîni stînd la sfat, pe membrii comunității reconfortîndu-se sufletește și pe tineri învîrtindu-se în joc. Voia bună e atît de frumoasă cînd are ca temelie o viață serioasă! Gravitatea și cucernicia tempereazá plăcerile și numai prin temperanță ne menținem în viață.

Cînd comunitatea e de altă părere și e destul de avută, poate destina clădiri diferite acestor scopuri.

Dar, dacă toate acestea sînt pregătite pentru cultul public și pentru interesele și petrecerile comunității, religia însăși rămîne un lucru intim, individual, căci ea are de-a face numai cu conștiința; ea trebuie trezită sau potolită. Trezită, cînd se tocește, cînd e inactivă și ineficace; potolită, cînd amenință să amărască viața cu tulburările căinței. Căci ea e înrudită de aproape cu îngrijorarea,

care se transformă repede în deznădejde, cînd am păcătuit față de noi sau de alții, din propria noastră greșeală.

Deoarece oamenii nu sînt totdeauna dispuși la meditații asemănătoare cu cele ce se cer aici și nici nu pot fi mereu îmboldiți la așa ceva, s-a ales duminica în acest scop, ca tot ce-i apasă pe oameni, din punct de vedere religios, moral, social sau economic, să ajungă a fi discutat.

— Dacă ai mai zăbovi puțin la noi, zise Julieta, cred că nici duminica noastră nu ți-ar displăcea. Poimîne dimineață va domni o liniște deplină; fiecare rămîne singur și se dedică meditației prescrise. Omul este o ființă mărginită și pentru a medita asupra acestei mărginiri a noastre există duminica. Dacă avem vreo suferință trupească pe care n-am luat-o decît prea puțin în seamă în vîrtejul ocupațiilor din timpul săptămînii, trebuie să consultăm medicul înainte de a începe o altă săptămînă; dacă e vorba de necazuri de natură economică sau cetățenească, atunci funcționarii noștri sînt obligați să se adune în ședințe; dacă ceea ce ne mîhnește e de ordin religios sau moral, trebuie să ne adresăm unui prieten, unui om înțelept, și să-i cerem sfat și îndrumare: într-un cuvînt, legea noastră nu îngăduie nimănui să prelungească într-o nouă săptămînă o situație care îl neliniștește sau îl chinuie. De îndatoririle apăsătoare nu putem scăpa decît îndeplinindu-le conștiincios, iar ceea ce nu poate fi rezolvat, lăsăm pînă la urmă în grija lui Dumnezeu, ființei atotputernice și atotizbăvitoare. Însuși unchiul nostru se supune acestei practici; cîteodată vorbește cu noi deschis despre vreo dificultate pe care n-a putut-o învinge în primul moment; însă de cele mai multe ori se adresează mătușii noastre pe care o vizitează din cînd în cînd. De asemeni, duminica seara are obiceiul să ne întrebe dacă toate au fost mărturisite și puse în ordine. Din toate acestea poți vedea că ne dăm toată osteneala să nu fim cuprinși în confreria dumitale, în comunitatea celor ce renunță.

— Frumoasă viață! exclamă Hersilia; dacă mă reculeg o zi în fiecare săptămînă, îmi rămîne în schimb restul pînă la trei sute șaizeci și cinci, ca să mă bucur fără grijă.

Înainte de a pleca însă, Wilhelm primi de la funcționarul cel tînăr un pachet, însoțit de o scrisoare din care extragem pasajul următor:

„Am impresia că fiecare națiune e dominată de un anumit simț și că numai satisfacerea lui îi aduce fericirea; lucrul acesta se remarcă și la oameni. Cel ce are urechea plină de sunete armonioase, succedîndu-se ordonat, dorește să-și înviorează spiritul și inima cu ele; crezi că-mi va fi recunoscător dacă îi pun în fața ochilor chiar

şi cel mai izbutit tablou? Un amator de pictură vrea să privească; el va refuza să-şi stîrnească imaginaţia cu versuri sau cu romane. Cine-i oare atît de înzestrat, ca să poată gusta, în egală măsură, plăceri diferite?

Dumneata, prieten călător, mi-ai părut a fi unul dintre aceştia şi, dacă ai ştiut să apreciezi eleganţa şi hazul unei fantezii franţuzeşti, sper că nu vei dispreţui corectitudinea simplă şi leală a mediului german şi că mă vei ierta dacă felul meu de a fi şi a gîndi, originea şi poziţia mea, mă fac să nu găsesc un alt tablou mai încîntător decît acel pe care îl oferă clasa mijlocie germană, în viaţa ei simplă de familie.

Binevoieşte a citi manuscrisul şi adă-ţi aminte de mine."

Capitolul al optulea

Cine-i trădătorul?

„Nu! nu! exclamă el, intrînd impetuos şi grăbit în camera de dormit ce-i fusese destinată şi aşezînd sfeşnicul pe masă; nu! e cu neputinţă! Dar cui să mă adresez? Pentru întîia oară gîndesc altfel decît dînsul; pentru întîia oară simt şi vreau altceva!

Vai, tată! Dacă ai putea fi aici, nevăzut, dacă ai putea să-mi cercetezi adîncul sufletului şi să te convingi că sînt tot acelaşi, că sînt fiul tău credincios, supus şi iubitor. Să spun nu, să mă împotrivesc celei mai scumpe şi mai vechi dorinţe a tatei! Cum să-i dezvălui? cum să mă exprim? Nu, nu mă pot însura cu Iulia.

Numai cînd rostesc aceste vorbe mă înspăimînt. Şi cum să mă înfăţişez înaintea lui, să-mi deschid inima faţă de bunul şi iubitul meu tată? Parcă văd cum mă priveşte uimit, tace şi clatină din cap; un om atît de luminat, de înţelept, atît de învăţat nu poate găsi nici o vorbă. Sărmanul de mine!

A, ştiu eu bine cui i-aş încredinţa suferinţa şi disperarea mea, pe cine-aş alege să-mi fie apărător; numai pe tine, Lucinda! Ţi-aş spune mai întîi cît te iubesc, cîtă încredere am în tine şi apoi te-aş implora; apără-mă şi, de mă poţi iubi, de vrei să fii a mea, atunci apără-ne pe amîndoi!"

Pentru a explica acest scurt monolog pasionat, e nevoie însă de multe cuvinte.

Profesorul N. din N. avea un băiat de o frumuseţe nemaipomenită. Pînă la vîrsta de opt ani îl lăsase în grija soţiei sale, o femeie

deosebit de pricepută, care călăuzise fiecare ceas și fiecare zi a copilului spre dezvoltare fizică sănătoasă, spre învățătură și purtări bune. Dar mama muri și, chiar din acea clipă, tatăl simți că nu va putea continua el însuși această îngrijire. Pînă atunci, între părinți domnise o perfectă înțelegere; amîndoi urmăreau *aceeași* țintă, hotărau împreună ce era de făcut în viitor, și mama îndeplinise toate cu înțelepciune. Îngrijorarea tatălui era cu atît mai mare cu cît știa bine, și dovada o avea zilnic în fața ochilor, că fiii de profesori nu-și pot face decît printr-o minune o bună educație în școlile unde profesează părinții.

Aflîndu-se în această încurcătură, el se adresă unui prieten, președinte de tribunal la R., cu care făcuse încă de mult planuri de înrudire a familiilor lor. Acest prieten se pricepu să-l sfătuiască și să-l ajute; copilul a fost primit într-unul dintre bunele institute de învățămînt ce înfloreau în Germania și unde educatorul se ocupa de om în totalitatea lui, formîndu-i trupul, sufletul și spiritul.

Fiul avea acum un cămin, tatăl însă se afla mult prea singur, rămas fără soție și fără prezența drăgălașă a băiatului, pe care îl văzuse dezvoltîndu-se așa cum dorise, fără nici o osteneală din partea sa. Și de data aceasta prietenia omului legii i-a fost de folos; depărtarea dintre localitățile în care trăiau a dispărut în fața dorinței, a plăcerii de a se mișca, de a se distra. În familia prietenului său, și el fără soție, savantul, rămas văduv, găsi două fetițe frumoase, dar deosebite una de alta; la amîndoi părinții se înrădăcina din ce în ce mai mult gîndul, speranța de a-și uni familiile în chipul cel mai fericit.

Ei trăiau într-un principat prosper; președintele de tribunal, bărbat de valoare, era sigur de postul său pe viață și probabil că ar fi putut să-l lase urmașului ales de el. De aceea, conform unui înțelept acord familial și ministerial, Lucidor trebuia să fie format pentru ca să poată ocupa importantul post al viitorului său socru. La acesta trebuia să ajungă treaptă cu treaptă. Nu s-a cruțat nimic pentru a i se transmite toate cunoștințele, pentru a i se dezvolta toate facultățile necesare într-o slujbă de stat: cutumele dreptului strict și ale celui permisiv, care depinde de înțelepciunea și iscusința judecătorului; calculele pentru bugetul obișnuit, fără a lăsa deoparte prevederile mai înalte, toate trebuind să fie nemijlocit legate de viața practică și cerințele de neînlăturat ale acestora.

În acest sens și-a isprăvit Lucidor anii săi de școală și era pregătit, prin grija tatălui și a protectorului său, să intre la universitate. Tînărul dovedea talent deosebit pentru orice disciplină și, datorită firii sale, mai avea și fericirea rară că, din dragoste pentru părintele său și din respect față de prietenul acestuia, își îndrepta

facultățile tocmai într-acolo unde i se cerea, mai întîi din supunere, apoi din convingere. A fost trimis la o universitate străină, unde atît după cele ce spunea în propriile sale scrisori, cît și după mărturiirile profesorilor și tutorilor săi, se vedea că urmează calea ce trebuia să-l ducă la țintă. Singura mustrare ce i se putea face era că, în unele cazuri, arăta un zel prea nerăbdător. La aceasta, tatăl clătina din cap, iar prietenul îi făcea cu ochiul. Cine n-ar fi dorit să aibă asemenea fecior?

În vremea asta, fetițele crescuseră. Cea mai mică, Iulia, glumeață, drăgălașă, neastîmpărată, cît se poate de amuzantă; a doua, Lucinda, mai greu de descris, căci ea înfățișa, cît privește sinceritatea și puritatea, ceea ce dorim să găsim în orice femeie. Prietenii se vizitau reciproc, iar Iulia găsea în casa profesorului o distracție inepuizabilă.

Specialitatea lui era geografia, pe care o făcea mai interesantă prin topografie; de îndată ce Iulia căpăta un volum ieșit din tiparnița lui Homann[11], din care profesorul avea seria completă, ea trecea în revistă diferitele orașe și le judeca, admirîndu-le sau criticîndu-le; în special, îi plăceau porturile; celelalte orașe, ca să obțină aprobarea ei, trebuiau să se pună în evidență prin turnuri, cupole și minarete.

Tatăl ei o lăsa săptămîni întregi la acel bun prieten; Iulia făcea progrese vădite în știință și pricepere, ajungînd să cunoască destul de bine centrele și regiunile lumii locuite, cu caracteristicile lor principale. De asemenea era foarte atrasă de portul națiunilor străine și cînd tatăl ei adoptiv o întreba uneori, în glumă, dacă nu i-ar plăcea vreunul dintre tinerii chipeși ce treceau prin fața ferestrei, ea răspundea:

— Da, desigur, numai să aibă o înfățișare cu adevărat neobișnuită!

— Și cum studenții noștri se pot lăuda și cu asta, ea avea deseori ocazia să se intereseze de cîte unul care îi amintea de vreun port național străin; dar, pînă la urmă, declara că ar trebui să apară cel puțin un grec, împodobit din cap pînă în picioare cu costumul lui național, ca ea să-i acorde o atenție deosebită; de aceea, dorea să se ducă la tîrgul de la Leipzig, unde asemenea oameni puteau fi întîlniți pe stradă.

După munca sa aridă și adesea plictisitoare, profesorul nostru n-avea clipe mai fericite decît acelea în care, glumind, o instruia pe Iulia, bucurîndu-se în sine că își crește o noră atît de drăgălașă, totdeauna veselă, totdeauna răspîndind veselie în jur. Amîndoi părinții erau de altfel înțeleși să nu le lase pe fete să bănuiască nimic din intenția lor, pe care au ascuns-o de asemeni și față de Lucidor.

Anii au trecut repede, așa cum trec totdeauna. Lucidor, terminîndu-și studiile, s-a prezentat la examene și le-a trecut spre deplina satisfacție a superiorilor săi, care doreau din toată inima să vadă realizate speranțele acelor slujbași bătrîni, vrednici și demni de stimă.

Și astfel toate au înaintat cu pași măsurați, atingînd în sfîrșit momentul în care Lucidor, după ce s-a comportat exemplar în posturi inferioare, trebuia să ajungă, potrivit meritelor și dorinței sale, la o funcție foarte importantă într-o localitate ce se afla la mijlocul distanței dintre universitatea unde profesa tatăl său și orașul în care locuia magistratul prieten.

Tatăl îi vorbi fiului său de Iulia, la care nu făcuse pînă atunci decît aluzii, înfățișînd-o ca pe o logodnică și soție, fără să aibă îndoieli și socotindu-se fericit că și-a asigurat o asemenea comoară vie. O și vedea pe viitoarea noră venind la el din cînd în cînd și ocupîndu-se cu hărți, planuri și vederi din diferite orașe; în schimb, fiul își amintea numai de ființa plină de veselie care-l fermecase, în vremea copilăriei, cu glumele și drăgălășenia ei. Acum Lucidor trebuia să plece la prietenul familiei ca să vadă mai de-aproape pe acea copilă devenită domnișoară și să petreacă vreo cîteva săptămîni cu cei ai casei pentru a-i cunoaște și a se obișnui cu ei. Dacă tinerii se vor înțelege repede, așa cum era de așteptat, atunci se va da de veste, și tatăl va sosi de îndată, pentru a consfinți pe veci, printr-o logodnă solemnă, fericirea atît de dorită.

Lucidor sosește, este primit cu prietenie, i se dă o cameră, se instalează, își face toaleta și apoi apare. Găsește, în afară de membrii familiei pe care îi cunoaștem, încă un fiu, adolescent răsfățat dar inteligent și amabil, care, dacă voiai să-i dai rolul de personaj vesel al familiei, întregea foarte bine ansamblul. Printre cei din casă se mai afla un bărbat foarte bătrîn, dar sănătos și binevoitor, tăcut, distins, înțelept, care-și trăise traiul și acum putea fi de folos unora și altora cu sfaturile lui. Îndată după Lucidor, sosi încă un străin, ceva mai în vîrstă, cu o înfățișare impunătoare și respectabilă, cu maniere alese și o conversație foarte interesantă datorită cunoștințelor sale despre țările îndepărtate. I se spunea Antoni.

Iulia îl primi pe logodnicul ce-i fusese ales cu un aer modest, însă amabil; Lucinda făcea onorurile casei, așa cum Iulia le făcea pe ale persoanei sale. Ziua trecu foarte plăcut pentru toată lumea, în afară de Lucidor; tăcut de felul său, trebuia să pună din cînd în cînd cîte o întrebare, pentru a nu sta mut, lucru care nu avantajează pe nimeni.

Era foarte tulburat, căci din prima clipă simțise pentru Iulia nu antipatie sau răceală, dar un soi de înstrăinare; în schimb Lucinda

îl atrăgea în asemenea măsură, încît tremura cînd dînsa îl privea cu ochii ei mari, limpezi și calmi.

Seara, ajuns în camera sa de dormit și pătruns de aceste sentimente, și-a descărcat inima în monologul cu care am început povestirea. Dar, pentru a face acest monolog inteligibil și a arăta cum se îmbină impetuozitatea unui asemenea vălmășag de cuvinte cu cele ce știm pînă acum despre eroul nostru e nevoie de o scurtă lămurire.

Firea lui Lucidor era profundă și, de cele mai multe ori, el avea altceva în minte decît ceea ce ar fi cerut situația prezentă. De aceea, nu strălucea în discuții și convorbiri; își dădea seama de asta și tăcea, în afară de cazul în care se discuta despre anumite materii, pe care le studiase și pe care le stăpînea perfect. Pe deasupra, se mai adăuga faptul că, pe vremea școlii și mai tîrziu la universitate, fusese dezamăgit de prieteni și regretase ori de cîte ori își deschisese inima; de aceea, totdeauna șovăia cînd avea ceva de mărturisit, iar șovăirea împiedica orice mărturisire. Cu tatăl său era obișnuit să vorbească numai în unison, de aceea își descărca inima pe de-a-ntregul în monoloage, de îndată ce se găsea singur.

În dimineața următoare, își recăpătase stăpînirea de sine, dar era cît pe ce să-și piardă cumpătul din nou văzînd-o pe Iulia încă mai prietenoasă, mai veselă și mai nestingherită în purtări. Ea îi puse multe întrebări despre călătoriile lui pe apă și pe uscat, cînd, ca student, străbătuse Elveția și trecuse Alpii pe jos, cu sacul în spinare. Apoi, dori să știe cît mai multe despre frumoasa insulă de pe lacul cel mare din sud; după care, întorcîndu-se înapoi, trebui să urmeze cursul Rinului, de la izvor, printr-un ținut care la început e foarte neprimitor, prin diferite locuri potrivnice care-i schimbă cursul, pînă cînd, în fine, între Mainz și Koblenz fluviul este eliberat și curge majestuos mai departe, scăpînd din ultima strîmtoare, în lumea largă, ca să se piardă în mare.

Lucidor se simți mai la largul lui și istorisi cu plăcere și atît de frumos, încît Iulia exclamă, încîntată: Așa ceva ar trebui văzut în doi! — la care tînărul se înspăimîntă din nou, căci i se părea că descoperă în aceste vorbe o aluzie la drumul lor comun prin viață.

Dar curînd fu eliberat de obligația lui de povestitor, căci străinul care se numea Antoni lăsă în umbră toate izvoarele de munte, malurile stîncoase și fluviile ce-și caută loc prin strîmtori sau se întind în voie pe cîmpii; el îi duse de-a dreptul la Genova; Livorno nu era departe; a fost luat cu asalt, împreună cu tot ce era mai interesant în ținut; Napoli trebuia văzut, mai înainte de a muri; dar mai rămînea Constantinopole, care nu trebuia nici el lăsat la o parte. Descrierea pe care o făcu Antoni despre lumea largă înflăcără ima-

ginația tuturor, deși pusese puțină ardoare în ea. Iulia, cu totul exaltată, nu era încă mulțumită; mai avea poftă de Alexandria, Cairo și mai ales de piramide, despre care cîștigase cunoștințe destul de întinse din lecțiile prezumtivului ei socru.

În seara următoare (de abia închisese ușa în urma lui și nici nu lăsase sfeșnicul din mînă), Lucidor exclamă: „Acum gîndește-te bine! e lucru grav! Ai învățat multe lucruri serioase și ai meditat asupra lor; la ce ți-e bună știința juridică dacă acum nu te porți ca un jurist? Consideră-te un împuternicit, uită de tine însuți și fă ceea ce ai fi dator să faci pentru altul. E înspăimîntător cum se încurcă lucrurile! E vădit că străinul a venit aici pentru Lucinda, ea îl înconjoară cu atențiile cele mai delicate, mai nobile și mai ospitaliere; zvăpăiata aceea mică e gata să cutreiere lumea cu oricine o fi, fără să aibă habar de ce. Pe deasupra mai e și o șireată; interesul ei pentru orașe și țări e o farsă, cu care ne împiedică să vorbim de altceva. Dar de ce mi se pare lucrul ăsta atît de încurcat și complicat? Nu-i oare tatăl lor mediatorul cel mai înțelegător, mai priceput și mai binevoitor? Îi vei spune ce simți și gîndești, iar el va gîndi ca tine, chiar dacă nu va simți la fel. El poate totul față de părintele tău. Și nu-s amîndouă fiicele lui? Ce-i trebuie lui Anton Reiser[12] o fată ca Lucinda, care e născută să stea acasă, pentru a fi fericită și a face și pe alții fericiți? Mai bine neastîmpărata aceea ca argintul viu s-ar uni cu jidovul rătăcitor; ar face o pereche minunată."

Dimineața, Lucidor coborî cu hotărîrea fermă de a vorbi cu tatăl fetelor și de a i se adresa neapărat în orele în care-l știa liber. Dar cît de mare i-a fost durerea, disperarea, cînd află că bătrînul plecase după treburi și că îl așteptau să se întoarcă abia peste două zile. Iulia era preocupată de călătorii mai mult decît oricînd; se ținea numai de străinul ce colindase lumea și-l lăsă pe Lucidor în seama Lucindei, glumind pe socoteala oamenilor legați de casă. Dacă prietenul nostru se simțise atît de atras de nobila fată, văzînd-o oarecum de la distanță și avînd doar o impresie generală, acum cînd era alături de ea, descoperea tot ce-l fermecase la început sporit de două și de trei ori .

În lipsa tatălui, bătrînul prieten al casei deveni comunicativ. Și el trăise, iubise și, după multe lovituri pe care i le dăduse viața, își regăsise, în sfîrșit, lîngă prietenul său din copilărie, echilibrul fizic și sufletesc. Bătrînul însufleți convorbirea, aducînd în discuție diferitele erori comise cu prilejul unor căsătorii, citînd cazuri curioase, cînd s-a putut reveni la timp sau cînd a fost prea tîrziu. Lucinda s-a arătat în toată strălucirea ei; admitea că în viață întîmplarea poate avea și rezultate foarte bune, chiar cînd e vorba de căsătorie;

totuși, cu cît e mai frumos, mai înălțător, cînd omul știe că-și datorește fericirea numai lui, numai convingerii tainice a inimii proprii, numai unei intenții nobile și unei hotărîri nestrămutate. Lucidor o aprobă cu lacrimi în ochi; curînd după această discuție, fetele plecară. Bătrînul, care prezidase masa, începu să povestească mai ales istorii cu erori de acest fel și ajunse să dea exemple pline de haz, care-l atingeau atît de aproape pe eroul nostru, încît doar un tînăr atît de bine crescut ca el se putea stăpîni să nu izbucnească; lucrul acesta s-a petrecut totuși, cînd a rămas singur.

„M-am stăpînit cît am putut! exclamă el. Pe bietul tata nu-l pot necăji cu încurcătura asta a mea. M-am stăpînit, căci văd în acest venerabil prieten al casei un reprezentant al ambilor părinți; lui am să-i vorbesc, lui am să mă destăinuiesc; sînt sigur că-mi va fi mediator; aproape că a și formulat, adineauri, dorința mea proprie. Ar putea oare să condamne într-un caz particular, ceea ce aprobă în principiu? Mîine dis-de-dimineață îl caut neapărat; trebuie să scap de povara asta."

Dar la micul dejun, bătrînul nu apăru; ceilalți spuneau că în ajun vorbise prea mult, stătuse prea mult pe scaun și băuse cîteva picături de vin peste măsura obișnuită. Apoi s-au povestit multe spre lauda bătrînului prieten, și anume tocmai asemenea vorbe și fapte care îl făceau pe Lucidor să regrete cu disperare că nu i se adresase lui imediat. Necazul i-a sporit și mai mult cînd a aflat că uneori, în asemenea cazuri de indispoziție, bătrînul nu se arăta cîte o săptămînă.

O reședință la țară e o încîntare pentru viața de societate, mai ales dacă gazdele sînt ființe inteligente și sensibile și s-au priceput de-a lungul anilor să cultive frumusețile naturale din jur. Așa se întîmplase în cazul de față. Încă de pe cînd era necăsătorit, și apoi în cursul unei căsnicii fericite, președintele tribunalului, om bogat și cu un post bine retribuit, făcuse, după vederile și priceperea lui, după fantezia soției și pînă la urmă după dorințele și capriciile copiilor, la început grădini și grădinițe izolate între ele, care treptat au fost legate cu plantații și alei dispuse cu artă, oferind celui ce le străbătea un șir de scene fermecătoare, fiecare cu un caracter propriu. Membrii tineri ai familiei l-au poftit și pe oaspetele lor la o asemenea plimbare, căci e totdeauna plăcut să-i arăți unui străin grădinile ce ți-au devenit familiare, dar pe care el le va privi cu uimire, păstrînd pentru tot restul vieții o impresie de neuitat.

Împrejurimile, ca și locurile mai depărtate, erau foarte potrivite pentru amenajarea de plantații mici și plimbări cîmpenești. Coline fertile alternau cu cîmpii bogat irigate și, din loc în loc, ansamblul putea fi cuprins dintr-o privire, deși nu era plat; și

dacă terenul părea să fi fost destinat mai ales utilului, nu fusese exclus nici ceea ce e plăcut și atrăgător.

Clădirile de locuit și clădirile administrației erau înconjurate de grădini, livezi și peluze, din care, pe nesimțite, te pierdeai într-un crîng, străbătut în toate direcțiile de un drum larg de trăsură. În mijlocul crîngului, în punctul cel mai înalt, se clădise o sală vastă, înconjurată de alte cîteva încăperi. Cine intra pe ușa principală, vedea într-o oglindă mare perspectiva cea mai pitorească pe care o putea oferi ținutul și îndată se întorcea ca să contemple realitatea oglindită, spre a-și veni în fire după acea priveliște neașteptată; căci apropierea de ea fusese meșteșugit amenajată și dispozitivul ce trebuia să provoace surprinza fusese ascuns cu pricepere. Nimeni nu intra în sală fără să nu se întoarcă mereu de la oglindă la natură și de la natură la oglindă.

Într-una din zilele cele mai frumoase, mai senine și mai lungi, au făcut o încîntătoare excursie prin tot domeniul. S-au oprit să vadă locul unde buna lor mamă obișnuia să se odihnească la vremea serii și unde un fag maiestuos își întindea ramurile stufoase de jur împrejur. Nu departe de el, Iulia arătă, cu oarecare maliție, locul meditației de dimineață al Lucindei: era în apropierea unui pîrîu, între plopi și arini; într-o parte se întindeau pajiști și de cealaltă parte ogoare, ce urcau pe clina dealului. Nu se poate spune cît era de frumos! ți se părea că ai mai văzut așa ceva de multe ori, dar că nicăieri n-ai întîlnit atîta simplicitate expresivă și atrăgătoare. Cam fără voia Iuliei, fratele ei îi duse să vadă niște bolți micuțe de verdeață și cîteva petice de grădină, înjghebate parcă de mîna unui copil, care abia se mai zăreau lîngă o moară, așezată foarte poetic. Ele aminteau de vremea cînd Iulia, care avea pe atunci zece ani, își pusese în minte să devină morăriță și, după moartea perechii ce lucra acolo, să se apuce ea de muncă, mărităndu-se cu o calfă de morar.

— Asta a fost într-o vreme cînd nu știam nimic despre orașe așezate pe malul fluviilor, sau chiar al mării, despre Genova și atîtea altele, exclamă Iulia. Bunul dumitale tată, dragă Lucidor, m-a convertit, și de atunci vin foarte rar pe aici. Ea se așeză în glumă pe o băncuță șubredă, sub o tufă de soc ce-și aplcca ramurile pînă aproape de pămînt. Vai, mai mare rușinea să stai așa tupilată! strigă ea. Sări și începu să alerge cu fratele ei, cel plin de veselie.

Perechea rămasă în urmă discuta serios și, în asemenea împrejurări, rațiunea se apropie mult de sentiment. O considerare calmă a obiectelor simple și naturale și a folosului pe care știe să-l tragă din ele insul priceput, minunile ce izvorăsc din asocierea inteligenței omului cu sentimentul nevoilor lui, pentru a face mai întîi

lumea locuibilă, apoi pentru a o popula și în sfîrșit pentru a o suprapopula, toate acestea s-au perindat în discuția lor. Lucinda dădea lămuriri despre locurile pe unde treceau și, oricît era de modestă, n-a putut ascunde că ea a fost aceea care a legat atît de plăcut toate părțile izolate ale parcului, sub direcția, îndrumarea sau aprobarea veneratei sale mame.

Dar cum și cea mai lungă zi tot ajunge la vremea înserării, au trebuit să se gîndească și la întoarcere; pe cînd se pregăteau să facă un ocol plăcut, fratele fetelor le ceru să ia drumul cel mai scurt, deși nu era atrăgător, ba chiar obositor.

— V-ați lăudat destul cu plantațiile și aleile, strigă el; ați arătat cum ați înfrumusețat și îmbunătățit domeniul, să placă ochilor de pictor și inimilor delicate; lăsați-mi și mie rîndul la laude.

Au fost nevoiți să-l urmeze prin arături și pe cărări cu hîrtoape, ba chiar să pășească din piatră în piatră peste o mocirlă; în sfîrșit, au zărit la o oarecare distanță o îngrămădire de mașinării felurite. Cînd au ajuns mai aproape, au văzut că era un loc întins, destinat jocurilor și exercițiilor fizice, lucru făcut cu destulă pricepere și bun-simț. Se găseau acolo, ordonate și la o distanță potrivită unele de altele, un scrînciob mare, în care cei ce urcau sau coborau trebuia să stea liniștiți la orizontală, alte leagăne mai mici, trapeze, balansoare, jocuri de popice, crochet și tot ce poate fi închipuit pentru a ocupa și a distra, în același timp și în chip diferit, o mulțime de oameni pe un teren întins.

— Asta-i invenția mea, plantația mea! spuse tînărul. Și chiar dacă tata a pus banii și un om priceput și-a pus iscusința, fără mine, care de multe ori sînt considerat lipsit de minte, nu s-ar fi întîlnit banii cu priceperea.

Toți, foarte bine dispuși, au ajuns acasă odată cu apusul soarelui. Antoni îi aștepta; însă mezina, căreia nu-i era de ajuns ziua aceea plină de agitație, puse să înhame caii la trăsură și plecă la o prietenă, disperată că n-o văzuse de două zile. Cei patru, care rămăseseră acasă, se simțiră deodată stingheriți fără să știe de ce și ajunseră să spună că-s neliniștiți de absența prelungită a stăpînului casei. Convorbirea începu să lîncezească, cînd, deodată, tînărul cel vesel ieși iute din cameră și se întoarse imediat cu o carte, oferindu-se să le facă lectură. Lucinda nu se putu stăpîni să nu-l întrebe cum de i-a venit asemenea idee pe care n-o mai avusese de un an; la care el răspunse vesel:

— Toate ideile îmi vin la vreme potrivită; cu lucrul ăsta, voi nu vă puteți lăuda. Apoi începu să citească un șir de povești adevărate, dintr-acelea care-l smulg pe om din preocupările obișnuite,

îi măgulesc dorințele și-l ajută să uite de piedicile care îl încurcă mereu, chiar și în clipele cele mai fericite.

„Ce mă fac eu acum! strigă Lucidor, cînd în sfîrșit rămase singur. Vremea trece; în Antoni nu am nici o încredere; mi-e cu totul străin, nici nu știu bine cine e, în ce calitate vine în casă și ce vrea; pare că umblă după Lucinda, așa că n-am ce spera de la el. Nu-mi rămîne decît să vorbesc direct cu Lucinda. Ea trebuie să afle înaintea tuturor. Acesta a fost primul meu imbold; de ce apucăm totdeauna pe calea prudenței? Primul meu imbold va fi și ultimul, și sper să-mi ajung scopul".

Sîmbătă dimineața, îmbrăcat devreme, Lucidor se plimba în lung și în lat prin cameră și se tot gîndea la cele ce va spune Lucindei, cînd auzi un fel de ceartă în glumă înaintea ușii, ce se deschise deodată. Fratele cel vesel împingea înăuntru un servitor, care aducea cafea și prăjituri pentru musafir; el însuși venea cu o gustare rece și vin.

— Intră întîi tu, striga tînărul, căci musafirul trebuie servit întîi; eu sînt obișnuit să mă servesc singur.

— Prietene! azi vin cam devreme și cu gălăgie; să ne bucurăm în liniște de gustare și apoi să vedem de ce ne apucăm; de la ceilalți nu prea avem ce aștepta. Soră-mea cea mică nu s-a întors încă de la prietena ei; cele două trebuie să-și deschidă inima una alteia, cel puțin la fiecare două săptămîni, că altfel le sare din piept. Sîmbăta nu-i nimic de făcut cu Lucinda; ea predă tatei foarte punctual conturile casei. S-ar fi cuvenit să mă amestec și eu în treburile astea, dar mai bine să mă ferească Dumnezeu! Dacă știu cît costă un lucru, nu mai are nici un preț pentru mine. Mîine au să ne sosească oaspeți, bătrînul nu s-a restabilit încă, Antoni e la vînătoare; hai să facem și noi la fel.

Cînd ajunseră în curte, toate erau pregătite: puști, tolbe și cîini; plecară peste cîmpuri unde, în lipsă de altceva, împușcară totuși un șoldan și o biată pasăre nevinovată. Pe drum discutară despre cei ai casei și despre persoanele ce se aflau atunci în vizită. Veni vorba de Antoni, și Lucidor nu pierdu prilejul să ceară informații mai precise asupra lui. Tînărul îl încredință, cu destulă înfumurare, că a izbutit să pătrundă misterul în care se învăluia acel om ciudat.

— E, fără îndoială, fiul unui negustor bogat, a cărui firmă a dat faliment tocmai cînd el, în plină tinerețe, se pregătea să se ocupe cu energie și curaj de niște afaceri importante și, în același timp, să se bucure din plin de plăcerile ce i le oferea situația sa. Prăbușit din înălțimea acelor speranțe, s-a recules totuși, punînd în slujba

străinilor facultățile pe care nu le mai putea utiliza în folosul său și al familiei. Astfel a cutreierat lumea, cunoscînd-o foarte amănunțit și studiindu-i sistemul relațiilor comerciale, fără să-și uite însă interesele proprii. O activitate neobosită și o cinste exemplară i-au adus și păstrat încrederea absolută a foarte mulți oameni. Astfel și-a cîștigat pretutindeni cunoștințe și prieteni și e lesne de observat că averea lui e răspîndită în toată lumea, oriunde are relații; de aceea și prezența lui e necesară, din cînd în cînd, în toate cele patru părți ale lumii.

Tînărul cel vesel istorisea aceste lucruri încă mai amănunțit și mai naiv, adăugînd tot felul de observații poznașe, ca și cum ar fi avut intenția să lungească povestea cît mai mult.

— Cu tata e în relații de foarte multă vreme! Ei își închipuie că eu nu văd nimic, pentru că nu mă preocupă afacerile; dar tocmai de asta văd mai bine, fiindcă nu mă interesează nimic. Antoni a depus mulți bani la tata care, la rîndul lui, i-a plasat sigur și avantajos. Chiar ieri i-a dat bătrînului o casetă de bijuterii; niciodată n-am văzut ceva mai simplu, mai frumos și mai de preț, deși n-am aruncat decît o singură privire, căci e secret. Probabil că e un dar destinat logodnicei, pentru plăcerea, bucuria și asigurarea ei în viitor. Antoni și-a pus încrederea în Lucinda. Dar cînd îi văd împreună, nu-i pot socoti o pereche potrivită. Cealaltă, neastîmpărata, i s-ar potrivi mai bine și cred că ea l-ar lua mai bucuroasă decît cea mare; uneori îl privește pe babalîcul posac atît de voioasă și cu atîta simpatie, de parcă ar vrea să se așeze cu el în trăsură și s-o șteargă împreună de aici. Lucidor căuta să se stăpînească; nu știa ce trebuie să răspundă; tot ce-auzea era pe placul lui. Tînărul urmă: În tot cazul fata are o înclinație perversă pentru bătrîni; cred că s-ar fi căsătorit cu tatăl dumitale tot atît de bucuroasă ca și cu dumneata.

Lucidor îl urma pe tovarășul său, care o luase razna pe drumuri neumblate; amîndoi uitaseră de vînătoare, care și așa nu putea fi prea fructuoasă. Poposiră la o fermă unde au fost bine primiți; acolo, unul dintre prieteni se îndeletnici cu mîncarea, băutura și vorbăria, pe cînd celălalt se cufundă în gînduri și reflecții, căutînd să vadă cum ar putea folosi, spre binele său, cele descoperite.

După toate aceste povestiri și revelații, Lucidor cîștigase atîta încredere în Antoni, că îndată ce ajunse acasă întrebă de el și se grăbi să se ducă în grădină, unde ar fi trebuit să-l găsească. Străbătu toate aleile parcului, scăldate în lumina apusului, dar zadarnic; nicăieri nu se vedea nici un suflet; la urmă intră pe ușa sălii celei mari și, în chip ciudat, ultimele raze ale soarelui reflectîndu-se în oglindă îl orbiră atît de tare, încît nu recunoscu pe cele două per-

soane ce şedeau pe canapea; desluşi totuşi că un bărbat săruta cu ardoare mîna unei femei aşezată alături. De aceea, uimirea lui a fost grozavă, cînd ochii i s-au liniştit şi a văzut înaintea lui pe Lucinda şi pe Antoni. Ar fi vrut să intre în pămînt, dar stătea nemişcat, parcă ar fi prins rădăcini; Lucinda îl salută foarte prietenos şi nestingherit, şi-l pofti să ia loc la dreapta sa. Lucidor o ascultă maşinal şi, pe cînd ea îl întreba cum îşi petrecuse ziua, scuzîndu-se că a fost reţinută de treburile casei, el simţea că aproape nu-i putea suporta vocea. Antoni se sculă vrînd să plece şi-şi luă rămas bun de la Lucinda, care se ridică şi ea, invitîndu-l la plimbare pe Lucidor. Tînărul porni alături de Lucinda, tăcut şi încurcat; şi ea părea neliniştită, şi dacă tînărul n-ar fi fost atît de tulburat, şi-ar fi dat seama că respiraţia ei adîncă încerca să-i ascundă suspinele inimii. În sfîrşit, cînd s-au apropiat de casă, ea îl părăsi, iar Lucidor se îndreptă, întîi cu pas rar, apoi cu mers grăbit, spre cîmp. Parcul îi era prea strîmt. Trecu în grabă peste pajişti auzindu-şi numai tumultul inimii, nesimţitor la frumuseţea acelei seri desăvîrşite. Cînd se văzu singur, sentimentele lui se revărsară într-un torent de lacrimi alinătoare.

„Am mai simţit în viaţa mea, dar niciodată atît de aprig ca azi, durerea ce mă face acum atît de nenorocit, exclamă el; durerea cînd vezi că fericirea dorită se apropie, că mergi mînă în mînă, braţ la braţ cu ea şi, în acelaşi timp, îţi spune adio pe vecie. Am stat lîngă ea, am mers alături de ea; haina ei, fluturînd, mă atingea, şi gata, am şi pierdut-o! Dar nu mai înşira în minte toate acestea, nu mai stărui asupra lor. Taci şi ia o hotărîre!“

Îşi interzise să mai deschidă gura; tăcu adîncit în gînduri, străbătînd cîmpuri, pajişti şi dumbrăvi, apucînd uneori chiar pe cărări neumblate. Doar tîrziu, cînd intră în camera sa, nu se mai putu stăpîni şi strigă: „Mîine în zori plec, nu mai pot îndura încă o zi ca asta“!

Se aruncă pe pat, fără să se dezbrace. Tinereţe fericită şi sănătoasă! Adormi într-o clipă; oboseala zilei îl cufundă în somnul cel mai dulce. Totuşi în zori, soarele îl trezi din visurile lui plăcute; era tocmai ziua cea mai lungă, care ameninţa să fie pentru el deznădăjduit de lungă. Dacă nu simţise deloc farmecul liniştitor al luceafărului de seară, acum vedea frumuseţea înviorătoate a dimineţii numai pentru a fi cuprins de deznădejde. Pentru ochii săi natura era la fel de minunată, ca de obicei, dar inima îi îngheţase; nimic nu-l mai interesa, căci o pierduse pe Lucinda.

Capitolul al nouălea

Sacul de călătorie a fost repede împachetat; voia să-l lase acolo; nu scrise nici o scrisoare; băiatul de la grajd, pe care oricum trebuia să-l trezească, avea să transmită cîteva cuvinte, anunțînd că va lipsi de la masa de prînz și, probabil, și seara. Dar îl găsi pe băiat jos, în fața grajdului, plimbîndu-se cu pași mari.

— Cred că nu vreți să călăriți! strigă cu obidă omul acela, de obicei foarte blajin. Dumneavoastră pot să v-o spun: domnișorul nostru devine din zi în zi tot mai nesuferit. Ieri a bătut tot ținutul, așa că puteai crede că în dimineața asta de duminică va fi bucuros să se odihnească. Dar iată-l că vine înainte de răsăritul soarelui, răscolește grajdul și cînd sar din culcuș, îl văd că-i pune calului dumneavoastră șaua și hățurile și nu pot să-l împiedic cu nici un chip; încalecă și-mi strigă: Gîndește-te că fac o faptă bună! Mîrțoaga asta merge totdeauna numai în trapul domol al legalității; vreau să-l îmboldesc la galopul iute al vieții. Cam asta a spus, adăugînd și alte vorbe ciudate.

Lucidor era supărat la culme; își iubea mult calul, care se potrivea cu caracterul și cu obiceiurile sale: era necăjit că un animal atît de bun și de înțelegător încăpuse pe mîna unui zănatic. Planul îi era zădărnicit; avusese intenția să se refugieze pe durata acestei crize la un coleg de universitate, cu care se aflase în raporturi foarte cordiale. Vechea încredere în el i se trezise din nou și, fără a socoti numărul milelor ce-i despărțeau, credea că va găsi la prietenul său binevoitor și înțelept un sfat bun și alinare. Dar această perspectivă îi era acum închisă; ba nu, nu-i era închisă dacă se încumeta să-și ajungă ținta, pornind pe jos, pe propiile-i picioare.

Înainte de toate încercă să iasă din parc, pentru ca, ajungînd în cîmp, să apuce pe drumul ce trebuia să-l ducă la prietenul său. Nu era el prea sigur de direcția potrivită, cînd deodată, la stînga, dădu cu ochii de-o așezare singuratică ce se înălța pe o fundație ciudată, deasupra crîngului, așezare ce-i fusese tăinuită pînă atunci, și unde, spre marea lui uimire, văzu în veranda de sub acoperișul în stil chinezesc, pe bătrînul cel cumsecade, pe care-l știa bolnav de cîteva zile, uitîndu-se în jur foarte voios. Bătrînul îl salută amical și-l pofti stăruitor să vină sus, dar Lucidor refuză, arătînd prin gesturi că e grăbit să plece. Numai din simpatie pentru bătrîn, care cobora cu pași nesiguri scara prea dreaptă și putea să-și frîngă gîtul, se înduplecă să-i meargă în întîmpinare și să se lase condus sus la dînsul. Intră uimit într-o încăpere mică și foarte plăcută; avea numai trei ferestre ce se deschideau asupra unei vederi încîntătoare; ceilalți pereți erau împodobiți, sau mai degrabă acoperiți,

cu sute și sute de gravuri în acvaforte, și de desene lipite unele de altele într-o anumită ordine și despărțite cu benzi colorate.

— Te favorizez, dragă prietene, ca pe nimeni altul; aici e sanctuarul în care-mi petrec cu mulțumire zilele cîte mi-au mai rămas. Aici mă vindec de toate greșelile la care mă împinge societatea celorlalți, aici îmi echilibrez sănătatea, zdruncinată de abaterile de la dieta mea.

Lucidor se uită peste tot, și deoarece era destul de priceput în istorie, își dădu seama limpede că temeiul acelei colecții era gustul pentru studiile istorice.

— Colo sus, sub friză, spuse bătrînul, găsești numele oamenilor celor mai iluștri din timpuri străvechi; apoi, alte nume din epoci mai apropiate, căci, cum arătau la față, e greu de aflat. Dar aici, pe panoul ăsta principal, începe cu adevărat viața mea; aici sînt oamenii despre care am auzit vorbindu-se pe cînd eram copil. Căci numele oamenilor de vază rămîne în amintirea poporului cam cincizeci de ani; apoi el dispare sau devine legendar. Deși părinții mei erau germani, sînt născut în Olanda, și pentru mine, Wilhelm de Orania, regent și rege al Angliei, este modelul tuturor oamenilor excepționali și al eroilor.

Chiar alături de el îl vezi pe Ludovic al XIV-lea, care — Lucidor n-a lăsat să se observe cît de mult ar fi dorit să-l întrerupă pe bătrîn, dacă i-ar fi fost îngăduit, așa cum ne este îngăduit nouă, povestitorului; căci se vedea amenințat de istoria modernă și cea contemporană, judecînd după portretele lui Frederic cel Mare și ale generalilor săi, la care trăgea cu coada ochiului.

Deși respecta interesul viu al bătrînului pentru epoca lui și cea precedentă, deși găsea destul de interesante unele trăsături individuale și unele puncte de vedere, nu-i mai puțin adevărat că bietul nostru tînăr audiase la universitate destule prelegeri despre istoria modernă și contemporană, iar ceea ce înveți o dată, crezi că vei ști pe veci. Gîndurile lui erau aiurea, nu auzea nimic, abia se uita și tocmai era gata s-o șteargă necuviincios pe ușă și s-o ia la goană pe scara cea primejdioasă, cînd se auziră răsunînd jos niște bătăi din palme.

Lucidor se trase îndărăt, dar bătrînul își scoase capul pe fereastră; de jos răsună o voce binecunoscută.

— Pentru Dumnezeu, coboară din galeria dumitale istorică, venerabile bătrîn! Termină cu postul și ajută-mi să-l îmbunez pe Lucidor cînd o afla că i-am mînat calul cam fără socoteală. Și-a pierdut o potcoavă și a trebuit să-l las pe drum. Ce-o să spună? E prea absurd să fii așa absurd!

— Vino sus! spuse bătrînul; apoi se întoarse către Lucidor: Ei, ce zici? Lucidor tăcu şi băiatul cel neastîmpărat intră în cameră. A urmat o lungă scenă de scuze şi reproşuri; pînă la urmă au hotărît să fie imediat trimis rîndaşul de la grajd, pentru a îngriji de cal.

După ce l-au părăsit pe bătrîn, tinerii au alergat acasă, unde Lucidor s-a lăsat dus fără prea mare împotrivire; fie ce-o fi, doar între zidurile acelea era închisă unica dorinţă a inimii lui! În asemenea situaţii disperate, adesea ne lipseşte liberul arbitru şi ni se ia, pentru o clipă, o piatră de pe inimă, cînd sîntem nevoiţi să ne supunem vreunei hotărîri sau constrîngeri străine. Totuşi, cînd a intrat în cameră, Lucidor se găsi în starea aceea cît se poate de ciudată a călătorului nevoit să se întoarcă la hanul pe care tocmai l-a părăsit, şi asta din pricină că i s-a rupt osia trăsurii.

Tînărul cel vesel apucă sacul de călătorie şi începu să despacheteze toate cu grijă; puse laolaltă în ordine mai ales piesele de îmbrăcăminte mai festive, deşi erau numai costume de călătorie; îl sili pe Lucidor să-şi schimbe pantofii şi ciorapii, îi aranjă părul brun şi buclat şi-l dichisi foarte frumos. Apoi făcînd cîţiva paşi înapoi, pentru a-şi privi prietenul şi opera din cap pînă în picioare, exclamă:

— Acum arăţi, dragul meu, ca un om ce poate avea pretenţii la copile drăgălaşe şi este în acelaşi timp destul de serios, ca să se gîndească şi la o logodnică. Aşteaptă numai o clipă! ai să vezi de ce-s în stare, cînd sună ceasul potrivit! Asta am învăţat-o de la ofiţeri, după care fetele trag mereu cu ochiul; de aceea m-am înrolat şi eu într-o oarecare formaţie militară, iar copilele mă privesc şi iar mă privesc şi nici una nu ştie ce să creadă despre mine. Dar ocheadele îmi procură adesea cîte-o aventură plăcută care, chiar dacă nu durează, merită să-i consacri cîteva clipe.

Dar, vino, dragă prietene şi fă-mi şi mie acelaşi serviciu! Cînd ai să mă vezi îmbrăcînd bucată cu bucată veşmîntul meu, ai să recunoşti că băiatul cel fluşturatic are şi minte şi spirit inventiv.

Apoi îşi duse prietenul în odaia lui, prin coridoarele lungi şi largi ale vechiului castel.

— M-am stabilit, spuse el, tocmai în fundul clădirii. Fără a vrea să mă ascund, mă simt bine cînd sînt singur, căci nu poţi fi totdeauna în termeni buni cu ceilalţi.

Cînd trecură prin faţa cancelariei, tocmai ieşea de acolo un servitor, purtînd o călimară străveche, neagră, mare şi cu toate accesoriile; nu fusese uitată nici hîrtia.

— Ştiu ce vor să mîzgălească acum pe hîrtie, exclamă tînărul; intră şi dă-mi mie cheia. Uită-te puţin înăuntru, Lucidor! are să

te distreze pînă ce mă îmbrac. Un asemenea local e mai interesant pentru un jurist decît pentru un amator de cai. Și îl împinse pe Lucidor în sala de ședințe.

Lucidor se simți îndată într-un mediu cunoscut și evocator pentru el; își aduse aminte de zilele în care, copleșit de treburi, stătea la o masă asemănătoare, ascultînd și scriind. Știa că această sală impunătoare slujise drept capelă castelului și că fusese pusă în slujba lui Themis[13], cînd se schimbaseră concepțiile religioase. În rafturi găsi dosare și acte, cunoscute lui de mult; lucrase la rezolvarea acestor probleme pe cînd se afla în capitală. Deschizînd un dosar, dădu de un act, pe care-l transcrisese el însuși pe curat, apoi peste altul, pe care-l redactase. Scrisul, hîrtia, pecețile, semnătura prezidențială, toate îi aminteau de vremea strădaniei cinstite și a speranțelor sale tinerești. Și cînd se uită în jur și văzu jilțul președintelui de tribunal, care-i era destinat și rezervat lui, un post atît de frumos, o sferă de activitate atît de nobilă, pe care era în primejdie să le disprețuiască, să le refuze, toate începură să-l tulbure și mai mult, pe cînd făptura Lucindei părea că se depărtează în același timp de el.

Vru să scape de acolo, dar se văzu prizonier. Tînărul cel năstrușnic încuiase ușa, din zăpăceală sau în glumă; dar prietenul nostru nu rămase multă vreme în această situație penibilă, căci tînărul se întoarse, își ceru scuze și-i trezi chiar buna dispoziție prin înfățișarea lui originală. O anumită îndrăzneală în alegerea culorilor și a croielii era potolită de un gust înnăscut; tot așa acordăm, într-o măsură, și indienilor tatuați admirația noastră.

— Astăzi ne vom despăgubi de plictiseala zilelor trecute, zise băiatul; au sosit prieteni buni, prieteni veseli, fete drăguțe, ființe glumețe și îndrăgostite, apoi tata și, culmea culmilor, de asemeni tatăl dumitale; va fi o sărbătoare! Toți s-au adunat în sală pentru micul dejun.

Lucidor avu dintr-o dată impresia că-i înconjurat de o ceață deasă și făpturile tuturor celor anunțați, cunoscuți și necunoscuți, îi apărură ca niște fantome; totuși caracterul și inima sa curată îl susținură și, în cîteva secunde, se simți gata să facă față la orice. Îl urmă cu pas sigur pe prietenul său grăbit, ferm hotărît să aștepte, întîmplă-se ce s-o întîmpla, și să se explice, indiferent ce-o mai urma.

Și totuși, cînd ajunse în pragul sălii, se simți descumpănit. Într-un grup mare, așezat în semicerc sub ferestre, descoperi imediat pe tatăl său, alături de stăpînul casei, amîndoi în ținută de gală. Aruncă o privire surorilor, lui Antoni și celorlalți cunoscuți și necunoscuți și i se păru că vederea i se tulbură. Se apropie șovăind de tatăl său, care-l salută foarte afectuos, dar cu o anumită solemni-

tate, ce nu înlesnea deloc apropierea. Stînd în picioare în fața atîtor persoane, căuta să-și găsească pentru moment un loc potrivit; ar fi putut să se așeze lîngă Lucinda, dar Iulia, trecînd peste ceremonialul rigid, îi făcu semn să vină lîngă ea; Antoni rămase lîngă Lucinda.

În această clipă importantă, Lucidor se consideră din nou ca un împuternicit și, înarmat cu toată erudiția sa juridică, își reaminti, în folosul său propriu, faimoasa maximă: Dacă trebuie să tratăm afacerile străinilor, ce ne sînt încredințate, ca și cum ar fi ale noastre, de ce să nu tratăm și afacerile noastre în același spirit? Obișnuit cu tratativele, își repetă iute în gînd cele ce avea de spus. În acest timp, cei de față, așezați în semicerc ceremonios, păreau că vor să-l imobilizeze. Lucidor știa bine conținutul discursului său, dar nu putea găsi începutul. Privind în jur, observă pe o masă, într-un colț, călimara cea importantă și, în spatele ei, funcționari ai cancelariei; stăpînul casei făcu o mișcare, pregătindu-se să vorbească; Lucidor voi să i-o ia înainte, dar în aceeași clipă Iulia îl strînse de mînă. Asta îl scoase din sărite; era încredințat că toate fuseseră hotărîte, că nu mai era nimic de făcut.

Acum nu mai avea nimic de cruțat în tot acest conglomerat de considerații, relații de familie și convenții sociale; cu privirea ațintită înainte, își trase mîna dintr-a Iuliei și ieși atît de repede pe ușă, încît adunarea nici nu-și dădu seama cum dispăruse și nici el însuși, după ce se trezi afară, nu mai știa bine ce-i cu dînsul.

Stingherit de lumina soarelui, ce se revărsa asupra lui în toată strălucirea, ferindu-se de privirile oamenilor care-i ieșeau în cale, temîndu-se că e urmărit, merse tot înainte și ajunse în sala cea mare din grădină. Cu genunchii tremurînd, se năpusti înăuntru și căzu deznădăjduit pe sofaua de sub oglindă: să fie cuprins, în mijlocul unei societăți civilizate și cuviincioase de o asemenea rătăcire, care ridica o furtună în el și în jur! Existența lui trecută se lupta cu cea prezentă; era o clipă groaznică.

Rămase un timp așa, cu fața ascunsă în pernele pe care cu o zi înainte se odihnise brațul Lucindei. Cufundat cu totul în durere, tresări brusc simțind că-l atinge cineva, fără să fi auzit apropierea vreunei persoane; sări în picioare și o văzu pe Lucinda lîngă el.

Bănuind că au trimis-o să-l cheme, că i-au cerut să-l aducă înapoi cu vorbe blînde de soră, spre a-și primi soarta vitregă, el strigă:

— N-ar fi trebuit să te trimită tocmai pe dumneata, Lucinda, căci dumneata ești aceea care m-a alungat de acolo; nu mă întorc înapoi! Dacă ești în stare de puțină compătimire, găsește-mi prilejul și mijloacele să fug. Și ca să le poți dovedi că e cu neputință să mă aduci înapoi, îți dau cheia purtării mele care, desigur, ți se

pare și dumitale și celorlalți nebunească. Ascultă jurămîntul pe care l-am făcut în inima mea, jurămînt nestrămutat, pe care-l repet mereu cu voce tare: Numai cu dumneata vreau să trăiesc, numai împreună cu dumneata vreau să-mi petrec tinerețea și să ajung pînă la bătrînețe, credincios și cinstit. Niciodată n-a fost rostit în fața altarului un jurămînt mai tare și mai hotărît decît cel pe care-l rostesc eu acuma, cînd te părăsesc, eu, omul cel mai de plîns din lume.

Lucidor făcu o mișcare ca să se depărteze de Lucinda, care stătea aproape de tot, dar ea îl cuprinse blînd în brațe.

— Ce-i asta? exclamă el.

— Lucidor! strigă Lucinda, nu ești de plîns, cum îți închipui; ești al meu, sînt a ta; te țin în brațele mele; cuprinde-mă și tu, fără să șovăi. Tatăl tău și-a dat consimțămîntul. Antoni se căsătorește cu sora mea.

Uimit, el se trase înapoi.

— E oare adevărat?

Lucinda clătină din cap zîmbind; el se desprinse din brațele ei.

— Lasă-mă să privesc încă o dată de departe ceea ce îmi va fi atît de aproape, îmi va aparține. Îi cuprinse mîinile, cu ochii în ochii ei.

— Lucinda, ești a mea?

— Sînt a ta! răspunse ea cu cele mai dulci lacrimi în cei mai credincioși ochi.

Lucidor o luă în brațe și-și lăsă capul pe umărul ei, ca un naufragiat ce se agață de-o stîncă de pe mal; pămîntul se mai cutremura încă sub el. Dar deschizîndu-și deodată ochii plini de încîntare, dădu cu privirea de oglindă. O văzu în brațele lui; se vedea pe sine îmbrățișat de ea; își plecă ochii în jos, apoi și-i ridică iarăși spre oglindă. Asemenea emoții îl întovărășesc pe om toată viața. În același timp, privea în apa oglinzii peisajul ce-i păruse cu o zi înainte oribil și prevestitor de rele, iar acum era mai strălucitor și mai minunat decît oricînd; se vedea în asemenea stare și pe un asemenea fundal! Ce răsplată pentru toată suferința!

— Nu sîntem singuri, zise Lucinda, și nici nu-și reveni bine Lucidor din emoție, că se și iviră fetițe și băieți îmbrăcați de sărbătoare și încununați cu flori, ducînd coroane; toți se îngrămădeau la intrare. Altfel trebuia să se desfășoare totul! exclamă Lucinda. Cît de frumos a fost planul, iar acum lucrurile se petrec învălmășit! De departe răsună un marș vesel; pe drumul larg, întreaga societate se apropia cu o voie bună sărbătorească. Lucidor șovăia să le iasă în întîmpinare; i se părea că pașii nu-i sînt siguri decît la brațul iubitei; Lucinda rămase lîngă el, așteptînd din clipă

în clipă scena solemnă a revederii şi a recunoştinţei pentru iertarea acordată.

Dar zeii capricioşi hotărîră altfel; un corn de poştalion răsună puternic şi vesel de cealaltă parte, tulburînd tot ceremonialul.

— Oare cine să fie? exclamă Lucinda.

Lucidor se îngrozi la gîndul că va apărea un străin; şi trăsura părea cu totul străină; un cupeu de două persoane, nou-nouţ! Se opri drept în faţa sălii. Un valet, elegant şi manierat, sări din spatele cupeului şi deschise portiera, dar nu coborî nimeni; trăsura era goală; valetul se urcă înăuntru, dădu jos capota cu cîteva mişcări îndemînatice şi, într-o clipă, sub ochii celor de faţă, care se apropiaseră între timp, încîntătorul vehicul a fost pregătit pentru plimbare. Antoni îi lăsă pe ceilalţi în urmă şi o conduse pe Iulia la trăsură.

— Încearcă acest echipaj, zise el, şi vezi de-ţi convine să călătoreşti în el pe cele mai frumoase drumuri din lume, împreună cu mine; nu te voi duce pe altele, iar cînd va fi nevoie, vom şti cum s-o scoatem la capăt. Vom trece munţii pe cai de povară, cu trăsură cu tot.

— Eşti adorabil! exclamă Iulia. Valetul se apropie şi, cu abilitatea unui scamator, îi arătă tot confortul, micile avantaje şi resurse ale acelei construcţii elegante.

— Nu pot să-mi exprim recunoştinţa aici pe pămînt, zise Iulia; numai în cerul acesta schimbător, din nouraşul ăsta în care mă ridici, îţi voi mulţumi din toată inima. Ea şi sărise în trăsură, adresîndu-i priviri şi bezele drăgăstoase. Nu te urca încă lîngă mine; mă gîndesc să iau pe altcineva în plimbarea asta de încercare; cineva care are şi el de trecut un examen. Ea îl strigă pe Lucidor, care vorbea pe şoptite cu tatăl şi cu socrul său şi care era bucuros să se suie în trăsura aceea, uşoară, căci simţea o nevoie imperioasă să-şi alunge gîndurile, măcar o clipă, în orice fel o fi. Se aşeză alături de Iulia. Ea spuse vizitiului încotro să meargă. Se îndepărtară în goană şi dispărură într-un nor de praf din ochii uimiţi ai privitorilor.

Iulia se aşezase foarte comod într-un colţ.

— Trage-te şi dumneata în celălalt colţ, domnule cumnat, ca să ne putem privi cu uşurinţă.

Lucidor: Înţelegi cît sînt de tulburat, de încurcat, parcă aş fi mereu într-un vis; ajută-mă să ies din el.

Iulia: Uită-te la ţăranii ăştia cumsecade, cît de frumos ne salută! De cînd eşti aici, n-ai fost încă în satul cel de colo, de sus. Toţi sînt oameni cu stare şi-mi sînt foarte devotaţi. Dar nimeni nu-i chiar atît de bogat ca să nu aibă nevoie cîteodată de un ajutor mai

de seamă. Drumul ăsta, pe care mergem atît de lin, tata l-a făcut; de altfel tot domeniul e opera lui.

Lucidor: Cred, nu mă îndoiesc; dar ce legătură au lucrurile exterioare cu tulburarea inimii mele?

Iulia: Ai răbdare! Vreau să-ți arăt bogățiile și frumusețile din ținutul acesta; iată-ne sus! Cît de limpede se vede cîmpia de la poalele muntelui! Toate satele acestea datoresc foarte mult tatălui meu, și nu mai puțin mamei și fiicelor. Teritoriul orășelului de colo formează granița.

Lucidor: Ești într-o stare de spirit curioasă; s-ar zice că nu spui cu adevărat ce ai de spus.

Iulia: Acum uită-te în stînga, cît de frumos se desfășoară toate! Biserica, înconjurată de tei înalți, primăria cu plopii ei, pitită sub dealul pe care se află satul. Iată și grădinile și parcul la picioarele noastre.

Vizitiul începu să mîne caii mai repede.

Iulia: Cunoști sala cea mare de colo, sus; o poți vedea foarte bine de aici, tot așa cum peisajul acesta se vede de acolo. Să ne oprim aici, lîngă copac; de aici, ne reflectăm în apa întinsă a oglinzii; sîntem văzuți acolo foarte bine; noi, însă, nu ne putem vedea. — Mînă mai departe! — Mi se pare că nu de mult o pereche s-a oglindit acolo mai de-aproape și, după cîte cred, cu o mare încîntare reciprocă.

Contrariat, Lucidor nu răspunse nimic; călătoriră o bucată de vreme fără să vorbească; trăsura mergea foarte repede.

— Aici, spuse Iulia, începe drumul cel prost; poate că vei avea meritul să-l repari cîndva. Înainte de a coborî coasta, mai privește o dată într-acolo. Fagul îndrăgit de mama domină totul cu coroana lui minunată. Mergi înainte pe drumul ăsta rău, îi spuse Iulia vizitiului; noi o luăm pe cărarea care dă în vale și vom ajunge acolo înaintea ta. Coborînd din trăsură, exclamă: Trebuie să recunoști că jidovul rătăcitor, Antoni, călător neobosit, știe să-și organizeze foarte plăcut pelerinajele, atît pentru el cît și pentru tovarășii săi: e o trăsură frumoasă și comodă.

Apoi coborî repede la poalele colinei; Lucidor o urmă cufundat în gînduri și o găsi stînd pe o bancă, așezată într-un loc ferit; era locușorul Lucindei. Fata îl pofti lîngă ea.

Iulia: Acum stăm amîndoi aici și nu ne pasă unul de altul; pesemne că așa a trebuit să fie. Argintul viu nu-ți convenea. Nu puteai iubi o asemenea ființă, ți-era antipatică.

Uimirea lui Lucidor creștea mereu.

Iulia: Bineînțeles, Lucinda e altceva! Ea e suma tuturor perfecțiunilor și surioara-i drăgălașă a fost dată la o parte pentru tot-

deauna. Văd că ești gata să mă întrebi cine ne-a informat atît de precis.

Lucidor: E o trădare la mijloc!

Iulia: Da, desigur! A intrat în joc un trădător.

Lucidor: Spune-mi cine e.

Iulia: Ți-l denunț îndată. Ești chiar dumneata! — Ai obiceiul, lăudabil sau nu, să-ți vorbești cu voce tare și trebuie să-ți mărturisesc, în numele nostru al tuturor, că am tras cu urechea rînd pe rînd.

Lucidor (sărind în sus): Frumoasă ospitalitate! Să întinzi străinilor o asemenea capcană!

Iulia: Nicidecum. Nu ne gîndeam deloc să te spionăm pe dumneata, sau pe vreun altul. Știi, patul dumitale e așezat într-o firidă, despărțit cu un perete de lemn de o altă firidă alăturată, care de obicei slujește numai pentru păstrarea lucrurilor de gospodărie. Cu cîteva zile în urmă, l-am silit pe bătrînul nostru să se culce acolo, fiindcă îi duceam prea mult grija, știindu-l în sihăstria lui izolată; chiar din cea dintîi seară, ai intrat în materie cu un monolog foarte pasionat, al cărui conținut ni l-a destăinuit în amănunțime a doua zi dimineața.

Lucidor n-avea curaj s-o întrerupă; prefera să plece.

Iulia (ridicîndu-se de pe bancă și urmîndu-l): Cît de mult ne-a slujit această descoperire! Fiindcă recunosc: deși nu-mi erai antipatic, nu-mi surîdea deloc poziția care mă aștepta. Să fii soția unui înalt magistrat, ce situație îngrozitoare! Să ai un bărbat brav, care trebuie să explice oamenilor legile și care nu poate să facă dreptate din cauza legilor! Căci nu-i poate mulțumi nici pe cei de jos, nici pe cei de sus și, ceea ce e mai rău, nici pe sine însuși. Știu ce-a îndurat mama de pe urma incoruptibilității și severității tatălui meu. Abia la urmă, din nefericire după moartea ei, a ajuns la oarecare indulgență, părînd că vrea să se împace cu lumea pe care pînă atunci o combătuse zadarnic.

Lucidor (oprindu-se, foarte supărat de întîmplare și nemulțumit că fusese tratat cu atîta ușurătate): O glumă într-o seară se poate îngădui; dar să continui zile și nopți de-a rîndul o asemenea mistificare rușinoasă față de un oaspete fără apărare, asta nu-i de iertat.

Iulia: Cu toții am avut partea noastră de vină; toți te-am spionat; însă numai eu singură văd că ispășesc păcatul.

Lucidor: Toți! Și mai de neiertat! Și cum vă puteați uita ziua la mine, fără să roșiți, după ce noaptea vă îngăduiați jocul ăsta rușinos? Acum văd dintr-o dată foarte clar că toată ziua nu făceați altceva decît să rîdeți de mine. Onorabilă familie, n-am ce zice!

Şi cum rămîne cu simţul de dreptate al tatălui dumitale? — Şi Lucinda!...

Iulia: Şi Lucinda! — Ce ton ai avut Nu-i aşa că voiai să spui ce tare te doare că eşti silit să ai o părere proastă despre Lucinda, că eşti obligat s-o pui şi pe ea *în aceeaşi* categorie cu noi!

Lucidor: N-o înţeleg pe Lucinda.

Iulia: Vrei să spui că e de neînţeles cum acest suflet pur şi nobil, această fiinţă ponderată, bunătatea, amabilitatea în persoană, această femeie model, s-a putut alia cu o mînă de oameni uşuratici, cu o soră superficială, cu un frate rîzgîiat şi cu anumite persoane misterioase!

Lucidor: Da, e de neînţeles.

Iulia: Ai să înţelegi îndată. Lucinda, ca noi toţi, avea mîinile legate. Dacă ai fi putut vedea cît era de tulburată, cum de-abia se ţinea să nu-ţi dezvăluie tot, atunci ai iubi-o cu mult mai mult, dacă dragostea adevărată n-ar spori şi de la sine mereu; de altfel te pot încredinţa că pînă la urmă, gluma asta ne cam plictisise pe toţi.

Lucidor: Atunci, de ce nu i-aţi pus capăt?

Iulia: Trebuie să-ţi explic şi asta. Cînd tata a aflat de primul dumitale monolog şi a putut observa că nici unul dintre copiii săi nu avea nimic împotriva unei asemenea schimbări, s-a hotărît să se ducă imediat la tatăl dumitale. Era pătruns de importanţa problemei. Numai un părinte ştie cît respect datorezi altui părinte. El trebuie să afle cel dintîi, spunea tata; ca să nu-l silim să-şi dea consimţămîntul doar constrîns, văzîndu-ne pe noi toţi de acord. Îl cunosc bine; ştiu ce tare ţine la o idee, la o dorinţă, la un proiect şi sînt destul de îngrijorat. A asociat în mintea lui atît de strîns pe Iulia cu hărţile şi planşele sale, încît îşi propusese să le aducă pe toate la noi, cînd avea să vină ziua în care tînăra pereche se va stabili aici pentru a nu-şi mai schimba curînd locul; voia să-şi petreacă toate vacanţele cu noi, şi cîte încă alte proiect frumoase! Trebuie întîi să afle ce festă ne-a jucat natura şi că lucrurile nu s-au dat încă pe faţă, că nimic nu s-a hotărît. Apoi tata ne-a pus pe toţi să jurăm solemn că te vom supraveghea şi că te vom ţine pe loc, cu orice preţ. Vei putea auzi chiar din gura lui cum a trebuit să-şi amîne întoarcerea şi de cîtă iscusinţă, osteneală şi stăruinţă a fost nevoie ca să obţină consimţămîntul tatălui dumitale. Bine că totul s-a sfîrşit şi că Lucinda îţi aparţine!

Şi astfel, după ce se ridicaseră grăbiţi de pe bancă, îşi continuară discuţia, cînd oprindu-se în drum, cînd mergînd mai departe; trecînd peste pajişti ajunseră pe o înălţime, la o altă şosea bine construită. Trăsura venea şi ea repede. În clipa aceea, Iulia atrase atenţia tovarăşului ei asupra unui spectacol rar. Toată instalaţia

de care fratele ei era atît de mîndru prinsese viață și era în mișcare; roata cea mare învîrtea o mulțime de oameni în sus și în jos, leagănele zburau, pe catarge se cățărau băieți; gimnaști îndrăzneți săreau peste capetele unei mulțimi numeroase! Toate acestea le pusese tînărul în mișcare, pentru a-i distra pe oaspeți după masă.

— Du-ne prin satul din vale, strigă Iulia vizitiului. Oamenii țin la mine; doresc să vadă și ei cît sînt de fericită.

Satul era gol; tot tineretul fugise pe terenul destinat jocurilor; la uși și ferestre, atrași de sunetele cornului, se arătau bătrîni și bătrîne; toți salutau, îi binecuvîntau și exclamau: Vai, ce pereche frumoasă!

Iulia: Ai văzut! Pînă la urmă, poate că ne-am fi potrivit; s-ar putea să-ți pară rău.

Lucidor: Dar acum, dragă cumnată...

Iulia. Da, acum sînt „dragă", cînd ai scăpat de mine.

Lucidor: Mai spune-mi ceva! Asupra dumitale apasă o grea responsabilitate; ce a însemnat acea strîngere de mînă, cînd cunoșteai situația și trebuia să simți în ce stare înspăimîntătoare mă aflam? Nu mi s-a mai întîmplat în lumea asta să văd atîta răutate.

Iulia: Mulțumește lui Dumnezeu; acum toate sînt ispășite, toate sînt iertate. Că eu nu te voiam, e adevărat; dar că dumneata nu mă voiai cu nici un chip pe mine, asta nu poate ierta nici o fată; iar strîngerea de mînă, nu uita, era pentru viclean. Recunosc că era o maliție mai mare decît s-ar fi cuvenit și mă socot absolvită de ea numai din pricină că te-am iertat și eu. Să fie toate iertate și uitate! Dă-mi mîna.

Își strînseră mîinile. Iulia exclamă:

— Iată-ne iarăși înapoi! Iată-ne iarăși în parcul nostru; așa pornești în lumea largă și apoi te întorci îndărăt; ne vom mai întîlni.

Ajunseră în fața sălii din grădină care părea goală; lumea, nemulțumită că ora mesei fusese prea mult amînată, pornise la plimbare. Însă Antoni și Lucinda le ieșiră înainte. Iulia sări din trăsură și alergă spre prietenul ei, îi mulțumi cu o îmbrățișare drăgăstoasă și nu-și putu stăpîni lacrimile de bucurie. Obrajii nobilului bărbat se roșiră, trăsăturile feței i se luminară, ochii îi sclipiră umezi și din vechiul înveliș apăru un tînăr distins și atrăgător.

Și astfel, cuprinse de sentimente ce n-ar fi putut fi trezite nici de cel mai frumos vis, tinerele perechi se îndreptară spre restul societății.

Capitolul al zecelea

Tatăl și fiul străbătuseră o regiune foarte plăcută, cînd servitorul care-i însoțea se opri în fața unui zid înalt, ce părea că înconjoară o întindere vastă de teren, spunîndu-le că trebuie să se apropie de poarta cea mare de jos, căci intrarea cailor în acea incintă nu era îngăduită. Traseră de clopot, poarta se deschise, dar fără să se arate vreo făptură omenească; atunci ei se îndreptară spre o clădire veche, ce se zărea printre trunchiurile seculare ale unor fagi și stejari. Clădirea avea o înfățișare ciudată, căci oricît părea de veche după formă, ai fi zis că zidarii și pietrarii plecaseră abia atunci, atît de noi, desăvîrșite și curate arătau îmbinările de pietre și ornamentații.

Inelul greu de metal al unei uși frumos sculptate îi invita să bată în ea, lucru pe care Felix îl făcu voios, dar cam brutal; se deschise și ușa aceasta și în vestibul găsiră o femeie de vîrstă mijlocie, brodînd la un gherghef. Ea îi salută pe călători ca și cum ar fi știut de venirea lor, și începu să cînte un cîntec vesel; îndată, pe o ușă alăturată, intră o altă femeie; după cheile ce-i atîrnau la brîu, era fără îndoială chelărița și harnica menajeră. După ce îi salută și ea prietenește pe străini, îi conduse sus pe o scară și le deschise o sală, foarte impresionantă ca aspect; spațioasă, înaltă, împodobită de jur împrejur cu lambriuri deasupra cărora erau pictate o serie de scene istorice. Două persoane pășiră în întîmpinarea călătorilor: o femeie tînără și un bărbat mai în vîrstă.

Doamna îl salută pe Wilhelm din toată inima.

— Dumneata ești anunțat ca unul dintr-ai noștri, zise ea; dar cum să-ți prezint persoana de față? E prietenul casei, în sensul cel mai frumos și mai cuprinzător al cuvîntului; ziua, tovarăș de discuții instructive, noaptea astronom, iar medic, oricînd e nevoie.

— Și eu, replică dînsul prietenește, vă prezint pe această doamnă drept o persoană activă și neobosită ziua, gata să sară în ajutor noaptea, și cea mai încîntătoare tovarășă în orice clipă.

Angela, așa se numea acea frumusețe, atrăgătoare prin ținuta și înfățișarea ei, anunță sosirea Makariei. O perdea verde se dădu în lături și o doamnă bătrînă și venerabilă se ivi într-un fotoliu, pe care-l împingeau două fete drăguțe, pe cînd alte două fete aduceau o masă rotundă cu o gustare foarte binevenită. Într-un colț al băncii masive de stejar, ce înconjura toată încăperea, erau așternute perne; pe ele se așezară cele trei persoane, iar în fața lor Makaria, în fotoliul ei. Felix mînca stînd în picioare, plimbîndu-se și privind curios la tablourile cu scene cavalerești de deasupra lambriurilor.

Makaria îi vorbea lui Wilhelm ca unui prieten apropiat și părea a se bucura că are prilejul să facă o descriere spirituală a membrilor familiei; pătrundea parcă în natura intimă a fiecăruia, prin învelișul măștii individuale. Persoanele pe care Wilhelm le cunoștea se iveau transformate în fața spiritului său; bunăvoința înțelegătoare a acelei femei neprețuite îndepărta parcă de pe ei o coajă, înnobilînd și însuflețind miezul sănătos.

După ce a sfîrșit cît se poate de amical cu aceste subiecte plăcute, Makaria îi spuse venerabilului ei tovarăș:

— Prezența acestui nou prieten nu trebuie să-ți prilejuiască o scuză pentru a amîna din nou convorbirea făgăduită; pare să fie un om pe care-l interesează asemenea subiecte!

— Știi ce greu e să te explici în această problemă, căci nici mai mult, nici mai puțin, e vorba despre abuzul în aplicarea unor mijloace eficace și excepționale, răspunse bătrînul.

— Recunosc, zise Makaria, că ajungem într-o dublă încurcătură. Dacă se vorbește de abuz, se pare că e atinsă însăși valoarea mijloacelor, căci ele stau ascunse chiar și în abuz. Dacă se vorbește despre mijloace, e greu de admis că principialitatea și valoarea lor pot da loc la un abuz. Dar, deoarece ne aflăm între noi și nu avem pretenția să rostim sentințe, nici să ne exercităm influența în afara cercului nostru, ci vrem numai să ne lămurim pe noi înșine, putem da curs liber convorbirii.

— Totuși, răspunse acel om prevăzător, ar trebui mai întîi să întrebăm dacă și prietenul nostru e doritor să se intereseze de o materie atît de abstractă și dacă n-ar prefera să se odihnească în camera sa. Necunoscînd înlănțuirea ideilor care ne-a adus să vorbim despre acest subiect, îl va putea oare urmări cu plăcere și cu folos?

— Dacă aș încerca, printr-o analogie, să-mi lămuresc cele ce ați spus, mi se pare că e oarecum asemănător cu situația cînd cineva atacă ipocrizia și e învinovățit că atacă religia.

— Putem accepta această analogie, răspunse prietenul casei, căci aici e vorba de un grup de mulți oameni eminenți, de o știință înaltă, de o artă importantă, pe scurt, e vorba de matematici.

— De cîte ori am auzit vorbindu-se chiar despre cele mai străine lucruri, spuse Wilhelm, totdeauna m-am ales cu ceva; căci tot ce interesează pe un om găsește ecou și în altul.

— Presupunînd că acel altul și-a cîștigat o anumită libertate de spirit, replică bătrînul, și deoarece nu ne îndoim că dumneata o ai, din partea mea nu mă voi opune stăruinței pe care o arăți.

— Dar ce vom face cu Felix? întrebă Makaria; văd că a terminat cu contemplarea tablourilor și pare neliniștit.

— Dați-mi voie să spun ceva la urechea doamnei, răspunse Felix.

Apoi îi șopti ceva Angelei, care ieși cu el din cameră, dar se întoarse repede zîmbind; prietenul casei începu să vorbească astfel:

— În cazurile în care trebuie să-mi exprim o dezaprobare, o critică sau numai o îndoială, nu-mi place să iau inițiativa; caut o autoritate, pe care să mă pot sprijini și să capăt astfel siguranță. De lăudat, laud fără restricție, căci dacă cineva îmi place, de ce ar trebui să tac? Chiar dacă lauda ar dovedi propria mea mărginire, nu am de ce să mă rușinez; dar dacă critic. se poate întîmpla să defăimez ceva foarte valoros și cu asta să-mi atrag dezaprobarea celor care se pricep mai bine; iar după ce sînt lămurit, mai trebuie să mă dezic. De aceea am adus aici cîteva scrieri și niște traduceri; căci, în asemenea chestiuni, am tot atît de puțină încredere în națiunea mea cît și în mine; o adeziune care vine de departe sau de la un străin, mi se pare că-mi dă mai multă siguranță. După ce a obținut permisiunea, a citit cele ce urmează.

Dar dacă noi ne simțim îndemnați să nu-l lăsăm pe omul acesta merituos să citească, desigur că și cititorii noștri ne vor aproba; căci cele ce s-au spus mai sus împotriva participării lui Wilhelm la convorbire, se potrivesc și mai bine în cazul nostru. Cititorii noștri au luat în mînă un roman, și dacă acesta s-a dovedit ici și colo mai didactic decît s-ar fi cuvenit, găsim că e totuși prudent să nu punem mai mult la încercare răbdarea binevoitorilor noștri prieteni. Hîrtiile pe care le avem înaintea noastră avem de gînd să le tipărim în alt loc; acum vom relua fără întîrziere istorisirea, căci și noi sîntem nerăbdători să vedem în sfîrșit enigma dezlegată.

Totuși nu ne putem abține să nu menționăm ce s-a mai discutat în cercul acestei nobile societăți, înainte de a se duce la culcare. După ce a ascultat cu atenție lectura, Wilhelm a declarat deschis:

— Găsesc în paginile acestea calități naturale, facultăți și aptitudini remarcabile și totuși, pînă la urmă, la aplicarea lor, sînt multe rezerve de făcut. Dacă ar trebui să-mi rezum părerea, aș declara: Gînduri mari și inimă curată, asta trebuie să-i cerem lui Dumnezeu să ne dăruiască!

Vorbele acestea judicioase primiră aprobarea celor de față și adunarea se împrăștie; dar astronomul îi făgădui lui Wilhelm ca, în noaptea aceea nemaipomenit de clară, să-l inițieze pe larg în minunile cerului înstelat.

Cîteva ore mai tîrziu, astronomul își invită oaspetele să se strecoare pe scara observatorului și să pășească apoi pe platforma complet deschisă a unui turn înalt și rotund. Noaptea cea mai senină

cu putință, lucind și scînteind cu toate stelele, îl învăluia pe privitor, căruia i se părea că vede pentru întîia oară bolta cerească în toată măreția ei. Căci în viața de toate zilele, fără să mai ținem socoteala de vremea nefavorabilă ce ne ascunde spațiul strălucitor al cerului, acasă mai sîntem stînjeniți de acoperișuri și frontoane, la țară de păduri și stînci și pretutindeni, cel mai adesea, de neliniștea sufletului nostru, care ne tulbură și ne întunecă lumea înconjurătoare mai mult decît ceața și vremea rea.

Emoționat și uimit, Wilhelm închise ochii. Imensitatea încetează de a mai fi sublimă, depășește capacitatea noastră de percepție, e gata să ne distrugă. Ce sînt eu în fața universului, se întreba Wilhelm în sinea lui, cum îi pot sta împotrivă, cum pot sălășlui în mijlocul lui? După o scurtă meditație, continuă: Concluzia noastră din această seară îmi dă soluția și la întrebarea clipei de față. Cum se poate înfățișa omul înaintea infinitului, fără să-și concentreze în adîncul ființei lui toate puterile spirituale ce tind în direcții diferite, fără să se întrebe: poți tu să te concepi în mijlocul acestei ordini veșnic vii, dacă în același timp nu se vădește în tine o forță gravitînd permanent în jurul unui centru pur? Chiar dacă nu reușești să descoperi acest centru în inima ta, îl vei recunoaște după influența binevoitoare și binefăcătoare care se degajă din el și care-i dovedește existența.

Dar cine-și poate privi existența trecută, fără a fi oarecum tulburat, constatînd că de cele mai multe ori voința i-a fost dreaptă și faptele strîmbe, dorințele blamabile și îndeplinirea lor totuși plăcută?

De cîte ori n-ai văzut tu bolta asta strălucind de astre, dar de fiecare dată ele te-au găsit schimbat! Stelele rămîn însă aceleași și spun mereu același lucru: prin mersul nostru regulat, noi numărăm zilele și orele; întreabă-te și tu cum întrebuințezi zilele și orele? De data aceasta pot răspunde: nu am a mă rușina de situația mea actuală; am intenția să restabilesc o unire demnă de dorit între toți membrii unei familii nobile; calea mi-e limpede. Trebuie să cercetez ce anume desparte aceste suflete alese, să îndepărtez piedicile, de orice fel ar fi ele. Poți declara aceasta în fața legiunilor cerești; dacă te iau în seamă, vor rîde fără îndoială de micimea ta, dar desigur că-ți vor respecta gîndul și vor favoriza îndeplinirea lui.

Cu aceste vorbe și gînduri, se întoarse să privească în jurul său; atunci dădu cu ochii de Jupiter, astru al fericirii, strălucind mai puternic decît oricînd; socoti că-i semn bun și o bucată de vreme îl contemplă cu bucurie.

Apoi astronomul îi strigă să coboare și, printr-un telescop perfect, îl puse să observe, ca pe o minune a cerului, același astru, foarte mărit, însoțit de sateliții lui.

După ce rămase multă vreme cufundat în contemplare, Wilhelm se întoarse și spuse către prietenul stelelor:

— Nu știu dacă trebuie să-ți mulțumesc că m-ai apropiat de acest astru în asemenea măsură. Cînd l-am zărit întîi, era pe măsura celorlalte nenumărate astre ale cerului și a mea însumi; acum însă, apare în imaginația mea disproporționat și nu mai știu dacă ar trebui să doresc a vedea în acest chip și celelalte legiuni de stele. Ele mă vor apăsa, mă vor înspăimînta.

Astfel prietenul nostru își dădu pe față gîndurile după obiceiul său și în această împrejurare s-a vorbit despre multe lucruri neprevăzute. La unele argumente ale specialistului, Wilhelm răspunse:

— Înțeleg foarte bine că pentru exploratorii cerului e o mare bucurie să-și apropie, rînd pe rînd, diversele părți ale universului nemărginit, așa cum m-am uitat și eu acum la planete aceasta. Dar, îngăduie-mi să-ți spun: în decursul anilor, am constatat că aceste mijloace, cu care venim în ajutorul simțurilor, nu exercită în general o influență morală favorabilă asupra oamenilor. Cine se uită prin lentile se socoate mai deștept decît este, căci simțurile sale externe nu mai sînt în armonie cu facultatea sa interioară de a judeca; numai o cultură superioară, la care nu pot ajunge decît oamenii deosebiți, e capabilă să armonizeze întrucîtva adevărul interior cu falsul exterior, rezultat din asemenea apropiere. Cînd mă uit prin lentile, sînt un alt om și nu mă plac; văd mai mult decît mi se cade să văd; lumea văzută prea precis nu se armonizează cu adîncul sufletului meu și las repede luneta, de îndată ce mi-e satisfăcută curiozitatea de a ști cum e făcut cutare sau cutare lucru îndepărtat.

La unele observații glumețe ale astronomului, Wilhelm continuă:

— Noi nu vom izgoni din lume aceste lentile, tot atît de puțin ca și oricare alt instrument, dar pentru cel ce observă moravurile e foarte important să cerceteze și să știe cum s-au strecurat în omenire atîtea invenții de care ne plîngem. De pildă, eu sînt convins că obiceiul de a purta ochelari de miop se datorește în primul rînd înfumurării tineretului nostru.

Cît vorbiseră astfel, trecuse o bună parte din noapte și astronomul, deprins să stea tîrziu, îi propuse tînărului său prieten să se întindă pe patul de campanie și să doarmă cîtva timp, pentru a contempla și a saluta apoi cu ochii odihniți pe Venus, ce răsărea

înaintea zorilor și care tocmai în ziua aceea făgăduia să apară în toată splendoarea.

Pînă atunci Wilhelm se ținuse treaz și vioi, abia la invitația bătrînului binevoitor și grijuliu simți cît e de istovit; se culcă și imediat căzu într-un somn adînc.

Trezit de astronom, Wilhelm sări din pat și alergă la fereastră; acolo stătu o clipă uimit, apoi strigă entuziasmat:

— Ce măreție! Ce minune! Au urmat și alte vorbe de admirație, dar pentru el priveliștea rămînea mereu o minune, o mare minune.

— Că astrul acesta încîntător, ce se arată astăzi într-o deplinătate și splendoare neobișnuită, te-a uimit într-atît, e un lucru pe care-l puteam prevedea; însă pot spune, fără a fi considerat un om rece, că nu văd nici o minune, absolut nici o minune!

— Și cum ai putea-o vedea? replică Wilhelm, cînd o port în mine, cînd nici nu știu cum s-a produs. Lasă-mă să-l mai contemplu, tăcut și uimit, apoi vei afla. După o pauză, Wilhelm continuă: Stăteam cufundat într-un somn dulce, însă adînc; apoi, m-am aflat deodată în sala de ieri, unde nu mai era nimeni. Perdeaua verde s-a dat la o parte și a intrat înăuntru Makaria cu fotoliul ei care se mișca de la sine ca o ființă vie; strălucea ca muiat în aur; hainele Makariei păreau sacerdotale; căutătura ei avea o lucire blîndă; eram gata să mă prosternez. Nori au început să se grămădească în jurul picioarelor ei și au înălțat ca pe aripi acel chip sfînt; la urmă, în locul apariției sale divine, am văzut, printre norii ce se despărțeau, o stea strălucitoare care se urca mereu, a trecut prin tavanul deschis, găsindu-și locul în firmamentul ce părea că se întinde neîncetat, pentru a cuprinde tot. În clipa aceea, dumneata m-ai trezit; amețit de somn, m-am dus la fereastră clătinîndu-mă, avînd mereu în ochi steaua aceea și cînd am privit, ce am văzut aievea înaintea mea? — luceafărul de dimineață, la fel de frumos, deși poate neavînd aceeași strălucire divină. Această stea reală, ce plutește sus, înlocuiește pe cea visată, îi mistuie măreția; și totuși mă uit, năucit mereu, și te uiți și dumneata, la ceea ce ar fi trebuit să dispară odată cu ceața somnului.

Astronomul exclamă:

— Minune, da, minune! Nici nu știi ce lucruri miraculoase ai spus. Numai de nu ne-ar vesti despărțirea de această femeie sublimă, căreia, mai curînd ori mai tîrziu, îi este hotărîtă o asemenea apoteoză.

În dimineața următoare, Wilhelm alergă să-l caute pe Felix, care, foarte devreme, se furișase pe ascuns în grădină; acolo, spre mirarea sa, găsi un grup de fete, ocupate cu grădinăritul. Nu erau

toate frumoase, dar nici una nu era urîtă; nici una nu părea să fi trecut de douăzeci de ani. Îmbrăcămintea lor diferită arăta că aparțineau unor regiuni diferite; toate îl salutară voios pe Wilhelm și își văzură harnic mai departe de treabă.

Îi ieși înainte Angela, care umbla pretutindeni, dînd dispoziții și supraveghind munca; oaspetele îi mărturisi uimirea ce-i producea o colonie atît de frumoasă și de activă.

— Colonia asta e nepieritoare, răspunse ea; se schimbă, dar rămîne aceeași. Căci, la vîrsta de douăzeci de ani, atît fetele pe care le vezi cît și toate celelalte din instituția noastră pășesc în viața activă, cel mai adesea măritîndu-se. Toți tinerii din împrejurimi, care doresc o soție vrednică, urmăresc dezvoltarea ucenicelor noastre. De altfel, ele nu sînt ținute închise, se duc la diferite iarmaroace, sînt remarcate și se logodesc; de aceea, multe familii așteaptă cu nerăbdare să se facă loc liber la noi, pentru a-și aduce copilele.

După ce a aflat toate aceste amănunte, Wilhelm și-a exprimat dorința de a se mai uita încă o dată la textul pe care-l citise astronomul cu o seară înainte.

— Am prins ideea principală a discuției, zise el către noua sa prietenă, dar acum aș vrea să cercetez mai de-aproape și detaliile despre care s-a vorbit.

— Din fericire, răspunse Angela, pot să-ți satisfac această dorință; raporturile prietenești ce s-au stabilit atît de iute între dumneata și noi toți mă îndreptățesc să-ți spun că acele hîrtii se află în mîinile mele și sînt păstrate de mine cu grijă împreună cu alte scrieri. Stăpîna mea, urmă Angela, e convinsă de importanța unei discuții spontane; conținutul lor depășește pe acela al cărților, spune ea, dar totodată găsești în aceste convorbiri ce-a fost vreodată mai bun în cărți. De aceea mi-a dat în grijă să culeg gîndurile valoroase ce se ivesc într-o convorbire spirituală, ca semințele dintr-o plantă fecundă. Dacă fixezi prezentul cu fidelitate, zice ea, vei începe să te bucuri de tradiție, deoarece vei găsi că gîndurile cele mai importante au și fost exprimate. Astfel ajungem să intuim acel acord, care e chemarea omului, dar la care adesea el se supune împotriva voinței sale, fiindcă-și închipuie că lumea începe cu el.

Angela continuă să destăinuiască oaspetelui că în felul acesta se constituise o arhivă voluminoasă, din care adesea îi citește Makariei cîte o pagină, în nopțile de insomnie; cu aceste ocazii ieșeau la iveală în chip surprinzător o mulțime de amănunte, la fel cum se întîmplă cînd cade o cantitate de argint viu și se împrăștie într-o mulțime nenumărată de bobițe.

La întrebarea lui Wilhelm în ce măsură această arhivă se păstra secretă, Angela îi mărturisi că numai intimii aveau cunoștință de existența ei; dar că putea să-și ia răspunderea de a-i încredința îndată cîteva caiete, de vreme ce-și manifestase dorința.

Plimbîndu-se prin grădină, ajunseră aproape de castel; după ce-l conduse pe Wilhelm într-o cameră dintr-o aripă a clădirii, Angela îi spuse rîzînd:

— Cu prilejul acesta, trebuie să-ți mai dezvălui o taină, la care desigur că nu te aștepți.

Ea dădu la o parte o perdea și-l lăsă să se uite într-un cabinet unde, spre marea lui mirare, îl văzu pe Felix la o masă, scriind cu o hărnicie neobișnuită, pe care nu și-o putea explica. Dar Angela îl încunoștință că băiatul folosea acolo orice clipă în care putea fi liber, mărturisind că scrisul și călăritul erau singurele lucruri ce-i făceau plăcere.

Apoi, prietenul nostru a fost condus într-o încăpere unde se aflau o mulțime de dosare foarte bine rînduite în dulapurile din jur, sub tot felul de rubrici ce vădeau varietatea conținutului. Dar cînd Wilhelm lăudă evidenta pricepere și ordine, Angela îi spuse că tot meritul era al prietenului casei care avea o siguranță deosebită nu numai în ce privește clasificarea materialelor, ci și în stabilirea intercalărilor, în cazurile dificile. Ea căută apoi manuscrisele citite cu o zi înainte și-l autoriză pe călătorul curios să le cerceteze și să-și scoată și extrase, ca și din toate celelalte însemnări.

De astă dată a trebuit ca prietenul nostru să pornească la lucru cu măsură, căci acolo se găseau cu mult prea multe note atrăgătoare și demne de a fi reținute; el socoti ca foarte prețioase mai ales caietele care conțineau maxime scurte, aproape fără legătură între ele. Erau rezultatele unor reflecții ce pot fi socotite paradoxale, cînd nu le cunoaștem punctul de plecare, dar care ne forțează să ne întoarcem îndărăt, făcînd cercetări și descoperiri în sens invers, ca să reconstituim de departe, de jos în sus, filiația acelor gînduri.

Nici acestora, nu le putem da vreun loc aici, din motivele maisus pomenite. Totuși, nu vom pierde prilejul favorabil pentru a oferi, la momentul potrivit, o selecție din maximele prețioase culese de Wilhelm.

În dimineața celei de a treia zile, preietenul nostru se duse la Angela și-o rugă, cu oarecare stînjenire:

— Astăzi sînt nevoit să plec și trebuie să primesc ultimele instrucțiuni de la venerabila doamnă, care, din nefericire, n-a putut să mă primească ieri. Pe lîngă aceasta, trebuie să-ți mai spun că

am pe suflet ceva care mă apasă și despre care aș dori să fiu lămurit. Dacă e cu putință, fă-mi, te rog, acest serviciu.

— Cred că te înțeleg, răspunse Angela; totuși vorbește mai departe.

— Un vis extraordinar, continuă Wilhelm, unele vorbe ale acelui serios cunoscător al astronomiei, un raft separat și închis, în dulapurile deschise, avînd inscripția: *Particularitățile Makariei*, toate se întovărășesc cu un glas ascuns al meu, care-mi spune că studiul acesta al luminilor cerești nu e numai o pasiune științifică, o dorință de a cunoaște firmamentul, ci mai degrabă ar fi de presupus că aici se ascunde o relație cu totul specială între Makaria și astre; pentru mine e foarte important să aflu această relație. Nu sînt de felul meu nici curios, nici stăruitor, dar aici este un caz atît de interesant pentru un cercetător al spiritului, că nu mă pot stăpîni să nu întreb dacă, după atîtea semne de încredere, nu vei binevoi să mi-l dăruiești și pe acesta.

— Sînt autorizată s-o fac, răspunse Angela cu bunăvoință. Bineînțeles, visul dumitale miraculos n-a fost dezvăluit Makariei; dar am cercetat și cîntărit, împreună cu prietenul casei, capacitatea dumitale deosebită de adaptare spirituală, pătrunderea dumitale neașteptată în cele mai adînci secrete, și am hotărît să ne încumetăm a te călăuzi mai departe. Dă-mi voie să-ți vorbesc mai întîi prin analogie. E mijlocul cel mai bun ca s-o scoți la capăt cînd se ivesc probleme complicate.

Așa cum se afirmă că poetul are ascunse în natura sa intimă elementele lumii sensibile, cărora nu le rămîne decît să se dezvolte treptat în el, astfel că nimic nu i se înfățișează în univers fără să fi fost mai înainte trăit de către el ca o presimțire, tot astfel se pare că raporturile sistemului nostru solar au fost în Makaria dintru început, mai întîi latente, apoi într-o dezvoltare treptată și, în sfîrșit, manifestîndu-se din ce în ce mai evident. Ea a suferit la început din pricina acestor fenomene, apoi a găsit o mulțumire în ele și, cu trecerea anilor, au devenit pentru ea o încîntare. Dar n-a putut ajunge la armonie și calm pînă n-a cîștigat sprijinul prietenului, ale cărui merite le-ai cunoscut și dumneata îndeajuns.

Ca matematician și filozof, la început a fost neîncrezător; multă vreme a bănuit că această concepție era urmarea unor lucruri învățate anterior, căci Makaria trebui să mărturisească faptul că de mică fusese inițiată în astronomie și că se ocupase cu patimă de această știință. Dar i-a mai relatat că, timp de mai mulți ani, a căutat să apropie și să compare viziunile interioare cu fenomenele externe fără să poată găsi vreodată o corelație între ele.

Savantul îi ceru să-i descrie foarte precis acele imagini, care numai din cînd în cînd îi erau foarte clare, făcu o mulțime de calcule și trase concluzia că Makaria nu ar purta în ea întregul sistem solar, ci mai degrabă că spiritual se mișca ea însăși în acest sistem, ca și cum ar fi făcut parte integrantă din el. Bazîndu-se pe această ipoteză, astronomul continuă cercetările, și calculele sale au fost confirmate în chip surprinzător de mărturisirile ei.

De data aceasta nu-ți pot destăinui mai mult și te rog stăruitor să nu faci față de nimeni nici cea mai mică aluzie la cele ce ți-am spus. Căci ce om inteligent și rezonabil, oricît de mare bunăvoință ar avea, n-ar socoti asemenea declarații drept născociri și nu le-ar explica prin amintirea greșit înțeleasă a unor date științifice învățate pe vremuri? Nici chiar familia nu știe mai mult despre aceste lucruri; viziunile ei secrete, imaginile ce-o farmecă, sînt socotite de către ai săi drept o boală, care deocamdată o împiedică să ia parte la treburile lumii acesteia. Fii discret, dragă prietene, și să nu-ți scape vreun cuvînt nici chiar față de Lenardo.

Spre seară, călătorul nostru s-a prezentat încă o dată în fața Makariei ; s-a vorbit despre multe lucruri interesante și plăcute, dintre care spicuim următorele:

— Natura nu ne-a înzestrat cu nici un defect care să nu poată fi transformat în virtute, și nici o virtute care să nu poată deveni defect. Acestea din urmă sînt cele mai primejdioase. Mai ales ciudatul meu nepot mi-a dat prilejul să fac asemenea considerații; e un tînăr, despre care în familie ai auzit povestindu-se multe ciudățenii și pe care îl cruț și-l iubesc mai mult decît s-ar cuveni, după cîte spun ai mei.

Din copilărie s-a dezvoltat în el o anumită aptitudine tehnică, aptitudine căreia i s-a dăruit în întregime și prin care a putut progresa, dobîndind multe cunoștințe și măiestrie. Mai tîrziu, tot ce ne trimitea din călătoriile sale era executat cît se poate de artistic, de ingenios, obiecte fine și delicate ce aveau o legătură cu țara în care se afla și pe care trebuia s-o ghicim. Din acestea s-ar putea trage concluzia că el este și va rămîne un om cu sufletul uscat, lipsit de afecțiune, preocupat de obiectele dinafară; de asemenea, în discuții nu era îndemnat să intre în considerații generale de ordin moral; dar avea în adîncul lui un minunat și fin simț practic pentru ceea ce e bine și rău, pentru ceea ce merită să fie lăudat sau nu, încît nu l-am văzut niciodată greșind, nici față de tineri sau bătrîni, nici față de superiori sau inferiori. Această conștiinciozitate înnăscută, însă rău îndrumată cum era, devenea o slăbiciune cu toane în unele cazuri izolate; atunci era în stare să-și descopere îndatoriri la care nu era deloc obligat, și să se recunoască vinovat fără nici o nevoie.

Purtarea lui în timpul călătoriei, dar mai ales precauțiile privitoare la întoarcerea acasă, mă fac să bănuiesc că a ofensat cîndva o femeie din cercul nostru și că acum e neliniștit de soarta ei; dar îndată ce-ar afla că o duce bine, s-ar simți eliberat și absolvit de această grijă; despre toate celelalte îți va vorbi Angela. Ia, te rog, această scrisoare și pregătește familiei noastre o reunire fericită. Îți mărturisesc sincer; aș dori să-l mai văd o dată cît sînt în viață și să-l binecuvîntez din toată inima, înainte de a părăsi lumea aceasta.

Capitolul al unsprezecelea

Fata cea oacheșă

După ce Wilhelm și-a îndeplinit precis și conștiincios misiunea, Lenardo i-a spus zîmbind:

— Îți sînt foarte recunoscător pentru toate cîte le-am aflat prin dumneata; totuși trebuie să-ți mai pun o întrebare. Nu te-a însărcinat, pînă la urmă, mătușa mea să-mi comunici și un lucru neînsemnat în aparență?

Wilhelm se gîndi o clipă:

— Da, îmi amintesc. Mi-a pomenit de o femeie pe care o numea Valerina. Despre ea trebuie să-ți spun că s-a căsătorit bine și că are o situație excelentă.

— Mi-ai luat o piatră de pe inimă, răspunse Lenardo. Acum mă pot întoarce mulțumit acasă, căci nu mai trebuie să mă tem că amintirea fetei aceleia mă va urmări acolo ca o remușcare.

— Nu se cuvine să te întreb ce legătură ai avut cu ea, spuse Wilhelm; e de ajuns că acum poți fi liniștit, dacă în vreun fel oarecare te interesează soarta acelei fete.

— E vorba de legătura cea mai ciudată din lume, zise Lenardo; nu-i deloc o relație de dragoste, cum ai fi îndemnat să crezi. Pot să-ți mărturisesc și să-ți istorisesc ceea ce, de altfel , nu-i cîtuși de puțin o poveste. Dar ce-ai gîndi dacă ți-aș spune că încetineala cu care călătoream, că teama de a mă întoarce acasă, că toate precauțiile și întrebările ciudate referitoare la viața de la noi n-aveau alt scop decît să aflu ce s-a întîmplat cu copila aceea?

Crede-mă, urmă el, știu foarte bine că poți părăsi o bună bucată de vreme oameni pe care-i cunoști, fără să-i regăsești schimbați, și sînt sigur că mă voi simți în largul meu printre cei de-acasă.

N-am fost preocupat decît de această singură ființă, a cărei situație trebuia să se schimbe și care, slavă cerului, s-a schimbat în bine.

— Mă faci curios, spuse Wilhelm. Mă aștept la ceva cu totul deosebit.

— În tot cazul, asta e părerea mea, răspunse Lenardo, și-și începu istorisirea în felul următor:

— Încă de copil făcusem planul nestrămutat să îndeplinesc în anii tinereții obișnuita călătorie[14] prin țările civilizate ale Europei; dar realizarea acestui plan a fost mereu amînată, așa cum se întîmplă de obicei. Cele din jur mă atrăgeau, mă țineau pe loc; iar cele ce erau departe își pierdeau mereu din farmec, cu cît citeam sau auzeam vorbindu-se mai mult despre ele. Totuși, pînă la urmă, împins de unchiul meu, îndemnat de prietenii care străbătuseră lumea înaintea mea, m-am hotărît, și încă mai repede decît ne-am fi așteptat cu toții.

Unchiul meu, care urma să facă tot ce trebuie pentru a-mi înlesni călătoria, s-a ocupat imediat numai de asta. Îl cunoști și-i știi obiceiul de-a nu se ține decît de un singur lucru pînă nu-l aduce la îndeplinire, în timp ce toate celelalte trebuie să aștepte și să rabde; e drept că prin sistemul acesta a ajuns să înfăptuiască multe lucruri care păreau că depășesc puterile unui singur om. Călătoria mea l-a luat întrucîtva pe neașteptate; totuși, nu și-a pierdut cumpătul. A amînat unele construcții pe care le hotărîse și chiar le începuse și cum nu voia în nici o împrejurare să se atingă de economii, ca financiar priceput ce era, a căutat alte resurse. Lucrul cel mai simplu era să-și încaseze datoriile restante, mai ales cele ale fermierilor, căci și aceasta intra în principiile lui: era îngăduitor cu datornicii atît timp cît n-avea el însuși nevoie absolută de bani. Procuristul său a primit lista datornicilor și însărcinarea să-i execute. N-am aflat amănunte; am auzit numai în treacăt că unul dintre fermierii noștri, cu care unchiul fusese multă vreme răbdător, va fi pînă la urmă gonit, cauțiunea îi va fi reținută ca o slabă despăgubire a pagubei, iar pămîntul va fi arendat altuia. Omul acela se asemuia cu pietiștii, dar n-avea deșteptăciunea și hărnicia acestora; era iubit din pricina evlaviei și bunătății lui, însă era ținut de rău pentru nepriceperea lui ca gospodar. După moartea nevestei, rămăsese cu o fată căreia i se spunea doar Oacheșa; aceasta, deși făgăduia să devină viguroasă și energică, era prea tînără pentru a avea un amestec hotărîtor în treburi; într-un cuvînt, lucrurile mergeau tot mai rău pentru acel arendaș și îngăduința unchiului nu i-ar fi putut împiedica soarta.

Pe-atunci aveam în minte numai călătoria mea și trebuia să accept mijloacele care mi-o înlesneau. Toate erau gata, începusem

să-mi fac bagajele şi vizitele de despărţire; clipele zburau. Într-o seară, mă plimbam pentru ultima oară prin parc, ca să-mi iau rămas bun de la copacii şi arbuştii iubiţi, cînd deodată îmi ieşi înainte Valerina; aşa se numea fata; celălalt nume era numai o poreclă dată în glumă, din pricina tenului ei smead.

Lenardo rămase cîteva clipe pe gînduri. Stai puţin, spuse el, oare o chema într-adevăr Valerina? Şi totuşi, aşa-i; dar porecla era mai des folosită. Deci, fata cea oacheşă îmi ieşi în cale şi mă rugă stăruitor să pun un cuvînt bun pe lîngă unchiul meu pentru tatăl ei, pentru ea. Deoarece ştiam cum stau lucrurile şi vedeam bine că în clipa aceea ar fi fost greu, ba chiar imposibil să fac ceva pentru dînsa, i-am vorbit sincer şi i-am înfăţişat vina tatălui ei într-o lumină nefavorabilă.

Fata mi-a răspuns cu atîta precizie şi în acelaşi timp cu atîta cruţare şi dragoste faţă de părintele ei, că m-a cucerit cu totul şi, dacă ar fi fost vorba de banii mei, i-aş fi îndeplinit imediat rugămintea, fericind-o. Numai că era vorba de veniturile unchiului meu, de dispoziţiile şi ordinele sale; după felul său de a gîndi, după cum se petrecuseră lucrurile pînă atunci, nu era nimic de nădăjduit. O făgăduială a fost totdeauna sfîntă pentru mine. Cine-mi cerea ceva mă punea în încurcătură. De aceea mă obişnuisem într-atît să refuz, că nu făgăduiam nici cînd aveam de gînd să-mi ţin cuvîntul. Obişnuinţa aceasta mi-a fost de folos. Argumentele fetei se bazau pe consideraţii personale şi pe sentimente, iar ale mele pe obligaţii şi raţiune, şi trebuie să mărturisesc că, pînă la urmă, argumentele mele mi-au apărut prea aspre. De cîteva ori repetasem amîndoi aceleaşi vorbe, fără să ne putem convinge unul pe altul, cînd disperarea o ajută pe fată să fie şi mai elocventă, ruina inevitabilă ce-o ameninţa îi smulse lacrimi. Nu-şi pierdu cu totul stăpînirea de sine, dar vorbi aprins, cu patimă şi, pe cînd eu simulam înainte răceală şi indiferenţă, ea îşi dezvălui în întregime sufletul. Doream să pun capăt scenei, dar dintr-o dată ea căzu în genunchi, îmi apucă mîna, mi-o sărută şi înalţă o privire, atît de bună, atît de înduioşător de rugătoare, că într-o clipă n-am mai ştiut ce e cu mine. I-am spus repede, pe cînd o ridicam de jos: „Am să fac tot ce voi putea, numai linişteşte-te, copilă!“ şi m-am îndreptat pe o alee laterală. „Să faceţi imposibilul!“ a strigat ea după mine. Nu mai ştiu ce voiam să-i răspund, dar am rostit vorbele: „Voi face!“ şi m-am oprit. „Vă implor“! a mai strigat ea o dată, cu chipul însenінат de o speranţă cerească. Am salutat-o şi m-am depărtat repede.

N-am vrut să mă adresez mai întîi unchiului, căci îl cunoşteam îndeajuns ca să ştiu că nu trebuie să-i vorbesc de mărunţişuri cînd se ocupă de un proiect important. De aceea l-am căutat pe omul de

afaceri: plecase din oraş; seara mi-au venit musafiri, prieteni care voiau să-şi ia rămas bun. Am jucat cărţi, am petrecut pînă tîrziu noaptea. Au rămas şi ziua următoare, iar distracţiile mi-au şters din minte chipul fetei care mă rugase atît de stăruitor. Procuristul se întoarse, dar era mai ocupat şi mai hărţuit decît oricînd. Toţi îl căutau. N-avea timp să mă asculte. Totuşi am făcut o încercare să pun mîna pe el, dar abia am rostit numele acelui fermier evlavios, că m-a şi refuzat cu violenţă: „Pentru Dumnezeu, să nu pomeniţi nimic unchiului dumneavoastră de aşa ceva, că altfel veţi avea pînă la urmă neplăceri.“ — Ziua plecării era hotărîtă; aveam de întocmit scrisori, de primit oaspeţi, de făcut vizite pe la vecini. Servitorii mei, buni în slujba lor de pînă atunci, nu se pricepeau să-mi uşureze pregătirile călătoriei. Toate erau în seama mea; şi totuşi cînd procuristul mi-a acordat pînă la urmă o întrevedere la vremea nopţii, pentru a pune în ordine chestiunile băneşti, am încercat din nou să-l rog în favoarea tatălui Valerinei.

„Dragă domnule baron, mi-a spus omul acela activ, cum puteţi măcar să vă gîndiţi la aşa ceva? Şi fără de asta, am avut astăzi o discuţie dificilă cu unchiul dumneavoastră, căci suma de care aveţi nevoie ca să porniţi la drum depăşeşte suma pe care o prevăzusem. Asta e foarte natural, totuşi supărător. Mai ales că unchiului dumneavoastră nu-i place deloc ca treburile care par că-s puse la punct să mai şchiopăteze încă în unele privinţe; dar aşa se întîmplă adesea şi noi, oamenii de afaceri, trebuie să plătim oalele sparte. Unchiul dumneavoastră şi-a făcut o regulă strictă în legătură cu urmărirea datoriilor întîrziate; în privinţa asta e consecvent cu sine însuşi şi e cu neputinţă să-l înduplеci. Vă rog nici să nu încercaţi, ar fi cu totul zadarnic.“

De teamă, am renunţat să mai stărui, dar nu de tot. Deoarece executarea datoriilor depindea de el, l-am rugat să procedeze cu blîndeţe şi dreptate. Mi-a făgăduit tot ce-i ceream, aşa cum fac oamenii de felul lui, numai ca să aibă pentru moment linişte. Scăpase de mine; graba şi preocupările sporeau; cînd m-am urcat în trăsură, am dat la spate tot ce mă putea lega de casă.

O impresie violentă este ca şi o rană; nu o simţi în clipa cînd o capeţi. Abia mai tîrziu începe să te doară şi să coacă. Aşa a fost şi cu întîmplarea din grădină. De cîte ori eram singur, de cîte ori n-aveam nici o ocupaţie, îmi apărea imaginea fetei care mă implora, împreună cu toate cîte erau împrejur, copacii, arbuştii, locul unde îngenunchease, drumul pe care îl luasem ca să fug de ea; toate erau înaintea sufletului meu ca un tablou proaspăt zugrăvit. Acea impresie era cu neputinţă să mi se şteargă din minte, putea fi umbrită sau întunecată de către alte imagini şi preocupări, dar nicio-

dată nimicită. În ceasurile de singurătate, apărea ca reînnoită, și cu cît dăinuia mai mult cu atît mai dureros simțeam greșeala ce-o făptuisem împotriva principiilor și obișnuinței mele, deși nu făgăduisem nimic limpede, ci numai bolborosisem ceva, fiind pentru întîia dată în asemenea situație.

N-am uitat ca, în primele scrisori către procurist, să întreb cum s-au petrecut lucrurile. A răspuns evaziv. Pe urmă a lăsat la o parte punctul acesta; apoi a dat răspunsuri încurcate, iar la urmă a tăcut cu desăvîrșire. Depărtarea dintre noi creștea, tot mai multe probleme mă despărțeau de locul meu de baștină; eram solicitat mereu de numeroase impresii, de tot mai multe preocupări; imaginea aceea s-a șters, pînă și numele fetei îl uitasem. Arareori îmi mai aminteam de ea, iar capriciul de a întreține legături cu ai mei, nu prin scrisori, ci prin simboluri a contribuit mult ca să uit aproape cu totul viața mea de dinainte și toate împrejurările ei. Dar acum, cînd mă apropii de casă, cînd mă gîndesc să restitui cu dobîndă familiei mele tot ce am primit de la ea, acum mă cuprinde iarăși, cu toată puterea, o remușcare ciudată — eu însumi o numesc ciudată. Chipul fetei aceleia se însuflețește odată cu chipurile alor mei, și de nimic nu mă tem mai mult decît să nu aflu că s-a prăpădit în nenorocirea spre care am împins-o; căci neglijența mea putea fi cauza unei nenorociri, putea să fi provocat împlinirea destinului ei trist. De sute de ori îmi tot spusesem că sentimentul acesta nu era în fond decît o slăbiciune și că regula ce mi-o impusesem demult, de-a nu făgădui nimic, era izvorîtă numai din teama de remușcare, nu dintr-un sentiment mai nobil. Și acum îmi pare că tocmai remușcarea, de care voiam să mă apăr, se răzbună pe mine pentru a mă tortura, alegînd cazul acesta dintr-o mie. Dar, în același timp, imaginea, amintirea ce mă chinuie sînt atît de plăcute, de adorabile că le opresc cu plăcere în minte. Cînd îmi amintesc, mi se pare că sărutul ei îmi arde și acum mîna.

Lenardo tăcu, iar Wilhelm răspunse repede și bucuros:

— Va să zică, nu-ți puteam face un serviciu mai mare decît transmițîndu-ți și adaosul mesajului meu, așa cum adesea în postscriptum se găsește partea cea mai interesantă dintr-o scrisoare. Ce e drept, știu puține despre Valerina, căci am aflat numai în treacăt despre ea; dar fapt sigur e că a devenit soția unui proprietar înstărit și trăiește mulțumită, așa cum m-a încredințat la plecare mătușa dumitale.

— Ce bine! spuse Lenardo; acum nimic nu mă mai oprește. Dumneata mi-ai dat dezlegarea și vom pleca îndată la ai mei, căci i-am făcut să mă aștepte mai mult decît s-ar fi cuvenit.

— Din păcate, nu te pot însoți, răspunse Wilhelm, căci un ciudat legămînt mă obligă să nu stau nicăieri mai mult de trei zile și să nu mă mai întorc într-un loc de unde am plecat decît peste un an. Să mă ierți dacă nu pot să-ți explic motivul acestei ciudățenii.

— Îmi pare foarte rău, spuse Lenardo, că te pierdem atît de repede și că nu pot face și eu ceva pentru dumneata. Dar, cum tot ești pe cale să mă îndatorezi, m-ar bucura tare mult dacă ai vizita-o pe Valerina, te-ai interesa cu precizie de situația ei și după aceea, în scris ori verbal — vom găsi noi un al treilea loc de întîlnire — mi-ai da vești amănunțite despre ea, ca să mă liniștesc.

Propunerea a fost examinată mai îndeaproape; Wilhelm cunoștea locul unde locuia Valerina. El și-a luat asupră-și s-o caute; au fixat un al treilea loc de întîlnire, unde trebuia să vină baronul și să-l aducă totodată pe Felix, care în acest timp rămăsese cu doamnele.

Lenardo și Wilhelm, călărind unul lîngă altul, își continuară o bucată de vreme drumul printre pășuni frumoase, tot vorbind de unele și altele, pînă ce se apropiară de șosea și ajunseră la trăsura cu care baronul trebuia să se înapoieze acasă. În locul acela, prietenii aveau de gînd să se despartă și Wilhelm își luă rămas bun cu cîteva vorbe amicale, făgăduind încă o dată baronului să-i dea vești grabnice despre Valerina.

— Mă gîndesc că n-ar fi decît un ocol mic, spuse Lenardo, dacă te-aș însoți; de ce să n-o vizitez chiar eu pe Valerina? De ce să nu mă conving eu însumi că-i fericită? Te-ai oferit atît de prietenește să-mi fii mesager, de ce n-ai vrea să-mi fii și însoțitor? Căci am nevoie de un tovarăș, de un sprijin moral, așa cum îți iei un consilier juridic atunci cînd nu te crezi destul de priceput să-ți conduci un proces.

Obiecțiile lui Wilhelm că Lenardo era așteptat de atîta vreme acasă și că dacă trăsura s-ar întoarce singură ar face o impresie ciudată, ca și alte considerațiuni asemănătoare, n-avură nici o putere asupra prietenului său și Wilhelm a trebuit pînă la urmă să se hotărască a face pe însoțitorul, lucru de care nu era prea bucuros, pentru că se temea de urmări.

Slujitorii au fost învățați ce trebuie să spună la întoarcere, și cei doi prieteni au luat drumul ce ducea la locul unde trăia Valerina. Ținutul părea bogat și fertil, un loc cu adevărat potrivit pentru agricultură. De asemenea și pe suprafața care aparținea soțului Valerinei pămîntul era bun și cultivat cu grijă, Wilhelm avu timp să privească peisajul cu atenție, pe cînd Lenardo călărea tăcut lîngă el.

— Un altul în locul meu ar fi încercat poate să se apropie de Valerina pe ascuns, spuse în sfîrșit Lenardo, căci e totdeauna penibil să te înfățișezi înaintea ochilor celor pe care i-ai rănit; dar eu prefer să-mi iau răspunderea și să îndur mustrarea pe care o aștept de la prima ei privire, decît să stau la adăpostul deghizării și neadevărului. Minciuna ne poate vîrî în încurcături tot atît de rele ca și adevărul; și, cînd cîntărim ce ne folosește mai des, găsim că totdeauna face să alegi adevărul. Deci, să mergem înainte cu încredere; am să spun cine sînt și te voi prezenta ca pe prietenul și tovarășul meu de drum.

Apoi au ajuns la fermă și au descălecat în curte. Un om arătos, îmbrăcat simplu, pe care-l puteai lua drept arendaș, le-a ieșit în întîmpinare și s-a recomandat drept stăpînul casei. Lenardo și-a spus numele și proprietarul a părut foarte bucuros să-l vadă și să-l cunoască.

— Ce-are să zică nevastă-mea, exclamă el, cînd are să-l revadă pe nepotul binefăcătorului ei! Nu mai încetează să pomenească și să istorisească ce-i datorează unchiului dumneavoastră atît ea, cît și tatăl ei!

Gînduri ciudate se încrucișau cu iuțeală în mintea lui Lenardo. Oare omul ăsta, care pare atît de onest, își ascunde amărăciunea sub o înfățișare prietenoasă și vorbe mieroase? Este el în stare să dea reproșurilor sale o expresie atît de plăcută? Oare n-a nenorocit unchiul familia asta? Să-i fi rămas faptul necunoscut? Sau, se gîndea el, cuprins subit de speranță, lucrurile n-au mers poate atît de rău cum credeai tu, căci n-ai primit niciodată o veste precisă. Astfel de presupuneri îi fulgerau prin minte, pe cînd gospodarul punea să înhame caii, pentru a trimite după Valerina care făcea o vizită în vecinătate.

— Pînă să sosească nevastă-mea, ce-ar fi să vă distrez în felul meu și, în același timp, să-mi văd de treburi? Vreți să faceți cîțiva pași împreună cu mine pe cîmp și să vă uitați cum îmi conduc gospodăria? Căci, desigur, pentru dumneavoastră, mare moșier, nu-i nimic mai plăcut decît nobila știință a agriculturii. Lenardo nu se împotrivi; Wilhelm era bucuros să se instruiască și proprietarul își cunoștea perfect pămîntul, pe care-l poseda și-l administra pe de-a întregul; orice întreprindea era bine chibzuit; orice semăna și răsădea era totdeauna în locul cel mai potrivit; se pricepea să dea explicații atît de clare despre cauza și motivele tuturor lucrărilor că oricine le-ar fi înțeles și ar fi crezut că-i ușor de procedat și de acționat la fel; iluzie în care poți să cazi repede cînd vezi un meșter, căruia toate-i ies din mînă cu ușurință.

Oaspeții s-au arătat încîntați și n-au putut decît să-l aprobe și să-l laude. Fermierul le mulțumi și adăugă prietenos:

— Acum trebuie să vă dau la iveală și unde se află slăbiciunea mea, care de altfel se observă la orice om care se dăruiește exclusiv unui singur lucru. El îi conduse în curte, le înfățișă uneltele, rezerve de unelte și o colecție de tot felul de mașini agricole, cu accesoriile lor. Am fost adesea dojenit, zise el, că în treburile astea merg prea departe; dar eu nu sînt de aceeași părere. E fericit acela care își poate transforma munca în distracție și care, pînă la urmă, se joacă și petrece cu obligațiile impuse de meseria sa.

Amîndoi prietenii îi puseră tot felul de întrebări și-i cerură lămuriri. Wilhelm prețuia îndeosebi observațiile generale, spre care omul acela părea înclinat și nu pierdu prilejul să-i răspundă; în vremea aceasta, Lenardo, cufundat în el însuși, se bucura de fericirea Valerinei, de care nu se putea îndoi, dar în același timp avea și un vag sentiment de nemulțumire, pe care n-ar fi fost în stare să-l explice.

Erau cu toții în casă cînd sosi trăsura proprietăresei. Se grăbiră să-i iasă în întîmpinare; dar ce uimit, ce înspăimîntat a fost Lenardo, cînd a văzut-o coborînd din trăsură. Nu era ea, nu era fata oacheșă, ci mai degrabă opusul ei; desigur, tot o făptură frumoasă și subțirică, dar blondă, cu toate avantajele proprii blondelor.

Frumusețea aceea, grația aceea îl înspăimîntară pe Lenardo. Ochii lui o căutaseră pe fata oacheșă; acum avea înaintea lui pe una cu totul altfel. Dar își aminti și de aceste trăsături; felul ei de a vorbi și de a se mișca l-au scos îndată din nesiguranță; era fata judecătorului, ținut la mare cinste de către unchi; din pricina aceasta, bătrînul contribuise mult la înzestrarea ei și fusese de ajutor noii perechi. Toate acestea și încă multe altele le-a istorisit tînăra femeie de cum a intrat, cu bucuria iscată de surpriza unei revederi neașteptate. Se întrebară dacă se mai recunosc și discutară despre schimbările petrecute în înfățișarea lor, care sînt destul de vizibile la persoanele de această vîrstă. Valerina era plăcută la vedere, ca totdeauna; dar acum, cînd bucuria o făcea să iasă din starea ei obișnuită de indiferență, era chiar fermecătoare. Cu toții erau puși pe vorbă și conversația era atît de vie, că Lenardo izbuti să se stăpînească și să-și ascundă tulburarea. Wilhelm, căruia prietenul său îi dădu să înțeleagă la timp încurcătura, încerca tot ce-i sta în putință ca să-l ajute; iar Valerina, măgulită în amorul ei propriu că baronul și-a adus aminte de ea și că i-a făcut o vizită înainte de a-i vedea pe ai săi, nu avea nici cea mai mică bănuială că ar fi avut cumva altă intenție, sau că s-a înșelat.

Au stat împreună pînă noaptea tîrziu, deși amîndoi prietenii abia așteptau să schimbe între ei impresiile, lucru ce s-a întîmplat îndată ce-au rămas singuri în camera de oaspeți.

— Precum se vede, zise Lenardo, nu mi-e dat să scap de chin. Ba pot spune că această confuzie nenorocită de nume mi-l sporește. Pe frumusețea asta blondă am văzut-o adesea jucîndu-se cu cea brună, despre care nu se putea spune că-i frumoasă; chiar și eu alergam cu ele pe cîmp și prin grădini, deși eram cu mult mai mare. Nu mi-au făcut atunci nici cea mai mică impresie; am ținut minte doar numele uneia și l-am atribuit celeilalte. Iar acum, pe cea care nu mă interesează o găsesc peste măsură de fericită, în felul ei, pe cînd cealaltă e aruncată în lume, cine știe unde!

În dimineața următoare, prietenii s-au sculat mai devreme chiar decît oamenii harnici de la țară. Plăcerea de a-și vedea oaspeții a făcut-o pe Valerina să se trezească în același timp cu ei. Nici nu bănuia cu ce sentimente vor veni la gustarea de dimineață. Wilhelm, care vedea bine că, fără vești despre fata oacheșă, Lenardo se află în starea cea mai chinuitoare, aduse vorba despre copilărie, despre tovarășii de joacă, despre locurile acelea pe care și el le cunoștea și despre alte amintiri, așa că Valerina ajunse, în chip cît se poate de firesc, să pomenească pînă la urmă și despre fata oacheșă, și să-i rostească numele.

Îndată ce-a auzit numele Nahodina, Lenardo își aduse perfect aminte de ea, iar odată cu numele, îi reveni în minte cu atîta putere chipul fetei cînd se rugase de el, încît simți că nu mai poate suporta s-o asculte pe Valerina istorisind compătimitoare despre sechestrul și evacuarea fermierului evlavios, despre resemnarea lui și cum plecase sprijinindu-se de fiică-sa, care purta o legătură cu cîteva lucrușoare. Lui Lenardo îi venea să intre în pămînt. Din nefericire și din fericire, Valerina se avîntă într-o serie de amănunte care, deși îi sfîșiau inima, i-au dat lui Lenardo putința, avînd și ajutorul tovarășului său de drum, să arate oarecare stăpînire de sine.

La despărțire, soții îi poftiră sincer și stăruitor să revină cît mai curînd și amîndoi oaspeții făgăduiră ceva cu jumătate de gură. Și cum omul, cînd e măgulit, interpretează toate în bine, tot așa și Valerina își explică pînă la urmă, în avantajul ei, tăcerea și tulburarea vădită a lui Lenardo la despărțire, ca și graba lui de a pleca; căci deși soție credincioasă și iubitoare a unui fermier vrednic, ea nu se putea împiedica să nu simtă oarecare plăcere, bănuind o înclinare redeșteptată, sau una proaspăt născută, în inima seniorului ei de odinioară.

După întîmplarea aceasta ciudată, Lenardo spuse:

— Cu ce nădejdi frumoase am naufragiat atît de aproape de port! Mă pot consola întrucîtva și mă pot liniști pentru moment, ca să mă prezint familiei, numai la gîndul că cerul te-a îndrumat

spre mine, pe dumneata, căruia datorită unui legămînt neobişnuit îţi este indiferent pe ce drum apuci şi pentru ce. Ia asupra dumitale căutarea Nahodinei şi trimete-mi veşti despre ea. Dacă e fericită, voi fi mulţumit; dacă-i nenorocită, ajut-o pe socoteala mea. Fă-o fără grijă, cheltuieşte oricît, nu cruţa nimic.

— Dar în ce parte a lumii trebuie să-mi îndrept paşii? întrebă Wilhelm surîzînd. Dacă dumneata habar n-ai, de unde să ştiu eu?

— Ascultă! răspunse Lenardo; noaptea trecută, cînd m-ai văzut umblînd prin cameră ca un disperat, cînd toate se învălmăşiseră pătimaş în cap şi în inimă, mi-am adus aminte de un prieten vechi, un om venerabil care, deşi nu mi-a fost propriu-zis preceptor, a avut o mare înrîurire asupra tinereţii mele. L-aş fi rugat bucuros să-mi fie tovarăş de drum, cel puţin o bucată de vreme, dacă n-ar fi fost atît de legat de casa lui, de o frumoasă colecţie de obiecte de artă şi rarităţi antice, de care nu se desparte decît cel mult cîteva clipe. Ştiu foarte bine că acest om întreţine relaţii întinse cu tot ce-i unit în lumea asta prin legături nobile; aleargă la el, povesteşte-i cele ce ţi-am spus şi nădăjduiesc că simţul lui fin îţi va indica vreun ţinut, vreun loc unde fata ar putea fi regăsită. În dezolarea mea mi-am adus aminte că tatăl copilei făcea parte dintre pietişti, şi în clipa aceea m-am simţit şi eu destul de evlavios ca să mă întorc spre ordinea morală a universului şi să mă rog: să se îndure a se manifesta miraculos de data aceasta în favoarea mea.

— Mai rămîne totuşi de rezolvat o problemă, replică Wilhelm. Ce să fac cu Felix al meu? Nu-l pot duce cu mine pe drumuri pe care încă nu le ştiu şi, în acelaşi timp, n-aş vrea să mă despart de el; căci, după părerea mea, nicăieri nu se dezvoltă fiul mai bine decît în prezenţa tatălui.

— N-ai dreptate! răspunse Lenardo; asta-i o plăcută eroare a părinţilor; tatăl păstrează totdeauna un soi de influenţă despotică asupra fiului; nu-i recunoaşte calităţile şi se bucură de defectele lui; de asta chiar anticii aveau obiceiul să spună că feciorii eroilor devin nişte netrebnici; iar eu am cercetat îndeajuns lumea ca să fiu lămurit în această privinţă. Din fericire, bătrînul nostru prieten, pentru care îţi voi scrie îndată o scrisoare de recomandare, îţi va putea da informaţii excelente şi în această problemă. Acum cîţiva ani, cînd l-am văzut ultima dată, mi-a povestit o mulţime de lucruri despre o asociaţie pedagogică, pe care n-am putut s-o socotesc decît un soi de utopie; mi se părea că sub aparenţa realităţii se aflau o serie de idei, gînduri, proiecte şi precepte care, e drept că se leagă între ele, dar care, în desfăşurarea obişnuită a lucrurilor, nu s-ar putea coordona decît foarte greu. Deoarece îl cunosc, deoarece ştiu că-i place să personifice prin imagini posibilul şi imposibilul,

am luat de bune cele ce-mi spunea, și acum poate să ne fie de folos: desigur că va ști să-ți indice locul și condițiile în care-l vei putea lăsa fără grijă pe băiat și unde vei putea nădăjdui ca el să obțină cea mai bună îndrumare.

Călătorind înainte și discutînd în felul acesta, cei doi prieteni zăriră o vilă frumoasă, construită într-un stil nobil și primitor, cu o curte întinsă înconjurată de arbori impunători; dar ușile și obloanele erau închise; totul era pustiu, însă bine întreținut. Un bătrîn, care părea ocupat cu ceva la intrare, le spuse că vila era a unui tînăr care o moștenise de la tatăl său, răposat de curînd la o vîrstă foarte înaintată.

După alte întrebări, li se spuse că, din păcate, moștenitorul găsea că acolo toate erau moarte, că nu mai avea nimic de făcut în locul acela și că firea lui nu-i îngăduia să se bucure de lucrurile gata construite de către alții; de aceea căutase un loc mai aproape de munte unde ridică acum pentru el și pentru tovarășii lui colibe de mușchi vrînd să întemeieze acolo un fel de refugiu vînătoresc. Cît despre cel ce le dădea aceste informații, aflară că era administratorul moștenit odată cu casa, că se îngrijea cît putea mai bine de întreținerea și curățenia vilei pentru ca vreun nepot, care ar avea aceleași gusturi ca bunicul, dacă va veni să se instaleze acolo, să găsească toate așa cum le lăsase bătrînul.

După ce își continuară cîtva timp drumul în tăcere, Lenardo prinse a vorbi despre această ciudățenie a oamenilor care vor să pornească toate de la început. La această remarcă, Wilhelm răspunse că e un fapt explicabil și scuzabil deoarece, la urma urmelor fiecare începe de la capăt.

— Gîndește-te, exclamă el, că nici un om n-a fost scutit de suferințele pe care le-au îndurat strămoșii săi. Atunci, îl mai poți ține de rău că vrea să guste și aceleași bucurii?

— Îmi dai curaj să-ți mărturisesc că nici eu nu-s în stare să activez cu plăcere decît într-un domeniu creat de mine însumi, replică Lenardo. Niciodată n-aș vrea să am un servitor pe care să nu-l fi format eu de tînăr, sau un cal care să nu fi fost dresat de mine. Mai trebuie să recunosc că, tot datorită acestui fel de a gîndi, simt o atracție de neînvins pentru stările primitive, că toate călătoriile mele prin țări și la popoare civilizate nu pot înăbuși acest sentiment, că imaginația mea își caută tihna peste ocean și că proprietățile familiei noastre, lăsate în părăsire acolo, în ținutul acela virgin, îmi îngăduie să nădăjduiesc că, pînă la urmă, îmi voi putea îndeplini un plan, pe care l-am conceput încetul cu încetul, în taină, potrivit cu dorințele mele.

— La asta n-aş avea nimic de obiectat, răspunse Wilhelm; un asemenea gînd, aplicat la o activitate nouă şi încă neprecizată, are ceva original, măreţ. Numai te-aş ruga să reflectezi că aşa ceva nu poate izbuti decît printr-o asociaţie. Vei trece oceanul şi vei găsi de cealaltă parte domeniile familiale, după cum ştiu; prietenii mei au aceleaşi planuri şi s-au şi stabilit acolo; asociază-te cu oamenii aceştia prudenţi, pricepuţi şi energici; pentru amîndouă părţile întreprinderea va fi mai uşoară şi va putea lua avînt.

Discutînd astfel, prietenii ajunseră la locul unde urmau să se despartă; amîndoi se aşezară să scrie. Lenardo îl recomandă pe prietenul său omului excepţional de care s-a pomenit mai sus, iar Wilhelm îşi încunoştinţă asociaţii despre situaţia noului său tovarăş, recomandîndu-l într-o scrisoare în care, ca încheiere, îi amintea lui Jarno de rugămintea pe care i-o făcuse, enumerîndu-i încă o dată motivele, şi arăta de ce doreşte să fie eliberat cît mai repede cu putinţă de obligaţia stingheritoare ce-l transforma în jidov rătăcitor.

Cînd au schimbat scrisorile între ei, Wilhelm n-a ezitat totuşi de a-i împărtăşi din nou prietenului său anumite îndoieli.

— În situaţia mea, zise el, nu poate fi misiune mai plăcută decît de a elibera de nelinişte pe un om cu suflet nobil ca dumneata, şi în acelaşi timp de a salva o făptură omenească de la mizerie, dacă se găseşte cumva în asemenea stare. Un astfel de scop poate fi privit ca o stea, după care îţi cîrmuieşti corabia, chiar dacă nu ştii ce piedici îţi vor sta în cale, ce piedici vei întîlni în drum. Totuşi nu pot să nu văd primejdia ce te pîndeşte încă. Dacă n-ai fi un om căruia nu-i place să-şi dea cuvîntul, ţi-aş cere să-mi făgăduieşti că n-o vei revedea niciodată pe această fiinţă pentru care plăteşti atît de scump, ci că vei fi mulţumit cînd îţi voi spune că-i merge bine, presupunînd că o voi găsi într-adevăr fericită, sau că voi fi în stare s-o ajut pentru a deveni fericită. Dar cum nici nu pot şi nici nu vreau să te oblig la o promisiune, te implor pe tot ce ai mai scump şi mai sfînt, de dragul dumitale, al familiei şi al meu, noul dumitale prieten, să nu-ţi îngădui sub nici un pretext să te apropii de cea pe care o regreţi, să nu-mi ceri să-ţi descriu mai amănunţit sau chiar să-ţi precizez locul unde am găsit-o, ţinutul în care am lăsat-o, şi să mă crezi pe cuvînt cînd îţi voi spune că e fericită, că nu mai ai nici o obligaţie şi că poţi fi liniştit.

Lenardo zîmbi şi răspunse:

— Fă-mi serviciul ăsta şi-ţi voi fi recunoscător. Ce vei vrea şi ce vei putea întreprinde rămîne în seama dumitale; pe mine lasă-mă în grija timpului, a raţiunii, şi dacă se poate, a înţelepciunii.

— Iartă-mă, replică Wilhelm, cel ce ştie totuşi sub ce forme ciudate ni se strecoară un sentiment în suflet trebuie să se teamă

cînd prevede că un prieten poate dori tocmai ceea ce, în situația sa, i-ar aduce în chip fatal nefericire și tulburare.

— Sper, zise Lenardo, că atunci cînd voi ști că fata aceea e fericită, mă voi simți eliberat.

Prietenii se despărțiră, pornind fiecare pe drumul său.

Capitolul al doisprezecelea

După o călătorie scurtă și plăcută, Wilhelm ajunse în orașul de care pomenea scrisoarea ce-i fusese încredințată. I se păru un oraș vesel și bine construit; dar aspectul lui prea nou arăta destul de limpede că de curînd fusese bîntuit de un incendiu. Adresa de pe scrisoare l-a dus într-un cartier mărginaș, cruțat de foc, la o casă clădită în stil vechi și sever, dar bine întreținută și cu o înfățișare curată. Niște vitralii întunecoase, admirabil îmbinate, arătau că înăuntru trebuie să fie o încîntătoare bogăție de culori. Și ce e drept, interiorul corespundea exteriorului. Pretutindeni, în încăperile curate, se vedeau obiecte ce serviseră cîtorva generații, amestecate cu foarte puține noi. Stăpînul casei îl primi amabil într-o cameră mobilată la fel. Ornicele de acolo bătuseră de multe ori la ceasul nașterii și al morții, și toate cîte erau în jur aminteau că trecutul poate dăinui în prezent.

Noul-sosit își prezentă scrisoarea, pe care bătrînul o puse deoparte, fără s-o deschidă, ci căută să-și cunoască direct oaspetele, începînd cu el o convorbire foarte însuflețită. Se împrieteniră repede și cînd Wilhelm, împotriva obiceiului, își plimbă privirile în jur, observînd obiectele din cameră, stăpînul casei îi spuse:

— Cadrul ce mă înconjoară îți trezește atenția. Aici vezi cît de mult pot dura obiectele, și acest fapt e o contrapondere la repeziciunea cu care se schimbă și se modifică lucrurile în lume. Ceainicul acesta a servit părinților mei și a fost martor la toate reuniunile de seară ale familiei noastre; acest paravan de aramă mă apără și azi de dogoarea focului din cămin ațîțat cu vătraiul acesta vechi și solid și așa se întîmplă cu toate celelalte. Schimbarea obiectelor din necesități exterioare, treabă ce răpește timpul și puterile atîtor oameni, nepreocupîndu-mă, am putut să mă interesez de multe alte lucruri și să mă dedic lor. O atenție plină de dragoste față de ceea ce posedă îl face pe om bogat, prin faptul că își adună un tezaur de amintiri, legate de niște obiecte indiferente. Am cunoscut un tînăr care, în timp ce își lua rămas bun de la iubita lui, i-a furat

o agrafă și cu ea și-a fixat zilnic jaboul, iar după o călătorie de cîțiva ani, i-a adus-o îndărăt, ca pe o comoară păstrată cu grijă. Pentru niște bieți oameni ca noi, asta ar putea fi socotită o virtute.

— Alții, replică Wilhelm, se întorc dintr-o călătorie tot atît de îndepărtată și de lungă cu un spin în inimă, de care ar fi bucuroși să scape.

Bătrînul părea a nu ști nimic de situația lui Lenardo, deși în răstimp deschisese scrisoarea și o citise, căci se întoarse la reflecțiile lui dinainte.

— Statornicia în păstrarea avutului, continuă el, ne dă în multe cazuri o energie deosebită. Acestei încăpățînări îi datorez salvarea casei mele. Cînd a luat foc orașul, au vrut să-mi strămute și mie lucrurile, ca să le salveze. M-am opus, am poruncit să se închidă ușile și ferestrele și, împreună cu cîțiva vecini, ne-am luptat cu flăcările. Prin sîrguința noastră, am izbutit să punem la adăpost capătul acesta al orașului. În dimineața următoare, toate la mine stăteau precum le vezi și cum stau de aproape o sută de ani.

— Cu toate acestea, spuse Wilhelm, trebuie să recunoașteți că omul nu se poate opune schimbărilor pe care le aduce timpul.

— Desigur, zise bătrînul; totuși, cel ce rezistă mai mult realizează și el ceva.

Noi sîntem capabili să menținem și să asigurăm un patrimoniu dincolo de durata vieții noastre; transmitem cunoștințe, gînduri tot așa ca și bunuri materiale și deoarece am a mă ocupa mai cu seamă de acestea din urmă, am recurs de multă vreme la o precauțiune ciudată, am imaginat niște măsuri cu totul deosebite, dar abia tîrziu am izbutit să-mi văd îndeplinită dorința.

De obicei, fiul risipește ce-a adunat tatăl, el adună altceva sau în alt chip. Dar dacă poți aștepta nepoți, noua generație, atunci ies la iveală aceleași înclinări, același fel de a privi lucrurile. Și astfel, pînă la urmă, prin grija asociației noastre pedagogice, mi-am cîștigat un tînăr de valoare, care ține și mai mult decît mine, dacă se poate, la lucrurile ce ne vin din trecut și care are o înclinare puternică pentru obiectele rare. El a dobîndit definitiv încrederea mea, prin energia cu care a izbutit să ne scape locuința de incendiu; a meritat cu prisosință comoara pe care mă gîndesc să i-o las; ba pot zice că i-am și transmis-o și, de atunci, colecția noastră a sporit în chip uimitor.

Dar nu tot ce vezi aici e al nostru. Așa cum se găsesc la cei ce dau cu amanet tot felul de giuvaeruri străine, tot astfel vei remarca la noi o grămadă de obiecte prețioase, care au fost depozitate aici pentru o păstrare mai bună, din motivele cele mai diferite. Wilhelm se gîndi la caseta minunată, pe care n-ar mai fi dorit s-o ia

cu el pretutindeni în călătorie și nu se putu stăpîni să nu i-o arate bătrînului. Acesta o privi cu atenție, îi indică epoca în care fusese executată și-i arătă o lucrare asemănătoare. Oaspetele îl întrebă dacă ar trebui s-o deschidă. Bătrînul nu era de părere.

— Deși cred că ai putea s-o deschizi fără primejdie de deteriorare, zise el, cum însă ai obținut-o într-o împrejurare atît de miraculoasă, ar trebui cu atît mai mult să-ți încerci norocul. Căci, dacă te-ai născut sub o stea norocoasă și dacă această casetă are vreo importanță, atunci vei găsi cheița din întîmplare și tocmai acolo unde nici nu te aștepți.

— S-au mai văzut probabil asemenea cazuri, replică Wilhelm.

— Mi s-a întîmplat și mie odată, povesti bătrînul; iată aici înaintea dumitale exemplul cel mai miraculos. Timp de treizeci de ani, n-am avut din crucifixul acesta de fildeș decît trupul cu capul și picioarele, dintr-o bucată; am păstrat cu grijă obiectul și arta minunată cu care fusese lucrat în caseta cea mai prețioasă; acum zece ani, am obținut crucea ce-i aparținea, împreună cu inscripția, și m-am lăsat ademenit să-l pun pe cel mai iscusit dintre sculptorii în lemn din vremea noastră să-i adauge brațele; dar cît de departe a rămas în urmă bietul artist față de predecesorul său! totuși, lucrul putea merge și așa, ca să fie privit mai mult cu evlavie decît cu admirație pentru măiestria artistică.

Apoi, să vezi bucurie! După puțină vreme, am primit brațele originale, pe care le vezi acum îmbinate cu cea mai desăvîrșită armonie și, fermecat de o întîmplare atît de fericită, nu mă pot împiedica să n-o compar cu soarta religiei creștine care, adesea dezmembrată și împrăștiată, pînă la urmă ajunge totdeauna să se regăsească în jurul crucii.

Wilhelm admiră obiectul și povestea lui neobișnuită.

— Vă voi urma sfatul, spuse el; caseta să stea închisă pînă ce voi găsi cheița, chiar dacă va rămîne așa pînă la sfîrșitul vieții mele.

— Cine trăiește mult, adăugă bătrînul, vede multe adunate și multe împrăștiate.

Tînărul coproprietar intră chiar atunci și Wilhelm își exprimă intenția de a le încredința caseta spre păstrare. Tînărul aduse atunci o carte mare, înscrise în ea obiectul depus și, cu respectarea unor anumite formalități și condiții, eliberă o recipisă, care deși era valabilă în mîna oricui s-ar fi prezentat, nu putea să fie onorată decît însoțită de un semn anume, ales împreună cu cel ce primise obiectul în depozit.

După ce toate au fost duse la bun sfîrșit, au discutat asupra conținutului scrisorii, ocupîndu-se mai întîi de locul unde avea să

fie instalat Felix, cu care prilej prietenul cel bătrîn emise deîndată unele maxime ce trebuiau să stea la baza educației.

— Orice viață, orice activitate, orice artă trebuie să fie precedată de un meșteșug, care nu poate fi învățat decît prin îngrădire. Să știi și să faci un singur lucru, dar bine, te formează mai deplin decît dacă ai avea o sută de preocupări, dar în care nu te-ai pricepe decît pe jumătate. Acolo unde te îndrept eu, toate activitățile sînt separate; la fiecare pas, elevii sînt supuși la probe; prin aceasta, se descoperă încotro îi împinge firea lor, cu toate că, datorită dorințelor neprecise, ei se îndreaptă cînd într-o parte, cînd într-alta. Acolo sînt oameni înțelepți care le pun copiilor la îndemînă lucruri pe potriva lor; ei le scurtează ocolurile, care foarte lesne pot abate pe om de la destinația sa.

Apoi, continuă el, nădăjduiesc că de la acel centru, admirabil organizat, vei fi îndrumat spre locul unde se afla acea sărmană fată, care a produs o impresie atît de deosebită asupra prietenului dumitale; împins de simțul său moral și de reflecțiune, el a înălțat atît de sus pe acea ființă nevinovată și nenorocită, încît a fost nevoit să facă din existența ei scopul și ținta propriei sale vieți. Sper că vei izbuti să-l liniștești, căci providența are o sută de mijloace de a ridica pe cei căzuți și de a îndrepta pe cei abătuți la pămînt. Soarta noastră seamănă adesea cu un pom în timpul iernii. Văzîndu-i înfățișarea jalnică, cine ar crede că ramurile-i înghețate, crăcile uscate vor înverzi primăvara, că vor da flori și apoi fructe? Și totuși nădăjduim, știm că va fi așa.

Cartea a doua

Capitolul întîi

PEREGRINII au luat drumul indicat de itinerar și au ajuns cu bine la hotarul provinciei în care aveau să vadă atîtea lucruri extraordinare; de cum au intrat, au dat de un ținut foarte fertil, prielnic agriculturii pe colinele blînde, oieritului în munții înalți și creșterii cornutelor în văile largi. Era în preajma secerișului și recolta se arăta pretutindeni bogată; dar ceea ce i-a mirat de la început era că nu vedeau la muncă nici femei, nici bărbați, ci numai copii și tineri, care se pregăteau pentru o recoltă bogată și pentru serbarea plină de veselie în cinstea ei. Călătorii au salutat pe unii și pe alții, întrebîndu-i de superiorul lor, dar nimeni nu știa unde-l puteau găsi. Adresa de pe scrisoarea lor suna: Superiorului sau celor trei. Băieții n-au putut să-i lămurească nici în această privință, dar i-au îndrumat la un supraveghetor, care tocmai se pregătea să încalece. Călătorii i-au spus ce treabă aveau; se pare că felul deschis de a fi al lui Felix i-a plăcut supraveghetorului și au plecat cu toții călare mai departe.

Wilhelm observase o mare varietate de forme și culori în îmbrăcămintea copiilor, ceea ce dădea întregii armate de mărunței un aspect ciudat; avea chiar de gînd să-l întrebe pe însoțitorul lor despre această particularitate, cînd a remarcat ceva și mai ciudat: toți copiii, indiferent cu ce ar fi fost ocupați, lăsau lucrul la o parte și se întorceau cu anumite gesturi, deosebite unele de altele, către grupul ce se apropia, dar era ușor de ghicit că se adresau superiorului lor. Cei mai mici își încrucișau brațele pe piept și se uitau veseli la cer, cei mijlocii stăteau cu brațele la spate și priveau zîmbind spre pămînt; ceilalți stăteau drepți și mîndri, cu brațele de-a lungul corpului, își întorceau capul spre dreapta și se așezau în rînd, pe cînd cei dintîi rămîneau izolați, acolo unde se aflau.

După ce s-au oprit și au descălecat, tocmai la locul unde cîțiva copii luaseră poziții diferite, sub ochiul superiorului lor, Wilhelm a întrebat ce semnificație aveau acele gesturi. Felix se grăbi să întrebe vesel:

— Eu ce poziție trebuie să iau?

— În orice caz, răspunse supraveghetorul, la început îți pui mîinile la piept și te uiți în sus cuminte și frumos, fără să-ți miști privirea. Copilul ascultă, dar strigă îndată:

— Nu-mi prea place; acolo sus nu văd nimic; și ține mult? Ba da! se veseli el, văd o pereche de ulii care zboară de la apus la răsărit; nu-i așa că-i semn bun?

— După cum vrei s-o iei și după cum te vei purta, zise supraveghetorul; acum amestecă-te printre ceilalți, fă și tu ca ei. La un semn al lui, copiii își părăsiră poziția și își reluară ocupațiile sau joaca.

— Ai vrea și ai putea oare să-mi explici lucrul care mă uimește aici? întrebă Wilhelm. Văd bine că gesturile și pozițiile astea sînt un fel de saluturi, cu care copiii te primesc.

— Foarte adevărat, răspunse supraveghetorul, sînt saluturi ce-mi indică deîndată pe ce treaptă de învățămînt se află fiecare dintre acești băieți.

— Dar poți să mă lămurești, interveni Wilhelm, care-i semnificația acestei gradări, căci se vede bine că e vorba de așa ceva.

— Asta-i privește pe alții mai mari decît mine, răspunse supraveghetorul. Însă pot să te asigur că nu sînt schime fără noimă, ci, dimpotrivă, ele sînt explicate copiilor, dacă nu în înțelesul lor cel mai înalt, cel puțin atît cît să le poată pricepe și să le fie de folos; în același timp, fiecare are îndatorirea să țină pentru el lămuririle ce s-a găsit cu cale să i se dea. Copiii nu trebuie să flecărească despre aceste lucruri nici cu străinii, nici între ei; altfel, învățătura se modifică într-o sută de feluri. În afară de asta, secretul are foarte mari avantaje: căci dacă-i explici omului deîndată toate, ajunge să creadă că nu mai rămîne nimic de descoperit. Cu unele secrete, chiar cînd sînt dezvăluite, trebuie să te porți cu băgare de seamă, acoperindu-le cu mister și tăcere, căci aceasta are influență asupra modestiei și bunelor purtări.

— Te înțeleg, răspunse Wilhelm; de ce n-am aplica la cele sufletești ceea ce e atît de necesar cînd e vorba de cele trupești? Dar poate ai putea să-mi satisfaci curiozitatea în altă privință. Am fost izbit de marea varietate a costumelor, din punctul de vedere al croielii și culorii; totuși, nu văd toate culorile, ci numai unele, în toate nuanțele lor, de la cele mai deschise la cele mai închise. Am mai observat că nu poate fi vorba de o indicație a diferențelor de vîrstă, sau a celor de merit, deoarece în unele grupe băieții, și mari și mici, poartă veșminte de aceeași croială și culoare, pe cînd acei care fac aceleași gesturi n-au haine la fel.

— Și în această privință, răspunse însoțitorul, nu-ți pot spune mai mult; dar sînt sigur că, pînă la plecare, vei fi luminat asupra tuturor lucrurilor pe care dorești să le afli.

Au continuat după aceea să-l caute pe superior, de a cărui urmă credeau că au dat; pe măsură ce înaintau, străinul trebui, vrînd-

nevrînd, să ia seama la un cîntec ce răsuna din ce în ce mai tare. Orice făceau băieții, la orice muncă s-ar fi aflat, ei cîntau mereu și chiar se părea că la fiecare activitate intonau un anumit cîntec și că acesta era pretutindeni același cînd împrejurările erau la fel. Dacă mai mulți băieți lucrau laolaltă, atunci se acompaniau pe rînd; către seară au dat și de dansatori, ai căror pași erau însuflețiți și îndrumați de coruri. Felix cînta şi el, umblînd călare, și nu cînta prea rău; lui Wilhelm îi plăcea petrecerea asta, ce însuflețea întregul ținut.

— Se vede, îi spuse el însoțitorului, că se acordă multă grijă învățării muzicii, căci altfel o asemenea virtuozitate n-ar fi atît de răspîndită și de bine dezvoltată.

— Firește, răspunse acesta, la noi cîntecul e prima treaptă a educației; toate celelalte sînt legate și înlesnite prin cîntec. La noi bucuriile cele mai simple, ca și învățăturile cele mai simple sînt întipărite în mintea copiilor pe calea muzicii; chiar și instrucția religioasă și morală o transmitem pe această cale. În același timp, metoda are și alte avantaje, care dau rezultate de sine stătătoare; deprinzîndu-i pe copii să noteze pe tablă sunetele pe care le scot și, în alte ocazii, să-și regăsească în gîtlej sunetele după note, apoi să potrivească textul sub ele, noi le exersăm în același timp mîna, urechea și ochiul, așa că ajung mai repede decît se crede la un scris corect și frumos. Și cum toate acestea se practică și se imită după o măsură exactă şi numere precis determinate, ajung să priceapă importanța geometriei și a aritmeticii mult mai repede decît pe orice altă cale. De aceea, dintre toate disciplinele imaginabile, am ales muzica vocală ca element de bază al educației noastre, căci de la ea pornesc drumuri la fel de lesnicioase în toate direcțiile.

Wilhelm căută să se informeze şi mai mult şi nu-și ascunse mirarea că nu aude nici un fel de muzică instrumentală.

— Muzica instrumentală nu-i neglijată la noi, răspunse supraveghetorul, dar este practicată numai într-un anume district, într-o vale frumoasă; și chiar acolo am avut grijă ca diferitele instrumente să fie predate în locuri depărtate unele de altele. Mai cu seamă disonanțele începătorilor au fost izgonite în locuri singuratice, unde nu pot aduce la disperare pe nimeni; căci, trebuie să recunoști și dumneata, în societatea civilizată de la oraş nu-i tortură mai cumplită decît vecinătatea cu un flautist sau violonist novice.

Începătorii noștri, din sentimentul lăudabil că nu doresc să fie povară pentru nimeni, se retrag de bunăvoie în singurătate pe timp mai scurt sau mai lung și, separați unii de alții, se silesc să-și merite dreptul de a reintra în lumea populată; de aceea, din cînd în cînd, li se îngăduie să facă o probă, lucru care mai întotdeauna e încunu-

nat de succes, căci noi ne îngrijim a dezvolta în ramura aceasta, ca și în celelalte discipline, sentimentul de rușine și jenă. Mă bucur că fiul dumitale posedă o voce plăcută; asta îi va ușura mult restul.

Ajunseră într-un loc unde Felix trebuia să se oprească și să încerce acomodarea cu ceilalți copii, pînă ce s-ar fi hotărît admiterea lui definitivă; auziră încă de departe un cîntec vesel; era un joc, cu care petreceau copiii în ceasul de recreație. Ei intonau cu toții un cor, la care fiecare membru al unui cerc larg participa cu voce veselă, clară și justă, ascultînd de semnele dirijorului. Acesta îi întrerupea de multe ori pe neașteptate pe cîntăreți, oprind corul la un semn, atingînd cu bagheta pe cîte un participant și cerîndu-i să potrivească imediat singur un alt cîntec în același ton și spirit cu cel dinainte. Cea mai mare parte dintre copii arăta multă dibăcie, cei care nu izbuteau dădeau un gaj, fără să fie luați în rîs. Felix, foarte copilăros, se amestecă printre ei și o scoase la capăt destul de binișor. Apoi i se dădu să execute primul fel de salut; își așeză îndată mîinile pe piept și se uită în sus, dar cu un aer atît de comic încît se vedea bine că încă nu-i încolțise în suflet înțelesul tainic al acelui gest.

Locul agreabil, primirea bună, drăgălășenia tovarășilor de joacă, toate îi plăcură băiatului, așa că n-a fost prea mîhnit cînd a văzut că tatăl său pleacă; era aproape mai trist că i s-a luat calul; dar se liniști, aflînd că nu putea să-l păstreze în districtul acela; în schimb i se făgădui că va regăsi cînd nici n-are să s-aștepte, dacă nu chiar același cal, apoi sigur un altul asemănător, vioi și bine dresat.

Cum nu era chip să-l găsească pe superior, însoțitorul îi spuse lui Wilhelm:

— Acum trebuie să te părăsesc, ca să-mi văd de treburi; totuși te voi duce la cei trei, care prezidează sanctuarele noastre; scrisoarea dumitale le este adresată și lor și, adunați la un loc, îl reprezintă pe superior. Wilhelm ar fi dorit să afle mai înainte ce e cu sanctuarele, dar supraveghetorul îi spuse: Cei trei, ca răspuns la încrederea ce ne-o arăți lăsîndu-l în seama noastră pe băiat, îți vor dezvălui desigur cele de cuviință, cu înțelepciune și dreptate. Obiectele vizibile de venerat, pe care le-am numit sanctuare, sînt cuprinse într-un district anume; ele nu sînt amestecate cu nimic, nu sînt tulburate de nimic. Numai în anumite epoci ale anului li se îngăduie elevilor să pătrundă acolo, potrivit cu gradul educației lor, pentru a se instrui teoretic și practic, așa că, plecînd, duc cu ei o impresie suficientă, pentru ca o bucată de vreme să fie susținuți în exercitarea îndatoririlor lor.

Wilhelm se opri la poarta unui zid înalt, ce înconjura un platou împădurit; la un anume semnal, poarta cea mică se deschise și un om grav și impunător îl primi pe prietenul nostru. Acesta se văzu înaintea unei peluze întinse, de un verde strălucitor, umbrită de arbori și arbuști de diferite soiuri, astfel că zidul impresionant și clădirile arătoase aproape că dispăreau sub vegetația aceea bogată; cei trei, care au sosit pe rînd, i-au făcut o primire amabilă, apoi s-a înfiripat o convorbire, la care toți și-au adus contribuția, dar pe care noi ne vom mulțumi s-o rezumăm.

— Deoarece ni-l încredințezi pe fiul dumitale, au spus ei, sîntem datori să te lăsăm să pătrunzi mai adînc felul nostru de a proceda. Ai observat unele aspecte exterioare, ce nu se înțeleg de la prima vedere; care dintre acestea dorești să ți se lămurească întîi?

— Am remarcat niște gesturi de salut cuviincioase, dar bizare și aș dori să le cunosc semnificația; la dumneavoastră, desigur că cele exterioare au legătură cu cele lăuntrice și invers; explicați-mi această legătură.

— Copiii sănătoși și de neam bun, i se răspunse, au multe calități. Natura a dăruit fiecăruia dintre ei tot ce-i necesar pentru a rezista în viață; datoria noastră este să dezvoltăm aceste daruri deși, adesea, ele se dezvoltă mai bine cînd sînt lăsate în voia lor. Dar este un lucru pe care nimeni nu-l aduce cu sine în lume și tocmai de acest lucru depinde ca omul să devină om din toate punctele de vedere. Dacă dumneata îl poți găsi și singur, spune-l. Wilhelm se gîndi puțin, apoi clătină din cap.

După ce îi dădură un răgaz potrivit, cei trei exclamară:

— *Respectul!* Wilhelm tresări uimit. Respectul! repetară ei. Lipsește tuturor, poate că-ți lipsește și dumitale.

Ai văzut trei feluri de gesturi și noi îi învățăm pe copii trei feluri de respect care, cînd se unesc și formează un tot, ajung la cel mai înalt grad de putere și eficacitate. Primul este respectul de cele ce se află deasupra noastră. Ținuta aceea cu brațele încrucișate la piept și privirea voioasă înălțată spre cer o impunem copilașilor și, în același timp, așteptăm de la ei mărturia că acolo sus îl află pe Dumnezeu, care e reprezentat prin părinți, profesori și supraveghetori și se manifestă prin ei. Al doilea, respectul de cele ce se află sub noi. Mîinile împreunate la spate, ca și cum ar fi legate între ele și privirea zîmbitoare, lăsată în jos, spun că la pămînt trebuie să te uiți cu seninătate; el ne dă mijloacele să ne hrănim; el ne oferă bucurii nespuse, dar ne aduce și dureri nenumărate. Cînd cineva, din vina lui, sau fără vină, își pricinuiește o vătămare trupească, dacă alții îl rănesc cu premeditare sau întîmplător, dacă ceva neîn-

sufleţit îi iscă o durere, să se gîndească bine: sînt primejdii care-l vor însoţi toată viaţa. Dar noi îl eliberăm pe elev de amintita poziţie cît mai repede cu putinţă de îndată ce sîntem convinşi că lecţia referitoare la acest grad l-a impresionat suficient; atunci însă îi spunem să aibă curaj să se întoarcă spre camarazii săi şi să ia exemplul lor. De aceea stă drept şi îndrăzneţ, căci nu mai e izolat în chip egoist, numai laolaltă cu semenii săi va putea înfrunta viaţa. La aceste lămuriri nu mai avem nimic de adăugat.

— Mi-e limpede! replică Wilhelm; de asta gloata e nenorocită, pentru că se complace în rea-voinţă şi bîrfeală; cine se lasă în voia lor ajunge repede la indiferenţă faţă de Dumnezeu, la dispreţuirea lumii, la ura faţă de semeni, iar adevăratul, autenticul, necesarul amor-propriu degenerează în vanitate şi aroganţă. Cu toate acestea, continuă Wilhelm, îngăduiţi-mi să fac o singură obiecţie. Teroarea popoarelor primitive în faţa puternicelor fenomene naturale şi a altor evenimente inexplicabile şi misterioase n-a fost considerată totdeauna ca un germene, din care trebuie să se dezvolte treptat un sentiment mai înalt, o concepţie mai pură?

La aceasta i s-a răspuns:

— Teama e conformă cu natura, dar nu şi respectul; te temi de o fiinţă puternică, fie că e cunoscută sau nu; cel tare caută să se lupte cu ea, cel slab s-o evite; amîndoi nu doresc decît să scape de această fiinţă şi se simt fericiţi dacă au înlăturat-o pentru scurtă vreme, cînd deci fiinţa lor şi-a căpătat întrucîtva libertatea şi independenţa. Omul primitiv repetă această operaţie de o sumedenie de ori în viaţa sa; cînd e cuprins de teamă, năzuieşte spre libertate; din libertate recade în teamă şi aşa se învîrte în loc. E uşor să-ţi fie frică, dar e penibil; să respecţi e dificil, dar liniştitor. Omul se hotărăşte anevoie să respecte sau mai degrabă nu se hotărăşte niciodată; respectul e un simţ superior, pe care trebuie să-l adauge naturii sale şi care nu se dezvoltă de la sine decît la anumiţi oameni favorizaţi; ei au fost socotiţi totdeauna din această pricină drept sfinţi, drept zei. În acesta constă meritul, rostul tuturor religiilor adevărate, care nu sînt decît trei, după obiectul spre care îşi îndreaptă cultul.

Cei trei bărbaţi îşi întrerupseră expunerea. Wilhelm rămase o vreme pe gînduri; cum însă nu se încumeta să interpreteze sensul acestor ciudate cuvinte, el rugă pe demnitari să continue, ceea ce aceştia acceptară imediat.

— Noi nu sîntem de acord cu religiile care se bazează pe teamă, spuseră ei. Dacă în sufletul omului stăpînesc respectul şi veneraţia, el poate, respectînd pe altcineva, să se respecte pe sine însuşi; pentru că el nu este în discordanţă cu sine ca în

cazul precedent. Religia care se bazează pe ceea ce este deasupra noastră o numim etică, ea este religia de început a popoarelor și, orice nume ar purta, cea dintîi desprindere reușită de umilitoarea teamă. A doua religie, bazată pe respectul a ceea ce e egal cu noi, o numim filozofică; pentru că filozoful, ca intermediar, trebuie să coboare spre el ce e deasupra și să ridice ce e sub noi, căci numai astfel își merită numele de înțelept. El trăiește în sens cosmic cu adevărul, prin aceea că pătrunde relațiile cu cei de-o seamă și deci cu întreaga umanitate, ca și relațiile cu celelalte ambianțe terestre, necesare sau întîmplătoare. Vorbind acum de cea de a treia religie, bazată pe respectul pentru ce e sub noi, pe aceasta o numim creștină, pentru că în religia creștină iese la iveală în cea mai largă măsură o asemenea atitudine; ea este o culme la care s-a putut și a trebuit să se ajungă. Dar ea pretinde nu să accepți sub tine pămîntul și să-ți închipui că locul tău de baștină e superior, ci să recunoști drept divine micimea și sărăcia, batjocura și disprețul, infamia și mizeria, suferința și moartea, mai mult chiar, să venerezi și să îndrăgești însuși păcatul sau crima drept promotoare ale sacralului, nu ca impedimente ale lui. Urme ale unei astfel de atitudini se găsesc, ce-i drept, de-a lungul timpurilor, urma însă nu-i totuna cu țelul, și dacă acesta a fost odată atins, omenirea nu mai poate da înapoi, așa că se poate spune că, odată apărută, religia creștină nu mai poate dispărea și că, odată încorporată divin, nu mai poate fi dizolvată.

— Și pe care dintre aceste religii o adoptați în special? întrebă Wilhelm.

— Pe toate trei, răspunseră venerabilii, căci toate la un loc formează propriu-zis adevărata religie; din aceste trei feluri de respect izvorăște respectul suprem, respectul de sine însuși; și cele trei feluri se dezvoltă din nou din acesta; astfel omul ajunge la cel mai înalt punct pe care e capabil să-l atingă; astfel se poate socoti pe sine însuși drept creația cea mai perfectă a lui Dumnezeu și a naturii și se poate menține pe această culme, fără a fi din nou atras spre vulgaritate prin orgoliu și egoism.

— O asemenea doctrină, dezvoltată în acest mod, nu mă surprinde, răspunse Wilhelm; ea se acordă cu toate cele auzite ici și colo în lume, numai că dumneavoastră unificați ceea ce alții despart.

— O mare parte a lumii profesează această doctrină, deși fără s-o știe, răspunseră cei trei.

— Cum asta și unde? întrebă Wilhelm.

— În *Crez*, răspunseră cei trei cu glas tare. Căci primul articol este etnic și se referă la toate popoarele; al doilea este creștin și e pentru cei ce luptă cu suferința și sînt glorificați prin ea; în sfîrșit,

al treilea propovăduieşte comuniunea spirituală a sfinţilor, adică a celor mai buni şi mai înţelepţi. De aceea, nu-i oare potrivit să le socoţi pe cele trei fiinţe divine, sub al căror nume şi simbol sînt exprimate aceste convingeri şi făgăduieli, drept cea mai înaltă unitate?

— Vă mulţumesc, spuse Wilhelm, că binevoiţi să-mi explicaţi atît de clar şi logic aceste lucruri, ca unui om matur, căruia aceste trei doctrine nu-i sînt străine; şi cînd mă gîndesc că le daţi copiilor nişte învăţături atît de înalte, mai întîi într-o formă naturală, apoi sub aspectul lor simbolic, iar la urmă deşteptaţi în ei înţelesul lor suprem, nu pot decît să vă aprob cu căldură.

— E foarte drept, răspunseră venerabilii; trebuie să mai afli însă ceva, pentru a fi convins că fiul dumitale a intrat pe mîinile cele mai bune. Dar asta să rămînă pentru mîine dimineaţă. Odihneşte-te şi întremează-te, pentru ca mîine în zori să ne poţi urma în sanctuar, mulţumit şi în deplinătatea puterilor omeneşti.

Capitolul al doilea

Condus de cel mai bătrîn dintre cei trei, Wilhelm intră printr-un portal monumental într-o sală rotundă sau mai degrabă octogonală, care era atît de bogat împodobită cu picturi, încît oaspetele rămase uimit. Înţelese cu uşurinţă că tot ce vedea avea o semnificaţie importantă, deşi n-o putea descifra imediat. Avea chiar de gînd să-l întrebe pe însoţitor, cînd acesta îl pofti să treacă într-o galerie laterală, care răspundea într-o parte spre o grădină vastă, plină de flori. Pereţii atrăgeau totuşi privirile mai mult decît podoabele naturale ale grădinii, căci erau pe de-a-ntregul acoperiţi de picturi, şi noului-sosit nu i-a trebuit mult timp pentru a observa că subiectul acestor tablouri fusese luat din cărţile sfinte ale israeliţilor.

— Aici, zise bătrînul, predăm acea religie pe care am numit-o, pe scurt, etnică. Conţinutul ei se găseşte în istoria omenirii, aşa cum învelişul ei se găseşte în evenimente. O înţelegi foarte bine, văzînd reîntoarcerea ciclurilor în istoria tuturor popoarelor.

— După cît observ, spuse Wilhelm, i-aţi făcut poporului israelit onoarea de a lua istoria sa drept bază a acestei demonstraţii, sau, mai degrabă, aţi făcut din ea obiectul ei principal.

— Într-adevăr, răspunse bătrînul, vei putea remarca pe socluri şi frize că au fost reprezentate mai degrabă fapte şi întîmplări

simfronice[15] decît sincronice, căci la toate popoarele apar evenimente, analoge ca sens şi însemnătate. Astfel, pe peretele principal îl poţi vedea pe Abraham, care e vizitat de către zeii săi sub chipul unor adolescenţi frumoşi; iar acolo sus, pe friză, pe Apollo, printre păstorii lui Admet; din aceasta putem învăţa că zeii, atunci cînd se arată oamenilor, de obicei trec printre aceştia fără a fi recunoscuţi.

Amîndoi păşiră mai departe. Wilhelm găsea mereu subiecte cunoscute, dar prezentate mai viu şi mai explicit decît fusese el obişnuit să le vadă. Numai despre cîteva ceru lămuriri; dar nu s-a ferit de a întreba din nou de ce aleseseră istoria israelită înaintea tuturor celorlalte. Bătrînul răspunse:

— Dintre toate religiile păgîne, căci şi religia israelită e păgînă, aceasta are cele mai mari merite: îţi voi pomeni numai de unele. La scaunul etnic al judecăţii, la scaunul judecăţii Dumnezeului popoarelor, nu se va pune întrebarea dacă e naţiunea cea mai bună, cea mai însemnată, ci numai dacă dăinuieşte, dacă s-a menţinut. Poporul israelit n-a fost niciodată prea vrednic, lucru pe care i l-au aruncat în faţă de o mie de ori îndrumătorii, judecătorii, fruntaşii şi profeţii săi; are puţine virtuţi şi foarte multe dintre defectele altor popoare; dar în ce priveşte independenţa, tăria şi curajul, iar dacă toate acestea nu mai au valoare, în ce priveşte tenacitatea, e fără pereche. E cel mai perseverent popor de pe pămînt; este, a fost şi va fi, pentru a cinsti de-a lungul tuturor veacurilor numele lui Iehova. De asta am făcut din el modelul, figura centrală, căruia celelalte popoare nu-i slujesc decît drept cadru.

— Nu se cade să vă contrazic, replică Wilhelm, căci dumneavoastră sînteţi cel în măsură să mă instruiţi. De aceea, vă rog să-mi dezvăluiţi şi celelalte merite ale acestui popor, sau mai bine zis, ale istoriei şi religiei lui.

— Un merit capital, răspunse venerabilul, îl constituie admirabila colecţie a cărţilor sale sfinte. Ele sînt atît de potrivite laolaltă, încît din cele mai disparate elemente rezultă iluzia unui întreg. Sînt destul de complete, pentru a-ţi da satisfacţie, destul de fragmentate, pentru a-ţi îmboldi curiozitatea; destul de barbare, pentru a aţîţa, destul de delicate, pentru a îmblînzi; şi cîte alte însuşiri contradictorii nu sînt de lăudat în cărţile acestea, în cartea aceasta!

Seria picturilor principale, ca şi raporturile cu picturile cele mici de deasupra şi dedesubt, îi dădeau oaspetelui atîta de gîndit, că de-abia putea fi atent la comentariile interesante prin care se părea că însoţitorul său căuta mai degrabă să-i abată atenţia decît să i-o fixeze asupra obiectelor.

— Trebuie să-ţi mai pomenesc, îi mai spuse bătrînul în treacăt, încă unul din avantajele religiei israelite, anume că nu-l materializează pe Dumnezeu în nici o formă, lăsîndu-ne astfel libertatea să-i dăm un chip omenesc demn şi, în schimb, să reprezentăm idolatria ticăloasă prin chipuri de animale şi monştri.

Printr-o scurtă plimbare în această galerie, prietenul nostru îşi reîmprospătase istoria universală şi, cu acest prilej, mai aflase cîte ceva nou în legătură cu unele evenimente. Astfel, prin conectarea tablourilor, prin reflecţiile însoţitorului său, i s-au trezit în minte o seamă de puncte de vedere noi; el se bucura că, printr-o reprezentare senzorială atît de valoroasă, Felix îşi va însuşi pe toată viaţa cunoaşterea evenimentelor mari, importante şi memorabile, ca şi cum ar fi trăit în preajma lor. Pînă la urmă, Wilhelm privi aceste tablouri numai cu ochii copilului, şi din punctul acesta de vedere satisfacţia lui a fost deplină. Tot privind, cei doi ajunseră la epocile triste şi tulburi şi, în sfîrşit, la dărîmarea Ierusalimului şi a templului, la masacre, exod şi la sclavia întregii mase a acestui neam perseverent. Soarta ce a avut după aceea era reprezentată cu abilitate în sens alegoric, căci o reprezentare istorică, reală, ar fi ieşit din limitele artei nobile.

Aici se termina valoroasa galerie, şi Wilhelm rămase foarte uimit văzînd că ajunsese la capăt.

— Găsesc o lipsă în această reprezentare istorică, zise el însoţitorului său. Aţi dărîmat templul din Ierusalim şi aţi împrăştiat poporul, fără a înfăţişa pe omul divin care, cu puţin înainte, mai predica în înseşi acele locuri, şi căruia, cu puţin înainte, nu i se dădea ascultare.

— Dacă am fi făcut ceea ce doreşti dumneata, ar fi fost o greşeală. Viaţa omului divin de care vorbeşti nu are nici o legătură cu istoria lumii din timpul său. Era o viaţă particulară, iar învăţătura lui se adresa unor izolaţi. Ceea ce se petrece în public cu mulţimile aparţine istoriei universului, religiei universale, pe care noi o socotim prima religie. Ce se petrece înlăuntrul indivizilor izolaţi aparţine celei de a doua religii, religiei înţelepţilor; o asemenea religie e aceea pe care a predicat-o şi a practicat-o Cristos, atît timp cît a sălăşluit pe pămînt. De aceea ce este exterior se termină aici şi acum îţi voi dezvălui ceea ce-i înlăuntru.

O uşă se deschise şi ei pătrunseră într-o galerie asemănătoare, în care Wilhelm recunoscu imediat imaginile din cea de-a doua scriptură. Păreau a fi pictate de o altă mînă decît cele dintîi: figurile, mişcările, decorul, lumina şi culorile, toate erau mai blînde.

După ce au trecut pe dinaintea mai multor tablouri, bătrînul zise:

— Nu vezi fapte ori întîmplări, ci miracole și parabole. E o lume nouă, un aspect exterior diferit de cel dinainte și unul interior, care la celălalt lipsea cu totul. Prin minuni și parabole ni se deschide un univers nou. Primele transformă ceea ce-i obișnuit în extraordinar; ultimele prefac extraordinarul în ceva obișnuit.

— Poate veți avea bunăvoința, replică Wilhelm, să-mi tălmăciți aceste puține cuvinte mai pe larg, căci nu mă simt în stare s-o fac singur.

— Ele au un înțeles firesc, deși adînc, răspunse bătrînul. Cîteva exemple te vor ajuta să-l prinzi foarte repede. Nu-i nimic mai ordinar și mai obișnuit decît să mănînci și să bei; dimpotrivă, e extraordinar să înnobilezi o băutură sau să sporești o mîncare, așa fel ca să ajungă la o mulțime nenumărată. Nu-i nimic mai obișnuit decît bolile și informitățile trupești; dar să le vindeci, să le alini prin mijloace spirituale, sau asemănătoare spiritului, aceasta e extraordinar, și tocmai de aici se naște miracolul minunilor, anume că obișnuitul și extraordinarul, posibilul și imposibilul se contopesc într-un act unic. În pilde, în parabole, se-ntîmplă contrariul; aici sensul este ideea, conceptul, măreția, elementul extraordinar, inaccesibil, înalt. Cînd sensul se întrupează într-o formă comună, obișnuită, ușor de priceput, care ni se impune vie, prezentă, reală, încît putem să ne-o însușim, s-o cuprindem și s-o ținem pe loc, să ne purtăm cu ea cum ne purtăm cu ceva cunoscut, atunci e un al doilea fel de minune, care poate fi pe drept cuvînt așezată lîngă cea dintîi, dacă nu chiar înaintea ei. Căci aici învățătura este exprimată viu și nu poate isca nici o obiecție; nu e o părere despre ce e drept sau nedrept; este însăși dreptatea sau nedreptatea, incontestabile.

Această parte a galeriei era mai scurtă ori, mai precis, se întindea doar pe o pătrime din perimetrul curții interioare. Dar pe cînd în prima parte treceai numai, aici îți plăcea să zăbovești, îți plăcea să te plimbi în sus și în jos. Picturile nu erau tot atît de impresionante și de variate; dar cu atît mai mult te îmbiau să cauți sensul lor adînc și misterios. Cînd ajunseră la capătul galeriei, amîndoi vizitatorii făcură cale întoarsă și Wilhelm își exprimă obiecția că aici nu s-a mers decît pînă la cina cea de taină, pînă la despărțirea învățătorului de discipolii săi. El întrebă de urmarea istoriei.

— În orice învățătură pe care o predăm, răspunse bătrînul, noi despărțim ce se poate despărți; căci numai prin aceasta se poate naște la cei mai tineri ideea importanței lucrurilor. Și așa viața amestecă și încurcă toate; de aceea am separat și aici cu desăvîrșire viața acelui om sublim de sfîrșitul său. În viață, el apare ca un adevărat filozof — să nu fii izbit de această expresie — ca

un înțelept, în sensul cel mai înalt al cuvîntului. Stă neclintit pe poziția lui; își urmează calea neabătut, și în vreme ce-i înalță la el pe cei umiliți, în vreme ce împarte neștiutorilor, sărmanilor și bolnavilor din înțelepciunea, bogăția și puterea sa, părînd prin aceasta că se așază alături de ei, nu-și neagă, pe de altă parte, originea divină, are îndrăzneala să se asemene lui Dumnezeu, să declare că e Dumnezeu. În felul acesta, el uimește din tinerețe pe cei ce-l înconjoară, îi cîștigă de partea sa pe unii dintre ei, îi ațîță pe ceilalți împotriva lui și arată tuturor celor ce aspiră spre o anumită înălțare în viață și învățătură la ce se pot aștepta din partea lumii.

Cu aceste vorbe, bătrînul deschise o ușă și Wilhelm tresări uimit cînd se văzu iarăși în prima sală de la intrare. Își dădu seama că făcuseră înconjurul complet al curții.

— Nădăjduiam, zise el, că mă veți conduce pînă la capăt și văd că mă aduceți de unde am plecat.

— De data aceasta, zise bătrînul, nu-ți pot arăta mai mult, nici pe elevii noștri nu-i lăsăm să vadă mai mult, nu le explicăm decît ce-ai parcurs dumneata pînă acum; fiecărui copil i se cuvine ceea ce-i exterior, general și privitor la lume; ceea ce e lăuntric, cu deosebire spiritual și afectiv, e pentru cei care, o dată cu vîrsta, și-au dezvoltat într-o oarecare măsură rațiunea; iar restul, care nu-i arătat decît o singură dată pe an, îl împărtășim numai celor ce și-au terminat stagiul la noi. Ultima religie, care izvorăște din respectul pentru cele ce se află dedesubtul nostru, acea venerație a ceea ce-i respingător și odios și de care merită să fugi, o revelăm fiecăruia ca o zestre la intrarea sa în lume, pentru a ști unde s-o găsească, dacă va avea nevoie. Te invit să te întorci peste un an, pentru a asista la serbarea noastră generală și a vedea progresele fiului dumitale; atunci vei fi introdus și dumneata în sactuarul durerii.

— Îngăduiți-mi o întrebare, replică Wilhelm. Vreau să știu dacă așa cum ați prezentat viața acestui om divin ca un model, ați înfățișat și patimile, moartea sa, tot ca un exemplu de resemnare sublimă?

— Fără îndoială, răspunse bătrînul. Nu facem din asta nici un secret; dar noi tragem un zăbranic peste aceste patimi tocmai pentru că le venerăm atît de mult. Socotim că e o necuviință condamnabilă să expui acele instrumente ale supliciului și pe divinul martir la lumina soarelui care și-a acoperit fața atunci cînd o lume nelegiuită l-a silit să privească asemenea spectacol; nu-i îngăduit să te joci cu acele mistere adînci, în care se află ascunsă profunzi-

mea patimii divine, să flecărești despre ele, să le înzorzonezi și să n-ai astîmpăr pînă ce sublimul nu apare vulgar și dezgustător. Pentru moment, ți-am spus de-ajuns ca să te liniștești cu privire la fiul dumitale și ca să te convingi că-l vei regăsi mai mult sau mai puțin format, dar totuși într-un mod de dorit și că, în orice caz, nu-l vei găsi tulburat, șovăitor și nestatornic.

Wilhelm căzu pe gînduri în timp ce se opri la tablourile din vestibul, exprimîndu-și dorința să cunoască semnificația lor.

— Și cu asta îți rămînem datori pînă la anul, zise bătrînul; nu admitem pe nici un străin la lecțiile pe care le dăm copiilor în acest răstimp; dar cînd te vei întoarce, vei putea vedea cît socotesc oratorii noștri cei mai buni că e util să dezvăluie în public despre asemenea subiecte.

Îndată după această convorbire s-au auzit bătăi în poarta cea mică. Era supraveghetorul, care aducea calul lui Wilhelm; așa că prietenul nostru își luă rămas bun de la cei trei, care îl recomandară la despărțire supraveghetorului astfel: Dumnealui trebuie să fie socotit de acum înainte drept un prieten de-al nostru; știi ce ai de răspuns la întrebările sale, căci desigur că va dori să pătrundă încă multe lucruri pe care le-a văzut și le-a auzit la noi; cunoști limitele și scopul.

Într-adevăr, lui Wilhelm îi mai stăteau unele întrebări pe suflet, și se grăbi să le pună. Pe oriunde treceau, copiii luau aceleași poziții ca și în ajun; dar de data aceasta el observă, ce e drept, rareori doar, pe cîte un băiat care nu-l saluta pe supraveghetor cînd apărea, ci își vedea înainte de treabă și-l lăsa să treacă mai departe ca și cum nu l-ar fi observat. Wilhelm se interesă de cauza și de semnificația acestei excepții.

— Are într-adevăr o semnificație plină de tîlc, răpunse supraveghetorul, căci aceasta e cea mai gravă pedeapsă ce le-o aplicăm elevilor noștri; sînt declarați nedemni de a dovedi respect și îi obligăm să se arate grosolani și rău crescuți; dar ei fac tot ce pot ca să scape din această stare și-și îndeplinesc îndatoririle cu și mai mare sîrguință. Dacă totuși vreun băiat nesimțitor nu arată nici un interes pentru reîntoarcerea printre cei buni, atunci este trimis acasă, la părinți, cu un raport scurt, dar grăitor. Cel ce nu vrea să se adapteze legilor, trebuie să părăsească ținutul în care ele sînt în vigoare.

Un alt aspect trezi curiozitatea călătorului, ca și cu o zi înainte; anume, varietatea veșmintelor purtate de copii în ce privește culoarea și forma; se părea că aici nu domnește nici o gradație, căci unii, ce salutau variat, erau îmbrăcați la fel; iar alții, care salutau

în acelaşi chip, erau înveşmîntaţi diferit. Wilhelm se interesă de cauza acestei nepotriviri aparente.

— E un mijloc de a studia caracterul băieţilor, răspunse supraveghetorul. Cu toată stricteţea şi ordinea severă de aici, în această privinţă le lăsăm o oarecare libertate. Elevii pot să-şi aleagă din depozitele noastre de postavuri şi garnituri, culoarea care le place mai mult şi, în anumite limite, chiar forma şi croiala; sîntem foarte atenţi la această alegere, căci după culoare poţi recunoaşte caracterul oamenilor şi după croială felul de viaţă perferat. Dar o anumită particularitate a naturii omeneşti face ca o apreciere exactă să fie destul de dificilă; e vorba de spiritul de imitaţie, de tendinţa de a aparţine unui grup. Se întîmplă foarte rar ca un elev să se hotărască la ceva care nu s-a mai purtat; cei mai mulţi aleg ceva cunoscut, aleg ce văd la alţii. Dar şi această observaţie are importanţă pentru noi; prin asemenea semne exterioare, copiii se îndreaptă spre cutare sau cutare grup, se unesc cu unii sau cu alţii, şi astfel se evidenţiază dispoziţiile lor generale, iar noi aflăm spre ce înclină fiecare, ce exemplu vrea să urmeze.

S-a întîmplat cîteodată ca spiritele să tindă spre generalizare, o modă le domina pe celelalte şi toate particularităţile năzuiau să se piardă în uniformitate. Noi căutăm să punem stavilă unui asemenea curent, dar cu blîndeţe; lăsăm să se termine stocurile; dacă nu mai e chip de procurat cutare sau cutare postav, sau garnitură, scoatem la iveală ceva nou, ceva ispititor; prin culori luminoase şi croială scurtă, pe corp, îi atragem pe copiii vioi; prin nuanţe sobre şi modele largi, cu falduri bogate, îi atragem pe copiii ponderaţi, şi încetul cu încetul restabilim un echilibru. Căci sîntem cu totul împotriva uniformei; ea ascunde caracterul copiilor mai mult decît orice altă prefăcătorie şi îi împiedică pe superiorii lor să le cunoască particularităţilee

Vorbind despre acestea şi despre altele, Wilhelm ajunse la hotarul provinciei, şi anume la punctul de unde, după indicaţia bătrînului său prieten, trebuia s-o pornească spre adevărata lui ţintă.

La despărţire, supraveghetorul îi atrase atenţia lui Wilhelm că va trebui să aştepte pînă ce marea serbare va fi anunţată tuturor participanţilor în diferite chipuri. La serbare vor fi invitaţi toţi părinţii, iar elevii merituoşi vor fi lăsaţi să intre în viaţa neîngrădită şi neprevăzută. În acest fel ei ar putea vizita în voie şi celelalte locuri unde se preda învăţămîntul individual, după principii proprii şi în cadrul cel mai potrivit.

Capitolul al treilea

Pentru a fi pe placul onoratului public cititor, care de la o vreme preferă să fie distrat în episoade, ne-am gîndit întîi să prezentăm istorisirea ce urmează în capitole separate. Totuşi, considerînd legătura intimă a gîndurilor, sentimentelor şi faptelor, ne-am dat seama că bucata cere o expunere nefragmentată. Am dori ca ea să-şi atingă scopul şi totodată să arate limpede la sfîrşit că personajele acestei întîmplări, în aparenţă străină de istorisirea noastră de pînă acum, sînt foarte strîns legate de personajele pe care le cunoaştem de mult şi le iubim.

Bărbatul de cincizeci de ani

Maiorul intrase călare în curtea moşiei; Hilaria, nepoata sa, se şi afla acolo, ca să-l primească, lîngă scara ce ducea sus la castel. Mai să n-o recunoască; se făcuse mai mare şi mai frumoasă. Ea i se aruncă în braţe şi dînsul o strînse la piept cu dragoste de tată, grăbindu-se să se urce la mama fetei.

Baroana, sora lui, îl primi la fel de bucuroasă şi după ce Hilaria plecă repede să pregătească o gustare, maiorul declară vesel:

— De data asta, pot să-ţi spun în două cuvinte că lucrurile s-au rezolvat. Fratele nostru, marele mareşal, vede bine că n-o scoate la capăt nici cu fermierii, nici cu administratorii; el ne cedează nouă şi copiilor noştri moşiile încă din timpul vieţii. Ce-i drept,renta anuală pe care şi-o rezervă este cam mare, dar i-o putem plăti; încă de pe acum cîştigăm mult şi mai tîrziu vom cîştiga tot. Noua organizare va fi repede pusă la punct. Cum aştept să ies la pensie în curînd, văd iarăşi înaintea mea o viaţă activă care poate avea pentru noi şi pentru ai noştri avantaje mari. Putem să ne gîndim liniştiţi la viitorul copiilor, iar grăbirea căsătoriei lor nu depinde decît de noi şi de ei.

— Toate ar fi bune, zise baroana, dacă n-ar trebui să-ţi dezvălui un secret, pe care eu însămi l-am aflat abia acum. Inima Hilariei nu mai este liberă; din partea asta, fiul tău are puţin de sperat, sau chiar deloc.

— Ce spui? strigă maiorul, e cu putinţă? Noi ne dăm atîta osteneală ca să le asigurăm viitorul şi dragostea ne joacă asemenea feste? Spune-mi, draga mea, spune-mi repede cine-i omul care a putut captiva inima Hilariei? Dar e chiar atît de grav? Nu-i cumva o impresie trecătoare pe care putem nădăjdui s-o stingem?

— Mai întîi stai şi te gîndeşte puţin şi judecă, răspunse baroana, sporindu-i şi mai mult nerăbdarea, care ajunse la culme cînd Hilaria

intră cu servitorii aducînd micul dejun și făcînd astfel imposibilă o dezlegare imediată a enigmei.

Maiorul avu impresia că-și privește nepoata cu alți ochi decît înainte; se simțea aproape gelos pe fericitul al cărui chip se întipărise într-o inimă atît de încîntătoare. Nu mai avea poftă să mănînce și nici nu băgă de seamă că toate erau pregătite exact cum îi plăcea lui, așa cum obișnuia totdeauna să dorească și să ceară.

Din pricina tăcerii și a stingherelii celor doi, Hilaria își pierdu și ea veselia. Încurcată, baroana o atrase spre clavecin; dar felul de a cînta al Hilariei, plin de grație și simțire, abia i-a putut smulge maiorului cîteva aplauze. Nu aștepta decît să vadă expediate din cameră, cît mai repede, atît micul dejun cît și pe frumoasa copilă, așa că baroana se hotărî să curme situația, propunîndu-i fratelui ei o plimbare prin grădină.

De cum rămaseră singuri, maiorul reveni stăruitor la întrebarea lui dinainte; după o scurtă tăcere, sora sa îi răspunse zîmbind:

— Dacă vrei să descoperi pe fericitul pe care-l iubește, nu-i nevoie să cauți departe; e aici, aproape. Pe tine te iubește.

Maiorul rămase uluit, apoi exclamă:

— Ar fi o glumă nelalocul ei să mă convingi de un lucru care, dacă ar fi adevărat, m-ar încurca și m-ar nenoroci. Căci, deși îmi trebuie timp ca să-mi vin iar în fire, văd din *primul moment* cît de tulburate ar fi raporturile noastre printr-un eveniment atît de neașteptat. Singurul lucru care mă liniștește e convingerea că afecțiunile de felul acesteia nu sînt decît aparente, că îndărătul lor se ascunde o iluzie și că un suflet bun și drept își revine îndată din eroare, fie de la sine, fie cu ajutorul persoanelor rezonabile.

— Nu sînt de părerea asta, răspunse baroana; după toate simptomele, sentimentul de care e cuprinsă Hilaria e foarte serios.

— N-aș fi bănuit un sentiment atît de nenatural la o ființă atît de naturală, replică maiorul.

— Nu-i chiar atît de nenatural, zise sora sa. Mi-aduc aminte că și eu, în tinerețe, am făcut o pasiune pentru un bărbat chiar mai în vîrstă decît tine. Ai cincizeci de ani; nu-i deloc mult pentru un german; celelalte națiuni, mai vioaie, îmbătrînesc poate mai repede.

— Dar pe ce se bazează presupunerea ta? întrebă maiorul.

— Nu-i o presupunere, e o certitudine; te vei convinge încetul cu încetul.

Hilaria li se alătură și maiorul se simți, fără voie, iarăși în altă dispoziție. Prezența fetei îi era încă mai plăcută și mai scumpă decît pînă atunci; atitudinea ei îi părea mai afectuoasă și începu să dea crezare vorbelor surorii sale. Impresia aceasta îl încînta, deși nu voia nici s-o recunoască, nici să și-o îngăduie. Ce e drept,

Hilaria era foarte drăgălașă, amestecînd cu căldură, în atitudinea ei, timiditatea delicată față de un iubit cu libertatea nestingherită față de un unchi; căci îl iubea într-adevăr din toată inima. Grădina era în toată splendoarea ei de primăvară, și maiorul, care vedea atîția arbori bătrîni înfrunzind iar, putea să creadă în reîntoarcerea propriei sale primăveri. Și cine nu s-ar fi lăsat amăgit în prezența unei fete atît de fermecătoare!

Astfel și-au petrecut ziua împreună; toate micile întîmplări casnice au fost învăluite de starea lor afectivă; seara, după cină, Hilaria s-a așezat din nou la clavecin; maiorul o asculta cu alte urechi decît dimineața; o melodie se lega de alta, un cîntec se topea într-altul și abia miezul nopții izbuti să împrăștie mica adunare.

Cînd maiorul intră în camera sa, găsi toate așezate după vechile lui obiceiuri; ba chiar fuseseră aduse din alte încăperi și niște gravuri, în fața cărora zăbovise adesa cu plăcere; și cum începuse să devină atent, văzu că e îngrijit și răsfățat pînă în cele mai neînsemnate amănunte.

De data asta n-a mai avut nevoie decît de puține ore de somn; forțele lui vitale l-au trezit devreme. Dar acum observă deodată că o nouă ordine a lucrurilor aduce după sine o mulțime de neplăceri. De ani de zile nu-i spusese vreo vorbă aspră ordonanței sale, care ținea loc și de servitor și de camerier, căci totul decurgea normal, în cea mai strictă ordine. La ceasul hotărît, caii erau țesălați și adăpați, iar îmbrăcămintea maiorului curățată; dar stăpînul se sculase mai devreme și nimic nu mai era cum trebuie.

Pe urmă s-a mai adăugat și alt amănunt, ca să-i sporească maiorului nerăbdarea și proasta dispoziție. Pînă atunci fusese totdeauna mulțumit de sine și de servitorul său; acum însă, trecînd în fața oglinzii, nu se mai văzu așa cum ar fi dorit să fie. Trebui să recunoască fire de păr cărunt și i se păru că descoperă chiar cîteva zbîrcituri. Se frecă pe față și se pudră mai cu grijă decît de obicei dar, pînă la urmă, trebui să lase lucrurile așa cum erau. Apoi n-a fost mulțumit nici de îmbrăcăminte, nici de felul cum fusese curățată. Se mai găseau încă scame pe gheroc și praf pe cizme. Bietul servitor nu mai știa ce să spună și stătea prostit că vede înaintea lui un stăpîn atît de schimbat.

Cu toate aceste piedici, maiorul coborî destul de devreme în grădină. Nădăjduia s-o găsească acolo pe Hilaria; într-adevăr, o găsi. Fata îi oferi un buchet de flori, și el n-avu curajul s-o sărute și s-o strîngă la piept, ca de obicei. Se găsea în încurcătura cea mai plăcută din lume și se lăsa în voia sentimentelor, fără să se gîndească unde ar putea să-l ducă.

Baroana de asemenea nu întîrzie să se arate; întinzîndu-i fratelui său un bilet, pe care tocmai i-l adusese un curier, îi spuse veselă:

— Nici nu bănuiești ce vizită ne anunță biletul ăsta!

— Hai, spune repede! o îndemnă maiorul, și află că un prieten vechi, actor de meserie, călătorind prin apropiere, are intenția să-i viziteze pentru scurtă vreme.

— Sînt curios să-l revăd, declară maiorul; nu mai e deloc tinerel și aud că tot mai joacă roluri de juni.

— Trebuie să aibă vreo zece ani mai mult decît tine, spuse baroana.

— După toate cîte îmi amintesc, chiar așa și este, replică maiorul.

N-a trecut mult și a apărut un bărbat sprinten, bine făcut și plăcut la înfățișare. În clipa revederii, prietenii au șovăit un moment, dar s-au recunoscut repede și discuția s-a însuflețit. S-au pornit îndată pe tot felul de amintiri, pe istorisiri, pe întrebări și pe lămuriri; și-au făcut reciproc cunoscut situațiile actuale și curînd s-au simțit ca și cum nu s-ar fi despărțit niciodată.

Cronica secretă ne spune că, odinioară, pe cînd era un tînăr foarte frumos și agreabil, acest om avusese fericirea, sau nefericirea, să placă unei doamne din înalta societate; că, din această pricină, intrase în încurcături și primejdii din care îl scăpase cu bine maiorul, tocmai în clipa în care îl amenința soarta cea mai tragică. De aceea rămăsese recunoscător pe veci atît prietenului, cît și surorii lui, căci dînsa îl făcuse să fie precaut, prevenindu-l la timp.

Înainte de masă, bărbații au fost lăsați singuri. Maiorul se uitase cu admirație, ba întrucîtva cu uimire, la înfățișarea vechiului său prieten, în tot și în parte. Părea că nu se schimbase defel și nu era de mirare că putea să mai apară încă pe scenă ca tînăr amorez.

— Mă privești cu mai multă atenție decît s-ar cuveni, îi spuse în sfîrșit actorul; mi-e tare teamă că găsești prea mare deosebirea față de cum arătam altădată.

— Nicidecum, răspunse maiorul; mai degrabă sînt plin de admirație văzînd înfățișarea ta cu mult mai proaspătă și mai tinerească decît a mea; doar erai un om în toată puterea cuvîntului atunci cînd eu, cu îndrăzneala unui băiețandru, ți-am sărit în ajutor cu prilejul unor anumite încurcături.

— E vina ta, răspunse actorul; e vina tuturor celor ca tine; și dacă pentru asta nu e cazul să fiți pedepsiți, meritați totuși o mustrare. Oamenii se gîndesc numai la ce e necesar; ei vor să fie, nu să și pară. E foarte bine, atît timp cît ești cineva. Dar cînd, la

urmă, existența începe să se recomande prin aparență, care e încă şi mai trecătoare, atunci fiecare își dă seama că n-ar fi făcut rău dacă nu și-ar fi neglijat într-atît exteriorul în favoarea interiorului.

— Ai dreptate, replică maiorul, abia stăpînindu-şi un oftat.

— Poate că nu întru totul, spuse tînărul în vîrstă; în meseria mea, ce e drept, ar fi de neiertat să nu-ți menții înfățișarea atît timp cît e cu putință. Însă voi, ceilalți, aveţi motive să vă preocupați de alte lucruri, mai importante şi mai durabile.

— Totuși sînt împrejurări, zise maiorul, cînd te simţi tînăr sufletește și ai fi bucuros să-ţi poţi reîntineri şi înfățișarea exterioară.

Cum noul-sosit nu putea bănui adevărata stare de spirit a maiorului, luă această reflecție ca venind de la un militar și continuă, dezvoltîndu-și ideea că în armată înfățișarea contează mult și că ofițerul, care are atîta grijă de ținuta lui, ar putea da oarecare atenţie atît pielii cît şi părului său.

— De pildă, spuse el, e de neiertat că tîmplele îţi sînt cărunte de pe acum, că ici şi colo ţi se arată zbîrcituri și că țeasta amenință să-ți devină cheală. Uită-te la mine! Sînt un drac bătrîn, dar vezi ce bine m-am ținut! şi totul fără nici o vrăjitorie și cu mult mai puțină osteneală și grijă decît cheltuieşti zilnic pentru ca să-ţi faci rău sau să te plictisești.

Maiorul găsea această conversație întîmplătoare prea interesantă pentru a căuta s-o curme repede; totuşi, chiar față de o cunoștință atît de veche, nu continuă decît încetul cu încetul și cu prudență.

— Din păcate, am neglijat acest lucru! mărturisi el, și acum e prea tîrziu; trebuie să mă resemnez, dar socot că n-ai să-ţi schimbi părerea bună despre mine din pricina asta.

— Nu-i deloc prea tîrziu! replică actorul; numai dacă voi, domnii serioși, n-ați fi atît de scrobiți şi neînduplecaţi şi nu l-aţi socoti deîndată vanitos pe cel care se gîndeşte la aspectul său, lipsindu-vă prin asta de bucuria de a trăi într-o societate plăcută şi de a fi și voi plăcuți altora.

— Dacă felul în care vă păstrați tineri nu-i nici o vrăjitorie, spuse maiorul zîmbind, atunci e o taină sau cel puțin e vorba de leacuri misterioase, care sînt adesea lăudate în gazete și dintre care voi vă pricepeți să le alegeți pe cele mai bune.

— Nu știu dacă vorbeşti în glumă sau în serios, răspunse prietenul, dar ai nimerit. Printre atîtea lucruri, încercate de cînd e lumea spre a întreține înfățișarea exterioară, care se degradează adesea mai repede decît sufletul, se găsesc într-adevăr mijloace nepreţuite, atît simple cît și complicate, ce mi-au fost recomandate de către unii colegi de breaslă şi le-am cumpărat cu bani sau le-am căpătat din întîmplare şi au fost încercate de mine însumi. Rămîn

la ele, dar nu încetez de a face și alte cercetări. Atît îți pot spune, fără să exagerez: duc cu mine o casetă cu articole de toaletă, care e fără preț! o casetă, ale cărei efecte aș putea să le încerc pe tine, dacă am rămîne măcar două săptămîni împreună.

Gîndul că așa ceva ar fi posibil, și că această posibilitate era la îndemîna lui la momentul oportun, îl însenină pe maior în asemenea măsură, încît el căpătă o înfățișare într-adevăr mai proaspătă și mai veselă și, însuflețit de speranța că-și va putea pune capul și fața în armonie cu inima, nerăbdător să afle mai repede mijloacele de a ajunge la acest rezultat, la masă păru alt om; răspunse curajos la atențiile amabile ale Hilariei și se uită la ea cu o încredere pe care în dimineața aceea n-o avusese nici pe departe.

Cu amintiri, istorisiri și idei nostime, actorul se pricepu să-i mențină buna dispoziție ce i-o provocase, s-o însuflețească și s-o sporească, așa că maiorul fu cu atît mai buimăcit cînd, chiar după masă, prietenul său declară că se retrage spre a-și continua călătoria. Căută prin toate mijloacele să facă posibilă rămînerea lui, măcar în noaptea aceea, făgăduindu-i și asigurîndu-l că a doua zi, la revărsatul zorilor, va găsi la poștă caii de schimb. Într-un cuvînt caseta mîntuitoare nu trebuia să plece din casă pînă nu-i va afla mai amănunțit conținutul și întrebuințarea.

Maiorul vedea bine că nu era timp de pierdut și de aceea îndată după masă căută să vorbească între patru ochi cu vechiul său protejat. Dar cum nu avea curaj să meargă direct la obiect, o luă pe departe și, întorcîndu-se la convorbirea anterioară, îl asigură că ar avea mai multă grijă de exteriorul său, dacă oamenii nu l-ar socoti vanitos pe acel la care ar remarca asemenea preocupare și prin asta ar retrage persoanei morale stima pe care ar fi obligați s-o acorde persoanei fizice.

— Nu mă supăra cu asemenea vorbe! răspunse prietenul; astea nu sînt decît formule pe care le spune lumea așa, fără să-și dea seama, sau dacă vrei s-o iei mai exact, prin care își arată firea dușmănoasă și răuvoitoare. Dacă te gîndești bine, care e anume faptul discreditat ca fiind dovadă de vanitate? Orice om trebuie să fie mulțumit de sine însuși, și ferice de cel ce reușește. Dar dacă reușește, cum s-ar putea opri să nu arate acest sentiment plăcut? Dacă se bucură de existență ar putea ascunde că se bucură de ea? Dacă societatea aleasă, căci numai despre ea e vorba aici, n-ar găsi că acest sentiment nu-i blamabil decît atunci cînd devine prea viu și împiedică pe ceilalți să fie mulțumiți de ei înșiși și s-o arate, atunci n-ar fi nimic de zis; din acest exces a pornit la început blamul. Dar ce-i cu severitatea asta ciudată care tăgăduiește un lucru inevitabil? De ce să găsești că e de neadmis și de nesuportat un sentiment pe

care ți-l îngădui tu însuți mai mult sau mai puțin din cînd în cînd, ba chiar fără de care o societate aleasă nici nu poate exista? Căci mulțumirea de sine, dorința de a împărtăși și altora această mulțumire te face plăcut; sentimentul propriei amabilități te face amabil. Unde nu dă Dumnezeu ca toți oamenii să fie vanitoși, dar cu conștiință, păstrînd măsura și adevăratul sens; am fi cei mai fericiți oameni în lumea cea mai educată. Femeile, se zice, sînt vanitoase din fire și, totuși, le stă bine și ne plac cu atît mai mult. Cum se poate forma un tînăr care nu e vanitos? Un spirit sec, găunos va putea măcar să-și dea o aparență exterioară, iar omul capabil se va forma îndată, pornind de la exterior la interior. Cît despre mine, am motive să mă cred în această privință omul cel mai fericit din lume, pentru că meseria mea mă îndreptățește să fiu vanitos, și cu cît sînt mai vanitos, cu atît fac mai multă plăcere oamenilor. Sînt lăudat pentru același fapt pentru care ceilalți sînt criticați; exact prin acest mijloc, am dreptul și fericirea să satisfac și să încînt publicul la o vîrstă la care alții sînt obligați să se retragă de pe scenă sau să înghită umilințe, dacă mai rămîn.

Maiorului nu-i plăcu concluzia acestor considerații. Cînd aruncase o vorbă despre vanitate, se gîndise că ea îi va folosi numai ca o trecere, făcută abil, spre a expune apoi prietenului dorința lui arzătoare; dar acum se temea că, dacă mai lungește discuția, va vedea cum scopul se îndepărtează mereu, așa că se grăbi să atace imediat problema.

— În ce mă privește, spuse el, n-aș avea nimic împotrivă să mă înrolez sub stindardul tău, dacă nu socoți că e prea tîrziu și crezi că mai pot recupera întrucîtva ce-am pierdut. Dă-mi și mie ceva din tincturile tale, din pomezi și balsamuri, și am să fac o încercare.

— Asta e mai greu decît crezi, răspunse actorul. Căci în cazul acesta nu e vorba numai să-ți golesc o parte din flaconașele mele și să-ți las o jumătate din ingredientele cele mai bune ale toaletei mele; întrebuințarea lor e tot greul. Nu poți fi pus la curent așa, în cîteva clipe. Ca să știi dacă-ți convine una sau alta, în care anume împrejurare, în ce ordine trebuie să le întrebuințezi, pentru asta se cere experiență și chiar toate acestea rămîn zadarnice, dacă n-ai un talent înnăscut pentru treaba de care e vorba.

— Mi se pare, replică maiorul, că acum vrei să dai înapoi. Născocești dificultăți, ca să nu-ți retractezi afirmațiile, ce e drept cam fabuloase. N-ai chef să-mi oferi prilejul de a-ți verifica vorbele prin fapte.

— Dragul meu, zise actorul, cu tachinăriile astea nu m-ai putea îndupleca să-ți îndeplinesc dorința, dacă n-aș avea aceleași bune

intenţii faţă de tine ca la început, cînd m-am oferit. Gîndeşte-te, prietene, că omul simte o plăcere deosebită să facă prozeliţi, să aducă şi pe alţii să preţuiască ce preţuieşte el, să se bucure şi alţii de bucuriile lui, să se regăsească şi să se multiplice în ei. Desigur, dacă şi acesta e un fel de egoism, e cel mai plăcut şi merită laude, ca unul ce face ca noi, oamenii, să ne menţinem oameni. Fără să mai vorbim de prietenia ce mă leagă de tine, chiar numai egoismul ăsta m-ar determina să te iau ca elev în arta întineritului. Însă cum de la un maestru nu te poţi aştepta să dorească un cîrpaci drept urmaş, sînt foarte încurcat că nu ştiu cum să începem. Ţi-am mai spus: nu-s suficiente numai leacurile şi cunoaşterea instrucţiunilor; întrebuinţarea lor nu poate fi predată teoretic. Din dragoste pentru tine şi din plăcerea de a transmite învăţătura mea sînt gata la orice sacrificiu. Cel mai mare care mi-e la îndemînă pentru moment, ţi-l ofer imediat. Ţi-l las pe servitorul meu, un fel de camerier şi factotum care, chiar dacă nu ştie să prepare toate, chiar dacă nu-i iniţiat în toate tainele, cunoaşte foarte bine tratamentul în general şi-ţi va fi de mare folos pentru început, pînă ce vei progresa tu însuţi îndeajuns ca să-ţi revelez chiar eu ultimele secrete.

— Cum! exclamă maiorul, meşteşugul tău de întinerit are trepte şi grade? Mai ai şi taine pentru iniţiaţi? Desigur; ce artă ar mai fi aceea care ar putea fi învăţată dintr-o dată şi al cărui ultim cuvînt l-ai putea afla de cum te-ai apropiat de ea?

N-au mai zăbovit şi camerierul a fost dat în seama maiorului, care făgădui să-l trateze bine. Baroneasa trebui să procure cutiuţe şi flacoane, fără să ştie pentru ce; împărţeala a fost făcută şi cei doi prieteni au stat împreună, spunîndu-şi lucruri vesele şi spirituale pînă la vremea nopţii. Tîrziu, cînd a răsărit luna, oaspetele plecă făgăduind să se întoarcă în curînd.

Maiorul se duse în camera lui destul de obosit. Se sculase devreme, nu se odihnise deloc toată ziua şi credea că se va putea întinde repede în pat. Dar, în loc de un servitor, găsi acum doi. Bătrîna ordonanţă îl dezbrăcă la iuţeală, după cum era deprinsă; dar valetul cel nou se apropie de el, îl făcu atent că noaptea e vremea cea mai potrivită pentru a aplica mijloacele de întinerire şi înfrumuseţare, pentru că efectul lor e cu mult mai sigur în răstimpul unui somn liniştit. Maiorul trebui să accepte ca noul servitor să-l dea cu pomadă pe cap, să-i ungă faţa, să-i cănească sprîncenele şi să-i tamponeze buzele. În afară de asta, au mai urmat şi alte ceremonii; pînă şi boneta de noapte nu se cuvenea să şi-o pună direct, ci mai întîi o plasă sau, şi mai bine, o calotă de piele fină.

Maiorul se așeză în pat cu un fel de senzație neplăcută, pe care nu avu timp s-o analizeze, deoarece adormi numaidecît. Însă, dacă am vrea să exprimăm ce se petrecea în sufletul său, am spune că se simțea ca o mumie, ceva între bolnav și îmbălsămat. Dar chipul dulce al Hilariei, învăluit de nădejdile cele mai luminoase, îl făcu să se cufunde repede într-un somn binefăcător.

Dimineața, la ceasul cuvenit, ordonanța se înfățișă la slujbă. Hainele stăpînului erau așezate pe scaune în ordinea obișnuită, și maiorul tocmai se pregătea să se scoale din pat, cînd noul camerier intră în încăpere și protestă energic față de asemenea grabă. El îi spuse că trebuie să stea liniștit, să zăbovească în pat, dacă vrea să ajungă la ceea ce și-a propus și să se bucure de rezultatul atîtor griji și osteneli. Stăpînul află că va trebui să se scoale mai tîrziu, să ia o gustare ușoară și apoi o baie, care era gata pregătită. Nu era chip să scape de aceste prescripții și se scurseră cîteva ore cu asemenea ocupații.

Maiorul scurtă timpul de odihnă de după baie, hotărît să-și tragă iute hainele pe el, căci era sprinten din fire și, în afară de aceasta, dorea s-o întîlnească pe Hilaria cît mai degrabă; dar noul servitor se împotrivi iar și-l făcu să înțeleagă că trebuie să se dezvețe cu totul de asemenea grabă. Îi spuse că tot ce face, trebuie făcut pe încetul și cu tihnă, dar mai ales trebuie să privească timpul îmbrăcatului drept ceasul cel mai plăcut de dialog cu sine însuși.

Tratamentul camerierului era în perfectă concordanță cu spusele sale. Cînd se duse la oglindă și se văzu aranjat cu mult gust, i se păru și maiorului că e într-adevăr mai bine îmbrăcat decît de obicei. Camerierul, fără să-l mai întrebe, își petrecuse o parte din noapte prefăcîndu-i uniforma după cerințele modei. O întinerire evidentă atît de rapidă îi dădu maiorului o bună dispoziție deosebită, așa că se simți împrospătat și pe dinăuntru și pe dinafară și se avîntă nerăbdător spre ai săi.

Își găsi sora stînd în fața arborelui genealogic, care fusese atîrnat pe perete din ordinul ei, deoarece cu o seară înainte vorbiseră despre niște rude colaterale, dintre care unii necăsătoriți, alții stabiliți în țări îndepărtate, sau cu desăvîrșire dispăruți, și care le puteau da lor sau copiilor lor speranța că vor moșteni averi importante. Discutară cîtva timp despre aceste lucruri fără a pomeni faptul că pînă atunci toate grijile și ostenelile referitoare la familie și le îndreptaseră asupra copiilor lor. Iubirea Hilariei schimbase toată perspectiva, dar nici maiorul, nici sora sa nu voiau să se gîndească la asta pentru moment.

Baroana plecă și maiorul rămase singur în fața acelui tablou succint de familie. Hilaria intră, se apropie de el și sprijinindu-se

copilăreşte de dînsul, se uită la tablou şi-l întrebă dacă i-a cunoscut pe toţi şi dacă ştie care dintre ei mai erau în viaţă.

Maiorul îşi începu descrierea cu cei mai în vîrstă, despre care îşi aducea vag aminte că-i cunoscuse pe cînd era copil. Apoi merse mai departe, pomeni de caracterele unora dintre părinţi şi de asemănarea sau neasemănarea cu unii dintre copii, observă că adesea bunicul se iveşte din nou în nepot, vorbi cu această ocazie de înrîurirea femeilor care, venind din familii străine, schimbă adesea prin căsătorie caracterul întregii stirpe. El preamări virtuţile unora dintre înaintaşi şi colaterali, fără să le ascundă defectele, dar trecu în tăcere peste cei de care familia avusese prilej să se ruşineze. În sfîrşit, ajunse la ultimele ramuri. Acolo se afla fratele său, marele mareşal, el şi sora lui şi, jos de tot, fiul său alături de Hilaria.

— Aceştia doi se uită foarte de aproape unul la chipul celuilalt, zise maiorul, fără să adauge ce mai avea în minte. După o pauză, Hilaria replică sfioasă, cu vocea scăzută şi ca într-un suspin:

— Şi totuşi, nu poate fi mustrat cineva care s-ar uita în sus. În acelaşi timp îşi ridică spre el ochii plini de afecţiune.

— Te-am înţeles bine? o întrebă maiorul, întorcîndu-se spre ea.

— Nu-i nevoie să-ţi spun ceea ce ştii, îi răspunse Hilaria zîmbind.

— Mă faci omul cel mai fericit sub soare, strigă el căzîndu-i la picioare. Vrei să fii a mea?

— Pentru Dumnezeu, scoală-te! Sînt a ta pentru totdeauna.

Baroana intră. Fără să fie surprinsă, rămase o clipă nemişcată.

— Dacă-i o nenorocire, spuse maiorul, e vina ta, surioară, dacă-i o fericire, îţi vom fi etern recunoscători.

Încă din copilărie baroana îşi iubise fratele în asemenea măsură, că-l prefera tuturor bărbaţilor, şi poate că înclinaţia Hilariei fusese întreţinută, dacă nu chiar iscată, de această preferinţă. Acum, toţi trei erau uniţi în *aceeaşi* dragoste, *aceeaşi* încîntare, aşa că pentru ei ceasurile zburau pline de fericire. Totuşi, pînă la urmă, îşi aduseră aminte că lumea din jurul lor există şi că rareori e în armonie cu astfel de sentimente.

Apoi trebuiau să se gîndească şi la băiat. Lui îi fusese hărăzită Hilaria, lucru pe care-l ştia foarte bine. După încheierea treburilor cu marele mareşal, maiorul urma să-şi viziteze feciorul în oraşul lui de garnizoană, să discute cu el şi să ducă totul la bun sfîrşit. Dar acum întreaga situaţie era zdruncinată de o întorsătură neaşteptată; raporturile dintre ei, care pînă atunci fuseseră foarte prieteneşti, se părea că vor deveni duşmănoase şi era greu de prevăzut ce întorsătură vor lua lucrurile şi în ce stare sufletească se vor afla toţi.

Totuşi maiorul trebui să se hotărască să-şi viziteze fiul, aşa cum îl anunţase. Călcîndu-şi pe inimă, porni la drum cu destule şovăiri şi presimţiri ciudate şi cu regretul de a se despărţi chiar şi pentru scurt timp de Hilaria. Lăsîndu-şi ordonanţa şi caii, porni cu trăsura spre oraşul în care locuia fiul său, luînd şi pe camerierul lui de care acum nu se mai putea lipsi.

Tatăl şi fiul se salutară şi se îmbrăţişară foarte cordial după o despărţire atît de lungă. Aveau multe să-şi spună unul altuia, totuşi nu-şi mărturisiră de la început cele ce le stăteau pe inimă. Fiul vorbea mereu despre speranţele ce le avea că va fi curînd avansat; iar tatăl său îi dădea amănunte precise despre tratativele dintre membrii mai bătrîni ai familiei şi despre hotărîrile luate cu privire la întregul patrimoniu şi la fiecare domeniu în parte.

Convorbirea începu să lîncezească întrucîtva, cînd fiul îşi luă inima în dinţi şi-i spuse tatălui său, zîmbind:

— Dumneata mă tratezi cu multă delicateţe, dragă tată, şi-ţi mulţumesc pentru asta. Îmi vorbeşti despre proprietăţi şi avere şi nu-mi pomeneşti nimic despre condiţia în care ele îmi vor aparţine, cel puţin în parte. Nu pomeneşti numele Hilariei; aştepţi să-l rostesc eu, să mărturisesc dorinţa mea de a fi cît mai curînd unit cu acea încîntătoare copilă.

Aceste vorbe îl puseră pe maior în mare încurcătură; dar cum era obişnuit, în parte datorită caracterului său şi în parte unei vechi deprinderi, să scruteze gîndul celui cu care avea de discutat, tăcu şi de data aceasta, privindu-şi fiul cu un zîmbet în doi peri.

— Nu bănuieşti, tată, ce am a-ţi spune, urmă locotenentul, vreau să-ţi mărturisesc fără ocol, o dată pentru totdeauna, ceea ce am pe suflet. Mă bizui pe bunătatea dumitale care, îngrijindu-se în toate chipurile de mine, desigur că nu s-a gîndit decît la adevărata mea fericire. Tot trebuie să afli odată, de aceea ţi-o spun chiar acum: Hilaria nu mă poate face fericit! Mă gîndesc la ea ca la o rudă simpatică, aş dori să am cu ea toată viaţa raporturile cele mai prieteneşti; dar o altă fiinţă mi-a trezit pasiunea, mi-a cîştigat întreaga dragoste. Nu mă pot împotrivi acestei înclinaţii; nu poţi dori să mă vezi nefericit.

Maiorul îşi ascunse cu greu bucuria, care era gata să-i lumineze faţa, şi-l întrebă pe fiul său, cu o gravitate blîndă, cine-i persoana care a pus în asemenea măsură stăpînire pe el.

— Ar trebui s-o vezi pe această fiinţă, tată; căci e tot atît de greu s-o descrii pe cît e de greu s-o pricepi. Nu mi-e teamă decît că vei fi şi dumneata vrăjit de dînsa, ca toţi cei ce-i sînt în preajmă. Dumnezeule! iată ce mă aşteaptă: am să te văd rival al fiului dumitale.

— Dar cine e? întrebă maiorul. Dacă nu ești în stare s-o descrii, vorbește-mi cel puțin despre poziția ei socială; asta e mai ușor de spus.

— Desigur, tată, dar chiar și această poziție socială, dacă ar fi vorba de altă ființă, ar însemna altceva, ar avea altă înrîurire. E o văduvă tînără, moștenitoarea unui soț bătrîn și bogat, decedat de curînd; e independentă și merită să fie independentă; e înconjurată de mulți, iubită de toți, rîvnită de toți; totuși cred că nu mă înșel, socotind că inima ei îmi aparține.

Văzînd că tatăl său tace și nu dă nici un semn de dezaprobare, fiul continuă să povestească pe îndelete despre comportarea frumoasei văduve față de el și să-i laude în amănunt grația irezistibilă și atențiile delicate, în care tatăl nu vedea decît amabilitatea facilă a unei femei răsfățate de toți, care poate prefera pe vreunul din gloata de adoratori, fără a se hotărî definitiv pentru el. În altă împrejurare, desigur că ar fi căutat să-și facă atent fiul, ba chiar și pe un prieten, asupra iluziei deșarte, de care era desigur vorba în cazul de față; dar acum era și el interesat ca fiul său să nu se înșele, ca văduva să-l iubească într-adevăr și să-și declare cît mai repede preferința, așa că ori n-a avut nici o îndoială, ori a căutat s-o înlăture sau poate că numai a trecut-o sub tăcere.

— Mă pui în mare încurcătură, începu maiorul după o pauză. Toate aranjamentele dintre membrii în viață ai neamului nostru se bazează pe presupunerea că tu te vei căsători cu Hilaria. Dacă ea se căsătorește cu un străin, această îmbinare minunată și ingenioasă a tuturor părților unei averi considerabile ar fi distrusă și tu ai păgubi în primul rînd. Ar mai fi, ce e drept, o soluție, dar care pare cam ciudată și prin care de asemenea n-ai cîștiga prea mult; cu toată vîrsta mea înaintată, aș putea să mă căsătoresc cu Hilaria; dar, prin asta, cred că nu ți-aș face mare plăcere.

— Cea mai mare din lume! exclamă locotenentul; poate oare cineva simți o pasiune adevărată, poate cineva spera ori se poate bucura de plăcerile dragostei, fără a dori această supremă fericire oricărui prieten, oricărei persoane scumpe? Dumneata nu ești bătrîn, tată; și cît e de drăgălașă Hilaria! Iar ideea asta, cu totul neașteptată, de a-i oferi mîna, e o dovadă că ai inima tînără și simțirea proaspătă. Să examinăm și să ne gîndim bine la acest proiect venit din senin. Voi fi cu adevărat fericit numai cînd te voi ști și pe dumneata fericit; mă voi bucura cu adevărat numai cînd te voi vedea răsplătit așa cum se cuvine pentru grija ce ai avut de soarta mea. Acum am curajul să te conduc fără frică, cu încredere și cu inimă ușoară la frumoasa mea. Îmi vei aproba sentimentele, pentru că le

ai şi dumneata însuţi. Nu vei pune nici o piedică în calea fericirii mele, pentru că şi dumneata te îndrepţi spre propria-ţi fericire

Cu aceste fraze stăruitoare şi cu altele la fel, locotenentul nu-i mai lăsă tatălui său răgaz să strecoare vreo obiecţie, ci alergă cu el la văduva cea frumoasă, care locuia într-o casă mare, splendid mobilată. O găsiră veselă, înconjurată de o societate, ce e drept restrînsă, însă aleasă. Era una dintre acele femei căreia nu-i scapă nici un bărbat. Cu o iscusinţă de necrezut, îl transformă pe maior în eroul serii. Ceilalţi invitaţi păreau că fac parte din familie, numai maiorul era musafir. Îi cunoştea foarte bine situaţia, totuşi îi punea întrebări ca şi cum ar fi dorit să afle toate pentru întîia oară de la el; aşa că şi cei din jur trebuiră să-i arate noului sosit interes în vreun fel oarecare. Unul cunoscuse pe fratele său, altul îi vizitase domeniile, un al treilea iarăşi cine mai ştie ce, astfel că maiorul se simţea mereu în centrul unei convorbiri foarte însufleţite. Ba mai stătea şi alături de frumoasa văduvă, care îl privea numai pe el şi-i adresa zîmbete numai lui; într-un cuvînt, era atît de încîntat, încît aproape că uitase motivul pentru care venise. De altfel, văduva nu-i pomeni nici un cuvînt despre fiul lui, deşi tînărul participa cu vioiciune la convorbire; pentru ea, locotenentul, ca şi ceilalţi, părea că nu se află acolo, în ziua aceea, decît în cinstea tatălui.

Lucrul de mînă, pe care femeile îl practică în societate cu o indiferenţă aparentă, capătă adesea o semnificaţie importantă datorită graţiei şi inteligenţei. Sîrguinţa aceea plină de candoare dă unei femei frumoase aparenţa de totală absenţă faţă de cei din jur, stîrnindu-le un soi de necaz ascuns. Apoi, ca şi cum s-ar trezi, o vorbă, o privire, o readuc în mijlocul societăţii; parcă atunci ar fi picat acolo; dar dacă-şi lasă lucrul în poală, dacă ascultă atentă o povestire sau o expunere plină de învăţăminte, din acelea în care bărbaţii se avîntă cu plăcere, atunci cel favorizat astfel se simte cu deosebire măgulit.

Frumoasa noastră văduvă lucra în felul acesta la un portofoliu, pe cît de scump, pe atît de elegant şi care se mai distingea printr-un format neobişnuit de mare. Acel obiect deveni subiectul de conversaţie al societăţii; fusese luat de către vecinul cel mai apropiat şi făcuse înconjurul camerei, însoţit de elogii, pe cînd artista discuta cu maiorul despre lucruri serioase; un vechi prieten al casei aduse laude exagerate lucrului aproape terminat, totuşi cînd acesta ajunse la maior, ea se prefăcu că vrea să i-l ia din mîini, sub pretext că portofoliul nu e demn să-i atragă atenţia; dar maiorul se pricepu să aprecieze meritele operei într-un mod foarte măgulitor, pe cînd

prietenul casei pretindea că obiectul a cerut o muncă fără sfîrșit, ca a Penelopei.

Oaspeții se împrăștiară prin camere și se grupară la întîmplare. Locotenentul se duse la frumoasa lui și o întrebă:

— Ce spui de tatăl meu?

— Mi se pare că ai putea să-l iei ca exemplu, îi răspunse ea zîmbind. Uită-te numai cît e de frumos îmbrăcat! Nu crezi că se poartă și se ține mai bine decît scumpul său fiu? Ea continuă să-l descrie și să-l elogieze pe tată în detrimentul fiului, stîrnind în inima tînărului un sentiment foarte complex de satisfacție și gelozie.

Peste puțin timp, locotenentul se apropie de tatăl său și-i relată de-a fir a păr toate. Maiorul se purtă și mai amabil cu văduva, iar ea luă față de dînsul un ton încă mai vioi și mai intim. Într-un cuvînt se poate spune că, la despărțire, maiorul îi aparținea și făcea parte din cercul ei ca toți ceilalți.

O ploaie zdravănă, iscată pe neașteptate, împiedică societatea să se întoarcă acasă în același mod ca la sosire. Cîteva trăsuri traseră la scară și în ele se urcară toți cei care veniseră pe jos; numai locotenentul lăsă pe tatăl său să plece și rămase pe loc sub pretext că și așa ceilalți stăteau prea îngrămădiți.

Cînd intră la el în cameră, maiorul se simți cuprins de un vîrtej, de un fel de nesiguranță, așa cum se întîmplă cu cei ce trec brusc dintr-o anume situație în cea contrară. Pămîntul pare că se leagănă pentru cel ce coboară din corabie, și lumina mai pîlpîie încă în ochii celui ce pășește dintr-o dată în beznă. Așa și maiorul se mai simțea încă învăluit de prezența frumoasei văduve. Ar fi dorit s-o mai vadă, s-o mai audă, și iar și iar s-o mai vadă și s-o mai audă; după oarecare gîndire, ajunse să-l ierte pe fiul său, ba încă să-l socoată fericit că putea năzui să obțină o ființă cu atîtea calități.

Din această stare sufletească îl smulse fiul său, care năvăli pe ușă plin de încîntare, își îmbrățișă tatăl și-i strigă:

— Sînt omul cel mai fericit din lume!

După încă alte cîteva exclamații asemănătoare, ajunseră în sfîrșit să se lămurească între ei. Tatăl făcu observația că frumoasa nu pomenise nimic despre locotenent în convorbirea ce-o avusese cu dînsul.

— Tocmai acesta e felul ei, delicat, tăcut, pe jumătate discret, pe jumătate sugerat, cu care îți dă speranță că dorințele îți vor fi îndeplinite și totuși nu te poți apăra cu totul de îndoieli. Așa s-a purtat cu mine pînă azi; dar prezența dumitale, tată, a săvîrșit minuni. Trebuie să-ți mărturisesc că am rămas pe loc, pentru ca s-o mai văd o clipă. Am găsit-o plimbîndu-se prin camerele ei încă

strălucitor luminate, căci știu că ăsta îi e obiceiul după ce pleacă lumea; nu dă voie să se stingă nici o lumînare. Se plimbă singură prin saloanele acelea vrăjite, după ce spiritele atrase de ea au căpătat învoirea să plece. A acceptat pretextul sub care mă întorsesem. Mi-a vorbit drăgălaș, dar despre lucruri indiferente. Ne plimbam în sus și în jos prin întregul șir de camere cu ușile deschise. Ajunsesem de cîteva ori pînă la capăt, într-un cabinet mic, luminat slab numai de o candelă. Dacă era frumoasă cînd trecea pe sub policandre strălucitoare, apoi era de o mie de ori mai frumoasă la lumina dulce a candelei. Ajunsesem iarăși acolo și am rămas o clipă locului înainte de a ne întoarce. Nu știu ce-a putut să-mi dea atîta curaj, nu știu cum de-am îndrăznit ca în mijlocul unei discuții indiferente să-i cuprind deodată mîna; mîna aceea delicată, am sărutat-o și am strîns-o la piept. Nu mi-a tras-o. „Ființă divină, am strigat eu, nu te mai preface față de mine. Dacă în inima asta aleasă sălășluiește o afecțiune pentru fericitul ce stă în fața ta, n-o mai ascunde, mărturisește-o, recunoaște-o. E clipa cea mai frumoasă, clipa supremă! Alungă-mă, sau primește-mă în brațele tale!“

Nu mai știu tot ce i-am spus, nu știu ce gesturi am mai făcut. Ea nu s-a depărtat de mine, nu s-a împotrivit deloc, n-a răspuns nimic. Am îndrăznit s-o cuprind în brațe și s-o întreb dacă vrea să fie a mea. Am sărutat-o furtunos; ea m-a respins. „Da, da, desigur!“ sau cam așa ceva a rostit tulburată și cu vocea stinsă. M-am depărtat de ea și i-am spus: „Îl trimit pe tata să-ți vorbească!“ — „Să nu-i pomenești nici un cuvînt“, mi-a răspuns ea făcînd cîțiva pași după mine. „Du-te, uită tot ce s-a întîmplat.“

Nu vrem să dezvăluim ce-a gîndit maiorul, dar fiului său i-a răspuns:

— Ce crezi acum că ar fi de făcut? Mă gîndesc că lucrurile au fost destul de bine puse la cale așa, în pripă, și că acum putem să ne purtăm ceva mai formal; poate că ar fi foarte potrivit să mă prezint mîine dimineață și să-i cer mîna pentru tine.

— Pentru Dumnezeu, tată, asta ar însemna să strici totul! exclamă fiul. Comportarea, tonul ei, nu trebuie să fie tulburate, speriate cu nici un fel de formalitate. E destul că prezența dumitale grăbește această unire, fără să fie nevoie să mai rostești vreun cuvînt. Da, dumitale îți datoresc fericirea! Stima iubitei mele pentru dumneata a învins orice ezitare și fiul n-ar fi găsit niciodată un prilej atît de prielnic, dacă tatăl său nu i l-ar fi pregătit.

Au stat astfel de vorbă pînă noaptea tîrziu. S-au înțeles cum să-și realizeze planurile: maiorul voia să facă o vizită de adio frumoasei văduve, numai pentru îndeplinirea obligațiilor formale,

și apoi să plece să se căsătorească îndată cu Hilaria; iar fiul urma să întreprindă tot ce trebuie ca să-și pună la cale și să-și grăbească și el căsătoria.

Capitolul al patrulea

A doua zi dimineața, maiorul îi făcu o vizită frumoasei văduve, ca să-și ia rămas bun de la ea și, dacă ar fi fost cu putință, să sprijine abil intențiile fiului său. O găsi într-un grațios veșmînt de dimineață, în tovărășia unei doamne bătrîne, care-l cuceri deîndată prin felul ei de a fi amabil și politicos. Farmecul tinerei și cuviința bătrînei formau un echilibru cît se poate de plăcut; de altfel și felul cum se purtau una cu alta arăta că erau strîns unite.

Tînăra tocmai terminase portofoliul, pe care-l cunoaștem din ziua precedentă și la care se părea că lucrase sîrguincios; căci, după obișnuitul schimb de saluturi și cuvinte politicoase cu care e întîmpinat cineva binevenit, ea se întoarse către prietenă și-i întinse portofoliul atît de artistic brodat, reluînd totodată o convorbire ce fusese întreruptă: — Precum vezi l-am terminat totuși, deși nu mai aveam speranță, cu atîtea amînări și întîrzieri.

— Ați venit la timp, domnule maior, zise bătrîna, pentru a pune capăt disputei noastre, sau cel puțin pentru a vă declara de partea uneia sau a alteia dintre noi; eu susțin că nu începi un asemenea lucru care cere timp îndelungat, fără să te gîndești la o persoană căreia îi este hărăzit și că nu-l termini fără un asemenea gînd. Priviți și dumneavoastră această operă de artă, căci așa se cade să fie numită, și spuneți dacă putea fi începută fără nici un scop.

Maiorul nostru trebui într-adevăr să laude lucrarea. În parte împletit, în parte brodat, portofoliul stîrnea admirația și în același timp dorința de a ști cum a fost făcut. Predomina mătasea de diferite culori, dar nu fusese economisit nici firul de aur; în sfîrșit, nu știai ce să admiri mai mult, luxul sau bunul gust.

— Mai e totuși ceva de completat la el, spuse tînăra, desfăcînd iar panglica cu care-l legase și potrivind ceva în interior. Nu doresc să mai discut în contradictoriu, urmă ea, dar vreau să povestesc ce simt cînd am o astfel de ocupație. Ca fete tinere, sîntem obișnuite să lucrăm cu mîinile și să ne lăsăm gîndurile să rătăcească; rămînem cu amîndouă obiceiurile, în timp ce încetul cu încetul învățăm să executăm cele mai dificile și delicate lucrări; recunosc

că totdeauna le-am asociat gînduri despre persoane sau împrejurări, despre bucurii sau dureri. Astfel lucrul început îmi era scump, iar cel terminat pot spune că-mi era nepreţuit. În felul acesta, un obiect cît de neînsemnat, lucrul cel mai lesnicios, căpăta valoare, cel mai dificil era încă şi mai de preţ, numai prin faptul că amintirile ce se legau de el erau mai bogate şi mai complete. De aceea am crezut că pot să ofer totdeauna asemenea daruri prietenilor şi persoanelor iubite, persoanelor pe care le stimez şi le venerez; şi ele îmi erau recunoscătoare, căci ştiau că le ofeream o parte din mine însămi, ceva complex şi greu de exprimat, dar care se concretiza într-un dar, primit totdeauna cu plăcere, ca un salut amical.

La o mărturisire atît de fermecătoare nu era, evident, nimic de răspuns; totuşi prietena se pricepu să adauge cîteva vorbe alese. Maiorul însă, deprins de multă vreme să preţuiască înţelepciunea elegantă a scriitorilor şi poeţilor latini şi să-şi întipărească în minte expresiile lor strălucitoare, îşi aminti de cîteva versuri foarte potrivite cu împrejurarea de faţă, dar se feri să le rostească sau măcar să facă vreo aluzie la ele, de teamă să nu pară pedant; totuşi, ca să nu rămînă mut şi să pară lipsit de duh, încercă să improvizeze o parafrază în proză, care nu-i prea reuşi, şi astfel convorbirea începu să lîncezească.

Doamna în vîrstă reluă cartea pe care o lăsase din mînă la intrarea maiorului; era o culegere de poezii, ce captivase pînă atunci atenţia celor două prietene. Cartea oferi prilejul să se discute despre poezie în general; totuşi convorbirea nu rămase multă vreme la generalităţi, căci doamnele mărturisiră foarte repede că aflaseră despre talentul poetic al maiorului. Fiul, care nu-şi ascundea pretenţiile la titlul de poet, le vorbise despre poeziile tatălui său, ba şi recitase unele dintre ele; în fond, făcuse aceasta pentru a se lăuda cu originea sa poetică şi, aşa cum obişnuieşte tineretul, să se dea cu modestie drept un fiu predestinat să întreacă talentul tatălui. Maiorul încercă să bată în retragere, cerînd să fie considerat doar un literat amator; văzînd însă că nu-i rămîne altă scăpare, declară că genul de poezie în care se exercitase oarecum era unul cu totul secundar, putînd fi privit mai degrabă ca o falsă poezie; recunoscu totuşi că făcuse unele încercări în această specie care se numeşte descriptivă şi, în anume sens, didactică.

Doamnele, îndeosebi cea tînără, luară apărarea acelui gen de poezie.

— Dacă vrem să ducem o viaţă înţeleaptă şi calmă, ceea ce, în fond, doreşte orice om, ce nevoie avem de o literatură exaltată, care ne aţîţă fără folos, care ne tulbură ca pînă la urmă să ne lase

fără de nici un sprijin? Dar cum nu mă pot lipsi de poezie, îmi place infinit mai mult aceea care mă transportă în locuri senine, unde mi se pare că mă regăsesc pe mine însămi, care mă face să simt valoarea esențială a simplicității rustice; o poezie care să mă conducă prin dumbrăvi umbroase spre codru și să mă atragă pe nesimțite pe o înălțime cu vedere asupra unui lac, dincolo de care se întind coline cu livezi, se ridică piscuri încununate de păduri și se profilează în zare munții albaștri, formînd un tablou încîntător. Dacă toate acestea îmi sînt redate în ritm și rime clare, atunci îi sînt recunoscătoare poetului că mi-a oferit o viziune de care mă pot bucura mai în voie de pe sofaua mea, decît dacă aș avea-o în fața ochilor, după o călătorie obositoare și, poate, în împrejurări nefavorabile.

Maiorul, care nu căuta în această convorbire decît un mijloc de a-și ajunge scopul, încercă să se întoarcă la poezia lirică, gen în care fiul său obținuse succese lăudabile. Fără să-l contrazică fățiș, tînăra căută să schimbe vorba glumind, mai ales cînd se păru că maiorul face aluzie la poeziile pasionate, în care fiul său încercase, cu destulă forță și talent, să-i descrie acelei neasemuite femei afecțiunea neclintită a inimii sale.

— Nu-mi place nici să mi se citească, nici să mi se cînte producțiile poetice ale îndrăgostiților, spuse frumoasa doamnă; pe cei fericiți îi invidiezi fără să vrei, iar cei nefericiți te plictisesc totdeauna.

Întorcîndu-se către grațioasa ei prietenă, doamna bătrînă luă cuvîntul și spuse:

— De ce facem atîtea ocoluri, de ce pierdem timpul cu atîtea ceremonii față de un om, pe care-l prețuim și-l iubim? De ce să nu-i mărturisim că am avut plăcerea să cunoaștem în parte încîntătorul său poem, în care descrie amănunțit nobila pasiune a vînătorii și că acum îl rugăm să ne dea prilejul de a-l admira în întregime. Fiul dumneavoastră, domnule maior, continuă ea, ne-a recitat cu căldură cîteva pasaje din memorie și ne-a făcut curioase să cunoaștem toată bucata.

— Tatăl vru să revină încă o dată asupra talentelor fiului său și să le scoată în evidență, dar doamnele nu-l lăsară, afirmînd că acesta era un subterfugiu vădit pentru a evita politicos de a le împlini dorința. Și n-a scăpat pînă nu le-a făgăduit că le va trimite negreșit poemul. După aceasta însă, conversația a luat o întorsătură care l-a împiedicat să mai spună ceva în favoarea fiului său, cu atît mai mult cu cît acesta îi recomandase să nu stăruie.

Se părea că sosise vremea să-și ia rămas bun și maiorul se pregătea să le salute, cînd frumoasa văduvă, cu un fel de sfială care îi dădea și mai mult farmec, îi spuse în timp ce trăgea cu grijă capetele panglicii pe care tocmai o înnodase în jurul portofoliului:

— Poeții și îndrăgostiții au de mult proasta reputație că nu prea poți să te încrezi în vorbele și făgăduielile lor; de aceea să mă iertați că îndrăznesc să pun la îndoială cuvîntul unui om de onoare și că, în loc să vă pretind un gaj, vă ofer eu unul. Primiți portofoliul acesta; are ceva asemănător cu poemul dumneavoastră vînătoresc; de el se leagă multe amintiri, mi-am petrecut timp îndelung lucrînd la el, în fine l-am terminat; să vă slujească drept mesager, care să ne aducă frumoasa dumneavoastră lucrare.

Față de un gest atît de neașteptat, maiorul rămase cu adevărat buimăcit. Splendoarea darului nu avea nici o legătură cu lucrurile care-l înconjurau, cu cele de care se slujea de obicei, încît, deși i se oferise, nu îndrăznea să-l primească; totuși își veni în fire și, cum memoria nu-l trăda niciodată, își aminti deîndată o maximă clasică. Numai că ar fi fost pedant din partea lui să citeze acel pasaj; noroc că-i veni ideea luminoasă să improvizeze o parafrază în chip de mulțumire amabilă și de compliment delicat; și astfel s-a încheiat această scenă, spre satisfacția tuturor actorilor săi.

Iată-l deci pe maior vîrît într-o aventură plăcută, dar simțindu-se destul de încurcat; făgăduise să trimită poemul, să scrie, își dăduse cuvîntul, și, cu toate că această obligație îi era întrucîtva dezagreabilă, trebuia totuși să se socotească fericit că va rămîne în chip atît de încîntător în legătură cu o doamnă care, pe lîngă însușiri remarcabile, trebuia să-i devină rudă atît de apropiată. Se despărți deci de ea cu o anumită mulțumire sufletească; cum să nu fie sensibil la asemenea încurajări un poet, cînd lucrările lui, scrise cu sinceritate și sîrguință, dar rămase atîta vreme nebăgate în seamă, se bucură pe neașteptate de o atenție binevoitoare?

Îndată ce ajunse acasă, maiorul se apucă să-i scrie surorii sale toate cele ce se întîmplaseră, și era cît se poate de firesc ca din relatarea lui să răzbată o anumită exaltare pe care o resimțea el însuși, dar era ațîțată și mai mult de fiul său, care îl întrerupea mereu.

Această scrisoare făcu asupra baroanei o impresie foarte ciudată, căci evenimentul ce urma să înlesnească și să grăbească dorita căsătorie dintre fratele ei și Hilaria era de natură s-o mulțumească pe deplin, totuși acea văduvă frumoasă nu-i era deloc pe plac, fără să-și dea seama de ce. Cu această împrejurare, facem următoarele observații:

Niciodată nu trebuie să mărturisim unei femei entuziasmul ce-l simțim pentru alta; se cunosc prea bine între ele pentru a se socoti

demne de o asemenea adorație exclusivă. Bărbații le apar ca niște cumpărători într-o prăvălie, unde negustorul, care-și cunoaște marfa, e avantajat și prin faptul că poate prinde ocazia de a o prezenta în lumina cea mai bună; dimpotrivă, cumpărătorul intră totdeauna cu un soi de inocență; el are nevoie de marfă, o vrea și o dorește, dar rar se pricepe s-o privească cu ochi de cunoscător. Unul știe foarte bine ce vinde, dar celălalt de cele mai multe ori habar n-are ce cumpără. Nu se poate schimba nimic în ce privește viața oamenilor și relațiile dintre ei; dar așa e bine și așa trebuie, căci pe aceasta se întemeiază toate dorințele și cererile, toate cumpărăturile și schimburile.

Datorită mai mult unei intuiții de acest fel decît unei reflecții, baroana nu putea fi întru totul mulțumită nici de pasiunea fiului, nici de descrierea atît de favorabilă făcută de către tată; era uimită de întorsătura fericită ce se ivise, dar nu-și putea scoate din minte dubla nepotrivire de vîrstă. Hilaria era prea tînără pentru maior, iar văduva nu era destul de tînără pentru fiul lui; lucrurile însă se porniseră și se părea că nu mai puteau fi ținute în loc. Oftînd, înălță o rugă pioasă ca toate să iasă cu bine. Pentru a-și ușura inima, luă pana și scrise Makariei, prietenei cunoscătoare de oameni. După ce îi făcu istoricul întîmplării, ea continuă astfel:

„Comportarea acestei văduve tinere și ispititoare nu-mi este străină; ea se ferește de tovărășia femeilor și nu suferă pe lîngă dînsa decît pe una care nu-i poate aduce nici un prejudiciu, ci o măgulește, și care, ca și cînd farmecele prietenei sale n-ar fi singure destul de elocvente, le mai și scoate în evidență fie prin vorbe, fie prin manevre iscusite. O asemenea comedie nu poate avea drept spectatori și participanți decît bărbați, de unde nevoia de a-i atrage și a-i reține. Nu gîndesc nimic rău despre femeia aceea frumoasă, ea pare destul de decentă și de rezervată; dar o asemenea vanitate nesățioasă o poate duce la sacrificii de moment și, ceea ce socot eu că e mai grav, toate astea nu sînt nici gîndite și nici premeditate; un anume temperament fericit o conduce și o apără, dar nimic nu-i mai primejdios la o cochetă înnăscută ca ea decît îndrăzneala izvorîtă din inocență."

Maiorul, reîntors la moșiile sale, își închină tot timpul inspectării și cercetării lor. Remarcă atunci că un proiect bine și just con-

ceput întîlnește în aplicarea lui atîtea obstacole și e zădărnicit de atîtea întîmplări neprevăzute, încît ideea de la început aproape că dispare și sînt clipe cînd ai crede că s-a terminat pe veci cu ea, pînă ce, în mijlocul tuturor perturbațiilor se ivește din nou în spiritul nostru posibilitatea unei izbînzi, cînd vedem venind în ajutorul nostru timpul, un aliat admirabil al perseverenței neînfrînte.

Și în cazul de față imaginea jalnică a unor domenii frumoase și impunătoare, însă neglijate, s-ar fi putut transforma într-o stare de descurajare dacă, în același timp, datorită constatărilor competente ale unor administratori pricepuți, maiorul n-ar fi prevăzut că un șir de ani, folosiți rațional și cinstit, ar fi suficient pentru a readuce la viață cele ce pieriseră, a pune pe roate toate cîte nu mergeau, așa că pînă la urmă, prin ordine și activitate, să-și ajungă țelul propus.

Marele mareșal, un om care nu se pierdea cu firea, sosise și el, însoțit de un avocat serios; dar avocatul îi dădea maiorului mai puțină bătaie de cap decît fratele său, ce făcea parte dintre inșii ce nu au nici un scop sau, dacă văd unul în fața lor, resping mijloacele prin care ar putea ajunge la el. Pentru dînsul tihna de fiecare clipă era o nevoie absolută a vieții. După șovăieli îndelungate, se hotărîse, în sfîrșit, să se elibereze de creditori, să se scuture de povara domeniilor, să pună ordine în gospodăria lui neorînduită, să se bucure fără grijă de un venit sigur și rezonabil oferit de fratele său, și de asemenea să nu renunțe la nici unul dintre tabieturile lui de pînă atunci.

A fost de acord cu tot ce era menit să pună pe fratele și pe sora sa în deplină și nestînjenită posesiune a bunurilor, și mai ales a domeniului principal; dar nu voia să renunțe cu totul la un anume pavilion învecinat, în care își aduna în fiecare an la aniversarea sa pe vechii prieteni și pe noii cunoscuți, și nici la grădina alăturată, care lega pavilionul de clădirea principală. Toate mobilele din pavilion și gravurile de pe pereți trebuiau să rămînă la locul lor, de asemenea și fructele de pe spaliere urmau să-i aparțină. Să-i fie predate fără greș piersicile și căpșunile din varietățile cele mai alese, perele și merele cele mai mari și mai gustoase, dar mai ales un soi de mere mici, cenușii, pe care era obișnuit de ani de zile să le ofere respectuos principesei văduve. A mai adăugat și alte condiții, mai puțin însemnate, dar deosebit de împovărătoare pentru stăpîn, arendași, intendenți și grădinari.

De altfel, marele mareșal era cît se poate de bine dispus. Convins că pînă la urmă totul va merge după dorința sa, așa cum îl îndemna să creadă temperamentul său ușuratic, el n-avea altă grijă decît ca masa să fie bună, își petrecea cîteva ceasuri la vînă-

toare, pentru a face mișcare, însă fără să se obosească, povestea istorii peste istorii și arăta chipul cel mai vesel din lume; se despărți de maior în același fel, îi mulțumi foarte frumos pentru comportarea lui frățească, îi mai ceru ceva bani, puse să i se împacheteze cu grijă merișoarele cenușii ce-i fuseseră rezervate și care în anul acela erau deosebit de bune și, cu această comoară, pe care își propunea s-o înmîneze principesei, porni spre reședința ei, unde fu primit deîndată cu bunăvoință și prietenie.

Maiorul, în schimb, rămase într-o dispoziție cu totul opusă și ar fi fost aproape deznădăjduit din pricina greutăților ivite în calea sa, dacă nu i-ar fi venit în ajutor sentimentul care-l susține pe omul activ, cînd poate spera să descurce ce-i încîlcit și să se bucure de rezultat.

Din fericire, avocatul era un om corect care, avînd foarte multe treburi, rezolvă repede problemele. Apoi se nimeri că un camerier al mareșalului își oferi și el serviciile, cerînd o retribuție modestă ca să se apuce de treabă, fapt ce putea contribui la o rezolvare favorabilă. Dar maiorul, oricît era de satisfăcut, fiind om cinstit, simți cu prilejul tratativelor duse în această împrejurare că trebuie uneori să te folosești de mijloace neclare pentru a ajunge la o situație clară.

Într-un moment cînd treburile i-au lăsat un mic răgaz, s-a repezit la el acasă, unde, potrivit făgăduinței făcute frumoasei văduve, care nu-i ieșise din minte nici o clipă, s-a apucat să-și caute poeziile, păstrate în bună rînduială. Cu acest prilej a dat peste mai multe caiete, ce conțineau cugetări, amintiri și fragmente extrase în timpul lecturii autorilor antici și moderni. Cele mai multe erau din Horațiu și din alți poeți latini preferați și îl izbi faptul că acele pasaje exprimau îndeosebi regretul după timpurile trecute și se refereau la împrejurări și impresii de mult apuse. Dintre numeroasele fragmente, inserăm aici unul singur:

Heu!
Quae mens est hodie, cur eadem non puero fuit?
Vel cur his animis incolumes non redeunt genae?

Adică:

Aici mai mult ca niciodată
Mă simt vesel și senin.
Tinerețea-mi de-altădată
Mi-a fost numai aspru chin.
Totuși cînd mă impresoară
Anii, oaspeți nepoftiți,

Ce n-aş da să capăt iară
Obrăjorii rumeniţi[16].

După ce prietenul nostru găsi, fără greutate, poemul despre vînătoare printre hîrtiile lui ţinute în ordine desăvîrşită, contemplă cu plăcere copia îngrijit caligrafiată cu litere latine pe hîrtie in-octavo mare, aşa cum îl transcrisese cu mulţi ani în urmă, Intra numai bine în elegantul portofoliu, care era deosebit de încăpător; rareori şi-a văzut vreun autor opera legată atît de luxos. Era necesar să adauge cîteva rînduri, dar proza nu s-ar fi potrivit. Îi veni iar în minte pasajul acela din Ovidiu şi crezu că, de data aceasta, va putea ieşi foarte bine din încurcătură printr-o parafrază în versuri, aşa cum îi reuşise data trecută în proză. Iat-o:

Nec factas solum vestes spectare juvabat,
Tum quoque dum fierent; tantus decor adfuit arti.

Adică:

În mîini măiestre l-am văzut
Şi-mi amintesc cu ce ardoare
Am admirat cum a crescut
Pînă la rara lui splendoare.
Acum îmi aparţine mie,
E gata; dar mărturisesc
C-aş vrea în lucru să tot fie,
În mîini măiestre să-l privesc[17].

Prietenul nostru nu rămase decît scurtă vreme mulţumit de această traducere; îşi reproşă că în locul elegantei flexiuni a verbului *dum fierent*, folosise un biet substantiv abstract şi era mîhnit că nu izbutea să îmbunătăţească acest pasaj, oricît se căznea. Preferinţa lui pentru limbile vechi reînvie dintr-o dată iar, strălucirea Parnasului german, spre care aspira totuşi în taină, i se păru că se întunecă.

Dar pînă la urmă, deşi nu-l putea compara cu textul original, găsi complimentul acesta galant destul de nostim şi îşi spuse că orice femeie l-ar primi cu plăcere; însă de aici se născu un alt scrupul: întrucît nu poţi fi galant în versuri, fără a părea îndrăgostit, în împrejurarea aceasta el juca un rol cam straniu, ţinînd seama de calitatea lui de viitor socru. Dar la sfîrşit îi veni în minte o reflecţie şi mai supărătoare: versurile lui Ovidiu se refereau la Arachne, o ţesătoare, pe cît de iscusită, pe atît de frumoasă şi gra-

ţioasă. Deoarece avea să fie prefăcută într-un păianjen de către invidioasa Minerva, era primejdios să compari, fie şi pe departe, o femeie încîntătoare cu un păianjen spînzurat în mijlocul unei pînze întinse. În societatea cultivată ce o înconjura pe văduva noastră s-ar fi putut găsi un savant, care să adulmece plagiatul. Nu ştim nici noi cum a ieşit maiorul nostru din încurcătură şi trebuie să socotim acest caz ca făcînd parte din acelea asupra cărora muzele îşi îngăduie gluma de a arunca un văl. Ştim doar atît că poemul vînătoresc a fost expediat; despre el vrem totuşi să mai spunem aici cîteva cuvinte.

Cititorul află cu plăcere în acest poem tot ce e în legătură cu patima vînătorii. Încîntătoare e descrierea schimbării anotimpurilor care trezeşte această pasiune în fel şi chip. Particularităţile tuturor animalelor, urmărite şi hăituite spre a fi ucise, caracterele diferite ale vînătorilor care se dedau acestei plăceri, acestei osteneli, împrejurările care le favorizează sau le strică planurile, toate, dar mai ales ceea ce avea legătură cu vînatul păsărilor, era descris amuzant şi foarte original.

De la pînda împerecherii cocoşilor de munte pînă la al doilea pasaj al becaţelor şi la vînatul corbilor din colibe de frunziş, nimic nu era uitat, toate erau bine observate, clar redactate, urmărite cu pasiune şi redate într-un ton uşurel şi glumeţ, adesea ironic.

Totuşi o umbră de melancolie străbătea întreaga compoziţie; era mai mult un rămas bun de la aceste plăceri ale vieţii, prin care, ce e drept, poemul cîştiga un accent sentimental, dat de bucuriile trăite şi care impresiona puternic, dar pînă la urmă, aşa cum se spune, după desfătare îţi rămînea ceva ca un gol. Fie datorită răsfoirii acestor hîrtii, fie datorită unei indispoziţii de moment, maiorul îşi simţi inima grea. La răspîntia în care se afla, păru că-şi dă seama dintr-o dată cu tărie cum anii, după ce ne aduc cele mai frumoase daruri în şir, pe urmă ni le răpesc din nou, rînd pe rînd. Faptul că nu se dusese la băi, că trecuse o vară fără a petrece şi că nu făcea mişcare, aşa cum era obişnuit, toate îl îndemnau să se simtă într-o proastă stare fizică, pe care o lua drept o adevărată boală, arătînd mai puţină răbdare decît s-ar fi cuvenit.

Aşa cum pentru femei e un moment cît se poate de dureros acela în care frumuseţea lor, pînă atunci necontestată, devine îndoielnică, tot astfel se întîmplă şi cu bărbaţii la o anumită vîrstă; deşi încă în plină vigoare, cea mai uşoară impresie de slăbire a puterii e exagerat de neplăcută, ba într-o măsură chiar înfricoşătoare.

Totuşi, o altă împrejurare neaşteptată, care ar fi trebuit să-l neliniştească, l-a ajutat să-şi recapete buna dispoziţie. Camerierul cosmetician, care nu-l părăsise nici în călătoria lui la ţară, părea

de cîtăva vreme că are de gînd să se îndrepte pe alt drum, constrîns la aceasta oarecum de sculatul în zori al maiorului, de călăritul și inspecţiile zilnice ale acestuia, precum și de vizitele multor oameni de afaceri și ale altora fără nici o treabă în timpul prezenţei mareșalului. De cîtva timp, camerierul îl scutise pe maior de toate mărunţișurile care erau îndreptăţite numai în cazul îngrijirii necesare unui actor, dar cu atît mai strașnic ţinea la unele puncte capitale, care pînă atunci fuseseră tăinuite prin mici artificii. Camerierul îi prescrisese tot ce trebuia să-i menţină sănătatea, nu numai aparenţa ei, îndeosebi cumpătarea în toate, adaptarea la împrejurările neobișnuite și îngrijirea pielii și a părului, a sprîncenelor și a dinţilor, a mîinilor și a unghiilor, cărora omul acesta priceput le dăduse o formă elegantă și lungimea cea mai potrivită. Pe lîngă aceasta, i-a mai recomandat stăruitor moderaţie și iar moderaţie în tot ce strică obișnuit echilibrul unui om, după care acest profesor de întreţinerea frumuseţii îl rugă pe maior să-l elibereze din slujbă, pentru că nu-i mai era de folos. Se putea crede că dorea să se întoarcă la fostul său patron, pentru a se deda iarăși plăcerilor variate ale vieţii de teatru.

De fapt, maiorul s-a simţit foarte bine rămînînd să-și poarte singur de grijă. Omul înţelept n-are nevoie decît să ducă o viaţă cumpătată pentru a fi fericit. Putea să se ocupe din nou în voie de exerciţiile lui obișnuite — călărie, vînătoare și toate cîte se legau de ele. În asemenea clipe de singurătate, chipul Hilariei îi apărea zîmbitor și el se deprindea cu starea de logodnic, poate cea mai fermecătoare situaţie de care ne putem bucura în lumea civilizată.

De cîteva luni de zile, toţi membrii familiei rămăseseră aproape fără vești unii despre alţii; maiorul ducea tratative în capitală pentru a obţine unele aprobări și împuterniciri în legătură cu problema de care se ocupa; baroana și Hilaria își concentrau activitatea asupra trusoului, care trebuia să fie cît mai elegant și cît mai bogat; locotenentul, robit de pasiunea pentru frumoasa lui, părea că uitase de toate. Iarna sosi e învăluind locuinţele de ţară în vijelii supărătoare și în bezna ce se lăsa devreme.

Cine s-ar fi rătăcit într-o noapte de noiembrie în preajma castelului nobiliar și ar fi zărit, la lumina slabă a lunii acoperite de nori ogoarele, pășunile, pîlcurile de arbori, colinele și dumbrăvile întunecoase întinzîndu-se înaintea sa, apoi, ajuns la un cot al drumului, ar fi văzut deodată strălucind tot șirul de ferestre ale unei clădiri lungi, ar fi crezut desigur că va întîlni acolo o întreagă societate în haine de gală. Cît ar fi fost de mirat însă cînd ar fi fost condus sus pe scară numai de puţini servitori, care i-ar fi luminat calea, și n-ar fi găsit decît trei femei, baroana, Hilaria și camerista,

stînd în tihnă, la căldură, într-un apartament bine luminat, cu pereți de culoare deschisă și cu mobile plăcute la vedere.

Dar, pentru că am crezut că am surprins-o pe baroană în toiul unei serbări, e necesar să observăm că această iluminație strălucitoare nu trebuie privită drept ceva neobișnuit, ci ca una dintre particularitățile pe care ea le introdusese aici, după felul de viață ce-o dusese pînă atunci. Fiică a primei doamne de onoare, crescută la curte, fusese deprinsă să prefere iarna celorlalte anotimpuri și să facă din luxul unei iluminări somptuoase un element al tuturor plăcerilor sale. Bineînțeles, lumînările nu lipseau niciodată dar, în afară de asta, unul dintre servitorii bătrîni, mare amator de invenții, îndată ce se descoperea un nou sistem de lampă îl și introducea la castel, fapt prin care iluminatul cîștiga în tărie, dar cîte-o dată urma ici și colo cîte o eclipsă parțială.

Din dragoste și, în același timp, chibzuind bine, baroana își schimbase situația de doamnă de onoare, căsătorindu-se cu un moșier bogat și agricultor entuziast; soțul, prevenitor, dîndu-și seama că, la început, viața la țară nu-i va fi pe plac soției, reparase toate drumurile din împrejurimi pe o distanță de mai multe mile, cu învoirea vecinilor și conform dispoziției guvernămîntului, încît comunicațiile vicinale nu se aflau nicăieri într-o stare mai bună; totuși aceste lucrări lăudabile n-aveau în realitate alt scop decît ca doamna să poată călători cu trăsura în toate părțile, mai cu seamă cît ținea anotimpul bun. În schimb, iarna rămînea cu plăcere acasă, cu soțul ei, care se pricepuse să transforme noaptea în zi, datorită iluminatului. După moartea soțului, baroana își găsi în grija pasionată pentru fiica sa destulă preocupare, vizitele dese ale fratelui ei îi procurau cea mai plăcută distracție, iar iluminația obișnuită a casei, o tihnă, o satisfacție incomparabilă.

În ziua aceea însă, risipa de lumină era cît se poate de potrivită; căci într-una din camere erau expuse o mulțime de obiecte, ca niște daruri de Crăciun, sclipind și atrăgînd privirea. Isteața cameristă îi ceruse valetului să sporească lumina și apoi adunase la un loc și înșirase, bucată cu bucată, tot ce se lucrase pînă atunci pentru trusoul Hilariei, cu intenția vicleană de a aduce vorba mai mult despre ceea ce lipsea decît despre ceea ce era gata. Toate cele necesare se găseau acolo, executate măiestrit din materialele cele mai fine; nu lipseau nici mici lucruri de fantezie și totuși Ananeta se pricepea să scoată pretutindeni în evidență cîte o lipsă acolo unde ar fi putut tot atît de bine să socoți că e o colecție desăvîrșită. Pe cînd rufăria, elegant așezată la vedere, te orbea cu albeața ei, iar olanda, muselina și celelalte materiale delicate, cum s-or mai fi numind, răspîndeau o lumină discretă, mătăsurile multico-

lore lipseau cu totul; cumpărarea lor fusese amînată cu înțelepciune, deoarece moda fiind schimbătoare, femeile voiau ca ultima noutate să constituie o încoronare și o încheiere a trusoului.

După această nespus de însuflețită trecere în revistă, femeile își reluară obișnuita și foarte variata lor petrecere de seară. Cunoscînd perfect calitățile intelectuale care, pe lîngă înfățișarea frumoasă, fac ca o femeie tînără să fie plăcută și foarte căutată oriunde ar duce-o soarta, baroana, cu toate că trăia la țară, știuse să găsească ocupații atît de diverse și instructive, încît Hilaria, deși foarte tînără, nu era străină de nici un subiect și părea pretutindeni la largul ei, păstrînd totuși măsura potrivită vîrstei. Ar fi prea lung să descriem cum ajunsese baroana la acest rezultat; să spunem numai că și seara aceea putea constitui un model al vieții lor de pînă atunci. O lectură aleasă, o bucată grațioasă cîntată la pian, un cîntec drăgălaș au umplut plăcut ceasurile, care s-au desfășurat ca de obicei, dar cu o semnificație în plus; gîndul zbura la al treilea, la bărbatul iubit și venerat, în întîmpinarea căruia se făceau toate aceste pregătiri și încă multe altele. Era un sentiment de logodnică care o însuflețea nu numai pe Hilaria cu cele mai dulci senzații; chiar baroana, cu simțirea ei delicată, lua parte la ele, ba și Ananeta, altminteri o fată înțeleaptă și harnică, se lăsa în voia unor speranțe îndepărtate, ce o făceau să întrevadă întoarcerea, prezența unui prieten plecat. Astfel starea sufletească a acestor trei femei, fiecare plăcută în felul ei, se armoniza cu lumina ce le înconjura, cu căldura binefăcătoare, cu tihna în care se aflau.

Capitolul al cincilea

Strigăte și bătăi puternice în poarta castelului, apoi un schimb de vorbe cu glasuri amenințătoare și lumina unor făclii în curte întrerupseră cîntecul delicat al Hilariei. Dar larma se potoli înainte ca să i se afle cauza; liniște însă tot nu era, pe scară se auzeau pași și cuvintele învălmășite ale unor oameni ce se apropiau. Ușa fu dată de perete cu zgomot, fără să fi fost anunțat cineva; femeile se speriară. Flavio năvăli în cameră într-o stare înspăimîntătoare, cu privirea rătăcită, cu părul în parte zburlit, în parte curgînd în șuvițe ude de ploaie; hainele îi erau sfîșiate, ca și cum s-ar fi năpustit ca o vijelie printre spini și hățișuri, și îngrozitor de murdare, de parcă ar fi străbătut noroaie și mlaștini.

— Tata! Unde-i tata! strigă el. Femeile îngrozite săriră în picioare; bătrînul pădurar, ce-i fusese altădată slujitor devotat, intră și el în cameră, strigîndu-i:

— Tatăl dumneavoastră nu-i aici; liniştiţi-vă; aici nu sînt decît mătuşa şi verişoara, uitaţi-vă!

— Nu-i aici? Atunci lăsaţi-mă să plec; am să-l caut! Numai el trebuie să afle şi apoi să mor. Lăsaţi-mă să scap de luminile astea, mă orbesc, mă ucid.

Medicul casei intră, îi apucă mîna și-i luă pulsul cu atenţie; mai mulţi servitori stăteau îngrijoraţi în jur.

— Ce caut eu pe covoarele astea? Le stric, le distrug; nenorocirea mea picură pe ele şi le pătrunde; soarta-mi blestemată le întinează.

Se repezi la ușă; ceilalţi se folosiră de această mișcare ca să-l ia cu ei şi să-l ducă într-o cameră de oaspeţi îndepărtată, în care locuia de obicei tatăl lui. Mama și fiica rămaseră împietrite; avuseseră înaintea ochilor pe Oreste[18] urmărit de furii, dar nu înnobilat de artă[19], ci în realitatea groaznică şi respingătoare, care părea și mai înspăimîntătoare prin contrast cu locuinţa aceea confortabilă, strălucind de sclipirile lumînărilor. Femeile se priveau încremenite şi fiecare credea că vede în ochii celeilalte tabloul acela înfiorător, care li se imprimase atît de adînc în minte.

Cînd își veni puţin în fire, baroana începu să trimită servitor după servitor ca să afle vești. Bietele femei înspăimîntate își mai reveniră puţin aflînd că îl dezbrăcau, îl uscau, îl îngrijeau; numai pe jumătate conștient, îi lăsa să facă ce voiau cu el. La întrebările repetate ale doamnelor li se ceru să aibă răbdare.

În fine, li se spuse că i s-a luat sînge și că fuseseră întrebuinţate toate calmantele cu putinţă. Acum se liniștise și aveau nădejde că va adormi.

Se făcuse miezul nopţii; baroana ceru să-l vadă, în cazul că doarme; medicul întîi se împotrivi, dar apoi încuviinţă. Hilaria intră și ea o dată cu mama sa. În cameră era întuneric; numai o lumînare pîlpîia după un paravan verde; se vedea puţin, nu se auzea nimic. Mama se apropie de pat; Hilaria, cu inima tulburată, apucă sfeșnicul și lumină cu el pe tînărul adormit. Stătea cu faţa la perete; dar o ureche foarte delicată, un obraz plin, acum pălit, apăreau încîntătoare printre șuviţele de păr, din nou ondulat; o mînă cu degete lungi, pline de forţă şi fineţe, atrase privirea rătăcitoare a Hilariei. Respirînd uşurel, fata crezu că percepe, și la el o respiraţie uşoară; apropie lumînarea, ca Psyche[20], în primejdie de a tulbura somnul binefăcător. Medicul îi luă sfeşnicul din mînă şi le conduse pe amîndouă pînă la camerele lor.

Pentru noi a rămas o taină cum şi-au petrecut ceasurile nopţii aceste persoane bune şi vrednice de simpatie. Dar în dimineaţa următoare mama şi fiica s-au arătat pline de nerăbdare. Nu mai conteneau să pună întrebări; dorinţa de a vedea pe cel suferind era discretă, totuşi stăruitoare; numai spre amiază medicul le îngădui o scurtă vizită.

Baroana intră, Flavio îi întinse mîna.

— Iartă-mă, dragă mătuşă; puţină răbdare, poate că nu va dura mult. — Hilaria apăru şi ea; îi întinse şi ei dreapta. — Bună dimineaţa, dragă surioară.

Vorba aceasta îi săgetă inima; el nu-i lăsă mîna; se priveau unul pe altul; alcătuiau o pereche minunată şi un admirabil contrast. Ochii negri, scînteietori ai tînărului se armonizau cu buclele-i întunecate, ce cădeau învălmăşite; în schimb ea stătea lîngă patul lui, divină în liniştea-i aparentă, căci la întîmplarea zguduitoare din seara trecută se asocia prezentul, plin de presentimente. Denumirea aceasta de surioară... — era tulburată pînă în adîncul sufletului. Baroana îl întrebă:

— Cum îţi merge, dragă nepoate?

— Suportabil, dar sînt tratat prost.

— Cum aşa?

— Mi-au luat sînge, asta-i cruzime; şi l-au aruncat, asta-i neruşinare; el nu-mi aparţine, e tot al ei, în întregime. O dată cu aceste vorbe, faţa i se schimbă; începu să plîngă cu lacrimi fierbinţi şi-şi ascunse obrazul în pernă.

Baroana citi pe chipul Hilariei o expresie de spaimă, ca şi cînd biata copilă ar fi văzut că i se deschid înainte porţile infernului, că ar fi privit pentru întîia oară şi pentru veşnicie un monstru. Fata străbătu camera cu o grabă aprigă, se năpusti în ultima încăpere şi se aruncă pe o sofa; baroana veni după ea şi o întrebă despre ceea ce, vai, înţelesese foarte bine. Hilaria, uitîndu-se la ea ciudat, îi strigă:

— Sîngele, sîngele lui îi aparţine ei, numai ei, tot sîngele, şi nu e vrednică. Nefericitul! Sărmanul! O dată cu aceste vorbe un şuvoi de lacrimi amare îi potoli inima înfricoşată.

Oare cine s-ar încumeta să dezvăluie situaţiile iscate de împrejurările descrise mai sus, să dea la lumină suferinţele intime ale celor două femei, după această întrevedere? Şi pentru bolnav ea a fost foarte dăunătoare; cel puţin aşa susţinea medicul care, ce-i drept, venea destul de des să le informeze şi să le consoleze, dar care s-a simţit dator să interzică orice altă nouă apropiere. S-au

supus fără obiecții fata nu îndrăznea să pretindă ceea ce mama nu i-ar fi îngăduit și astfel ordinul acelui medic înțelept a fost ascultat. În schimb, au primit vestea liniștitoare că Flavio a cerut cele trebuincioase pentru scris și că-și notase ceva pe o foaie de hîrtie, ascunzînd-o însă imediat sub pernă. La neliniștea și nerăbdarea dinainte, se adăuga acum curiozitatea; urmară ceasuri de suferință. După cîtăva vreme medicul le-a adus totuși o hîrtiuță, pe care o mînă cu o caligrafie frumoasă scrisese în grabă rîndurile următoare:

Din întîmplare bietul om se naște
Și întîmplările îl pierd pe rătăcit.
Spre care prag întunecos, greu de găsit,
Voiau șovăitorii pași, orbește, să mă poarte?
Apoi, sclipetul viu din ceruri l-am zărit;
Dar simt în suflet numai noapte, iad și moarte.

Nobila artă poetică putea să-și dovedească și de această dată puterea ei salutară. Legată intim cu muzica, ea alină toate suferințele sufletești, deoarece, ațîțîndu-le puternic, le scoate la suprafață și le volatilizează în dureri vindecabile. Medicul era încredințat că tînărul se va restabili repede; trupește era sănătos și, fără îndoială, s-ar simți iarăși vesel dacă pasiunea care-i apasă spiritul ar putea fi înlăturată sau potolită. Hilaria se gîndi să-i răspundă; se așeză la pian și încercă să acompanieze cu o melodie versurile suferindului. Nu izbuti, căci asemenea dureri adînci nu-și găseau ecou în sufletul ei; dar tot căutînd, ritmul și rimele se asociară la sentimentele ei așa fel că răspunse cu o seninătate mîngîietoare la poezia lui, în următoarea strofă, cu care și-a petrecut o bucată de vreme scriind-o și tot rotunjind-o:

Oricît ai fi acum în jale și dureri pierdut,
Tu pentru bucuria tinereții ești născut.
Curaj! pășește hotărît și cu grăbire
Spre a prieteniei cerească fericire.
Credință, bunătate, acolo vei găsi,
Și-atunci izvorul vieții voios va izbucni.

Medicul, prieten al familiei, a transmis mesajul, care și-a ajuns scopul, căci tînărul începu să răspundă mai potolit. Hilaria continua să-l liniștească și astfel, încetul cu încetul, se părea că revin zile mai senine și pămînt solid sub picioare; poate că mai tîrziu ne va fi dat să comunicăm lectorilor noștri toate fazele acestei cure binefăcătoare. Deocamdată să spunem că în acest fel au trecut

cîteva zile foarte plăcute. Se pregăteau pentru o întrevedere liniștită, pe care medicul n-avea intenția s-o amîne mai mult decît era necesar.

În acest timp, baroana se ocupase cu clasarea unor hîrtii vechi de familie și această preocupare, foarte potrivită cu atmosfera din acele zile, a avut un efect binefăcător asupra spiritului său surescitat. Revăzu unele epoci din viața ei; suferințe grele o amenințaseră, apoi trecuseră și amintirea lor îi întări curajul pentru clipa de față. Își aminti mai ales, cu multă emoție, frumoasele relații cu Makaria, în anume împrejurări dificile. Îi apăru iar în fața ochilor minții noblețea caracterului acelei femei unice și se hotărî să se îndrepte către ea și de data aceasta. Cui altuia să-și dezvăluie sentimentele ce-o apăsau, cui să-i mărturisească temerile și nădejdile sale?

Umblînd printre hîrtii, descoperi printre altele și portretul în miniatură al fratelui ei; suspină și zîmbi în același timp, văzînd asemănarea cu fiul lui. În clipa aceea, Hilaria se ivi pe neașteptate, puse mîna pe portret și, la rîndul ei, rămase foarte surprinsă de asemănare.

Așa a trecut cîtăva vreme; în sfîrșit, într-o dimineață, cu încuviințarea medicului și însoțit de el, Flavio a coborît la micul dejun. Femeilor le-a fost teamă de această primă întrevedere. Dar cum foarte des se întîmplă ca în momente importante, chiar tragice, să se petreacă ceva vesel, ba chiar comic, la fel s-a întîmplat și de data aceasta. Fiul veni îmbrăcat din cap pînă în picioare cu hainele tatălui său; deoarece ale sale nu mai puteau fi întrebuințate, se recursese la garderoba maiorului, care lăsa din comoditate la sora sa hainele de casă și de vînătoare. Baroana zîmbi și-și regăsi cumpătul; Hilaria fu cuprinsă de o tulburare pe care nu și-o putea explica. În sfîrșit, ea își întoarse fața, iar tînărul n-a fost în stare să găsească în clipa aceea nici o frază plăcută, nici măcar o vorbă amabilă. Pentru a-i scoate pe toți din încurcătură, medicul începu să compare staturile celor doi.

— Tatăl e ceva mai înalt, spuse el, de aceea lui Flavio gherocul îi vine cam lung; fiul are însă umerii mai lați, de asta haina e prea strîmtă la piept. Aceste nepotriviri dădeau costumației lui un aspect comic.

Astfel, datorită acestor amănunte, au trecut oarecum mai ușor peste dificultatea clipei. Pentru Hilaria însă, asemănarea dintre portretul din tinerețe al tatălui și înfățișarea proaspătă a fiului, aici de față, avea ceva neplăcut, ba chiar apăsător.

Dar acum, am prefera să vedem evenimentele care au urmat descrise amănunțit de mîna delicată a unei femei, căci felul nos-

tru de a proceda ne obligă să ne ocupăm numai de generalități. Deci aici vom vorbi încă o dată despre influența artei poetice.

Lui Flavio al nostru nu i se putea tăgădui un oarecare talent, dar avea nevoie neapărat de un prilej de înflăcărare ca să poată realiza ceva remarcabil; de aceea, aproape toate poeziile dedicate acelei femei irezistibile erau emoționante și valoroase; citite cu avîntul cuvenit în fața unei ființe adorate, ele produceau un foarte mare efect.

O femeie, văzînd o altă femeie iubită pătimaș, primește bucuroasă rolul de confidentă; ea nutrește sentimentul tainic, aproape inconștient, că ar fi plăcut să se vadă ridicată, încet-încet, la locul de slavă al acelei adorate. Convorbirile devin din ce în ce mai pline de semnificații. Îndrăgostitul scrie mai ales poezii dialogate, fiindcă în felul acesta o pune pe frumoasa lui să-i răspundă așa cum el ar dori și cum nu îndrăznește să spere că va auzi de la îndrăgita gură. Astfel de poezii au fost citite împreună cu Hilaria și, cum nu aveau decît un singur manuscris, ca să poată urmări amîndoi lectura și să poată fiecare continua la timp, s-a întîmplat că, stînd alături și trecîndu-și caietul unul altuia, să se tot apropie și ei și mîinile lor, așa că pînă la urmă a fost cît se poate de firesc să se atingă din nebăgare de seamă.

Dar, cu toate aceste relații plăcute și cu toate familiaritățile încîntătoare prilejuite de ele, Flavio simțea o grijă dureroasă, pe care o ascundea cu greu; nerăbdarea cu care aștepta sosirea tatălui său dădea de bănuit că are a-i mărturisi lucruri de cea mai mare importanță. Cu puțină gîndire n-ar fi fost greu de ghicit care era secretul. Probabil că acea femeie seducătoare, într-un moment de mînie stîrnită de insistențele tînărului, îl respinsese definitiv, distrugîndu-i speranțele pe care le nutrise cu încăpățînare pînă atunci. Noi nu îndrăznim să descriem scena așa cum s-a petrecut, din teamă că ne-ar putea lipsi văpaia tinereții, ce s-ar cere pentru aceasta. Ne mărginim să spunem că tînărul a fost atît de scos din fire, încît a părăsit garnizoana fără permisie și, pentru a-și căuta părintele, a alergat prin noapte, furtună și ploaie la moșia mătușii sale, unde a ajuns în starea în care l-am văzut mai sus. Urmările unui asemenea pas îl preocupau adînc de cînd se întorsese la gînduri mai cuminți; văzînd că tatăl său întîrzie mereu și că astfel e lipsit de singurul om care putea să intervină și să-l salveze, nu mai știa ce să facă.

De aceea, a rămas surprins și buimăcit cînd i s-a înmînat o scrisoare de la colonelul său; a rupt cu șovăire și frică pecetea bine cunoscută; însă colonelul, după cîteva fraze dintre cele mai prie-

tenoase, îl anunța că permisia ce i se dăduse se mai prelungea cu încă o lună.

Oricît de inexplicabilă părea această favoare, Flavio se văzu eliberat de o povară, care începuse să-l apese mai tare chiar decît dragostea lui disprețuită. Acum simțea cu adevărat fericirea de a fi înconjurat cu atîta atenție de către îndatoritoarele sale rude și de a se bucura de prezența Hilariei; curînd își regăsi însușirile plăcute de om de lume, care îl făcuseră o bucată de vreme așa de necesar atît frumoasei văduve, cît și anturajului ei, situație apusă pentru totdeauna din ziua cînd el îi ceruse definitiv mîna.

În asemenea dispoziții sufletești, sosirea tatălui putea fi așteptată cu voie bună; pe de altă parte, apariția unor fenomene naturale i-a stimulat pe toți la o viață activă. Ploile nesfîrșite, care-i ținuseră pînă atunci închiși laolaltă în castel, umflaseră pretutindeni rîurile; unele diguri fuseseră rupte, iar ținutul din jurul castelului părea un lac întins, din care se ridicau, ca niște insule, satele, fermele și locuințele mari sau mici.

Pentru asemenea întîmplări, de altfel destul de rare, erau pregătiți; stăpîna casei împărțea porunci, slujitorii le îndeplineau. După primele ajutoare date sinistraților, s-a copt pîine, s-au tăiat cîțiva tauri; bărcile pescarilor treceau dintr-o parte într-alta, ducînd pretutindeni ajutoare și provizii. Toate erau bine organizate; ceea ce se oferea cu inimă bună era primit cu bucurie și recunoștință; numai într-*un singur* sat oamenii n-au vrut să se încreadă în cei care distribuiau bunurile; Flavio luă asupra lui să împace lucrurile și, fericit, se duse acolo în grabă cu o barcă încărcată ochi. Treaba era simplă, așa că o termină cît se poate de bine; apoi, pornind mai departe, îndeplini rugămintea ce i-o adresase Hilaria la despărțire. Tocmai în momentul cel mai greu al acelor zile de nenorocire, născuse o femeie, de care Hilaria se interesa în chip deosebit. Flavio o găsi pe lehuză și se întoarse acasă încărcat de mulțumirile ei și ale tuturor celorlalți. În asemenea împrejurări ai ce povesti. Chiar dacă nu murise nimeni, se putea vorbi de salvări miraculoase, de întîmplări ciudate, unele hazlii, altele chiar ridicole; au fost descrise cu amănunte și unele cazuri deznădăjduite. Drept urmare, Hilaria simți deodată dorința nestăpînită să facă și ea un drum asemănător, ca s-o vadă pe lehuză, să-i ducă daruri și să petreacă acolo cîteva ceasuri plăcute.

După oarecare împotrivire din partea grijuliei sale mame, învinse pînă la urmă voința Hilariei de a încerca această aventură. Trebuie să recunoaștem că, în felul în care ne-au fost aduse la cunoștință întîmplările petrecute, eram îndreptățiți să fim întrucîtva îngrijorați: exista primejdia ca barca să rămînă împotmolită,

să se răstoarne, viața fetei să fie în pericol, să fie nevoie de o salvare eroică din partea tînărului, ceea ce ar fi întărit legătura pînă atunci încă slabă. Dar de toate acestea nici n-a fost vorba; drumul s-a desfășurat cu bine, lehuza a primit vizita și darurile; prezența medicului a fost de mare folos, și chiar cînd ici și colo întîmpinau cîte-o piedică ușoară și aparența unei primejdii părea că-i neliniștește pe vîslași, totul se termina cu glume și ironii despre chipul înspăimîntat, despre disperarea sau gesturile înfricoșate, pe care fiecare pretindea că le observase la celălalt. În tot acest timp, încrederea reciprocă a devenit tot mai mare; obișnuința de a se vedea și de a fi împreună în toate împrejurările s-a întărit, și cu fiecare zi creștea primejdia unei situații în care rudenia și afecțiunea se cred îndreptățite la o apropiere și intimitate tot mai mare.

În chipul cel mai plăcut fură ademeniți tot mai departe pe căile iubirii. Cerul se limpezise și urmă un frig puternic, potrivit cu anotimpul; apele înghețară înainte de a se fi putut retrage. Întreg decorul se schimbă dintr-o dată; ceea ce fusese la început despărțit de valuri acum se găsea reunit de un fundament solid, și îndată s-a ivit, ca o mijlocitoare dorită, acea artă, născocită în nordul îndepărtat, pentru a sărbători primele zile năprasnice de iarnă și pentru a aduce o viață nouă în lumea încremenită. Magazia cu echipament a fost deschisă, fiecare și-a căutat patinele marcate cu semnul său, doritor să lunece primul pe suprafața neatinsă a gheții, chiar dacă era întrucîtva primejdios. Printre cei din castel, se aflau mulți care ajunseseră la o mare iscusință, căci aproape în fiecare an se bucurau de plăcerea patinajului pe lacurile învecinate și pe canalele de legătură, iar de data aceasta pe suprafața gheții care se întindea pînă departe.

Abia acum Flavio se simțea cu totul vindecat, iar Hilaria, care încă din anii copilăriei patinase sub îndrumarea unchiului ei, se dovedea tot atît de grațioasă pe cît de rezistentă pe gheața proaspătă; lunecau vesel, tot mai vesel, cînd împreună, cînd singuri, cînd despărțiți, cînd reuniți. Despărțirile și ocolurile, atît de apăsătoare pentru inimi, nu erau de data asta decît mici glume; fugeau unul de altul, ca peste o clipă să se regăsească.

Dar, pe lîngă petrecere și veselie, mai exista o lume a nevoilor și lipsurilor; unele localități încă nu fuseseră ajutate decît pe jumătate; acum mărfurile cele mai necesare zburau necontenit pe sănii solide și, spre cel mai mare folos al întregului ținut, dintr-o mulțime de locuri prea depărtate de șoseaua principală s-au putut transporta repede produse agricole și gospodărești în magaziile cele mai apropiate ale orășelelor și tîrgurilor și îndărăt de acolo s-au adus tot soiul de mărfuri. Astfel, un ținut amenințat să sufere o

lipsă cumplită a fost dintr-o dată salvat și din nou aprovizionat datorită acelei cîmpii netede, la-ndemîna celor iscusiți și îndrăzneți.

Cu toată pasiunea pentru plăcerile patinajului, tînăra pereche n-a dat uitării îndatoririle impuse de sentimentele de solidaritate față de semeni. Au vizitat-o pe lehuză și i-au adus toate cele de trebuință; au vizitat și pe alții: bătrîni cu sănătatea mai șubredă, oameni ai bisericii, cu care erau obișnuiți să întrețină convorbiri evlavioase, și care acum, în această încercare, deveniseră încă mai vrednici de atenție, mici proprietari, care avuseseră îndrăzneala de a se stabili pe vremuri în locuri joase, oarecum primejdioase, dar care acum, datorită digurilor bine construite, erau salvați și, după o spaimă nemărginită, se bucurau nespus că rămăseseră în viață. Fiecare fermă, fiecare casă, fiecare familie, fiecare ins avea povestea sa; cu toții deveniseră, pentru ei înșiși și pentru ceilalți, persoane însemnate; din această pricină povestitorii erau mereu întrerupți de alții, care voiau să istorisească. Toți erau grăbiți la vorbă și la faptă, la dus și la venit, căci asupra lor rămînea oricum amenințarea unui dezgheț neașteptat, ce putea fărîma această frumoasă organizare de ajutor reciproc, primejduind gazdele și despărțind oaspeții de casele lor.

Dacă în timpul zilei trebuiau să acționeze repede și aveau preocupări arzătoare, ceasurile plăcute ale serii se scurgeau cu totul altfel; căci patinajul are avantajul asupra tuturor celorlalte feluri de exerciții corporale că efortul nu înfierbîntă și se poate prelungi fără oboseală. Atît mîinile cît și picioarele devin mai mlădioase și orice cheltuială de energie pare că dă puteri noi așa că, la urmă, sîntem cuprinși de o binefăcătoare liniște voioasă de care sîntem ispitiți să ne lăsăm mereu legănați.

Într-o seară, tînăra pereche părea că nu se mai poate despărți de suprafața aceea înghețată; după fiecare zbor pînă lîngă castelul luminat, unde se și adunase multă lume, ei își schimbau brusc direcția și porneau înapoi, spre larg; trebuia să nu se depărteze unul de altul, de teamă să nu se piardă; se țineau de mînă, pentru ca fiecare să fie cu totul sigur de prezența celuilalt. Cea mai dulce mișcare li se părea aceea cu brațele încrucișate pe după umeri, cînd degetele delicate ale fiecăruia se jucau involuntar cu buclele celuilalt.

Luna plină se înălța pe cerul strălucitor de stele, încununînd vraja peisajului. Se vedeau iar limpede și fiecare căuta în ochii umbriți ai celuilalt răspunsul obișnuit, care acum părea că e altul; ai fi zis că o scînteie se aprinde în adîncul lor și că exprimă ceea

ce buzele ascundeau cu prudență; amîndoi se simțeau cuprinși de-o exaltare solemnă.

Toate sălciile și aninii cu trunchiuri înalte din viroage, toate tufișurile de pe dealuri și coline deveniseră vizibile; stelele pîlpîiau, frigul se întețise, dar ei nu-l simțeau și lunecau de-a lungul reflexului scînteietor al lunii, ca și cum ar fi pornit de-a dreptul spre astrul ceresc. Apoi ridicînd ochii, zăriră în pîlpîirea reflexului statura unui bărbat, lunecînd cînd într-o direcție, cînd în alta și părînd că-și urmărește propria-i umbră; silueta aceea întunecată, înconjurată de strălucirea luminii, venea spre ei; fără voie, tinerii se întoarseră; le-ar fi fost nesuferit să întîlnească pe cineva în clipele acelea. Evitară astfel pe acel patinator care continua să se apropie; părea că nu-i observase și-și urma acum drumul drept spre castel. Dar deodată părăsi această direcție și înconjură de cîteva ori perechea cam speriată. Tinerii căutară, cu oarecare prudență, să ajungă într-o zonă întunecată, dar patinatorul, luminat pe de-a-ntregul de lună, veni spre ei, oprindu-se la cîțiva pași: era cu neputință să nu-l recunoască pe maior.

Hilaria frînă pasul, își pierdu echilibrul de uimire și căzu la pămînt; într-o clipă Flavio se lăsă pe un genunchi și-i cuprinse capul în brațe; ea își ascunse fața; nu-și dădea seama ce i se întîmplase.

— Mă duc să caut o sanie; uite că trece una în vale; sper că nu și-a făcut nici un rău; vă regăsesc lîngă acești trei anini înalți de aici! Așa vorbi tatăl și se și îndepărtă. Hilaria se ridică, ținîndu-se de tînăr.

— Să fugim, strigă ea, nu pot îndura așa ceva.

Și porni atît de repede în partea opusă castelului, că Flavio n-a putut s-o ajungă decît cu greutate, adresîndu-i apoi cele mai calde cuvinte.

E cu neputință de descris starea sufletească a celor trei, rătăcind în plină noapte pe gheața poleită de lună, cu inimile tulburate. Într-un tîrziu ajunseră la castel; cei tineri patinînd despărțiți, neîndrăznind să se apropie, să se atingă, iar tatăl, cu sania goală, pe care în zadar o purtase în lung și lat, căutînd să vină în ajutorul Hilariei. Muzica și dansul începuseră. Hilaria se ascunse în camera ei, sub pretextul că simte dureri de pe urma căzăturii; Flavio lăsă bucuros conducerea dansului și organizarea perechilor în seama unor tineri invitați care se și porniseră la treabă în lipsa lui. Maiorul nu apăru deloc; cu toate că se aștepta, avu un sentiment ciudat, găsindu-și camera locuită și hainele, rufăria și obiectele lui de toaletă înșirate în toate părțile, dar nu frumos rînduite, cum era el deprins. Baroana își îndeplini îndatoririle față de invitați cu

o politețe silită și fu bucuroasă cînd aceștia, retrăgîndu-se în apartamentele ce li se rezervaseră, îi îngăduiră în sfîrșit să se explice cu fratele ei. Asta s-a făcut deîndată; dar a trebuit să treacă timp pentru a-și reveni din uimire, a pricepe atîtea întîmplări neașteptate, a înlătura îndoielile și a-și potoli îngrijorările; la aplanarea dificultăților și calmarea spiritelor, nu se putea trece atît de repede.

Cititorii noștri vor înțelege foarte bine că de aici înainte nu mai putem continua istorisirea noastră descriind, ci analizînd și reflectînd, dacă vrem să ne pătrundem și să ne dăm seama de starea de spirit a personajelor, stare care acum este esențială.

Deci vom spune mai întîi că maiorul, de cînd l-am pierdut din vedere, își consacrase timpul liber problemelor familiale care, oricît de simple și ordonate păreau, lăsaseră totuși să se ivească destule piedici neașteptate, căci, în genere, nu e ușor să descurci o situație veche și complicată și să depeni pe un singur ghem atîtea fire încîlcite. Cum din această pricină era obligat să-și schimbe deseori locul, pentru a urgenta rezolvarea pe lîngă diferite autorități și persoane, scrisorile surorii sale nu-i ajunseseră decît cu întîrziere și fără nici o ordine. Mai întîi află despre tulburarea și boala fiului său; apoi auzi despre o permisie, pe care n-o înțelese. I s-a ascuns că dragostea Hilariei era pe cale să se schimbe, căci cum ar fi putut sora sa să-i comunice acest fapt?

La vestea inundației, și-a grăbit călătoria; n-a ajuns însă în apropierea cîmpiei inundate decît după căderea gerului; atunci și-a procurat patine, și-a trimis servitorii și caii la castel pe un drum ocolit și, zburînd ca vîntul spre ferestrele ce se vedeau strălucind de departe, a ajuns în noaptea aceea clară ca ziua să fie martorul unui spectacol foarte neplăcut, care l-a adus într-o stare de tulburare extremă.

Trecerea de la adevărul interior la realitatea exterioară e totdeauna dureroasă, prin contrast; dragostea și rămînerea pe loc nu au oare tot atîtea drepturi cît despărțirea și fuga? Și totuși, cînd o ființă se smulge de lîngă alta, în suflet se naște o prăpastie, în care de multe ori inima se prăbușește. Iluzia, atît timp cît durează, are valoarea unui adevăr de neînvins, și numai spiritele brave și hotărîte sînt înălțate și întărite prin recunoașterea unei erori. O asemenea descoperire le ridică deasupra lor însele și întrucît drumul vechi le e închis, privesc degrabă în jur, spre a găsi un drum nou, pe care să pășească mai departe vioi și curajos.

În asemenea momente, omul se vede pus în nenumărate situații dificile; dar nenumărate sînt și mijloacele pe care o natură capabilă le descoperă în propriile sale puteri, iar dacă acestea nu sînt suficiente, recurge la altele din afară.

Din fericire, maiorul, fără să știe și fără să vrea, era pregătit în adîncul sufletului, printr-un fel de presimțire. De cînd concediase pe camerierul lui cosmetician și-și reluase felul obișnuit de trai, încetînd să mai aibă pretenții în ceea ce privește înfățișarea exterioară, simțea întrucîtva o scădere a buneistări fizice. Avea neplăcerea trecerii de la rolul de june prim la cel de tată afectuos; și totuși rolul acesta i se impunea din ce în ce mai mult. Grija de soarta Hilariei și a familiei era principala preocupare a gîndurilor sale, pe cînd sentimentul de iubire, de atașament, dorința s-o aibă mai aproape apăreau abia în al doilea rînd. Cînd și-o închipuia pe Hilaria în brațele sale, inima îi era plină de dorința de a o face fericită; se gîndea mai mult la mulțumirea ei decît la desfătarea lui. Iar dacă voia să se bucure cu adevărat cînd și-o amintea, trebuia mai întîi să-și evoce dragostea pe care copila i-o mărturisise cu o puritate cerească, să se gîndească la clipa în care i se făgăduise în chip atît de nesperat.

Dar acum văzuse în noaptea aceea limpede o tînără pereche înlănțuită, apoi pe fermecătoarea fată căzînd în brațele tînărului și, în sfîrșit, cum amîndoi, neluînd în seamă făgăduiala lui de a veni cu ajutoare, nu-l mai așteptaseră la locul indicat precis, ci se topiseră în noapte, lăsîndu-l într-o nedumerire sumbră, — cine oare în asemenea situație n-ar fi fost cuprins de disperare?

Membrii acelei familii, obișnuiți să trăiască uniți și nădăjduind într-o unire și mai strînsă, acum se evitau, descumpăniți; Hilaria stătea cu încăpățînare în camera ei; maiorul își luă curajul să-l întrebe pe fiul său despre cele întîmplate. Toată nenorocirea fusese cauzată de cochetăria feminină a frumoasei văduve: pentru a nu-l scăpa din mînă pe Flavio, pînă atunci adorator pasionat, și a nu-l ceda unei alte femei încîntătoare care-și pusese ochii pe el, văduva noastră îi arătase o preferință cu mult mai marcată decît se cuvenea. Înflăcărat și încurajat, Flavio căutase să-și atingă scopul cu o ardoare depășind buna-cuviință; de aici scene și certuri, apoi o ruptură totală care pusese capăt definitiv întregii legături.

Cînd greșelile copiilor au urmări atît de dureroase, inima părintească nu poate decît să le deplîngă și, dacă e posibil, să le îndrepte; iar dacă ele trec mai ușor decît s-ar fi putut presupune, nu-i rămîne decît să le ierte și să le uite. După oarecare gîndire și discuții, Flavio plecă în locul tatălui său, să se ocupe de unele treburi pe domeniile luate în stăpînire; urma să rămînă acolo pînă la expirarea permisiei și apoi să se înapoieze la regiment, care în răstimp fusese mutat într-o altă garnizoană.

Maiorul se îndeletnici cîteva zile cu deschiderea scrisorilor și a pachetelor, ce se adunaseră la sora sa în vremea cît lipsise el. Printre altele, găsi o scrisoare de la prietenul său, cel cu cosmeticele, actorul atît de bine conservat. Deoarece aflase de la camerierul concediat despre intenția maiorului de a se căsători, prietenul îi înfățișa cu mult umor îndoielile pe care trebuie să le ai în vedere cînd întreprinzi așa ceva; el privea împrejurarea aceasta în felul său și dădea a înțelege că, pentru un bărbat de o anumită vîrstă, cel mai sigur leac cosmetic este să se păzească de se: u' fiumos și să se bucure de o libertate onorabilă și comodă. Zîmbind, maiorul arătă surorii sale scrisoarea, subliniind oarecum în glumă, dar destul de serios în fond, importanța conținutului ei. Cu acest prilej își aduse aminte și de o poezie, a cărei formă ritmică ne scapă acum, dar al cărei conținut se distingea prin imagini delicate și un ton grațios:

„Luna tîrzie, ce încă lucește plăcut în noapte, pălește în fața soarelui care răsare; iluzia de dragoste a bătrînilor dispare în prezența tinereții pasionate; molidul, ce pare iarna proaspăt și puternic, primăvara se arată mohorît și fără culoare alături de mesteacănul gingaș înverzit."

Totuși, nu vrem să atribuim nici filozofiei, nici poeziei hotărîrea definitivă pe care a luat-o maiorul; căci așa cum o întîmplare neînsemnată poate avea cele mai importante urmări, tot astfel poate înclina balanța de-o parte sau de alta cînd sentimentele sînt nehotărîte. Cu puțin timp înainte, maiorului îi căzuse un dinte din față și se temea că-l va pierde și pe cel de-alături. La înlocuirea lor prin mijloace artificiale nici nu era de gîndit, după părerea lui; pe de altă parte, să aspire cu o asemenea lipsă la mîna unei tinere iubite, începu să i se pară cu totul umilitor, mai ales acum, cînd se găseau amîndoi sub *același* acoperiș. Poate că mai înainte, sau mai tîrziu, o asemenea întîmplare n-ar fi avut importanță; dar ea s-a produs exact în clipa cînd unui om, deprins să se știe sănătos și întreg, îi vine foarte greu s-o suporte. Se simte ca și cum i s-ar fi luat cheia de boltă a organismului și tot restul cupolei ar fi amenințat să se dărîme bucată cu bucată.

Oricum ar fi fost, maiorul a discutat cu sora sa, judicios și înțelept, asupra întîmplărilor acestora, în aparență atît de încurcate; amîndoi au trebuit să recunoască că ajunseseră, printr-un ocol, la scopul de care era cît pe ce să îndepărteze în mod nechibzuit și întîmplător, datorită unei împrejurări străine și rătăcirii unei copile nesocotite; au găsit că e cît se poate de firesc să stăruie pe același drum, să favorizeze alianța celor doi copii ai lor și să le consacre nestrămutat și cu credință grija părintească de care erau

în stare. Cu totul de acord cu fratele său, baroana se duse s-o caute pe Hilaria. Fata stătea la pian și cînta, acompaniindu-se; răspunse cu o privire senină și o înclinare a capului la salutul mamei sale și-i făcu semn să asculte. Era un lied foarte plăcut și liniștitor, exprimînd o stare sufletească cum nu se poate mai favorabilă. După ce isprăvi de cîntat, Hilaria se ridică și, înainte ca mama prevăzătoare să-și poată începe discursul pregătit, spuse:

— Scumpă mamă! a fost foarte bine că n-am discutat pînă acum despre o problemă atît de importantă; îți mulțumesc că nici o clipă n-ai atins această coardă; acum însă a venit vremea să ne lămurim, dacă dorești. Cum vezi, dumneata, lucrurile?

Baroana, foarte bucuroasă că o găsea pe fiica sa liniștită și blîndă, începu îndată o expunere plină de bun-simț asupra întîmplărilor trecute, asupra personalității fratelui său și a meritelor lui; recunoștea că fusese inevitabil ca singurul om de valoare pe care-l cunoscuse de aproape să producă o asemenea impresie asupra unei fete tinere cu inima liberă și, în loc de venerație și încredere filială, să se nască o afecțiune, cu aparența de dragoste, de pasiune. Hilaria asculta atentă și, prin expresia feței și gesturi aprobatoare, dădea a înțelege că era cu totul de aceeași părere; baroana trecu apoi la fiu, și Hilaria își umbri ochii cu genele-i lungi; iar dacă mama nu găsi pentru tînăr argumente tot atît de favorabile ca acelea pe care știuse să le înșire pentru maior, ea stărui mai ales asupra asemănării dintre cei doi, asupra avantajului pe care tinerețea i-l dă lui Flavio, care va fi un tovarăș de viață potrivit și va deveni cu timpul o întruchipare fidelă a tatălui său. Și aici se păru că Hilaria gîndește la fel, deși o privire mai serioasă, care uneori căta în jos, trăda o anumită emoție, foarte naturală în asemenea împrejurare. Apoi baroana aminti circumstanțele materiale fericite și în oarecare măsură obligatorii. Aranjamentul încheiat, foloasele pe care le asigura în prezent, perspectivele ce le deschidea în viitor, toate le-a expus cu deplină sinceritate și, la urmă, i-a spus Hilariei că, așa cum putea să-și amintească, și ea, baroana, fusese odinioară logodită, chiar dacă numai în glumă cu verișorul ei, tovarăș nedespărțit de joacă. La urmă, mama trase concluzia ce se impunea de la sine: că acum trebuia să aibă loc neîntîrziat unirea tinerilor, cu consimțămîntul atît al ei cît și al unchiului.

Cu o privire și o voce calmă, Hilaria îi răspunse că nu putea admite atît de repede această concluzie; și aduse, cu noblețe și cu grație, obiecții pe care desigur că le-ar fi împărtășit orice suflet delicat, dar noi nu ne vom apuca să le descriem aici prin cuvinte.

Cînd un om rezonabil găsește un mijloc înțelept pentru a înlătura o încurcătură sau a ajunge la un scop și apoi expune deslușit și în ordine argumentele imaginabile, e foarte neplăcut surprins dacă cei pe care vrea să-i ajute a-și găsi fericirea sînt cu totul de altă părere și, din motive ce zac adînc ascunse în inimile lor, se opun la ceea ce e lăudabil și necesar. Discutară în fel și chip, fără să ajungă să se convingă una pe alta; rațiunea nu voia să înțeleagă sentimentul; sentimentul nu voia să se împace cu ce e folositor, cu ce e necesar; discuția se înfierbintă; ascuțișul rațiunii lovi inima, și așa rănită, care acum își arăta adevărata stare, nu cu măsură, ci cu patimă, așa că pînă la urmă însăși mama, mirată, trebui să dea înapoi în fața mîndriei și demnității tinerei fete cînd aceasta i-a arătat cu energie și claritate nepotrivirea, ba chiar imoralitatea unei asemenea căsătorii.

Ne putem închipui cît de tulburată s-a întors baroana la fratele ei și probabil că putem ghici oarecum și sentimentele maiorului care, măgulit în adîncul sufletului lui de acest refuz hotărît, își asculta sora, fără speranță, dar consolat cel puțin, văzîndu-se ridicat din umilință și simțind că se împacă în sinea lui cu acel fapt, devenit pentru el o problemă delicată de amor propriu. Pentru moment, nu-și mărturisi starea sufletească și-și ascunse satisfacția dureroasă, declarînd, cum era foarte firesc, că nu trebuie grăbite lucrurile, ci trebuie să i se lase timp bietei fete, pentru a porni de bună voie pe drumul deschis și, într-o măsură, de la sine înțeles.

Acum însă abia îndrăznim a cere lectorilor noștri să treacă de la aceste emoții intime, atît de înduioșătoare, la împrejurări exterioare, devenite totuși foarte importante. În timp ce Hilaria avea întreaga libertate să-și petreacă plăcut zilele făcînd muzică, desenînd și brodînd ori citind cu glas tare, pentru plăcerea ei și a mamei sale, maiorul, o dată cu apropierea primăverii, se ocupa de punerea în ordine a treburilor de familie, iar fiul, care se vedea în viitor proprietar bogat și soț fericit al Hilariei, lucru de care nu se putea deloc îndoi, se simțea deodată cuprins de entuziasm militar pentru glorie și rang, gîndindu-se la războiul ce amenința să izbucnească. Și astfel, în acel calm momentan, toți se credeau îndreptățiți să prevadă că problema, ce părea legată doar de un capriciu, va fi curînd lămurită și dezlegată.

Din păcate nimic nu se potolise sub acest calm aparent; baroana aștepta zadarnic din zi în zi o schimbare de sentimente la fiica sa; cu modestie Hilaria dădea să se înțeleagă, rareori, dar foarte precis cînd era cazul, că rămîne la hotărîrea sa, cu fermitatea de care e în stare numai cineva convins pînă în adîncul su-

fletului și căruia nu-i pasă dacă lumea din jur îi aprobă sau nu sentimentele. Maiorul se găsea într-o stare contradictorie; s-ar fi simțit profund rănit dacă Hilaria s-ar fi decis cu adevărat în favoarea fiului său; dar dacă s-ar fi hotărît pentru el însuși, era în aceeași măsură convins că trebuie să-i refuze mîna.

Să-l compătimim pe bietul maior, pe care aceste griji și frămîntări îl însoțeau mereu ca o negură schimbătoare, cînd ca un fundal, pe care se profilau realitățile și ocupațiile obligatorii ale fiecărei zile, cînd năvălind în primul plan, înecînd toate cele prezente. Aceste fluctuații i se perindau mereu pe dinaintea ochilor minții, și dacă ziua îi impunea o activitate vie și utilă, în ceasurile de nesomn ale nopții toate contradicțiile își dădeau mîna într-o horă drăcească, ce se forma și se destrăma necontenit în sufletul său. Viziunile amintite, ce se întorceau veșnic și de care nu putea scăpa, îl aduseră într-o stare vecină cu disperarea, căci activitatea și treburile, socotite de obicei drept cel mai bun leac în asemenea situații, însemnau, de data aceasta, doar o slabă alinare și nicidecum liniștea dorită.

În această stare, prietenul nostru primi un bilet scris de o mînă necunoscută, cu invitația de a merge la poșta dintr-un orășel vecin, unde un călător grăbit dorea stăruitor să-i vorbească. Obișnuit cu asemenea întîlniri, datorită numeroaselor sale relații de afaceri și de societate, nu șovăi să urmeze invitația, cu atît mai mult cu cît i se păru că-și amintește întrucîtva de scrisul acela cursiv, vioi. Calm și stăpînit, după cum îi era felul, se duse la locul indicat; ajuns în camera de sus, încăpere aproape țărănească, pe care o cunoștea bine, îi ieși înainte frumoasa văduvă, mai frumoasă și mai încîntătoare decît atunci cînd se despărțise de ea. Oare din pricină că imaginea noastră nu-i capabilă să fixeze și să ne reprezinte din nou, aidoma, perfecțiunea, sau emoția momentului îi adăuga și mai mult farmec? Oricum ar fi fost, maiorul avu nevoie de toată prezența de spirit ca să-și poată ascunde uimirea și tulburarea sub aparența politeții celei mai obișnuite; o salută cuviincios, cu răceală prefăcută.

— Nu așa, scumpe prietene! exclamă ea, nu de asta te-am chemat între pereții aceștia văruiți, în locul acesta lipsit cu totul de noblețe; un mobilier atît de sărăcăcios nu te îndeamnă la o conversație ceremonioasă. Vreau să-mi liberez inima de o povară apăsătoare, spunînd, recunoscînd, că am pricinuit mult rău familiei dumitale. Maiorul făcu un pas înapoi cu uimire. — Știu totul, continuă ea, nu mai avem nevoie să ne explicăm. Dumneata și Hilaria, Hilaria și Flavio, buna dumitale soră, — vă compătimesc pe toți. Vocea i se înecă, genele ei divine nu izbuteau să-i oprească

lacrimile, obrajii i se rumeniră; era mai frumoasă ca oricînd. Nobilul nostru prieten stătea în fața ei năucit, pătruns de o emoție necunoscută. — Să ne așezăm, spuse adorabila făptură, ștergîndu-și ochii. Iartă-mă, compătimește-mă; vezi și dumneata cît sînt de pedepsită. Și iarăși își duse batista brodată la ochi, ca să-și ascundă lacrimile amare.

— Lămuriți-mă, stimată doamnă, spuse maiorul cu grabă.

— Nu-mi spune stimată doamnă, replică ea cu un zîmbet ceresc; numește-mă prietenă; n-ai alta pe lume care să-ți fie mai credincioasă. Află, dragă prietene, că știu totul, cunosc precis starea întregii familii, vă știu toate sentimentele și durerile.

— De unde poți fi informată în asemenea măsură?

— Confesiunile. Desigur că scrisul ăsta nu-ți e necunoscut? Ea îi înfățișă cîteva scrisori deschise.

— Dar ăsta-i scrisul surorii mele, misive, care, după aspectul lor neglijent, trebuie să fie intime. Ați fost vreodată în relații cu ea?

— Nu direct, ci prin altcineva și numai de cîtva timp; iată adresa: Doamnei***.

— O nouă enigmă! Către Makaria, cea mai discretă dintre femei!

— Și tocmai din această pricină confidenta, confesorul tuturor sufletelor chinuite, al tuturor celor rătăciți, care doresc să se regăsească și nu știu cum.

— Slavă Domnului! exclamă maiorul, că s-a găsit o astfel de mijlocitoare; eu nu se cuvenea să mă adresez ei. Binecuvîntată fie sora mea că a făcut acest lucru; cunosc și eu unele cazuri cînd ființa aceasta minunată, înfățișînd nenorociților o magică oglindă morală, i-a făcut să-și vadă, dincolo de aspectul lor exterior și tulbure, sufletul frumos și curat și i-a împăcat cu ei înșiși, dîndu-le puterea de-a începe o viață nouă.

— Această binefacere și-a revărsat-o și asupra mea, răspunse frumoasa văduvă. În acea clipă, prietenul nostru simți hotărît, deși nu-și putea explica prea limpede impresia, că din acea ființă, atît de remarcabilă prin individualitatea ei, se degaja un caracter de o mare frumusețe morală, făcut să simtă și să inspire simpatie. — Nu eram nefericită, continuă ea, ci neliniștită; nu mai eram cu adevărat stăpînă pe mine, or la urma urmei asta înseamnă că nu ești fericit. Nu-mi mai plăceam mie însămi și, oricum mă găteam în fața oglinzii, mi se părea totdeauna că mă costumez pentru bal mascat; dar de cînd Makaria mi-a pus în față oglinda sa, de cînd știu că poți să te împodobești cu ceea ce se află în sufletul tău, mi se pare iarăși că sînt destul de frumoasă. Spunea acestea printre zîmbete și lacrimi și trebuie să recunoaștem că era mai

mult decît încîntătoare. Apărea demnă de respect și de un atașament veșnic și credincios. Și acum, dragă prietene, să ne hotărîm repede; iată scrisorile! ca să le citești și să le recitești, să te gîndești asupra lor și să te pregătești, îți trebuie eventual o oră, sau mai mult, dacă vrei; după asta situația noastră se va decide în cîteva cuvinte.

Îl părăsi și se duse să se plimbe în grădină; maiorul parcurse corespondența dintre baroană și Makaria, al cărei conținut îl vom indica pe scurt. Baroana se plînge de frumoasa văduvă. Reiese din scrisoarea aceea cum vede o femeie pe alta și cît de aspru o judecă. De altfel nu-i vorba decît de lucruri exterioare și de aparențe, nimic despre ce-ar putea fi în adîncul inimii.

Makaria răspunde cu o apreciere indulgentă, o zugrăvire a unei asemenea ființe pornind din profunzime în afară. Manifestările exterioare apar ca urmare a unor împrejurări ce nu trebuie blamate, ci mai degrabă scuzate. Apoi baroana relatează nebunia furioasă a fiului, afecțiunea crescîndă a celor doi tineri, sosirea tatălui și refuzul hotărît al Hilariei. Răspunsurile Makariei sînt totdeauna pline de echitate și de convingerea fermă că din toate acestea trebuie să se nască o ameliorare morală. La urmă ea trimite toată corespondența tinerei văduve, al cărui suflet se dezvăluie în frumusețea sa cerească și începe să-i înnobileze și înfățișarea exterioară. Totul se încheie cu o scrisoare de gratitudine către Makaria.

Capitolul al șaselea

Wilhelm către Lenardo

În sfîrșit, iubite prietene, pot să-ți spun că am găsit-o și, spre liniștea dumitale, pot să adaug că e într-o situație care nu lasă nimic de dorit. Îngăduie-mi să vorbesc în termeni generali; îți scriu chiar de la fața locului, avînd înaintea ochilor toate lucrurile despre care trebuie să-ți relatez.

O gospodărie întemeiată pe evlavie, însuflețită și întreținută cu sîrguință și ordine; nici prea mică, nici prea mare, iar îndatoririle sînt pe măsura capacităților și a puterilor. În jurul ei se grupează meșteșugari, în accepția originară cea mai pură a cuvîntului; aici se vădește o activitate limitată dar eficace, prevăzătoare, modestă, inocentă și harnică. Rar m-am aflat într-un loc mai plăcut și mai plin de făgăduințe pentru ziua de mîine și viitorul mai

îndepărtat. Toate acestea, privite laolaltă, cred că sînt suficiente pentru a liniști pe cei interesați.

De aceea, aducîndu-i aminte de toate cele discutate între noi, trebuie să te rog stăruitor să te mulțumești cu această schiță generală și eventual să-ți zugrăvești restul în minte, dar să renunți la orice alte cercetări; consacră-te cu toată ardoarea marii și importantei opere, în care acum probabil că ești perfect inițiat.

Trimit Hersiliei o copie după această scrisoare și o altă copie abatelui care, după cum bănuiesc, trebuie să știe cel mai sigur unde poți fi găsit. Acestui prieten încercat, ce merită tot atîta încredere în problemele de ordin public ca și în cele confidențiale, îi mai scriu unele lucruri, pe care ți le va comunica. Te rog mult să te ocupi de cele ce mă privesc pe mine personal și să-mi sprijini planurile cu toată prietenia dumitale credincioasă.

Wilhelm către abate

Dacă nu mă înșel, neprețuitul prieten Lenardo se află printre voi și de aceea trimit copia unei scrisori, ca să-i ajungă cu mai multă siguranță. Acum cînd, după cum sper, sufletul i s-a liniștit, cred că acest tînăr remarcabil se va uni cu cercul vostru, depunînd o activitate neîntreruptă și valoroasă.

În ceea ce mă privește, după ce m-am supus unui examen îndelung și scrupulos, nu pot decît să reînnoiesc cu încă mai multă insistență cererea pe care v-am adresat-o odinioară prin Montan: dorința de a-mi termina anii de drumeție cu mai multă liniște sufletească și statornicie devine din ce în ce mai puternică. Încredințat că argumentele mele vor găsi înțelegere, mi-am și isprăvit pregătirile și mi-am luat toate măsurile. După ce voi termina treburile de aici așa cum dorește nobilul meu amic, voi putea începe încrezător noul meu fel de viață în condițiile pe care le-am arătat. După ce voi mai face un pelerinaj pios, am intenția să mă duc la***. Acolo sper că voi găsi scrisorile voastre și voi reîncepe o existență conformă cu înclinările mele firești.

Capitolul al șaptelea

După ce a expediat scrisorile de mai sus, prietenul nostru și-a continuat drumul[21], străbătînd munții din împrejurimi și mergînd mereu mai departe, pînă i s-a deschis în fața ochilor un ținut de

văi minunate, ținut în care, înainte de a-și începe felul nou de viață, mai avea de încheiat o mulțime de treburi. Pe neașteptate se întîlni cu un călător tînăr și plin de viață, a cărui tovărășie i-a fost de folos, atît pentru a-și vedea duse la bun sfîrșit strădaniile, cît și pentru a gusta bucuriile ce-i ieșeau în cale. Iată-l deci în tovărășia unui pictor, așa cum apar și se vîntură atîția în lumea largă, și mai ales în romane și drame; dar de data aceasta călătorul se arătă a fi un artist foarte talentat. Deîndată, cei doi s-au înțeles foarte bine unul cu altul și și-au mărturisit reciproc înclinațiile, intențiile și dorințele; curînd s-a vădit că acest pictor excelent care se pricepea să-și împodobească peisajele în acuarelă cu ingenioase figuri ornamentale, desenate și executate admirabil, era cuprins de pasiune pentru soarta, înfățișarea și ființa bietei Mignon. El o pictase de foarte multe ori și pornise în această călătorie pentru a reda după natură locurile unde trăise drăgălașa copilă și pentru a o înfățișa în împrejurări și clipe fericite ori nefericite, evocînd și pentru ochii oamenilor chipul fetei ce dăinuia în toate inimile delicate.

Cei doi amici ajunseră curînd în preajma lacului celui mare. Wilhelm încercă să regăsească rînd pe rînd locurile de care i se vorbise. Vile bogate, mînăstiri întinse, lacuri și golfuri, limbi de pămînt și debarcadere, toate le-au cercetat, neuitînd nici locuințele bravilor pescari, orășelele vesele, clădite pe maluri, și micile castele de pe înălțimile învecinate. Toate acestea le-a prins artistul, armonizîndu-le, prin efecte de culoare și de lumină, cu dispoziția sufletească trezită de fiecare dată de momentul istoric evocat, activitate care îl ținea pe Wilhelm într-o continuă și profundă emoție.

Pe mai multe dintre aceste tablouri, Mignon apărea în prim plan, așa cum arăta în viață, căci Wilhelm ajuta imaginația bogată a pictorului prin descrieri precise și știa să încadreze ideea generală în limitele personajului reprezentat.

Și astfel fetița-băiat a fost înfățișată în locurile și atitudinile cele mai diferite: sub portalul înalt al minunatei vile, privind gînditoare la statuile din vestibul, legănîndu-se în luntrea legată de mal, ori cățărîndu-se pe catarg, ca un marinar îndrăzneț.

Dintre toate tablourile, se remarca mai ales acela pe care artistul îl făcuse în timpul călătoriei, înainte de a se întîlni cu Wilhelm și în care prinsese toate trăsăturile caracteristice ale modelului. Grațioasa copilă, travestită în băiat, strălucește în mijlocul unor munți sălbatici, e înconjurată de stînci prăvălite, stropită de cascade, împresurată de o hoardă greu de descris. Poate că niciodată n-a fost mai atrăgător şi mai semnificativ pictată o străveche vă-

găună sumbră și abruptă. O șatră pestriță de țigani, sălbatică și fantastică în același timp, stranie și vulgară, prea dezordonată ca să-ți inspire teamă, și prea neobișnuită ca să-ți trezească încrederea. Animale viguroase de povară trecînd pe cărări din butuci de lemn, sau coborînd pe trepte tăiate în stîncă, avînd un bagaj învălmășit și pestriț de care atîrnă, bălăbănindu-se, tot soiul de instrumente făcute pentru o orchestră asurzitoare, ce obosesc urechea cu sunetele aspre pe care le scot din cînd în cînd. În mijlocul tuturor, drăgălașa copilă, închisă în sine fără îndîrjire, revoltată fără să se împotrivească, luată fără voie, dar nu tîrîtă. Cine n-ar fi admirat acest tablou, remarcabil executat? Colțul acela îngrozitor de stîncărie, cu prăpăstii întunecoase, brăzdînd tot vălmășagul de țancuri grămădite pînă la cer și amenințînd să închidă orice ieșire, dacă un pod aruncat cu îndrăzneală n-ar fi arătat posibilitatea unei legături cu restul lumii, era deosebit de puternic caracterizat. Artistul, cu un simț echilibrat și poetic al adevărului, schițase de asemenea și o peșteră, ce putea fi o fabrică naturală de cristale sau bîrlogul unui neam fabulos și înspăimîntător de balauri.

Prietenii noștri au vizitat palatul marchizului, cuprinși de o sfîntă sfială. Bătrînul încă nu se întorsese din călătorie; dar și în acest ținut ei au fost bine primiți și tratați prietenește, pentru că știau să se poarte cum se cuvine cu autoritățile spirituale și cu cele lumești.

Lui Wilhelm i-a părut bine că stăpînul casei lipsea; căci, deși l-ar fi revăzut cu plăcere și l-ar fi salutat din toată inima, îi era teamă de generozitatea lui recunoscătoare și de vreo răsplată, pe care ar fi fost constrîns s-o primească, pentru devotamentul și dragostea cu care se purtase și pentru care primise de mult recompensa cea mai gingașă.

Apoi, într-o barcă zveltă, prietenii străbătură lacul în toate direcțiile de la un mal la altul. Era cel mai frumos anotimp și ei nu pierdeau nici un răsărit sau apus de soare, nici una dintre miile de nuanțe pe care lumina cerească o răspîndește cu dărnicie pe firmament și de acolo pe ape și pămînt, arătîndu-și deplina măreție abia în acest reflex.

O vegetație luxuriantă, semănată de natură, întreținută și favorizată de iscusința omenească, îi înconjura din toate părțile. Încă de la început, pădurile de castani le uraseră bun sosit, iar acum nu-și puteau stăpîni un surîs melancolic cînd, stînd întinși sub chiparoși, priveau cum se înalță dafinii, cum se rumenesc rodiile, cum înfloresc portocalii și lămîii și în același timp le strălucesc fructele prin frunzișul întunecat.

Datorită acestui proaspăt tovarăș, Wilhelm gustă o nouă desfătare. Natura nu-i dăruise ochi de pictor. Pînă atunci nu fusese sensibil decît la frumusețea vizibilă a făpturii omenești ; dar deodată își dădu seama că un prieten înzestrat cu sentimente asemănătoare, dar format pentru cu totul alte bucurii și activități, îi dezvăluie lumea înconjurătoare. .

Prin convorbiri instructive asupra frumuseților mereu variate ale peisajelor, însă mai ales asupra reproducerii lor plastice, ochii i s-au deschis și s-a eliberat de toate îndoielile păstrate pînă atunci cu încăpățînare. Picturile făcute după peisaje italiene îi fuseseră totdeauna suspecte; i se părea că cerul e prea albastru, că tonul vioriu al depărtărilor, fermecător, ce e drept, era fals, iar nenumăratele tonuri de verde proaspăt, prea împestrițate. Dar acum se indentificase cu noul său prieten și, receptiv cum era, se deprinse să privească lumea cu ochii acestuia; pe cînd natura își desfășura misterul vizibil al frumuseții sale, el simțea o atracție de neînvins pentru această artă, care e interpreta ei cea mai plină de demnitate.

Dar prietenul pictor l-a inițiat pe Wilhelm, cu totul pe neașteptate, și în alt domeniu al artei. Intona uneori cîte un cîntec vesel, înviorînd și însoțind ceasurile liniștite ale plimbărilor de-a lungul și de-a latul lacului. S-a întîmplat odată să găsească într-unul dintre palate un instrument cu coarde cu totul deosebit; o mică lăută cu sunet puternic și frumos, ușor de mînuit și de purtat; pictorul se pricepu s-o acorde și să cînte din ea atît de iscusit și de plăcut, fermecîndu-i pe toți cei de față, încît, ca un nou Orfeu, izbuti să-l înduplece pe intendent, care pînă atunci se arătase sever și distant, să-i lase instrumentul o bucată de vreme, cu condiția să i-l restituie neapărat înainte de plecare și să vină într-o duminică sau într-o sărbătoare ca să înveselească familia cu cîntecele sale.

Lacul și malurile prinseseră acum o nouă viață; bărcile și luntrele se întreceau să rămînă în preajma celor doi tineri, chiar corăbiile de mărfuri se opreau în apropierea lor, șiruri întregi de oameni, se țineau după ei pe mal și, cînd debarcau, se vedeau îndată înconjurați de o gloată veselă; iar la plecare, toți îi binecuvîntau fericiți, dar și cu părere de rău.

Cineva străin, care i-ar fi urmărit pe prietenii noștri, și-ar fi putut da seama foarte bine că misiunea lor era propriu-zis terminată. Toate ținuturile și localitățile care aveau vreo legătură cu Mignon fuseseră schițate, unele cu indicațiile de lumină, umbră și culoare, altele terminate cu grijă în orele de arșiță ale zilei. Ca să ajungă la acest rezultat au trebuit să se mute necontenit din loc în loc, pentru a nu călca legămîntul lui Wilhelm, dar cîteodată

s-au priceput să-l evite, făcîndu-și socoteala că angajamentul era obligatoriu numai pe pămînt, dar că nu era aplicabil și pe apă.

Chiar și Wilhelm își dădea seama că scopul lor fusese atins; dar în același timp simțea că trebuie să-și împlinească și dorința de a o vedea pe Hilaria și pe văduva cea frumoasă, dacă voia să părăsească ținutul cu inima împăcată. Prietenul, căruia îi mărturisise întîmplarea, era tot atît de doritor să le întîlnească și se bucura că avea într-unul din desenele sale un loc liber minunat, pe care se gîndea să-l împodobească artisticește cu chipurile acelor persoane atît de simpatice.

Amîndoi au străbătut lacul în lung și în lat, observînd punctele pe unde străinii au obiceiul să pătrundă în acest paradis. Și-au anunțat barcagiii că speră să întîlnească acolo niște prieteni; n-a trecut mult și au văzut lunecînd spre ei o barcă foarte elegantă, pe care au început s-o urmărească și nu s-au lăsat pînă n-au abordat-o cu îndrăzneală. Femeile, destul de speriate, s-au liniștit îndată ce Wilhelm le-a arătat foaia de hîrtie, pe care au recunoscut fără ezitare săgeata[22] desenată chiar de ele. Imediat prietenii au fost poftiți să treacă în barca doamnelor, ceea ce au și făcut cu toată graba.

Acum închipuiți-vă aceste patru personaje stînd față în față în cea mai minunată barcă, purtați de valurile strălucitoare, sub suflarea blîndă a zefirului, în peisajul cel mai încîntător. Gîndiți-vă la cele două femei, pe care le-am descris mai înainte, la cei doi bărbați, în tovărășia cărora călătorim de cîteva săptămîni și, după puțină reflecțiune, vă veți da seama că se aflau cu toții în cea mai plăcută, dar și în cea mai primejdioasă situație.

Pentru cele trei persoane, care cu voie sau fără voie, aparțineau celor care renunță, nu avem a ne îngriji prea mult, însă a patra persoană trebuia să se vadă admisă în acea confrerie cît mai repede.

După ce au trecut de mai multe ori lacul și au vizitat locurile cele mai interesante de pe maluri și insule, doamnele au fost conduse la așezarea unde trebuiau să petreacă noaptea și unde un ghid priceput, ales pentru această călătorie, le procurase tot confortul dorit. Aici, legămîntul lui Wilhelm s-a dovedit un maestru de ceremonii corect, dar incomod, căci tocmai în această localitate prietenii noștri stătuseră de curînd trei zile și văzuseră tot ce era mai interesant prin împrejurimi. Artistul, pe care nu-l reținea nici un fel de legămînt, ceru voie doamnelor să le însoțească pe uscat, dar ele refuzară, așa că se despărțiră la oarecare distanță de port.

Îndată ce sări în barca sa, care se depărtă grăbită de mal, cîntărețul își apucă lăuta și începu să intoneze cu sensibilitate acel

cîntec plin de o sfîșietoare melancolie, pe care gondolierii venețieni îl fac să răsune dinspre uscat spre mare și de pe mare spre uscat. Fiind destul de priceput, ajunse de data aceasta să dea melodiei o interpretare deosebit de delicată și de expresivă, întărindu-și vocea pe măsură ce se îndepărta, așa că persoanele de pe mal puteau crede că cel plecat rămînea mereu la aceeași distanță. La urmă își lăsă lăuta să tacă și, încrezîndu-se numai în glasul său, avu bucuria să vadă că doamnele, în loc să se retragă în casă, zăboveau pe mal să-l asculte. Pictorul era atît de înflăcărat că nu se putea hotărî să înceteze nici atunci cînd, în sfîrșit, noaptea și distanța șterseră cu [totul vederea celor aflați pe țărm. Pînă la urmă, prietenul său, care era cu mult mai calm, îi atrase atenția că, deși întunericul era favorabil muzicii, barca ieșise de mult din raza în care cîntecul ar mai fi putut fi auzit.

A doua zi, se întîlniră din nou pe lac, așa cum se înțeleseseră. Se familiarizară, vîslind voinicește, cu acele așezări minunate care se înșiruiau ori apăreau și dispăreau pe planuri diferite și care, reflectate aidoma în apă, ofereau la plecarea de la mal cel mai variat și încîntător spectacol. Pe lîngă aceasta, desenele artistului îngăduiau doamnelor să intuiască ceea ce nu văzuseră direct în ziua aceea. Se părea că pentru toate acele frumuseți tăcuta Hilaria poseda un simț deosebit.

Spre amiază, vraja din ajun reîncepu: doamnele coborîră singure pe uscat, bărbații rămaseră în fața portului. Cîntărețul căuta să-și potrivească vocea cu distanța mică la care se afla și care îi îngăduia să spere că va obține efectul dorit, nu numai cu tonul duios și plin de modulații al unui cîntec de dor, ci și cu accente mai năvalnice, grațioase și vesele. De cîteva ori îi veniră pe buze, plutiră pe coardele lăutei unele cîntece pe care le datorăm ființelor iubite din *Anii de ucenicie;* dar el se stăpîni, dintr-un sentiment de delicatețe față de prietenul său și chiar față de el însuși, și preferă imagini și sentimente străine; cîntecul său deveni astfel și mai seducător. Blocînd portul în felul acesta, amîndoi prietenii nu s-ar fi gîndit la mîncare și băutură, dacă doamnele, prevăzătoare, nu le-ar fi trimis o mulțime de bunătăți, însoțite de vinuri alese.

Orice despărțire, orice obstacol în calea unei pasiuni ce încolțește, o întărîtă în loc s-o înăbușe; și de data aceasta putem bănui că scurta absență a sporit de-o parte și de alta dorința de a se revedea. Într-adevăr, doamnele reapărură foarte repede, în gondola lor strălucitoare.

Dar cuvîntul gondolă nu trebuie luat în tristul sens venețian; el denumește aici o barcă veselă și confortabilă, în care ar fi avut

destul loc o societate de două ori mai numeroasă decît micul nostru grup.

Astfel au trecut cîteva zile, în această alternanță ciudată de întîlniri și despărțiri, de reuniri și separări; dar în plina desfătare a acelei încîntătoare familiarități putea mereu în fața sufletului emoționat amenințarea despărțirii și a regretului. În prezența noilor prieteni, își aduceau aminte de prieteni vechi; cînd cei noi nu erau de față, trebuiau să recunoască sincer că și aceștia își cîștigaseră drepturi neîndoielnice la amintire. Numai un spirit încercat și stăpîn pe sine, ca acela al frumoasei noastre văduve, putea în asemenea ceasuri să se mențină într-un echilibru perfect.

Inima Hilariei era prea rănită pentru a fi în stare să primească o impresie nouă și pură; dar cînd farmecul unui ținut minunat ne copleșește, potolindu-ne durerea, cînd blîndețea afectuoasă a unor prieteni ne înconjoară, spiritul și simțirea noastră sînt supuse unei influențe ciudate, care reclamă, ca în vis, trecutul și pe cei absenți, îndepărtînd prezentul ca pe o fantasmă. Astfel au plutit cîteva zile, legănați mereu între aceste alternative, atrași și respinși, apropiați și îndepărtați.

Fără a-și îngădui să judece aceste relații, ghidul, om inteligent și cu experiență, observă o schimbare în comportarea, pînă atunci atît de calmă, a doamnelor, și după ce-și lămuri, în sfîrșit, ciudățenia situației, se pricepu să intervină și aici cît se poate de abil. Tocmai cînd doamnele trebuiau să fie conduse la locul unde le era pregătit prînzul, întîlniră o altă barcă împodobită; cînd se apropie de a lor, văzură o masă încărcată cu toate bunătățile îmbiindu-i la un prînz sărbătoresc. În felul acesta au putut să petreacă mai multe ceasuri împreună și numai sosirea nopții i-a hotărît să se despartă.

Din fericire, datorită unui anume spirit de contradicție, cei doi prieteni neglijaseră în plimbările lor de pînă atunci să viziteze tocmai insula cea mai remarcabilă și nu se gîndeau nici acum să arate doamnelor obiectele de artă pe care le conținea, și care nu erau în prea bună stare, pînă n-ar fi terminat de văzut toate minunatele peisaje naturale. Dar pînă la urmă le-a venit o idee, i-au spus-o în taină călăuzei, acesta a organizat imediat o excursie și toți călătorii au socotit-o admirabilă. După atîtea bucurii întrerupte mereu, acum puteau spera și aștepta să petreacă dumnezeiește trei zile întregi, reuniți într-un loc izolat.

Aici trebuie să lăudăm cu deosebire călăuza. Era unul dintre acei oameni neastîmpărați, activi și iscusiți care, însoțind mereu străini, băteau des aceleași drumuri, cunoscînd foarte bine avantajele și inconvenientele lor. Păzindu-se de unele și folosindu-se

de altele, fără să-şi neglijeze propriile interese, ştia să-şi conducă clienţii prin ţinut, mai plăcut şi mai puţin costisitor decît ar fi reuşit ei singuri, pe socoteala lor.

În acelaşi timp, s-a înfăţişat o femeie de serviciu foarte vioaie şi capabilă să le slujească pe doamne, aşa că frumoasa văduvă putu să pretindă celor doi prieteni să-i fie oaspeţi, mulţumindu-se cu o găzduire modestă. Şi de data aceasta, toate lucrurile au reuşit cît se poate de bine, deoarece, ca şi în alte împrejurări, iscusita călăuză a ştiut să folosească atît de abil scrisorile de recomandare şi de credit ale doamnelor, că, în absenţa proprietarului, li s-a deschis castelul şi grădina; li s-a pus la dispoziţie bucătăria, ba chiar aveau oarecare perspective şi în ce priveşte pivniţa. Toate au contribuit ca, din prima clipă, călătorii să se simtă ca acasă, ca şi cum ar fi fost stăpîni de drept ai acelui rai.

Îndată au fost aduse pe insulă toate bagajele călătorilor noştri, spre tihna deplină a întregii societăţi; dar cel mai mare avantaj al acestui aranjament a fost strîngerea la un loc a tuturor mapelor excelentului artist, ceea ce i-a îngăduit pentru întîia dată să arate doamnelor în ordine perfectă drumul pe care-l străbătuseră. Lucrările au fost cercetate cu încîntare. Nu se schimbară amabilităţile obişnuite între amatori şi artişti, ci se aduceau elogii inteligente şi bine simţite unui om excepţional. Dar pentru a nu fi bănuiţi că abuzăm de cititorii creduli înlocuind prin fraze generale ceea ce nu putem reproduce, vom da aici judecata unui cunoscător, care a admirat acele lucrări şi altele asemănătoare cu mulţi ani mai tîrziu:

„Artistul izbuteşte să redea liniştea senină a lacurilor calme, unde locuinţele încîntătoare de pe mal se reflectă în valurile limpezi de parcă s-ar scălda în ele; ţărmurile mărginite de coline verzi, în spatele cărora se înalţă munţi împăduriţi şi piscuri acoperite cu gheţari şi zăpezi veşnice. Coloritul acestor peisaje e limpede şi vesel; depărtările par învăluite de o ceaţă blîndă cenuşie, ce urcă din rîpe şi văi indicînd conturul lor sinuos. Nu-i mai puţin de laudă măiestria artistului în înfăţişarea văilor de la poalele munţilor prăpăstioşi, cu pante acoperite de o vegetaţie bogată, unde torentele limpezi se revarsă vijelios.

El ştie să arate admirabil, în înfăţişarea puternică a arborilor stufoşi din primul plan, caracterul deosebit al diferitelor soiuri, fie prin forma trunchiurilor, fie prin mişcarea ramurilor şi detaliile frunzelor, precum şi prin varietatea nuanţelor de verde proaspăt al frunzişului, în care se joacă lumina şi adie suflarea blîndă a unui vînt uşor.

În planul din mijloc, tonul viu al verdelui se stinge treptat, topindu-se deasupra munților îndepărtați într-un siniliu slab, ce se unește cu albastrul cerului. Dar artistul nostru reușește mai ales în redarea priveliștilor din Alpii înalți: calmul și simplicitatea lor măreață, pășunile lor întinse pe costișe, îmbrăcate în verdele cel mai proaspăt, brazii singuratici și întunecați, înălțîndu-se din covoarele de iarbă, și izvoarele înspumate ce țișnesc din pereții stîncoși. Fie că populează pășunile cu vite care pasc sau cu cai de povară și catîri coborînd pe cărări înguste ce șerpuiesc printre stînci, toate le desenează perfect și cu inteligență; animalele sînt așezate totdeauna la loc potrivit, și nu în mare număr, împodobind și dînd viață tablourilor, fără să distrugă sau să micșoreze liniștea singurătății. Execuția arată o mînă îndrăzneață de maestru: ușurință, cîteva trăsături sigure, dar desăvîrșite. Mai tîrziu artistul a întrebuințat culori englezești inalterabile, ceea ce a dat picturilor sale o strălucire deosebită, nuanțele fiind luminoase, dar în același timp puternice și intense.

Peisajele cu defileuri prăpăstioase, în care se înalță de pretutindeni numai piatră neînsuflețită, cu poduri aruncate îndrăzneț peste torente sălbatice ce spumegă turbat, ne plac mai puțin; totuși sîntem impresionați de realismul lor și admirăm puternicul efect al ansamblului redat cu cea mai mare sobrietate, prin cîteva trăsături viguroase și cîteva mase de culoare specific locală.

Tot atît de caracteristic știe artistul să înfățișeze regiunile munților înalți, unde nu se mai află nici arbori, nici tufișuri, și unde numai unele petice însorite, între țancurile stîncilor și piscurile înzăpezite, sînt presărate cu o iarbă delicată. Oricît de frumos și de îmbietor a colorat aceste locuri, el s-a ferit, pe bună dreptate, să le adauge turme ce pasc, căci aceste ținuturi nu dau hrană decît caprelor negre și o meserie plină de primejdii cosașilor de contrabandă."

Noi nu ne îndepărtăm de la intenția de a prilejui lectorilor noștri o cunoaștere cît mai exactă a acestor regiuni sălbatice, lămurind pe scurt expresia cosaș de contrabandă întrebuințată mai sus. Așa sînt numiți locuitorii săraci din munții înalți, care se încumetă să facă fîn pe pajiști inaccesibile pentru dobitoace. Pentru asta ei se cațără pe povîrnișurile cele mai pieptișe și mai primejdioase, cu crampoane la picioare, sau, cînd e nevoie, se coboară pe frînghii pînă pe pajiștile de care am vorbit. Cînd iarba e cosită și uscată, o aruncă de sus la vale, unde e din nou adunată și vîndută proprietarilor de vite, care prețuiesc cu deosebire acel fîn, datorită calității lui.

Aceste tablouri, care aveau de ce să bucure și să atragă pe oricine, erau privite de Hilaria cu o atenție deosebită. Observațiile ei dovedeau că nici ea nu era străină de această artă, lucru evident mai ales pentru artist, care ținea mai presus de orice să fie prețuit de acea ființă, mai drăgălașă decît oricare alta pe lume. De aceea, prietena mai în vîrstă nu mai tăcu și începu s-o dojenească pe Hilaria fiindcă șovăia și de data aceasta, ca totdeauna, să-și dea pe față aptitudinile; nu era vorba să fie lăudată sau criticată, ci să învețe. O ocazie mai potrivită poate că nu va mai găsi niciodată.

Abia cînd a fost obligată să-și arate desenele s-a dovedit ce talent ascundea această ființă calmă și delicată; calitățile ei erau înnăscute și exersate cu sîrguință. Tînăra fată avea un ochi precis și îndemînarea pe care femeile o capătă lucrînd la gătelile lor și care le fac capabile și de o artă superioară. Ce e drept, se observa oarecare nesiguranță în desen, din care pricină nu era redat suficient caracterul obiectelor; se putea admira sincer grija execuției, totuși ansamblul nu era prins în aspectul lui cel mai favorabil și nici tratat artistic. S-ar fi zis că pictorița se temea să nu profaneze subiectul dacă nu l-ar înfățișa absolut fidel, de aceea era timidă și se pierdea în detalii.

Acum, condusă de talentul puternic și liber al artistului și de mîna lui îndrăzneață, ea își dădea seama cum se trezește într-însa, ca dintr-un somn, simțirea și gustul artistic; înțelegea că trebuie să urmeze, curajos și întocmai, sfaturile și preceptele generale pe care pictorul i le insufla necontenit cu prietenoasă stăruință. Astfel a ajuns să aibă siguranță în desen, încetul cu încetul s-a obișnuit să se oprească mai puțin asupra detaliilor și îndemînarea ei excepțională s-a transformat pe nesimțite într-o adevărată măiestrie. Tot așa, bobocul de trandafir pe lîngă care am trecut seara fără să-l observăm, a doua zi dimineața, o dată cu răsăritul soarelui, se deschide sub privirea noastră și ni se pare că vedem cu ochii tremurul de viață care îl face să se involte superb în lumină.

O asemenea cultivare estetică n-a rămas fără urmări sufletești, căci sentimentul de recunoștință adîncă față de cel căruia îi datorăm o îndrumare decisivă are un efect magic asupra oricărui suflet curat. Pentru Hilaria aceasta era prima bucurie ce-i încălzea inima după atîta vreme. Să ai zile întregi în față splendorile lumii și să te simți dintr-o dată înzestrată cu puterea de a le reda! Ce încîntare să te apropii, prin desen și culoare, de ceea ce nu se poate exprima! I se părea că-i năpădită de o nouă tinerețe și nu putea să se împotrivească unei înclinări deosebite față de cel căruia îi datora asemenea fericire.

Cînd stăteau unul lîngă altul, n-ai fi putut deosebi care era mai grăbit: cel care dădea sfaturile artistice sau cel care căuta să le deprindă și să le aplice. Era o întrecere frumoasă, cum rareori se naște între ucenic și maestru. Cîteodată prietenul voia să intervină pe foaia de hîrtie cu o trăsătură hotărîtoare; dar eleva, îndepărtîndu-i încet mîna, se grăbea, spre uimirea lui, să execute ea însăși ceea ce era de dorit și necesar.

În acest timp frumoasa văduvă se plimba cu Wilhelm pe sub pini și chiparoși, sau pe sub bolțile de viță și de portocali, de-a lungul teraselor; pînă la urmă n-a fost chip să se împotrivească dorinței delicat exprimate de noul prieten, anume de a-i dezvălui întîmplările ciudate, datorită cărora prietenele s-au rupt de relațiile lor anterioare, s-au legat atît de strîns împreună și au pornit în lumea largă.

Wilhelm, care avea darul să memoreze totul cu precizie, a scris mai tîrziu această confidență pe care avem de gînd s-o împărtășim cîndva cititorilor noștri, așa cum a redactat-o și a trimis-o el Nataliei prin Hersilia.

Sosise ultima seară și strălucirea vie a lunii pline făcea să nu se simtă trecerea de la zi la noapte. Societatea se instalase pe una dintre terasele cele mai înalte, pentru a contempla în întreaga sa lărgime lacul liniștit, care primea și răsfrîngea lumina în toate direcțiile, în timp ce o parte din lungimea lui rămînea ascunsă.

În asemenea clipe, oamenii nu se pot stăpîni să nu repete ceea ce au mai spus de-o mie de ori despre aspectele minunate ale acestui cer, ale acestei ape, ale acestui pămînt, sub influența unui soare puternic, a lunii blînde, și să nu elogieze toate ca fiind cu adevărat lirice.

Dar ceea ce nu-și spuneau, ceea ce abia dacă-și mărturiseau lor înșiși, era sentimentul profund și dureros ce agita fiecare inimă mai puternic sau mai slab, dar la fel de sincer și de duios. Presentimentul despărțirii plutea asupra tuturor; se așternu o tăcere ce devenea aproape îngrijorătoare.

Atunci cîntărețul se îmbărbătă, se decise și începu să preludieze cu putere la lăută, uitînd de menajamentele pe care le avusese în vedere pînă atunci. Chipul bietei Mignon îi apăru în minte, o dată cu primul cîntec duios al acelei copile adorabile. Exaltat peste măsură, însuflețind coardele sonore cu degetele-i înfrigurate, el începu să cînte:

Cunoști tu oare țara, unde-s lămîi în floare?[23]
Acolo portocale de aur...

Hilaria, zguduită, se ridică și plecă, acoperindu-și fruntea. Cu o mînă, frumoasa văduvă făcu un gest de dezaprobare spre cîntăreț, iar cu cealaltă mînă apucă brațul lui Wilhelm. Tînărul, foarte tulburat, se duse după Hilaria, iar văduva, mai stăpînă pe sine, păși cu Wilhelm în urma lor, și cînd toți patru se găsiră față în față sub lumina limpede a lunii, nu-și mai tăinuiră emoția. Femeile căzură una în brațele celeilalte, bărbații se îmbrățișară și astrul nopții fu martorul celor mai nobile, mai curate lacrimi. Își revenîră cu încetul; se despărțiră în tăcere, cuprinși de sentimente și de dorințe ciudate, lipsite de orice speranță. Artistul nostru, pe care prietenul îl luase cu dînsul, simți atunci sub firmamentul maiestuos, în ceasurile acelea grave ale nopții, că fusese inițiat în toate probele dureroase, de primul grad, ale celor ce se vedeau în primejdie de a fi din nou încercați dureros.

Tinerii se duseră tîrziu la odihnă; sculîndu-se de dimineață, își făcură curaj pentru a-și lua rămas bun de la acel rai, alcătuind felurite planuri, care le-ar fi îngăduit să-și prelungească șederea în vecinătatea plăcută a doamnelor, fără să-și calce legămîntul.

Tocmai se pregăteau să le comunice proiectele lor, cînd li se aduse vestea neașteptată că doamnele plecaseră în zorii zilei. Un bilet scris de mîna suveranei inimilor le dădea explicații. Era greu de știut dacă fusese dictat de rațiune sau de bunătate, de iubire sau de prietenie, din stimă pentru merit sau dintr-o prejudecată plină de pudoare și delicatețe. Din păcate, scrisoarea se încheia cu interdicția fermă de a fi urmate sau căutate vreodată, ba chiar cu hotărîrea ca, dacă se vor mai întîlni cîndva din întîmplare, să se evite negreșit unii pe alții.

Pentru prietenii noștri, raiul se prefăcu într-o imensă pustietate, ca printr-o lovitură de baghetă magică; desigur că ar fi surîs ei înșiși dacă în acea clipă și-ar fi dat seama limpede cît de nedrepți și nerecunoscători deveniseră dintr-o dată față de peisajul acela atît de frumos și de încîntător. Nici un om morocănos și egoist n-ar fi criticat și bagatelizat cu mai multă asprime și rea-voință clădirile ruinate, zidurile părăginite, turnurile roase de vreme, drumurile năpădite de buruieni, copacii uscați, grotele pline de mușchi mucegăit, și atîtea altele ce s-ar mai fi putut observa. Pînă la urmă au izbutit totuși să-și mai vină în fire; pictorul și-a împachetat cu grijă lucrările și apoi s-au îmbarcat împreună; Wilhelm l-a condus pînă în regiunea de sus a lacului unde, potrivit înțelegerii luate dinainte, prietenul urma s-o caute pe Natalia și să-i arate tablourile, transportînd-o astfel și pe ea în locuri pe care poate că nu le va vedea atît de curînd. În același timp, era autorizat să mărturisească împrejurarea neașteptată prin care a

ajuns în situația de a fi primit atît de prietenește în sînul membrilor confreriei celor ce renunță, care, prin tratamentul lor plin de afecțiune, dacă nu l-au vindecat, cel puțin l-au consolat.

Lenardo către Wilhelm

Scrisoarea dumitale, scumpe prietene, m-a găsit într-o activitate pe care aș putea-o numi zăpăceală, dacă n-ar avea un scop atît de înalt, pe care sînt sigur că-l voi atinge. Asocierea cu ai dumitale e mai importantă decît am fi crezut-o și unii și alții. Despre aceasta nu trebuie să încep a scrie, căci apar de la sine evidente amploarea întregii probleme și caracterul inefabil al relațiilor. Fapte fără vorbe, asta trebuie să fie de aici înainte lozinca noastră. Mii de mulțumiri că mi-ai dezvăluit din depărtare o taină atît de plăcută; mă bucur că făptura aceea bună se află într-o situație atît de simplă și fericită, în timp ce eu sînt purtat de un vîrtej de încurcături, în care totuși îmi lucește o stea călăuzitoare. Mai departe și-a luat asupră-și abatele să te informeze; eu n-am voie să mă gîndesc decît la progres; durerea se alină în toiul muncii și al activității. Dumneata m-ai — dar mă opresc: acolo unde-i mult de lucru, nu mai rămîne timp și pentru gînduri.

Abatele către Wilhelm

Puțin a lipsit ca scrisoarea dumitale, atît de bine intenționată, să nu devină foarte dăunătoare pentru noi, contrar dorinței ce-o aveai. Descrierea celei pe care ai regăsit-o este atît de înduioșătoare și are atîta farmec, încît ciudatul nostru prieten era gata să lase totul baltă pentru a se duce și el la dînsa, dacă planurile noastre, de aci înainte comune, n-ar fi atît de mărețe și nu ar avea perspective atît de vaste. Acum însă văd că a trecut cu succes prin această încercare și s-a dovedit cu totul pătruns de importanța acțiunii noastre, care constituie singura lui preocupare.

După o cercetare mai amănunțită, a reieșit că această nouă legătură, ce ți-o datorăm dumitale, prezintă, atît pentru noi cît și pentru prietenul nostru, avantaje mult mai mari decît ne-am fi putut închipui la început.

Și aceasta pentru că de curînd s-a proiectat construirea unui nou canal într-o regiune prea puțin favorizată de natură și în care se găsește situată o parte dintre posesiunile lăsate lui Lenardo de către unchiul său. Canalul[24] trebuie să străbată și proprietățile

noastre, și dacă ne asociem, ar putea ridica valoarea acestora în mod incalculabil.

Cu acest prilej, Lenardo va putea să-și dezvolte în voie înclinația lui dominantă de a porni lucrurile de la început. De ambele părți ale acestui curs de apă se găsesc destule terenuri necultivate și nelocuite; acolo s-ar putea instala țesătoare și torcătoare, zidari, dulgheri și fierari, construindu-li-se ateliere corespunzătoare. Toate vor putea fi ridicate chiar de ei înșiși, în timp ce noi ne vom ocupa cu rezolvarea problemelor dificile și cu promovarea reformelor necesare.

Aceasta va fi deci prima sarcină a prictenului nostru. De la munte ajung pînă la noi tot mai multe plîngeri că acolo se întinde foametea; totodată, după cît se pare, în aceste regiuni populația a crescut peste măsură de mult. El se va duce să facă cercetări la fața locului spre a cunoaște oamenii și situația lor, atrăgîndu-i de partea mișcării noastre pe cei cu adevărat harnici și folositori atît lor înșiși cît și altora.

Mai departe pot să te înștiințez că Lothario pregătește soluția definitivă. A întreprins o călătorie la pedagogi, pentru a le cere artiști, puțini la număr, dar din cei mai valoroși. Artele sînt sarea pămîntului; ceea ce este sarea în bucate, este și arta în industrie. De la artă nu preluăm decît atît cît e nevoie pentru ca meșteșugurile să nu fie lipsite de gust.

În genere, o legătură constantă cu acea instituție pedagogică va fi pentru noi cît se poate de utilă și necesară. Noi trebuie să acționăm și nu ne putem gîndi la educație; în schimb datoria noastră cea mai de seamă este să-i atragem de partea noastră pe cei ce au primit o bună educație.

De aceasta se leagă mii și mii de considerații, însă, potrivit vechiului nostru obicei, îngăduie-mi să-ți mai comunic numai o singură observație prilejuită de un pasaj din scrisoarea dumitale către Lenardo. Noi nu contestăm virtuților domestice valoarea ce li se cuvine; pe ele se bazează siguranța individului, și pe aceasta se sprijină, în definitiv, fermitatea și demnitatea lui; ele nu înseamnă încă totul; trebuie să le adăugăm și virtuțile de ordin universal, să dăm sentimentelor noastre de probitate și umanitate un cîmp de aplicație mai vast, în așa fel încît să ne îngrijim nu numai de aproapele nostru, ci de întreaga omenire.

Pentru a pomeni în sfîrșit de cererea dumitale iată ce am a-ți spune: Montan ne-a transmis-o la timpul potrivit. Acest om ciudat n-a vrut în ruptul capului să ne dezvăluie care-i de fapt intenția dumitale, dar ne-a dat cuvîntul său de prieten că e o propunere înțeleaptă și că, de va izbuti, va fi extrem de folositoare pentru

asociație. De aceea ți se iartă faptul că nici dumneata nu mărturisești nimic despre asta în scrisoarea dumitale. Într-un cuvînt, ești acum dezlegat de orice restricție, lucru care s-ar fi întîmplat mai de mult, dacă am fi cunoscut locul unde te afli. De aceea îți repet în numele tuturor: proiectul dumitale, deși nemărturisit nouă, este aprobat, datorită încrederii ce-o avem în Montan și în dumneata. Călătorește, oprește-te, circulă și stabilește-te unde crezi; ceea ce vei izbuti va fi bine; aș dori să devii veriga cea mai necesară a lanțului nostru.

Închei, anexînd un mic tabel, ce-ți va indica centrul mobil al comunicațiilor noastre. Vei găsi în el locurile unde urmează să trimiți scrisorile, potrivit cu anotimpul; am prefera să te folosești de curierii siguri, care sînt indicați în număr destul de mare în diferite localități. La fel, sînt însemnate pe tabel locurile unde va trebui să cauți pe anumiți oameni de-ai noștri.

Digresiune

Ne găsim acum în situația de a anunța cititorilor noștri o pauză de cîțiva ani. Am fi încheiat bucuroși volumul în locul acesta, dacă lucrul n-ar fi fost legat de probleme tipografice.

Totuși și intervalul dintre două capitole va fi suficient pentru a trece peste amintitul răstimp, căci sîntem de mult obișnuiți să acceptăm o asemenea convenție între lăsarea și ridicarea cortinei, în prezența noastră.

În această a doua carte am văzut cum relațiile dintre vechii noștri prieteni se întăresc și, în același timp, ne-am cîștigat și alți cunoscuți; perspectivele sînt de așa natură încît putem spera să-i vedem pe toți izbîndind cum nu se poate mai bine, dacă vor ști să se conducă în viață. De aceea să ne așteptăm ca, pînă la urmă, să-i regăsim pe rînd, unul după altul, pe cărări bătătorite sau nu, reunindu-se și despărțindu-se iarăși.

Capitolul al optulea

Dacă am porni acum în căutarea prietenului nostru, pe care l-am lăsat de cîtva timp în voia soartei, l-am găsi pe cale de a pătrunde, dinspre șes, în Provincia pedagogică. Străbătînd lunci și pășuni, înconjurînd o mulțime de iazuri, pășind prin islazuri uscate

şi privind colinele acoperite mai degrabă de tufişuri decît de păduri, pretutindeni vederea se întinde pînă departe, pe un teren foarte puţin accidentat. După toate aceste semne, îşi dă curînd seama că se găseşte în regiunea crescătoriilor de cai; de altfel, întîlneşte ici şi colo herghelii mai mici sau mai mari, alcătuite din aceste nobile animale de sexe şi vîrste diferite. Deodată însă orizontul se întunecă de un nor ameninţător de praf, ce creşte pe măsură ce se apropie, învăluind toată lărgimea văii şi apoi, împrăştiat de o pală de vînt răcoros, e silit să dezvăluie vălmăşagul clocotitor pe care-l ascunde.

O ceată mare de nobile animale năvăleşte în galop; ele sînt mînate şi ţinute laolaltă de paznici călări. Iureşul trece pe dinaintea călătorului; din mijlocul paznicilor, un tînăr chipeş îl priveşte uimit, se opreşte, sare jos şi-şi îmbrăţişează tatăl.

Şi încep întrebările şi povestirile; fiul îi spune tatălui că în timpul primei perioade de încercare a avut de îndurat multe; îi părea rău după calul său şi era nevoit să bată cîmpiile şi păşunile cu piciorul; aşa cum spusese de la început, nu s-a prea distins în viaţa paşnică, dar anevoioasă de agricultor. Ce e drept, sărbătoarea secerişului i-a plăcut foarte mult, dar apoi nu s-a împăcat cu aratul, săpatul şi toate celelalte munci legate de cultivarea ogoarelor. S-a ocupat şi de animalele domestice, dar totdeauna fără nici o mulţumire sufletească, pînă ce, în sfîrşit, a fost primit în rîndul călăreţilor, unde e mai multă viaţă. Îndatorirea de a păzi iepele şi mînjii e uneori destul de plicticoasă; în schimb, cînd vezi sărind înaintea ta un mic animal vioi, care peste vreo trei-patru ani va purta vesel în spinare un călăreţ, e cu totul altceva decît să-ţi treci timpul cu viţeii şi cu purceii, al căror singur rost în viaţă este să fie bine hrăniţi şi, odată îngrăşaţi, să fie tăiaţi.

Tatăl putea fi pe deplin mulţumit de felul în care crescuse băiatul, acum pe cale să devină un adolescent, de înfăţişarea lui sănătoasă, de felul lui de a vorbi, liber şi însufleţit, ba chiar spiritual. Amîndoi porniră în grabă călări în urma hergheliei ce galopa şi, trecînd pe lîngă cîteva ferme izolate, ajunseră la locul unde se ţinea iarmarocul cel mare. Acolo domnea o învălmăşeală de neînchipuit şi n-ai fi putut deosebi cine stîrnea mai mult praf, negustorii sau marfa. În acest loc se întîlneau laolaltă cumpărători din toate părţile, doritori să-şi procure cai de rasă dresaţi cu grijă. Aveai impresia că auzi toate limbile din lume; printre ele răsuna şi larma veselă a instrumentelor de suflat. Totul arăta că acolo e mişcare, putere şi viaţă.

Drumeţul nostru îl întîlni la iarmaroc pe supraveghetorul pe care mai avusese prilejul să-l cunoască, însoţit de alţi oameni des-

toinici, care se pricepeau să țină ordinea și disciplina pe tăcute și aproape fără a fi observați. Wilhelm, căruia i se păru că remarcă aici încă un exemplu de ocupație exclusivă și de educație specializată, dori să știe ce obiect mai sînt puși elevii să studieze, pentru a-i împiedica să devină, dat fiind ocupația lor sălbatică, brută chiar, tot atît de sălbatici ca și animalele pe care le hrănesc și le dresează. Și astfel află cu mare plăcere că specialitatea aceasta, violentă și aspră în aparență, este legată de studiul cel mai delicat din lume, cunoașterea și folosirea limbilor străine.

În clipa aceea, Felix plecă de lîngă tatăl său, care-l zări amestecat în mulțime, tocmindu-se aprins cu un vînzător ambulant de la care voia să cumpere niște mărunțișuri. Curînd nu-l mai văzu deloc. Cînd supraveghetorul îl întrebă de ce părea neliniștit și tulburat și află că pricina era fiul său, îi răspunse pentru a-l liniști:

— Lăsați-l în pace, că nu se pierde; dar iată cum îi ținem pe ai noștri laolaltă! Suflă cu putere într-un fluieraș, ce-i atîrna la piept; într-o clipă îi răspunseră zeci de fluierașe din toate părțile. Supraveghetorul continuă: Acum să ne mulțumim cu atît; ăsta nu-i decît un semnal că supraveghetorul e pe aproape și vrea să știe aproximativ cîți îl aud. La al doilea semnal ei nu răspund, dar se pregătesc; iar la al treilea, răspund și se adună grabnic în jurul meu. De altfel, semnalele sînt de mai multe feluri și deosebit de folositoare.

Deodată în jurul lor se făcu un gol; acum puteau vorbi mai în voie îndreptîndu-se spre înălțimile apropiate.

— Cît privește studiul limbilor, reluă vorba supraveghetorul, am ajuns la ideea aceasta, din pricină că aici se află tineri din toate părțile lumii. Pentru a împiedica pe compatrioți să se strîngă la un loc, așa cum se întîmplă de obicei în străinătate, și să formeze grupuri separate, despărțindu-se de celelalte națiuni, noi încercăm să creem între toți o apropiere datorită posibilității de a comunica liber între ei în diferite limbi.

Acest studiu generalizat al limbilor este cu atît mai necesar cu cît la astfel de iarmaroace oricărui străin îi face plăcere să se exprime în limba lui și, totodată, îi vine mai ușor să cumpere și să vîndă. Pentru ca să nu se nască nici o confuzie babilonică cu efecte nefaste, se vorbește în cursul anului, în general, numai cîte *o singură* limbă în fiecare lună, aceasta după principiul că nu trebuie să înveți nimic altceva în afară de materia pe care vrei s-o stăpînești.

Noi îi privim pe toți elevii noștri ca pe niște înotători, care constată cu uimire că elementul ce amenința să-i înghită îi susține la suprafață; așa e cu tot ce întreprinde omul.

Totuşi, dacă vreunul dintre elevii noştri arată o înclinare deosebită pentru o limbă sau alta, se găsesc mijloace de a-i da o instrucţie solidă şi serioasă în mijlocul acestei vieţi aparent tumultuoase, dar care oferă în acelaşi timp multe ceasuri de libertate, de trîndăvie în singurătate şi chiar de plictiseală. Vă va fi greu să deosebiţi printre aceşti centauri, cu şi fără barbă, pe specialiştii noştri în gramatică, dintre care unii sînt adevăraţi pedanţi. Felix al dumneavoastră s-a consacrat limbii italiene şi deoarece, aşa cum ştiţi, baza sistemului nostru de educaţie e cîntecul, îl veţi putea auzi, în timpul ceasurilor lungi cît păzeşte herghelia la păscut, cîntînd o mulţime de lieduri cu multă sensibilitate şi delicateţe. O viaţă activă şi practică e mult mai favorabilă decît s-ar crede, unui învăţămînt temeinic.

Deoarece fiecare regiune celebra sărbătoarea în chip deosebit, vizitatorul fu condus în districtul de muzică instrumentală. Învecinat cu cîmpia, el oferea vederii văi ospitaliere şi plăcute, dumbrăvi, pîraie line, pe malurile cărora apărea ici-colo cîte o stîncă acoperită cu muşchi. Pe dealuri erau risipite case, înconjurate de verdeaţă; în văi, casele se strîngeau mai aproape unele de altele. Cele de pe dealuri erau atît de împrăştiate încît nici sunetele, nici disonanţele nu mai răzbăteau pînă la ele.

Curînd ajunseră într-o piaţă întinsă şi umbrită, înconjurată de clădiri, unde se strînsese om lîngă om; toţi păreau stăpîniţi de emoţie, într-o aşteptare încordată. Tocmai cînd oaspetele pătrunse în piaţă începu o simfonie puternică, executată de toate instrumentele, a căror forţă şi delicateţe îi stîrni admiraţia. Alături de orchestra aceasta mare, se afla alta, mai restrînsă, care îi atrase în mod deosebit atenţia. Era formată din elevi de diferite vîrste, care stăteau cu instrumentele pregătite, dar fără să cînte; erau cei ce încă nu puteau sau nu îndrăzneau să se alăture ansamblului. Se observa cu simpatie că păreau gata să se avînte şi Wilhelm auzi că rar se încheie o asemenea serbare, fără ca să nu se vădească vreun talent nou.

Deoarece printre instrumente începură să se audă şi glasuri, nu mai era îndoială că aici era cultivată şi muzica vocală. La întrebarea călătorului dacă educaţia mai cuprinde şi alte obiecte, i se răspunse că elevii învaţă şi arta poetică, şi anume latura ei lirică. Scopul care se urmăreşte aici este ca ambele arte să se dezvolte fiecare prin ea şi pentru ea şi apoi reciproc şi simultan. Elevii învaţă întîi să le cunoască toate caracterele specifice, pe urmă li se arată cum se condiţionează una pe alta, pentru ca apoi să se separe iarăşi.

Ritmului poetic compozitorul îi opune măsura şi mişcarea în tact. Aici se vădeşte însă repede superioritatea muzicii asupra poe-

ziei, căci dacă poetul acordă, așa cum se cuvine și e necesar, toată atenția unităților sale cantitative, pentru muzician puține silabe sînt o dată pentru totdeauna lungi sau scurte; el sfarmă după plac construcția cea mai riguroasă a poetului, ba transformă și proza în cîntec, de unde rezultă posibilitățile cele mai uimitoare; poetul s-ar simți nimicit, dacă n-ar ști la rîndul lui să-i inspire compozitorului respect prin gingășia și îndrăzneala sa lirică și să-i trezească noi sentimente, uneori prin curgerea dulce a versului, alteori prin tranziții neașteptate.

Cîntăreții care se află aici sînt în cea mai mare parte și ei poeți. Se predă, de asemenea, și dansul în liniile lui generale, pentru ca toate aceste deprinderi să se poată răspîndi uniform în toate regiunile.

Cînd călătorul trecu hotarul în ținutul învecinat, dădu de un stil arhitectonic cu totul diferit. Casele nu mai erau răzlețe și nu mai semănau a cabane. Erau clădite după un anumit plan, solide și frumoase pe dinafară, încăpătoare, confortabile și elegante pe dinăuntru; se vedea că se înălțase acolo un oraș întins, bine construit, în armonie cu regiunea înconjurătoare. Aici era sediul artelor plastice și al meșteșugurilor înrudite cu ele; o liniște cu totul deosebită domnea pretutindeni.

Artistul plastic nu poate fi imaginat decît în legătură cu tot ce există și se desfășoară în viața oamenilor, însă munca lui este solitară și, în același timp, printr-o contradicție din cele mai bizare, el are nevoie mai mult decît oricare altul de un mediu în care activitatea clocotește. Deci aici fiecare creează în tăcere ceea ce, curînd, va atrage veșnic privirile oamenilor. O liniște ca de sărbătoare domnește în întreaga localitate și de nu s-ar auzi din cînd în cînd tîrnăcopul pietrarului sau ciocănelile ritmice ale dulgherilor, grăbiți să termine o clădire impunătoare, văzduhul n-ar fi tulburat de nici un sunet.

Călătorul nostru a fost surprins de seriozitatea, de uimitoarea severitate cu care erau tratați atît începătorii cît și elevii mai avansați. Ai fi zis că nici unul dintre ei nu lucrează din propria sa voință și inițiativă, ci că un spirit tainic îi însuflețește și-i conduce pe toți spre un scop unic și măreț. Nicăieri nu se vedeau schițe și proiecte; fiecare linie era trasată cu băgare de seamă. Atunci cînd Wilhelm rugă călăuza să-i explice felul acesta de a proceda, i se răspunse că imaginația este, după cum se știe, o facultate vagă și capricioasă, și tot meritul artistului plastic constă în a o canaliza, a o stăpîni și a o ridica pînă la înălțimea realității.

Se aminti de necesitatea unor principii sigure și în alte arte.

— Oare muzicianul ar îngădui elevului să atace corzile fără socoteală, sau să inventeze intervale după bunul său plac? Aici se vede clar că nu trebuie lăsat nimic pe seama capriciilor elevului; ambianța în care trebuie să lucreze îi este indicată cu precizie; i se înmînează instrumentul de care urmează să se slujească, i se prescrie chiar și modul în care trebuie să se folosească de el, adică digitația, astfel încît un deget să nu stea în calea altuia, ci să pregătească locul celui următor. Numai prin această cooperare ordonată devine posibil ceea ce pare imposibil.

Exigențele noastre, regulile noastre absolute se justifică mai ales prin faptul că tocmai geniul, talentul înnăscut, le percepe imediat și li se supune cu cea mai mare docilitate. Numai mediocritatea ar vrea să înlocuiască universalitatea necondiționată cu individualitatea ei limitată și să prezinte într-o lumină frumoasă procedeele sale false, pretinzînd că ele ar izvorî dintr-o originalitate şi o libertate neîngrădite. Noi însă nu admitem asemenea lucruri; dimpotrivă, ne ferim elevii de acele greșeli care deformează și distrug o mare parte din viața unui om, ba, uneori, chiar viața întreagă.

Cel mai mult ne place să avem de-a face cu geniul, căci fiind însuflețit de un spirit just, știe să recunoască îndată ce-i este folositor. El înțelege că arta este artă tocmai pentru că nu este natură. Se supune cu respect chiar față de ceea ce s-ar putea numi convențional; deoarece convenția nu-i altceva decît faptul că oamenii superiori sînt de acord să considere ceea ce este necesar și de neînlăturat drept lucrul cel mai bun; și oare asta nu-i totdeauna condiția fericirii?

Pentru a ușura munca dascălilor, s-au introdus și aici, ca pretutindeni la noi, cele trei feluri de respect cu semnele lor exterioare, aducînd și cîteva modificări, potrivit cu natura ocupației principale.

Continuîndu-și vizita, călătorul era din ce în ce mai mirat văzînd cum orașul se tot întinde și cum străzile dau mereu din una în alta, oferind perspective variate. Exteriorul clădirilor arăta clar destinația lor; erau sobre şi impozante, mai mult frumoase decît somptuoase. După construcțiile nobile și severe din mijlocul orașului, urmau altele mai vesele; se întindeau apoi elegante cartiere mărginașe, într-un stil foarte plăcut, care ajungeau în sfîrşit să se piardă printre vile cîmpenești.

Wilhelm nu s-a putut stăpîni să nu facă observația că locuințele muzicienilor din districtul învecinat nu se puteau compara, ca mărime și frumusețe, cu cele de față ale pictorilor, sculptorilor şi arhitecților. I s-a răspuns că aceasta e în firea lucrurilor. Muzicianul trebuie să fie totdeauna interiorizat, să-și perfecționeze eul

său lăuntric, pentru ca apoi să-l poată îndrepta spre exterior. El n-are nevoie să i se încînte ochiul. Ochiul înşală cu uşurinţă urechea, momind spiritul din adîncuri în afară. Artistul plastic însă trebuie să trăiască în lumea dinafară şi oarecum inconştient să se manifeste prin obiectele exterioare şi în obiectele exterioare. Artiştii aceştia trebuie să locuiască asemenea regilor şi zeilor; altfel cum ar putea zidi şi împodobi lăcaşurile regilor şi ale zeilor? În sfîrşit, ei trebuie să se înalţe atît de sus deasupra vulgului, încît întregul popor să se simtă înnobilat în operele lor şi prin operele lor.

Prietenul nostru mai ceru să i se explice şi alt paradox: de ce tocmai în aceste zile de sărbătoare, cînd tumultul şi veselia însufleţeau alte districte, aici domneşte tăcerea cea mai deplină şi lucrul nu e întrerupt?

— Un pictor sau un sculptor, i s-a spus, n-are nevoie de nici o sărbătoare; pentru el, e sărbătoare tot anul. Cînd a creat o operă de seamă, aceasta rămîne expusă mereu înaintea ochilor săi şi ai lumii întregi; nu mai are nevoie de repetiţie, de noi sforţări, de noi succese, pentru care trudeşte atîta muzicianul, căruia trebuie să-i oferi sărbători splendide cu un auditoriu cît mai numeros.

— Totuşi, replică Wilhelm, cred că în aceste zile ar fi potrivită o expoziţie, unde s-ar putea vedea şi judeca cu plăcere progresele făcute timp de trei ani de cei mai buni elevi.

— O asemenea expoziţie poate fi utilă în alte locuri, i s-a răspuns; la noi însă nu. Toată fiinţa şi viaţa noastră este o expoziţie. Priveşte aceste clădiri felurite, toate construite de elevi, bineînţeles după planuri gîndite şi discutate de nenumărate ori căci cel care construieşte nu trebuie să bîjbîie şi să încerce. Ceea ce urmează să rămînă în picioare trebuie executat solid, aşa fel ca să dureze, dacă nu o veşnicie, cel puţin o bună bucată de vreme. Poţi oricînd săvîrşi o greşeală, dar n-ai voie să construieşti nici una.

Cu sculptorii şi mai ales cu pictorii sîntem mai indulgenţi: lor le e îngăduit să facă încercări, fiecare în genul lui. Sînt liberi să aleagă în interiorul sau exteriorul clădirilor ori în pieţele publice locurile pe care doresc să le împodobească. Apoi ne comunică ideile lor şi dacă acestea merită întrucîtva să fie aprobate, li se permite executarea, şi anume în două moduri: fie cu dreptul de a-şi retrage mai devreme sau mai tîrziu lucrarea, dacă însuşi artistul n-o socoate izbutită, fie cu condiţia s-o lase neschimbată la locul ei, o dată ce-a expus-o. Cei mai mulţi dintre elevi aleg primul mod şi-şi menţin dreptul acordat; în acest caz, nu au a se plînge niciodată. Cel de-al doilea caz se întîlneşte mai rar şi e de remarcat că atunci artiştii se încred mai puţin în ei şi se sfătuiesc îndelung cu camarazii lor

şi cu cunoscătorii, izbutind astfel să producă opere care merită într-adevăr să dureze şi să fie admirate.

După toate aceste explicaţii, Wilhelm nu uită să întrebe ce învăţămînt era asociat cu cel al artelor plastice; i se răspunse că poezia, şi anume poezia epică.

Prietenul nostru a fost însă foarte mirat aflînd mai departe că elevilor nu li se îngăduie să citească sau să declame operele definitive ale poeţilor antici sau moderni; li se expune pe scurt numai un număr de mituri, tradiţii şi legende. Felul în care ei transpun aceste subiecte, în pictură sau în poezie, dă măsura facultăţii creatoare a talentului închinat uneia dintre aceste două arte. Şi poetul şi pictorul se adapă de la acelaşi izvor şi fiecare încearcă să abată apa spre sine, pentru a-şi atinge scopurile proprii, conform exigenţei artei sale; lucrul acesta îi izbuteşte mai bine aşa, decît dacă ar căuta să prelucreze ceva gata făcut.

Călătorul avu prilejul să vadă cu ochii lui aplicarea acestui sistem. Într-o sală lucrau mai mulţi pictori; un tînăr vioi istorisea însufleţit şi cu numeroase amănunte o poveste foarte simplă, aşa că întrebuinţa aproape tot atîtea cuvinte pentru a-şi rotunji istorisirea cîte trăsături cu penelul aplicau pictorii.

Wilhelm a fost asigurat că tinerilor le place foarte mult acest gen de colaborare şi că adesea ies la iveală improvizatori, care izbutesc să trezească un mare entuziasm pentru această dublă formă de exprimare.

Prietenul nostru îşi îndreptă din nou atenţia spre artele plastice.

— Dumneavoastră nu aveţi expoziţii, zise el, şi, prin urmare, nici premii?

— De fapt, nu avem, răspunse însoţitorul; însă aici, foarte aproape, vă putem arăta ceva ce considerăm mai folositor.

Pătrunseră într-o sală mare, luminată ingenios de sus. Wilhelm văzu mai întîi un cerc de artişti, lucrînd cu înfrigurare; în mijloc se înălţa un grup colosal, expus în lumina cea mai bună. Figuri puternice de bărbaţi şi femei, în atitudini violente, aminteau acea luptă memorabilă între amazoane şi eroi tineri, în care ura şi duşmănia ajung pînă la urmă să se contopească în ajutor şi încredere reciprocă. Această operă complicată, dar admirabilă, oferea o privelişte egal de satisfăcătoare din orice punct ai fi privit-o. Artiştii, şezînd într-un cerc larg, sau stînd în picioare, lucrau fiecare în felul său: pictorul la şevalet, desenatorul la planşetă; unii modelau basoreliefuri, alţii altoreliefuri, unii arhitecţi făceau chiar proiectul piedestalului pe care mai tîrziu urma să fie aşezată o asemenea

capodoperă. Fiecare participant își urmărea propria sa inspirație; pictorii și desenatorii reproduceau grupul pe suprafața plană, avînd grijă să nu distrugă efectul ansamblului, ci dimpotrivă străduindu-se să-l păstreze cu fidelitate. Tot așa și cu reliefurile. Un singur artist reprodusese grupul în întregime, în dimensiuni reduse, și se părea că întrecuse chiar modelul în ce privește proporția membrelor și unele mișcări.

Wilhelm află că acesta era chiar autorul grupului pe care, înainte de a-l executa în marmură, îl supunea la o probă nu critică, ci practică; după ce observase cu grijă tot ceea ce colaboratorii lui văzuseră, păstraseră sau schimbaseră în lucrarea sa, fiecare după propria lui inspirație, știuse să profite de indicațiile lor și astfel să-și supună opera la un nou examen; în felul acesta, grupul sculptat în marmură, deși conceput, modelat și executat de *un singur* ins, putea să pară că aparține tuturor.

Și în această incintă domnea cea mai desăvîrșită liniște; dar supraveghetorul ridică vocea și strigă:

— Cine din cei de față ar putea, în prezența acestei opere imobile, să ațîțe într-atîta imaginația prin vorbe potrivite, încît tot ceea ce vedem aici încremenit să recapete mișcare, fără a-și pierde însă caracterul său specific, demonstrîndu-ne astfel că lucrurile înfățișate de artist merită să dureze?

Un tînăr chipeș, strigat pe nume de către toți, își părăsi lucrul și începu o expunere foarte liniștită, în care părea numai că descrie opera de artă pe care o vedea în față; curînd însă se avîntă în domeniul propriu al poeziei, pătrunzînd pînă în miezul acțiunii cu desăvîrșită siguranță, stăpîn deplin pe subiectul ales; treptat, datorită felului admirabil în care declama, descrierea sa atinse culmi atît de înalte încît grupul imobil părea într-adevăr să se rotească pe ax, iar numărul figurilor să se dubleze și să se tripleze. Wilhelm, cuprins de entuziasm, se ridică în picioare exclamînd:

— Cine ar mai putea fi în stare să se stăpînească și să nu treacă la cîntecul adevărat, la poezia ritmică?

— Eu m-aș opune, răspunse supraveghetorul, căci dacă excelentul nostru sculptor vrea să fie sincer, atunci va recunoaște că poetul nostru l-a stingherit, cei doi artiști fiind cît se poate de departe unul de altul; în schimb, aș jura că mulți dintre pictori au găsit în această povestire unele trăsături pline de viață, ce și le vor însuși.

Totuși aș vrea ca prietenul nostru să asculte un cîntec plăcut și duios, unul dintre acelea pe care voi îl executați cu o gravitate plină de farmec; el cuprinde arta în întregime și de cîte ori îl aud, simt că-mi crește inima.

După o clipă de liniște, în care timp tinerii își făceau semne și se înțelegeau între ei, în întreaga încăpere răsună acest cîntec nobil, făcut să înalțe sufletul și spiritul:

Întru taina zămislirii
Singur ești, o creator!
Bucuria împlinirii
O vei duce tuturor.
Însuși crugul vieții tale
Îți apare-n ei, deplin,
Truda-ți, semănată-agale,
Răsări-va-ntr-un vecin.

Situații, plan, idee,
Personaje, timp și loc
Îndeajuns de bun temei e
Cînd se-ndeamnă reciproc.
Compoziție-nțeleaptă,
Gingășie, stil frumos —
Iată iscusita-ți faptă
Ce-ți aduce-n veci prinos.

În multiplă-ntruchipare
Vezi *un* singur Ziditor.
Tot *un* singur sens ți-apare
Și pe-al artelor ogor.
Și-acel sens e adevărul
În frum'sețe îmbrăcat,
Care își înalță zborul
Spre ce-i pur și luminat.

După cum în vers și proză
Se vădește un poet,
Înflorească-a vieții roză
Proaspătă, pe șevalet,
De surate-nconjurată
Și de-al toamnei dulce rod,
Ce vădesc în lumea toată
Al vieții-ascuns izvod.

Minunată ți-e menirea
Mii de forme să creezi
Și să simți dumnezeirea

Chip de om cînd modelezi.
Fiți, oricare vi-i unealta
Frați întru același har
Și cîntînd, puneți înalta
Jertfă pe încins altar.

Wilhelm aproba din toată inima toate aceste aserțiuni, deși unele i s-ar fi părut foarte paradoxale și chiar imposibile, dacă nu le-ar fi văzut cu ochii lui. Cum însă lucrurile îi erau aduse la cunoștință pe față și liber, într-o înlănțuire perfectă, n-avea nevoie să mai pună nici o întrebare, pentru a mai afla și altele; totuși, pînă la urmă, nu s-a putut împiedica să nu-l întrebe pe însoțitorul său următoarele:

— Văd că aici oamenii s-au îngrijit cu multă înțelepciune de toate cîte merită să fie dorite în viață; v-aș ruga însă să-mi spuneți în ce regiune se arată aceeași grijă față de poezia dramatică, și unde m-aș putea informa în privința ei? Mă uit la toate edificiile dumneavoastră și nu descopăr nici unul destinat unui asemenea scop.

— La această întrebare, nu vă putem ascunde faptul că în toată Provincia noastră nu veți putea întîlni nimic asemănător; deoarece drama presupune o mulțime trîndavă, poate chiar o plebe, ori așa ceva nu se găsește aici; căci oamenii fără căpătîi, cînd nu pleacă ei înșiși de bună voie, sînt expediați peste graniță. Totuși, să fiți sigur că, într-o instituție atît de universală ca a noastră, un punct de importanța acesteia a fost totuși luat în considerare; nici o regiune nu era înclinată să accepte, pretutindeni întîmpinam obiecții importante. Care dintre elevii noștri s-ar hotărî cu ușurință să trezească, printr-o veselie prefăcută sau o durere simulată, un sentiment neautentic și necorespunzător acelei clipe, cu atîta intensitate încît să stîrnească la rîndul său o plăcere, totdeauna îndoielnică? Aceste scamatorii, noi le socotim cu totul primejdioase și nepotrivite cu scopul nostru serios.

— Totuși, se spune, răspunse Wilhelm, că această artă, cu sfera ei de influență atît de largă, stimulează pe toate celelalte.

— Nicidecum! Ea se folosește de celelalte, dar le degradează. Eu nu iau în nume de rău actorului cînd se asociază cu pictorul, dar în această tovărășie, pictorul e cel în pierdere.

Fără nici un scrupul, dar cu folos pentru el, actorul va pune în slujba scopului său frivol tot ce-i oferă arta și viața; pictorul însă, care ar vrea să obțină avantaje de pe urma teatrului, se va găsi totdeauna în pagubă; muzicianul se găsește și el în aceeași situație. Artele, în totalitatea lor, îmi fac impresia unor surori, dintre care majoritatea sînt înclinate să trăiască chibzuit, dar

una din ele, mai ușuratică, poftește să pună mîna pe toată averea familiei și s-o risipească. E cazul teatrului; are o origine dubioasă pe care nu și-o poate ascunde cu totul, fie că e privit ca artă, fie ca meșteșug sau ca simplă distracție.

Wilhelm își plecă fruntea, suspinînd adînc, căci deodată își aduse aminte de toate bucuriile și suferințele ce le simțise pe scenă și în preajma ei. În gînd, îi binecuvîntă pe acești oameni cu suflet curat, care-și feresc elevii de asemenea chinuri și care, din principiu și convingere, au alungat din cercul lor aceste primejdii.

Dar însoțitorul său nu-l lăsă multă vreme cufundat în gînduri, ci continuă:

— Întrucît principiul nostru suprem și sacru este să nu îngăduim să se irosească nici o predispoziție, nici un talent, noi trebuie să ținem seama că printre atît de mulți elevi, se poate ivi un adevărat dar înnăscut pentru mimică; el se vădește într-o plăcere nestăpînită de a imita caracterul, ținuta, gesturile sau felul de a vorbi al altora. Noi nu încurajăm asemenea predispoziție, dar îl observăm pe elev cu atenție, și dacă rămîne credincios naturii sale, cum sîntem în legătură cu teatrele de frunte ale tuturor națiunilor, îl trimitem acolo pe acela care și-a dovedit cu adevărat aptitudinea, pentru a putea cît mai repede, ca rața pe iaz, să se bălăcească și să măcăiască pe scenă tot restul vieții.

Wilhelm asculta toate acestea cu răbdare, dar numai pe jumătate convins și probabil că destul de supărat; căci omul e atît de bizar încît chiar dacă e încredințat de lipsa de valoare a unui lucru iubit, chiar dacă nu mai ține la el și-l părăsește blestemîndu-l, nu suportă ca și alții să se comporte la fel. Spiritul de contradicție, înnăscut în om, nu se manifestă poate niciodată mai viu și mai aprig ca în asemenea cazuri.

Chiar și redactorul acestor pagini mărturisește că inserează acest ciudat pasaj cu oarecare neplăcere. Căci n-a închinat el oare teatrului, în fel și chip, mai mult timp din viața sa și mai multă energie decît s-ar fi cuvenit? Și ar putea oare fi convins că aceasta a fost o greșeală de neiertat, o osteneală lipsită de roade?

Dar nu e vreme să ne lăsăm pradă acestor amintiri și sentimente, căci iată, prietenul nostru are din nou surpriza plăcută să vadă înaintea-i pe unul dintre cei trei, și anume chiar pe cel mai simpatic. Blîndețea lui plină de bunăvoință, semn al unui suflet pașnic și curat, era comunicativă și binefăcătoare. Wilhelm se apropie de el cu încredere și simți că i se răspunde la fel.

Află de la acesta că superiorul e acum la sanctuare, predînd, instruind și binecuvîntînd, în timp ce ei trei își împărțiseră îndatorirea de a vizita toate regiunile pentru ca, adunînd informații pre-

cise și sfătuindu-se cu supraveghetorii în subordine, să continue dezvoltarea măsurilor introduse și să pună bazele unor înnoiri, îndeplinindu-și astfel cu devotament înalta lor misiune.

Acest om minunat îi dădu lui Wilhelm o idee generală despre situația internă și despre relațiile externe ale instituției, precum și despre influența diferitelor regiuni una asupra alteia. Îi mai explică și cum poate trece un elev dintr-un district într-altul, după un timp mai lung ori mai scurt. Într-un cuvînt, i s-a confirmat pe deplin tot ce aflase pînă atunci. În același timp prietenul nostru s-a bucurat mult de felul cum i-a fost descris băiatul său, iar programul la care voiau să-l supună pe viitor a primit deplina lui aprobare.

Capitolul al nouălea

Pe urmă, Wilhelm a fost poftit de ucenici și de supraveghetori la o serbare a minerilor care urma să aibă loc curînd. Urcară cu greu muntele. Lui Wilhelm i se păru că, spre seară, călăuza rărea pasul, ca și cum nu se temea că întunericul va pune și mai multe piedici în cale. Dar cînd în jurul lor se lăsă o beznă adîncă, nedumerirea i s-a risipit; văzu cum pîlpîiau și licăreau din văgăuni și văi flăcări mici care se înălțau alcătuind șiruri lungi, ce jucau pe coamele munților. Mult mai plăcut decît erupția unui vulcan ce amenință să distrugă ținuturi întregi sub împroșcările lui detunătoare se înfățișa fenomenul acesta, care devenea tot mai luminos, mai întins și mai copleșitor; scînteia asemenea unui torent de stele, ce ar inunda tot ținutul, lent și încîntător, dar semeț.

După ce călăuza se bucură o bucată de vreme de uimirea lui Wilhelm — căci fețele și staturile lor erau luminate, la fel ca și poteca, de văpaia din depărtare — începu să dea explicații.

— Ce-i drept, vedeți aici un spectacol minunat; aceste lumini, care tot anul strălucesc și activează zi și noapte sub pămînt, înlesnind exploatarea comorilor ascunse și aproape inaccesibile, izvorăsc acum din abisurile lor iluminînd noaptea intensă. Rar poți să te bucuri de asemenea priveliște grandioasă în care munca cea mai folositoare, dusă în măruntaiele pămîntului și ascunsă privirilor se arată în toată plinătatea ei, revelînd o armonie măreață și tainică.

Tot vorbind astfel, ajunseră la un loc, unde pîraiele de foc se adunau într-un lac de flăcări, în jurul unei insule scăldate în lumină. Acum călătorul se găsea într-un cerc orbitor, în care miile de lumini

pîlpîitoare creau un contrast misterios cu cei care le purtau, înșirați pe fundalul întunecat al peretelui de stîncă. Deodată izbucni o muzică veselă acompaniată de glasuri puternice. O îngrămădire de stînci boltite înaintară, ca împinse de mașinării, formînd o grotă strălucitoare, sub privirile încîntate ale spectatorului. Reprezentații de mimică și tot ce poate în asemenea momente să veselească mulțimea se uniră pentru a atrage și a satisface atenția spectatorilor.

Dar cîtă mirare îl cuprinse pe prietenul nostru atunci cînd fiind prezentat conducătorilor, recunoscu printre ei, îmbrăcat în costum sobru și impunător de miner, pe amicul său Jarno.

— Nu degeaba, spuse acesta, mi-am schimbat numele cu cel semnificativ de Montan; mă găsești aici inițiat în tainele munților și ale peșterilor și, cu toate îngrădirile în care trăiesc sub pămînt și la suprafața lui, sînt mai fericit decît ți-ai putea închipui.

— Deci acum, cînd ești atît de învățat, replică Wilhelm, cred că vei fi mai darnic cu explicațiile și învățăturile decît ai fost față de mine acolo, în munți, printre stînciile unde te-am întîlnit.

— Ba deloc! răspunse Montan. Munții sînt dascăli muți și formează învățăcei tăcuți.

După această festivitate, s-a mîncat la un mare număr de mese. Toți oaspeții cîți se găseau acolo, poftiți sau nepoftiți, făceau parte din breaslă, din care pricină chiar și la masa la care se așezaseră Montan și prietenul său s-a pornit o discuție potrivită cu locul în care se aflau; era vorba numai despre munți, filoane și zăcăminte de metal din ținut. Dar curînd s-a trecut la chestiuni generale, dezbătîndu-se nici mai mult nici mai puțin decît problema creației și originii lumii. Ajunsă însă aici, convorbirea n-a rămas multă vreme pașnică ci, curînd, s-a iscat o aprigă controversă.

Unii voiau să explice apariția uscatului prin retragerea treptată a apelor care acoperiseră pămîntul. Ei citau în sprijinul lor rămășițele de animale marine, ce se găsesc azi pe munții cei mai înalți și pe podișuri. Alții, adversari îndîrjiți socoteau că la început totul era topit și incandescent; focul care domnea pretutindeni, după ce-a activat destul la suprafață, s-a retras în adîncuri, manifestîndu-se permanent prin vulcani ce-și arată furia în mări ca și pe pămînt și care au format cei mai înalți munți prin erupții succesive și prin scurgeri de lavă; celor ce nu erau de părerea lor, le opuneau faptul că fără foc nu poate exista căldură și că un foc activ presupune întotdeauna un focar. Oricît de conformă cu experiența ar fi părut această teorie, unii nu erau satisfăcuți de ea; ei susțineau că în sînul pămîntului ar fi existat enorme formațiuni pe deplin conturate și că, datorită unei forțe de elasticitate irezisti-

bile, ele au fost proiectate în sus prin scoarță și că în timpul acestei erupții, părți din ele s-au desprins și au fost împrăștiate în jur pînă departe. Susținătorii acestei teorii făceau apel la o seamă de fenomene ce nu puteau fi explicate decît prin această ipoteză.

Un al patrulea grup, deși nu prea numeros, rîdea de sforțările acestea zadarnice, afirmînd că multe dintre fenomenele de pe suprafața terestră nu s-ar putea explica niciodată dacă nu s-ar admite că mase stîncoase, mai mari sau mai mici, au căzut din atmosferă și au acoperit întinderi întregi. Ei invocau blocurile de mărimi felurite, ce se găsesc împrăștiate în multe ținuturi și care, chiar și în zilele noastre, par a fi căzute din cer.

În sfîrșit, vreo doi-trei comeseni mai pașnici au invocat o epocă de frig groaznic, închipuindu-și niște piste înclinate de gheață pornind din lanțurile celor mai înalți munți pînă departe pe cîmpie și care serviseră drept lunecuș unor mase grele și străvechi de piatră. La epoca dezghețului, ele s-au prăbușit și au rămas pentru veșnicie pe teren străin. Se putea presupune că ghețarii plutitori ar fi putut aduce din nord blocuri imense de stîncă. Însă acești oameni cumsecade n-au putut să-și impună ideile lor cam glaciale. Se socotea că e mult mai potrivit cu legile naturii ca formarea lumii să se producă cu trosnete și izbucniri colosale, cu bubuituri sălbatice și împroșcări de flăcări. Pe de altă parte, focul vinului contribuind și el în mare măsură, era cît pe ce ca minunata serbare să se termine cu o încăierare sîngeroasă.

Prietenul nostru rămase năucit și întristat; în sinea lui fusese totdeauna convins că la început spiritul plutise deasupra apelor și valurile potopului întrecuseră cu cincisprezece coți cele mai înalte piscuri. După aceste discursuri neobișnuite i se părea că lumea, atît de bine rînduită, acoperită de vegetație și de populație, se prăbușește în haos.

A doua zi dimineață, îi ceru lui Montan, a cărui seriozitate o prețuia atît de mult, lămuriri în legătură cu toate acestea.

— Ieri, îi spuse el, nu te-am putut înțelege; între atîtea vorbe și discuții ciudate, am sperat să aud în sfîrșit părerea și verdictul tău; în loc de asta, tu te alături cînd unora, cînd altora, căutînd întotdeauna să sprijini părerea celui ce vorbea în acel moment. Spune-mi acum într-adevăr ce gîndești despre subiectul ăsta, ce știi despre el?

— Știu tot atît cît și ei și n-am chef deloc să mă gîndesc la acest lucru, răspunse Montan.

— Dar în privința asta, replică Wilhelm, sînt o mulțime de păreri contradictorii și se zice că adevărul se află la mijloc.

— Nicidecum, replică Montan. La mijloc se află problema; poate că e insolubilă, dar poate că e accesiblă, dacă știi cum s-o ataci.

După ce au mai vorbit cîtva timp, întorcînd lucrurile pe dos și pe față, Montan continuă confidențial: Mă învinuiești că l-am susținut pe fiecare vorbitor în parte; dar pentru fiecare părere se poate găsi întotdeauna încă un argument nou. E drept că prin aceasta am sporit confuzia, numai că nu-i prea pot lua în serios pe indivizii aceștia. Sînt însă convins că ceea ce ne e mai scump, convingerile noastre adică, trebuie să le ținem ascunse în adîncul sufletului nostru; ceea ce știm, fiecare știe numai pentru sine însuși și trebuie să-și păstreze știința în taină; de cum o exprimă, apare și contradicția, și de se lasă atras în discuție, își pierde echilibrul interior, iar ceea ce e mai bun în el, de nu e nimicit, e totuși zdruncinat.

Provocat de unele obiecții ale lui Wilhelm, Montan și-a continuat lămuririle:

— Cînd apuci să cunoști esența lucrurilor încetezi de a mai fi vorbăreț.

— Și care este esența lucrurilor? întrebă Wilhelm nerăbdător.

— Nu-i mult de spus. Gîndire și acțiune, acțiune și gîndire, asta e toată înțelepciunea, recunoscută de cînd lumea și tot de atunci practicată, dar pe care nu oricine știe s-o vadă. Gîndirea și acțiunea trebuie să alterneze necontenit în viață ca inspirația și expirația; trebuie să fie inseparabile ca întrebarea și răspunsul. Cel care acceptă drept lege ceea ce geniul rațiunii umane șoptește tainic la urechea oricărui nou-născut, și anume să verifice acțiunea prin gîndire și gîndirea prin acțiune, acela nu va greși niciodată, iar dacă greșește, va regăsi degrabă calea cea dreaptă.

Apoi Montan l-a condus metodic pe prietenul său prin districtul minier; pretutindeni au fost salutați, cu un viguros noroc bun, la care răspundeau voioși la fel.

— Îmi vine uneori, zise Montan, să le strig mai degrabă: minte bună! căci mintea e mai importantă decît norocul; totuși mulțimea are destulă minte atunci cînd conducătorii ei sînt înzestrați cu ea. Deoarece aici am dreptul, dacă nu să dau ordine, cel puțin să dau sfaturi, m-am străduit să studiez natura acestor munți. Metalele pe care le conțin sînt deosebit de prețioase. De aceea am căutat să-mi explic existența unor asemenea zăcăminte și am izbutit. Norocul singur nu face nimic; e nevoie de minte, ca atrage norocul și-l folosește. Nu știu cum s-au ivit munții aceștia și nici nu vreau să știu, dar mă străduiesc să le aflu particularitățile. Toți sînt avizi de plumbul și argintul ce se găsesc în măruntaiele lor. Nu spun

nimănui cum procedez, ci dau numai prilejul de a se găsi metalele căutate. Bizuindu-se pe vorba mea, ceilalţi întreprind cercetări, izbutesc, şi atunci se spune că au noroc. Ceea ce ştiu ştiu pentru mine, ceea ce-mi reuşeşte reuşeşte şi pentru alţii şi nimănui nu-i trece prin cap că pe această cale ar putea izbuti şi el la fel de bine. Oamenii mă bănuiesc că posed o baghetă magică; dar nimeni nu observă că ei mă combat de îndată ce spun ceva raţional şi că astfel îşi taie calea ce duce la pomul cunoaşterii din care se pot rupe astfel de ramuri profetice.

Încurajat de aceste vorbe, convins că prin faptele şi gîndurile sale de pînă acum a reuşit să satisfacă în esenţă cerinţele prietenului său, cu toate că într-un domeniu cu totul diferit, Wilhelm îl puse la curent cu felul cum şi-a întrebuinţat timpul de cînd i se îngăduise să nu-şi mai înpartă în zile şi ore drumeţia la care fusese constrîns, ci potrivit cu scopul adevărat, acela al perfecţionării educaţiei sale.

Din întîmplare, n-a mai fost nevoie de multe explicaţii, căci un eveniment important i-a dat prietenului nostru prilejul să-şi folosească cu iscusinţă şi cu rezultat bun talentul pe care-l dobîndise, devenind astfel cu adevărat folositor societăţii omeneşti.

Dar de ce natură a fost acest eveniment, nu putem spune deocamdată; însă cititorul nostru va fi încunoştinţat pe larg înainte de a lăsa din mînă această carte.

Capitolul al zecelea

Hersilia către Wilhelm

De ani îndelungaţi, toată lumea mă învinuieşte că aş fi o fată capricioasă şi bizară. Chiar dacă sînt astfel, nu e din vina mea. Oamenii au trebuit să aibă răbdare cu mine şi acum am şi eu nevoie de răbdare faţă de mine însămi, faţă de imaginaţia mea, care-mi aduce din cînd în cînd înaintea ochilor pe tată şi pe fiu, ba împreună, ba pe rînd. Îmi apar mie însămi ca o Alcmenă[25] nevinovată, urmărită necontenit de două fiinţe care nu înfăţişează decît pe una şi aceeaşi.

Am multe să-ţi spun şi totuşi se pare că-ţi scriu numai atunci cînd am a-ţi istorisi o aventură; ce e drept, şi restul e destul de aventuros, dar nu-i o aventură. Iat-o, aşadar, pe cea de azi:

Stau sub teii cei mari și termin un mic portofoliu, un lucru foarte elegant, fără să știu exact cine-l va purta, tatăl sau fiul, dar desigur că unul dintre ei doi. Deodată se apropie un tînăr vînzător ambulant cu coșuri și cutiuțe, care se legitimează respectuos înfățișîndu-mi autorizația oficială ce-i îngăduie să meargă din casă în casă, pe la moșii. Mă uit la lucrușoarele lui, pînă și la fleacurile de care nimeni n-are nevoie, dar pe care fiecare le cumpără dintr-un îndemn copilăresc de a poseda și de a risipi banii. Băiețandrul pare să mă cerceteze iscoditor. Are ochi minunați, cam șireți, sprîncene frumos desenate, plete bogate, dinți sclipitori, — pe scurt un aer oriental.

Îmi pune felurite întrebări despre persoanele din familie, cărora ar putea să le ofere ceva; apoi, prin fel de fel de ocolișuri, ajunge să afle cum mă cheamă. Hersilia! rostește el discret, îmi va îngădui Hersilia să-i transmit un mesaj? Mă uit la el mirată; dînsul scoate la iveală o tăbliță foarte mică de ardezie cu ramă albă, din acelea care se fabrică la munte pentru copiii ce încep a învăța să scrie. O iau, văd că e ceva scris pe ea și citesc această inscripție, gravată frumos cu un condei de piatră ascuțită:

Felix
o iubește
pe Hersilia.
Maestrul de călărie
vine curînd.

Sînt surprinsă, sînt cuprinsă de uimire la vederea lucrului pe care-l țin în mînă, de ceea ce-mi văd ochii și mai cu seamă de faptul că soarta se arată a fi aproape și mai bizară decît mine. Ce-nseamnă asta? mă întreb. Iar ștrengarul acela mic îmi pare mai prezent decît oricînd; ca și cum mi s-ar fi întipărit în ochi chipul său.

Încep să-l descos pe negustorul ambulant și nu obțin decît răspunsuri ciudate și nesatisfăcătoare; îl cercetez și nu aflu nimic; vreau să mă mai gîndesc și nu-mi pot aduna ideile. Pînă la urmă, potrivind toate cîte s-au spus, ajung să ghicesc că, trecînd prin Provincia pedagogică, el a cîștigat încrederea tînărului meu admirator, care i-a cumpărat o tăbliță și a scris pe ea aceste cuvinte, făgăduindu-i răsplată bună dacă-i va aduce măcar o vorbă drept răspuns. Iar băiatul îmi întinde o tăbliță asemănătoare, din care avea mai multe printre mărfurile lui şi un condei, şi mă roagă şi

stăruie atît de drăguț că pînă la urmă le-am luat. M-am gîndit, m-am tot gîndit și, negăsind altceva, am scris:

Hersilia
îl salută
pe Felix.
Maestrul de călărie
să fie sănătos.

Mă uitam la ce scrisesem și eram necăjită de stîngăcia expresiilor. Nici urmă de drăgălășie, nici duh, nici glumă, numai sfială, și de ce? Aveam în față un băiețandru, scriam altuia la fel cu dînsul; era firesc oare să-mi pierd cumpătul? Cred chiar că am și suspinat şi că aveam de gînd să șterg cele scrise; dar solul mi-a luat atît de drăguț tăblița din mînă și m-a rugat să-i dau ceva în care s-o învelească, încît, nu știu cum s-a întîmplat, dar am pus tăblița în portofoliu, l-am legat cu panglica făcînd o fundă și i l-am dat băiatului; el l-a apucat cu grație, s-a înclinat adînc, mai zăbovind o clipă, atît cît să am timp să-i pun în palmă punguța mea, regretînd că n-am a-i da mai mult. A plecat sprinten și grăbit; și cînd m-am uitat în urma lui, dispăruse fără să-mi dau seama cum.

Acum toate acestea au trecut, am reintrat în monotonia rutinei zilnice și abia dacă mai pot crede în realitatea acestei apariții. Dar nu am tăblița în mînă? E nespus de drăguță. Inscripția e executată foarte frumos și cu grijă; cred că aș fi sărutat-o, de nu mi-ar fi fost teamă că voi șterge scrisul.

Am lăsat să treacă o vreme, după ce-am scris cele de mai sus, dar gîndurile mele sînt tot neclare. Chipul vînzătorului avea desigur ceva misterios; asemenea chipuri sînt nelipsite în romanele de astăzi; trebuie să le mai întîlnim și în viață? Plăcut și suspect, straniu și totuși trezindu-ți încrederea; de ce-a dispărut înainte de a mi se risipi tulburarea? De ce n-am avut destulă prezență de spirit ca să-l rețin sub un pretext plauzibil?

După o pauză, iau încă o dată pana în mînă ca să-mi continui mărturisirile. Afecţiunea hotărîtă şi constantă a unui tînăr care abia a pășit pragul adolescenței m-a măgulit; dar mi-a venit în minte că la această vîrstă se întîmplă adesea ca băieții să se uite la femei mai mature. Într-adevăr, există o tainică înclinare care îi atrage pe tineri spre femeile mai coapte. Altădată, cînd lucrul acesta nu mă privea pe mine, rîdeam de așa ceva și spuneam cu maliție că e o reminiscență a duioșiei dintre sugar şi doică, de care acești tineri

nu s-au dezbărat încă. Astăzi însă nu-mi place acest gînd. Pe bietul Felix îl cobor la vîrsta copilăriei și totuși nici așa eu nu rămîn într-o postură avantajoasă. Vai, cît e de mare deosebirea cînd te judeci pe tine, sau cînd judeci pe altul!

Capitolul al unsprezecelea

Wilhelm către Natalia

De cîteva zile mă învîrt de colo-colo și nu mă pot hotărî să pun mîna pe pană; sînt atîtea de spus; prin viu grai toate s-ar lega între ele, una ar atrage ușor pe alta după sine, de aceea dă-mi voie, mie, cel ce sînt atît de departe, să încep cu lucrurile mai generale; poate că, pînă la urmă, ele mă vor duce la istoria ciudată, pe care vreau să ți-o comunic.

Ai auzit despre tînărul care, plimbîndu-se pe malul mării, a găsit o furchetă de vîslă. Interesul pe care aceasta i-a trezit-o l-a împins să facă o vîslă ca o completare necesară furchetei. Dar nici aceasta nu-i putea folosi la nimic. Atunci s-a apucat serios să facă o barcă, și a izbutit. Totuși, barca, furcheta și vîsla nefiindu-i de mare folos, și-a făcut un catarg, pînze și tot așa mai departe, pînă ce-a avut tot ce trebuie pentru iuțeala și ușurința navigației. Apoi, printr-o străduință chibzuită, a cîștigat o iscusință deosebită, norocul l-a favorizat și, pînă la urmă, s-a văzut stăpînul și patronul unui mare vas și astfel s-a ridicat din succes în succes, cîștigînd avere, vază și renume printre navigatori.

După ce ți-am dat prilejul de a reciti această poveste frumoasă, trebuie să-ți mărturisesc că ea nu are decît o legătură foarte depărtată cu subiectul meu; în schimb, îmi deschide calea spre ceea ce am a-ți spune. Dar deocamdată mai trebuie să fac încă un ocol.

Facultățile ce se află în om pot fi împărțite în generale și particulare; cele generale trebuie privite ca aptitudini neutre și latente, care sînt trezite de împrejurări și îndreptate spre cutare sau cutare scop. Darul oamenilor de a imita este general, el vrea să reproducă, să copieze ceea ce vede, chiar dacă nu are mijloacele interne și externe pentru a-și atinge scopul. E deci firesc să dorească să facă și

el ceea ce vede că fac alţii. Dar lucrul cel mai firesc ar fi ca un fiu să se apuce de meseria tatălui său. Aici toate se găsesc adunate laolaltă; o activitate specială, poate înnăscută, îndreptată într-o direcţie dată dintru început, o continuă practică, desfăşurată progresiv, un talent dezvoltat, ce ne obligă să continuăm pe calea pe care am apucat-o, chiar şi atunci cînd se nasc în noi şi alte îndemnuri, ce ne-ar împinge să ne alegem o carieră pentru care natura nu ne-a înzestrat nici cu predispoziţia, nici cu stăruinţa necesară. De aceea, îndeobşte, oamenii cei mai fericiţi sînt cei care au prilejul să-şi formeze în cercul familiei un talent înnăscut, moştenit din tată în fiu. Am văzut asemenea familii de pictori; printre ei se aflau, desigur, şi talente slabe, totuşi au produs lucrări folositoare, şi poate chiar mai bune decît ar fi putut face cu facultăţile lor limitate, dacă ar fi fost lăsaţi să-şi aleagă singuri altă carieră.

Dar cum nici aceasta nu-i ceea ce doream să-ţi spun, trebuie să caut altă cale pentru a mă apropia de mărturisirea mea.

Cînd sîntem departe de prieteni, cel mai trist e faptul că nu putem expune nici părţile componente şi intermediare ale gîndurilor noastre nici asociaţiile de idei chiar în clipa în care ele se dezvoltă şi se înteţesc cu iuţeala fulgerului. Voi începe deci cu una dintre cele mai vechi amintiri din copilăria mea.

Noi, copiii crescuţi într-un oraş vechi şi posomorît, ne formasem noţiuni doar despre străzi, pieţe, ziduri înconjurătoare, apoi despre şanţuri de apărare, glacis[26] şi grădini împrejmuite. Pentru a ne duce măcar o dată în aer liber, sau mai degrabă pentru a ieşi ei înşişi din oraş, părinţii noştri hotărîseră de mult o petrecere cu nişte prieteni care locuiau la ţară, plan care se tot amîna. În sfîrşit, de Rusalii, invitaţia a fost atît de stăruitoare, încît a fost acceptată, cu condiţia să ne putem întoarce acasă la vremea nopţii; căci a dormi în alt pat decît în cel care erau obişnuiţi părea părinţilor noştri cu neputinţă. Desigur, era greu să concentrezi toate plăcerile excursiei într-un timp atît de scurt; trebuia să vizităm doi prieteni, cu atît mai pretenţioşi cu cît vizitele erau mai rare; totuşi se spera că toate vor fi îndeplinite cu cea mai mare punctualitate.

În cea de-a treia zi de sărbătoare toţi eram veseli şi gata din zori; trăsura sosi la ceasul hotărît. Curînd am lăsat în urma noastră tot ce limita vederea — străzile, porţile, podurile şi şanţurile

orașului; un orizont vast, neîngrădit de nimic, se întindea înaintea ochilor noștri nedeprinși cu asemenea priveliști. Ploaia din timpul nopții înviora verdele ogoarelor și al pășunilor; nuanțele variate ale copacilor și arbuștilor abia înmuguriți, albul orbitor al pomilor în floare apărînd de pretutindeni, vesteau dulceața paradisiacă a orelor ce ne așteptau.

La ceasul hotărît, am ajuns la primul popas; casa unui pastor venerabil. Primiți prietenește, ne-am încredințat repede că, deși sărbătoarea bisericească se sfîrșise, vizitatorii dornici de odihnă și libertate nu au fost totuși lipsiți de atmosfera ei. Pentru prima dată în viață, am privit o gospodărie de țară cu plăcere și interes; plugul și grapa, trăsura și căruța își arătau de la sine întrebuințările; chiar și gunoiul, neplăcut la vedere, părea aici lucrul cel mai necesar; era adunat cu grijă și așezat cu un fel de eleganță. Însă ochii neexperimentați, fixați asupra atîtor lucruri noi, dar totuși pe măsura priceperii noastre, au fost curînd atrași de un spectacol mai plăcut: plăcinte, la vederea cărora gura îți lăsa apă, lapte proaspăt și o mulțime de alte bunătăți obișnuite la țară ne-au cîștigat toată atenția. După aceea, părăsind grădinița din jurul casei și chioșcul primitor, copiii au alergat în peticul de livadă învecinat, ca să îndeplinească o treabă dată de o mătușă grijulie. Anume, trebuiau să culeagă cît puteau de multă ciubotica cucului, și s-o aducă negreșit în oraș căci, gospodină cum era, mătușa obișnuia să facă din ea un fel de fierturi de leac.

Pe cînd alergam în toate părțile pe pajiști, pe marginea drumurilor și pe lîngă garduri, văzîndu-ne de treaba ce ni se dăduse, mai mulți copii din sat s-au întovărășit cu noi, în timp ce mirosul plăcut al mănunchiurilor de flori primăvăratice părea că devine din ce în ce mai înviorător și mai puternic.

Culesesem atîtea flori cu tulpinile lor, că nu mai știam ce să facem cu ele; atunci am început să rupem numai corolele galbene, căci numai de ele era nevoie; fiecare căuta să adune cît mai mult în pălăriuța sau șepcuța lui.

Cel mai mare dintre băieții din sat, fiul unui pescar, ceva mai răsărit decît mine, plictisindu-se pesemne să-și petreacă timpul cu florile, m-a chemat să mă duc cu el la rîul ce curgea prin apropiere și care era destul de lat. Băiatul acesta îmi plăcuse nespus de mult de cum l-am văzut. Ne-am așezat cu cîteva undițe într-un loc umbros, unde, în apa adîncă, liniștită și limpede, se vedea săgetînd încolo și încoace cîte un peștișor. Mi-a arătat cum să umblu cu undița, cum să pun nada în cîrlig și am izbutit de cîteva ori să trag din apă, unul după altul, cîțiva dintre acei peștișori delicați. Stînd așa liniștiți, rezemîndu-ne unul de altul, prietenul meu păru că

se plictiseşte şi-mi arătă o limbă de prundiş ce pornea de lîngă noi şi se întindea pînă departe în apă. Era o ocazie grozavă de scăldat. Sărind deodată în picioare, îmi strigă că nu se putea împotrivi ispitei şi, pînă să bag de seamă, a coborît la mal, s-a dezbrăcat şi a intrat în rîu.

Deoarece înota forte bine, n-a rămas mult acolo unde era apa mică, ci s-a lăsat dus de rîu şi a venit pînă la mine, prin apa mai adîncă. Eram într-o stare sufletească ciudată. Cosaşii săreau în jurul meu, furnicile mişunau în toate părţile, cărăbuşi coloraţi se legănau pe ramuri, iar libelulele, fecioarele soarelui, cum le spunea tovarăşul meu de pescuit, zburau la picioarele mele schimbîndu-şi mereu direcţia, asemenea unor năluci, pe cînd el îmi arăta vesel un rac mare pe care-l scosese dintre nişte rădăcini unde voia să-l ascundă pentru a-l regăsi mai tîrziu în locul ştiut. Era atît de puternică zăpuşeala, încît fugeai de soare căutînd umbra şi, după răcoarea umbrei, o doreai pe aceea mai mare a apei. Aşa că prietenului meu nu i-a fost greu să mă ademenească; nu m-am putut împotrivi îndemnului, deşi teama de a-mi supăra părinţii la care se adăuga şi frica de un element necunoscut îmi pricinuia o nelinişte neînchipuită. Îndată ce m-am dezbrăcat pe prundiş, am îndrăznit să intru încet-încet în apă, dar nu la adînc, ci numai cît îngăduia înclinarea uşoară a terenului. El m-a lăsat să-l aştept acolo şi s-a îndepărtat, dus de valuri, apoi s-a întors; cînd a ieşit din apă şi cînd a rămas în picioare, ca să se usuce în plin soare, mi s-a părut că privirile mi-au fost orbite ca de un soare întreit, atît de minunat era trupul omenesc, de care pînă atunci nu avusesem nici o idee. Mi s-a părut că şi el se uită la mine cu aceeaşi luare-aminte. Îmbrăcîndu-ne în grabă, am rămas unul în faţa celuilalt, dar parcă am fi fost încă despuiaţi; sufletele noastre se atrăgeau şi, cu sărutări înfocate, ne-am jurat prietenie veşnică.

Apoi am alergat repede, repede spre casă, ajungînd tocmai la timp, deoarce cu toţii erau gata să facă o foarte plăcută plimbare pe jos, prin pădure, cale cam de o oră şi jumătate pînă la locuinţa judecătorului. Prietenul meu mă însoţea, eram acum nedespărţiţi; dar cînd, la jumătatea drumului, am cerut îngăduinţa de a-l lua cu mine şi a sta împreună cu el acolo unde ne duceam, s-a împotrivit soţia parohului, care a încercat să mă convingă cu blîndeţe că nu se cuvenea să fac acest lucru; în schimb i-a poruncit băiatului cu străşnicie să-i spună tatălui său, cînd s-o întoarce, să-i aducă neapărat nişte raci frumoşi, pe care voia să-i dăruiască musafirilor, ca să-i ia la oraş ca pe o raritate. Băiatul s-a despărţit de noi, dar mi-a făgăduit, strîngîndu-mi mîna, că mă va aştepta la vremea serii în colţul acela de pădure.

Grupul nostru a ajuns curînd după aceea la casa judecătorului, unde am dat iar peste o așezare de țară, dar mult mai importantă. Din vina stăpînei casei, care se agita prea mult, masa a întîrziat; nu eram însă nerăbdător, căci am petrecut de minune plimbîndu-mă prin grădina bine îngrijită, împreună cu fiica judelui, o copilă ceva mai mică decît mine, care mă însoțea pe cărări și-mi arăta plantele. Erau flori de primăvară de toate soiurile umplînd straturi minunat rînduite sau împodobind marginea cărărilor. Însoțitoarea mea era frumoasă, blîndă și bălaie; pășeam alături ca doi vechi prieteni și curînd ne-am luat de mînă, simțindu-ne în culmea fericirii. În felul acesta am trecut pe lîngă straturi de lalele, pe lîngă șiruri de narcise albe și galbene; ea mi-a arătat mai multe locuri unde tocmai se trecuseră zambilele dintre cele mai frumoase. În schimb luaseră măsuri și pentru anotimpurile următoare; tufele de teișor și anemone începuseră să înverzească; grija cu care fuseseră plantate nenumărate răsaduri de garoafe făgăduia o înflorire îmbelșugată; mai grabnic urmau să se împlinească speranțele tulpinelor bogate în flori ale crinilor, împrăștiați cu multă socoteală printre trandafiri. Și cîte umbrare nu erau gata să dăruiască umbră și să se fălească mai tîrziu cu caprifoi, iasomie și cu tot soiul de plante agățătoare!

Cînd, după atîția ani, mă gîndesc la starea în care mă aflam atunci, ea îmi apare într-adevăr vrednică de invidiat. Pe neașteptate, în aceeași clipă, a pus stăpînire pe mine presimțirea a ceea ce poate fi prietenia și dragostea. Căci luîndu-mi cu părere de rău rămas bun de la frumoasa copilă, mă și mîngîiam la gîndul că-i voi mărturisi acest sentiment tînărului meu prieten și voi avea și bucuria interesului pe care îl va arăta simțirii mele proaspete.

Și dacă pot să mai adaug o reflecție, atunci trebuie să mărturisesc că această primă înflorire a lumii exterioare a rămas totdeauna pentru mine adevărata natură primordială, față de care tot ce mai apoi ne atinge simțurile pare a nu fi decît o copie, asemănătoare desigur, dar lipsită de spiritul și sensul original.

Cît de disperați am fi văzînd lumea dinafară atît de rece, atît de lipsită de viață, dacă nu s-ar trezi în adîncul nostru ceva ce proslăvește natura, dîndu-i cu totul alt chip, și conferindu-ne în același timp o forță creatoare ce ne înnobilează pe noi înșine în sînul ei!

Începuse să se întunece, pe cînd ne apropiam din nou de acel loc din pădure, unde prietenul meu îmi făgăduise să mă aştepte. Mi-am încordat privirea ca să-l descopăr, dar văzînd că strădania mea e zadarnică am apucat-o nerăbdător înaintea celorlalţi, care păşeau agale; am alergat în toate părţile prin tufişuri. L-am strigat, cuprins de îngrijorare; nu-mi răspundea, nu era nicăieri; am simţit pentru întîia oară o durere copleşitoare, durere întreită şi însutită.

În mine se născuse o dorinţă nemăsurată de afecţiune încrezătoare; simţeam nevoia irezistibilă de a-mi elibera spiritul de imaginea acelei făpturi blonde, vorbind despre ea cu un prieten, de a-mi uşura inima de sentimentele ce le trezise în mine. Preaplinul inimii mele era gata să se reverse, buzele începeau să şoptească singure. L-am învinuit cu glas tare pe bietul băiat că a rănit prietenia noastră, călcîndu-şi cuvîntul.

Dar mă aşteptau alte încercări şi mai grele. Din casele de la marginea satului au năvălit femei şi copii ţipînd şi urlînd înfiorător; nimeni nu era în stare să ne spună ce se petrece. De după colţul unei case, apăru pe uliţă un convoi jalnic, care înainta încet; părea un convoi mortuar, dar nu era unul singur ci mai multe; tărgile veneau una după alta. Ţipetele sporeau întruna, mulţimea se aduna din toate părţile. S-au înecat, s-au înecat cu toţii! El! Cine? Care? Mamele care-şi vedeau copiii alături de ele, păreau mai liniştite. Dar un om în toată firea păşi întunecat spre soţia pastorului şi-i spuse: „Din nenorocire am venit acasă prea tîrziu. Adolf s-a înecat împreună cu alţi patru băieţi; a vrut să-şi ţină făgăduiala, şi pe-a lui şi pe a mea.“ Omul, era chiar pescarul, plecă mai departe după convoi; noi am rămas locului înspăimîntaţi şi împietriţi. Un băieţel se apropie întinzînd un sac: „Iată racii, doamnă pastor,“ zise el, ridicînd în sus obiectul fatal. Ne-am tras înapoi îngroziţi ca din faţa unui lucru blestemat. Băieţelul a fost întrebat, cercetat şi s-a putut afla că el rămăsese pe mal ca să culeagă racii pe care ceilalţi îi aruncau din apă. După alte şi alte întrebări, am aflat că Adolf intrase în rîu cu doi băieţi în stare să-l ajute, că alţi doi mai mici li se alăturaseră nechemaţi şi că toate ocările şi ameninţările lui Adolf n-au putut să-i oprească. Cei dintîi aproape trecuseră de un loc primejdios, plin de pietre, cînd cei din spate au alunecat, s-au agăţat unii de alţii pînă a căzut şi cel din frunte, iar la urmă s-au prăbuşit cu toţii în bulboană. Adolf, înotător bun, s-ar fi putut salva, dar toţi ceilalţi, în groaza lor, s-au prins de el, trăgîndu-l astfel la fund. Băieţelul de pe mal a alergat îndată în sat, ţipînd şi ţinînd strîns în mîini sacul cu raci. Pescarul,

care din întîmplare se întorsese tîrziu acasă, a alergat acolo împreună cu ceilalți chemați în ajutor. I-au scos pe copii rînd pe rînd: erau morți și acum îi aduceau în sat.

Pastorul și pescarul s-au îndreptat îngîndurați spre casa comunală. Luna plină răsărise luminînd cărarea morții; adînc zguduit, am mers în urma lor, dar nu mi-au îngăduit să intru. Într-o stare sufletească groaznică am înconjurat casa și nu m-am lăsat pînă ce n-am găsit o fereastră deschisă și am sărit înăuntru.

În sala cea mare, unde se țineau de obicei tot felul de adunări, nenorociții copii zăceau întinși pe paie, goi, țepeni, cu trupurile de un alb strălucitor, deși nu erau luminați decît de o biată lampă. M-am prăbușit peste trupul celui mai mare, peste prietenul meu. Eram ca ieșit din minți și plîngeam în hohote, scăldîndu-i pieptul larg cu șiroaie de lacrimi. Auzisem că, în asemenea cazuri, fricțiunile pot fi de folos. L-am frecat cu lacrimile mele și mă amăgeam cu căldura pe care o provocam astfel. În rătăcirea în care mă aflam, m-am gîndit să-l înviu cu suflarea mea, dar dinții lui, ca niște mărgăritare, erau încleștați; buzele, pe care părea că mai stăruie încă sărutul de despărțire, refuzau să dea un semn cît de slab de răspuns. Înțelegînd că orice strădanie omenească este zadarnică, m-am refugiat în rugăciune. Am cerut ajutorul divin, am implorat, simțeam că în clipa aceea trebuia neapărat să fac o minune, să rechem la viață sufletul ce mai sălășluia în el sau, dacă plutea în jur, să-l ademenesc să reintre în trup.

Am fost smuls de-acolo cu sila; plîngînd și suspinînd stăteam în trăsură și nu pricepeam ce vorbeau părinții. Mama, așa după cum am auzit-o repetînd deseori mai tîrziu, spunea că asta a fost voia lui Dumnezeu. Pînă la urmă am adormit și m-am trezit în dimineața următoare foarte tîrziu, posomorît, într-o stare de tulburare de nedescris.

Dar cînd m-am dus la gustare, am găsit-o pe mama, pe mătușa mea și pe bucătăreasă ținînd o consfătuire importantă. Racii n-aveau să fie nici fierți, nici serviți la masă, tata nu îngăduia să mai vadă ceva care să-i amintească în mod atît de direct de nenorocirea din noaptea trecută. Mătușa părea însă foarte doritoare să pună mîna pe lighioanele acelea, fără să uite, în același timp, să ne dojenească pe toți că nu i-am adus florile de ciuboțica cucului. Dar s-a potolit îndată, cînd i s-au înmînat monștrii aceia care se zvîrcoleau unii peste alții și despre prepararea cărora a discutat apoi cu bucătăreasa.

Pentru a se înțelege mai bine semnificația acestei scene, trebuie să dau aici cîteva lămuriri asupra caracterului și felului de a fi al mătușii mele. Însușirile ei personale n-aveau nimic de laudă

din punct de vedere strict moral; totuși, considerate din punct de vedere social și familial, acele însușiri aveau folosul lor. Era zgîrcită în adevăratul înțeles al cuvîntului, căci îi părea rău de orice bănuț pe care era nevoită să-l scoată din pungă și căuta totdeauna să-și procure lucrurile de care avea nevoie umblînd după surogate pe care le putea căpăta pe degeaba, prin schimb, sau prin alte mijloace. Astfel folosea ciuboțica cucului pentru un ceai pe care-l socotea mai sănătos decît oricare soi de ceai chinezesc. Dumnezeu, spunea ea, a dat fiecărei țări tot ce-i trebuie ca hrană, mirodenii și medicamente și nu-i nevoie să le cauți în străinătate. De aceea cultiva într-o grădiniță cele ce, după părerea sa, făceau ca mîncărurile să fie gustoase și erau indicate pentru bolnavi; nu intra niciodată într-o grădină străină fără să plece de acolo cu ceva de folos.

Maniile acestea, și toate cîte decurgeau din ele, îi erau ușor trecute cu vederea, deoarece capitalul pe care-l aduna cu atîta sîrguință trebuia să revină pînă la urmă familiei. Tata și mama știau și ei să se supună mătușii și să-i facă pe plac.

Ea mai avea însă și o altă patimă, una care-i dădea mult de lucru și care se remarca necontenit: mania de a fi luată drept o persoană importantă, plină de influență. Și, într-adevăr, își merita reputația pe care și-o cîștigase, căci se pricepea să utilizeze în folosul ei flecărelile inutile și adesea dăunătoare ale femeilor. Știa foarte bine tot ce se întîmpla în oraș și în sînul fiecărei famili și nu se ivea nici o poveste încurcată, în care să nu găsească mijlocul de a se amesteca, ceea ce-i era cu atît mai ușor cu cît căuta totdeauna să se facă folositoare, sporindu-și astfel creditul și reputația. Aranjase o mulțime de căsătorii în care măcar unul dintre cei doi soți era, poate, mulțumit. Dar ocupația ei de căpetenie era să ajute și să sprijine pe cei care căutau o slujbă sau o situație; în felul acesta, ea își formase o clientelă numeroasă, a cărei influență o utiliza, la rîndul ei, în alte împrejurări.

Ca văduvă a unui înalt funcționar, om integru și sever, ea învățase cum îi poți cîștiga cu nimicuri pe cei pe care nu-i poți îndupleca prin ofrande mari.

Dar, pentru a nu ne îndepărta de subiect, să mai spunem că izbutise să capete o mare influență asupra unui om care ocupa un post important. Era tot așa de zgîrcit ca și dînsa și, spre nenorocul lui, tot atît de lacom și pofticios. Așa că mătușa mea avea grijă înainte de toate să-i pună pe masă, sub vreun pretext oarecare, tot soiul de bunătăți îmbietoare. Conștiința acestuia nu era prea delicată, dar trebuia să recurgi și la curajul și îndrăzneala lui în cazurile dificile, cînd urma să înăbușe vocea datoriei și rezistența colegilor săi.

Se nimerise că tocmai atunci mătuşa noastră proteja pe un candidat fără nici un merit; făcuse tot posibilul ca să-l vîre într-un post; lucrurile luaseră o întorsătură favorabilă şi acum îi picaseră din fericire la timp racii, care, ce e drept, erau o raritate. Urmau să fie păstraţi cu grijă şi să-i fie serviţi pe rînd la masă înaltului protector, care de obicei mînca singur şi pe sponci.

De altfel, acel accident funest a stîrnit multă vîlvă şi multe discuţii de interes social. Tata era, pe atunci, unul dintre primii care se simţea îndemnat de un vast spirit filantropic să-şi extindă atenţia şi grija dincolo de cercul familiei şi dincolo de raza oraşului. Împreună cu cîţiva medici şi cu cîţiva funcţionari inteligenţi, el şi-a dat silinţa să îndepărteze marile piedici care frînau la început introducerea vaccinării antivariolice. O îngrijire mai bună în spitale, un tratament mai omenesc în închisori şi tot ce mai putea fi în legătură cu acestea, constituiau obiectul, dacă nu al vieţii, cel puţin al lecturilor şi meditaţiilor sale. Şi, deoarece îşi exprima pretutindeni convingerile, a făcut într-adevăr foarte mult bine.

El privea societatea civilizată, oricare ar fi fost forma ei de guvernămînt, ca pe o stare naturală, cu părţile ei bune şi rele, cu obişnuitul ei curs al vieţii, cu succesiunile de ani de belşug şi de sărăcie, cu grindinile, inundaţiile şi incendiile, tot atît de întîmplătoare şi neprevăzute; binele trebuie descoperit şi folosit, răul, ocolit sau suportat. Dar, după părerea lui, lucrul cel mai de dorit era răspîndirea unei bunăvoinţe universale, independente de orice alte considerații.

Datorită acestui fel de a gîndi, tatăl meu a fost determinat să vorbească din nou despre o activitate filantropică asupra căreia mai atrăsese atenţia şi altă dată: anume, reanimarea celor socotiţi morţi, indiferent în ce măsură ar lipsi semnele exterioare ale vieţii. Cu prilejul unor asemenea discuţii, am aflat că se încercase şi se întrebuinţase pentru salvarea acelor copii tocmai ce nu trebuia şi că fuseseră oarecum asasinaţi; mai departe am auzit că, dacă li s-ar fi luat sînge, ar fi scăpat, poate, cu toţii. În zelul meu copilăresc m-am hotărît în sinea mea să nu pierd nici o ocazie de a învăţa ceea ce e necesar în asemenea cazuri şi mai ales cum se ia sînge şi tot ce mai putea fi folositor.

Dar viaţa obişnuită m-a purtat repede înainte! Nevoia de prietenie şi dragoste îmi fusese trezită şi căutam pretutindeni în jur prilej s-o potolesc. Cu timpul, simţurile, imaginaţia şi spiritul mi-au fost cu totul stăpînite de teatru; cît de departe m-a ademenit şi m-a tîrît această pasiune, nu e nevoie s-o mai repet.

Cum m-aş putea dezvinovăţi dacă, citind această povestire atît de amănunţită, ar trebui să-ţi mărturisesc că tot n-am ajuns încă la ţinta ce mi-am propus şi că numai printr-un ocol aş putea spera să ajung la ea? În orice caz aş putea spune următoarele: dacă umoriştilor le este îngăduit să bată cîmpii, lăsîndu-i cu îndrăzneală pe cititori să descopere singuri, sub aluzii, semnificaţiile ce se pot desprinde, trebuie să i se îngăduie şi omului înţelept şi rezonabil să-şi dirijeze acţiunea, într-un mod bizar în aparenţă, asupra mai multor puncte, pentru ca apoi acestea să fie regăsite, concentrate şi reflectate dintr-un singur focar, învăţînd pe cititori să recunoască felul în care influenţele cele mai diverse care îl înconjoară pe om duc spre o concluzie pe care nu ar fi putut-o concepe pe nici o altă cale, nici în virtutea unui impuls interior şi nici ca urmare a unei împrejurări externe.

Printre diferitele lucruri ce-mi mai rămîn să-ţi spun, pot să-l aleg pe acela cu care vreau să încep; dar şi aici ordinea înşirării nu are însemnătate. Trebuie să te înarmezi cu răbdare; continuă să citeşti fără a te opri şi vei ajunge pînă la urmă să desprinzi într-un mod foarte firesc ceea ce, exprimat cu un singur cuvînt, ţi-ar părea într-atît de ciudat, că n-ai mai găsi cu cale să dăruieşti măcar o clipă de atenţie acestor preliminarii, date în chip de lămuriri.

Dar ca să mă apropii în anumită măsură de drumul dorit, aş vrea să mă reîntorc la acea furchetă de vîslă şi să amintesc o convorbire ce-am avut-o cu bunul nostru prieten Jarno, pe care l-am găsit în munţi sub numele de Montan, convorbire ce mi-a trezit întîmplător un sentiment cu totul deosebit. Evenimentele din viaţa noastră au un curs misterios care nu poate fi calculat dinainte. Îţi aminteşti desigur de trusa pe care a scos-o la iveală chirurgul vostru, cînd eram rănit şi zăceam în pădure, iar tu te-ai apropiat să-mi dai ajutor. Acea trusă mi-a atras privirile şi mi-a făcut o impresie atît de puternică, încît am fost încîntat cînd am regăsit-o, după ani de zile, în mîinile unui chirurg mai tînăr. Acesta nu-i acorda vreo importanţă deosebită; în ultima vreme se fabricau instrumente mai bune, mai potrivite cu scopul lor; tînărul mi-a cedat trusa cu atît mai uşor cu cît astfel i-am înlesnit procurarea uneia noi. De atunci am purtat-o mereu cu mine; nu-mi foloseşte la nimic, fireşte, dar e o amintire cu atît mai credincioasă şi consolatoare: a fost martora clipei în care a început fericirea mea şi la care am ajuns abia după un lung ocol.

Jarno a văzut trusa din întîmplare, cînd am înnoptat la cărbunari, a recunoscut-o îndată şi, după ce a ascultat lămuririle mele, mi-a spus: N-am nimic împotriva unor asemenea fetişuri în amin-

tirea unei fericiri neașteptate, în amintirea consecințelor importante ce pot rezulta dintr-o întîmplare oarecare; acesta ne înalță, ca orice lucru ce are o semnificație neînțeleasă, ne susține în clipele grele și ne întărește speranțele. Totuși, ar fi și mai frumos dacă aceste instrumente te-ar îndemna să cunoști și întrebuințarea lor și să faci ceea ce ele îți cer în limba lor fără grai."

„Trebuie să mărturisesc, i-am răspuns, că asta mi-a trecut prin gînd de nenumărate ori; se trezea în mine o voce interioară care-mi arăta adevărata mea vocație." I-am povestit apoi întîmplarea cu băieții înecați și cum, aflînd că ar fi putut fi salvați luîndu-li-se sînge, mă hotărîsem să învăț s-o fac, dar că o mulțime de împrejurări m-au îndepărtat de acest gînd.

„Apucă-te acum, a replicat Jarno. Te văd de-atîta vreme ocupîndu-te de lucruri care privesc spiritul, sensibilitatea, inima omului sau cum le-o mai fi spunînd; dar ce-ai cîștigat prin asta pentru tine și pentru ceilalți? Suferințele sufletești pricinuite de nenorociri sau de greșelile noastre nu le poate vindeca rațiunea, ci doar într-o mică măsură înțelepciunea și, într-o mai mare măsură, timpul; în schimb o activitate consecventă vindecă totul; fiecare să acționeze și efectul se va răsfrînge și asupra lui însuși; asta se învață din experiența proprie și din experiența altora."

A continuat să mă sfătuiască folosind cuvinte tari și amare, așa cum îi e obiceiul, și mi-a spus vorbe aspre, pe care nu vreau să ți le repet. A încheiat astfel: „Nimic nu-i mai demn de sforțările noastre decît cunoașterea unei științe, care ne dă putința să ajutăm un om sănătos, lovit de un accident neprevăzut; sănătatea se recapătă repede printr-un tratament priceput. Pe bolnavi să-i lăsăm medicilor; dar nimeni n-are mai multă nevoie de chirurg decît omul sănătos. În viața tihnită de la țară, în cercul restrîns al familiei, el e tot atît de binevenit ca și în vălmășagul bătăliilor; în clipele cele mai dulci, ca și în cele mai amare și mai cumplite, pretutindeni domnește soarta rea, mai crudă decît moartea și tot atît de brutală, ba încă vătămînd bucuria și viața într-un chip umilitor".

Tu îl cunoști și-ți vei închipui cu ușurință că nu m-a cruțat, așa cum nu cruță pe nimeni. Îndeosebi s-a sprijinit pe acest argument, pe care l-a îndreptat împotriva mea, în numele marii societăți: „Cultura voastră generală și toate instituțiile legate de ea nu sînt decît niște caraghioslîcuri. Ceea ce-i important e ca omul să cunoască temeinic ceva, să poată îndeplini la perfecție ceea ce nu poate face cu aceeași ușurință altul din apropierea lui. Acest aspect se vădește de la sine, mai ales în asociația noastră. Tu ești tocmai la vîrsta cînd omul are discernămîntul necesar pentru a-și alege un scop, pentru

a judeca lucrurile cu pricepere și a le aborda în felul cel mai potrivit, îndreptîndu-și talentele și iscusința spre activitatea care îi convine."

De ce să-ți povestesc mai departe ceea ce se înțelege de la sine? Mi-a explicat că aș putea să fiu scutit de viața nomadă, ce mi-a fost atît de ciudat impusă, deși acest lucru va fi greu de obținut. „Tu ești, mi-a spus el, unul dintre oamenii care se obișnuiesc ușor cu un anumit loc, dar nu cu o anumită însărcinare. Tuturor acestora noi le prescriem un fel de viață rătăcitoare, în speranța că așa vor ajunge la un mod stabil de viață. Dacă vrei să te consacri cu seriozitate celei mai divine dintre toate profesiunile — să vindeci fără miracole și să faci miracole fără vorbe — atunci am să intervin pentru tine." Așa a vorbit, cu vehemență, adăugînd toate argumentele puternice pe care elocvența lui i le punea la îndemînă.

Acum sînt hotărît să închei; în curînd însă vei afla amănunțit cum am folosit îngăduința de-a sta mai multă vreme într-un loc anumit și cum am știut să mă adaptez și să mă perfecționez în profesiunea pentru care am simțit întotdeauna o atracție tainică. Într-un cuvînt, în marea operă pe care o întreprindeți, voi deveni un membru util și indispensabil al asociației și vă voi urma calea cu o anumită siguranță și cu o anumită mîndrie de asemeni, căci nu-i mîndrie mai nobilă decît aceea de a fi demn de voi.

Reflecții în spiritul drumeților[27]*

Artă. Etică. Natură.

[1] Tot ce există ca idee valabilă a fost gîndit cîndva, trebuie numai să încerci s-o mai gîndești o dată.
[2] Cum te poți cunoaște pe tine însuți? Nu prin meditație, ci prin acțiune. Încearcă să-ți faci datoria și vei ști deîndată cît prețuiești.
[3] Dar care-ți este datoria? Cerința zilei.
[4] Trebuie să privim lumea rațională ca pe o mare ființă nemuritoare care înfăptuiește fără încetare ceea ce-i necesar, ajungînd prin aceasta să domine chiar și ceea ce-i întîmplător.
[5] Cu cît înaintez în viață cu atît mă amărăsc mai mult cînd privesc la om, care ocupă de fapt locul său suprem pentru a domina natura, pentru a se elibera pe sine și pe ai săi de stringența necesității; cînd văd cum, din cine știe ce idee inițial eronată, el face exact contrariul a ceea ce voiește, iar apoi — o dată pierdută orientarea generală — se risipește inutil în erori mărunte, pentru că, în totalitatea lor, i-au degenerat aptitudinile.
[6] Fii om vrednic, de acțiune, cîștigă-ți și așteaptă grația celor mari, favoarea celor puternici, încurajarea celor harnici și buni, simpatia mulțimii, dragostea fiecăruia.
[7] După ce au făcut tot ce le-a stat în putință, diletanții obișnuiesc să spună, drept scuză, că lucrarea nu este încă terminată. De fapt ea nu va fi terminată niciodată, pentru că n-a fost bine începută. Un maestru își conturează opera din cîteva trăsături, ea e desăvîrșită, fie că-i dusă pînă la capăt, fie că nu. Diletantul cel mai iscusit bîjbîie șovăind și, pe măsură ce execuția înaintează, iese din ce în ce mai mult la iveală nesiguranța concepției inițiale. Erorile apar abia în final, ele nu mai pot fi însă compensate, așa că e firesc ca opera să nu mai poată fi dusă la capăt.
[8] În arta autentică nu există vreo școlire prealabilă, există însă preparative; cea mai bună pregătire este participarea chiar a celui mai neînsemnat dintre învățăcei la munca maestrului. Dintre preparatorii de vopsele s-au ridicat mulți pictori de seamă.
[9] Altceva este maimuțăreala, spre care activitatea normală, generală a omului e întîmplător orientată de către un artist de seamă care execută cu ușurință ceea ce-i dificil.

* Traducerea aforismelor aparține îngrijitorului acestui volum, Jean Livescu.

[10] Sîntem convinşi de necesitatea ca artistul plastic să facă studii după natură şi, în general, de valoarea unor asemenea studii. Nu negăm însă că adesea ne indispune să vedem cum se abuzează de străduinţe atît de lăudabile.

[11] După convingerea noastră, un artist începător n-ar trebui să iniţieze decît în mică măsură — sau chiar deloc — studii după natură, dacă nu se gîndeşte concomitent cum să rotunjească fiecare schiţă într-un întreg, cum să transforme detaliul într-o pictură atrăgătoare ca apoi să o înrămeze şi să o ofere cu amabilitate unui amator sau cunoscător.

[12] Există în lume multe lucruri frumoase, ele sînt însă izolate; numai spiritul este în stare să descopere înlănţuirile dintre ele şi, în felul acesta, să producă opere de artă. — Floarea îşi capătă farmecul numai prin insecta pe care o atrage, prin picătura de rouă care o umezeşte, prin vasul din care-şi trage ultima sevă. Unui tufiş sau unui arbore i se poate da o semnificaţie prin vecinătatea unei stînci sau a unui izvor, chiar o distanţă bine gîndită îi sporeşte farmecul. La fel se întîmplă cu figurile omeneşti, şi tot la fel cu animalele de orice soi.

[13] Printr-o asemenea modalitate artistul începător obţine un profit remarcabil. El învaţă să gîndească, să îmbine între ele lucrurile ce se armonizează şi, dacă procedînd astfel, compune cu ingeniozitate, nu-i va lipsi pînă la urmă nici ceea ce se cheamă inventivitate, adică dezvoltarea multiplicităţii plecînd de la obiectele izolate.

[14] Procedînd în felul acesta, artistul începător se conformează pedagogiei artistice autentice; în subsidiar, el are şi marele profit, care nu e deloc de dispreţuit, că învaţă să producă picturi plăcute şi atrăgătoare pe care să le poată vinde amatorilor.

[15] Nu-i nevoie ca o asemenea lucrare să fie executată şi împlinită la un nivel superior; dacă e rezultatul unei atente observaţii, dacă e bine gîndită şi închegată, ea este adesea pentru un amator mai plină de farmec decît o operă de mari proporţii.

[16] Iată de ce toţi artiştii începători ar trebui să-şi cerceteze caietele şi mapele de studii şi să reflecteze dacă, în acest mod, n-ar putea să-şi facă plăcute şi apreciate unele dintre picturi.

[17] Nu este vorba de chestiuni superioare, deşi s-ar putea vorbi şi de aşa ceva, ci de un avertisment pentru ca artistul să se ferească de drumuri greşite şi să-şi întoarcă privirea spre lucruri superioare.

[18] Orice artist ar trebui să încerce ca măcar o jumătate de an să nu folosească în mod practic cărbunele sau penelul, dacă nu are intenţia de a închega într-o pictură un obiect din natură. Dacă are talent înnăscut, va vedea curînd la ce m-am gîndit dînd un asemenea sfat.

[19] Spune-mi cu cine te însoțești și-ți spun cine ești; dacă știu cu ce te ocupi, știu ce vei ajunge.
[20] Orice om ar trebui să cugete cu capul propriu, pentru că fiecare găsește întotdeauna pe drumul lui un adevăr, sau un soi de adevăr, care-l ajută să treacă prin viață. Numai că nu trebuie să se lase în voia soartei; trebuie să se controleze. Instinctul singur nu e de demnitatea condiției de om.
[21] O activitate neîngrădită, de orice fel ar fi ea, este pînă la urmă falimentară.
[22] În operele omenești, ca și în cele ale naturii, vrednice de atenție sînt în special intențiile.
[23] Cînd tratează mijloacele ca scop, oamenii sînt derutați și asupra lor înșiși, și asupra altora; pentru că în asemenea cazuri, de atîta activitate nu se realizează nimic sau, poate, se realizează tocmai contrariul.
[24] Ceea ce gîndim și plănuim să facem ar trebui să fie atît de curat şi de frumos, încît lumea să nu poată face altceva decît să strice. Am avea atunci avantajul de a îndrepta ce-i strîmbat și de a drege ce-i stricat.
[25] Erorile, fie ele întregi, pe jumătate sau pe sfert, sînt deosebit de greu de identificat și analizat cînd vrem să discernem partea de adevăr și să-i dăm locul ce i se cuvine.
[26] Nu-i totdeauna necesar ca adevărul să se concretizeze. E de ajuns dacă plutește spiritual în jurul nostru și are drept efect un acord comun; cînd unduiește prin văzduh ca un grav și intim sunet de clopot.
[27] Întreb uneori pe unii tineri pictori germani, chiar din cei ce-au stat o vreme în Italia: de ce oferă ochiului, mai ales în peisaje, niște tonalități atît de stridente, părînd să evite orice armonie? Ei îmi răspund liniștiți și plini de ei: tocmai în acest mod văd ei natura.
[28] Kant ne-a făcut atenți că există o critică a rațiunii, că această supremă facultate pe care o posedă omul are motive să vegheze asupra ei înșiși. Dacă ne examinăm, fiecare dintre noi își poate da seama cît ne-a folosit acest punct de vedere. În același sens, eu aș vrea să pun problema că este necesară și o critică a simţurilor, dacă ținem ca arta în general, cea germană în special, să se refacă și să progreseze în pas cu viața.
[29] Născut să gîndească rațional, omul mai are nevoie și de cultură înaltă, fie că aceasta i se va revela cu încetul prin grija părinţilor și educatorilor, fie prin exemple date cu blîndețe sau prin aspra experiență. Tot așa cel ce se naște este artistul *în devenire*, nu cel format; se prea poate ca ochiul lui să vină pe lume proaspăt,

să aibă un simţ înnăscut pentru figuri, proporţii şi mişcare; dar, fără să-şi dea seama, îi poate lipsi predispoziţia naturală pentru compoziţia superioară, pentru ţinută, lumină, culoare.

[30] Dacă, pentru a deveni un artist autentic, tînărul nu e înclinat să-şi însuşească ceea ce-i lipseşte de la artiştii de prestigiu dinaintea şi din vremea lui, el va rămîne în urmă, nutrind ideea falsă că-şi păstrează originalitatea. Pentru că ceea ce ne aparţine şi ceea ce sîntem nu căpătăm doar prin naştere, ci putem să şi dobîndim.

[31] Totdeauna cînd concepte generale se îmbină cu o mare înfumurare, se deschide drumul spre o fatală nenorocire.

[32] Una-i a sufla în flaut, alta a cînta la flaut; mai trebuie să mişti şi degetele.

[33] Botaniştii cunosc o categorie de plante pe care le numesc incomplete; tot atît de bine se poate spune că există oameni incompleţi, neterminaţi. Aceştia sînt oamenii la care dorinţele şi năzuinţele nu sînt proporţionale cu faptele şi realizările lor.

[34] Chiar şi cel mai neînsemnat dintre oameni poate să fie complet, dacă se mişcă în limitele aptitudinilor şi priceperii sale; dacă însă-i lipseşte o anumită şi indispensabilă proporţionare, chiar calităţile frumoase sînt estompate, anihilate şi distruse. O năpastă de acest fel se va manifesta şi mai frecvent în vremea noastră; căci cine oare poate răspunde în modul cel mai rapid cerinţelor unui prezent atît de intens?

[35] Numai oamenii iscusiţi, care-şi cunosc puterile şi le folosesc cu măsură şi perspicacitate, ajung ceva în viaţa obştească.

[36] O mare greşeală: să te crezi mai mult decît eşti şi să te preţuieşti mai puţin decît ţi-e valoarea.

[37] Întîlnesc din cînd în cînd pe cîte un tînăr la care n-aş dori nici să schimb şi nici să corectez ceva; mă îngrijorează numai faptul că văd pe unii perfect înzestraţi pentru a înota în curentul vremii, şi tocmai aici aş vrea să atrag mereu atenţia: că omului i s-a dat, în şubreda lui luntre, vîsla în mînă nu pentru a se lăsa dus de arbitrariul valurilor, ci de voinţa propriei sale raţiuni.

[38] Cum să ajungă însă un tînăr să considere în sinea lui drept reprobabil şi păgubitor ceea ce orice om face, aprobă sau promovează? De ce să nu se lase dus şi el, cu firea lui, în aceeaşi direcţie?

[39] Mă văd silit să consider drept cea mai mare năpastă a timpurilor noastre, în care nimic nu se maturizează, faptul că momentul de faţă înghite pe cel precedent, că ziua se risipeşte în decursul zilei, că se trăieşte totdeauna de azi pe mîine, fără nici un folos. Şi doar s-a ajuns pînă acolo că avem ziare pentru toate momentele zilei (o minte pricepută ar putea chiar să mai intercaleze cîte unul ici-colo!)

Prin ele tot ceea ce face și compune cineva, ba chiar și ce are de gînd să facă, este tîrît în fața opiniei publice. Nimeni nu mai are voie să se bucure sau să sufere decît pentru distracția celorlalți. Și așa veștile se răspîndesc din casă-n casă, din țară-n țară, iar de curînd de la un continent la altul, totul cu nemaipomenită viteză.
[40] Pe cît de puțin pot fi frînate mașinile cu aburi, tot atît de puțin asemenea lucru-i posibil în domeniul moral. Animația comercială, foșnetul bancnotelor, creșterea datoriilor pentru a achita datorii, toate acestea constituie elemente monstruoase cu care este confruntat în zilele noastre un tînăr. Ferice de el dacă e înzestrat de la natură cu un spirit echilibrat și calm pentru a nu pretinde de la lume lucruri disproporționate și nici a se lăsa determinat de ea.
[41] Dar în orice cerc s-ar afla, tînărul este amenințat de spiritul zilei; și nu-i nimic mai necesar decît să i se arate cît mai devreme direcția în care să-și orienteze voința.
[42] Cu anii semnificația celor mai nevinovate vorbe și fapte crește. Celor pe care-i văd timp mai îndelungat în preajma mea caut necontenit să le atrag atenția asupra deosebirii care există între sinceritate, încredere și indiscreție, că de fapt nu-i nici o deosebire, ci mai degrabă o ușoară tranziție de la ceva inofensiv la ce-i mai dăunător, un lucru care ar trebui să fie observat, sa mai bine zis simțit.
[43] Din acest punct de vedere trebuie să educăm obișnuința de a avea tact, altfel sîntem în pericol ca pe drumul pe care ne-am cîștigat favoarea oamenilor s-o pierdem din nou, fără ca măcar să ne dăm seama. Pe parcursul vieții lucrul acesta îl vom înțelege de la sine, după ce l-am plătit însă scump, fără ca, din păcate, să-i putem măcar scuti de așa ceva pe urmașii noștri.
[44] Raportul între arte, științe și viață este foarte diferit, după treapta pe care ele se află, după condiționarea diferitelor epoci și după mii de alte circumstanțe neprevăzute. Din această cauză nimeni nu poate să clarifice pe deplin acest raport.
[45] *Poezia* apare de cele mai multe ori la începutul unor condiții noi, fie ele primitive, pe jumătate cultivate sau la schimbarea unei culturi, la receptarea unei culturi străine, astfel că se poate spune că în toate cazurile acționează efectul de noutate.
[46] *Muzica*, în sensul cel mai bun, are nevoie mai puțin de noutate, ba chiar efectul ei este cu atît mai mare cu cît este mai veche, mai obișnuită.
[47] Măreția artei apare poate în modul cel mai deosebit în muzică, pentru că aceasta nu are materie de care să trebuiască să facem abstracție. Ea este în întregime formă și conținut, înălțînd și înnobilînd tot ce exprimă.

[48] Muzica este sacră sau profană. Sacralitatea este în totul conformă cu măreţia ei şi prin ea muzica are asupra vieţii o foarte puternică înrîurire, care rămîne constantă de-a lungul timpurilor şi epocilor. Muzica profană ar trebui să fie în întregime senină.

[49] O muzică în care se îmbină caracterul sacru cu cel profan n-are nici un dumnezeu, iar una mediocră căreia-i place să exprime simţăminte neputincioase, jalnice, tînguitoare, este lipsită de gust. Pentru că nu-i suficient de serioasă pentru a fi sacră şi-i lipseşte caracterul principal al celei opuse: seninătatea.

[50] Sacralitatea compoziţiilor muzicale bisericeşti, pe de o parte, seninătatea şi şăgălnicia melodiilor populare, pe de alta, sînt cei doi poli în jurul cărora oscilează muzica adevărată. La acest nivel se manifestă efectul lor inevitabil: rugăciunea, respectiv, dansul. Amestecul lor induce în eroare, diluarea devine searbădă, iar de vrea să se orienteze spre poeme didactice, descriptive sau altele de acest fel, ajunge să fie rece.

[51] *Sculptura* îşi produce efectul numai pe treapta ei cea mai înaltă. Dacă e mediocră, poate să se impună pentru motive diferite, dar toate operele de artă mediocre de acest fel mai mult derutează decît bucură. De aceea sculptura trebuie să caute să fie interesantă şi în ce priveşte subiectul, pe care-l găseşte în chipurile oamenilor de seamă. Dar şi din acest punct de vedere trebuie să atingă un nivel înalt, dacă vrea să fie adevărată şi demnă în acelaşi timp.

[52] *Pictura* este cea mai plăcută şi mai accesibilă dintre toate artele. Accesibilă, pentru că i se trec multe cu vederea, şi te bucuri de temă şi de subiect chiar şi în cazul cînd e numai meşteşug sau rudiment de artă; în parte, pentru că o execuţie tehnică, fie chiar şi lipsită de spirit, impresionează pe cel necultivat ca şi pe cel cult, astfel că pictura n-are nevoie decît să se ridice numai cît de cît spre ceea ce ar fi artă pentru a fi binevenită într-un grad elevat. Plăcută este chiar şi numai respectarea adevărului în coloristică, în suprafeţe, în relaţiile dintre obiectele zugrăvite. Şi cum ochiul este şi aşa obişnuit să vadă totul, o figură sau o scenă greşită nu-i este atît de dezagreabilă pe cît îi este urechii un ton fals. Îngăduim existenţa celor mai proaste copii, fiindcă sîntem obişnuiţi să vedem obiecte şi mai proaste. Aşadar, chiar dacă nu-i mare artist, un pictor găseşte public mai numeros decît un muzician aflat la acelaşi nivel; la nevoie, un pictor mediocru poate lucra şi de unul singur, pe cînd un muzician de mîna a doua e nevoit să se asocieze cu alţii pentru ca printr-o producţie comună să obţină un oarecare succes.

[53] Aş da următorul răspuns la întrebarea dacă atunci cînd privim produse artistice trebuie sau nu să facem comparaţii. Cunoscătorul

versat trebuie să compare; pentru că el are înaintea ochilor ideea, el are o concepție despre ce poate și trebuie să fie produs. Amatorul aflat pe calea formării unei culturi profită mai mult nu cînd compară, ci cînd apreciază în mod izolat calitățile fiecărui obiect. În acest mod își formează cu încetul atracția și înțelegerea pentru lucrurile mai generale. Comparația pe care o fac cei nepricepuți este în realitate o atitudine comodă prin care ei ar vrea să fie scutiți să emită judecăți de valoare.

[54] Dragostea de adevăr se vădește în faptul că știm să aflăm și să prețuim binele oriunde îl întîlnim.

[55] Putem vorbi de simț istoric la om atunci cînd la aprecierea unor merite sau valori contemporane este luat în considerare și trecutul.

[56] Lucrul cel mai bun pe care-l căpătăm de la istorie este entuziasmul pe care-l suscită.

[57] Particularitata naște particularitate.

[58] Trebuie să ținem seama că printre oameni există destul de mulți care ar vrea și ei să exprime ceva important, fără să fie productivi, astfel că ies la iveală cele mai ciudate lucruri.

[59] Oamenii care gîndesc serios și profund sînt rău văzuți de public.

[60] Dacă-i vorba să ascult opinia altcuiva, să fie exprimată pozitiv; am eu destule opinii problematice.

[61] Superstiția ține de esența intimă a omului, și cînd crezi că ai înlăturat-o, se refugiază în cele mai neașteptat de ciudate colțuri și unghere, de unde reapare dintr-o dată, cînd se crede cît de cît în siguranță.

[62] Am ști mult mai mult despre foarte multe lucruri dacă n-am vrea să le cunoaștem atît de exact. Pentru că există obiecte care ne devin perceptibile abia sub un unghi de patruzeci și cinci de grade.

63] Microscoapele și lunetele derutează de fapt simțul pur al omului.

[64] Păstrez în ce privește multe chestiuni tăcere, pentru că nu-mi place să derutez pe oameni și sînt destul de mulțumit că ei se bucură acolo unde eu mă necăjesc.

[65] Tot ce ne eliberează spiritul fără să ne dea stăpînire asupra noastră înșine e pernicios.

[66] La o operă de artă oamenii se interesează mai mult de *ce* decît de *cum;* pe primul îl pot sesiza în elementele lui izolate, pe cel de al doilea nu-l pot cuprinde în întregul lui. Consecința este sublinierea unor părți izolate, cu care ocazie, dacă ești atent, nu lipsește nici efectul totalității, dar fără să-ți dai seama.

[67] Și întrebarea: *de unde s-a inspirat poetul?* se referă tot la *ce,* despre *cum* nu aflăm nimic.

[68] Numai arta, în special poezia, pune ordine în imaginație. Nimic nu-i mai îngrozitor decît o imaginație lipsită de gust artistic.
[69] Un produs artistic manierist este o idealitate ratată, o idealitate subiectivizată; de aceea nu-i este ușor să aibă un anumit aer de spiritualitate.
[70] Filologul se întemeiază pe congruența textului transmis în scris. Baza o constituie un manuscris, în acesta există fie lacune materiale și erori de transcriere care dau naștere la lacune de sens, fie alte defecte din cele ce pot fi reproșate unui manuscris. Se descoperă apoi o a doua copie, o a treia; confruntarea lor are drept efect identificarea din ce în ce mai clară a ceea ce e inteligibil și rațional în textul transmis. Dar filologul merge și mai departe și pretinde simțului său interior ca acesta să fie în stare să înțeleagă și să înfățișeze fără mijloace auxiliare externe congruența obiectului tratat. Cum însă pentru aceasta e nevoie de un tact deosebit, de o aprofundare specială a autorului dispărut, cerîndu-i-se filologului și un anumit grad de inventivitate, nu trebuie să-i luăm în nume de rău dacă își permite și o judecată în probleme estetice, care însă nu totdeauna îi va reuși.
[71] Poetul se bizuie pe modul cum își înfățișează opera. Punctul culminant al înfățișării este atins cînd ea rivalizează cu realitatea, anume cînd prin forța spirituală descrierile sînt atît de vii, încît pot fi considerate de oricine drept reale. Pe piscul cel mai înalt poezia apare drept cu totul exteriorizată; cu cît se retrage mai mult spre interior, cu atît e pe cale de a coborî.

Poezia care redă numai interiorul fără a-l încorpora în ceva exterior sau aceea care nu însuflețește interiorul prin exterior formează — în ambele cazuri — treptele ultime de pe care apoi își face intrarea în viața cotidiană.

[72] Retorica se bazează pe toate calitățile poeziei, pe toate drepturile ei; ea și le însușește și abuzează de ele pentru a reuși să satisfacă anumite avantaje exterioare de moment, morale și imorale, din viața civilă.

[73] Literatura este fragmentul fragmentelor; s-a scris partea cea mai restrînsă din tot ce s-a întîmplat sau s-a spus, iar din ce s-a scris ni s-a transmis partea cea mai redusă.

[74] Deși crescut sălbatec și incomod, talentul lordului Byron are o firească autenticitate și grandoare, de aceea numai cu greu el poate fi comparat cu altcineva.

[75] Valoarea cea mai specifică a așa-numitelor cîntece populare rezidă în faptul că motivele lor sînt luate direct din natură. Dacă s-ar pricepe, și poetul cult ar putea beneficia de acest avantaj.

[76] Ele au totdeauna calitatea că oamenii simpli înțeleg mai bine laconismul decît cei propriu-zis culți.
[77] Pentru talentele în germene lectura lui Shakespeare este periculoasă; îi obligă să-l reproducă, pe cînd ele își închipuie că se produc pe ele însele.
[78] Istoria poate fi judecată numai de cel ce el însuși a trăit istoria. La fel se întîmplă cu națiuni întregi. Germanii pot să judece literatura numai de cînd ei înșiși au o literatură.
[79] Viu cu adevărat ești numai cînd te bucuri de bunăvoința altora.
[80] Pietatea nu e un scop, ci numai un mijloc pentru ca prin liniștea sufletească cea mai pură să ajungi la cea mai înaltă cultură.
[81] Se poate observa de aceea că cei ce-și afișează pietatea ca scop și țel sînt de cele mai multe ori niște ipocriți.
[82] „Cînd ești bătrîn trebuie să faci mai mult decît atunci cînd erai tînăr."
[83] Datoria împlinită este resimțită totdeauna ca obligație, pentru că niciodată n-ai făcut suficient.
[84] Numai cel lipsit de dragoste recunoaște ce-s lipsurile. De aceea, pentru a-ți da seama de ele trebuie să te lipsești de dragoste dar nu mai mult decît e necesar.
[85] Suprema fericire este aceea care ne corectează lipsurile și ne compensează erorile.
[86] Dacă știi să citești, trebuie să înțelegi; dacă poți să scrii, trebuie să știi ceva; dacă poți să crezi, trebuie să judeci; dacă rîvnești, întreabă-te ce-ți trebuie; dacă ceri, n-ai să reușești. Iar de-ai adunat experiență, trebuie să fii util altora.
[87] Nu recunoaștem decît pe cel ce ne este de folos. Recunoaștem pe principe, pentru că sub oblăduirea lui ne este asigurat ceea ce posedăm. Așteptăm de la el protecție față de situațiile periculoase din interior și exterior.
[88] Pîrîul e prieten cu morarul, căruia-i este de folos învîrtindu-i roțile; ce folos i-ar aduce dacă ar șerpui indiferent prin fundul văii.
[89] Cine se mulțumește numai cu experiența și acționează pe această bază posedă suficient adevăr. În acest sens și adolescentul este înțelept.
[90] Simpla teorie nu ne folosește la nimic altceva decît să ne facă să credem în conexiunea dintre fenomene.
[91] Tot ce-i abstract se apropie de mintea omului prin aplicarea în practică. În felul acesta mintea omului ajunge la abstracțiune prin acțiune și observare.
[92] Cine pretinde prea mult sau se bucură de tot ce-i complicat este expus rătăcirilor.

[93] Să nu subapreciem gîndirea prin analogie; analogia are calitatea că nu conchide şi de fapt nici nu urmăreşte vreo finalitate. Păgubitoare este în schimb inducţia, care-şi propune dinainte un scop şi, insistînd asupra lui, tîrăşte cu ea şi ce-i fals şi ce-i adevărat.
[94] Intuirea *obişnuită*, justa considerare a lucrurilor pămînteşti, este o zestre generală a minţii omului. — Foarte rară este intuirea *pură* a realităţii externe şi interne.
[95] Prima se manifestă în simţul practic, în acţiunea directă; cea de a doua se manifestă simbolic în special în matematică prin numere şi formule, prin vorbire, originar, prin tropi, ca poezie a geniului, ca proverbialitate a minţii omeneşti.
[96] Ceea ce-i absent acţionează asupra noastră prin transmitere şi tradiţie. Transmiterea normală o numim istorică; una superioară, înrudită cu imaginaţia, este mitică. Dacă în dosul acesteia mai căutăm o a treia, anume o anumită semnificaţie, ea se transformă în mistică. Aceasta mai este şi uşor sentimentală, astfel că ne însuşim numai ceea ce convine stării noastre sufleteşti.
[97] Tipurile de acţiuni de care trebuie să ţinem seama dacă vrem cu adevărat să fim stimulaţi, sînt: pregătitoare; însoţitoare; participante; auxiliare; încurajatoare; fortifiante; obstructive; postoperante.
[98] Cînd medităm şi cînd acţionăm trebuie să deosebim accesibilul de inaccesibil; fără aceasta nu putem realiza mare luru nici în viaţă şi nici în cunoaştere.
[99] „Bunul simţ este geniul umanităţii."[28]
[100] Ca să treacă drept geniu al umanităţii, bunul simţ trebuie considerat în primul rînd în manifestările sale. Dacă cercetăm cum îl foloseşte umanitatea găsim următoarele:

Omenirea e condiţionată de necesităţi. Dacă acestea nu sînt satisfăcute, ea se arată nerăbdătoare; dacă ele sînt satisfăcute, ea apare indiferentă. Aşa că omul de rînd se mişcă între aceste două stări şi-şi va folosi mintea, aşa-numita minte omenească, pentru a-şi satisface necesităţile. Dacă acest lucru s-a realizat, mintea are misiunea de a umple spaţiile indiferenţei. Reuşeşte acest lucru cînd se mărgineşte la limitele imediat apropiate şi foarte necesare. Dacă însă necesităţile cresc şi ies din cercul a ceea ce e comun, bunul simţ nu mai este suficient, el nu mai este un geniu, în faţa omenirii se deschide o regiune a eroarei.
[101] Nu se petrece nimic neraţional pe care mintea sau întîmplarea să nu-l aducă pe o cale justă; şi nimic raţional pe care să nu-l poată orienta eronat nepriceperea sau întîmplarea.
[102] De îndată ce se manifestă, orice idee de seamă acţionează tiranic; de aceea avantajele pe care le produce se transformă repede

în dezavantaje. Astfel că putem apăra și lăuda orice instituție dacă, amintindu-ne de începuturile ei, putem demonstra că ceea ce a fost valabil la început e valabil și acum.

[103] Lessing, care era revoltat împotriva a numeroase îngrădiri, pune în gura unui personaj al său cuvintele: Nimeni nu trebuie să trebuiască[29]. Un bărbat spiritual și glumeț spunea: Cine vrea, trebuie. Un al treilea, ce-i drept, un om de litere adăuga: Cine-și dă seama, acela și vrea. Și cu aceasta se credea că s-a închis întregul cerc pentru a cunoaște, a voi și a trebui. De obicei însă fapta sau ne-fapta omului e determinată de cunoaștere, de orice fel ar fi aceasta. Nu-i de aceea nimic mai penibil decît să vezi în acțiune ignoranța.

[104] Există două forțe pașnice: normele de drept și decența.

[105] Normele de drept îndeamnă la datorie, instanțele executive[30] la decență. Normele de drept cumpănesc și decid, instanțele executive scurtează și ordonă. Normele de drept se referă la individ, instanțele executive la colectivitate.

[106] Istoria științelor este o mare fugă muzicală în care apar rînd pe rînd glasurile popoarelor.

[107] În științele naturii nu poți vorbi cu competență despre unele probleme fără să faci apel la metafizică; nu e vorba însă de filozofia scolastică și verbalistică, este aceea care a fost înainte de fizică, aceea care există concomitent cu ea și va fi și după ea.

[108] Autoritatea, în sensul că ceva s-a întîmplat, s-a spus sau s-a decis cîndva, e de mare preț; dar numai pedantul cere pretutindeni autoritate.

[109] Oamenii cinstesc ceea ce s-a fundat în vechime, nu trebuie însă să renunțe la dreptul de a întemeia undeva ceva nou.

[110] Perseverează acolo unde te găsești! – Iată un precept mai necesar ca oricînd, pentru că pe de o parte oamenii sînt scindați în tabere mari; pe de altă parte, fiecare ins vrea să se pună individual în valoare, potrivit propriei priceperi și capacități.

[111] E mai bine ca totdeauna să te pronunți deschis așa cum gîndești, fără să cauți să aduci multe dovezi; pentru că toate dovezile invocate sînt numai variante ale opiniilor noastre, iar cei ce ne sînt potrivnici nu dau crezare nici uneia din ele.

[112] Cum încep să cunosc științele naturii și mă simt din ce în ce mai apropiat de ele, în forma în care înaintează zi de zi, mi se impun multe considerații privitoare la progresele și regresele ce au loc concomitent. Expun aici numai una din aceste considerații: *nu scăpăm nici măcar de erorile recunoscute din știință.* Cauza este un secret pe care-l cunoaște toată lumea.

[113] Numesc eroare ceea ce se întîmplă cînd un fapt oarecare este fals interpretat, fals corelat, fals dedus. Se întîmplă însă ca în cursul experimentării și gîndirii, un fenomen să fie bine corelat și corect dedus. Un asemenea lucru îl apreciem, dar nu-i dăm o importanță deosebită, acceptînd în liniște ca eroarea să coexiste. Așa că cunosc un mic depozit de erori pe care-l conservăm cu toată grija.

[114] Cum pe oameni nu-i interesează de fapt decît propria lor opinie, orice om care exprimă o opinie caută în dreapta și stînga argumente ajutătoare pentru a-și întări propria convingere și pe aceea a altora. De adevăr se slujește doar cîtă vreme îi e util; apelează însă cu pasiune retorică la ce-i fals dacă acesta îi este de ajutor pentru moment pentru a orbi cu un semi-argument și a putea reface de ochii lumii cu un surogat ceea ce a fragmentat în bucăți. La început asemenea fapte m-au scandalizat, apoi m-au întristat, acum îmi provoacă o bucurie răutăcioasă. Mi-am dat mie însumi cuvîntul să nu mai dezvălui niciodată asemenea procedee.

[115] Orice lucru existent este un analogon a tot ce există; pentru acest motiv existența ne apare concomitent izolat și în conexiune. Dacă dai prea multă crezare analogiei, totul se conexează ca identic; dacă o eviți, totul de dispersează pînă la infinit. În ambele cazuri meditația stagnează, în primul caz ea debordînd de viață, în cel de al doilea fiind mortificată.

[116] Rațiunea este vizată de ceea ce e în curs de devenire, inteligența de cele au ce devenit. Prima nu se procupă de: pentru ce?, a doua nu se întreabă: de unde? — Prima se bucură de ceea ce se dezvoltă, a doua dorește să fixeze pentru a utiliza.

[117] O particularitate înnăscută omului și intim întrețesută cu natura sa: faptul că nu se mulțumește în cunoaștere cu ceea ce-i este imediat apropiat. Aceasta, pentru că orice fenomen pe care-l percepem noi înșine este în clipa respectivă lucrul cel mai apropiat și că, dacă facem efortul de a-l pătrunde, îi putem cere să se explice prin el însuși.

[118] Dar acest lucru oamenii nu-l vor învăța, pentru că este contrar naturii lor; din care cauză oamenii de cultură, cînd au recunoscut undeva un adevăr, nu se pot abține să nu-l pună în legătură nu numai cu faptul imediat apropiat, dar și cu cel mai îndepărtat, ceea ce dă naștere la eroare după eroare. Căci fenomenul apropiat nu se leagă de cel îndepărtat decît în sensul că totul se referă la cîteva legi generale, care se manifestă pretutindeni.

[119] Ce e generalul? Cazul particular. Ce e particularul? Milioane de cazuri.

[120] Analogia are a se teme de două erori: prima, să se lase în voia cuvîntului de spirit[31], în care se dizolvă pînă la dispariție; a doua, să se învăluie în tropi și simboluri, ceea ce însă e mai puțin dăunător.
[121] În știință nu trebuie tolerată nici mitologia, nici legenda. Acestea să rămînă în seama poeților, care au chemarea de a le trata spre folosul și plăcerea oamenilor. Omul de știință să se restrîngă la prezentul cel mai apropiat și mai limpede. Apelul la mitologie și legendă să-i fie îngăduit doar dacă ar dori să se manifeste ocazional ca retor.
[122] Pentru a ieși din impas, consider toate fenomenele ca independente unul de altul și încerc să le izolez cu forța; le consider apoi drept corelate și ele se leagă, prinzînd o viață bine conturată. Mă refer de preferință la natură; dar acest mod de lucru este fructuos și în ce privește frămîntata istorie universală a prezentului ce ne înconjoară.
[123] Tot ceea ce numim invenție, descoperire în sens superior, este exercitarea și practicarea semnificativă a unui simț original al adevărului; format de multă vreme cu încetul, acesta conduce brusc, cu iuțeala fulgerului, la un rezultat rodnic. Este o revelație dezvoltată din interior asupra lumii externe și ea face pe om să-și presimtă asemănarea lui cu divinitatea. E o sinteză între realitate și spirit care oferă cea mai fericită chezășie în ce privește eterna armonie a existenței.
[124] Omul trebuie să stăruie în convingerea că neinteligibilul este inteligibil; altfel n-ar mai face cercetări.
[125] Inteligibil este orice fapt particular care poate găsi aplicare într-un domeniu oarecare. În acest mod neinteligibilul poate deveni folositor.
[126] Există o empirie fină care se identifică în modul cel mai intim cu obiectul, devenind prin aceasta o teorie propriu-zisă. Dar această potențare a capacității spirituale aparține unei epoci de înaltă cultură.
[127] Cei mai nesuferiți sînt observatorii cîrcotași și teoreticienii capricioși; experiențele lor sînt meschine și complicate, iar ipotezele obscure și ciudate.
[128] Există pedanți care în același timp sînt și șmecheri, iar aceștia sînt cei mai răi.
[129] Nu-i nevoie să faci înconjurul lumii pentru a înțelege că cerul e pretutindeni albastru.
[130] Generalul și particularul coincid; particularul e generalul manifestîndu-se în condiții diferite.
[131] Nu-i nevoie să fi văzut tu însuți totul sau să fi trăit tu totul. Dar dacă vrei să te încrezi într-un alt om și în cele ce acesta rela-

tează, gîndește-te că ai de-a face cu trei lucruri: cu un obiect și cu două subiecte.

[132] Proprietatea de bază a unității vii: să se separe, să se unească, să se integreze în ce e general, să se mențină în particular, să se transforme și — cum tot ce e viu se manifestă în mii de condiții — să apară și să dispară, să se solidifice și să se topească, să înțepenească și să curgă, să se extindă și să se contracte. Cum toate acestea au loc în același moment, ele pot interveni, în total sau în parte, concomitent. Apariție și pieire, creație și nimicire, naștere și moarte, bucurie și durere, toate interacționează, în același sens și în aceeași măsură, din care cauză chiar faptul cel mai particular care are loc apare întotdeauna ca imagine și simbol al generalului.

[133] Dacă întreaga existență este separare și unire, rezultă că, meditînd la această stare de imense dimensiuni, și oamenii, la rîndul lor, vor separa și vor uni.

[134] Fizica trebuie să se prezinte separată de matematici. Prima trebuie să rămînă pe deplin independentă și să caute să pătrundă în natură și în sfînta viață a acesteia cu toate forțele iubirii, venerației și pietății, fără să se preocupe de ceea ce face, la rîndul ei, matematica. Aceasta, în schimb, trebuie să considere că e independentă de lumea din afară, să-și urmeze marele drum spiritual care-i este propriu și să se desăvîrșească mai pur decît s-ar întîmpla dacă s-ar ocupa, ca pînă acum, de ceea ce există și ar urmări să-i smulgă sau să-i adapteze acesteia ceva.

[135] Avem nevoie și în cercetarea naturii de un imperativ categoric la fel de bine ca în problemele etice; numai că trebuie să ne gîndim că prin aceasta nu sîntem la sfîrșit, ci abia la început.

[136] Culmea gîndirii ar fi să înțelegem că tot ce-i faptic este și teorie. Albastrul cerului ne dezvăluie legea fundamentală a cromaticii. Să nu căutăm nimic în dosul fenomenelor; teorie sînt ele însele.

[137] Dacă nu ne lăsăm derutați de excepții și știm să respectăm problemele, există în știință multe rezultate sigure.

[138] Dacă nu trec pînă la urmă de fenomenul originar, este tot numai resemnare. Este însă o mare deosebire dacă mă resemnez la hotarele omenirii sau înlăuntrul unei ipotetice limitări a mărginitei mele individualități.

[139] Dacă privești la problemele puse de Aristotel, te uimește darul de observare: iată pentru cîte lucruri au avut grecii ochi să vadă. Numai că ei săvîrșesc greșeala de a se pripi prin aceea că de la fenomen pășesc direct la explicație, astfel că ies la iveală formulări teoretice cu totul inaccesibile. Dar aceasta este o greșeală generală, care se mai comite și astăzi.

[140] Ipotezele sînt cîntece de leagăn cu care dascălul își adoarme învățăceii; gîndind, observatorul fidel învață să-și cunoască din ce în ce mai bine limitele, el vede: cu cît sfera cunoștințelor științifice se lărgește cu atît ies la iveală mai multe probleme.
[141] Greșeala noastră constă în faptul că ne îndoim de ce e sigur și am dori să fixăm ce-i incert. Maxima mea în cercetarea naturii este: reține ce-i sigur și fii atent la ce-i incert.
[142] Numesc ipoteză pardonabilă una pe care o formulăm oarecum în glumă pentru a ne lăsa combătuți de natură cu seriozitatea ei.
[143] Cum ar putea cineva să apară maestru în specialitatea sa dacă n-ar propovădui nimic inutil.
[144] Culmea nebuniei este că fiecare crede că trebuie să transmită ceea ce crede că este știut.
[145] Cum la o expunere didactică se pretinde certitudine (pentru că discipolul nu vrea să i se transmită ceva incert), dascălul nu trebuie să renunțe la probleme dîndu-le ocol de la oarecare depărtare. Problema trebuie precizată, „bepaalt" [=înțărușat] spune olandezul, astfel că o vreme crezi că stăpînești terenul necunoscut, pînă cînd altul smulge din nou țărușii și înțărușează din nou mai de-aproape sau mai de departe.
[146] Întrebarea vie privind cauza confuziei între cauză și efect, persistența într-o teorie falsă sînt de o mare și neîntrecută nocivitate.
[147] Unii oameni ar fi ajuns cu totul altfel dacă nu s-ar fi simțit obligați să repete neadevărul pentru că l-au rostit o dată.
[148] Ceea ce e fals are avantajul că asupra lui se poate pălăvrăgi mereu, ce-i adevărat trebuie să fie imediat folosit, altfel nu există.
[149] Acel ce nu-i convins că adevărul ușurează viața practică se apucă să cîrtească și să se îndoiască, pentru a-și înfrumuseța cît de cît propria osteneală eronată.
[150] Germanii (și nu numai ei) posedă talentul de a face științele inaccesibile.
[151] Englezul e maestru în folosirea imediată a ceea ce descoperă, pînă cînd aceasta îl duce la o nouă descoperire și la fapte noi. Și te mai întrebi de ce sînt englezii înaintea noastră în toate privințele.
[152] Cînd gîndește, omul are însușirea ciudată de a pune în locul unde se găsește o problemă nerezolvată, o fantasmă născocită, de care nu poate scăpa nici atunci cînd problema e rezolvată și adevărul ieșit la lumina zilei.
[153] E nevoie de o anumită trăsătură de spirit pentru a sesiza realitatea informă în modul cel mai adecvat și a o deosebi de fantasmagoriile care, și ele, ne asaltează stăruitor ca o anumită realitate.

[154] În considerarea naturii în mare și în mic mi-am pus în continuu întrebarea: ceea ce se exprimă este obiectul sau ești tu însuți? Și tot în același fel i-am apreciat pe înaintași și pe colaboratori.

[155] Fiecare om privește universul acesta închegat și orînduit, format și desăvîrșit, doar ca pe un element din care se străduiește să-și alcătuiască o lume particulară, pe propria-i măsură. Oamenii vrednici îl acceptă fără reținere și caută să se comporte în el după împrejurări; alții tot găsesc cîte ceva de cîrtit; unii se îndoiesc chiar de existența lui.

Acela care s-ar simți pătruns de acest adevăr fundamental n-ar intra în dispută cu nimeni, ci ar considera drept un simplu fenomen atît modul de reprezentare al altuia, cît și cel propriu. Căci zilnic aproape aflăm că unul e în stare să gîndească cu ușurință ceea ce altuia îi e imposibil să gîndească, și asta nu cu privire la lucruri care influențează cît de cît asupra binelui și răului, ci chiar cu privire la lucruri care ne sînt cu totul indiferente.

[156] În fond, știi ceea ce știi numai pentru tine. Dacă vorbesc altcuiva despre ceea ce știu, el crede deîndată că-l știe mai bine, așa că eu trebuie să mă retrag în sinea mea cu ceea ce știu.

[157] Adevărul dă avînt; din eroare nu se dezvoltă nimic, ea doar ne încurcă.

[158] Omul este înconjurat de efecte, asupra căror cauze nu se poate abține să nu-și pună întrebări; ca ființă comodă el acceptă cauza cea mai apropiată ca fiind cea mai bună, și cu aceasta este satisfăcut. Acesta-i mai ales felul de a gîndi al minții omenești normale.

[159] Dacă vedem ceva rău, acționăm asupra lui direct, adică ne adresăm simptomului pentru a-l vindeca.

[160] Rațiunea își extinde dominația asupra ceea ce-i viu; lumea a cărei formație este încheiată și de care se ocupă geognozia[32] este moartă. De aceea nu poate exista geologia pentru că rațiunea nu are nimic de făcut.

[161] Dacă găsesc un schelet împrăștiat, îl pot aduna și recompune; pentru că aici îmi vorbește eterna rațiune printr-un analogon, chiar dacă ar fi vorba de un megateriu.

[162] Nu sîntem în stare să gîndim ca fiind în curs de formare un obiect la care acest proces s-a încheiat. Nu înțelegem că ceea ce s-a format este rezultatul unui proces.

[163] Teoria generală a vulcanismului din zilele noastre este o încercare îndrăzneață de a lega lumea actuală, a cărei formare este de neînțeles, cu o lume necunoscută din trecut.

[164] Forțele naturii produc pe căi diferite efecte identice sau similare.

[165] Nimic nu-i mai antipatic decît majoritatea. Pentru că ea se compune din cîțiva înaintași de seamă, din șmecheri care se acomodează și dintr-o masă care-i urmează orbește, fără ca măcar să știe cît de cît ce vrea.

[166] Matematica este, ca și dialectica, un organ al simțului superior lăuntric, iar cînd este exercitată este o artă, ca retorica. În ambele cazuri valoare are numai forma, conținutul este indiferent. Este același lucru dacă matematica operează cu bani nemțești sau englezești, după cum e perfect egal dacă retorica apără adevărul sau falsitatea.

[167] Totul depinde de natura persoanei care are o asemenea îndeletnicire sau care practică o asemenea artă. Un avocat energic care apără o cauză dreaptă, un matematician pătruns de măreția cerului înstelat, amîndoi apar în mod egal asemenea unor divinități.

[168] Ce altceva este exact în matematică decît exactitatea? Iar aceasta, nu este ea o urmare a sentimentului interior de adevăr?

[169] Matematica nu este capabilă să elimine prejudecățile, să potolească încăpățînarea, să domolească spiritul de părtinire, nu e capabilă de nici un act moral.

[170] Matematicianul e perfect numai în măsura în care el însuși e om perfect, în măsura în care simte în sine frumusețea adevărului; abia atunci va acționa temeinic, perspicace, circumspect, curat, limpede, grațios, chiar elegant. Toate acestea sînt necesare pentru a ajunge la fel cu Lagrange[33].

[171] Nu limba în sine și pentru sine este justă, capabilă, grațioasă, ci spiritul care se întrupează în ea; astfel că nu trebuie să spunem că un oarecine vrea să acorde calculelor, cuvîntărilor sau poemelor sale anumite calități dorite; problema e dacă natura l-a înzestrat pe respectivul cu calitățile spirituale și morale corespunzătoare. Spirituale: intuiția și perspicacitatea; morale: capacitatea de a respinge demonii răi care-l pot împiedica să dea cinstirea cuvenită adevărului.

[172] A voi să explici ce-i simplu prin ce-i compus, ce-i ușor prin ce-i dificil, e un rău răspîndit prin tot corpul științei, recunoscut de cei profunzi, dar nu pretutindeni mărturisit.

[173] Dacă privești cu atenție fizica, vei găsi că atît fenomenele cît și experiențele pe care este clădită sînt diferite ca valoare.

[174] Totul depinde de experiențele primare, originare, iar capitolul clădit pe acestea stă neclintit și sigur; există însă și fenomene și experiențe secundare, terțiare ș.a.m.d. Dacă și acestora le recunoaștem aceleași drepturi, ele nu fac decît să încîlcească lucrurile limpezite de cele dintîi.

[175] Un mare rău în științe, ba chiar pretutindeni, provine din faptul că persoane care nu au capacitatea de a elabora idei se încumetă să teoretizeze, pentru că nu înțeleg că oricît de numeroase cunoștințe ar avea, tot nu sînt îndreptățite la așa ceva. Chiar dacă asemenea oameni pornesc la lucru cu o lăudabilă inteligență, aceasta-și are limitele ei, pe care, dacă le depășește, ajunge la primejdia de a deveni absurdă. Domeniul și patrimoniul atribuit minții omenești este sfera acțiunii, a faptei. Rar de tot mintea se va rătăci dacă activează; dar gîndirea superioară, raționamentul și judecata, nu este treaba ei.

[176] La început experiența folosește științei, apoi îi dăunează, pentru că experiența scoate la iveală și legea, dar și excepția. Din media dintre acestea două nu rezultă niciodată adevărul.

[177] Se spune: între două opinii opuse adevărul se află exact la mijloc. Nicidecum! La mijlocul dintre ele se află problema, neintuibilul, viața veșnic activă, gîndită ca fiind în repaus.

Cartea a treia

Capitolul întîi

DUPĂ TOATE ACESTE întîmplări, primul gînd al lui Wilhelm a fost să se apropie din nou de membrii asociației și să intre în legătură cu vreuna din secțiunile lor. De aceea, după ce și-a consultat tabelul[34] a pornit pe drumul ce făgăduia să-l ducă direct la țintă. Cum însă pentru a ajunge la locul cel mai potrivit trebuia să străbată regiunea de-a curmezișul, s-a văzut nevoit să facă drumul pe jos, lăsînd bagajele să fie trimise în urma lui. Osteneala i-a fost răsplătită, căci la fiecare pas descoperea pe neașteptate cele mai încîntătoare priveliști, caracteristice regiunii dintre poalele munților și cîmpie: coline împădurite, costișe line, folosite gospodărește, pășuni verzi, nici un loc rîpos, sterp sau nearat. Curînd a ajuns într-o vale largă, în care se vărsau toate pîrîiașele din văile laterale. Și aici pămîntul era cultivat cu grijă, oferind o priveliște foarte plăcută; copaci cu trunchiuri zvelte se înălțau de-a lungul cotiturilor rîului și ale afluenților lui și cînd Wilhelm își consultă harta ce-i slujea drept ghid, văzu cu surprindere că linia care i se indicase tăia tocmai această vale și deci, cel puțin deocamdată, se găsea pe drumul căutat.

Un castel vechi, în bună stare, renovat în epoci diferite, se înălța pe o colină împădurită, la poalele căreia se întindea un tîrgușor vesel, cu hanul lui care-ți atrăgea de la început privirea. Wilhelm se îndreptă într-acolo; hangiul îl primi, ce-i drept foarte cuviincios, dar își ceru iertare că nu-l poate găzdui decît ai îngăduința societății ce închiriase tot hanul pe mai multă vreme; de aceea, el e silit să trimită pe toți oaspeții la hanul vechi, care se află ceva mai departe. După ce stătură puțin de vorbă, omul păru a cumpăni și spuse:

— Acum nu-i nimeni aici, dar azi e sîmbătă și trebuie să vină intendentul ca să încheie socotelile și să dea ordine pentru săptămîna viitoare. Oamenii aceștia sînt de cuvînt și-i o plăcere să ai de-a face cu ei, deși sînt strînși la pungă; dar chiar dacă n-am un cîștig prea mare, în schimb am un cîștig sigur. Apoi îl pofti pe călător să urce în sala cea mare de sus și să aibă răbdare să aștepte ce se va întîmpla mai departe.

Wilhelm găsi sus o încăpere largă și curată, dar goală, numai cu cîteva bănci și cîteva mese; cu atît mai mare i-a fost mirarea văzînd deasupra unei uși o tăblie pe care se puteau citi următoarele

cuvinte, scrise cu litere de aur: „*Ubi homines sunt modi sunt*" — ceea ce vom traduce astfel: Acolo unde oamenii sînt adunați în societate, se nasc imediat modalități de conviețuire. Maxima aceasta îl făcu pe Wilhelm să reflecteze; o socoti un semn bun, căci găsea în ea confirmarea a ceea ce recunoscuse de multe ori în viață drept înțelept și folositor. Peste puțin timp, apăru și intendentul care, pregătit de hangiu, după o scurtă convorbire în care nu-i puse lui Wilhelm nici o întrebare indiscretă, îl primi la han cu următoarele condiții: să rămînă trei zile, să ia parte liniștit la tot ce se va petrece și, orice s-ar întîmpla, să nu ceară lămuriri, și nici nota de plată cînd va pleca. Călătorul nostru trebui să accepte toate condițiile, căci împuternicitul n-avea dreptul să cedeze în nici unul din aceste puncte.

Cînd tocmai voia să plece, se auzi pe scară răsunînd un cîntec, intrară doi tineri chipeși cărora intendentul, printr-un simplu semn, le dădu să înțeleagă că străinul era primit între ei. Fără să-și întrerupă cîntecul, tinerii îl salutară prietenos; duetul lor încîntător dovedea că erau perfect exersați și mari meșteri în arta lor. Deoarece Wilhelm părea că-i ascultă cu foarte mult interes, ei se opriră și-l întrebară dacă în peregrinările lui nu i se întîmplă uneori să compună vreun cîntec, ca să-l fredoneze pentru sine, pe drum.

— Natura nu mi-a dăruit o voce frumoasă, răspunse Wilhelm; totuși, deseori mi se pare că un duh ascuns îmi murmură ceva ritmat, așa că pășesc totdeauna în tact; în același timp am impresia că aud sunete ușoare acompaniind vreun lied care îmi vine întîmplător în minte.

— Dacă-ți aduci cumva aminte de un asemenea lied, scrie-l pentru noi, ziseră tinerii; vrem să vedem dacă-l putem acompania pe demonul dumitale cîntăreț.

Wilhelm rupse o foaie din carnetul său și le înfățișă următoarele versuri:

Peste munți, peste coline
Și în vale, pînă-n zări,
Freamăt, ca de aripi line,
Dulce zvon, ca de cîntări.
Marele imbold al firii
E și-un sfat de tîlcuri plin:
Urmează căile iubirii!
Fapta fie-al tău destin!

După ce s-au gîndit puțin, tinerii au început un cîntec vesel, numai bun pentru drumeție, pe două voci, care, înaintînd mereu

cu repetiții și variații, l-a entuziasmat cu totul pe Wilhelm; se întreba dacă era propria sa arie, tema lui inițială, sau dacă melodia fusese acum adaptată atît de bine, că nu ți-ai fi putut închipui alta mai potrivită. Cîntăreții continuau să cînte cu plăcere, cînd intrară doi flăcăi voinici, zidari fără îndoială, după înfățișare, apoi alți doi, care însă trebuie să fi fost dulgheri. Toți patru își puseră jos uneltele fără să facă zgomot, ascultară cu atenție cîntecul, apoi se alăturară și ei cu ușurință și siguranță, de ai fi crezut că ai în față o întreagă societate de drumeție, străbătînd munți și cîmpii. Wilhelm era convins că nu auzise niciodată ceva mai plăcut, ceva mai înălțător pentru suflet și spirit. Dar încîntarea urma să-i fie încă mai mare, sporită la culme, atunci cînd o făptură uriașă urcă scara călcînd apăsat și cu putere, deși își dădea toată osteneala să pășească ușurel. Voinicul așeză într-un colț sacul greu pe care-l purtase în spate și se lăsă și el pe o bancă, ce începu să pîrîie, lucru care stîrni rîsul celorlalți, fără totuși să le întrerupă cîntecul. Wilhelm a rămas însă uimit cînd acest fiu al lui Enac[35] începu și el să cînte cu o voce grozavă de bas, de se cutremura sala. Interesant era faptul că uriașul schimbase iute refrenul în partea pe care-o cînta el și anume în felul acesta:

Și în locul zăbovirii,
Fapte după fapte vin.

Apoi se mai putea observa că tot el încetinea ritmul, silindu-i și pe ceilalți să-l urmeze. După ce se opriră, căci se săturaseră de cîntat, toți l-au dojenit că a căutat să-i încurce.

— Nu-i adevărat! strigă uriașul; voi ați vrut să mă încurcați pe mine, să mă scoateți din pasul meu, care trebuie să fie măsurat și sigur cînd urc sau cobor pe drum de munte cu povara în spinare, ca să ajung la ceasul hotărît și să vă mulțumesc pe toți.

Apoi, unul după altul au intrat la intendent și Wilhelm înțelese că era vorba de socoteli, despre care însă nu putea cere nici o explicație. În acest răstimp au sosit doi băieți frumoși și sprinteni, care au pus iute masa, așezînd pe ea din belșug mîncare și vin; intendentul intră din nou în sală și-i pofti pe toți să ia loc. Băieții slujeau la masă, dar nu uitau nici de ei, mîncînd în picioare. Wilhelm își aduse aminte de scene asemănătoare, pe vremea cînd ducea casă cu actorii; însă adunarea de față i se părea cu mult mai serioasă, urmărind în viață nu gluma și aparența, ci țeluri importante.

Convorbirea meșteșugarilor cu intendentul îl lămuri cît se poate de clar în această privință. Cei patru flăcăi voinici lucrau în apropiere, unde un incendiu violent prefăcuse în cenușă cel mai frumos

orășel din regiune; Wilhelm mai află că harnicul intendent se ocupa cu procucrarea lemnului și a celorlalte materiale de construcție, ceea ce prietenului nostru i se păru de neînțeles, căci, evident, oamenii aceștia nu erau localnici, ci se aflau doar în trecere. La sfîrșitul mesei, sfîntu' Christoph, cum i se spunea uriașului, aduse paharul de vin bun pus deoparte pentru a fi băut înainte de culcare, și un cîntec vesel îi mai uni cîtva timp pe comeseni doar pentru auz, căci altfel se împrăștiaseră care încotro. Wilhelm a fost condus într-o cameră cu o vedere încîntătoare. Luna plină răsărise luminînd priveliștea bogată și trezind în inima călătorului nostru amintiri asemănătoare. I se perindară în minte chipurile tuturor prietenilor dragi, dar mai ales imaginea lui Lenardo era atît de vie încît i se părea că-l are aievea înaintea ochilor Toate acestea îl aduseseră într-o stare sufletească prielnică somnului, cînd deodată aproape îngheță de spaimă la auzul unui zgomot nemaipomenit de ciudat. Răsuna din depărtare și totuși părea că pornește chiar din casă, căci uneori casa se cutremura și grinzile bubuiau, cînd tonul ajungea la apogeu. Wilhelm, care altfel avea o ureche destul de fină pentru a deosebi toate sunetele, nu putea cu nici un chip să-l identifice pe acesta; îl asemuia cu sforăitul unei țevi groase de orgă care, datorită lărgimii, nu scotea un sunet precis. E greu de spus dacă această spaimă a nopții a încetat spre dimineață sau dacă Wilhelm, obișnuindu-se treptat, a ajuns să n-o mai simtă; fapt este că pînă la urmă, a adormit și s-a trezit, bine dispus, la răsăritul soarelui.

Îndată după ce unul dintre băieții care slujeau i-a adus gustarea de dimineață, în cameră intră un ins pe care-l remarcase la cină fără să priceapă ce meserie va fi avînd. Era un bărbat înalt, cu umeri largi și mișcări îndemînatice care, prin uneltele ce începuse să le înșire, dovedea că-i bărbier și se pregătește să-și facă oficiul de care Wilhelm avea atîta nevoie. Începu să lucreze tăcut, cu o mînă extrem de ușoară, fără să articuleze măcar o silabă. Atunci începu Wilhelm vorba:

— Te pricepi în meseria dumitale ca un maestru și nu știu să fi simțit vreodată pe obraji un brici mai fin; dar în același timp văd că ții seamă cu mare strășnicie de legile asociației.

Zîmbind mucalit și punîndu-și un deget pe buze, omul tăcut ieși pe ușă.

— Pot să jur, strigă Wilhelm în urma lui, că ești Manta-roșie[35], sau dacă nu chiar el, atunci sigur un descendent; noroc că nu aștepți de la mine același serviciu; ai păți-o rău!

De-abia plecase acel om straniu și intră pe ușă preacunoscutul intendent ca să-i transmită o invitație pentru amiază, invitație care suna și ea destul de ciudat:

— *Cel-ce-unește*[37], spuse el răspicat, îi urează străinului bun venit, îl poftește la masă și nădăjduiește că va intra în relații mai strînse cu dînsul. Apoi intendentul se interesă cum se simte oaspetele și dacă e mulțumit de găzduire. Wilhelm nu avea decît cuvinte de laudă pentru tot ce-l înconjura. Ce-i drept, ar fi vrut să-l întrebe și pe omul acesta, ca mai înainte pe bărbierul cel tăcut, despre zgomotul înfiorător din timpul nopții, care, dacă nu se poate spune că-l înspăimîntase, îl neliniștise totuși. Amintindu-și însă de angajamentul luat, se feri să pună întrebări, sperînd că, fără să fie indiscret, va afla ce dorește datorită amabilității celorlalți, sau din întîmplare.

Abia după ce rămase singur, prietenul nostru se gîndi la personajul ciudat care-i trimisese invitația. Nu știa bine ce trebuie să creadă; i se părea o precauție prea mare ca unul sau mai mulți superiori să fie desemnați printr-un titlu colectiv. Încolo, în jurul lui domnea o tăcere atît de adîncă, încît era încredințat că nu apucase niciodată o duminică mai liniștită. Ieși din casă și, auzind sunet de clopote, porni spre oraș. Liturghia tocmai se sfîrșise; în mulțimea de localnici și țărani zări trei dintre cunoscuții lui din ajun, un dulgher, un zidar și unul dintre băieți. Mai tîrziu, recunoscu printre credincioșii protestanți pe ceilalți trei. Nu putea ști cum își îndeplinesc îndatoririle religioase ceilalți, dar crezu că poate trage concluzia că în acea societate domnea o libertate religioasă desăvîrșită.

La amiază, intendentul i-a ieșit înainte la poarta castelului și, conducîndu-l prin mai multe culoare, l-a introdus într-un vestibul mare unde l-a rugat să ia loc. Au trecut diferite persoane pe lîngă el, intrînd într-o încăpere vecină; printre aceștia se aflau și cunoscuții săi; chiar și sfîntu' Christoph trecu pe-acolo; nici unul nu uita să salute pe intendent și pe noul sosit. Dar mai mult ca orice îl mira pe prietenul nostru faptul că nu vedea decît meseriași, toți îmbrăcați ca de obicei, dar în straie foarte curate; în orice caz, erau prea puțini acei pe care i-ar fi putut lua drept funcționari de cancelarie.

După ce trecură toți musafirii, intendentul îl conduse pe prietenul nostru, printr-o ușă monumentală, într-o sală foarte vastă; acolo era întinsă o masă mare de nu-i vedeai capătul și Wilhelm păși de-a lungul ei pînă sus, unde prezidau trei persoane. Dar cît de mult s-a mirat cînd, apropiindu-se, Lenardo îi sări de gît, înainte chiar de-a apuca el să-l recunoască. Nici nu-și veni bine în fire și un altul îl îmbrățișă tot atît de focos și de însuflețit; era năzdrăvanul de Friedrich, fratele Nataliei. Entuziasmul prietenilor îi cuprinse pe toți cei de față; un strigăt de bucurie și bun sosit ră-

sună în toată sala. Însă dintr-o dată, după ce s-au așezat jos, s-a făcut liniște; bucatele au fost servite și mîncate într-o atmosferă oarecum solemnă.

Către sfîrșitul mesei, Lenardo făcu un semn și doi cîntăreți se ridicară în picioare, Wilhelm se minună auzind din nou cîntecul său din ajun, pe care găsim necesar să-l reproducem aici pentru o mai bună înțelegere a celor ce vor urma:

Peste munți, peste coline
Și în vale, pînă-n zări,
Freamăt, ca de aripi line,
Dulce zvon, ca de cîntări.
Marele imbold al firii
E și-un sfat de tîlcuri plin:
Urmează căile iubirii!
Fapta fie-al tău destin!

Dar cînd acest duo, acompaniat în surdină de un cor foarte plăcut, era pe sfîrșite, alți doi cîntăreți se ridicară dintr-o dată de cealaltă parte a mesei și, cu un avînt plin de gravitate, mai mult transformară cîntecul decît îl continuară; spre mirarea sa, noul sosit îi auzi cîntînd astfel:

Nu mai am ce să mă lege
Și încrederea s-a stins.
Nu știu, nu pot înțelege
Ce-ntîmplare m-a împins
Să pornesc la drum deodată
Ca o văduvă-ntristată,
Tot pe altul să-nsoțesc
Și mereu să rătăcesc.

Corul, care începuse să acompanieze această strofă, devenea tot mai numeros, tot mai puternic, dominat totuși de vocea lui sfîntu' Christoph, așezat la celălalt capăt al mesei. Pînă la urmă, această jeluire, amplificîndu-se, deveni aproape înfricoșătoare. Datorită talentului cîntăreților, starea de spirit sumbră dădea ansamblului un caracter de fugă muzicală, cutremurîndu-l pe Wilhelm. Într-adevăr, cu toții păreau pătrunși de același sentiment, plîngîndu-și propria soartă în preajma despărțirii apropiate. Refrenurile în forme tot mai ciudate, desele reluări însuflețite, cînd ai fi socotit cîntecul gata să se stingă, au părut pînă la urmă primejdioase însuși Celui-ce-unește; Lenardo se sculă în picioare și îndată

toți se așezară, întrerupînd imnul. El începu cu aceste vorbe prietenești:

— Nu vă pot ține de rău că vă amintiți necontenit de soarta care ne așteaptă, pentru a fi pregătiți în fiecare ceas s-o înfruntați. Dar dacă oameni bătrîni și osteniți de viață au strigat către ai lor: Gîndește-te la moarte! noi tinerii, care ne bucurăm de viață, trebuie să ne încurajăm și să ne îndemnăm necontenit unii pe alții cu aceste vorbe vesele: Gîndește-te să călătorești! Totodată e bine să pomenim cu măsură și voie bună ceea ce avem de gînd să facem, fie din voia noastră, fie din obligațiile pe care credem că le avem. Știți mai bine ca oricine ce e permanent între noi și ce e schimbător. Arătați-ne aceasta prin melodii care să ne insufle curaj și veselie; pentru aceste cîntece ale voastre ridic acum paharul de despărțire.

— Golindu-și paharul, Lenardo se așeză jos; cei patru cîntăreți se ridicară îndată și începură pe mai multe tonuri armonizate între ele:

Nu sta locului, pornește!
Cap isteț, braț iscusit
Pretutindenea găsește
Un voios bine-ai venit!
Și oriunde este soare
Griji puține vom avea.
Doar de asta-i lumea mare:
Să ne risipim în ea.

Cînd corul reluă cîntecul, Lenardo se sculă în picioare și, o dată cu el, toți cei de față. La un semn al lui, întreaga adunare din jurul mesei se puse în mișcare cîntînd. Cei din celălalt capăt al mesei, cu sfîntu' Christoph în frunte, ieșiră doi cîte doi din sală; cîntecul de drumeție răsuna tot mai voios și mai liber; cel mai mare efect îl avu atunci cînd societatea se adună pe terasele grădinii castelului și contemplă valea întinsă, în frumusețile căreia ar fi fost cu toții bucuroși să se piardă. Pe cînd mulțimea se împrăștia în voie, Wilhelm a putut să fie prezentat celui de-al treilea conducător. Acesta era administratorul regiunii, care pusese la dispoziție membrilor asociației, pentru timpul cît ei vor socoti că le convine să stea acolo, castelul unui conte, castel situat în mijlocul mai multor așezări seniorale, oferindu-le felurite avantaje, dar totodată, ca om priceput, trăgînd și foloase de pe urma prezenței unor oaspeți atît de neobișnuiți. Vînzîndu-le cu un preț foarte ieftin legume și procurîndu-le și celelalte alimente și mărfuri necesare, el izbutise să repare acoperișurile stricate de multă vreme, să schimbe căpriorii

şi să întărească zidurile, să reînnoiască duşumelele şi să împlinească multe lipsuri, în aşa fel, încît proprietatea părăginită şi ruinată a unei nobile familii scăpătate luase înfăţişarea veselă a unei case locuite, dovedind astfel că viaţa creează viaţă şi că cel ce e folositor altora îi pune pe aceştia în situaţia să-i fie şi lui folositor, la rîndul lor.

Capitolul al doilea

Hersilia către Wilhelm

Starea mea îmi aminteşte de tragediile lui Alfieri[38]; confidenţii lipsind cu desăvîrşire, toată acţiunea se petrece pînă la urmă în monoloage. Într-adevăr, o corespondenţă cu dumneata seamănă perfect cu un monolog, căci răspunsurile dumitale nu fac altceva decît să reia superficial, ca un ecou, silabele rostite de mine. Ai răspuns oare măcar o singură dată ceva, la care să ţi se poată răspunde din nou? Scrisorile dumitale sînt reci şi evazive; cînd mă ridic ca să-ţi ies în întîmpinare, dumneata mă împingi iarăşi înapoi pe scaunul meu.

Rîndurile de mai sus au fost scrise acum cîteva zile; iată însă că s-a ivit un imbold nou şi am prilej să trimit această scrisoare lui Lenardo; ea te va găsi acolo, sau vor şti alţii unde să te găsească. Dar ori în ce loc te vor ajunge aceste rînduri, dacă după ce le citeşti nu sari de pe scaun să alergi la mine ca un pelerin devotat, nu-mi rămîne decît să declar că eşti mai bărbat decît toţi bărbaţii, adică lipsit cu totul de cea mai încîntătoare calitate a sexului nostru şi anume curiozitatea, care pe mine, în clipa de faţă, mă chinuie îngrozitor.

Într-un cuvînt: s-a găsit cheiţa preţioasei dumitale casete. Acest lucru însă nu trebuie să-l ştie nimeni, afară de noi doi. Iată cum a ajuns în mîinile mele:

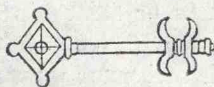
Acum cîteva zile, judecătorul nostru a primit de la o instanţă străină o adresă în care e întrebat dacă în cutare şi cutare timp n-a locuit în vecinătatea noastră un băiat care a făcut fel de fel de pozne şi, pînă la urmă, şi-a pierdut şi haina într-o ispravă îndrăzneaţă.

După cum era descris acel pungaş, nu mai încăpea nici o îndoială că era vorba de vestitul Fitz, de care ne tot povestea Felix şi pe care dorea atît de des să-l aibă iarăşi camarad de joacă.

Instanța aceea ruga să i se trimită haina, dacă mai există, deoarece băiatul, care era sub cercetare, o invoca în apărarea lui. Judecătorul nostru ne vorbește întîmplător despre această cerere și ne arată și haina înainte de a o trimite.

Un duh bun, sau poate unul rău, m-a împins să scotocesc în buzunarul de la piept al hăinuței; dau de ceva mic, colțuros și ascuțit. Eu, care sînt de obicei atît de temătoare, delicată și ușor de înspăimîntat, apuc obiectul, strîng pumnul, nu spun nimic și haina e expediată. Dintr-o dată am fost cuprinsă de cea mai ciudată senzație. De la prima privire, aruncată pe furiș, ghicesc, sînt sigură că e cheia casetei dumitale. Apoi m-au copleșit probleme ciudate de conștiință și fel de fel de scrupule. Să mărturisesc descoperirea și să predau obiectul, îmi era cu neputință; ce să facă judecătorii cu un lucru care-i poate fi atît de folositor prietenului meu? Legea și datoria au ridicat din nou alte argumente, dar nu m-au putut convinge.

Îți dai seama acum în ce stare m-a adus prietenia; de dragul dumitale în mine se dezvoltă o facultate miraculoasă; ce extraordinară întîmplare! Numai de n-ar fi ceva mai mult decît prietenie sentimentul acesta care trage atît de greu în cumpănă față de conștiința mea! Cuprinsă de o stranie tulburare, șovăi între vinovăție și curiozitate; îmi fac fel de fel de gînduri și spaime despre urmările faptei mele; cu legea și justiția nu-i de glumit. Hersilia, făptura aceasta sinceră, uneori zburdalnică, să fie implicată într-un proces penal! Căci lucrurile într-acolo se îndreaptă. Și ce-mi mai rămîne decît să mă gîndesc la prietenul pentru care îndur toate acestea? Mă gîndeam și înainte la dumneata, dar numai din cînd în cînd; acum însă mă gîndesc necontenit. Cînd îmi bate inima și îmi amintesc de porunca a șaptea, mă întorc spre dumneata ca spre sfîntul care m-a făcut să calc porunca și care poate să-mi dea și dezlegarea; numai deschiderea casetei mă va liniști. Curiozitatea îmi crește mereu. Vino cît mai repede și adă caseta. Vom hotărî împreună de care tribunal ține secretul acesta; pînă atunci, să rămînă numai între noi; nimeni pe lume să nu afle nimic, oricine ar fi.

Şi acum, la urmă, ce spui, dragă prietene, de această imagine a enigmei[39]? Nu-ţi aminteşte de săgeţi cu cîrlige[40]? Dumnezeu să ne păzească! Dar caseta va sta mai întîi închisă între mine şi dumneata şi, după ce va fi deschisă, ne va porunci singură ce urmează să facem. Aş vrea să nu se găsească nimic în ea şi cîte alte dorinţe n-aş mai avea şi cîte n-aş mai vrea să-ţi povestesc, — dar toate le trec deocamdată sub tăcere, ca să te hotărăsc să porneşti mai grabnic la drum.

Şi acum un post-scriptum, aşa cum obişnuiesc fetele! La drept vorbind, ce ne priveşte, pe mine şi pe dumneata, caseta? Îi aparţine lui Felix; băiatul a descoperit-o şi şi-a însuşit-o; pe el trebuie să-l aduci aici; fără prezenţa lui n-avem dreptul s-o deschidem.

Şi iarăşi, de ce atîtea complicaţii? Ele n-au alt scop decît să lungească vorba şi să ne pierdem timpul.

De ce tot umbli mereu prin lume? Vino aici şi adu-l pe băiatul acela drăgălaş, pe care doresc atît de mult să-l revăd.

Iată că lucrurile se repetă: tatăl şi fiul! Fă ce ştii, dar veniţi amîndoi.

Capitolul al treilea

Scrisoarea ciudată, pe care-am redat-o mai înainte, fusese, într-adevăr, scrisă de multă vreme şi purtată dintr-un loc în altul, pînă cînd, în sfîrşit, a putut fi înmînată aşa cum arăta adresa. Wilhelm se hotărî să răspundă prieteneşte, dar refuzînd, şi să trimită răspunsul cu primul curier. Hersilia nu ţinea, se vede, nici o socoteală de distanţa ce-i despărţea; în tot cazul, el era prea prins de ocupaţiile lui ca să mai poată simţi chiar şi cea mai slabă curiozitate pentru conţinutul casetei.

Cîteva accidente suferite de unii dintre cei mai viguroşi membri ai asociaţiei i-au dat, tot în acel timp, prilej să-şi dovedească măiestria în arta căreia se consacrase. Şi după cum o vorbă aduce alta tot astfel şi o faptă decurge inevitabil din altă faptă; iar dacă pînă la urmă faptele se comentează cu vorbe, acestea sînt cu atît mai rodnice şi mai înălţătoare. Convorbirile membrilor asociaţiei erau instructive şi totodată atrăgătoare, pentru că prietenii îşi comunicau unul altuia tot ce se referea la mersul învăţăturii şi activităţii lor. De aici rezulta o dezvoltare intelectuală care-i uimea şi pe ei înşişi în asemenea măsură, încît li se părea că trebuie să facă din nou cunoştinţă unii cu alţii.

Deci, într-o seară, Wilhelm începu să povestească despre dînsul:

— Studiile mele de chirurgie le-am făcut la cel mai important institut dintr-un oraş foarte mare, căci numai astfel poţi învăţa ceva temeinic; de la început m-am pasionat pentru anatomie, ca disciplină de bază.

Încă dinainte cunoşteam destul de bine trupul omenesc; această ştiinţă o căpătasem într-un mod ciudat, pe care nimeni nu l-ar putea ghici, şi anume, în timpul carierei mele teatrale. Acolo, dacă te gîndeşti bine, rolul principal îl are fizicul: un bărbat frumos, o femeie frumoasă! Dacă directorul e destul de norocos să-i găsească, succesul autorilor tragici şi comici este asigurat. Moravurile mai libere în care trăieşte o asemenea societate îngăduie membrilor ei să cunoască mai bine decît alţii adevărata frumuseţe a trupului omenesc gol; chiar şi unele costume îi obligă să-şi scoată în evidenţă ceea ce, de obicei, se poartă acoperit. Despre toate acestea aş avea multe de spus, ca şi despre defectele fizice pe care un actor priceput trebuie să ştie a le vedea la el şi la alţii, pentru a le îndrepta, sau măcar pentru a le ascunde. Aşa că eram destul de pregătit să urmăresc cu atenţia cuvenită prelegerile de anatomie, care ne învaţă să cunoaştem precis structura exterioară a corpului; nici structura internă nu-mi era necunoscută, căci avusesem totdeauna un fel de intuiţie despre ea. Studiile noastre întîmpinau însă o piedică neplăcută din cauza lipsei de material, din cauza numărului prea mic de corpuri neînsufleţite pe care un scop atît de nobil le cere pentru a fi supuse disecţiei. Ca să le obţinem, dacă nu în număr suficient, cel puţin în număr cît mai mare, s-au emis legi drastice prin care ni se dădea dreptul nu numai asupra leşului criminalilor, care nu puteau dispune de fiinţa lor în nici un fel, dar şi asupra trupurilor celor lipsiţi la moartea lor de orice îngrijire corporală şi spirituală.

O dată cu cerinţele noastre şi cu stricteţea dispoziţiilor, creştea şi opoziţia populaţiei care, potrivit concepţiilor ei religioase şi morale, nu putea să-şi abandoneze propriul trup şi nici pe cel al persoanelor apropiate.

Situaţia se înrăutăţea cu atît mai mult, cu cît se iscase spaima îngrozitoare că ar fi ameninţate chiar şi mormintele paşnice ale decedaţilor iubiţi. Nici vîrsta, nici meritul, nici rangul înalt sau modest, nu mai asigurau nimănui liniştea de veci. Moviliţa ce fusese împodobită cu flori, inscripţia ce trebuia să păstreze amintirea decedatului, nimic nu putea fi o apărare împotriva acestei tîlhării bănoase. De aceea durerea dispariţiei eterne devenea şi mai crudă şi oamenii se întorceau de la groapă stăpîniţi de teama că

trupul ființei iubite, împodobit pentru repausul de veci, va fi tăiat, împrăștiat și profanat.

Toate acestea se dezbăteau mereu și tot mai aprig, fără ca să fie găsit vreun remediu, sau măcar cineva să se fi gîndit la el. Plîngerile se înmulțiră și de-o parte și de alta, cînd niște tineri, care urmăriseră cu atenție prelegerile, voiră să se convingă ei înșiși de cele ce învățaseră numai teoretic pînă atunci, ca să-și fixeze mai viu și mai adînc în minte acele cunoștințe atît de necesare.

În asemenea clipe, se naște un soi de foame științifică ciudată și nefirească, care împinge la căutarea satisfacției celei mai respingătoare, ca și cum ar fi cea mai plăcută și cea mai stringentă.

De cîtva timp cei dornici de știință și de acțiune erau preocupați de aceste piedici și amînări, cînd o întîmplare, care a emoționat tot orașul, i-a făcut să discute aprins într-o dimineață, timp de cîteva ore, împărțindu-i în două tabere, unii pentru și alții contra. O fată frumoasă, cu mintea rătăcită din pricina unei iubiri nefericite, și-a căutat și și-a găsit moartea aruncîndu-se în apă; institutul a intrat în posesia cadavrului. Zadarnic s-au zbătut părinții, familia și chiar iubitul, care fusese bănuit pe nedrept. Autoritățile superioare, care tocmai atunci publicaseră niște ordonanțe foarte stricte, nu au vrut să admită nici o excepție. De altfel prada a și fost împărțită cît s-a putut de repede, pentru a fi utilizată.

Wilhelm, care fusese și el chemat, ca viitor aspirant, găsi în fața scaunului ce-i fusese destinat, o planșetă foarte curată și pe ea, acoperit cu o pînză albă, cel mai frumos braț de femeie care a înlănțuit vreodată gîtul unui tînăr. Stătea cu trusa în mînă și șovăia s-o deschidă; rămăsese în picioare, neîndrăznind să se așeze. În el se lupta repulsia de a ciopîrți și mai mult această minunată operă a naturii cu datoria pe care o are oricare om însetat de știință și pe care o îndeplineau acum toți cei din jurul lui.

În clipa aceea, văzu înaintînd spre el un bărbat distins pe care-l mai remarcase la cursuri, unde apărea, ce-i drept, rar, dar era extrem de atent la tot ce se petrecea în sală. Wilhelm ceruse adesea informații despre el, dar nimeni nu-i putuse da lămuriri precise; că ar fi fost sculptor, despre asta erau cu toții de acord; dar se zicea că mai era în același timp și alchimist și că locuia într-o casă mare și veche, unde persoanele care veneau să-l viziteze sau să lucreze cu el nu erau primite decît în vestibul; toate celelalte încăperi erau încuiate. Omul acesta se apropiase în mai multe rînduri de Wilhelm; ieșiseră uneori împreună din sala de cursuri, dar sculptorul părea să evite orice explicație și orice legătură mai strînsă.

De data aceasta însă îi vorbi cu mai puțină rezervă:

— Văd că șovăi; te uiți la frumusețea asta și n-ai puterea s-o distrugi. Ridică-te deasupra spiritului de breaslă și vino cu mine. Apoi acoperi brațul, făcu un semn laborantului și plecă împreună cu Wilhelm. După ce-au mers o bucată de vreme în tăcere, noul cunoscut se opri în fața unei porți mari, deschise o ușiță joasă și-l introduse pe amicul nostru într-un gang mare, acoperit, cum se văd încă în vechile case de comerț, pentru a depozita baloturile și lăzile la sosire; se aflau acolo mulaje de ghips, statui și busturi, precum și felurite lăzi, unele pline, altele goale: Arată a negustorie, zise omul; posibilitățile de transport pe apă existente aici sînt pentru mine un avantaj neprețuit. Toate acestea se potriveau perfect cu meseria de sculptor; același lucru îl remarcă Wilhelm și atunci cînd amabila gazdă, făcîndu-l să urce cîteva trepte, îl conduse într-o încăpere spațioasă, împodobită de jur-împrejur cu alto și basoreliefuri, cu figuri de diferite mărimi, cu busturi și chiar cu cîte un braț sau un picior foarte frumos modelate. Prietenul nostru privea la toate cu plăcere și asculta cu interes explicațiile instructive ale gazdei, dîndu-și seama totuși că era o prăpastie între lucrările acestea de artă și preocupările științifice de la care porniseră. În sfîrșit, stăpînul casei îi spuse cu oarecare gravitate: Vei înțelege îndată de ce te-am adus aici. Ușa aceasta, continuă el, dîndu-se la o parte, e mai aproape de sala de unde am plecat, decît ți-ai putea închipui.

Wilhelm intră acolo și avu într-adevăr de ce să fie mirat; în loc să vadă ca mai înainte imitații de corpuri vii, găsi pereții acoperiți cu piese anatomice[41] detașate; erau din ceară sau din altă substanță și aveau aspectul proaspăt și colorat al preparatelor de curînd executate.

— Aici, prietene, zise artistul, vezi surogate de preț în locul lucrărilor noastre pe care, trezind aversiunea lumii, le preparăm cu atîta osteneală în clipe nepotrivite, cu dezgust și adesea cu teama că se vor strica sau că se vor păstra într-o formă respingătoare. Sînt silit să le execut în cea mai mare taină, căci desigur ai auzit pe specialiști vorbind de ele cu dispreț. Dar nu mă descurajez și sînt pe cale să realizez ceva ce va avea, fără îndoială, o foarte mare importanță mai tîrziu. Mai ales chirurgul, dacă se va ridica la această concepție plastică, va putea la orice accident să vină mai cu folos în ajutorul naturii veșnic creatoare; chiar și medicul va ajunge pe o treaptă mai înaltă a artei sale datorită unei astfel de concepții. Dar nu e nevoie de atîtea vorbe. Curînd vei afla că înveți mai mult construind decît distrugînd, adunînd decît despărțind, însuflețind ceea ce e mort decît ucigînd a doua oară. Într-un cuvînt: vrei să fii elevul meu?

La răspunsul afirmativ al lui Wilhelm, savantul îi înfățișă scheletul unui braț de femeie, chiar în poziția aceluia pe care-l văzuseră cu puțin timp înainte.

— Am remarcat, continuă maestrul, că dai o atenție deosebită studiului ligamentelor și ai dreptate, căci numai prin ele scheletul neînsuflețit începe să capete, pentru noi, viață. Desigur că Iezechiel a văzut în felul acesta cîmpul lui plin de oseminte cum se adună și se leagă între ele, înainte ca mădularele să se miște, brațele să pipăie și picioarele să se țină drept. Aici ai ceară moale, bețișoare și tot ce ți-ar mai trebui; încearcă-ți norocul!

Noul discipol se concentră, și cînd începu să examineze mai cu atenție oasele, observă că erau iscusit făcute din lemn.

— Am întîlnit un om foarte îndemînatic, continuă maestrul, pe care arta lui nu-l mai hrănea, căci sfinții și martirii pe care îi sculptase în lemn pînă atunci nu mai aveau căutare; l-am sfătuit să se apuce de fabricarea scheletelor după natură, executîndu-le în diferite mărimi.

Prietenul nostru își dădu toată osteneala ca să cîștige laudele îndrumătorului său. Cu acest prilej își supuse unui examen memoria, găsind, cu plăcută uimire, că ea putea fi trezită prin activitate. Se pasionă de acea muncă și-l rugă pe maestru să-l găzduiască în casa lui. Acolo începu să lucreze fără preget. Peste puțin timp, oasele mari și mici ale brațului au fost legate cum se cuvine între ele. Dar după aceea, ele trebuiau să fie acoperite de tendoane și mușchi și prietenului nostru i se păru cu neputință să reconstituie tot corpul la fel, cu toate părțile componente, păstrînd proporțiile juste. Maestrul îl încurajă, arătîndu-i cum poate fi reprodus un obiect în mai multe exemplare cu ajutorul mulajului și, totodată, cum retușarea fiecărui exemplar, pentru a obține o copie exactă, cere mereu o nouă sforțare și o nouă atenție.

Orice lucru de care se ocupă omul cu seriozitate nu are limite. Singura metodă de a învinge obstacolele e numai activitatea plină de emulație. Wilhelm se eliberă curînd de sentimentul propriei sale neputințe, care e totdeauna un soi de disperare, și ajunse să găsească satisfacție deplină în muncă.

— Mă bucur că ai putut să-ți însușești procedeul, îi spuse maestrul; pentru mine e o dovadă că metoda mea dă roade, deși nu e recunoscută de maeștrii breslei. Trebuie să avem o școală și preocuparea ei ar fi, în primul rînd, transmiterea cunoștințelor: ce s-a făcut pînă acum trebuie să se facă și pe viitor; așa e bine, și așa trebuie să fie. Cînd școala se poticnește însă, trebuie să-ți dai seama și să reflectezi; trebuie să surprinzi și să aplici mereu ceea ce-ți dictează viața, dar în taină, căci altfel ești stingherit de alții și stingherești și tu pe

ceilalţi. Dumneata ai simţit asta cu toată puterea şi ai dovedit-o prin munca dumitale: e mai bine să reuneşti decît să desparţi, mai bine să reproduci imaginea, decît s-o priveşti.

Wilhelm află apoi că acele modele aveau, pe ascuns, o largă răspîndire şi mai află, cu foarte mare uimire, că piesele disponibile urmau să fie împachetate şi să treacă oceanul. Curajosul artist intrase în legătură cu Lothario şi prietenii lui; aceştia recunoscuseră că înfiinţarea unei astfel de şcoli ar fi deosebit de potrivită în acele provincii în curs de constituire ba chiar foarte necesară printre acei oameni cumsecade, cu o civilizaţie naturală, pentru care disecţia seamănă oarecum a canibalism.

— Dacă recunoşti că majoritatea medicilor şi chirurgilor nu păstrează în memorie decît o impresie generală despre anatomia corpului omenesc, şi sînt încredinţaţi că asta le este suficient, atunci e sigur că modelele noastre vor izbuti să le readucă în minte imaginile care s-au şters încetul cu încetul şi să menţină viu ce e necesar. Datorită înclinării şi pasiunii pentru această muncă, se va ajunge la reproducerea celor mai delicate rezultate ale disecţiei. S-a şi reuşit asta în desen, pictură şi gravură.

Apoi maestrul deschise un dulăpior lateral şi-i arătă lui Wilhelm o admirabilă reproducere a nervilor faciali.

— Aceasta, spuse el, e din nefericire, ultima lucrare a unui tînăr asistent al meu, care a murit, şi-n care îmi pusesem nădejdea că-mi va continua ideile şi le va răspîndi în lume cu folos.

Au mai vorbit mult despre aspectele multiple şi rezultatele acestui procedeu; raporturile cu artele plastice au constituit de asemenea subiectul unei convorbiri interesante. Ca un admirabil exemplu de aplicare a principiului, atît într-un sens cît şi în altul, maestrul i-a arătat lui Wilhelm un frumos tors antic de adolescent, mulat de dînsul; acum încerca să îndepărteze, cu pricepere, epiderma de pe acest chip ideal şi să transforme frumoasa operă vie într-un preparat anatomic veridic al musculaturii.

— Şi aici, zise el, mijlocul şi scopul se împletesc strîns şi trebuie să mărturisesc că am acordat întîietate mijlocului, neglijînd scopul, dar nu cu totul din vina mea. Omul gol e omul adevărat. Sculptorul trebuie aşezat alături de divinităţile care ştiau să transforme lutul amorf şi hîd în chipuri minunate; asemenea gînduri divine trebuie să nutrească şi artistul. Pentru cel curat, totul e curat; de ce n-ar fi la fel şi înfăptuirea directă în natură a intenţiei lui Dumnezeu? Dar veacului nostru nu-i putem cere aşa ceva; fără foi de viţă şi piei de animale n-o putem scoate la capăt, şi încă nici astea nu-s de-ajuns. De-abia apucasem să învăţ ceva şi mi s-a cerut să fac oameni venerabili în halate, cu mîneci largi şi nenumărate

falduri. Atunci, am dat înapoi; dacă nu-mi era îngăduit să-mi folosesc priceperea nici măcar pentru a exprima ce-i frumos, am preferat să fiu folositor, căci și acest lucru este important. Dacă dorința mea se împlinește, dacă se va recunoaște, ca în atîtea alte domenii, că faptul de a copia, și înseși copiile, vin în ajutorul imaginației și al memoriei cînd spiritul și-a pierdut din prospețime, atunci fără îndoială că mulți sculptori își vor schimba cariera, ca și mine, și vor prefera să lucreze pentru cei din breasla dumitale decît să continue, împotriva convingerilor și sentimentelor lor, un meșteșug respingător.

Aici se adaugă considerentul că arta și tehnica, înrudite de aproape, se cumpănesc mereu și se înclină în așa măsură una spre alta, încît arta nu poate decădea fără să se transforme într-un meșteșug lăudabil, iar meșteșugul nu se poate înălța, fără a lua un caracter artistic.

Cei doi se înțelegeau atît de bine și se obișnuiseră atît de mult unul cu celălalt, încît atunci cînd au trebuit să plece, fiecare urmărindu-și propria lui țintă, s-au despărțit cu multă părere de rău.

— Ca să nu se creadă că vrem să ne situăm în afara naturii și că o renegăm, a spus maestrul, vom deschide o perspectivă nouă. Acolo, peste ocean, unde se dezvoltă mereu simțiri nobile, interzicerea pedepsei cu moartea va necesita construirea unor închisori vaste, spații închise cu ziduri, pentru a apăra contra criminalilor pe cetățenii pașnici și pentru a nu lăsa crima în libertate și nepedepsită. Acolo, prietene, în acele țarcuri ale tristeții, vom înălța o capelă lui Esculap unde, izolată ca și pedeapsa însăși, știința noastră se va împrospăta necontenit cu un material a cărui disecare nu va răni sentimentul de omenie și la vederea căruia scalpelul nu ne va rămîne nemișcat în mînă, ca atunci cînd ai avut în față acel frumos braț nevinovat; mila nu va mai înăbuși setea de cunoaștere.

— Acestea au fost ultimele noastre convorbiri, încheie Wilhelm; am văzut lăzile perfect împachetate coborînd fluviul și le-am urat, lor, călătorie bună, iar nouă, bucuria de a fi împreună de față la despachetare.

Prietenul nostru, care-și începuse expunerea cu însuflețire și entuziasm, și-a terminat-o la fel, ba chiar cu o anumită vioiciune în voce și limbaj, care în ultima vreme nu-i mai erau obișnuite. Totuși, către sfîrșitul cuvîntării, i se păru că Lenardo, distrat și absent, nu-i mai urmărise vorbele și că Friedrich, în schimb, zîmbise scuturînd de cîteva ori din cap. Wilhelm, fin și sensibil cunoscător al fizionomiilor, a fost atît de surprins de puțina atenție acordată

de ei unui subiect ce-i părea de mare importanță, încît nu s-a putut abține să nu le ceară lămuriri.

Friedrich a răspuns simplu și sincer că socotea această acțiune lăudabilă și bună, însă în nici un caz deosebit de importantă și, mai ales, i se părea greu de realizat. Și-a susținut părerea cu argumente ce pot jigni mai mult decît s-ar crede pe un om pasionat de o idee pe care vrea s-o ducă la bun sfîrșit. De aceea, anatomistul nostru plastician, după ce l-a ascultat o bucată de vreme cu răbdare aparentă, i-a replicat vehement:

— Dragă Friedrich, tu ai calități pe care nimeni nu ți le poate tăgădui, eu mai puțin ca oricare altul; dar acum vorbești așa cum vorbesc de obicei oamenii obișnuiți. În ceea ce e nou, ei nu văd decît partea ciudată; dar ca să discerni îndată ce e semnificativ într-un lucru ciudat, se cere ceva mai mult. Pentru voi, toate trebuie să se transforme întîi în fapt, să se realizeze, să apară în fața ochilor drept posibile, reale, și atunci abia le treceți în rîndul celorlalte lucruri acceptate. Îi aud de pe acum pe învățați și pe profani repetînd obiecțiile tale, cei dintîi din prejudecată și ca să-și păstreze liniștea, ceilalți din indiferență. Poate că un proiect ca al nostru nu poate fi îndeplinit decît într-o lume nouă, unde spiritul trebuie să prindă curaj, să caute mijloace noi pentru satisfacerea unei necesități imperioase, căci mijloacele tradiționale lipsesc cu totul. Atunci se trezește spiritul de inventivitate, atunci nevoii i se alătură îndrăzneala și perseverența.

Un medic, fie că intervine cu leacuri sau numai cu mîna, nu are nici o valoare fără cunoașterea precisă a structurii corpului omenesc, atît a structurii interne, cît și a celei externe; și nu-i de ajuns să fi căpătat la școală o idee superficială despre forma, poziția și legătura diferitelor părți ale organismului uman, atît de insondabil. Adevăratul medic trebuie să caute zilnic prilej să-și reîmprospăteze cunoștințele asupra corpului omenesc, trebuie să aibă mereu în minte și în fața ochilor conexiunea părților componente ale acestui miracol viu. Dacă și-ar cunoaște interesul, cum n-are timp el însuși pentru asemenea lucrări, și-ar angaja un anatomist care, muncind în umbră și sub îndrumarea lui, ar ști să răspundă îndată la întrebările cele mai grele, ca și cum ar fi de față la toate formele complexe pe care le iau firele încurcate ale vieții.

Cu cît vom fi mai convinși de acest lucru, cu atît studiul anatomiei va fi cultivat cu mai mult zel, îndîrjire și pasiune. Dar în aceeași măsură se vor împuțina și mijloacele de studiu: materialele, corpurile omenești, pe care se bazează aceste studii, vor lipsi, vor deveni rare, scumpe și se va naște un adevărat conflict între cei vii și cei morți.

În lumea veche nu e decît rutină: ce e nou e vîrît în tipare vechi, ce e în creștere e tratat rigid. Acest conflict pe care-l prevăd între vii și morți va fi o luptă pe viață și pe moarte; se vor folosi intimidări, se vor face anchete, vor ieși mereu alte ordonanțe și nu se va ajunge la nimic. În asemenea cazuri, interdicțiile și măsurile de prevedere sînt neputincioase; trebuie să tai răul din rădăcină. Și tocmai acest lucru nădăjduim, maestrul meu și cu mine, să-l realizăm în noile împrejurări. De altfel, nu-i o noutate, lucrul e făcut; numai că ceea ce este acum o artă trebuie să devină o meserie; ceea ce se face în particular trebuie să se generalizeze, căci nimic nu se poate răspîndi dacă nu-i acceptat de toți. E necesar ca munca și activitatea noastră să fie recunoscute ca singurele remedii contra unei calamități ce amenință îndeosebi marile orașe. Vreau să vă împărtășesc vorbele maestrului meu și vă rog să mă ascultați cu atenție. Într-o zi mi-a spus în cea mai mare taină:

„Cititorii gazetelor găsesc că-s interesante și chiar nostime materialele în care e vorba de oameni care învie morții. Aceștia încep prin a fura leșurile, neștiuți de nimeni; împotriva lor se pun paznici în cimitire; atunci ei vin în cete înarmate, ca să-și ia prada cu forța. Și se întîmplă lucrul cel mai îngrozitor; nu trebuie s-o spun cu glas tare, căci aș fi implicat într-o anchetă foarte primejdioasă, ce-i drept nu în calitate de complice, ci ca tăinuitor al unui fapt aflat din întîmplare. În orice caz aș fi pedepsit că n-am denunțat justiției crima, de îndată ce-am descoperit-o. Dumitale pot să-ți mărturisesc, prietene, că în orașul acesta s-au comis omoruri pentru a procura material de studiu anatomiștilor, buni platnici. Corpul neînsuflețit zăcea în fața noastră. Nu-ți pot descrie scena. Colegul meu a descoperit crima; eu de asemeni; ne-am uitat unul la altul și-am tăcut amîndoi; am plecat privirile, n-am scos o vorbă și ne-am apucat de lucru. Și asta e, dragă prietene, ceea ce m-a exilat între ceară și ghips; asta te va lega și pe dumneata de arta care, mai devreme sau mai tîrziu, va fi prețuită mai mult decît toate celelalte."

Friedrich sări în picioare, bătînd din palme și nemaicontenind cu uralele, încît Wilhelm ajunse să se supere cu adevărat.

— Bravo! exclamă Friedrich; acum, în sfîrșit, te recunosc. Pentru întîia oară, după atîta vreme, vorbești ca un om căruia îi pasă într-adevăr de ceva; pentru întîia oară te-a răpit iarăși valul de vorbe; te-ai arătat a fi un om în stare să înfăptuiască și să laude din toată inima ce face.

Lenardo luă cuvîntul și lămuri perfect mica neînțelegere:

— Păream absent, dar numai din pricină că eram mai mult decît prezent. Îmi adusesem aminte de un mare muzeu de acest

fel, pe care-l văzusem în călătora mea și care mă interesase atît de mult încît custodele care, pentru a scăpa de mine, începuse să-mi turuie obișnuitele-i snoave învățate pe de rost, a ajuns foarte curînd să-și părăsească rolul și mi-a dat asupra tuturor exponatelor explicațiile cele mai savante, ceea ce nu era greu, căci era chiar autorul lor.

Ce minunat contrast să văd în fața mea, vara, în săli răcoroase, pe cînd afară te înăbușeai de căldură, acele obiecte, de care abia îndrăznești să te apropii chiar și în toiul iernii. Acolo puteai să-ți satisfaci în voie curiozitatea științifică. Custodele mi-a arătat, cu metodă și mult calm, minunile organismului omenesc, fericit că mă poate convinge că acea colecție era suficientă pentru a începe studiile chirurgicale și pentru a păstra amintirea celor învățate, ceea ce nu împiedică pe nimeni în răstimp să se adreseze naturii și, atunci cînd i se oferă prilejul, să studieze o parte sau alta a trupului omenesc. El m-a rugat să-i dau recomandații, căci pînă atunci nu lucrase decît o singură colecție pentru un muzeu foarte important din străinătate. Universitățile se opuneau cu încăpățînare, pentru că maeștrii se pricepeau să formeze prosectori, dar nu și proplasticieni.

Pînă atunci, crezusem că omul acela iscusit era singurul pe lume; acum însă auzim că și altcineva se ocupă de aceleași lucrări. Și cine știe dacă nu se va mai ivi și un al treilea sau al patrulea? Cît ne privește pe noi, vom da acestei inițiative o mînă de ajutor. Recomandările trebuie să vină dinafară și, în noua noastră situație, această acțiune folositoare va fi neapărat sprijinită.

Capitolul al patrulea

A doua zi dimineață, Friedrich intră la Wilhelm în odaie cu un caiet în mînă, pe care i-l întinse, spunîndu-i:

— Ieri seară ai făcut o relatare atît de amănunțită despre toate virtuțile tale, că n-a mai fost loc să vorbesc despre mine și meritele mele cu care și eu pot să mă laud și care îmi conferă titlul de membru util al acestei caravane. Uită-te în acest caiet și vei vedea o mostră a priceperii mele.

Wilhelm parcurse filele în fugă și găsi relatarea făcută cu o zi înainte asupra studiilor sale anatomice, scrisă citeț, deși la repezeală, și aproape cuvînt cu cuvînt, așa cum o rostise. Își manifestă uimirea.

— Cunoşti, răspunse Friedrich, legea fundamentală a asociaţiei noastre; cine vrea să facă parte din ea, trebuie să stăpînească perfect o specialitate. Mi-am bătut multă vreme capul să aflu de ce-aş fi bun şi nu găseam nimic, deşi aş fi putut să-mi dau seama că nimeni nu mă întrecea în privinţa memoriei şi nimeni nu scria mai iute, mai lesnicios şi mai citeţ. Ţi-aduci desigur aminte de acest talent al meu de pe vremea carierei noastre teatrale, cînd iroseam praful de puşcă pe vrăbii, cum se spune, fără să ne gîndim că un glonte tras mai cu socoteală putea să ne aducă în bucătărie un iepure. De cîte ori n-am fost sufleur fără să am textul în faţă! De cîte ori n-am transcris rolurile din memorie numai în cîteva ceasuri! Asta vă convenea atunci, socoteaţi că era un lucru firesc; aşa credeam şi eu şi nici nu-mi trecea prin minte cît de bine mi-ar putea prinde vreodată. Abatele a făcut cel dintîi descoperirea; a socotit că asta ar aduce apă la moara lui; m-a pus la muncă, şi mie îmi făcea plăcere să îndeplinesc o treabă uşoară care mulţumea pe un om atît de serios; acum, la nevoie, pot înlocui o cancelarie întreagă; în afară de asta am introdus la noi un fel de maşină bipedă de calculat; nici un prinţ, cu oricîţi funcţionari, nu-i atît de bine servit ca şefii noştri.

Convorbirea însufleţită despre asemenea activităţi a amintit prietenilor noştri şi de alţi membri ai asociaţiei.

— Ţi-ar veni oare să crezi, întrebă Friedrich, că fiinţa în aparenţă cea mai inutilă din lume, Philine a mea, e pe cale să devină veriga cea mai folositoare din marele nostru lanţ? Dă-i o bucată de stofă, adă-i o femeie sau un bărbat în faţa ochilor; fără să ia măsuri, taie din bucata întreagă şi se pricepe aşa de bine să întrebuinţeze toate bucăţelele şi resturile că realizează şi o mare economie; şi toate astea fără nici un tipar. Are un ochi sigur care-i spune tot: numai se uită la tine şi croieşte; după asta poţi să pleci şi să te duci unde pofteşti, că ea croieşte înainte şi-ţi scoate un costum de crezi că-i turnat pe tine. Totuşi treaba n-ar fi cu putinţă dacă n-ar fi atras şi o cusătoreasă, pe Lydia lui Montan, care s-a cuminţit şi va rămîne şi de aici înainte cuminte. Coase mai bine decît oricine, face împunsătură după împunsătură, parcă înşiră mărgele, parcă brodează. Iată ce se poate scoate din oameni; numai că ne acoperă ca o manta peticită de calic atîtea lucruri inutile: obişnuinţă, inerţie, slăbiciune şi capricii. De aceea nu putem descoperi ce a vrut natura cu noi, şi nu folosim însuşirile cele mai de preţ pe care ea le-a sădit în noi.

Felurite consideraţii generale, pe care prietenii le-au făcut asupra avantajelor oferite de o asemenea asociere fericită, au arătat cît de frumoase sînt perspectivele ce se deschideau înaintea lor.

Cînd a intrat la ei Lenardo, Wilhelm l-a îndemnat să le povestească şi el, cu încredere prietenească, despre viaţa pe care a dus-o pînă atunci şi despre felul în care a lucrat spre folosul său şi al altora.

— Ţi-aduci desigur aminte, dragă prietene, răspunse Lenardo, în ce stare de exaltare mă aflam cînd ne-am cunoscut; eram prins în mrejele unui dor ciudat, pradă a unui îndemn căruia nu mă puteam împotrivi; atunci nu puteam vorbi de altceva decît de clipa pe care o trăiam, de suferinţa ce-mi fusese hărăzită şi pe care mă pricepeam atît de bine s-o fac eu însumi şi mai cumplită. Nu ţi-am putut împărtăşi atunci istoria tinereţii mele, aşa cum o vei auzi acum, pentru a vă arăta drumul ce m-a adus aici.

Printre primele însuşiri pe care împrejurările le-au dezvoltat treptat în mine, s-a arătat o anumită înclinare spre tehnică, hrănită de nerăbdarea ce o simţi la ţară cînd, cu prilejul construcţiilor mari, dar mai cu seamă a micilor schimbări, reparaţii sau fantezii, vezi că trebuie să te lipseşti cînd de un lucrător, cînd de altul; preferi să te apuci singur de treabă, neîndemînatic şi ca un cîrpaci, decît să întîrzii aşteptînd un meşter priceput. Din fericire, în ţinutul nostru umbla din loc în loc un meşter bun la toate, care-mi da ajutor, preferîndu-mă înaintea oricărui vecin, căci cu mine ieşea mai bine la socoteală. Îmi instalase un strung de care se slujea de fiecare dată mai mult în folosul lui decît spre învăţătura mea. Mi-am mai procurat unelte de tîmplărie, şi înclinarea mea pentru astfel de îndeletniciri a crescut şi s-a intensificat cu atît mai mult cu cît pe atunci era foarte răspîndită părerea că nimeni nu trebuie să se arunce în vîrtejul vieţii dacă nu ştie, la nevoie, să-şi cîştige pîinea cu ajutorul unui meşteşug. Rîvna mai era susţinută şi de principiile celor care m-au educat. Nu-mi aduc aminte să mă fi jucat vreodată; toate ceasurile libere le foloseam lucrînd sau construind ceva. Mă pot chiar lăuda că eram încă un copil cînd, datorită îndemnurilor mele, un fierar îndemînatic s-a ridicat pînă la lăcătuş, şlefuitor de pile şi ceasornicar.

Pentru a executa toate acestea, era nevoie, fireşte, să ne procurăm întîi unelte şi am căzut în boala acelor tehnicieni care, confundînd mijlocul cu scopul, îşi pierd timpul cu pregătirile şi instalaţiile, în loc să se ţină serios de lucrarea propriu-zisă. Dar activitatea în care am putut realiza rezultate practice a fost înfrumuseţarea parcurilor, de care nu se mai poate lipsi nici un proprietar; tot felul de colibe din muşchi şi scoarţă de copac, ori poduri şi bănci din ramuri sînt o dovadă a zelului cu care ne-am apucat să reproducem, în mijlocul lumii civilizate, arhitectura primitivă, cu toate aspectele ei fruste.

Pe măsură ce treceau anii, acest impuls m-a făcut să mă ocup serios de tot ce e folositor lumii, ba chiar absolut necesar în starea ei actuală; aceasta a dat lungilor mele călătorii un interes deosebit.

Totuşi, cum omul înclină să continue pe drumul pe care a pornit de la început, maşinile îmi plăceau mai puţin decît munca manuală directă în care folosim puterea fizică simultan cu sensibilitatea; de aceea preferam să mă opresc în acele regiuni restrînse, în care se practica cîte un meşteşug tradiţional. Asemenea specializări conferă fiecărei populaţii o fizionomie aparte; fiecare familie a unui grup format din mai multe familii are un caracter bine definit; ai sentimentul clar că faci parte dintr-un întreg organic.

Cu acest prilej, luasem obiceiul să-mi notez toate, înzestrîndu-mi însemnările cu desene; îmi petreceam astfel timpul în mod mulţumitor şi plăcut, şi totodată cu anumite perspective în ce priveşte utilizarea viitoare a acelor însemnări.

Această înclinare, acest dar natural pe care mi l-am cultivat, îl folosesc acum în misiunea importantă ce mi-a fost încredinţată de asociaţia noastră şi anume, de a studia situaţia locuitorilor de la munte şi de a-i atrage în cercul nostru pe cei dornici de drumeţie şi care ne pot fi utili. Şi acum, în seara asta frumoasă, cînd pe mine mă cheamă numeroase treburi, n-aţi vrea să vă petreceţi timpul citind o parte din jurnalul meu? Nu spun că e agreabil de citit, dar cred totuşi că-i interesant şi chiar instructiv. E drept că ne place să ne oglindim mereu în tot ceea ce facem.

Capitolul al cincilea

Jurnalul lui Lenardo

Luni, 15 septembrie

După ce-am urcat cu destulă trudă muntele pînă la jumătate, am poposit noaptea tîrziu la un han bunicel; spre marele meu necaz, înainte de revărsatul zorilor, m-a trezit dintr-un somn întremător un zgomot prelung de clopote şi zurgălăi. Treceau cai de povară în şirag nesfîrşit, fără să-mi lase timp să mă îmbrac şi să le-o iau înainte. Pornind la drum, am aflat îndată cît poate fi de neplăcută şi supărătoare o astfel de tovărăşie. Clinchetul monoton al clopoţeilor îţi asurzeşte urechile; povara (nişte saci mari cu bumbac) se bălăbăneşte greoi de-o parte şi de alta pe spinarea animalelor şi adesea se hîrşcîie de stînci; iar atunci cînd dobitoacele

caută să se ferească trăgînd spre cealaltă latură a drumului, povara plutește deasupra prăpastiei, spre spaima și amețeala celui care privește. Dar cel mai rău e faptul că și într-un caz și în celălalt e cu neputință să-ți faci loc pentru a o lua înainte.

În sfîrșit, am ajuns lîngă o stîncă ieșită mai în cărare. Sfîntu' Chirstoph, care-mi purta voinicește bagajele, a dat bineţe unui bărbat ce stătea acolo nemișcat, părînd că trece în revistă convoiul. Era într-adevăr conducătorul convoiului; o mare parte dintre vitele de povară erau ale lui, pe celelalte le închiriase împreună cu cei ce le mînau; în afară de asta, îi aparținea și o mică parte din marfă. Ocupația lui de căpetenie însă era să asigure transportul mărfurilor unor negustori mari. Stînd de vorbă cu dînsul, am aflat că bumbacul acela venea din Macedonia și Cipru prin Triest și că de la poalele munților era dus de cai și catîri pe aceste înălțimi și încă mai departe, pînă dincolo de munte, unde prin văi și văgăuni, nenumărați torcători și țesători pregăteau o marfă mult căutată în străinătate. Pentru a fi transportată mai ușor, marfa era împărțită în baloturi de cîte o sută cincizeci de livre și de cîte trei sute de livre, acestea din urmă reprezentînd încărcătura maximă a unui animal. Omul laudă calitatea bumbacului sosit pe această cale, comparîndu-l cu cel din Indiile de Est și de Vest, mai ales cu cel din Cayenne, cel mai cunoscut: părea că se pricepe bine în meserie și, deoarece nici eu nu eram străin de ea, convorbirea noastră a fost interesantă și folositoare. În răstimp, convoiul trecuse în întregime și mă uitam cu neplăcere la șirul nesfîrșit de dobitoace împovărate, șerpuind pe culmi, în urma căruia trebuia să pășesc agale și să mă coc printre stînci, sub soarele dogoritor ce se înălța tot mai sus. Pe cînd mă plîngeam de asta călăuzei mele, apăru un om scund și vesel, purtînd într-un coș de nuiele destul de mare o povară ce nu părea prea grea. Ne-am salutat unii pe alții și, după strîngerea zdravănă de mînă, se putea vedea că sfîntu' Christoph și noul drumeț se cunoșteau foarte bine. Iată ce-am aflat îndată despre ei: în ținuturile de munte mai depărtate, de unde lucrătorilor izolați le vine greu să se ducă la tîrg, umblă un fel de negustor intermediar, sau colector, numit *Strînge-ață*. Acesta străbate văile și văgăunile, umblă din casă în casă, aduce torcătorilor bumbac în cantități mici, ia în schimb sau cumpără fire de orice calitate și le vinde cu un mic cîștig fabricanților stabiliți la poalele muntelui.

Cînd am ajuns să pomenesc iar de neplăcerea de a mă tîrî după catîri, omul îmi propuse să trecem într-o vale laterală, care se despărțea tocmai acolo de valea mare, ca să ducă apele într-o altă regiune. Ne-am hotărît repede, și după ce-am urcat, cu oarecare

trudă, o creastă abruptă, am avut în fața noastră celălalt versant, care, la prima vedere, nu mi-a plăcut deloc. Piatra era de altă natură, cu aspect de șist; nici un fel de vegetație nu dădea viață stîncilor și grohotișurilor și ne vedeam amenințați să tăiem un coborîș foarte prăpăstios. Din multe părți gîlgîiau izvoare; am trecut și pe lîngă un lac mic, înconjurat de stînci ascuțite. În sfîrșit, am dat de brazi, larice și mesteceni, întîi ici-colo cîte unul, apoi pîlcuri întregi, printre care se iveau locuințe țărănești foarte sărăcăcioase, ridicate chiar de locuitorii lor din trunchiuri de lemn cioplite și încheiate între ele; șindrila groasă și înnegrită a acoperișurilor era proptită cu pietre, ca să n-o zboare vîntul. Dar, cu toată înfățișarea aceasta tristă pe dinafară, înăuntru, deși cam strîmt, nu era deloc neplăcut; era cald, uscat și foarte curat, atmosferă care se potrivea de minune cu înfățișarea voioasă a locuitorilor în mijlocul cărora te simțeai îndată ca la tine acasă.

Se părea că negustorul era așteptat; venirea lui fusese chiar pîndită de la obloanele căsuțelor, pentru că obișnuia, pe cît îi era cu putință, să sosească în aceeași zi a săptămînii. A cumpărat fire de tors și a împărțit bumbac; apoi ne-am coborît repede spre un grup de colibe din apropiere, așezate una lîngă alta. De cum am fost văzuți, locuitorii au alergat cu toții în întîmpinarea noastră; copiii s-au îngrămădit și ei în jurul nostru, bucurîndu-se grozav cînd au primit cîte o pîinișoară ori un covrig. Încîntarea era mare și a crescut și mai mult atunci cînd Sfîntu' Christoph a scos și el din sac asemenea bunătăți, avînd, la rîndul lui, bucuria de a primi mulțumirile copiilor, cu atît mai plăcute pentru el cu cît, ca și tovarășul lui, știa foarte bine cum să se poarte cu cei mici.

În schimb, bătrînii aveau o mulțime de întrebări de pus; fiecare voia să afle vești despre război, care, din fericire, se purta departe, dar și de-ar fi ajuns mai aproape, tot n-ar fi fost primejdios pentru acele locuri. Totuși, se bucurară auzind că e pace, deși erau îngrijorați de altă primejdie ce-i amenința; căci era de netăgăduit că în țară mașinile se înmulțeau necontenit, amenințînd să lase atîtea mîini harnice fără muncă. Se mai găsiră, totuși, temeiuri destule pentru a-i îmbărbăta pe acești oameni, dîndu-le noi speranțe.

Totodată, noului venit i s-au cerut fel de fel de sfaturi, căci nu le era numai prieeten, ci și medic de casă, purtînd cu el totdeauna picături de leac, săruri și alifii.

Intrînd în diferite case, am avut prilejul să-mi satisfac vechea mea pasiune și să cercetez îndeaproape tehnica torsului. M-am uitat atent la copiii care scărmănau harnic și cu multă grijă ghemotoacele de bumbac, curățindu-le de semințe, rămășițe de coji și alte impurități; asta se numește *alesul*. Am întrebat dacă alesul

e lăsat numai în grija copiilor și am aflat că, în serile de iarnă, se așază la lucru și bărbații casei.

Apoi, firește, mi-au atras atenția robustele torcătoare; iată cum se pregătește materialul: bumbacul, ales și curățat, este întins pe carde, desfăcut și dărăcit, operație prin care se scoate praful și se dă firelor aceeași direcție; apoi bumbacul e tras din darac și făcut fuioare pentru roțile de tors.

Mi s-a arătat deosebirea dintre firul tors la stînga și cel tors la dreapta; cel dintîi e mai fin și se obține trecînd coada ce învîrte fusul în jurul turtelei, așa cum se vede clar din desenul de alături. (Pe care, cu părere de rău, nu-l putem reproduce aici, cum nu putem reproduce nici celelalte desene.)

Torcătoarele stau în fața roții pe cîte un scăunel scund; unele țin pe loc roata cu picioarele încrucișate, altele o țin numai cu piciorul drept, trăgînd stîngul înapoi. Cu mîna dreaptă, torcătoarea învîrte roata, întinzînd brațul cît mai departe și mai sus, prilej pentru mișcări frumoase ce scot în evidență, prin aplecarea grațioasă a corpului, o talie zveltă și rotunjimea unui braț plinuț. Poziția torcătoarelor care țin roata numai cu piciorul drept e și mai picturală, așa că frumoasele noastre doamne n-ar trebui să se teamă că ar pierde ceva din farmec și grație adevărată dacă ar vrea cîndva să schimbe chitara cu roata de tors.

În acea atmosferă mă copleșeau simțiri și senzații cu totul noi; sfîrîitul roților are un fel de elocvență; fetele cîntă psalmi și uneori, mai rar, și alte cîntece. Scatiii și sticleții din cuștile atîrnate pe perete ciripesc și ei laolaltă; cu greu s-ar putea să găsești o priveliște unde să domnească atîta activitate însuflețită ca în camera unde lucrează mai multe torcătoare.

Mult mai prețuit decît firul tors la roată, așa cum l-am descris este firul tors la cornet, pentru care se întrebuințează bumbacul cel mai bun, cu fire mai lungi. După ce a fost *ales* bine, în loc să fie dat la darac, bumbacul e pieptănat pe piepteni făcuți din șiruri de țepi lungi de oțel; după aceea, fîșiile cu firele cele mai lungi și mai fine se iau cu un cuțit tocit (termenul meșteșugăresc e tăietor), se păturesc și se așază într-un soi de cornet, firul este tras cu mîna și tors cu fusul, de aceea i se spune fir de cornet.

Acest fel de a lucra e adoptat numai de ființe blînde și liniștite; torcătoarea la cornet are o înfățișare mai calmă, mai delicată decît cea de la roată; torsul la roată se potrivește făpturilor zvelte și voinice. Aveam în față asemenea caractere diferite lucrînd diferit, în *aceeași* încăpere, și pînă la urmă nu mai știam bine la ce să mă uit, la lucru sau la lucrătoare?

Trebuie însă să recunosc că muntencele, însuflețite de prezența unor oaspeți atît de rari, se arătau foarte prietenoase și îndatoritoare. Se bucurau mai ales că întrebam despre toate atît de amănunțit și că le ascultam explicațiile cu atenție, desenînd uneltele și mașinile lor simple și schițînd în treacăt, cu delicatețe, o mînă, un braț, o siluetă elegantă, așa cum se poate vedea în desenele alăturate. Seara, fiecare și-a arătat lucrul făcut; apoi au așezat fusele pline în lădițe speciale și au pus cu grijă la păstrare întreaga muncă a zilei. Familiaritatea dintre noi crescuse, dar activitatea își urma cursul; acum venise la rînd depănatul și mi s-a arătat, cu și mai multă voie bună, mașinile și întrebuințarea lor, iar eu mi-am notat, cu grijă, toate.

Depănătoarea are o roată și un indicator; la fiecare învîrtitură se ridică un arc, care cade după ce roata a făcut o sută de învîrtituri. La o mie de ture e gata un scul și după greutatea lui e apreciată finețea firului.

Firul tors la dreapta dă 25 pînă la 30 de sculuri la un pfund, iar cel tors la stînga, dă 60 pînă la 80 și uneori chiar 90 de sculuri. Circumferința depănătoarei e aproximativ de un cot și trei sferturi, sau ceva mai mult. Torcătoarea cea zveltă și harnică susținea că ea toarce zilnic la roată 4 sau chiar 5 sculuri, ceea ce înseamnă 5 000 de ture ale depănătoarei, deci 8 000 pînă la 9 000 coți de fir; era gata să pună rămășag și să ne dovedească, dacă am fi vrut să mai rămînem acolo o zi.

La asta, torcătoarea cea liniștită și modestă, care torcea din cornet, n-a vrut să se lase mai prejos, ne-a încredințat că ea poate scoate dintr-un pfund 120 de sculuri, într-un timp potrivit. (Torsul din cornet merge mai încet decît cel la roată, dar e și mai bine plătit, poate că la roată se toarce de două ori mai mult.) Ea tocmai își împlinise numărul turelor la depănătoare și mi-a arătat cum se răsucește firul de cîteva ori în jurul sculului și cum se înnoadă, apoi a luat sculul, l-a răsucit trăgînd un capăt prin celălalt și mi-a arătat astfel, cu o mîndrie naivă, cum arată munca încheiată a unei torcătoare îndemînatice.

Cum nu mai era nimic de văzut și de notat în această materie, mama fetelor s-a ridicat de la locul ei spunînd că, deoarece tînărul domn dorește să vadă toate, ea îi va arăta și țesutul uscat. Apoi, așezîndu-se la război, mi-a explicat cu aceeași răbdare și bunăvoie, că la ei acesta era singurul fel de a țese, potrivit numai pentru stamba grosolană, la care bătătura se pune neumezită și nu se bate prea tare; apoi mi-a arătat și cîteva bucăți țesute astfel;

această țesătură e totdeauna netedă, fără dungi, pătrățele sau vreun alt desen, și nu-i mai lată de un cot și-un sfert.

Luna strălucea clar pe cer și colectorul de fire stărui să mergem mai departe, căci trebuia să respecte zilele și orele, dacă voia să ajungă pretutindeni la timp; potecile erau bune și se vedeau limpede, mai ales cu asemenea făclie de noapte. Noi, din partea noastră, am înveselit despărțirea oferind panglici și băsmăluțe de mătase din pachetul destul de mărișor pe care-l căra sfîntu' Christoph; am predat stăpînei casei darurile, ca să le împartă ea celor din familie.

Marți, 16, dimineața

Drumul, pe o noapte nemaipomenit de luminoasă, a fost ușor și plin de farmec. Am ajuns la un cătun ceva mai măricel, care s-ar fi putut numi chiar sat; la oarecare depărtare, pe o colină, se afla o capelă; locul începea să pară mai populat, mai civilizat. Am trecut pe lîngă îngrădituri care arătau că acolo, deși nu se aflau grădini, se apărau totuși fînațurile cu grijă.

Ne-am oprit într-un loc unde, pe lîngă tors, oamenii se ocupau mai serios cu țesutul.

Călătoria din ajun, care se prelungise pînă noaptea tîrziu, istovise cu totul puterile noastre tinere și robuste; colectorul s-a urcat îndată într-un pod cu fîn și tocmai aveam de gînd să-l urmez, cînd sfîntu' Christoph îmi dădu în grijă coșul lui și ieși pe ușă afară. Știam bunele lui intenții și l-am lăsat în pace.

A doua zi dimineață însă, s-a strîns toată familia și le-a interzis cu strășnicie copiilor să iasă pe ușă, căci un urs sau vreo altă dihanie înspăimîntătoare se afla probabil prin împrejurimi; noaptea se auziseră dinspre capelă gemete și mîrîieli de se cutremurau stîncile și casele din jur. Am fost sfătuiți ca în drumul nostru lung din ziua aceea să fim cu multă băgare de seamă. Am căutat să-i liniștim pe oamenii aceia de treabă pe cît ne-a fost cu putință, lucru ce s-a dovedit a fi destul de greu în pustietatea de acolo.

Colectorul de fire îmi spuse că se va grăbi să-și termine treburile și că va veni îndată după aceea să ne ia, căci ne aștepta un drum lung și greu; nu mai aveam de coborît în văi, ca pînă acum, ci urma să ne cățărăm pe o creastă de munte ce se înălța în fața noastră ca o barieră. M-am hotărît să folosesc cît mai bine timpul și să mă las inițiat de către gazdele mele în tainele țesutului.

Amîndoi erau bătrîni, binecuvîntați la o vîrstă înaintată cu doi sau trei copii; sentimentele lor religioase și ideile superstițioase ce-i stăpîneau se vădeau în tot ce-i înconjura, în faptele și vorbele

lor. Ajunsesem tocmai la începutul lucrului, la trecerea de la tors la țesut, și cum nu găseam nici o altă distracție, i-am pus să-mi dicteze operația întocmai așa cum se desfășura în fața mea.

Prima lucrare, încleiatul firului, se făcuse în ajun. Firul se fierbea într-un amestec subțire de amidon și clei de tîmplărie, datorită căruia devenea mai țeapăn. Dimineața, firele erau uscate și gata să fie depănate, adică înfășurate pe țevi cu ajutorul vîrtelniței. Această muncă ușoară o îndeplinea moșul șezînd lîngă sobă; un nepoțel stătea în picioare lîngă dînsul și părea doritor să învîrtă și el roata. În vremea asta, tatăl, care se pregătea să urzească, așeza țevile pe un cadru împărțit prin niște bețe transversale, astfel că acestea se mișcau liber în jurul unor sîrme tari așezate perpendicular, lăsînd firul să circule. Pe unele țevi firul e mai gros, pe altele mai subțire, toate fiind așezate într-o ordine anumită, după cum cere modelul, sau mai degrabă dungile țesăturii. Un instrument, un fel de *scîndurică*, are de ambele părți niște găuri prin care se trag firele; țesătorul îl ține în mîna lui dreaptă, în timp ce cu stînga prinde firele laolaltă și le așază cu o mișcare de du-te-vino pe cadru. Cînd dai o dată de sus în jos și apoi de jos în sus, înseamnă o bătaie; numărul bătăilor depinde de grosimea și lățimea țesăturii. Lungimea e sau de 64 de coți sau numai de 32. La începutul fiecărei bătăi se așază cu degetele mîinii stîngi unul sau două fire sus și tot atîtea jos; asta se cheamă *firuță;* firele încrucișate sînt așezate pe două cuie în partea de sus a cadrului, pentru ca țesătorul să poată menține totdeauna firele în aceeași ordine. Cînd urzitul s-a isprăvit, se leagă jos firele încrucișate și fiecare bătaie se execută cu multă grijă, ca să nu se încurce ițele, apoi se fac la ultima bătaie *semne* cu o soluție de sulfat de cupru, pentru ca țesătorul să predea aceeași cantitate. În sfîrșit, se scoate totul și se strînge în formă de școl mare, care se numește *urzeală.*

Miercuri, 17

Am pornit la drum cu mult înaintea zorilor și ne-am bucurat de o lună minunată, care mai zăbovea pe cer. Zorii ce mijeau, apoi soarele ce se înălța ne-au dezvăluit un ținut mai populat și mai bine cultivat. Acolo sus, ca să trecem pîraiele, nu găsisem ca să pășim decît bolovani sau, cîteodată, vreo punte îngustă avînd numai într-o parte o bară de sprijin; aici se aflau poduri de piatră, peste ape din ce în ce mai late. Încetul cu încetul frumusețea ordonată se îmbina tot mai mult cu sălbăticia, umplînd de bucurie sufletele drumeților.

Din cealaltă parte a muntelui, din altă vale, se apropie de noi un bărbat zvelt, cu plete negre și cîrlionțate, care strigă de departe,

ca unul ce are ochi buni și glas puternic: „Ziua bună, cumetre Strînge-ață!" Acesta îl așteptă să se mai apropie, apoi strigă și el cu mirare: „Mulțumim dumitale, cumetre Drege-toate! De unde vii? Ce întîlnire neașteptată!" Pășind spre noi, omul îi răspunse: „De două luni tot bat munții dimprejur ca să le dreg oamenilor uneltele, să le tocmesc războaiele, ca să mai poată lucra iarăși o bucată de vreme". Atunci colectorul se întoarse spre mine: „Deoarece, dumneata, domnișorule, vădești atîta dragoste și plăcere față de munca noastră și te interesezi atîta de ea, omul ăsta pică tocmai la timp, așa cum ți-am dorit cu zilele astea, în sinea mea. Te va lămuri mai bine decît fetele, cu toată bunăvoința lor; e mare meșter în meseria lui și se pricepe la toate cîte țin de torcătorie, țesătorie și celelalte asemănătoare, explicînd, întocmind, întreținînd și dregînd orice lucru de care e nevoie ori îl dorește cineva".

Am stat de vorbă cu el și am găsit că-i un om foarte isteț, chiar instruit într-un anume sens, cunoscîndu-i meseria perfect, așa că am repetat cu dînsul ceea ce învățasem pînă atunci, rugîndu-l să-mi limpezească unele îndoieli; i-am spus ce aflasem în ajun în legătură cu principiile țesutului. Atunci el a exclamat cu bucurie: „Văd că am ajuns tocmai la timp ca să dau unui domn atît de respectabil și de cumsecade toate lămuririle despre cea mai veche și mai nobilă artă care, de fapt, l-a făcut pe om să se deosebească de dobitoace. Astăzi vom ajunge la niște oameni de treabă și pricepuți și uite, să nu-mi mai spui meșter Drege-toate dacă n-ai să pricepi îndată meșteșugul ăsta tot așa de bine ca și mine."

I-am mulțumit din toată inima și am urmat să vorbim despre tot felul de lucruri; după cîteva popasuri și după ce am gustat ceva, am ajuns la un grup de case, așezate, ce-i drept, și ele, care mai sus, care mai jos, însă cu mult mai bine construite. Omul nostru ne-a îndreptat la cea mai arătoasă dintre acestea. A intrat întîi colectorul de fire cu sfîntu' Christoph și cu mine, așa cum ne înțelesesem și abia pe urmă, după primele saluturi și cîteva glume, a urmat și meșterul stîrnind, vădit, mare bucurie tuturor. Tatăl, mama, fetele și copiii s-au adunat în jurul lui; o fată frumoasă, care stătea la război, rămase în aer cu suveica pe care tocmai voia s-o treacă prin urzeală; se opri din lucru, se ridică și ea, încet și sfioasă, și veni să-i întindă mîna. Cei doi, cumătrul Strînge-ață și meșterul Drege-toate, își reluară, glumind și istorisind, vechiul lor drept de prieteni ai casei; după ce au petrecut așa o bucată de vreme, vrednicul meșter s-a întors spre mine spunîndu-mi: „Dragă domnule, cu toată bucuria pricinuită de revederea prietenilor noștri, nu se cade să vă dăm uitării. Cu ei mai pot flecări zile întregi, dar dumneavoastră trebuie să plecați mîine; de aceea eu zic să vă arătăm tainele meșteșugului

nostru. Scrobitul și răsucitul le cunoașteți, să vă arătăm și restul; fetele au să fie bune să m-ajute. Văd că la războiul ăsta tocmai se înfășura urzeala." De treaba asta se apucase fata mai mică, de care ne-am apropiat. Cea mare se așeză din nou la războiul ei și-și reluă tăcută și zîmbitoare lucrul, în ritm vioi.

M-am uitat cu băgare de seamă la *înfășurare*. Aceasta se face trecînd rînd pe rînd firele urzelii, în ordine, printre dinții unui *pieptene* mare, de lățimea sulului, pe care trebuie să se înfășoare; sulul e prevăzut cu o crestătură pe care se sprijină un bețișor rotund, trecut prin capătul urzelii. Un băiețel sau o fetiță stă sub război și ține urzeala bine întinsă, în timp ce țesătoarea învîrte repede sulul cu ajutorul unei pîrghii, băgînd mereu de seamă ca toate firele să vină în ordine. Cînd înfășurarea s-a terminat se trec prin *risp vergelele*, adică printr-un bețișor rotund și alte două plate, ca să se țină tare; apoi începe legatul.

De la țesutul dinainte mai rămăsese pe cel de-al doilea sul cam un sfert de cot de pînză, cu fire lungi cam de trei sferturi de cot. De ele, țesătoarea a legat cu grijă, unul după altul, firele noii urzeli și, cînd a isprăvit, le-a tras pe toate deodată, așa fel ca firele noi să ajungă pînă la sulul gol din față. Se înnoadă firele rupte, băteala e depănată pe țevi mici ca să intre în suveică și se trece la ultima pregătire înainte de țesut, anume netezitul.

Pe toată lungimea războiului, se umezește bine urzeala cu niște perii muiate mereu într-un clei subțire preparat din piele de mănuși; apoi se trag îndărăt vergelele care țineau urzeala, așezînd cu grijă toate firele la locul lor, și se face vînt deasupra cu o pană de gîscă legată de-un băț, pînă ce se usucă; acum se poate începe țesutul și merge înainte pînă ce e nevoie iarăși de netezit.

Netezitul și vînturatul e lăsat de obicei pe seama copiilor atrași de meseria țesutului; dar în seri de iarnă, dacă n-au altă treabă, vreun frate sau vreun drăguț al țesătoarei îi face acest serviciu, sau măcar îi deapănă băteala pe țevile mici pentru suveică.

Muselina fină e țesută pe umed; asta înseamnă că firul betelii e vîrît în apă cleioasă, depănat încă ud pe bobine și imediat lucrat; prin aceasta țesătura iese mai netedă și arată mai strălucitoare.

Joi, 18 septembrie

Găsesc că aceste mici ateliere de țesătorie au în ele ceva activ, plin de viață, intim și pașnic. Mai multe războaie erau în mișcare; alături sfîrîiau roțile de tors și vîrtelnițele, iar lîngă sobă bătrînii stăteau la taifas cu vecinii sau cunoscuții veniți în vizită. Din cînd în cînd se auzeau și cîntece, de cele mai multe ori psalmi pe patru

voci ai lui Ambrosius Lobwasser, mai rareori cîntece lumești; apoi mai răsuna și rîsul voios al vreunei fete, cînd vărul Jacob spunea cîte o glumă cu haz.

O țesătoare îndemînatică și, în același timp, harnică, poate să facă într-o săptămînă, dacă i se dă ajutor, o bucată de muselină obișnuită de 32 de coți; dar asta e rar și, dacă mai punem la socoteală și treburile casnice, asemenea muncă cere paisprezece zile. Frumusețea țesutului depinde de mersul regulat al războiului, de bătaia regulată a spatei, ca și de faptul dacă urzeala e umedă sau uscată. La acestea mai contribuie și *păsuirea* puternică, dar egală a urzelii; de aceea, femeia care țese stambă mai fină atîrnă un pietroi greu de cuiul sulului din față. Dacă țesătura e întinsă foarte tare în timpul lucrului, la 64 de coți ea sporește cam cu un cot și jumătate, iar la 32 de coți, cam cu trei sferturi de cot. Această diferență se plătește țesătoarei în plus sau îi rămîne ca să-și facă din ea basmale, șorțuri și altele.

În noaptea cu lună, care răspîndea o lumină clară și dulce cum numai la munte se poate vedea, toți ai casei împreună cu oaspeții stăteau în fața ușii vorbind cu însuflețire; numai Lenardo era cufundat în gînduri. Chiar în toiul activității, pe cînd se interesa de aspectele diferite ale acestui meșteșug, și-a reamintit de scrisoarea pe care Wilhelm i-o scrisese să-l liniștească. Cuvintele pe care le citise și le recitise, rîndurile pe care le privise de atîtea ori, îi apăruseră iar înaintea ochilor. Și așa cum o melodie îndrăgită răsună pe neașteptate în auz, tot astfel în adîncul sufletului său revenea acea comunicare delicată:

„O gospodărie întemeiată pe evlavie, însuflețită și întreținută cu sîrguință și ordine; nici prea mică, nici prea mare, cu îndatoriri care sînt pe măsura capacităților și a puterilor. În jurul ei se grupează meșteșugari, în accepția originară cea mai pură a cuvîntului; aici se vădește o activitate limitată, dar cu influență în depărtare, prevăzătoare, modestă, inocentă și harnică."

Dar acum amintirea mai mult îl ațîța decît îl liniștea pe Lenardo. Descrierea aceasta generală și laconică se potrivește cu tot ceea ce mă înconjură aici, își spunea el. Nu-i și aici pace, evlavie, activitate neîntreruptă? Nu văd însă limpede o influență la distanță. Poate că Nahodina însuflețește un cerc asemănător acestuia, dar unul mai larg, mai bun; poate că-i mulțumită, ca și oamenii aceștia de aici, poate că-i și mai mulțumită decît ei și privește în jur cu mai multă seninătate și siguranță.

Apoi atenția i-a fost atrasă de convorbirea celorlalți, devenită mai însuflețită și mai zgomotoasă; ascultînd despre ce era vorba, îi apăru clar în minte o idee care îl urmărea de mai multe ceasuri.

Nu s-ar putea oare ca omul acesta, care bate drumurile, reparînd cu îndemînare unelte şi războaie de ţesut, să devină cel mai folositor membru al asociaţiei noastre? Cumpănea în gînd toate calităţile pe care le remarcase la acest lucrător priceput. Îndreptă discuţia pe acest făgaş, întrebînd, oarecum în glumă, dar într-un fel cu atît mai firesc, dacă meşterul n-ar vrea să intre într-o asociaţie importantă şi să emigreze peste ocean.

Omul mărturisi pe acelaşi ton glumeţ că nici nu se gîndeşte, că-i merge bine aici şi aşteaptă să-i meargă şi mai bine, că-i născut în ţinutul acela şi s-a obişnuit cu el, că toată lumea îl cunoaşte şi pretutindeni e primit cu încredere. De altfel, în văile acelea nu bîntuie dorul de emigrare, oamenii nu se tem de nici un necaz, iar muntele, dacă te-a prins o dată, te ţine bine.

„Tocmai de aceea mă mir, spuse colectorul de fire, de zvonul că doamna Suzana se mărită cu asociatul ei, îşi vinde proprietăţile şi pleacă peste ocean cu bănuţi frumoşi." Întrebînd, Lenardo află că e vorba de o văduvă tînără, care făcea comerţ cu produsele de pe munte în condiţii foarte avantajoase, lucru de care se va putea convinge şi el singur a doua zi, căci după cum era hotărît, trebuia să ajungă la ea dis-de-dimineaţă. „Am auzit pomenindu-se de multe ori de doamna Suzana, zise Lenardo; se spune că dă viaţă văii acesteia şi face mult bine, dar pînă acum n-am avut prilej să întreb mai pe îndelete despre dînsa." „Să mergem mai bine la culcare, spuse colectorul de fire, ca să folosim din zori ziua de mîine care arată să fie senină".

Manuscrisul se termina aici şi cînd Wilhelm ceru urmarea, află că în momentul acela nu mai era în mîinile prietenilor lui. I s-a spus că fusese trimis Makariei care, cu înţelepciunea şi dragostea ei, trebuia să aplaneze unele încurcături ce erau menţionate acolo şi să rezolve nişte complicaţii grave. Prietenul nostru trebui să se resemneze şi să aştepte seara, cînd avea să se distreze cu discuţii vesele, în tovărăşie plăcută.

Capitolul al şaselea

Seara, pe cînd prietenii stăteau sub o boltă de viţă de unde priveliştea se întindea de jur-împrejur pînă departe, apăru în prag un personaj cu o statură impozantă; Wilhelm recunoscu imediat pe bărbierul din dimineaţa aceea. La înclinarea lui adîncă şi mută,

Lenardo răspunse: Ca totdeauna, vii la timp potrivit; cred că n-ai să refuzi să ne distrezi cu talentele dumitale. Apoi, întorcîndu-se spre Wilhelm, continuă: Am să-ți povestesc cîte ceva despre asociația noastră, în care mă pot lăuda că sînt Cel-ce-unește. Astfel, nimeni nu intră în cercul nostru decît dacă dovedește că are un talent cu care poate fi de folos sau procur o plăcere oricărei societăți. Omul acesta este un chirurg îndrăzneț care, în cazuri grele, cînd se cere hotărîre și forță fizică, stă cu vrednicie alături de maestrul său. Cît privește arta bărbieritului, poți să-i dai dumneata însuți un brevet. De aceea, pentru noi el e tot atît de necesar, pe cît de binevenit. Dar, deoarece profesiunea aceasta e întovărășită de obicei de o flecăreală nesfîrșită și obositoare, el și-a impus pentru propria-i educație o condiție; e știut că oricine vrea să trăiască printre noi trebuie să suporte o limitare într-un anumit domeniu, deși în celelalte i se dă cea mai deplină libertate. Deci, el și-a interzis să vorbească atît timp cît n-are de exprimat decît ceva obișnuit sau lipsit de importanță. De aici însă s-a dezvoltat în el un alt talent oratoric, care urmărește intenționat un efect estetic și pedagogic, vreau să spun darul de povestitor.

Viața lui e plină de peripeții ciudate, pe care altădată le risipea pălăvrăgind cînd era timpul mai nepotrivit; acum, însă, fiind obligat să tacă, el și le repetă în gînd și le pune în ordine. La aceasta se adaugă și imaginația, care împrumută viață și mișcare faptelor întîmplate. E meșter iscusit în a spune basme pline de adevăr și istorii fantastice, cu care ne prilejuiește ceasuri pline de încîntare, atunci cînd îi dezleg limba, cum fac acum. Totodată vreau să-l laud, că de cînd îl cunosc nu s-a repetat niciodată. Nădăjduiesc că și de data asta, de dragul și în cinstea scumpului nostru prieten, va fi la înălțime.

Chipul lui Manta-roșie se lumină de o voie bună plină de duh. Fără a mai zăbovi își începu povestirea.

Noua Melusină[42]

Preaonoraților domni, deoarece știu că nu vă plac discursurile preliminare și introducerile, vreau să vă asigur fără multe vorbe că de data aceasta nădăjduiesc s-o scot cu bine la capăt. Pînă acum am povestit destul de multe istorii adevărate spre marea și deplina mulțumire a tuturor; dar azi trebuie să spun că am de istorisit una care depășește cu mult pe cele de pînă acum și care, deși sînt ani de cînd mi s-a întîmplat, mă tulbură încă de cîte ori îmi amintesc

de ea, ba chiar mă face aproape să nădăjduiesc într-un alt deznodămînt. Cu greu s-ar putea găsi o poveste asemănătoare.

Înainte de toate trebuie să vă mărturisesc că nu mi-am întocmit totdeauna viața așa fel ca să fiu sigur de viitor, sau măcar de ziua de mîine. În tinerețe n-am știut de loc să mă chivernisesc și m-am aflat adesea în felurite încurcături. Într-o zi am hotărît să întreprind o călătorie, ce trebuia să-mi aducă un bun cîștig; dar îmi croisem un plan prea măreț, așa că după ce am pornit în caleașcă și am continuat cu diligența o bucată de vreme, pînă la urmă, m-am văzut silit să-mi sfîrșesc drumul mergînd pe jos.

Cum eram un băiat vesel, îmi făcusem obiceiul ca, de îndată ce ajungeam la un han, s-o caut pe hangiță sau pe bucătăreasă și să le cîștig bunăvoința cu lingușiri; în felul acesta, izbuteam de cele mai multe ori să cheltuiesc mai puțin.

Într-o seară, ajungînd la hanul poștei dintr-un mic orășel, tocmai mă pregăteam să-mi încerc norocul precum v-am spus; deodată se oprește drept în spatele meu o trăsură frumoasă cu două locuri, trasă de patru cai. Mă întorc și văd în ea o doamnă singură, fără cameristă, fără servitor. Mă reped îndată să-i deschid portiera și s-o întreb dacă pot să-i fiu de folos cu ceva. Cînd a coborît din trăsură, am văzut că avea o statură frumoasă, dar fața ei plăcută, dacă o priveai cu luare-aminte, arăta o urmă ușcară de tristețe. Am întrebat-o din nou dacă-i pot fi cumva de folos. „O, da! zise dînsa dacă ai vrea să iei cu grijă caseta asta din trăsură și s-o duci sus, dar te rog foarte mult s-o ții foarte drept și să n-o clatini sau s-o zgîlțîi cumva.“ Am luat caseta cu multă băgare de seamă; ea a închis portiera și, după ce am urcat amîndoi scările, a spus slugilor că voia să mîie peste noapte acolo.

Ne aflam singuri în cameră; doamna m-a rugat să așez caseta pe o masă rezemată de perete și, cînd am observat după unele mișcări că ar dori să rămînă singură, mi-am luat rămas bun, sărutîndu-i mîna respectuos, dar înfocat.

„Comandă, te rog, cina pentru noi doi“, îmi spuse ea atunci. Vă puteți ușor închipui cu cîtă plăcere i-am îndeplinit porunca; acum, în înfumurarea mea, abia de mă mai uitam peste umăr la hangiță și la slugi. Așteptam cu nerăbdare clipa ce trebuia să mă readucă în preajma ei. Cînd masa a fost servită, ne-am așezat unul în fața celuilalt; de multă vreme nu mai avusesem parte de o mîncare atît de bună și de o priveliște atît de încîntătoare; ba mi se părea că necunoscuta, cu fiecare clipă, se făcea tot mai frumoasă.

Conversaţia ei era plăcută, dar evita tot ce avea legătură cu simpatia sau dragostea. După masă am şovăit, căutînd tot felul de şiretlicuri, cu ajutorul cărora să mă apropii de ea, în zadar însă; mă ţinea la distanţă cu un fel de demnitate care-mi impunea şi, împotriva dorinţei mele, a trebuit să mă despart de dînsa destul de devreme.

După o noapte de nesomn şi visuri neliniştite, m-am sculat dis-de-dimineaţă şi m-am interesat dacă a dat ordin să fie înhămaţi caii; mi s-a răspuns că nu. M-am dus atunci în grădină şi, văzînd-o că stă îmbrăcată la fereastră, am zburat sus la ea. Cînd mi-a ieşit înainte, atît de frumoasă, mai frumoasă ca în ajun, s-a trezit deodată în mine dorinţa, şiretenia şi îndrăzneala; m-am repezit spre ea şi am cuprins-o în braţe strigînd: Fiinţă angelică, irezistibilă, iartă-mă, dar nu mă pot împotrivi! Ea s-a desprins din braţele mele cu o îndemînare de necrezut şi n-am putut s-o sărut măcar o dată pe obraz. „Stăpîneşte-ţi asemenea izbucniri de patimă subită, îmi spuse, dacă nu vrei să pierzi în chip uşuratic o fericire care-ţi stă foarte aproape, dar pe care n-o vei putea dobîndi decît după ce vei trece prin unele încercări".

„Cere-mi ce vrei, îngere!" am strigat, dar nu mă împinge la disperare. Ea replică zîmbind: „Dacă vrei să intri în slujba mea, atunci ascultă care sînt condiţiile. Am venit aici ca să-mi vizitez o prietenă la care am de gînd să rămîn cîteva zile; doresc însă ca în vremea aceasta trăsura mea şi caseta să fie duse mai departe. Vrei să iei asta asupra dumitale? Nu ai nimic de făcut decît să aşezi cu grijă caseta în trăsură şi tot aşa s-o scoţi cu grijă; în trăsură, să stai alături de ea şi să fii mereu cu băgare de seamă. Cînd ajungi la un han, s-o aşezi pe o masă, într-o cameră separată, în care nu trebuie să locuieşti, nici să dormi. Vei încuia de fiecare dată camera cu cheia asta, care încuie şi descuie orice broască şi are însuşirea că nimeni altul nu-i în stare să deschidă uşa ce-a fost încuiată cu ea".

Am privit-o cuprins de o simţire ciudată şi i-am făgăduit să fac orice, dacă puteam spera că o voi revedea curînd şi dacă voia să-mi pecetluiască această speranţă cu un sărut. Ea mi-a îndeplinit dorinţa şi din acea clipă i-am devenit rob. „Acum dă ordin să înhame", îmi zise ea. Am discutat despre drumul pe care trebuia să merg şi despre locurile unde trebuia să mă opresc şi s-o aştept. La sfîrşit, mi-a pus o pungă cu galbeni în mînă, iar eu mi-am pus buzele pe mîinile ei. Părea foarte mişcată la despărţire, cît despre mine nu mai ştiam nici ce fac, nici ce-ar trebui să fac.

După ce-am dat poruncile cuvenite în ce priveşte trăsura, m-am întors şi am găsit odaia închisă. Am încercat îndată cheia miracu-

loasă care şi-a trecut perfect proba. Uşa s-a deschis, dar înăuntru nu mai era nimeni; numai caseta se afla pe masă, acolo unde o aşezasem eu.

Trăsura a tras la scară; am coborît cu grijă caseta şi am pus-o lîngă mine. Hangiţa m-a întrebat: „Dar doamna unde-i?" Un copil i-a răspuns: „A plecat în oraş". Mi-am luat rămas bun şi am pornit în triumf, eu, care cu o seară înainte ajunsesem acolo cu ghetele prăfuite. Vă puteţi uşor închipui că n-aveam altă îndeletnicire decît să mă gîndesc în fel şi chip la această întîmplare, să-mi număr banii, să fac tot felul de presupuneri şi să mă uit din cînd în cînd la casetă. Am ţinut drumul drept înainte, am trecut de cîteva staţii de poştă, fără să cobor, şi nu m-am oprit decît cînd am ajuns într-un oraş mai important, pe care mi-l numise dînsa. I-am îndeplinit toate poruncile cu grijă; am aşezat într-o cameră deosebită caseta, cu cîteva lumînări neaprinse alături, tot după cum hotărîse stăpîna, şi am închis uşa cu cheia. Apoi m-am instalat în camera mea, avînd grijă să-mi fie şi mie bine.

Mi-am petrecut o bucată de vreme gîndindu-mă la frumoasa doamnă, însă curînd am început să mă plictisesc. Nu eram obişnuit să trăiesc fără tovărăşie; însă aşa ceva am găsit uşor şi după placul meu, pe la birturi şi în localuri publice. Dar cu acest prilej au început să se topească banii şi au dispărut chiar cu totul din pungă într-o seară cînd, imprudent, m-am lăsat tîrît la un joc pătimaş de cărţi. M-am întors în cameră scos din fire. Lipsit de bani, aşteptîndu-mă la o notă de plată foarte piperată, datorită înfăţişării mele de om bogat, neştiind dacă şi cînd se va arăta iar frumoasa mea, mă găseam în cea mai cumplită încurcătură. Oftam îndoit după dînsa, încredinţat că nu voi mai putea trăi fără ea şi fără banii ei.

După cina care nu-mi plăcuse de loc, pentru că de data asta fusesem silit să mănînc singur, am început să mă învîrtesc tulburat prin cameră, să vorbesc cu mine însumi, să-mi fac mustrări; mă trînteam la pămînt, îmi smulgeam părul, într-un cuvînt m-am purtat într-un fel cu totul nestăpînit. Deodată aud în camera încuiată de alături o mişcare uşoară şi, îndată după aceea, nişte bătăi în uşa zăvorîtă. Mă silesc să-mi vin în fire, iau iute cheia, dar canaturile se deschid de la sine şi la pîlpîirea celor două lumînări aprinse o văd pe frumoasa mea ieşindu-mi înainte. Mă arunc la picioarele ei, îi sărut veşmîntul, mîinile, ea mă ridică de jos, eu nu îndrăznesc s-o îmbrăţişez, nici măcar s-o privesc; totuşi îi mărturisesc sincer şi ruşinat greşeala în care-am căzut. „Poţi fi iertat, zise ea, numai că, din păcate, cu asta ai amînat fericirea dumitale şi a mea. Iar trebuie să porneşti în lume o bucată de vreme, pînă să

ne putem revedea. Iată, ai aici iarăși niște aur care îți va ajunge dacă vei fi mai chibzuit. Dacă de data asta vinul și jocul de noroc te-au dus la asemenea necaz, de acum înainte să te păzești de vin şi de femei; să nădăjduim că ne vom revedea curînd."

S-a întors repede în cameră şi canaturile s-au închis; am bătut la ușă, m-am rugat, dar n-am mai auzit nimic. Cînd, în dimineața următoare, am cerut socoteala, chelnerul mi-a spus zîmbind: „Acum știm și noi de ce vă încuiați ușile atît de iscusit și misterios, că nu le putem deschide cu nici un şperaclu. Bănuiam că aveţi bănet și lucruri de preț, dar am văzut comoara zburînd pe scară şi ni s-a părut că merită într-adevăr să fie bine păzită".

N-am răspuns nimic, i-am achitat nota și, luîndu-mi caseta, m-am urcat în trăsură. Am pornit iar în lume, hotărît ca pe viitor să țin seama de sfaturile misterioasei mele prietene. Totuși cum am ajuns iarăși într-un oraş mare, am și făcut cunoștință cu niște femei foarte simpatice, de care n-am putut scăpa cu nici un chip. Se părea că voiau să mă pună la plată grea pentru amabilitățile lor căci, deși mă țineau mereu la distanță, mă duceau dintr-o cheltuială în alta și deoarece căutam să le fac plăcere, nu m-am mai gîndit nici de data asta la bani, ci plăteam și risipeam mai departe, așa cum mi se mai întîmplase. Cît de mare mi-a fost însă uimirea și satisfacția, cînd am observat, după cîteva săptămîni, că punga nu numai că nu scăzuse, dar era tot atît de rotofeie, și bucșită ca la început. Am vrut să mă încredințez de această însușire frumoasă așa că m-am apucat iar s-o duc într-o petrecere cu societatea mea, ca și înainte. N-au lipsit călătorii la țară, plimbări pe apă, dansuri, cîntece și alte distracții. Nu era însă nevoie de prea mare atenție ca să-mi dau seama că punga se micșora cu adevărat, ca și cum prin numărătoarea mea nesăbuită am păgubit-o de însușirea ei miraculoasă. Dar viața mea de petreceri mergea înainte; nu mă mai puteam opri și curînd am dat de fundul pungii. Îmi blestemam starea în care ajunsesem, îmi ocăram prietena care mă împinsese astfel în ispită, o țineam de rău că nu se mai arată, îmi spuneam, în necazul meu, că eram eliberat de orice obligație față de ea; așa că m-am hotărît să deschid caseta, să văd dacă nu găsesc acolo ceva care să mă scoată din încurcătură. Căci, deși nu era atît de grea ca să conțină bani, puteau să fie în ea giuvaiere și mi-ar fi fost și acestea de mare folos. Eram pe cale să-mi îndeplinesc planul, totuși am amînat pînă la vremea nopții, ca să nu fiu stingherit și m-am grăbit să mă duc la un banchet, unde tocmai fusesem poftit. Acolo lucrurile mergeau iarăși grozav, erau cu toţii foarte aprinși de vin și de fanfare, dar la desert am avut o surpriză neplăcută: fostul prieten al iubitei mele a intrat pe neașteptate, sosind dintr-o călătorie și s-a

așezat alături de ea, încercînd fără multă vorbă să-și valorifice vechile drepturi. De aici s-a iscat supărare, ceartă și bătaie. Am scos armele din teacă și am fost adus acasă cu mai multe răni, pe jumătate mort.

Chirurgul m-a pansat și m-a părăsit; era noaptea tîrziu; îngrijitorul meu dormea; ușa camerei alăturate s-a deschis, prietena mea misterioasă a pășit înăuntru și s-a așezat lîngă patul meu. M-a întrebat cum mă simt; nu i-am răspuns nimic, căci eram sleit de puteri și supărat. Ea a continuat să-mi vorbească afectuos și mi-a frecat tîmplele cu un balsam, după care m-am simțit deodată înzdrăvenit, atît de înzdrăvenit ca să mă pot înfuria și s-o cert. Cu violență am aruncat toată vina nefericirii mele asupra ei, asupra patimii ce mi-a insuflat, asupra aparițiilor și disparițiilor sale, asupra plictiselii, a dorului care mă măcina. Mă înfierbîntam din ce în ce mai mult, ca și cum aș fi fost cuprins de febră, și la urmă i-am jurat că dacă nu vrea să fie a mea, să-mi aparțină și să se unească cu mine, atunci nu mai vreau să trăiesc; i-am cerut un răspuns limpede. Deoarece ea șovăia și întîrzia să se explice, mi-am ieșit din fire, am smuls bandajele de pe răni, cu intenția hotărîtă de a-mi pierde tot sîngele. Dar ce uimit am fost cînd mi-am văzut toate rănile vindecate, trupul neatins și strălucitor de sănătate, iar pe ea în brațele mele.

Eram perechea cea mai fericită din lume. Ne ceream iertare unul altuia fără să știm nici noi bine de ce. Mi-a făgăduit apoi că va călători mai departe cu mine; curînd stăteam unul lîngă altul în trăsură, cu caseta pe bancheta din fața noastră. Nu-i pomenisem niciodată de ea; nici acum nu-mi trecea prin gînd să-i vorbesc, deși caseta se afla în fața ochilor noștri și, printr-un fel de înțelegere tacită, îi purtam fiecare de grijă, după cum era nevoie; numai că tot eu o scoteam și o așezam iar în trăsură și mă ocupam de încuiatul ușilor, ca și înainte.

Atît timp cît s-a mai găsit ceva în pungă, am continuat să plătesc eu; dar cînd banii au început să fie pe sfîrșite, i-am atras luarea-aminte. „La asta e ușor de găsit leac“, zise ea, arătîndu-mi sus, de o parte și de alta a trăsurii două buzunărașe, pe care le văzusem de mult, dar nu le folosisem. Le-a desfăcut și a scos din unul cîteva monede de aur și din celălalt cîteva monede de argint, arătîndu-mi astfel că putem să cheltuim mai departe după plac.

Așa am călătorit din oraș în oraș, din ținut în ținut, plini de voie bună și cînd eram numai noi, și cînd eram cu alții. Nu mi-a trecut prin minte că ar putea iar să mă lase singur, cu atît mai mult cu cît observasem, de o bucată de vreme, că aștepta un copil, fapt care ne sporea bucuria și dragostea. Dar, din nefericire, într-o dimineață n-am mai găsit-o, și cum mi-era urît să rămîn pe loc fără ea,

am pornit iar la drum cu caseta; am pus la încercare puterea celor două buzunărașe și m-am bucurat că și-o păstraseră neștirbită.

Călătoria se desfășura fără nici un necaz; dar dacă pînă atunci nu mă gîndisem prea mult la aventura mea, așteptînd ca această miraculoasă întîmplare să se termine într-un fel firesc, totuși s-a ivit ceva, un fapt care m-a umplut de uimire, îngrijorare, ba chiar de spaimă. Deoarece nu puteam sta într-un loc și eram deprins să călătoresc ziua și noaptea, adesea mergeam pe întuneric și dacă se întîmpla să mi se stingă felinarele, rămîneam uneori cufundat în beznă. Într-o asemenea noapte întunecoasă am adormit și, cînd m-am deșteptat, am văzut o licărire de lumină pe acoperișul trăsurii. Privind cu luare-aminte, mi-am dat seama că ieșea din caseta care părea a avea o crăpătură, pricinuită, probabil, de vremea caldă și uscată a începutului de vară. M-am gîndit iarăși la giuvaeruri și presupunînd că în casetă se afla un rubin, am vrut să mă încredințez de acest lucru. M-am sucit și m-am răsucit cît am putut și am izbutit să mă uit cu un ochi prin crăpătură. Dar cît de mare mi-a fost uimirea cînd am văzut o cameră bine luminată cu lumînări, mobilată cu mult gust, ba chiar luxos; parcă priveam în sala unui palat, prin lucarna unei bolți! Ce e drept, nu puteam vedea decît o parte a încăperii, dar asta mă ajuta să-mi închipui și restul. Se părea că arde un foc într-un cămin, lîngă care se afla un fotoliu. Mi-am ținut răsuflarea și am continuat să privesc. Din partea cealaltă a sălii a apărut o doamnă cu o carte în mîini și am recunoscut-o îndată pe soția mea, deși chipul îi era redus la cele mai mici proporții. Frumoasa se așeză în fotoliul de lîngă cămin ca să citească și clădi tăciunii mai bine, cu cel mai nostim vătrai din lume; cu acest prilej am observat limpede că acea ființă minusculă și adorabilă aștepta de asemenea un copil. Curînd am fost obligat să-mi schimb întrucîtva poziția incomodă în care mă aflam, dar cînd am vrut să mă uit din nou și să mă conving că n-a fost un vis, lumina dispăruse și priveam într-o beznă pustie.

E lesne de înțeles cît de uimit și de speriat am fost. Mi-am făcut fel de fel de gînduri despre această descoperire și de fapt nu știam ce să cred. Apoi am adormit și, cînd m-am trezit, mi-am închipuit că visasem numai; totuși parcă mă simțeam ceva mai înstrăinat față de iubita mea și, purtînd caseta cu mai multă grijă decît oricînd, nu știam dacă trebuie să doresc sau să mă tem de reapariția ei în mărime naturală.

După cîtva timp, într-o seară, ea s-a întors într-adevăr, îmbrăcată în alb, și, deoarece în cameră tocmai începuse să se întunece, mi s-a părut mai înaltă ca de obicei; atunci mi-am adus aminte că, după cum auzisem, toți cei din neamul ondinelor și spiridușilor

își sporesc simțitor înălțimea la căderea nopții. A zburat ca de obicei în brațele mele, dar n-o puteam strînge cu bucurie sinceră la piept căci eram tulburat.

„Iubitul meu, exclamă ea, simt prea bine, după felul în care mă primești, ceea ce, din nefericire, am și aflat! M-ai văzut în acest răstimp; acum știi starea în care mă aflu în anumite epoci; prin asta, fericirea ta și a mea e zdruncinată, ba e gata să fie nimicită cu desăvîrșire. Trebuie să te părăsesc și nu știu dacă te voi mai vedea cîndva."

Prezența ei, drăgălășia cu care-mi vorbea au șters de îndată aproape orice amintire a acelei înfățișări, care și pînă atunci îmi plutise în fața ochilor numai ca un vis. Am strîns-o în brațe cu patimă, încredințînd-o de dragostea mea și, asigurînd-o că nu sînt vinovat, i-am istorisit cum am descoperit totul din întîmplare, într-un cuvînt am făcut tot ce se putea, încît părea că s-a liniștit și acum încerca, la rîndul ei, să mă liniștească pe mine.

„Gîndește-te, îmi spuse ea, dacă această descoperire n-a dăunat dragostei tale, dacă poți uita că mă aflu lîngă tine sub două înfățișări diferite, dacă micșorarea ființei mele nu-ți micșorează și dragostea față de mine".

Mă uitam la ea; era mai frumoasă ca oricînd și-mi spuneam în sinea mea: E oare atît de mare nenorocire să ai o soție, care, din cînd în cînd, se face pitică, încît poți s-o duci într-o casetă? N-ar fi cu mult mai rău dacă ar deveni uriașă și și-ar vîrî bărbatul în cutie? Îmi recăpătasem veselia. Pentru nimic în lume n-aș fi lăsat-o să plece. „Inimioară scumpă, am exclamat eu, să rămînem așa cum am fost și pînă acum. Ar putea fi oare ceva mai minunat? Fă cum vei găsi de cuviință, iar eu îți făgăduiesc să am și mai multă grijă de casetă. Cum ar putea să-mi lase o impresie neplăcută lucrul cel mai drăgălaș ce l-am văzut în viața mea? Ce fericiți ar fi amanții dacă ar putea avea asemenea miniaturi! Și, la urma urmei, n-a fost decît o viziune, un fel de scamatorie. Tu mă pui la încercare și glumești cu mine, dar ai să vezi cum am să mă port".

„Lucrul e mai serios decît îți închipui, îmi spuse frumoasa mea; totuși sînt foarte mulțumită că-l iei așa ușor; asta poate să aducă pentru amîndoi urmările cele mai fericite. Voi avea încredere în tine și, din parte-mi, voi face tot ce-i cu putință; dar jură-mi că nu te vei gîndi niciodată cu neplăcere la această descoperire. Și mai adaug o rugăminte foarte stăruitoare: ferește-te mai mult ca oricînd să bei și să te înfurii."

I-am făgăduit ce-mi cerea; eram gata să-i făgăduiesc orice; dar ea singură a schimbat vorba și totul a reintrat pe făgașul de mai înainte. N-aveam de ce să schimbăm locul în care ne aflam; orașul

era mare, societatea variată, iar anotimpul prilejuia multe petreceri la țară și în aer liber.

La toate aceste distracții, soția mea era foarte bine primită și căutată atît de bărbați, cît și de femei. Felul ei de a fi, plăcut și atrăgător, și un anumit aer maiestuos, o făceau iubită și respectată de toată lumea. În afară de asta, cînta și se acompania admirabil cu lăuta și toate petrecerile nocturne trebuiau să fie neapărat încununate de talentul ei.

Trebuie să mărturisesc însă că muzica nu m-a interesat niciodată, ba chiar avea asupra mea un efect neplăcut. Iubita mea, care-și dăduse îndată seama, n-a căutat niciodată să mă distreze în felul acesta, atunci cînd eram singuri; în schimb, părea că se despăgubește în societate, unde găsea admiratori cu duiumul.

Și, de ce să ascund? Ultima noastră convorbire, cu toată bunăvoința mea, n-a fost în stare să mă liniștească deplin; mai degrabă pot spune că mi-a schimbat felul de a simți, fără să fiu prea conștient de acest fapt. Dar, într-o seară, pe cînd ne aflam într-o societate numeroasă, nemulțumirea mea tăinuită a izbucnit și de-aici mi s-au tras cele mai grozave necazuri.

Dacă mă gîndesc acum bine, trebuie să recunosc că, de cînd cu descoperirea aceea nefericită, îmi iubeam mai puțin soția și devenisem și gelos, ceea ce, pînă atunci, nu-mi trecuse niciodată prin gînd. În acea seară, pe cînd ne aflam la masă, așezați la oarecare depărtare unul în fața celuilalt, m-am simțit de minune între vecinele mele, două doamne care, de cîtva timp, mi se păreau fermecătoare. Printre vorbe glumețe și galante, vinul curgea din plin, pe cînd de cealaltă parte a mesei doi amatori de muzică îmi acaparaseră soția și-i îndemnau pe ceilalți să cînte, cîte unul singur, sau în cor. Asta m-a indispus; cei doi iubitori de muzică deveneau tot mai stăruitori; muzica mă enerva și cînd mi s-a cerut și mie să cînt o strofă solo, m-am înfuriat de-a binelea, mi-am golit paharul și l-am trîntit pe masă, într-un fel foarte nedelicat.

Ce-i drept, datorită drăgălășeniei vecinelor mele, m-am potolit îndată; totuși, nu e bine cînd mînia apucă să se stîrnească. Ea clocotea înainte pe ascuns, deși toate ar fi trebuit să mă dispună la veselie și îngăduință. Dimpotrivă, am devenit și mai arțăgos atunci cînd a fost adusă lăuta și soția mea începu să se acompanieze, spre admirația tuturor celorlalți. Din nefericire s-a cerut liniște deplină; deci nu mai puteam să flecăresc și muzica îmi călca pe nervi. Nu e de mirare, că, pînă la urmă, o mică scînteie a aprins pălălaia.

Cîntăreața tocmai isprăvise de cîntat un lied în aplauzele însuflețite ale celor de față și-mi aruncă o privire, trebuie s-o mărturisesc, foarte drăgătoasă. Din păcate, însă, privirea ei m-a lăsat nesimțitor.

Văzînd că de-abia golisem un pahar de vin și acum îl umpleam din nou, mă amenință drăgălaș cu degetul. „Bagă de seamă, e vin!“ îmi spuse ea încet, ca s-o aud numai eu. „Apa-i pentru ondine!“ i-am strigat eu. „Doamnelor, zise ea, adresîndu-se vecinelor mele, împodobiți-i paharul cu toate grațiile dumneavoastră ca să nu-l golească atît de des!“ „Cred că n-ai să te lași dădăcit!“ îmi șopti la ureche una din vecinele mele. „Ce tot vrea pitica de la mine?“ am urlat eu, gesticulînd violent, din care pricină am răsturnat paharul. „Acum s-au răsturnat multe!“ exclamă soția mea; apoi făcu să sune coardele ca să abată atenția societății de la acest incident și s-o atragă asupra ei. Și a reușit, într-adevăr, cu atît mai mult cu cît s-a ridicat în picioare, ca și cum ar fi vrut să aibă o poziție mai comodă pentru cîntat, continuînd să preludeze.

Cînd am văzut cum se întinde vinul roșu pe fața de masă, mi-am venit iar în fire. Îmi dădeam seama acum de marea greșeală săvîrșită și eram distrus sufletește. Pentru întîia oară, muzica îmi spunea ceva; prima strofă pe care a cîntat-o era un prietenos rămas bun societății, care nu avea încă de gînd să se împrăștie. La strofa următoare, societatea parcă se topise, fiecare se simțea singur, izolat, nimeni nu se mai credea de față la petrecere. Dar ce să mai spun de a treia strofă? Ea mi se adresa numai mie, era vocea iubirii rănite care-și lua rămas bun de la orgoliu și mînie.

Am condus-o acasă fără să scot o vorbă și neașteptînd nimic bun. Dar abia ajunserăm în camera noastră, și ea se arătă foarte prietenoasă și plină de drăgălășenie, chiar glumeață, făcîndu-mă să mă simt cel mai fericit om din lume.

În dimineața următoare, i-am spus înseninat și plin de iubire: „Ai cîntat adesea cînd te ruga o societate aleasă; de pildă, ieri seara, cîntecul acela atît de mișcător de despărțire. Cîntă-mi acum numai pentru mine, un cîntec frumos și vesel, de bun sosit în ceasul acesta al dimineții; să ne simțim ca atunci cînd ne-am întîlnit pentru întîia oară.“

„Acest lucru nu mi-e cu putință, dragă prietene, îmi răspunse ea grav. Cîntecul de ieri seara era o aluzie la despărțirea noastră, care trebuie să aibă loc chiar acum și nu pot să-ți spun decît atîta: încălcarea făgăduinței și jurămîntului are pentru noi amîndoi cele mai rele urmări; tu ai distrus în chip ușuratic o mare fericire și eu însămi trebuie să renunț la dorința mea cea mai scumpă.“

Cînd am stăruit și am implorat-o să vorbească mai limpede, ea mi-a răspuns: „Din nefericire pot să fac acest lucru, căci de-aici înainte nu voi mai rămîne cu tine. Află deci acum ceea ce aș fi dorit să-ți ascund cît mai multă vreme. Înfățișarea sub care m-ai văzut în casetă e într-adevăr aceea cu care m-am născut și-mi este

naturală, căci eu sînt din spița regelui Eckwald[45], puternicul suveran al piticilor, despre care istoria cea adevărată spune atîtea. Poporul nostru e tot atît de harnic și de activ ca și în vechime, și de aceea e ușor de cîrmuit. Să nu-ți închipui însă că piticii au rămas în urmă în ceea ce privește munca lor. Pe vremuri erau renumiți pentru săbiile care urmăreau dușmanul cînd erau aruncate asupra lui, pentru lanțurile misterioase și nevăzute, pentru scuturile de nepătruns și atîtea altele. Astăzi însă se ocupă mai ales cu obiecte de lux și de podoabă și, în domeniul acesta, întrec toate popoarele din lume. Ai fi uimit dac-ai putea străbate atelierele și depozitele noastre. Toate ar fi bune, dacă n-ar exista o împrejurare cu totul deosebită, care privește întreaga națiune, dar mai ales familia regală."

Deoarece a tăcut o clipă, i-am cerut amănunte asupra acelei taine misterioase; ea a continuat să-mi explice:

„Se știe că Dumnezeu, îndată ce a zidit lumea, cînd tot pămîntul era uscat și munții se ridicau puternici și măreți, se știe, zic, că Dumnezeu a creat, înainte de toate, neamul piticilor pentru a se găsi și ființe raționale, care să-i poată admira și proslăvi minunile în adîncul pămîntului, în peșteri și crăpături de stînci. Se știe mai departe că, după aceea, neamul nostru mărunțel s-a semețit și a vrut să pună stăpînire pe întregul pămînt, de aceea Dumnezeu i-a creat pe zmei, ca să-i împingă iar pe pitici în munții lor; dar fiindcă zmeii s-au încuibat și ei în peșterile cele mari și în crăpăturile dintre stînci și au rămas să locuiască acolo, ba unii dintre ei vărsau foc pe nări și săvîrșeau și alte pustiiri, neamul piticilor a ajuns în așa mare primejdie și necaz, că nu mai știa ce să facă și de aceea s-a întors umilit și rugător către Domnul Dumnezeu, implorîndu-l să nimicească neamul cel spurcat al zmeilor. Atunci, fiindcă în înțelepciunea sa, nu se putea hotărî să distrugă făpturile făcute de el, iar pe altă parte i se rupea inima de jalea bieților pitici, Dumnezeu a creat pe uriași, care aveau menirea să se războiască cu zmeii și să-i stîrpească sau măcar să-i împuțineze.

Dar apoi, cînd uriașii mai că isprăviseră cu zmeii, li s-a urcat și lor la cap înfumurarea și împăunarea, din care pricină au săvîrșit o sumedenie de nelegiuiri, mai ales față de piticii atît de pașnici care, în deznădejdea lor, s-au îndreptat iar spre Domnul. Și atunci, Domnul, în atotputernicia sa, i-a creat pe cavaleri, ce trebuiau să lupte cu uriașii și cu zmeii și să trăiască în bună înțelegere cu piticii. Astfel zidirea lumii a fost terminată în această privință și de atunci s-au ținut laolaltă zmeii cu uriașii, iar cavalerii cu piticii. Din acestea poți vedea, dragă prietene, că noi sîntem din neamul cel mai vechi pe lume, ceea ce ne face multă cinste, dar ne aduce și necazuri multe.

Deoarece însă nimic nu poate dăinui veșnic, ci dimpotrivă, tot ce-a fost odată mare devine mic și împuținat, așa și noi scădem de la facerea lumii încoace, iar mai mult decît toți ceilalți, familia noastră regală care, din pricina purității sîngelui ei, este cea dintîi supusă acestei fatalități. De aceea, cu mulți ani în urmă, înțelepții noștri s-au gîndit că singura scăpare este să fie trimisă din cînd în cînd pe pămînt o prințesă din casa regală, spre a se căsători cu un cavaler de vază, ca astfel seminția piticilor să fie împrospătată și salvată de la o decădere totală."

În timp ce iubita mea rostea aceste vorbe cu un ton plin de sinceritate, eu o priveam bănuitor, căci mi se părea că vrea să-și bată joc de mine. În ce privește obîrșia ei atît de simpatică, aici nu mai aveam nici o îndoială; dar faptul că m-a ales tocmai pe mine în locul unui cavaler, mă făcea să fiu neîncrezător, deoarece mă cunoșteam prea bine și nu-mi puteam închipui că strămoșii mei au fost creați de-a dreptul de Dumnezeu.

Ascunzîndu-mi uimirea și îndoiala, am întrebat-o cu un ton prietenos: „Dar, ia spune-mi, copilă dragă, cum ai ajuns la statura asta înaltă și maiestuoasă? Căci cunosc prea puține femei, care să se poată măsura cu tine în ce privește frumusețea trupului." — „Vei afla și asta, îmi răspunse iubita mea. De cînd e lumea, regii piticilor au avut principiul să se ferească, atît cît este cu putință, de orice pas neobișnuit, lucru pe care-l găsesc și eu foarte potrivit și firesc. Poate că ar mai fi trecut multă vreme pînă să fie trimisă iarăși o prințesă în lume, dacă frățiorul meu, mezinul, n-ar fi fost într-atît de mic, încît doicile l-au pierdut printre scutece și nu se mai știe ce s-a ales de el. Datorită acestei întîmplări nemaipomenite în analele regatului nostru, înțelepții s-au adunat la sfat și pînă la urmă au hotărît să fiu trimisă în căutarea unui soț."

„Au hotărît! am exclamat eu; ușor de zis! Poți hotărî și decide cît vrei! Dar cum de-au izbutit înțelepții voștri să dea unei pitice o înfățișare de zeiță?"

„Și asta a fost prevăzut de strămoșii noștri, răspunse ea. În vistieria regală se găsește un inel de aur, fără seamăn de mare. Vorbesc despre el așa cum mi-a apărut atunci cînd, în copilărie, mi-a fost arătat acolo unde se afla, căci e același care-l port acum pe deget. Iată cum s-a procedat: într-o zi mi s-a spus despre toate cîte mă așteaptă și am învățat ce trebuie să fac și ce nu se cade să fac.

S-a construit un palat măreț, după modelul reședinței de vară a părinților mei, alcătuit dintr-o clădire principală, aripi laterale și tot ce se poate dori. Palatul era așezat la intrarea unei peșteri mari și arăta ca o adevărată podoabă. În ziua hotărîtă, curtea a

pornit într-acolo împreună cu părinții mei și cu mine. A defilat armata și douăzeci și patru de preoți au adus cu destulă greutate, pe o targă de preț, inelul miraculos, care a fost depus pe pragul palatului, chiar la intrare, astfel că trebuia pășit peste el. După ce s-au săvîrșit diferite ceremonii și după ce mi-am luat un duios rămas bun, am pornit la treabă. M-am apropiat de inel, am pus mîna pe el și îndată am început să cresc văzînd cu ochii. În cîteva clipe am ajuns la mărimea pe care o am acum, după care mi-am pus îndată inelul pe deget. Cît ai clipi, s-au închis ferestrele, ușile și poarta, aripile laterale s-au tras în corpul principal al clădirii și lîngă mine, în locul palatului, se afla acum o casetă, pe care-am ridicat-o și am luat-o cu mine, cu un simțămînt plăcut, văzîndu-mă atît de mare și de puternică, ce e drept, tot o pitică față de arbori și munți, de rîuri și cîmpii, dar totuși o uriașă față de iarbă și buruieni și mai ales față de furnici, cu care noi, piticii, nu sîntem totdeauna în bune relații și care adesea ne chinuie îngrozitor.

Ar fi multe de povestit despre cum mi-a mers în pelerinajul meu, pînă ce te-am întîlnit pe tine. Pe scurt, i-am pus pe mulți la încercare, dar nimeni în afară de tine nu mi s-a părut vrednic să reînnoiască și să perpetueze stirpea nobilului Eckwald."

La toate poveștile astea, clătinam, fără să vreau, din cînd în cînd ușurel din cap. I-am pus felurite întrebări, la care n-am primit nici un răspuns precis. Am aflat doar atît, spre marea mea mîhnire, că după cele ce se petrecuseră, ea trebuia neapărat să se întoarcă la părinții ei. Ce e drept, mai păstra nădejdea că va putea să revină la mine, dar acum trebuia numaidecît să se înfățișeze acolo, altfel totul ar fi pierdut, și pentru ea și pentru mine. Pungile ar fi încetat curînd să mai plătească și ar fi urmat multe alte neplăceri.

Cînd am auzit că aveau să ne lipsească banii, n-am mai întrebat ce altceva se mai putea întîmpla. Am dat din umeri, am tăcut și ea păru că mă înțelege.

Ne-am făcut bagajele și ne-am așezat în trăsură, punînd în fața noastră caseta, pe care tot nu mă puteam obișnui s-o privesc ca pe un palat. Așa am trecut cîteva stații. Banii pentru poștă și bacșișuri au fost plătiți din belșug și fără nici o greutate, scoțîndu-i din buzunărașele din dreapta și din stînga trăsurii, pînă ce am ajuns într-un ținut muntos unde ne-am coborît; frumoasa mea a luat-o grăbită înainte, iar eu, la chemarea ei, am urmat-o cu caseta. M-a dus pe-o cărare cam pieptișă, pînă într-o pajiște prin mijlocul căreia sărea și șerpuia un pîrîiaș limpede. Aici ea mi-a arătat un tăpșan mai înălțat, mi-a poruncit să așez caseta jos și

mi-a spus: „Rămîi cu bine! Ai să-ţi găseşti uşor drumul înapoi. Nu mă uita; nădăjduiesc să te revăd".

În clipa aceea, mi se părea că n-aş putea-o părăsi. Era iarăşi ca în zilele, sau, dacă vreţi, ca în ceasurile ei bune. Singur, cu o fiinţă atît de adorabilă, într-o poiană mare, între iarbă şi flori, înconjurat de stînci şi de murmurul apei, ce inimă ar fi rămas nesimţitoare? Am vrut s-o iau de mînă, s-o îmbrăţişez, dar ea m-a respins, ameninţîndu-mă, destul de drăgăstos totuşi, că mă aşteaptă o mare primejdie dacă nu plec imediat.

„Dar nu-i oare nici un mijloc ca să rămîn cu tine, să mă păstrezi lîngă tine?" am strigat eu, însoţind aceste cuvinte cu gesturi şi suspine atît de jalnice, încît ea păru mişcată şi, după oarecare şovăire, îmi mărturisi că o prelungire a legăturii noastre n-ar fi chiar cu neputinţă. Cine era mai fericit ca mine? Stăruinţele mele tot mai vii au silit-o pînă la urmă să vorbească şi să-mi dezvăluie că, dacă m-aş hotărî să devin şi eu tot atît de mic cum o văzusem pe ea, aş putea să rămîn chiar din clipa asta cu dînsa, urmînd-o în casa ei, în regatul ei, în familia ei. Propunerea nu mi-a prea plăcut, dar în acel moment nu mă puteam despărţi de iubita mea şi, cum eram deprins de multă vreme cu miraculosul şi gata oricînd să iau hotărîri la repezeală, am fost de acord, declarînd că poate face cu mine ce vrea.

Atunci a trebuit să întind degetul cel mic de la mîna dreaptă, lîngă care l-a lipit pe al ei, şi împingînd încetişor cu mîna stîngă inelul ei de aur, mi l-a trecut pe deget. Îndată am simţit o durere cumplită, inelul se tot strîngea pricinuindu-mi chinuri îngrozitoare. Am scos un ţipăt puternic şi, fără voie, am întins mîinile în jur după iubita mea, dar ea dispăruse. N-aş putea găsi cuvinte să descriu prin ce-am trecut atunci. De altfel nu-mi mai rămîne de spus decît că, foarte curînd, m-am pomenit sub chipul unui om mititel lîngă frumoasa mea, în mijlocul unei păduri de fire de iarbă. Bucuria revederii după o despărţire atît de scurtă şi atît de ciudată sau, dacă vreţi, regăsirea fără să fi avut loc o despărţire, întrece orice închipuire. Am îmbrăţişat-o, ea a răspuns mîngîierilor mele şi perechea cea mititică se simţi la fel de fericită ca şi cea mare.

Am urcat apoi, cu oarecare greutate, o colină, căci covorul de iarbă devenise pentru noi o pădure aproape de nestrăbătut. Totuşi, pînă la urmă, am ajuns într-o poiană; cît de mare mi-a fost uimirea văzînd acolo un fel de munte înalt şi de formă regulată în care am recunoscut caseta, în poziţia în care o aşezasem!

„Du-te, dragă prietene, îmi zise iubita mea, şi ciocăneşte cu inelul; vei vedea minuni." M-am apropiat şi cum am atins caseta

cu inelul, am văzut într-adevăr cea mai mare minune. Părţile laterale s-au prefăcut în două aripi de clădire; în acelaşi timp, au început să cadă, ca nişte solzi sau nişte aşchii, diferitele părţi ale unui edificiu, apărînd dintr-o dată, la locurile potrivite, uşi, ferestre, colonade şi toate cîte sînt necesare unui palat desăvîrşit.

Cine a văzut vreuna din ingenioasele mese de scris ale lui Röntgen[44] la care, printr-o simplă apăsare, sînt puse în mişcare o mulţime de arcuri şi resorturi, făcînd să apară deodată, sau repede, pe rînd: pupitrul, cele trebuincioase pentru scris, sertarele cu scrisori ori cu bani, acela îşi poate imagina desigur felul cum a apărut palatul în care m-a condus dulcea mea însoţitoare. În sala de primire, am recunoscut îndată căminul pe care-l văzusem altădată de sus, şi jilţul în care se aşezase ea atunci. Iar cînd mi-am înălţat privirea, mi s-a părut într-adevăr că mai desluşesc în cupolă crăpătura pe unde privisem înăuntru. Vă scutesc de descrierea celorlalte detalii; ajunge să spun că palatul era spaţios, cu mobile de preţ şi de foarte bun gust. De-abia începusem să-mi vin în fire din uluială, cînd am auzit de foarte departe o muzică militară. Soţia mea sări în sus de bucurie şi-mi anunţă, încîntată, sosirea părintelui ei. Ne-am apropiat de poartă şi am văzut un alai strălucitor ieşind din crăpătura largă a unei stînci. Soldaţi, slujitori, gărzi şi o somptuoasă curte regală înaintau pe rînd. În sfîrşit, a apărut şi regele în mijlocul unei mulţimi de curteni în veşminte de aur. Cînd întreg cortegiul a ajuns şi s-a oprit în faţa palatului, regele împreună cu suita au păşit înainte. Fiica lui iubită s-a repezit în întîmpinare, trăgîndu-mă şi pe mine cu dînsa. I-am căzut amîndoi în genunchi; regele m-a ridicat cu bunăvoinţă, dar cînd m-am înălţat în faţa lui, mi-am dat seama că, în lumea aceea măruntă, tot eu aveam statura cea mai arătoasă. Am intrat cu toţii în palat şi regele, în prezenţa întregii sale curţi, într-un discurs bine ticluit, a binevoit să-mi ureze bun venit, exprimîndu-şi uimirea că ne găsea acolo; m-a recunoscut de ginere şi a fixat ceremonia nunţii pe a doua zi.

Cînd am auzit vorbindu-se de însurătoare, m-am înspăimîntat grozav, căci totdeauna m-am temut de aşa ceva mai mult chiar decît de muzică, şi aceasta, totuşi, mi se păruse odinioară lucrul cel mai odios de pe pămînt. Cei ce fac muzică, obişnuiam eu să spun, trăiesc în iluzia că se înţeleg unii cu alţii şi că lucrează în armonie; căci după ce şi-au acordat îndelung instrumentele şi ne-au spart urechile cu tot felul de disonanţe, sînt încredinţaţi că de aici înainte lucrurile merg strună şi că fiecare instrument se potriveşte perfect cu celelalte. Chiar şi capelmaistrul împărtăşeşte această fericită iluzie şi aşa încep să cînte voios, pe cînd nouă, ce-

lorlalți, ne țiuie necontenit urechile. Dar în căsătorie lucrurile nu stau nici măcar așa: căci deși nu-i decît un duet și s-ar putea crede că două voci, adică două instrumente, ar trebui să se poată acorda într-o oarecare măsură, asta se întîmplă, totuși, foarte rar; în realitate, cînd bărbatul dă un ton, femeia o ia repede pe un ton mai înalt, iar bărbatul, la rîndul lui, și mai înalt; așa că se trece de la muzica de cameră la cea de cor și așa mai departe, încît pînă la urmă nici instrumentele de suflat nu i-ar mai putea urma. Iar eu, care nu pot să sufăr nici măcar muzica armonioasă, sînt cu atît mai puțin în stare s-o suport pe cea lipsită de armonie.

Nu pot și nici nu vreau să vă povestesc despre toate ceremoniile care s-au desfășurat în ziua aceea, întrucît nu prea le-am luat în seamă. Nici mîncarea aleasă, nici vinurile excelente nu mi-au tihnit de loc. Mă gîndeam și mă tot socoteam ce-i de făcut, dar nu erau multe de gîndit. M-am hotărît ca, fără multă vorbă, s-o șterg de-acolo de cum s-o lăsa noaptea și să mă ascund pe undeva. Am avut norocul să găsesc o crăpătură într-o piatră, în care m-am strecurat și m-am ascuns cît am putut mai bine. Prima mea grijă a fost să-mi scot blestematul acela de inel de pe deget, dar nu am izbutit cu nici un chip. Dimpotrivă, simțeam că mă strîngea tot mai tare de cum încercam să-l trag, pricinuindu-mi o durere violentă, care dispărea însă îndată ce renunțam la intenția mea.

M-am trezit devreme, căci mica mea persoană dormise foarte bine, și tocmai cînd voiam să pornesc mai departe, mi s-a părut că plouă deasupra mea; într-adevăr cădea ceva peste firele de iarbă, peste frunze și flori, un fel de nisip ori moloz, dar cît de tare m-am îngrozit văzînd că în jurul meu totul se pune în mișcare și că năvălește vijelios spre mine o nesfîrșită armată de furnici. Îndată ce m-au zărit, m-au și atacat din toate părțile; deși m-am apărat voinicește și cu destul curaj, pînă la urmă am fost atît de copleșit de ele, pișcat și chinuit, încît m-am bucurat cînd le-am auzit strigîndu-mi să mă predau. M-am predat imediat; atunci, o furnică de statura impozantă s-a apropiat politicoasă, chiar respectuoasă, și mi s-a recomandat. Am aflat că furnicile deveniseră aliatele socrului meu și că, în împrejurarea aceasta, el a făcut apel la dînsele și le-a cerut să mă aducă la palat. Acum eu, mititelul, eram în mîinile altora și mai mici decît mine. Deci mă aștepta căsătoria și trebuia să-i mai și mulțumesc lui Dumnezeu că socrul meu nu s-a înfuriat și că iubita mea nu era supărată.

Dați-mi voie să trec sub tăcere toate ceremoniile; pe scurt, ne-am căsătorit. Dar, oricît de voioși și de mulțumiți eram, se găseau totuși și ceasuri de singurătate, în care mă lăsam furat de gîn-

duri și mi s-a întîmplat ce nu mi se mai întîmplase niciodată; ce anume și cum, am să vă spun îndată.

Toate în jurul meu erau potrivite cu înălțimea și cu nevoile mele, garafele și paharele exact pe măsura unui băutor mititel, ba chiar, proporțional, măsura lor era mai potrivită decît cea de la noi. Găseam delicioasă mîncarea; o sărutare dată de gurița soției mele era mai mult decît o încîntare și nu neg că noutatea făcea ca toate să mi se pară cît se poate de plăcute. Totuși, din păcate, nu puteam uita situația mea trecută. Simțeam în mine scara mărimii mele dinainte și asta mă neliniștea și mă făcea nefericit. Atunci am înțeles pentru întîia oară ce vor să înțeleagă filozofii prin idealurile lor, care-i chinuie pe oameni atît de cumplit. Aveam un ideal despre mine însumi și uneori îmi apăream, în vis, ca uriaș. Într-un cuvînt, nevasta, inelul, înfățișarea mea de pitic și atîtea alte cătușe mă făceau nespus de nenorocit, așa că am început să mă gîndesc foarte serios la eliberarea mea.

Deoarece eram încredințat că toată vraja era ascunsă în inel, m-am hotărît să-l pilesc. De aceea, am furat cîteva pile de la giuvaiergiul curții. Din fericire eram stîngaci; așa se explică de ce nu făcusem nimic în viața mea cu dreptul. M-am așezat curajos la treabă; nu era ușor, căci cercul de aur, oricît de subțire părea, devenise cu atît mai îndesat cu cît se micșorase. Pe ascuns, am consacrat acestei lucrări toate orele mele libere și am fost destul de prevăzător ca atunci cînd metalul a fost aproape tăiat, să mă așez în fața ușii palatului. Și socoteala mea a fost bună: cercul de aur a sărit deodată de pe deget, iar eu am țîșnit cu asemenea putere în sus, de-am crezut că dau cu capul de bagdadia cerului; în tot cazul aș fi putut sparge cupola palatului nostru de vară, ba chiar aș fi putut dărîma întreg edificiul, cu creșterea mea subită și disproporționată.

Iată-mă, deci, iarăși mare, cu mult mai mare, numai că, după cît îmi dădeam seama, și cu mult mai tont și mai neajutorat ca înainte. Cînd mi-a trecut amețeala, am văzut lîngă mine caseta; mi s-a părut destul de grea, cînd am ridicat-o; am purtat-o cu mine pe cărarea care ducea la stația de poștă, unde am poruncit îndată să se înhame caii la trăsură și am pornit mai departe. Pe drum, am încercat cele două buzunărașe laterale. În locul banilor, care dispăruseră, am găsit o cheiță; era de la casetă, în care se afla o despăgubire destul de bună. Cît timp mi-a ajuns, m-am folosit de trăsură; apoi am vîndut-o și mi-am continuat drumul cu poștalionul. De casetă m-am despărțit la urmă de tot, căci tot așteptam să se

mai umple o dată. Și astfel am ajuns, în sfîrșit, ce-i drept după un ocol destul de mare, iarăși la vatra bucătăriei, unde m-ați cunoscut întîia oară.

Capitolul al șaptelea

Hersilia către Wilhelm

Cunoștința cu cineva are adesea urmări foarte importante, chiar atunci cînd pare a fi un lucru indiferent; cu atît mai mult cunoștința cu dumneata, care chiar de la început nu mi-a fost de loc indiferentă! Cheița miraculoasă mi-a căzut în mînă ca un gaj ciudat; acum posed și caseta. Cheița și caseta, ce spui de asta? Ce s-ar putea spune? Ascultă cum s-au petrecut lucrurile.

Un tînăr distins se anunță la unchiul meu și-i istorisește că acel ciudat negustor de antichități, cu care ai fost mult timp în relații, a murit de curînd, lăsîndu-i toată interesanta lui colecție. Totodată, însă, i-a impus și îndatorirea de a restitui neîntîrziat toate obiectele străine care fuseseră de fapt numai depozitate la el. Bunurile proprii, spunea bătrînul, nu-ți dau griji căci de le pierzi, singur suferi paguba. De aceea nu și-a îngăduit să țină în păstrare bunuri străine decît în cazuri speciale și nu voia să-l încarce nici pe el cu asemenea povară; ba chiar cu dragoste și autoritate paternă îi interzicea să se ocupe cu așa ceva. Spunînd aceste lucruri, tînărul scoase la iveală caseta; deși o cunoșteam din descrierea dumitale, mi s-a părut excepțională.

Unchiul meu, după ce a examinat-o pe toate laturile, i-a dat-o înapoi, spunîndu-i că și el își făcuse o lege să se comporte la fel și să nu se împovăreze cu nici un obiect antic, oricît de frumos și de remarcabil ar fi, dacă nu știe cui îi aparținuse înainte și ce interes istoric prezintă. Or caseta aceea nu purta nici un fel de litere sau cifre, nici însemnarea anului sau vreo altă indicație, după care să bănuiești ce meșter a făurit-o, sau cui a aparținut; așadar era pentru el cu totul nefolositoare și lipsită de interes.

Tînărul părea foarte încurcat și, după o clipă de gîndire, îl întrebă dacă nu i-ar îngădui s-o depună la tribunalul local. Unchiul zîmbi, apoi întorcîndu-se spre mine îmi spuse: „Asta ar fi o afacere bună pentru tine, Hersilia; ai pînă acum tot soiul de podoabe și lucruri de preț drăguțe; așaz-o și pe asta printre ele; căci pot pune

rămășag că prietenul tău, care nu ți-e indiferent, se va reîntoarce într-o zi și o va lua."

Ți-am descris toate acestea ca să-ți arăt cum s-au petrecut lucrurile și trebuie să mărturisesc de asemeni că priveam caseta cu jind și că un soi de lăcomie pusese stăpînire pe mine. Mi-era nesuferit gîndul să știu că acea splendidă casetă, pe care soarta a hărăzit-o frumosului Felix, va fi închisă în lada veche de fier ruginit de la tribunal. Mîna îmi era atrasă spre ea, ca bagheta magică de comorile ascunse în pămînt; doar slaba mea rațiune o mai ținea pe loc. Aveam cheia, însă lucrul acesta nu-l puteam dezvălui; trebuia oare să-mi impun acum și tortura de a nu mă atinge de broască, sau să mă las în voia unei îndrăzneli vinovate și s-o deschid? Dar, nu știu dacă era presentiment, sau dorință, îmi închipuiam că vei veni, că vei veni îndată, că poate ai și venit și te voi găsi cînd voi intra în camera mea. Pe scurt, eram într-o stare deosebit de ciudată și de confuză, așa cum mi se întîmplă întotdeauna cînd sînt obligată să ies din liniștea mea senină. Nu spun nimic mai mult, nu mai descriu și nu mai explic nimic; într-un cuvînt, caseta-i în fața mea, așezată în sertarul meu, cheița e alături, și, dacă ai cît de cît inimă și simțire, gîndește-te în ce stare sînt, cîte patimi se luptă în mine, cît de mult doresc să fii aici, împreună cu Felix, ca să sfîrșim odată, sau cel puțin să știm ce trebuie să credem despre aceste miraculoase găsiri, regăsiri, despărțiri și întîlniri. Și chiar de nu voi scăpa de toate nedumeririle mele, doresc cu înfocare ca măcar aceasta să se lămurească, să se încheie, chiar dacă va trebui, după cum mi-e tare teamă, să mi se întîmple ceva încă și mai rău.

Capitolul al optulea

Printre hîrtiile care se află în fața noastră la redactarea acestei cărți dăm de o snoavă hazlie, pe care o însemnăm aici fără nici un alt fel de pregătire, deoarece evenimentele devin din ce în ce mai grave și mai tîrziu nu vom mai putea găsi loc pentru asemenea digresiuni.

Pe de altă parte s-ar putea ca această poveste să placă mult cititorilor, așa cum a fost spusă de sfîntu' Christoph, într-o seară, în fața unei adunări de tovarăși veseli.

Rămășagul primejdios

Este știut că oamenii, de îndată ce le merge bine și după plac, nu-și mai încap în piele de înfumurare și obrăznicie; tot așa niște studenți veseli își făcuseră obiceiul ca, în timpul vacanțelor, să străbată ținutul în cete și să pună la cale farse care, bineînțeles, n-aveau totdeauna urmările cele mai bune. Printre ei se aflau oameni de toată mîna, așa cum îi adună și-i leagă viața de student. Erau diferiți prin naștere și avere, spirit și educație, dar strîns legați între ei, cînd era vorba să umble și să se îndemne la petreceri. Pe mine mă alegeau adesea de tovarăș: căci duceam poveri mai grele decît oricare dintre ei, dar totodată trebuiau să-mi dea și titlul onorific de mare poznaș, și asta din pricină că șotiile mele, fiind mai rare, erau cu atît mai grozave, după cum pot dovedi cele ce urmează.

În drumețiile noastre am ajuns într-un frumos sat de munte care, cu toate că era așezat într-un loc cam retras, avea o stațiune de poștă și cîteva fete drăguțe printre cele ce locuiau în acea singurătate. Voiam să ne odihnim, să ne trecem timpul, să facem dragoste, să trăim o bucată de vreme mai ieftin și, în schimb, să risipim bani mai mulți.

Eram tocmai după masă; unii se aflau într-o stare de mare veselie, iar alții erau abătuți. Unii se culcaseră și dormeau ca să le treacă beția, în timp ce alții erau dornici de isprăvi îndrăznețe. Aveam cîteva camere bune, într-o aripă laterală, spre curte. Duruitul unui echipaj frumos, tras de patru cai, ne atrase pe toți la ferestre. Servitorii au sărit de pe capră și i-au ajutat să coboare din trăsură unui domn cu o înfățișare impunătoare și distinsă care, cu toată vîrsta sa, părea destul de viguros. Nasul lui mare și bine modelat mi-a sărit în ochi și nu știu ce duh rău m-a inspirat, că într-o clipă am născocit planul cel mai nebun și, fără să mă mai gîndesc, am pornit să-l duc la îndeplinire.

„Ce credeți despre acest domn?“ am întrebat societatea. — „Arată ca unul care nu știe de glumă“, zise cineva. — „Da, da! întări un altul. Arată tocmai ca domnii aceia respectabili de care nu te poți atinge.“ — „Ei, și cu toate acestea, am răspuns eu foarte sigur de mine, pe ce puneți rămășag că-l apuc de nas, fără să mi se întîmple nimic rău, ba mai vreau încă să-mi și mulțumească?“

„Dacă izbutești asta, zise Ciomăgilă[45], îți dăm fiecare cîte un galben.“ — „Încasează banii pentru mine, am strigat; în dumneata am încredere!“ Cel mai tînăr dintre ei spuse: „Mai degrabă aș smulge un fir din mustața unui leu.“ — „N-am timp de pierdut“, am replicat eu și am coborît scara în fugă.

Observasem de la întîia privire că străinul nu era bărbierit de cîteva zile și am bănuit că nici unul dintre oamenii lui nu se pricepea să-l radă. L-am întîlnit pe hangiu și l-am întrebat dacă străinul nu căutase vreun bărbier. „Ba da, răspunse hangiul, și are mare nevoie. Valetul lui a rămas în urmă, cale de două zile. Domnul vrea să scape neapărat de barbă și singurul nostru bărbier a plecat undeva. Dumnezeu știe unde."

„Atunci anunță-mă pe mine, i-am spus; recomandă-mă ca bărbier și n-am să te fac de rușine." Am luat instrumentele de ras, pe care le-am găsit la han și l-am urmat pe hangiu.

Bătrînul domn m-a primit cu multă gravitate, m-a privit din creștet pînă în tălpi, ca și cum ar fi vrut să-mi vadă iscusința după fizionomie. Apoi m-a întrebat: „Ești priceput la meseria dumitale?"

„Fără să mă laud, n-am găsit încă pe cineva care să mă întreacă", i-am răspuns eu.

De altfel eram sigur pe mine, căci practicasem mai de mult această artă nobilă și eram vestit mai ales pentru faptul că rădeam cu mîna stîngă.

Camera în care respectabilul domn își făcea toaleta dădea în curte și era întîmplător astfel așezată, încît prietenii mei puteau vedea perfect ce se petrece înăuntru, mai ales dacă ferestrele erau deschise. Eu isprăvisem cu pregătirile; nu mai lipsea nimic. Clientul meu se așezase pe scaun cu șervetul legat în jurul gîtului. M-am apropiat de el foarte umil și i-am spus: „Excelență! Exercitîndu-mi arta mi-am dat seama de un lucru ciudat și anume că pe oamenii simpli îi rad mai bine și mai mulțumitor decît pe cei de vază. Am cugetat multă vreme, căutînd pricina cînd ici, cînd colo, iar la urmă am descoperit că lucrez cu mult mai bine în aer liber decît într-o cameră închisă. De aceea, dacă excelența-voastră îmi dă voie să deschid fereastra, veți vedea îndată efectul, după satisfacția ce-o veți simți". El s-a învoit, și am deschis fereastra. Făcînd prietenilor mei un semn, am început să-i săpunesc barba aspră cu multă delicatețe. Cu aceeași îndemînare și ușurință i-am cosit otava ce-i acoperise fața, iar cînd am ajuns la buza de sus, nu am uitat să-mi apuc clientul de nas, răsucindu-l cînd într-o parte, cînd în alta. Totodată am avut grijă să stau în așa fel, încît cei cu care pusesem rămășag să-și poată da seama și recunoaște, spre marea lor plăcere, că l-au pierdut.

Bătrînul se îndreptă foarte grav spre oglindă și se privi cu o vădită mulțumire de sine căci, ce-i drept, era un bărbat foarte chipeș. Apoi își întoarse spre mine privirea ochilor lui negri și focoși, dar în care se citea bunăvoința, spunîndu-mi: „Meriți, prietene, laudele multora dintre confrații dumitale, căci observ că ai mai pu-

ține obiceiuri proaste decît ceilalți. Văd că nu dai de mai multe ori în același loc, ei îți ajunge o *singură* mișcare. Și nici nu-ți ascuți briciul cum fac alții, în podul palmei, și nu treci clientului pe la nas resturile de clăbuci și păr. Îndeosebi este însă de admirat îndemînarea mîinii stîngi. Iată aici pentru osteneala dumitale, continuă el, dîndu-mi un florin. Însă să știi un lucru: nu se cade să apuci de nas oamenii de vază. Dacă pe viitor te vei lăsa de obiceiul acesta țărănesc, vei reuși frumos în viață."

M-am plocconit adînc, i-am făgăduit tot ce a vrut, rugîndu-l ca, dacă va mai trece pe acolo la întoarcere, să mă onoreze din nou, și m-am grăbit cît am putut să mă duc la tinerii mei tovarăși care, în ultimele clipe, ajunseseră să mă sperie rău. Scoteau asemenea strigăte, rîdeau atît de tare, sărind ca ieșiți din minți prin casă, bătînd din palme, trezindu-i pe cei adormiți și povestind iarăși întîmplarea, făcînd cu acest prilej din nou larmă și izbucnind în noi hohote de rîs, încît, de cum am intrat în cameră, înainte de toate am închis fereastra și i-am rugat să se liniștească; dar, pînă la urmă, a trebuit să rîd și eu cu ei de acea ispravă smintită pe care-am dus-o la capăt cu atîta seriozitate.

După cîtva timp, cînd larma hohotelor de rîs s-a mai potolit întrucîtva, am putut să mă gîndesc la norocul meu; aveam în buzunar galbenii și florinul cîștigat și mă socoteam bine căptușit, lucru cu atît mai îmbucurător, cu cît societatea noastră hotărîse ca a doua zi să se împrăștie. Dar nu ne-a fost dat să ne despărțim cuminte și în ordine. Întîmplarea era prea hazlie ca tovarășii mei să n-o spună și altora, deși îi rugasem stăruitor ca, măcar pînă la plecarea bătrînului, să-și țină gura. Unul dintre noi, poreclit Neastîmpăratul, era în dragoste cu fata hangiului. Au avut o întîlnire și, cine știe de ce, poate că negăsind cum s-o distreze altfel, i-a povestit toată păcăleala și au rîs împreună de s-au prăpădit. Dar lucrurile nu s-au sfîrșit aici. Fata a dus povestea mai departe și așa a ajuns destul de repede la urechile bătrînului domn, care tocmai se pregătea de culcare.

Noi stăteam mai liniștiți decît ne era obiceiul, căci peste zi făcusem destul tărăboi, cînd ajutorul hangiului, care ne era foarte devotat, dădu buzna în cameră strigînd: „Fugiți, vor să vă omoare în bătaie!" Am sărit cu toții în picioare, vrînd să aflăm amănunte, dar el o și ștersese. M-am repezit și am tras zăvorul. În aceeași clipă am auzit bătăi și izbituri în ușă, ba chiar ni se părea că auzim cum e crăpată cu lovituri de secure. Ne-am retras mașinal în camera din fund; amuțiserăm cu toții. „Sîntem trădați, am strigat eu. Acum dracul ne ține pe noi de nas!"

Ciomăgilă şi-a scos spada din teacă, în timp ce eu mi-am arătat încă o dată puterea de uriaş împingînd fără nici un ajutor un scrin greu în uşă, care, spre norocul nostru, se deschidea înăuntru. Îndată am auzit însă larmă în camera de alături şi lovituri puternice în uşa noastră.

Ciomăgilă părea hotărît să se apere, dar i-am strigat de cîteva ori şi lui şi celorlalţi: „Fugiţi, căci nu-i vorba numai de lovituri, ci şi de insulte, lucrul cel mai rău pentru cei de neam mare." Fata, cea care ne trădase, pătrunse disperată în cameră, ştiindu-l pe iubitul ei în primejdie de moarte. „Fugiţi, fugiţi! strigă ea şi îşi apucă iubitul de mînă; fugiţi, plecaţi! am să vă duc prin pod, hambare şi curte. Veniţi cu toţii; ultimul trage scara după el!"

Toţi s-au năpustit afară pe uşa din spate; eu am mai ridicat un cufăr, vrînd să-l pun peste scrin, ca să împing înapoi canaturile crăpate ale uşii asediate; dar strădania şi îndîrjirea mea erau să-mi fie fatale.

Cînd m-am repezit să-i urmez pe ceilalţi, am găsit scara trasă şi orice speranţă de a mă salva spulberată. Şi astfel, eu, vinovatul cel adevărat, mă aflam acolo, fără a mai avea vreo nădejde să mă văd scăpat teafăr. Şi cine ştie — dar să nu vă mai înşir nimic, deoarece sînt acum împreună cu dumneavoastră şi pot să vă istorisesc povestea asta. Aflaţi doar că această şotie smintită s-a isprăvit foarte prost.

Domnul cel bătrîn, adînc jignit de batjocura rămasă nerăzbunată, s-a îmbolnăvit de inimă rea şi se zice că păţania aceasta i-a pricinuit şi moartea, dacă nu de-a dreptul, apoi în tot cazul a contribuit mult. Fiul său, care a pornit pe urmele făptaşilor, a aflat din nenorocire despre participarea lui Ciomăgilă şi, după ani de zile, cînd s-a convins de vina lui, l-a provocat la duel şi i-a pricinuit o rană omului aceluia frumos, desfigurîndu-l pe tot restul vieţii. Aversarul său a pierdut de asemeni cîţiva ani buni, datorită unor împrejurări legate întîmplător de acest duel.

Şi cum orice poveste cuprinde şi o învăţătură, cred că morala acesteia pe care v-am spus-o e cît se poate de clară pentru toţi cei de faţă.

Capitolul al nouălea

Ziua cea importantă sosise; trebuia să se facă primii paşi spre o emigraţie generală şi să se hotărască cine va pleca într-adevăr în lumea nouă şi cine preferă să rămînă şi să-şi caute norocul în partea ceastălaltă, pe pămîntul vechiului continent.

Un cîntec voios răsună pe toate străzile din tîrgușorul acela vesel; se formau grupuri; meșterii ce țineau de aceeași breaslă se adunau între ei și se îndreptau spre sală cîntînd la unison, într-o ordine stabilită prin tragere la sorți.

Conducătorii lor, așa cum am hotărît să-i numim pe Lenardo, Friedrich și administratorul regiunii, tocmai se gîndeau să-i urmeze și să-și ocupe locurile cuvenite, cînd un bărbat cu înfățișare plăcută se apropie de ei și le ceru îngăduința de a lua parte la adunare. Nu i s-ar fi putut refuza nimic, atît de politicoasă, prevenitoare și amabilă era comportarea lui, care dădea un farmec deosebit unei staturi impunătoare, indicînd o carieră de militar și, în aceeași măsură, de curtean și om de lume. A intrat și el împreună cu ceilalți și i s-a oferit un loc de cinste. Toată lumea s-a așezat jos, numai Lenardo a rămas în picioare, începînd să vorbească în felul următor:

— Prieteni, dacă ne uităm la provinciile și statele cele mai populate din vechiul continent, vedem că pretutindeni unde se găsește un teren utilizabil, acel teren e cultivat, plantat, amenajat, înfrumusețat și în aceeași măsură dorit, posedat, fortificat și apărat. Aceasta ne dovedește deosebita importanță a proprietății funciare și ne silește să o privim ca pe cel dintîi și cel mai de seamă bun la care omul poate aspira. Examinînd lucrurile mai de aproape, găsim că dragostea filială și cea paternă, că unirea strînsă a locuitorilor de la sat sau de la oraș, precum și sentimentul general patriotic, se bazează nemijlocit pe pămînt; așadar cucerirea și apărarea unui ținut, fie el mare sau mic, ne apare tot mai întemeiată și mai merituoasă. Da, așa a vrut natura. Un om născut în glie îi aparține prin puterea obișnuinței; omul și glia devin un singur tot și între ei se creează cele mai frumoase legături. Cine s-ar încumeta să atace aceste temelii ale oricărei existențe și să nu recunoască valoarea și sfințenia acestui unic dar ceresc?

Și totuși, trebuie să spunem: dacă ceea ce posedă omul are o valoare atît de mare, atunci se cuvine să atribuim o valoare și mai mare acțiunilor și înfăptuirilor sale. De aceea, privind lucrurile dintr-un punct de vedere mai vast, putem considera că proprietatea funciară nu e decît o mică parte din bunurile care ne-au fost hărăzite. Cele mai mari și mai importante dintre ele constau de fapt în bunurile mobile și în cele ce sînt dobîndite printr-o viață activă.

Mai ales noi, tinerii, sîntem siliți să ne îndreptăm privirile în această direcție, căci chiar dacă am fi moștenit de la părinții noștri dorința de a sta locului și de a rămîne la cele vechi, totuși mii de împrejurări ne îndeamnă să deschidem ochii spre perspective

mai îndepărtate și orizonturi mai vaste. Să alergăm la malul mării și dintr-o singură privire să ne încredințăm de spațiul nemărginit ce se deschide în fața activității noastre; acest singur gînd ne va insufla o ardoare nouă.

Dar să nu ne pierdem în asemenea întinderi nemăsurate, ci să ne îndreptăm atenția asupra teritoriului concret și vast al feluritelor țări și regate. Vedem acolo ținuturi întregi străbătute de nomazi ale căror așezări sînt mobile, ale căror turme ce-i hrănesc, avere vie, trebuiesc mînate pretutindeni. Îi vedem în inima deșerturilor, pe pășuni întinse și verzi, poposind ca și cum ar fi ancorat într-un port multdorit. Aceste deplasări, aceste migrații au devenit pentru ei o obișnuință, o nevoie. Ei ajung să privească fața pămîntului ca și cum n-ar fi zăgăzuită de munți, nici străbătută de ape. Doar am văzut nord-estul îndreptîndu-se spre sud-vest; am văzut popoare izgonind pe altele dinaintea lor, schimbînd cu totul stăpînirea și proprietatea asupra pămîntului.

Aceasta se va mai întîmpla încă de multe ori de-a lungul istoriei, pornind din ținuturile suprapopulate. Ar fi greu de spus ce ne așteaptă din partea unor străini; dar e semnificativ faptul că, din pricina suprapopulării, ne stingherim unii pe alții la noi acasă și, fără a mai aștepta să fim izgoniți, ne izgonim singuri, rostind noi înșine unii față de alții sentința de exil.

A venit acum momentul ca, fără mîhnire și descurajare, să facem loc în inima noastră unei anumite mobilități, să nu înăbușim neastîmpărul care ne îndeamnă să ne schimbăm locul. Totuși, gîndurile și proiectele noastre să nu ne fie dictate de patimă sau de oricare altă presiune, ci să izvorască dintr-o convingere întemeiată pe rațiune.

S-a spus și s-a repetat: „Unde-mi merge bine, acolo mi-e patria". Totuși, această maximă consolatoare ar fi și mai bine formulată, dacă ar suna așa: „Unde-s folositor, acolo-i patria mea". Acasă la el, un om poate fi nefolositor, fără ca acest lucru să se bage de seamă îndată; afară, în străinătate, omul nefolositor se dă pe față de la început. Și dacă spun: Fiecare să se străduiască, oriunde s-ar afla, să fie folositor lui și celorlalți, aceasta nu-i nici învățătură, nici sfat, ci maxima vieții însăși.

Acum să ne uităm la globul pămîntesc și deocamdată să nu ne ocupăm de mări, să nu ne lăsăm atrași de forfota corăbiilor, ci să ne fixăm privirea asupra uscatului și să ne minunăm cum e împînzit de un neam de furnici, mișunînd pretutindeni și încrucișîndu-și drumurile. Însuși Dumnezeu a hotărît astfel, împiedicînd înălțarea turnului Babel și împrăștiind seminția omenească pe tot întin-

sul pămîntului. Să-l slăvim, căci această binecuvîntare s-a transmis asupra tuturor generațiilor.

Observați acum cu bucurie cu cîtă ușurință se pun tinerii în mișcare. Negăsind nici în casă, nici la ușă învățătura de care sînt însetați, ei aleargă spre țările și orașele unde îi atrage renumele savanților și al înțelepților de-acolo. După ce s-au instruit grabnic și cît de cît mulțumitor, se simt îndată îmboldiți să-și rotească privirile mai departe în lume, nerăbdători să descopere și să-și însușească orice experiență utilă, care i-ar putea ajuta să-și realizeze scopurile, să-și încerce deci norocul. Să ne mai gîndim la acei oameni desăvîrșiți, luminați, la acei nobili cercetători ai naturii, care înfruntă în chip conștient orice dificultate și orice primejdie pentru a deschide lumii lumea și pentru a croi cărări și căi prin ținuturile de nepătruns.

Dar uitați-vă și la drumurile mari și netede, pe care colbul se ridică în trîmbe de nouri în urma trăsurilor confortabile, ticsite de bagaje și în care călătoresc cei puternici și bogați și atîția alții, ale căror năzuințe și fel de a gîndi le analizează Yorick[46] atît de frumos.

Vrednicul meseriaș ce merge pe jos poate privi cu liniște în urma lor, el, căruia patria i-a impus să-și însușească iscusința în țări străine și să nu se întoarcă la căminul părintesc decît după ce a izbutit s-o facă. Și mai des întîlnim pe aceste drumuri negutători și misiți. Chiar și un mic vînzător de mărunțișuri trebuie să-și părăsească din cînd în cînd dugheana și să bată iarmaroacele și tîrgurile pentru a se apropia de negutătorii cei mari, sporindu-și modestul lui cîștig prin pilda unei mișcări comerciale nelimitate și prin contactul cu ea. Dar și mai neliniștiți străbat drumuri principale și lăturalnice mulțimea de călăreți singuratici, care caută să ne scoată banii din pungă chiar și împotriva voinței noastre. Mostre de toate felurile și liste de prețuri ne urmăresc la oraș și la țară și, oriunde ne-am refugia, ne găsesc, oferindu-ne negustorește ocazii, pe care noi înșine nu ne-am fi gîndit niciodată să le căutăm. Dar ce să mai spun de neamul acela care și-a însușit înaintea oricărui altuia binecuvîntarea de a fi veșnic călător și care prin activitatea lui neostenită se pricepe să înșele pe oamenii sedentari și s-o ia înaintea tovarășilor de drum! Despre aceștia nu trebuie să vorbim nici de bine nici de rău; să nu-i vorbim de bine, fiindcă asociația noastră se ferește de ei; să nu-i vorbim de rău, deoarece drumețul are îndatorirea să se poarte prietenos cu oricine s-ar întîlni, gîndindu-se la avantajele reciproce.

Dar, înainte de toate, trebuie să ne amintim cu simpatie de toți artiștii în genere, căci și ei sînt strîns legați de mișcarea întregii

lumi. Nu umblă oare pictorul cu șevaletul și paleta lui de la un chip la altul? Iar confrații săi nu sînt oare chemați cînd ici, cînd colo, pentru că pretutindeni e ceva de clădit și de sculptat? Muzicantul pășește încă și mai repede, căci, de fapt, el e cel ce aduce surprize noi pentru mereu alte urechi, un nou prilej de uimire pentru o sensibilitate mereu proaspătă. Apoi actorii care, deși disprețuiesc carul lui Thespis[47], străbat totuși mereu țara în grupuri mai mici și-și înjghebă într-o clipă lumea lor agitată, în orice loc ar poposi. Sacrificînd uneori legături serioase și avantajoase, își schimbă adesea locul, îmboldiți de un talent în creștere și de cerințele ce cresc și ele în același timp. De obicei ei se pregătesc în acest scop, nelăsînd nici un teatru important din țară, pe scena căruia să nu se fi urcat.

Aceste considerații ne îndeamnă acum să ne ocupăm de corpul didactic; îl găsiți de asemenea într-o mișcare continuă; dascălii trec de la o catedră la alta, pentru a împărți pretutindeni cu dărnicie sămînța unei instrucțiuni rapide. Dar mai sîrguincioase și cu o activitate mai largă sînt acele suflete pioase ce se împrăștie în toate părțile lumii pentru a duce popoarelor mîntuirea. Alții, în schimb, pornesc în pelerinaj pentru propria lor mîntuire; ei se duc în cete numeroase spre locurile sfințite, făcătoare de minuni, căutînd să dobîndească ceea ce sufletele lor nu puteau găsi la ele acasă.

Dacă toți aceștia nu ne pot stîrni mirarea, căci de cele mai multe ori faptele lor n-ar putea fi concepute fără călătorii, n-ar trebui, în schimb, să-i socotim legați de glie cel puțin pe cei care-și dăruiesc pămîntului toată osîrdia lor? Nicidecum! Utilizarea unui lucru poate fi concepută și fără posesiunea lui și-l vedem pe plugarul harnic părăsindu-și ogorul de pe care a avut timp de cîțiva ani foloase și bucurie în calitate de arendaș temporar; cuprins de neastîmpăr, el caută un folos egal, sau mai mare, fie în apropiere, fie mai departe. Dar chiar și proprietarul își părăsește pămîntul proaspăt desțelenit, trecîndu-l altuia mai puțin priceput și căruia i-a plăcut, văzîndu-l cultivat. Și iată-l avîntîndu-se din nou în pustietăți, defrișînd păduri și, ca răsplată pentru primele sale strădanii, întinzîndu-se pe un spațiu de două și de trei ori mai mare, pe care poate nici nu se gîndește să rămînă.

Să-l lăsăm să se lupte cu urșii și alte jivine și să ne întoarcem în lumea civilizată, unde nu vom găsi nici aici mai multă liniște. Să privim oricare stat mare și bine organizat; acolo omului celui mai capabil i se cere să fie totodată și cel mai activ. La un semn al prințului, la ordinul consilierului de stat, cel ce e folositor va fi trimis dintr-un loc în altul. Și lui i se potrivește lozinca noastră: Caută pretutindeni să fii de folos și pretutindeni vei fi ca la tine

acasă. Dar cînd vedem oameni de stat importanți părăsindu-și cu părere de rău posturile înalte, avem motive să-i plîngem, căci nu-i putem socoti nici călători, nici emigranți; nu sînt emigranți, căci pierd o poziție de invidiat, fără a avea posibilitatea de a găsi cît de cît una mai bună, și nu sînt călători, căci rareori le e dat să fie în altă parte utili în vreun fel oarecare.

Însă viața cea mai rătăcitoare e menită soldatului; chiar și în vreme de pace, e trimis cînd într-un post, cînd într-altul. Ca să poată lupta pentru patrie, în apropiere sau la depărtare, trebuie să fie mereu gata de plecare; și nu numai pentru salvarea imediată a patriei își îndreaptă pașii spre toate părțile lumii ci și după placul popoarelor și al suveranilor; numai la puțini le e dat să se stabilească într-un loc anumit. Dacă bravura e însușirea de căpetenie a soldatului, ea e întotdeauna asociată cu noțiunea de fidelitate; de asta vedem că anumite populații, renumite pentru statornicia lor, sînt chemate peste hotare și spre a sluji drept gardă personală principilor și înaltelor fețe bisericești.

Mai este o categorie foarte nobilă și foarte necesară statului, anume aceea a oamenilor cu misiuni diplomatice, trimiși de la o curte la alta, care asediază pe principi și pe miniștri și leagă tot pămîntul locuit cu fire invizibile. Nici unul dintre aceștia nu-i măcar o clipă sigur că va rămîne într-un loc. În timp de pace, cei mai abili dintre ei sînt trimiși dintr-o parte într-alta a lumii; în timp de război, ei urmează armata victorioasă sau asigură retragerea celei învinse, fiind mereu gata să părăsească un loc pentru altul; de aceea duc cu ei întotdeauna o mare provizie de scrisori de rămas bun.

Dacă pînă acum, la fiecare pas, am putut să ne mîndrim cu cinstea de a avea elita oamenilor de acțiune ca tovarăși și părtași la aceeași soartă, în încheiere, scumpi prieteni, v-am rezervat o satisfacție și mai înaltă, căci vă veți găsi înfrățiți cu împărații, regii și principii. Să ne gîndim mai întîi, binecuvîntîndu-l, la Hadrian, acel nobil împărat călător, care a străbătut pe jos, în fruntea armatei sale, tot pămîntul ce-i era supus și astfel l-a luat în stăpînire cu adevărat. Să ne gîndim cu groază la cuceritor, acel călător înarmat, contra căruia împotrivirea e de prisos, căci zidurile și bastioanele nu pot apăra popoarele pașnice; și, în sfîrșit, să-i însoțim cu sinceră părere de rău pe acei nefericiți principi alungați, care, căzuți din înălțimea situației lor nu pot fi primiți nici măcar în societatea modestă a drumeților întreprinzători.

Acum, după ce am trecut în revistă toate acestea și le-am lămurit, să nu ne lăsăm cuprinși de vreo melancolie mărginită sau de o îngîmfare pătimașă. A trecut vremea cînd o luai razna prin lumea întreagă ca un aventurier; datorită unor călători în jurul lumii

care ne-au lăsat lucrări științifice, descrieri judicioase și ilustrații artistice, sîntem astăzi destul de informați pentru a ști cu aproximație la ce ne putem aștepta pretutindeni.

Totuși, un om singur nu poate ajunge la o cunoaștere desăvîrșită. Însă asociația noastră are posibilitatea să-l lumineze pe fiecare, după cerințele și scopurile ce și-a propus. Dacă cineva are în minte o țară către care e atras, noi căutăm să-i clarificăm în amănunt obiectul năzuințelor sale, care pînă atunci îi plutea vag în închipuire; schimbul de vederi asupra lumii locuite și locuibile este cel mai plăcut și mai folositor subiect de conversație.

În sensul acesta, putem să ne considerăm înrolați într-o asociație mondială. Ideea e simplă și măreață; îndeplinirea ei e ușoară, dacă se întemeiază pe rațiune și forță. Unirea e atotputernică, de aceea între noi nu trebuie să fie nici o dezbinare, nici o contradicție. În măsura în care avem principii, ele trebuie să fie comune tuturor. Noi spunem că omul trebuie să învețe a gîndi fără imbold exterior; să caute logica, nu în circumstanțe, ci în sine însuși; acolo o va găsi și o va cultiva cu dragoste. El se va forma și se va organiza astfel, că pretutindeni se va simți acasă. Cel ce se dedică lucrurilor foarte necesare, acela își ajunge pretutindeni scopul, în chipul cel mai simplu. Alții însă, care năzuiesc spre lucruri mai înalte, mai delicate, trebuie să fie mai prevăzători în ce privește alegerea drumului. Dar omul, orice ar plănui și ar începe, dacă e singur, nu poate face față; societatea este absolut necesară pentru un ins activ. Toți cei utili trebuie să fie în legătură unul cu altul, așa cum cel ce vrea să clădească caută un arhitect, iar arhitectul caută zidari și dulgheri.

Știți cu toții cum și în ce mod s-a întemeiat și s-a organizat asociația noastră. Printre noi nu se află nimeni care să nu-și poată exercita meseria oricînd și cu folos, care să nu fie încredințat că oriunde l-ar duce întîmplarea, înclinarea, sau chiar pasiunea, va fi totdeauna bine recomandat, bine primit și încurajat, iar în caz de nenorocire va fi ajutat, pe cît se poate, să-și restabilească situația dinainte.

Noi ne-am mai impus cu strictețe două obligații: să respectăm orice formă de cult religios, căci toate sînt mai mult sau mai puțin cuprinse în *Crez;* apoi să admitem toate formele de guvernămînt și, întrucît toate cer și încurajează o activitate folositoare, să lucrăm în cadrul fiecăreia așa cum ni se cere, cît timp va fi nevoie. În sfîrșit, socotim de datoria noastră să practicăm și să încurajăm moralitatea, dar fără pedanterie și strictețe, așa cum ne pretinde respectul față de noi înșine, care rezultă din cele trei forme de respect pe care le profesăm cu toții; căci toți avem norocul și bucuria, unii dintre noi chiar din tinerețe, să fi fost inițiați în această

înțeleaptă și înaltă doctrină universală. Toate aceste lucruri am vrut să le reamintim, să medităm la ele, să le recunoaștem și să le proclamăm încă o dată în ceasul solemn al despărțirii și să le pecetluim cu un cîntec de rămas bun cordial.

Nu sta locului, pornește!
Cap isteț, braț iscusit
Pretutindenea găsește
Un voios bine-ai venit!
Și oriunde este soare
Griji puține vom avea.
Doar de asta-i lumea mare:
Să ne risipim în ea.

Capitolul al zecelea

Cît a răsunat acest cîntec de încheiere, o mare parte dintre participanți s-au sculat grăbiți și au părăsit sala în ordine, doi cîte doi, cu aclamații care răsunau pînă departe. Așezîndu-se, Lenardo îl întrebă pe străin dacă avea de gînd să-și facă acolo, în public, propunerea, sau dacă dorea o întrunire specială. Străinul se ridică, salută adunarea și vorbi astfel:

— Aici, tocmai într-o asemenea întrunire, doresc să dau explicații. Toți acești oameni, ce-au rămas în sală liniștiți și care par toți de ispravă după înfățișare, arată limpede, stînd la locurile lor, că doresc și au de gînd să trăiască mai departe pe pămîntul patriei. Îi salut pe toți din inimă, căci le pot declara că sînt în situația de a le oferi tuturor destul de lucru pentru mai mulți ani. Totuși, voi cere curînd o nouă adunare, pentru că e necesar ca, înainte de toate, să expun pe larg planurile mele onoraților șefi care i-au condus pînă acum, și să-i conving de seriozitatea misiunii ce o am. Se cuvine apoi să discut în parte cu fiecare dintre cei rămași pe loc, pentru a afla cu ce servicii se gîndesc să răspundă la importanta mea ofertă.

Lenardo îi ceru un oarecare răgaz pentru a se ocupa de treburi urgente și, după ce s-a fixat viitoarea întrevedere, cei rămași în sală s-au ridicat cuviincioși și au plecat, ca și ceilalți, doi cîte doi, cîntînd în cor.

Apoi Odoard le-a dezvăluit celorlalți doi șefi intențiile și proiectele sale, arătîndu-și împuternicirea ce i se dăduse. Dar cu niște

oameni atît de aleşi nu se putea discuta multă vreme fără a se atinge mobilele de ordin sufletesc pe care se întemeia întreaga acţiune. Convorbirea i-a dus reciproc la explicaţii şi mărturisiri personale. Astfel au rămas împreună pînă noaptea tîrziu, rătăcind tot mai mult prin labirintul sentimentelor şi destinelor omeneşti. Încetul cu încetul, Odoard s-a simţit îndemnat să-şi mărturisească parte din preocupările spiritului şi ale inimii; bineînţeles că şi din această discuţie nu avem decît o relatare incompletă şi nesatisfăcătoare. Totuşi, datorită talentului lui Friedrich de a prinde şi a reţine orice, sîntem în măsură să reproducem unele scene interesante din viaţa unui om eminent, care începe să ne preocupe şi să aruncăm oarecare lumină asupra lor, chiar dacă pentru moment nu avem decît simple indicaţii asupra faptelor, pe care nădăjduim să le aflăm cîndva mai amănunţit şi mai legat.

Nu prea departe

Bătuse ora zece şi totul era gata pentru ceasul hotărît: în sufrageria cea mică, împodobită cu ghirlande de flori, era pregătită o masă splendidă pentru patru persoane; un tort minunat şi fel de fel de dulciuri erau aşezate printre flori şi candelabre strălucitoare. Ce se mai bucurau copiii de toate bunătăţile, căci aveau să se aşeze şi ei la masă cu cei mari! Deocamdată ţopăiau prin cameră, costumaţi şi mascaţi şi, deoarece nimic nu-i poate preci pe copii, ei semănau cu doi spiriduşi adorabili. Tatăl îi chemă lîngă dînsul şi micuţii recitară, cît se poate de drăgălaş şi fără prea mult ajutor, urarea în versuri compusă pentru aniversarea mamei.

Timpul zbura; din sfert în sfert de ceas bătrîna slujnică nu se putea stăpîni să nu vină din bucătărie, sporind nerăbdarea stăpînului. „Lămpile de pe scară sînt gata să se stingă, se tînguia ea; mi-e teamă c-au să se ardă mîncărurile ce-i plac sărbătoritei". De plictiseală, copiii începură să fie neastîmpăraţi, devenind chiar nesuferiţi. Tatăl lor se stăpînea, şi totuşi calmul lui obişnuit începea să-l părăsească. Asculta atent, doar o auzi o trăsură; trecură cîteva fără să se oprească. Era gata să se înfurie. Ca să omoare timpul, ceru copiilor să mai facă o repetiţie; dar copiii, obosiţi la culme, neatenţi şi stîngaci, recitau fals, cu gesturi nepotrivite, exagerînd ca actorii cînd nu simt ceea ce joacă. Chinul bietului om creştea cu fiecare clipă; era mai bine de zece şi jumătate; urmarea lăsăm să ne-o zugrăvească el însuşi.

„Ceasul bătuse unsprezece; nerăbdarea crescuse pînă la disperare; nu mai nădăjduiam, mi-era frică. Tremuram la gîndul că

va intra și se va scuza în treacăt, cu obișnuita-i grație ușuratică, spunînd că-i obosită și comportîndu-se ca și cum mi-ar reproșa că-i stric bucuriile. În mine se învălmășeau toate; toate cîte îndurasem ani de zile îmi apăsau din nou sufletul. Simțeam c-o urăsc și nu mai știam în ce fel ar trebui s-o întîmpin. Bieții copii, împodobiți ca niște îngerași, dormeau liniștiți pe sofa. Îmi ardea pămîntul sub picioare, nu mai îmi dădeam seama ce-i cu mine și nu-mi mai rămînea decît să fug, pînă aveau să treacă primele clipe de disperare. Am alergat spre poartă, așa cum eram îmbrăcat, într-un costum subțire de seară. Nu știu ce explicații am mormăit bătrînei, care m-a silit să pun un pardesiu pe umeri, și m-am trezit pe stradă, într-o stare în care nu mă mai aflasem de mulți ani. Asemenea tinerilor cuprinși de patimă, care nu mai știu ce-i cu ei, am pornit-o la întîmplare pe străzi; aș fi ajuns și în cîmp, dacă un vînt rece și umed n-ar fi bătut tăios și aprig, potolindu-mi oarecum mînia."

După cum se poate lesne remarca din acest pasaj, ne-am însușit dreptul poetului epic, introducînd pe cititorul binevoitor cam repede în mijlocul acestei relatări pasionante. Am văzut un om de vază, frămîntat de necazuri domestice, fără a ști nimic mai mult despre el; de aceea, deocamdată, ca să lămurim întrucîtva situația, să ne întoarcem la bătrîna cea cumsecade, ascultînd cele ce murmură sau exclamă cu glas tare, în emoția și nedumerirea ei.

„Am văzut eu asta de multă vreme; am și spus-o; n-am cruțat-o pe cucoana și i-am atras de multe ori atenția; dar trebuie să fie ceva mai tare decît ea. Cînd domnul vine obosit după o zi întreagă de treburi la cancelarie, în oraș sau la țară, găsește seara casa goală, sau plină de oameni care nu-i plac. Doamna nu se poate dezbăra de asta. Dacă n-are lume și bărbați în jurul ei, dacă nu vine și pleacă, dacă nu se îmbracă și se dezbracă schimbînd rochiile, parcă s-ar înăbuși. Azi, cînd e ziua ei de naștere, pornește de dimineață la țară. Bun! Noi facem aici toate pregătirile și dumneaei jură că-i acasă la nouă. Sîntem gata. Domnul îi pune pe copii să spună o poezie drăgălașă pe care-au învățat-o pe de rost; sînt îmbrăcați frumos. Lămpile și lumînările sînt aprinse, mîncărurile și fripturile sînt gata — nimic nu lipsește, dar dumneaei nu vine. Domnul se ține bine, își ascunde nerăbdarea, însă pînă la urmă tot izbucnește. Acum pleacă de acasă la ora asta de noapte! De ce? Asta e limpede. Dar încotro? Eu am amenințat-o de multe ori pe dumneaei cu o rivală, da, i-am spus-o cinstit și pe față. Pînă acum n-am observat nimic la domnul; dar este una care îl pîndește de multă vreme și-i face ochi dulci. Cine știe cum s-a ferit pînă acum. De data asta însă s-a isprăvit; l-a împins disperarea, că-și vede bunăvoința neluată în seamă și a pornit-o de-acasă la vreme de

noapte; cred că acuma s-a sfîrșit. I-am spus eu de atîtea ori să nu împingă lucrurile prea departe!"

Acum să ne întoarcem la prietenul nostru și să-l ascultăm din nou:

„Trecînd pe dinaintea celui mai mare hotel din oraș, am văzut jos lumină; am bătut în fereastră și l-am întrebat pe chelnerul care se apropiase dacă nu sosiseră sau nu se anunțaseră niște străini. Recunoscîndu-mi vocea, băiatul s-a grăbit să deschidă ușa, mi-a răspuns negativ la întrebare și m-a poftit înăuntru. În situația în care mă aflam, am găsit potrivit să-mi continui minciuna. I-am cerut o cameră pe care mi-a și dat-o imediat la etajul al doilea; primul etaj trebuia să rămînă, după părerea lui, pentru străinii care urmau să vină. A și alergat să pregătească toate; l-am lăsat să facă ce vrea, garantînd plata. Pînă aici toate erau bune, dar pe mine m-a cuprins iarăși disperarea; îmi aduceam aminte de toate cîte au fost, cînd agravîndu-le, cînd atenuîndu-le; mă ocăram pe mine însumi, încercînd să mă stăpînesc, să mă potolesc; îmi spuneam că a doua zi de dimineață toate se vor liniști. Vedeam chiar cum în ziua următoare toate își vor relua cursul obișnuit; apoi mînia izbucnea nestăvilită din nou. N-am crezut niciodată că aș putea fi atît de nefericit".

Fără îndoială că acest bărbat nobil, pe care un eveniment neînsemnat în aparență l-a tulburat atît de brusc și pătimaș, a stîrnit interesul cititorilor noștri în asemenea măsură, încît ei ar dori să cunoască încă multe amănunte despre viața lui. Vom folosi deci momentul de răgaz în aventura lui nocturnă, cînd se plimba mut și agitat prin cameră.

Odoard era vlăstarul unei familii vechi căreia un șir întreg de generații îi transmiseseră cele mai nobile calități. Fusese educat în școala militară, unde își însușise o ținută frumoasă care, îmbinată cu cele mai alese calități spirituale, dădea ființei sale un farmec deosebit. Un serviciu de scurtă durată la curte îl apropiase de cele mai de vază personalități și, datorită favorii pe care și-o cîștigase repede, fusese atașat unei misiuni diplomatice, avînd astfel prilejul să vadă lumea și să cunoască unele curți străine. Dovedise de la început o minte clară, o memorie excelentă chiar a celor mai mici amănunte și mai ales un zel deosebit în toate împrejurările. Ușurința lui de a se exprima în mai multe limbi, felul lui de a se purta nestingherit, dar discret, făcuseră să înainteze din treaptă în treaptă. Avusese succese în toate misiunile lui diplomatice, pentru că știa să cîștige bunăvoința oamenilor și astfel, ajungea să aplaneze diferendele și îndeosebi să împace interesele părților opuse, cîntărind cu dreptate temeiurile existente.

Primul ministru se gîndise să-şi apropie un bărbat atît de remarcabil şi-l căsătorise cu fiica sa, o fată deosebit de frumoasă, înzestrată cu toate calităţile ce se cer în societate. Dar, cum în cursul oricărei fericiri omeneşti, se iveşte cîteodată un zăgaz ce-i stă împotrivă, aşa se întîmplase şi de data aceasta. La curtea princiară fusese crescută principesa Sofronia, ca pupilă, fiind cea din urmă mlădiţă din neamul ei; bunurile şi drepturile pe care le moştenise erau destul de mari, deşi pămîntul şi iobagii îi reveniseră unchiului ei. De aceea, pentru a evita discuţii ce ar fi putut duce prea departe, voiau s-o mărite cu prinţul moştenitor, care, e drept, era mai tînăr decît ea.

Odoard fusese bănuit că ar avea o slăbiciune deosebită pentru principesă; se socotea că ar fi proslăvit-o prea pătimaş într-un poem, sub numele de Aurora. Din partea Sofroniei se mai adăugase şi o imprudenţă: cu caracterul ei impulsiv răspunsese prea sfidător la unele glume ale domnişoarelor sale de onoare, afirmînd că ar trebui să n-aibă ochi ca să rămînă oarbe în faţa atîtor calităţi.

Prin căsătoria lui bănuiala se potolise, dar duşmanii lui ascunşi continuau totuşi s-o întreţină şi, cînd se ivea prilejul, s-o înteţească.

Cît despre problemele referitoare la drepturile principesei asupra moştenirii şi chiar asupra coroanei, oricît se căuta să nu fie atinse, tot se mai vorbea despre ele. Principele, dar mai ales înţelepţii lui sfetnici, socoteau că lucrul cel mai bun era ca situaţia să fie lăsată şi mai departe aşa cum era, pe cînd susţinătorii secreţi ai principesei doreau ca situaţia să fie rezolvată şi s-o vadă pe nobila doamnă bucurîndu-se de o mai mare libertate, cu atît mai mult cu cît bătrînul rege al statului învecinat, rudă şi protector al Sofroniei, mai era încă în viaţă şi se arăta dispus să-şi exercite la nevoie influenţa paternă.

Cu prilejul unei misiuni cu caracter de pură ceremonie, Odoard fusese bănuit că ar fi încercat acolo să reînvie iarăşi problema pe care principele voia s-o tărăgăneze. Adversarii lui Odoard se folosiseră de această întîmplare şi socrul său, pe care l-a convins de nevinovăţia lui, trebui să facă uz de toată influenţa pentru a-i obţine un fel de post de guvernator într-o provincie îndepărtată. Acolo el se simţea foarte fericit, căci putea să-şi desfăşoare întreaga energie; erau de făcut o mulţime de lucruri necesare, folositoare, bune, frumoase, importante; putea crea opere durabile fără să se sacrifice, pe cînd, în situaţia dinainte, ocupîndu-se împotriva convingerilor sale de lucruri efemere, risca să ajungă la propria-i ruină.

Dar soţia sa era de altă părere; ea nu putea trăi decît în cercurile înalte şi-l urmase abia mai tîrziu, de nevoie. Odoard se purta faţă de dînsa cu toate menajamentele posibile, oferindu-i tot ce putea

să-i înlocuiască plăcerile de pînă atunci: vara, petreceri cîmpenești în împrejurimi, iarna, un teatru de amatori, baluri și tot ce mai poftea. Răbdase chiar și prezența unui prieten al casei, un străin, care îi vizita des de cîtva timp, deși lui nu-i plăcea de loc, fiindcă, priceput la oameni cum era, i se păruse că descoperă la el o anumită falsitate.

Din toate cîte le-am spus pînă aici, e foarte probabil că, în grava împrejurare în care se afla acum, în sufletul lui Odoard se perindau imagini după imagini, unele întunecoase și tulburi, altele mai clare și mai coerente. În tot cazul, dacă după această expunere confidențială, al cărei material îl datorăm memoriei deosebite a lui Friedrich, ne întoarcem la Odoard, îl vom regăsi umblînd tulburat prin cameră, arătînd prin gesturi și exclamații ce luptă se dă în el.

„Cufundat în asemenea gînduri, umblam agitat prin cameră; chelnerul îmi aduse o ceașcă de supă, de care aveam mare nevoie, căci, fiind preocupat de pregătirile serbării, nu mîncasem nimic la mine acasă, unde cina rămăsese neatinsă. În clipa aceea, am auzit pe stradă sunetele foarte plăcute de corn ale unui poștalion. „Vine dinspre munte“, zise chelnerul. Ne-am dus la fereastră și am văzut la lumina a două felinare o trăsură luxoasă, încărcată de bagaje și trasă de patru cai, oprindu-se în fața hotelului. Servitorii au sărit de pe capră. „Au sosit!“ strigă chelnerul; și porni grăbit în întîmpinare. L-am ținut pe loc, cerîndu-i stăruitor să nu spună că sînt acolo și nici că s-a comandat ceva; mi-a făgăduit și a zburat pe ușă.

Dar nu reușisem să observ cine a coborît din trăsură și o nouă nerăbdare m-a cuprins; mi se părea că băiatul acela zăbovește prea mult să-mi aducă vestea. În sfîrșit am aflat de la el că oaspeții erau femei; o doamnă mai în vîrstă, cu o înfățișare distinsă, una de vîrstă mijlocie de o grație nespusă și o cameristă cum nu se poate mai pe placul inimii. „A început, povesti el, cu porunci, a continuat cu lingușiri, iar cînd a văzut că-i fac ochi dulci, a trecut la un ton voios și ștrengăresc care pare că-i cel mai apropiat de firea ei adevărată“.

„Mi-am dat seama curînd, continuă băiatul, cît erau de uimite văzîndu-mă atît de plin de zel, și găsind toate pregătite pentru primire: camerele luminate și focul aprins în cămin; s-au instalat bine, au găsit în sufragerie o cină rece și le-am oferit și o supă de care s-au bucurat foarte mult.“

Doamnele s-au așezat deci la masă. Cea în vîrstă mînca puțin, cea frumoasă și drăgălașă aproape nimic; camerista, care se numea Lucia, mînca strașnic și lăuda hotelul, admirînd sfeșnicele cu atîtea lumînări, fața de masă, porțelanurile și tacîmurile. După ce s-a

încălzit la flăcările din cămin, l-a întrebat pe chelner, cînd a revenit, dacă hotelul lor era totdeauna pregătit așa, zi și noapte, să primească oaspeți sosiți pe neașteptate. Băiatul acela îndemînatic s-a purtat de data asta la fel ca și copiii, care, deși știu să țină un secret, nu pot totuși ascunde că li s-a încredințat o taină. Mai întîi le răspunse în doi peri, apoi se apropie de adevăr și la urmă, cînd zvăpăiata cameristă îl zăpăci cu întrebările, mărturisi că venise un servitor, adică venise un domn, dar că plecase, ba se întorsese și, pînă la urmă, strîns cu ușa, îi spuse că domnul acela era într-adevăr sus, la etaj, și că se tot plimba neliniștit prin cameră. Doamna cea tînără sări în picioare, celelalte făcură la fel. „Trebuie să fie un domn în vîrstă", ziseră ele cu grabă. Chelnerul le asigură că, dimpotrivă, era tînăr. Și, deoarece dînsele se îndoiau, el a susținut cu tărie că spune adevărul. Încurcătura și neliniștea sporeau. ‚Sigur că e unchiul meu', fusese de părere tînăra. Lucrurile astea nu i se potrivesc, replică doamna cea în vîrstă. ‚Dar nimeni altul nu putea ști că vom sosi aici la ceasul ăsta', stărui tînăra în părerea ei. Chelnerul însă susținea înainte că era un bărbat tînăr, voinic și chipeș. Lucia în schimb jura că trebuie să fie unchiul stăpînei sale și că nu pot să se încreadă în chelner, un șoltic, care de o jumătate de ceas se contrazice mereu".

După toate acestea, chelnerul a fost silit să se ducă sus ca să-l roage stăruitor pe domnul acela să coboare îndată, căci altfel vor veni doamnele spre a-i mulțumi. „E o harababură de neînchipuit, adăugă băiatul; nu înțeleg de ce șovăiți să vă arătați; sînteți luat drept un unchi bătrîn, pe care doamnele doresc cu nerăbdare să-l îmbrățișeze din nou. Coborîți, vă rog. Nu sînt oare persoanele pe care le așteptați? Nu disprețuiți o aventură atît de încîntătoare; face s-o vedeți și s-o auziți pe doamna cea frumoasă și tînără; sînt persoane foarte respectabile. Veniți degrabă jos căci altfel urcă ele să vă caute aici, în cameră".

Pasiunea provoacă pasiune. Tulburat cum era, Odoard dorea ceva nou, ceva străin de situația în care se găsea. Coborî, nădăjduind că va urma o explicație și o discuție cu doamnele, într-o formă plăcută și veselă, că va afla lucruri noi, că se va distra, și totuși avea presentimentul că merge în întîmpinarea unei vechi cunoștințe. Ajunse la ușă; doamnele, care credeau că aud mersul unchiului, se grăbiră să-i iasă înainte; Odoard intră. Dar ce întîlnire! Ce apariție! Doamna cea tînără scoase un strigăt și se aruncă la pieptul doamnei în vîrstă; Odoard le recunoscu pe amîndouă, se trase speriat îndărăt, apoi se avîntă și căzu la picioarele frumoasei, atingîndu-i o clipă mîna cu cel mai respectuos sărut. Pe buzele lui se stinseră silabele: A-u-ro-ra!

Dacă acum ne întoarcem privirea spre casa prietenului nostru, vom găsi și acolo o situație dintre cele mai ciudate. Bătrîna nu știa ce să mai facă: ținuse aprinse lămpile din vestibul și de pe scară, dar mîncarea o luase de pe foc căci unele bucate se și arseseră. Camerista rămăsese lîngă copiii adormiți și supraveghease numeroasele lumînări din sufragerie, tot atît de calmă și răbdătoare, pe cît era bătrîna de necăjită și agitată.

În sfîrșit, trăsura se opri în fața casei; doamna coborî și află că soțul ei plecase de cîteva ceasuri, chemat undeva. Urcă scările fără să bage de loc de seamă luminația aceea de sărbătoare. Bătrîna află de la lacheu că pe drum avuseseră un accident: trăsura se răsturnase în șanț și urmaseră tot felul de necazuri.

Doamna intră în sufragerie: „Ce-i mascarada asta?" întrebă ea, arătînd spre copii. „V-ar fi făcut mare plăcere, răspunse camerista, dacă ați fi sosit mai devreme". Copiii, treziți din somn, săriră în picioare și, văzînd-o pe măicuța lor, începură să-i recite felicitarea învățată. Deși erau stingheriți, la început a mers cum a mers, dar apoi, lipsiți de încurajare și de ajutor, bieții copii începură să se poticnească și pînă la urmă se opriră de tot; cu cîteva mîngîieri, au fost trimiși la culcare. Văzîndu-se singură, doamna se aruncă pe sofa și izbucni în hohote de plîns.

Acum, totuși, e necesar să dăm informații mai precise asupra doamnei și asupra serbării cîmpenești care se sfîrșise atît de prost, după cum se pare. Albertina era una dintre acele femei căreia n-aveai ce să-i spui între patru ochi, dar pe care o întîlneai cu cea mai mare plăcere în societate. Aceste femei sînt podoaba reuniunilor și mijlocul de a stimula conversația în clipa cînd lîncezește; au o grație căreia îi trebuie spațiu vast pentru a străluci și a evolua nestingherită; au nevoie totdeauna de multă lume în jur, de o atmosferă care să le îmboldească și să le oblige să fie amabile; în fața unui singur om nici nu știu cum trebuie să se poarte.

Prietenul casei îi cîștigase simpatia și și-o menținea numai pentru că organiza și-i oferea ocazii să fie mereu în mișcare și pentru că întreținea în jurul ei o societate nu prea numeroasă, dar foarte veselă. La împărțirea rolurilor, își alegea pe cel de tată nobil și se pricepea, prin comportarea lui demnă și gravă, s-o ia cu mult înaintea tinerilor amorezi de rangul întîi, al doilea sau al treilea.

Florina, proprietara unui domeniu important din apropiere, avea obligații mari față de Odoard, ale cărui reforme economice aduceau întîmplător multe foloase proprietăților ei și perspectiva ca în viitor să le sporească venitul în mod simțitor. Ea își petrecea iarna la oraș și vara la moșie, care devenea scena multor petreceri

plăcute. Îndeosebi, nu lăsa să treacă nici o aniversare fără să n-o sărbătorească, organizînd tot felul de distracții.

Florina era o ființă veselă și glumeață, dar se părea că nu ține la nimeni și că nu încurajează, nici nu dorește, vreun atașament. Dansatoare pasionată, ea îi prețuia pe bărbați numai în măsura în care se mișcau corect în tact; plină de vioiciune în societate, îi erau nesuferiți cei ce rămîneau chiar și o clipă cu privirile pierdute, părînd că reflectează la ceva. De altfel juca foarte plăcut rolurile de subretă veselă, roluri care se găsesc în toate piesele și în toate operele, astfel că nu se năștea nici o rivalitate între ea și Albertina, care juca rolurile de ingenuă.

Pentru a-și sărbători apropiata aniversare într-o societate plăcută, poftise persoanele cele mai de vază din oraș și de la moșiile din jur. Dansul, început chiar după gustarea de dimineață, continuase și după-masă; balul se lungise; se plecase prea tîrziu și, surprins de întuneric pe un drum rău, de două ori mai rău, căci de-abia fusese reparat, vizitiul cîrmise greșit și răsturnase trăsura într-un șanț. Frumoasa noastră, împreună cu Florina și prietenul casei se văzuseră în situația cea mai proastă. Prietenul izbutise însă repede să se ridice; apoi, aplecîndu-se peste trăsură, strigase: Florino, unde ești? Albertinei i se părea că visează; el întinsese mîna și o trăsese afară pe Florina, care era leșinată; îi dăduse primele îngrijiri și luînd-o în brațe o dusese pînă la drumul bun. Albertina rămăsese în trăsură de unde o ajutară să iasă vizitiul și lacheul; sprijinindu-se de acesta din urmă, ea încercase să meargă mai departe. Dar drumul era prost și de loc potrivit pentru pantofii ei de bal; deși susținută de servitor, se poticnise la fiecare pas. Însă în suflet se simțea și mai îndurerată, și mai pustiită. Nu știa, nu pricepea ce i se întîmplă.

Cînd însă ajunse la han și o găsi într-o odăiță pe Florina întinsă pe un pat și alături de ea pe hangiță și pe Lelio, îngrijind-o, își dădu seama de nenorocirea ei. Dintr-o dată, cu iuțeala fulgerului, i se dezvăluise că între prietenul necredincios și amica perfidă era o legătură tainică. Trebuise să fie martoră cum Florina, deschizînd ochii, se aruncase de gîtul lui cu voluptatea pasiunii renăscute, cum ochii ei negri străluceau din nou și cum o roșeață vie îi rumenise dintr-o dată obrajii palizi; într-adevăr arăta întinerită, fermecătoare, adorabilă.

Albertina rămăsese în picioare, cu ochii în pămînt, singură, neluată în seamă de nimeni. Îndrăgostiții își veniră în fire, adoptară o atitudine potrivită, dar răul fusese săvîrșit. Fuseseră nevoiți să se urce iar în trăsură și desigur nici chiar în iad n-ar fi fost mai strîns îngrămădiți trădătorii și victima lor.

Capitolul al unsprezecelea

Lenardo și Odoard au fost foarte ocupați timp de cîteva zile: Lenardo îi aproviziona pe emigranți cu toate cele trebuincioase, iar Odoard făcea cunoștință cu cei ce rămîneau pe loc, căutînd să le cîntărească însușirile, pentru a-i putea instrui asupra proiectelor sale. În acest timp Friedrich și Wilhelm au avut destul răgaz pentru a sta de vorbă pe îndelete. Wilhelm ceru să i se explice planul general al asociației și, după ce s-a familiarizat îndeajuns cu ținutul, și-a exprimat nădejdea că într-un teritoriu atît de vast se va dezvolta o populație numeroasă; astfel convorbirea s-a îndreptat curînd de la sine spre ceea ce îi unește propriu-zis pe oameni: religia și morala. Asupra acestora, Friedrich, cel totdeauna plin de voie bună, a vorbit pe larg și cititorii noștri ne-ar fi desigur îndatorați, dacă am putea reproduce în întregime discuția care, prin întrebări și răspunsuri, prin obiecții și argumente, s-a desfășurat în chip interesant, ajungînd după diverse ocoluri să-și atingă adevărata țintă. Dar nu se cade să zăbovim atît de mult; preferăm să dăm dintr-o dată concluziile, decît să lăsăm ca ele să se nască pe rînd în spiritul cititorilor noștri. În cele ce urmează se găsește chintesența celor discutate:

Toate religiile pretind omului să se supună inevitabilului și fiecare caută să-și îndeplinească această misiune în felul ei.

Religia creștină se bazează pe cele mai delicate sentimente: credința, iubirea, speranța. Din acestea se naște răbdarea, un sentiment la fel de gingaș, care rămîne un dar prețios al existenței chiar dacă prin el omul, în loc să se bucure de delectarea pe care o dorește, este împovărat cu o suferință insuportabilă. Noi acceptăm această religie, însă într-un mod aparte: învățăm pe copii încă din fragedă tinerețe ce mari foloase ne-a adus ea; însă abia la urmă le comunicăm originea și evoluția. În felul acesta întemeietorul religiei creștine ne este de la început atrăgător și prețios, în schimb știrile referitoare la el sînt sacrosancte. S-ar putea spune că procedeul e pedant, el este însă, să recunoaștem, consecvent; și tot de aceea nu acceptăm printre noi pe mozaici. Căci cum am putea să le admitem participarea la cea mai înaltă cultură dacă ei îi neagă originea și proveniența?

Morala noastră e cu totul independentă de religie; e pur activă și poate fi formulată în cîteva comandamente; moderație în cele ce facem din propria noastră voință, sîrguință în cele ce facem sub imperiul necesității. În viață fiecare poate utiliza aceste maxime laconice în felul său, căci textul acesta atotcuprinzător poate fi dezvoltat la infinit.

Tuturor copiilor noștri li se insuflă un mare respect față de noțiunea de timp, ca fiind cel mai înalt dar al lui Dumnezeu și al naturii, și însoțitor vigilent al existenței. La noi se găsesc orologii pretutindeni, iar minutarele și bătaia lor arată fiecare sfert de oră. Pentru a răspîndi cît mai mult cu putință aceste semnale, aparatele telegrafice[48] instalate în ținutul nostru indică, atunci cînd nu-s ocupate cu altceva, ceasurile din timpul zilei și al nopții, folosind un procedeu foarte ingenios.

Așadar, morala noastră, care e întru totul practică, insistă cu deosebire asupra chibzuinței și aceasta e favorizată în cea mai mare măsură de împărțirea timpului, de atenția dată fiecărei ore. În orice moment omul trebuie să facă ceva și cum s-ar putea asta, dacă n-am fi atenți la munca noastră și la trecerea orelor?

Ținînd seama că ne aflăm abia la început, acordăm mare importanță legăturilor de familie. De aceea ne gîndim să impunem părinților îndatoriri mari; educația va fi la noi cu atît mai ușoară, cu cît fiecare trebuie să se servească singur, să fie propriul său slujitor sau slujitoare.

Firește că unele discipline trebuie predate după o regulă uniformă; abatele s-a însărcinat să învețe pe toată lumea cu ușurință cititul, scrisul și socotelile; metoda lui seamănă cu învățămîntul mutual[49] dar e mai ingenioasă; în esență totul se reduce la formarea în același timp atît a dascălilor cît și a elevilor.

Dar trebuie să mai pomenesc despre încă un învățămînt mutual: și anume de exercițiile de atac și apărare. Aici e specialist Lothario; manevrele lui au ceva asemănător cu cele ale vînătorilor noștri de cîmp, însă, fiind vorba de Lothario, îți închipui că nu pot fi altfel decît originale.

Cu acest prilej adaug că în viața civilă n-avem clopote și în cea militară n-avem tobe; ne sînt suficiente vocea omenească și instrumentele de suflat. Acestea au existat și există și acum; dar folosirea lor cu pricepere o atribuim spiritului, care, de altfel, ar fi putut foarte bine să le și inventeze.

Nevoia cea mai importantă a unui stat e să aibă un guvern curajos și guvernul nostru nu va duce lipsă de așa ceva; noi toți sîntem nerăbdători să ne apucăm de lucru, convinși că trebuie să începem simplu. De aceea nu ne gîndim la justiție, ci la poliție. Principiul ei de bază este exprimat energic astfel: nimeni să nu stînjenească pe ceilalți; cine stînjenește va fi pus sub interdicție pînă va înțelege cum trebuie să se poarte pentru a fi îngăduit de ceilalți. Dacă ne încurcă un lucru neînsuflețit, lipsit de rațiune, de asemeni va fi îndepărtat din cale.

În fiecare circumscripție, se află trei directori de poliție, care se schimbă între ei la fiecare opt ore, așa cum e și în mine, unde activitatea nu trebuie să se întrerupă niciodată; unul dintre acești oameni trebuie să se afle la îndemînă totdeauna în timpul nopții.

Directorii aceștia de poliție au dreptul să atragă atenția, să mustre, să admonesteze și să excludă; dacă găsesc necesar, ei pot convoca un număr oarecare de jurați. Cînd părerile lor sînt împărțite în mod egal, nu decide președintele, ci se trage la sorți, deoarece sîntem convinși că, față de două păreri opuse, n-are importanță pe care din ele o urmezi.

Cît privește majoritatea, avem păreri cu totul proprii; o admitem atunci cînd e vorba de împrejurări necesare și curente de viață, dar în chestiunile grave, importante, nu prea avem încredere în ea. Dar despre asta n-am totuși dreptul să vorbesc mai mult.

Autoritatea superioară, care dirijează totul, nu poate fi găsită niciodată într-un loc *unic*. Ea circulă necontenit, pentru a menține echilibrul în lucrurile obligatorii și a-i lăsa fiecăruia libertatea în cele facultative. De altfel, aceasta s-a mai întîmplat în decursul istoriei; împărații germani călătoreau mereu din loc în loc și acest lucru e cel mai conform cu spiritul statelor libere. Ne e teamă să fixăm o capitală, deși vedem de pe acum punctul din teritoriul pe care-l posedăm unde se va aduna cel mai mare număr de oameni. Dar lucrul acesta îl ținem încă ascuns; capitala se va alcătui încetul cu încetul și, oricum, destul de curînd.

Acestea-s în general punctele asupra cărora sîntem în cea mai mare parte de acord; dar ele sînt discutate din nou de către membrii asociației, de fiecare dată cînd se întrunesc în număr mai mare sau mai mic. Esențialul este ca noi să ne găsim la fața locului. De fapt, noua situație a asociației, aceea care trebuie să dureze, o exprimă legea. Pedepsele noastre sînt blînde; fiecare are dreptul de a dojeni, dacă a atins o anumită vîrstă; numai celor mai bătrîni, cu o autoritate recunoscută, le e îngăduit să mustre și să admonesteze; iar pedeapsa se hotărăște de un număr de membri, convocați în acest scop.

Se observă că legile severe se tocesc repede și că încetul cu încetul devin tot mai îngăduitoare, pentru că natura își afirmă totdeauna drepturile sale. Noi avem legi îngăduitoare, pentru a putea să devenim treptat mai severi. Pedeapsa noastră consistă în îndepărtarea din obște, în mod mai blînd sau mai strict, pe timp mai scurt sau mai lung, după caz. Cînd averea cetățenilor va crește, atunci li se va tăia din ea o parte, în proporție cu vina lor, ca să fie pedepsiți și în acest fel.

Acestea au fost aduse la cunoștința tuturor membrilor asociației și la examenul ce s-a instituit s-a constatat că fiecare face asupra sa însuși cele mai potrivite aplicații ale punctelor capitale. Principalul este să ducem cu noi peste ocean avantajele civilizației și să lăsăm în urma noastră dezavantajele ei: cîrciumi și săli de lectură n-o să îngăduim la noi; prefer să nu-ți spun cum ne vom comporta față de cărți și de garafe; asemenea lucruri, pentru a fi judecate, cer să fie mai întîi îndeplinite.

Din aceleași motive, cel ce-a adunat aceste hîrtii și le-a pus în ordine nu vrea să vorbească de alte dispoziții care circulă în cadrul asociației, deocamdată numai ca probleme, și care poate că, la fața locului, nu vor fi găsite bune de aplicat. Dacă le-am expune aici amănunțit, ar avea și mai puțin sorți să fie aprobate.

Capitolul al doisprezecelea

Ziua hotărîtă pentru conferința lui Odoard sosise; după ce s-a adunat toată lumea și s-a făcut liniște, el a început a vorbi în felul următor. :

— Opera măreață, la care am poftit să ia parte această mulțime de oameni vrednici, nu vă e cu totul necunoscută, căci v-am mai vorbit despre ea în linii generale. Din cele ce v-am spus, reiese că atît în lumea veche, cît și în cea nouă se află pămînturi care se cer cultivate mai bine decît au fost pînă acum. Acolo, natura a desfășurat întinderi mari și vaste, rămînînd neatinsă și sălbatică, încît omul nu se încumetă să pornească la luptă cu ea. Și totuși, pentru cei hotărîți, e destul de ușor să pună cu încetul mîna pe acele pustietăți și să-și asigure stăpînirea asupra lor. În lumea veche e dimpotrivă. Aici, pretutindeni proprietatea e ocupată, împărțită și dreptul asupra ei e mai mult sau mai puțin consfințit de un trecut îndelungat; și, dacă acolo lipsa de limite pare o greutate de neînvins, aici delimitarea prezintă piedici aproape și mai greu de biruit. Natura poți s-o constrîngi prin hărnicie; pe om însă, numai prin forță sau putere de convingere.

Dacă proprietatea particulară e privită de toată societatea drept sacră, cu atît mai mult ea e astfel pentru cel ce-o posedă. Obișnuința, impresiile din tinerețe, respectul față de înaintași, aversiunea față de vecin și o mie de alte lucruri îl fac pe proprietar să fie rigid și potrivnic oricăror schimbări. Cu cît asemenea situație este mai veche, mai complexă, mai divizată, cu atît e mai greu

să înfăptuiești ideea binelui general, pentru ca, luînd ceva de la individ, să rezulte un folos pentru întreaga societate și, prin răsfrîngere, chiar și pentru individul însuși.

De cîțiva ani guvernez în numele prințului meu o provincie, care, fiind despărțită de statele sale, multă vreme n-a fost exploatată așa cum s-ar putea. Tocmai această separare, sau dacă vreți această încercuire, a împiedicat pînă acum să se ia vreo măsură, care să dea locuitorilor prilejul de a-și exporta produsele și de a primi dinafară cele ce le sînt necesare.

În acest ținut dispun de puteri nelimitate. Erau multe lucruri bune de făcut, dar toate numai într-o măsură limitată. Pretutindeni drumul progresului era zăvorît și se părea că reformele cele mai de dorit se aflau într-o altă lume.

Nu aveam altă obligație decît de a administra bine. Și ce poate fi mai ușor decît asta? Tot atît de ușor e să înlături abuzurile, să te folosești de capacitățile oamenilor și să le încurajezi strădaniile. Cu ajutorul rațiunii și al puterii, toate acestea pot fi înfăptuite fără prea multă trudă, toate s-au făcut oarecum de la sine. Dar atenția, grija mea deosebită s-au îndreptat asupra vecinilor, care nu-și conduceau și nu lăsau să fie conduse provinciile în același spirit, și încă și mai puțin după aceleași convingeri.

Aproape că mă resemnasem, hotărît să mă mențin în limitele situației mele și să mă folosesc cît s-o putea mai bine de rutină, cînd am observat deodată că veacul îmi vine în ajutor. În vecinătate au fost numiți funcționari mai tineri; aveau aceleași păreri ca și mine, dar, bineînțeles, la ei nu era decît o bunăvoință teoretică. Au adoptat pe încetul planurile mele de cooperare multilaterală mai ales pentru că am luat asupră-mi sacrificiile cele mai mari, fără însă ca vreunul să observe că și cele mai mari avantaje îmi reveneau tot mie.

Sîntem trei care guvernăm provincii însemnate; principii și miniștrii noștri sînt convinși de cinstea și folosul proiectelor susținute de noi, căci la drept vorbind, e mai greu să cuprinzi cu privirea avantajele în linii mari, decît în amănunte. Aici nevoia ne arată totdeauna ce trebuie să facem sau să evităm, și această normă e suficientă pentru prezent; dar acolo trebuie să făurim un viitor și chiar dacă un spirit pătrunzător ar găsi un plan potrivit, cum ar putea el spera că și ceilalți îl vor adopta?

În nici un caz la asta nu poate ajunge individul izolat; timpul care descătușează spiritele, deschide totodată și ochii spre depărtări, și, acolo, se vede cu ușurință ce e cu adevărat mare; astfel se poate mai lesne înlătura una dintre piedicile cele mai puternice care stau în calea activității omenești, și anume faptul că oamenii

pot fi de acord asupra unui scop, dar mult mai rar și asupra mijloacelor care duc la el. Căci ce-i cu adevărat măreț ne ridică deasupra noastră înșine și strălucește înaintea noastră ca o stea; însă alegerea mijloacelor ne întoarce iar la noi înșine și atunci individul, readus la ce era înainte, se simte ca și cum n-ar fi făcut niciodată parte dintr-un tot.

Deci, să repetăm: secolul trebuie să ne vină în ajutor, timpul să forțeze rațiunea și, în inimile devenite mai cuprinzătoare, interesul superior să precumpănească.

Cu asta cred că am spus de-ajuns; chiar dacă acum pare prea mult, mai tîrziu voi avea grijă să o repet fiecărui asociat. S-au făcut măsurători precise; drumurile au fost trasate, s-au stabilit locurile unde se vor ridica hanuri, și, mai tîrziu, poate și sate. Sînt binevenite, ba chiar necesare, fel de fel de construcții. Arhitecți și tehnicieni pricepuți prevăd toate. Planurile și devizele sînt întocmite; avem intenția să încheiem acorduri, unele mai mari, altele mai mici și cu un control foarte riguros să utilizăm sumele disponibile spre uimirea patriei mume; căci trăim cu nădejdea că de acum înainte se va dezvolta o activitate generală în toate direcțiile.

Dar este o problemă, asupra căreia vreau să atrag atenția tuturor asociaților, pentru că poate avea o influență asupra hotărîrii lor: e vorba de organizația, de forma în care ne gîndim să-i unim pe toți colaboratorii și să le creăm o situație onorabilă în ceea ce privește raporturile între ei și față de restul cetățenilor lumii.

De îndată ce vom păși pe teritoriul indicat, toate meșteșugurile vor fi declarate arte, iar pentru a le deosebi clar de cele „liberale“, le vom numi „arte stricte“. E vorba aici numai despre activitățile ce se referă la construcții; toți cei de față, tineri și bătrîni, fac parte din această categorie.

Să-i enumerăm aici pe rînd, în ordinea în care ei înalță o clădire, pentru a o face încetul cu încetul de locuit.

Pomenesc întîi de pietrari, care cioplesc pietrele de temelie și cele de colțuri și, cu ajutorul zidarilor, le așază la locul lor, potrivit unor indicații precise. Apoi vin zidarii care, pe temelia riguros verificată, consolidează prezentul și viitorul. Mai devreme sau mai tîrziu dulgherii își aduc grinzile pregătite dinainte și le îmbină și astfel, treptat, clădirea se înalță după planul hotărît. Apoi chemăm în grabă pe cel ce face acoperișul; pentru interior avem nevoie de tîmplar, geamgiu, lăcătuș și, dacă nu pomenesc decît la urmă despre zugrav, e din pricină că munca lui se poate face în momente foarte diferite, pentru a da la urmă de tot un aspect plăcut întregului, atît pe dinăuntru cît și pe dinafară. Nu mai menționez o seamă de activități mai mărunte, căci aici eu urmăresc numai esențialul.

Va trebui să se țină seamă cu strictețe de treptele de ucenic, calfă și maistru, care s-ar putea încă subdiviza în numeroase etape, dar numai după examene cît se poate de riguroase. Acel ce intră în societatea noastră știe că se dăruiește unei arte stricte, care nu-i poate îngădui nici o neglijență; într-un lanț mare, o singură verigă ruptă poate nimici totul. În marile întreprinderi, ca și în primejdiile mari, ușurătatea trebuie exclusă.

Tocmai din acest punct de vedere arta strictă trebuie să servească de exemplu artelor liberale și să caute să le întreacă. Dacă privim artele zise liberale, care sînt numite astfel într-un sens foarte înalt, vedem că e perfect indiferent dacă sînt bine sau rău practicate. Cea mai proastă statuie stă la fel de bine în picioare, ca și cea mai bună; un chip pictat merge foarte mîndru pe niște picioare rău desenate, brațele-i diforme îmbrățișează cu putere; personajele nu sînt așezate în plan potrivit și totuși terenul nu se prăbușește din pricina asta. În muzică lucrul acesta este și mai evident; scîrțîielile unei scripci pun grozav în mișcare picioarele flăcăilor voinici într-o cîrciumă de sat și am auzit de-atîtea ori la biserică o muzică detestabilă, în timp ce credincioșii se reculegeau cu evlavie. Acum, dacă vreți să socotiți și poezia ca o artă liberală, veți vedea cu ușurință că nici ea singură nu știe pînă unde se întind limitele ei. Și totuși orice artă are legile ei interioare, dar încălcarea lor nu aduce nici o pagubă omenirii; artele stricte dimpotrivă nu-și pot îngădui așa ceva. Artistul liberal poate fi lăudat, talentul lui poate să producă plăcere, chiar dacă opera lui nu rezistă unui examen mai amănunțit.

Dar dacă analizăm aceste două categorii de arte, pe cea liberală și pe cea strictă, în starea lor cea mai desăvîrșită, vedem că prima trebuie să se ferească de pedanterie și formule depășite, iar cealaltă de nechibzuință și cîrpăceală. Cel ce are misiunea să le conducă trebuie să fie atent, numai așa vor fi evitate abuzurile și lipsurile.

Nu mai repet, căci toată viața noastră va fi o repetare a celor ce v-am spus; mai adaug numai următoarele observații: cel ce se consacră unei arte stricte, trebuie să-i închine toată viața. Pînă acum se numea muncă manuală, foarte logic și pe bună dreptate; meșteșugarii lucrează cu mîna; dar mîna, ca să îndeplinească ce are de îndeplinit, trebuie să fie însuflețită de o viață proprie, trebuie să fie ea însăși o individualitate, să aibă o gîndire proprie, voință proprie. Or, la asta nu poate ajunge pe altfel de căi.

După ce vorbitorul încheie adăugînd cîteva bune urări, toți cei de față se ridicară în picioare, dar în loc să plece, meșteșugarii făcură cerc în jurul mesei conducătorilor lor. Odoard le întinse o foaie de hîrtie tipărită, care merse din mînă în mînă; pe ea se aflau urmă-

toarele strofe, pe care le cîntară într-un tempo moderat și voios, pe o melodie cunoscută:

Dacă pleacă, de rămîne,
Celui vrednic i-i egal.
Muncă de folos să facă
Și-atunci locu-i ideal.
Celui care te urmează,
Calea i se luminează:
I-arăți loc ocrotitor.
Trăiască turmă și păstor!

Drămuiești cu chibzuire
Și poveri și bucurii.
Dai bătrînilor cinstire,
Celor tineri dai soții.
Cînd încrederea domnește,
Casa iute se clădește,
Cu gard o împrejmuim
Și în vecini ne bizuim.

Pe drumuri nou construite
Vom găsi un han curat.
Ne vor fi distribuite
Ogoare de cultivat.
Hai toți acolo să plecăm,
Hai iute să ne așezăm
Într-un pămînt ocrotitor.
Trăiască turmă și păstor!

Capitolul al treisprezecelea

După activitatea însuflețită din acele ultime zile, a urmat o liniște deplină. Cei trei prieteni rămăseseră singuri, ei între ei, și se putea observa bine că doi dintre dînșii, Lenardo și Friedrich, erau cuprinși de o îngrijorare ciudată; nu ascundeau cît îi contraria faptul că nu puteau încă pleca din locul acela. Așteptau un mesager, după cum spuneau, și în răstimp nu erau în stare să discute nimic important, nimic hotărîtor.

În sfîrșit, curierul sosi aducînd un plic voluminos; Friedrich se precipită să-l deschidă, dar Lenardo îl opri, zicîndu-i:

— Lasă-l așa și pune-l pe masă în fața noastră; să-l privim, să ne gîndim și să încercăm să ghicim ce poate conține. Căci soarta noastră e gata să se hotărască și, dacă e vorba că nu sîntem noi stăpîni pe ea, ci atîrnă de înțelepciunea, de sentimentul altora, și trebuie să ne așteptăm la un da, sau la un nu, la un așa, sau la un altminteri, se cuvine să ne păstrăm calmul, să ne reculegem și să ne întrebăm de vom suporta hotărîrea ca o sentință divină, față de care ne e poruncit să ținem rațiunea sub obroc.

— Nu ești deloc atît de calm pe cît ai vrea să pari, răspunse Friedrich; de aceea, n-ai decît să rămîi singur cu secretele tale și fă cu ele ce poftești; în orice caz pe mine nu mă privesc. Dar lasă-mă să dezvălui totul acestui prieten vechi și încercat și să-i înfățișez situația critică pe care noi i-am ascuns-o atîta vreme. Cu aceste vorbe, îl luă pe Wilhelm cu el și pe drum exclamă: A fost găsită, a fost găsită demult, și acum întrebarea-i ce se va întîmpla cu ea?

— Știam, răspunse Wilhelm, căci prietenii își mărturisesc cel mai limpede tocmai ceea ce vor să-și ascundă. Ultimul pasaj din jurnalul lui, acela în care Lenardo își amintește în mijlocul munților de scrisoarea pe care i-o trimisesem, mi-a readus în minte chipul ființei aceleia delicate, cu spiritul și sensibilitatea ei. Îl și vedeam cum, în dimineața următoare, o regăsește, o recunoaște, vedeam și ce mai putea urma. Dar trebuie să mărturisesc sincer că tăcerea și rezerva voastră față de mine m-a neliniștit, nu din curiozitate, ci din simpatie adevărată pentru ea.

— Atunci, exclamă Friedrich, pachetul care-a sosit trebuie să te intereseze cît se poate de mult! Urmarea jurnalului fusese trimisă Makariei și nu voiam să-ți stricăm plăcerea povestindu-ți întîmplarea aceasta gravă și frumoasă. În clipa asta o vei afla; Lenardo desigur că a și desfăcut plicul și n-are nevoie de jurnal ca să afle ce vrea să știe.

Friedrich se repezi, cum îi era obiceiul, se întoarse tot în goană și aduse caietul făgăduit.

— Acum trebuie să aflu și ce se petrece cu noi, strigă el. Apoi o luă iar la fugă, iar Wilhelm citi cele ce urmează:

Jurnalul lui Lenardo

Continuare

Vineri, 19

Deoarece astăzi nu trebuia să zăbovim, ca să ajungem devreme la doamna Suzana, am gustat la repezeală ceva cu întreaga familie, căreia i-am mulțumit, și am felicitat-o în cuvinte învăluite, încredințîndu-i pe furiș meșterului Drege-toate, care mai rămînea acolo,

daruri pentru fete, daruri mai bogate și mai feciorelnice decît cele de ieri; omul nostru nu mai putea de bucurie.

De data aceasta, drumul l-am străbătut repede; după cîteva ore am dat de o vale liniștită și nu prea întinsă; într-o parte, stînci înalte se oglindeau în valurile limpezi ale unui lac; cele cîteva case arătau a fi solid zidite și în jurul lor era pămînt fertil și bine cultivat, foarte potrivit pentru grădinărie, fiind expus la soare. Colectorul de fire m-a însoțit în casa cea mai arătoasă și m-a prezentat doamnei Suzana. Am avut un sentiment foarte ciudat cînd mi s-a adresat cu prietenie și ne-a spus cît e de bucuroasă că am venit vinerea, ziua cu cele mai puține ocupații din săptămînă, deoarece mărfurile erau trimise joia, la vreme de seară, în orașul de dincolo de lac. „Tot Daniel le transportă?" întrebă colectorul de fire. „Da, tot el; își îndeplinește treaba atît de bine și cu atîta credință, de parcă ar fi mărfurile lui." — „Dar nici nu-i prea mare deosebire", zise colectorul de fire. După ce-a primit unele comenzi din partea prietenoasei gazde, s-a grăbit să plece, ca să-și vadă de treburile ce-l așteptau în văile laterale, făgăduind să se întoarcă peste cîteva zile pentru a mă însoți mai departe.

Cît despre mine, mă aflam într-o stare sufletească foarte curioasă. De cum am intrat am avut presimțirea că ea era cea dorită; privind-o mai mult, îmi spuneam că nu-i dînsa, iar dacă mă uitam în altă parte sau dacă se întorcea cu spatele, mi se părea iarăși că e ea; întocmai ca în vis, amintirea și fantezia se luptau una cu alta.

Cîteva torcătoare, ce întîrziaseră cu lucrul lor săptămînal, îl aduseră acum. Stăpîna, dojenindu-le cu blîndețe, se tîrgui cu ele; dar, pentru a sta de vorbă cu oaspetele, a lăsat această treabă pe seama a două fete, pe care le-a numit Gretchen și Lieschen și pe care le-am privit cu multă atenție, ca să văd dacă se potriveau cu descrierea făcută de meșterul Dregetoate. Aceste două chipuri m-au descumpănit cu desăvîrșire și mi-au nimicit orice asemănare între femeia căutată și stăpîna casei.

Dar mă uitam cu și mai multă atenție la ea și mi se părea că e ființa cea mai deosebită și mai plăcută dintre toate persoanele pe care le-am întîlnit în călătoria mea prin munți. Aveam acum destule cunoștințe ca să pot vorbi cu pricepere despre meseria ei, pe care o îndeplinea atît de bine. Interesul și înțelegerea ce le arătam i-au făcut mare plăcere; cînd am întrebat-o de unde își procura bumbacul, căci văzusem cu cîteva zile înainte un mare transport peste munte, ea mi-a răspuns că tocmai cu transportul acela își asigurase o provizie însemnată. De altfel și așezarea locuinței sale era foarte prielnică, deoarece drumul principal ce ducea spre lac

era numai la un sfert de oră depărtare și deci putea lua singură în primire baloturile trimise de la Triest și adresate ei, sau i le aducea un comisionar; așa se întîmplase și alaltăieri.

M-a condus apoi într-o pivniță mare și aerisită unde era păstrată provizia de bumbac, ca să nu se usuce prea tare și să nu-și piardă din greutate și suplețe. De asemeni, am găsit la ea, adunate la un loc, toate cîte văzusem pînă atunci; îmi arăta fiecare lucru pe rînd, iar eu o ascultam cu interes și pricepere. Am văzut că devine tot mai tăcută și, după întrebările ei, am putut ghici că mă crede de meserie. Căci, îmi spunea dînsa, primise bumbacul și acum aștepta un trimis sau un asociat al casei de comerț din Triest, ce trebuia să sosească pentru a-și face o idee asupra întreprinderii ei și a încasa banii datorați pentru transport. Doamna Suzana avea suma pregătită pentru oricine s-ar fi putut legitima.

Întrucîtva încurcat, îi răspundeam evaziv și o priveam cum merge prin cameră, dînd ordine; parcă era Penelopa printre slujnicele sale.

Cînd s-a întors lîngă mine, mi s-a părut că se petrecuse în ea ceva deosebit. „Deci, dumneata nu ești negustor? mă întrebă. Nu știu de unde-mi vine încrederea și cum de îndrăznesc s-o cer pe-a dumitale. Nu vreau să te silesc, dar dăruiește-mi-o, dacă te lasă inima.“ Zicînd acestea, chipul străin al femeii mă privi cu niște ochi atît de cunoscuți și care păreau să mă recunoască și pe mine atît de bine, încît m-am simțit străpuns pînă în adîncul sufletului și eram gata să-mi pierd cumpătul. Mi se muiaseră picioarele și judecata mă părăsea cînd, spre norocul meu, cineva a chemat-o grabnic afară. Am izbutit să-mi vin în fire și să-mi întăresc hotărîrea de a mă stăpîni cît timp voi putea, deoarece aveam bănuiala că mă amenință iar primejdia unei legături fatale.

Gretchen, o copilă cuminte și prietenoasă, m-a luat să-mi arate țesăturile lucrate artistic; mă lămurea cu pricepere și calm. Ca să-i arăt că-i dau atenție, scriam cele ce-mi spunea în tabletele mele, unde au rămas ca mărturie a unui lucru făcut mașinal, căci aveam cu totul altceva în minte; notele sunau așa:

„Urzeala unei țesături *călcate* ca și a uneia *trase* se face după cum cere modelul, cu fir alb, slab răsucit, iar uneori și cu fire vopsite cu roșu turcesc sau cu albastru, care sînt folosite la dungi sau flori.

Pentru tuns, se înfășură țesătura pe niște cilindri, care formează un cadru de forma unei mese, în jurul căruia se așază mai mulți lucrători.“

Lieschen, care stătea printre tunzătoare, sări de pe scaun, veni la noi și se amestecă în vorbă, numai ca s-o încurce pe Gretchen,

contrazicînd-o. Și deoarece tot lui Gretchen îi dădeam mai multă atenție, Lieschen începu să se învîrte prin cameră, chipurile să caute, să aducă ceva și, cu toate că era destul loc, mi-a atins într-adins brațul de două ori cu cotul ei delicat, lucru care nu mi-a prea plăcut.

Buna și Frumoasa (merită s-o numești așa, mai ales dacă o compari cu celelalte femei) m-a dus în grădină, ca să ne bucurăm de apusul soarelui, care dispărea după muntele cel înalt. Un zîmbet plutea pe buzele ei, așa cum se întîmplă cînd șovăi să spui ceva plăcut; de altfel și eu eram într-o stare sufletească de dulce tulburare. Mergeam unul lîngă altul și nu mă încumetam să-i apuc mîna, deși aș fi făcut-o bucuros; s-ar fi zis că amîndurora ne era teamă de vorbe și gesturi care ar fi putut să trădeze prea repede în fața lumii fericirea acestei întîlniri. S-a oprit și mi-a arătat cîteva ghivece în care încolțiseră tulpini de bumbac. „Cultivăm și îngrijim aceste semințe, nefolositoare pentru munca noastră și urîte, care au făcut un drum atît de lung pînă la noi, împreună cu bumbacul. Le cultivăm din recunoștință și avem o plăcere deosebită să vedem, în stare vie, planta ale cărei resturi moarte dau viață existenței noastre. Aici vezi începutul, faza de mijloc o cunoști, și diseară, dacă avem noroc, îți voi arăta și un sfîrșit îmbucurător.

Joia seara, noi, meșteșugarii, sau un comisionar al nostru, cărăm la vasul de transport mărfurile ce ne-au intrat în cursul săptămînii și, în tovărășia altora care fac același comerț, ajungem vinerea dimineața în oraș. Aici, fiecare își duce marfa la negustorii toptangii, căutînd s-o vîndă cît mai bine; adesea luăm drept plată bumbacul brut de care avem nevoie.

Dar negustorii care se duc la tîrg nu se întorc numai cu bani sau cu materie primă pentru fabricație, ci se aprovizionează cu tot felul de alte lucruri folositoare sau plăcute. De aceea cînd unul din familie a plecat la oraș ca să tîrguiască, acasă domnește așteptarea, nădejdea și dorința, ba adesea neliniștea și teama. Dacă se iscă furtună și vreme rea, ne cuprinde grija ca nu cumva să pățească vasul ceva. Cei aprigi la cîștig așteaptă să afle cum a mers vînzarea mărfii și socotesc dinainte cîștigul net; cei curioși așteaptă noutățile din oraș, cei cărora le plac gătelile așteaptă hainele sau lucrurile la modă pe care trebuie să le aducă cel plecat; în sfîrșit, pofticioșii, și mai cu seamă copiii, așteaptă bunătățile, fie măcar și pîinișoare proaspete.

Plecarea din oraș întîrzie de obicei pînă seara; atunci, treptat, lacul se însuflețește; pe fața lui netedă plutesc bărci purtate de pînze sau împinse de vîsle; fiecare se silește să-i întreacă pe ceilalți,

iar cei ce reușesc fac mare haz de cei ce se văd siliți să rămînă în urmă.

E un spectacol minunat călătoria asta pe lac; oglinda apei și munții din jur se aprind de roșeața amurgului, apoi treptat se umbresc și se întunecă; încep să se vadă stelele, se aud clopotele de vecernie, în satele de pe munte se aprind lumini, răsfrîngîndu-se în unde. Apoi se înalță luna, împrăștiindu-și luciul pe fața aproape nemișcată a lacului. Tot ținutul acesta bogat îți trece prin fața ochilor; sat după sat, fermă după fermă rămîn în urmă. În sfîrșit, cînd te apropii de casă, se sună din corn și îndată se văd, ici-colo, pe munte, apărînd făclii ce se apropie de mal; fiecare familie care are pe vreunul dintre ai săi pe corabie, îi trimite pe cineva ca să-l ajute să care pachetele.

Noi locuim mai sus, dar fiecare am făcut destul de des acest drum și toți avem aceleași interese, cînd e vorba de munca noastră."

Eu ascultasem cu uimire cît de bine și de frumos povestea și nu m-am putut stăpîni să n-o întreb cum de-a ajuns să fie atît de cultivată, trăind în ținutul acela aspru și avînd o îndeletnicire atît de mecanică. Mi-a răspuns cu un zîmbet încîntător, puțintel șăgalnic, privind înaintea ei: „M-am născut într-un ținut mai frumos și mai blînd, pe care îl administrau oameni foarte aleși; cu toate că de mică eram o fire sălbatică și încăpățînată, acei proprietari inteligenți au avut o mare înrîurire asupra mea, ca și asupra tuturor celor din jur. Dar cea mai puternică influență asupra unei ființe tinere cum eram eu, a exercitat-o educația pioasă, care a dezvoltat în mine un anumit sentiment de dreptate și cinste, insuflat parcă de dragostea divină și omniprezentă. Ne-am mutat însă din ținutul acela, continuă ea — și zîmbetu-i gingaș îi dispăru de pe buze și o lacrimă furișă îi sclipi între gene — am plecat departe, departe, trecînd mereu dintr-un ținut în altul, sfătuiți cu bunăvoință și îndrumați de Cel-de-sus. În sfîrșit, am ajuns aici, în această regiune clocotind de activitate; casa în care mă vedeți acum era locuită de oameni cu sentimente asemănătoare cu ale noastre; am fost primiți cu încredere; tatăl meu vorbea și gîndea la fel ca ei; curînd părea că facem parte chiar din familie.

M-am apucat cu hărnicie de treburile casei și ale atelierului; am învățat, am deprins și am îndeplinit pe rînd toate muncile pe care, după cum vezi, le conduc eu acuma. Feciorul gazdelor, un băiat voinic și chipeș, ceva mai mare decît mine, m-a îndrăgit și mi s-a destăinuit. Era o fire puternică și totodată gingașă. Pietatea, așa cum era practicată în casă, nu-l atrăgea, nu-l mulțumea; citea pe ascuns anumite cărți pe care și le aducea de la oraș, cărți

dintr-acelea care deschid minții o cale mai largă, mai liberă. Cînd a băgat de seamă și la mine aceeași pornire, aceleași înclinații, a început să-mi împărtășească treptat tot ce-i frămînta sufletul. Pînă la urmă, văzînd că sînt întru totul de părerile lui, nu s-a mai putut stăpîni și mi-a dezvăluit taina lui în întregime. Eram o pereche ciudată căci, în plimbările noastre singuratice, nu discutam decît despre principiile care-i fac pe oameni de sine stătători, iar atracția noastră reciprocă părea că nu are alt scop decît de a ne întări unul pe altul în aceste sentimente, care de obicei îi izolează pe oameni."

Cu toate că nu mă uitam țintă la dînsa, ci îi aruncam numai din cînd în cînd cîte o privire, am observat totuși cu uimire și interes cum trăsăturile ei exprimau întocmai sensul vorbelor sale. După cîteva clipe de tăcere, fața i se lumină. „La întrebarea dumitale, zise ea, trebuie să-ți fac o mărturisire, care ar putea să te lămurească mai bine în legătură cu felul meu lesnicios de a vorbi, uneori poate nu destul de natural.

Din nefericire eram siliți amîndoi să ne ascundem față de ceilalți și, cu toate că ne feream să mințim și să fim prefăcuți în sensul grosolan al cuvîntului, o făceam totuși într-un sens mai delicat; de pildă, nu puteam găsi niciodată vreun pretext pentru a nu asista la adunările foarte numeroase ale fraților și surorilor întru credință. Dar, deoarece eram obligați să ascultăm acolo multe lucruri împotriva convingerilor noastre, el m-a ajutat să-mi dau repede seama că nu veneau toate dintr-o inimă plină; că de cele mai multe ori erau vorbe goale, imagini, alegorii, formule tradiționale, versete și fraze sonore care se tot repetau, parcă s-ar fi învîrtit în jurul unei singure axe. De atunci am fost mai atentă și mi-am însușit în așa măsură felul acela de a vorbi, că aș fi putut rosti o cuvîntare tot atît de bine ca oricare dintre predicatori. La început, prietenul meu a rîs, dar pînă la urmă a ajuns să se dezguste și să nu mai aibă răbdare. Ca să-l îmbunez am pornit pe cealaltă cale; l-am ascultat cu foarte multă atenție și, după o săptămînă, am putut repeta expunerea lui sinceră și caldă cu aproape aceeași libertate și într-un spirit foarte asemănător.

Astfel legătura noastră devenea din ce în ce mai strînsă și intimă; de fapt, ne unea pasiunea pentru adevăr și bine, sub orice formă s-ar fi manifestat, și dorința de a le pune în practică.

Acum, dacă mă întreb ce te-a putut îndemna să mă aduci la asemenea mărturisiri, înțeleg că-i din pricina descrierii mele însuflețite a zilelor minunate de tîrg. Nu trebuie să te miri! Pentru mine și pentru logodnicul meu, cea mai frumoasă petrecere în ceasurile de odihnă și libertate era să admirăm cu inima senină prive-

liştile încîntătoare şi nobile ale naturii. Poeţi de frunte ai patriei noastre ne-au trezit şi au întreţinut în noi acest sentiment. Reciteam adesea *Alpii* lui Haller, *Idilele* lui Gessner, *Primăvara* lui Kleist[50] şi contemplam peisajul minunat ce ne înconjura, cînd sub aspectele lui încîntătoare, cînd sub aspectele lui sublime.

Îmi mai aduc aminte cu plăcere cu cîtă ardoare ne luam amîndoi la întrecere, căutînd să descoperim cu un ochi pătrunzător şi atotcuprinzător fenomenele pămînteşti şi cereşti. Era cea mai frumoasă recreaţie pentru noi, nu numai după treburile zilnice, dar şi după acele discuţii serioase, care adesea ne cufundau prea adînc în propriul nostru suflet, ameninţînd să ni-l tulbure.

În vremea aceea a poposit la noi un călător, care de bună seamă îşi ascundea numele adevărat; dar noi i-am pus întrebări, căci ne-a cîştigat îndată încrederea prin felul lui de a fi; se purta în toate foarte cuviincios şi urmărea cu atenţie întrunirile noastre. Prietenul meu, care l-a călăuzit prin munţi, a găsit că-i un om serios, cultivat şi cu o înţelegere adîncă. Am luat şi eu parte la discuţiile lor filozofice, în care a venit vorba rînd pe rînd despre toate cîte îl interesează profund pe cineva deprins să-şi cerceteze sufletul. Dînsul a observat curînd o şovăire în felul nostru de-a gîndi despre lucrurile divine. Expresiile religioase deveniseră banale pentru noi; nu mai vedeam sîmburele care trebuia să fie în ele. El ne-a atras atenţia asupra primejdiei în care ne aflam, şi cît e de gravă îndepărtarea de tradiţie, de care sînt legate atîtea, încă din copilărie. Spunea că primejdia este foarte mare, mai ales cînd sufletul nu-i încă deplin dezvoltat. E adevărat că o pietate, care e practicată zilnic şi la ceasuri hotărîte, ajunge să nu mai fie decît o pierdere de timp, funcţionînd ca un soi de constrîngere pentru bunacuviinţă exterioară, dar nu şi pentru fiinţa noastră lăuntrică; singurul leac e să cultivi în propria-ţi inimă sentimente morale tot atît de valoroase, de eficiente şi de consolatoare.

Părinţii acceptaseră legătura noastră printr-o înţelegere tacită şi nu ştiu cum s-a făcut că prezenţa noului nostru prieten a grăbit logodna; se părea că a fost dorinţa lui să sărbătorim această întărire a fericirii noastre, într-un cerc intim, şi a trebuit să asculte şi el împreună cu noi pe predicator, care a folosit acest prilej ca să ne amintească de episcopul din Laodicea şi de primejdia grozavă a nepăsării religioase, ce s-ar fi observat la noi. Am mai avut apoi unele convorbiri asupra acestui subiect şi prietenul nostru ne-a lăsat o scrisoare tot în această privinţă şi pe care mai tîrziu am avut deseori motiv s-o recitesc.

Apoi noul prieten ne-a părăsit, dar s-ar fi zis că toate duhurile bune şi-au luat zborul o dată cu el. Nu-i o observaţie originală că

apariția unui om deosebit într-un anumit cerc este un eveniment și că la plecarea lui se creează un gol, pe care adesea îl înlocuiește o întîmplare nefericită. Îngăduie-mi să arunc un văl asupra celor ce-au urmat. Un accident a întrerupt brusc viața logodnicului meu, nimicindu-i făptura minunată; energic cum era, și-a închinat ultimele ceasuri spre a ne lega prin căsătorie, pentru a-mi asigura dreptul la partea lui de moștenire. Această întîmplare a fost cu atît mai dureroasă pentru părinții săi, cu cît pierduseră mai înainte o fată și acum rămăseseră, într-un fel, fără sprijin; simțirea lor gingașă a fost atît de zdruncinată, că n-au putut supraviețui. S-au dus și ei repede după cei ce le fuseseră dragi, iar pe mine m-a ajuns o altă nenorocire: tatăl meu, lovit de paralizie, rămăsese în legătură cu lumea doar prin simțuri, dar nu mai putea avea nici o activitate sufletească sau trupească. Și atunci, în atîta nenorocire și singurătate, am avut cu adevărat nevoie de acea tărie de caracter, pe care de mult mă străduisem s-o dobîndesc în speranța unei căsnicii și a unei conviețuiri fericite, tărie care sporise în ultima vreme datorită cuvintelor cu adevărat dătătoare de viață ale acelui călător misterios.

Dar nu se cuvine să fiu nerecunoscătoare, deoarece, în situația mea, mi-a mai rămas un ajutor vrednic care se ocupă de toate cîte, în asemenea negustorie, cad în seama bărbaților. Dacă se va întoarce diseară de la oraș și-l vei cunoaște, vei afla ce relații ciudate am cu el."

În vremea aceasta spusesem și eu cîte ceva și, prin interesul binevoitor pe care i-l arătam, am făcut-o să-și deschidă tot mai mult inima și să-și urmeze povestirea. Nu evitam să stărui asupra lucrurilor ce nu fuseseră încă deplin lămurite; chiar și dînsa se apropia tot mai mult de ele și ajunseserăm atît de departe încît, la cel mai neînsemnat prilej, taina care încetase de a mai fi ascunsă, s-ar fi putut dezvălui în vorbe.

Ea se ridică și-mi spuse: „Să mergem la tata!" Porni înainte, iar eu am urmat-o fără grabă; clătinam din cap, gîndindu-mă la situația ciudată în care mă aflam. Am intrat într-o cameră foarte curată din spatele casei, unde bietul bătrîn stătea nemișcat într-un jilț. Se schimbase foarte puțin. Cînd m-am apropiat de el, întîi m-a privit țintă, apoi ochii i s-au luminat, trăsăturile feței i s-au destins; încerca să-și miște buzele, și cînd am întins mîna spre mîna lui inertă, el mi-a apucat-o, mi-a strîns-o și, sărind în picioare, și-a întins brațele către mine. „Doamne Dumnezeule! a exclamat, domnișorul Lenardo, el e; e chiar el!" Nu m-am putut stăpîni să nu-l strîng în brațe. El se prăbuși iar în jilț; fiică-sa alergă să-l susțină, exclamînd la rîndul ei: „El e! Dumneata ești, Lenardo!"

Cea mai tînără dintre nepoate venise și ea în fugă; amîndouă îl conduseră în camera lui pe bătrîn, care acum putea merge din nou și care, întorcîndu-se spre mine, rosti foarte limpede: „Cît sînt de fericit, cît sînt de fericit! O să ne revedem curînd!"

Rămăsesem singur, gînditor și cu privirile pierdute. Mariechen se întoarse și-mi întinse o foaie de hîrtie, spunîndu-mi că e aceea despre care fusese vorba. Am recunoscut îndată scrisul lui Wilhelm, așa cum îi recunoscusem și persoana, din descrierea făcută de Suzana. Cîteva chipuri străine au trecut repede pe lîngă mine; în tindă era o mișcare neobișnuită. Sîntem totdeauna cuprinși de un sentiment penibil cînd, din entuziasmul unei revederi curate, din convingerea că ți s-a păstrat o amintire recunoscătoare, din gîndul că ai descoperit un destin ciudat, din căldura și frumusețea pe care toate acestea ni le trezesc în suflet, sîntem smulși dintr-o dată de realitatea aspră și reduși la viața cotidiană, cu zarva ei banală.

De data aceasta, seara de vineri n-a mai fost plină de veselie și forfotă ca de obicei. Comisionarul nu se întorsese cu corabia din oraș; anunțase doar printr-o scrisoare că anumite treburi nu-i îngăduiau să plece decît a doua sau a treia zi și că va veni cu un alt prilej, aducînd cu el toate cele comandate și făgăduite. Vecinii tineri și bătrîni care se adunaseră ca să-l aștepte, ca întotdeauna, erau nemulțumiți; mai cu seamă Lieschen, care se dusese să-l întîmpine, părea foarte supărată.

Eu mă refugiasem la mine în cameră și țineam hîrtia în mînă, fără să mă uit la ea, căci mă cuprinsese un necaz ascuns cînd aflasem din cele povestite, că Wilhelm grăbise logodna. Toți prietenii sînt la fel, îmi spuneam eu, toți sînt diplomați; în loc să răspundă sincer la încrederea noastră, ei își urmăresc planurile lor, contrariindu-ne dorințele și încurcîndu-ne destinul! Curînd însă am înțeles că judec greșit. I-am dat dreptate prietenului meu, gîndindu-mă mai ales la situația de față, și m-am apucat să citesc cele scrise.

„Orice om, din primele clipe ale vieții sale își dă seama, întîi în mod inconștient, apoi pe jumătate conștient și în sfîrșit perfect conștient că este totdeauna condiționat, limitat de poziția sa. Deoarece însă nimeni nu cunoaște ținta și scopul existenței sale sau, mai degrabă, deoarece misterul ei e ascuns de mîna Celui-de-sus, omul nu face altceva decît să bîjbîie, cînd apucîndu-se de un lucru, cînd lăsîndu-l să-i scape din mînă, cînd oprindu-se, cînd pornind din nou, cînd șovăind, cînd pripindu-se, după feluritele chipuri în care se nasc erorile ce ne fac să rătăcim."

„Chiar și omul cel mai înțelept e constrîns, în viața de toate zilele, să se preocupe de clipa trecătoare, și de aceea, în linii mari, nu ajunge niciodată să aibă o viziune în general clară. Rareori știe omul în chip sigur încotro să-și îndrepte pașii următori și ce are de făcut sau la ce trebuie să renunțe.“

Din fericire, la toate acestea, și încă la o sută de alte întrebări ciudate, viața voastră activă răspunde fără încetare. Îndepliniți-vă fără preget îndatorirea zilei și puneți-vă la încercare curăția inimii și tăria minții. Apoi, în clipele de răgaz și odihnă, cînd aveți prilej să vă înălțați sufletul, veți ști desigur să găsiți atitudinea cuvenită față de Cel înalt, căruia trebuie să ne dăruim cu toată smerenia, preamărindu-l în toate felurile și primind cu venerație tot ce se întîmplă, recunoscînd în toate îndrumarea venită de sus.

Sîmbătă, 20

Cufundat în gînduri în al căror labirint ciudat m-ar urmări compătimitor orice suflet sensibil, m-am plimbat în zorii zilei în sus și în jos pe malul lacului; stăpîna casei — eram fericit că nu trebuia s-o privesc ca pe o văduvă — se arătă, spre mulțumirea mea, mai întîi la fereastră, apoi la ușă. Îmi povesti că tatăl ei dormise bine, că se trezise vesel și-i spusese, în cuvinte foarte clare, că vrea să rămînă în pat și dorește să mă vadă, nu azi, ci mîine, dar numai după slujba religioasă, cînd este încredințat că se va simți mult mai în putere. Suzana a mai adăugat că astăzi mă va lăsa mai mult singur, căci ea avea o zi foarte încărcată de treburi; a coborît și mi-a lămurit cîte avea de făcut.

Eu o ascultam numai ca s-o aud vorbind; cu acest prilej m-am convins că era pătrunsă de munca ei, că o atrăgea ca o datorie sacră în care-și depunea toată voința. „De obicei, e stabilit, spuse Suzana, ca țesăturile să fie terminate spre sfîrșitul săptămînii și să fie duse în după-amiaza de sîmbătă la șeful depozitului, care le cercetează, le măsoară și le cîntărește, ca să se încredințeze că lucrul e făcut cum trebuie și fără defecte și că i s-a predat cantitatea corespunzătoare în ceea ce privește greutatea și dimensiunile. Dacă totul e în ordine, plătește pe loc țesătorului suma cuvenită. Pe urmă el se silește să curețe bucata de firele ce mai atîrnă, sau de noduri și s-o așeze cît mai elegant, punînd deasupra, la vedere, partea cea mai frumoasă și fără defecte, ca să facă marfa cît mai atrăgătoare.“

Pe cînd vorbeam, sosiră de la munte mai multe țesătoare, aducîndu-și lucrul; printre ele am zărit-o și pe cea care-l interesa pe meșterul Drege-toate. Mi-a mulțumit foarte drăgălaș pentru darul pe care i-l lăsasem și mi-a povestit cu însuflețire că domnul Drege-toate era la ei și-i repara războiul la care nu lucra astăzi; la despărțire, meșterul i-a spus că doamna Suzana va recunoaște îndată, după marfa lucrată, reparația ce o va face el. Apoi, fata a intrat în casă împreună cu celelalte, iar eu nu m-am putut opri să n-o întreb pe scumpa mea gazdă: „Pentru Dumnezeu, cum de-ai ajuns la numele ăsta ciudat?“ „E al treilea care mi s-a dat“, îmi răspunse ea. „L-am primit cu plăcere, pentru că așa doreau părinții logodnicului meu; e numele fetei care le murise și în locul căreia veneam eu, și numele este totdeauna cea mai frumoasă și mai vie aducere aminte a unei ființe.“ La asta i-am răspuns: „Eu am găsit un al patrulea; aș vrea să te numesc Buna și Frumoasa, dacă îmi este îngăduit.“ Ea se înclină grațios și modest și știu atît de bine să exprime și să lege împreună încîntarea de a-l vedea însănătoșit pe tatăl ei cu bucuria de-a mă reîntîlni, încît socot că în viața mea n-am auzit și n-am simțit ceva mai măgulitor și mai plăcut.

Buna și Frumoasa, chemată mereu în casă, m-a încredințat unui om inteligent și instruit, care trebuia să-mi arate lucrurile cele mai interesante din munți. Am plecat împreună pe o vreme minunată și am străbătut un ținut cu aspecte foarte variate. Dar se înțelege de la sine că nici stîncile, nici pădurea, nici cascadele și cu atît mai puțin morile și făurăriile, ba nici chiar familiile care sculptau destul de artistic în lemn, n-au putut să-mi cîștige atenția. Totuși, plimbarea trebuia să dureze toată ziua; călăuza mea ducea în raniță o gustare îmbietoare. La amiază am găsit o masă bună la cantina unei mine, unde nimeni nu știa ce trebuie să creadă despre mine, căci nimic nu-i mai stingheritor pentru niște oameni de treabă decît să le arăți un interes fățarnic, care ascunde lipsa de interes.

Călăuza mă înțelegea încă și mai puțin. Colectorul de fire mă descrisese lăudîndu-mi peste măsură cunoștințele tehnice și interesul deosebit pentru toate aceste lucruri. Omul acela de treabă îi istorisise și despre notele și observațiile nenumărate pe care le luam, astfel că tovarășul meu de drum se pregătise și el pentru așa ceva, dar după ce-a așteptat în zadar să-mi scot carnetul de însemnări, pînă la urmă, pierzîndu-și răbdarea, m-a întrebat singur despre tabletele mele.

Era aproape de amiază cînd am putut, în sfîrșit, să-mi revăd prietena. În acest timp se celebrase slujba religioasă în casă, la care dînsa nu dorise să fiu de față; tatăl luase și el parte la ceremonie și i-a mișcat pe toți cei de față, și pe fiică, pînă la lacrimi, rostind limpede și deslușit o predică înălțătoare. Erau, îmi povesti ea, sentențe cunoscute, versete, expresii și formule, pe care le auzisem de sute de ori și care mă supăraseră altădată ca niște sunete lipsite de sens; de data aceasta izvorau parcă din inimă și se topeau unele în altele, arzînd potolit și curățate de orice zgură, ca metalul topit ce curge-n jgheab. Mi-era tare teamă să nu se istovească revărsîndu-și astfel inima, totuși era destul de vioi cînd a fost dus și așezat din nou în pat; spunea că vrea să-și vină în fire și să cheme pe oaspetele său de îndată ce se va simți destul de întremat.

După-masă discuția noastră a fost mai însuflețită și mai intimă, dar tocmai de aceea am putut simți și observa mai bine că-mi ascundea ceva, că se lupta cu niște gînduri ce-o nelinișteau și că nu prea izbutea să-și însenineze chipul. După ce am căutat în toate felurile s-o fac să vorbească, i-am spus deschis că văd la ea o oarecare tristețe, o expresie de îngrijorare și dacă are cumva necazuri, cu casa ori cu negustoria, trebuie să-mi spună și mie; în orice caz, eram destul de bogat ca să mă pot achita de-o veche datorie.

Mi-a răspuns, zîmbind, că nu era vorba de așa ceva. „Cînd ai venit, continuă ea, te-am luat drept unul dintre domnii de la Triest, care-mi fac credit, și eram foarte bucuroasă știind că am banii pregătiți și puteam să-i plătesc toată suma, sau o parte, după cum mi-ar fi cerut. Ceea ce mă apasă însă este, totuși, o grijă în legătură cu negustoria mea, dar nu pentru momentul de față, ci pentru viitor. Mă neliniștește și mă sperie răspîndirea tot mai mare a mașinilor; se rostogolesc asupra noastră încet, încet, ca niște nori de furtună ce și-au ales direcția și ne vor ajunge. Și soțul meu era cuprins de presimțirea asta tristă. Ne gîndim, vorbim despre asta, dar gîndurile și vorba nu sînt de nici un folos. De altfel, nimeni nu poate să-și închipuie calamitățile ce vor urma. Gîndește-te că muntele e străbătut de foarte multe văi ca aceea pe care ai venit încoace; mai ai încă înaintea ochilor viața plăcută și veselă pe care ai văzut-o acolo zilele trecute și despre care ți-a adus mărturie mulțimea de oameni frumos îmbrăcați, care se îmbulzeau ieri aici, venind din toate părțile; gîndește-te că toate acestea, treptat, treptat, se vor risipi, vor pieri; pustiul, populat și însuflețit de atîtea veacuri, va cădea iarăși în izolarea lui străveche.

Aici rămîn numai două căi, amîndouă la fel de triste: ori să adopţi tu însuţi sistemul nou şi să grăbeşti dezastrul, ori să pleci, luînd cu tine pe cei mai vrednici şi să-ţi cauţi dincolo de ocean o soartă mai bună. Fiecare cale are neajunsurile ei; dar cine ne va ajuta să cîntărim temeiurile care trebuie să determine hotărîrea noastră? Ştim foarte bine că în vecinătate unii oameni se gîndesc să-şi instaleze maşini şi astfel să răpească hrana celor mulţi. Nu pot învinovăţi pe nimeni că ţine mai întîi la cei ce-i sînt mai apropiaţi; dar m-aş socoti vrednică de dispreţ dacă aş jefui nişte oameni de treabă şi i-aş vedea la urmă săraciţi şi siliţi să emigreze; şi totuşi vor trebui să emigreze, mai curînd sau mai tîrziu. Ei bănuiesc că aşa va fi, o ştiu, şi o spun mereu, dar nimeni nu se încumetă să facă vreun pas hotărîtor care să-l salveze. De unde se va ivi hotărîrea? Nu-i pentru fiecare tot atît de greu ca şi pentru mine?

Logodnicul meu se hotărîse să emigrăm împreună; vorbea adesea despre posibilităţile de a pleca de aici. Căuta în jurul lui pe cei mai buni lucrători, cu care ar fi putut să se unească, să-i atragă şi să-i ia cu el. Tînjeam, cu o speranţă poate prea tinerească, după ţinuturi în care e un drept şi o datorie ceea ce aici e socotit crimă. Acum însă mă aflu într-o situaţie cu totul diferită; omul cinstit care a rămas după moartea soţului să mă ajute, un om admirabil în toate privinţele şi care e legat de mine printr-o prietenie adîncă este cu totul de altă părere.

Trebuie să-ţi vorbesc despre el înainte de a-l întîlni; mai bine era să-l fi cunoscut întîi, căci prezenţa fizică a cuiva explică multe lucruri. Cam de aceeaşi vîrstă cu soţul meu, încă de pe cînd era un băieţaş sărman s-a legat de camaradul de joacă bogat ce-i arăta bunăvoinţă; apoi de familia lui, de casă şi de meşteşug; au crescut împreună şi au rămas mereu uniţi, deşi erau două firi deosebite; unul comunicativ şi încrezător, celălalt, încă din copilărie, rezervat, închis, ţinînd aprig la cel mai neînsemnat obiect pe care-l poseda, avînd, ce e drept, sentimente pioase, dar gîndindu-se mai mult la dînsul decît la alţii.

Ştiu foarte bine că încă de la început a pus ochii pe mine; putea s-o facă, deoarece eram mai săracă decît el; totuşi, a dat înapoi de îndată ce-a observat sentimentele prietenului său pentru mine. Prin stăruinţă, hărnicie şi credinţă a devenit curînd asociat la întreprindere. Soţul meu avea de gînd ca, la emigrarea noastră, să-l instaleze aici şi să-i încredinţeze treburile pe care le lăsam în urma noastră. Îndată după moartea soţului meu, omul acesta s-a apropiat de mine şi acum cîtva timp mi-a mărturisit că doreşte să-mi ceară mîna. Însă între noi se ridică acest dublu obstacol; el s-a declarat de mult împotriva emigrării şi, în schimb, urmăreşte cu

înfrigurare să instalăm aici mașini. Argumentele lui sînt, ce-i drept, convingătoare, căci în munții noștri se găsește un om care, dacă ar lăsa în părăsire uneltele noastre simple și s-ar apuca să construiască altele mai complicate, ar putea să ne ruineze. Acest om, foarte iscusit în specialitatea lui — noi îl numim meșterul Dregetoate — face parte dintr-o familie avută din împrejurimi și se crede că are de gînd să întrebuințeze acele invenții perfecționate pentru folosul său și al prietenilor săi. Împotriva argumentelor aduse de asociatul meu nu-i nimic de obiectat, căci și așa am pierdut destul timp și dacă alții ne-o vor lua înainte, va trebui să facem și noi la fel, dar cu paguba întîrzierii. Asta mă chinuie și mă îngrijorează; de aceea mă uit la dumneata, scumpe prietene, ca la un înger păzitor."

Nu prea aveam ce să-i răspund ca s-o consolez; găseam că acest caz era foarte încurcat, așa că am cerut un răgaz de gîndire. Ea însă continuă: „Am încă și altele să-ți dezvălui, și poziția mea îți va apărea și mai ciudată. Tînărul acesta, care nu mi-e antipatic, dar care nu poate să-l înlocuiască în nici un chip pe soțul meu și nici să-mi cîștige dragostea — și ea suspină spunînd aceasta — de cîtva timp devine tot mai stăruitor; propunerile lui sînt pe cît de afectuoase, pe atît de rezonabile. Că e necesar să-i acord mîna și că e neînțelept să mă gîndesc la o emigrare, sacrificînd astfel singurul mijloc de a-mi păstra situația, sînt lucruri ce nu pot fi contestate; iar rezistența mea, fanteziile mele cu privire la emigrare i se par prietenului meu că se potrivesc atît de puțin cu simțul meu practic încît, la ultima discuție, ceva mai aprigă, am băgat de seamă că bănuiește că inima mi-i prinsă în altă parte." Suzana spuse aceste ultime cuvinte șovăind și plecîndu-și ochii în pămînt.

Ce fior am simțit ascultînd-o, poate să înțeleagă oricine, și totuși, o judecată iute ca fulgerul m-a ajutat să înțeleg că orice vorbă în plus n-ar face decît să sporească încurcătura. Totodată, avînd-o în fața mea, mi-am dat seama limpede că o iubesc din tot sufletul și a trebuit să-mi adun toată puterea, toată rațiunea și mintea ce-mi mai rămăsese, ca să nu-i ofer imediat mîna mea. Ar părăsi ea oare toate ca să mă urmeze? mă întrebam eu. Dar suferințele mele din anii trecuți m-au oprit în loc. Vrei să nutrești iarăși o falsă speranță, ca să pătimești apoi tot restul vieții?

Amîndoi am tăcut o bucată de vreme, cînd deodată Lieschen, pe care n-o văzusem intrînd, apăru lîngă noi pentru a cere învoirea să-și petreacă seara la fierăria din apropiere. I s-a îngăduit fără nici o greutate. În răstimp, mi-am venit în fire și am început să-i povestesc Suzanei că, în timpul călătoriilor mele, am văzut cum toate acestea se pregăteau de multă vreme, cum impulsul și nece-

sitatea de a emigra sporeau în fiecare zi, dar că o asemenea aventură este întotdeauna foarte primejdioasă. O plecare pripită şi nepregătită se sfîrşeşte cu o întoarcere nefericită; nici o altă acţiune nu cere mai multă prevedere şi îndrumare ca emigrarea. Observaţiile nu erau noi pentru Suzana, se gîndise mult la toate posibilităţile, şi mi-a spus cu un oftat adînc: „Zilele acestea, cît ai stat aici, am sperat mereu că voi putea dobîndi mai mult curaj, discutînd sincer cu dumneata; sînt însă mai deznădăjduită decît înainte, simt pînă-n adîncul sufletului cît sînt de nefericită." Îşi ridică privirile spre mine dar, ca să-şi ascundă lacrimile ce izvorau din ochii ei frumoşi şi plini de bunătate, întoarse capul şi se îndepărtă cîţiva paşi.

Nu vreau să mă dezvinovăţesc; însă din dorinţa de a consola sufletul acesta nobil, sau cel puţin de a-l însenina, mi-a venit ideea să-i vorbesc despre asociaţia ciudată a unui număr de călători şi emigranţi, asociaţie în care intrasem de curînd. Pe nesimţite, am ajuns atît de departe cu destăinuirile încît nu mă mai puteam opri, cînd, deodată, am înţeles ce imprudentă putea fi mărturisirea mea. Ea se linişti, se miră, se învioră; ai fi crezut că toată fiinţa îi înflorea şi mi-a pus întrebări cu atîta interes şi pricepere, că nu mai puteam da îndărăt şi a trebuit să-i mărturisesc tot adevărul.

Gretchen veni poftindu-ne la tatăl Suzanei. Fata părea foarte îngîndurată şi nemulţumită. Cînd să plece, Buna şi Frumoasa îi spuse: „Lieschen are învoire în seara asta; ai grijă tu de toate." „N-ar fi trebuit să-i îngăduiţi," replică Gretchen. „Pune la cale ceva necurat. Prea-i căutaţi în coarne acestei viclene. Vă încredeţi într-însa mai mult decît merită. Am aflat chiar acum că ieri i-a trimis o scrisoare; a ascultat ce aţi vorbit şi acum s-a dus să-l întîmpine."

Un copil, care rămăsese cu bătrînul în vremea asta, mă rugă să mă grăbesc, fiindcă bietul om îşi pierdea răbdarea. Am intrat cu toţii înăuntru; stătea în capul oaselor şi era liniştit, aproape vesel. „Copii, ne spuse el, mă rog necontenit de cîteva ceasuri; am spus toţi psalmii lui David, fără să uit pe nici unul şi acum adaug de la mine, aşa cum mă pricep şi cu credinţă sporită: De ce nu nădăjduieşte omul decît în cele ce-i stau în preajmă? Aici trebuie el să acţioneze şi să se ajute singur; nădejdea trebuie să şi-o pună în cele din depărtare, încredinţîndu-se lui Dumnezeu." Luă apoi mîna lui Lenardo şi pe cea a fiicei sale şi, unindu-le, urmă: „Aceasta nu trebuie să fie o legătură pămîntească, ci una cerească; iubiţi-vă, îngrijiţi-vă şi ajutaţi-vă unul pe altul ca frate şi soră, cu generozitate şi cu inima curată, aşa cum vă ajută Dumnezeu pe voi." După ce rosti aceste cuvinte, căzu pe spate cu un zîmbet ceresc şi îşi dădu

sufletul. Suzana se prăbuşi în genunchi înaintea patului, Lenardo se aşeză lîngă ea, obrajii li se atinseră şi lacrimile li se amestecară, picurînd pe mîinile bătrînului.

În clipa aceea, asociatul năvăli înăuntru şi rămase încremenit în fața scenei. Cu o privire sălbatică, fluturîndu-şi pletele negre, tînărul acela vînjos strigă: „A murit! Tocmai cînd îi revenise vorbirea şi voiam să-i cer să hotărască soarta mea, soarta fiicei lui, a ființei pe care-o iubesc cel mai mult după Dumnezeu, căreia-i doresc o inimă întreagă, o inimă care să poată simți prețul dragostei mele. Dar pentru mine ea-i pierdută, stă în genunchi lîngă un altul. V-a binecuvîntat? Mărturisiți!"

În răstimp, nobila făptură se ridicase; Lenardo era şi el în picioare şi îşi venise în fire. „Nu te mai recunosc, şopti ea. Dumneata, un om blînd şi pios, ai devenit dintr-o dată sălbatic; doar ştii cît îți sînt de recunoscătoare, ştii cîtă stimă am pentru dumneata!"

„Nu-i vorba aici de stimă şi recunoştință, răspunse tînărul, mai stăpînit, ci de fericirea sau nefericirea vieții mele. Bărbatul acesta străin mă îngrijorează; aşa cum îl văd că arată, nu mă încumet să mă măsor cu el; nu pot să lupt împotriva unor drepturi cîştigate, să desfac legături mai vechi."

„Cînd ai să-ți revii, spuse Buna, mai frumoasă decît oricînd, cînd se va putea vorbi cu dumneata ca mai înainte, atunci am să-ți spun, am să-ți jur pe rămăşițele pămînteşti ale tatălui meu că nu am cu acest domn şi prieten alte legături decît cele pe care poți să le cunoşti, să le încuviințezi şi să le împărtăşeşti, şi de care trebuie să te bucuri."

Lenardo tresări pînă în adîncul sufletului; toți trei rămaseră în picioare o bucată de vreme, nemişcați, cufundați în gînduri; tînărul întrerupse cel dintîi tăcerea: „Clipa aceasta e prea importantă ca să nu fie şi hotărîtoare. Ceea ce-am să spun acuma e lucru chibzuit, am avut răgaz să mă gîndesc, aşa că ascultă-mă: Motivul pentru care tu nu vrei să-mi dai mîna era refuzul meu de a te urma în cazul în care ai emigra de nevoie sau din capriciu. Dar îți declar aici solemn, față de acest martor onorabil, că nu mai pun nici o piedică în calea emigrării, ci vreau să te ajut şi să te urmez oriunde vei vrea. Însă, în schimbul acestei declarații pe care o fac nesilit şi care a fost numai grăbită de împrejurări neaşteptate, îți cer mîna chiar în clipa asta." El şi-o întinse pe a sa; stătea mîndru şi sigur de sine; ceilalți doi, surprinşi, se traseră fără voia lor înapoi.

„Am înțeles, spuse tînărul calm şi cu un fel de demnitate plină de fervoare. Aşa a trebuit să se întîmple, e pentru binele nostru al tuturor. Dumnezeu a vrut astfel. Dar ca să nu crezi că hotărîrea mea a fost luată în pripă sau din capriciu, află că de dragul tău am

renunțat la munți și la stînci, și că zilele acestea, la oraș, am luat toate măsurile ca să trăiesc după voia ta. Acum însă plec singur, desigur că n-ai să-mi refuzi mijloacele; îți mai rămîn bani de-ajuns ca să-i pierzi aici, așa cum ți-i teamă, pe bună dreptate. Căci, pînă la urmă, m-am convins și eu: vicleanul acela iscusit și harnic și-a pus ochii pe valea de sus. Acolo își aduce mașinile și ai să-l vezi cum trage la el toate resursele oamenilor; poate că atunci, poate chiar foarte curînd, ai să-l chemi înapoi pe prietenul credincios pe care acum îl alungi."

Rar s-au găsit trei oameni împreună, într-o situație atît de penibilă, fiecare temîndu-se că-l pierde pe celălalt și neștiind în acea clipă ce-i de făcut pentru a împiedica asemenea nefericire.

Cu o hotărîre impetuoasă, tînărul se repezi pe ușă afară. Buna și Frumoasa își puse mîna pe pieptul răcit al tatălui ei. „Să nu speri în cele din preajmă, exclamă ea, ci în cele din depărtare! aceasta este ultima lui binecuvîntare. Să avem încredere în Dumnezeu, în noi înșine și în ceilalți, și totul va merge bine."

Capitolul al paisprezecelea

Prietenul nostru citi cu mare interes cele de mai sus; dar, în același timp, fu nevoit a recunoaște că, încă de la sfîrșitul celuilalt caiet, simțise, bănuise că ființa aceea bună fusese descoperită. Descrierea acelui ținut aspru și muntos i-a atras întîi atenția, dar mai ales presimțirea lui Lenardo, în noaptea aceea cu lună, și repetarea cuvintelor din scrisoarea sa l-au dus pe urma adevărului. Friedrich, căruia i-a spus totul cu amănunțime, nu l-a contrazis nici el.

Dar iată că obligația noastră de a povesti, de a zugrăvi, de a dezvolta și de a prescurta, devine din ce în ce mai grea. Cine nu simte că de data asta ne apropiem de sfîrșit și că sîntem pe de o parte stăpîniți de teama să nu zăbovim asupra prea multor amănunte, iar pe de altă parte, de dorința să nu lăsăm nimic nelămurit! Depeșa de curînd sosită ne informează despre o sumedenie de lucruri; totuși scrisorile și diferitele hîrtii anexate conțin o seamă de fapte ce nu sînt de un interes general. Așa că ne-am gîndit să îmbinăm cele ce am aflat atunci cu cele ce-au ajuns mai tîrziu la cunoștința noastră și, în felul acesta, să ne îndeplinim pînă la capăt datoria serioasă de referent fidel.

Înainte de toate, trebuie să comunicăm că Lothario s-a îmbarcat împreună cu Therese, soția sa, și cu Natalia, care nu voia să se

despartă de fratele ei; abatele îi însoțea. Au plecat sub semne de bun augur și nădăjduim că un vînt favorabil le umflă pînzele corăbiei. Ei duc cu dînșii o singură impresie neplăcută, o adevărată suferință morală: înainte de a pleca, n-au putut s-o viziteze pe Makaria. Ocolul era prea mare, ceea ce întreprindeau era prea însemnat, găseau că și așa întîrziaseră prea mult, de aceea au trebuit să sacrifice chiar și această datorie atît de sfîntă.

Însă noi, în calitate de povestitor, nu trebuie să lăsăm ca aceste persoane atît de dragi, care ne-au cîștigat afecțiunea de la început, să plece în locuri atît de îndepărtate, fără să relatăm ce-au plănuit și ce-au mai făcut pînă acum, mai ales că n-am mai dat de multă vreme nici un amănunt despre ele. Totuși vom trece peste acestea, pentru că activitatea lor din urmă a fost închinată pregătirilor pentru marea aventură, spre care vedem că au pornit. Trăim însă cu speranța că vom avea bucuria să-i întîlnim cîndva, în plină activitate organizată și desfășurîndu-și adevărata valoare a caracterelor lor diferite.

Julieta cea înțeleaptă și bună, de care ne mai aducem cu drag aminte, s-a căsătorit cu un bărbat pe placul unchiului ei, colaborînd și ducîndu-i lucrările mai departe în spiritul lui. În ultimul timp, Julieta a trăit mult în preajma mătușii sale, unde se reuneau unii dintre acei asupra cărora avusese o influență atît de binefăcătoare: nu numai cei ce rămîneau credincioși continentului vechi, ci și cei ce gîndeau să treacă oceanul. Lenardo și Friedrich își luaseră mai de mult rămas bun de la ea; comunicările între ei prin trimis special deveniseră de aceea și mai numeroase.

Dacă dintre oaspeții Makariei lipsesc persoanele nobile pomenite mai sus, găsim totuși pe multe altele, foarte importante, pe care le-am cunoscut înainte. Hilaria a venit cu soțul ei, acum căpitan și moșier bogat. Ca pretutindeni, și aici și-a cîștigat, prin drăgălășenie și amabilitate, iertarea pentru ușurința prea mare cu care trecea de la o afecțiune la alta, vină pe care i-am găsit-o în desfășurarea povestirii noastre. Bărbații însă n-o țineau de rău. Ei găseau că un asemenea defect, dacă defect ar fi, nu-i de loc scandalos, căci fiecare putea dori și spera să-i vină și lui rîndul.

Flavio, soțul Hilariei, un băiat voinic, vesel și destul de plăcut, părea că-i cîștigase toată afecțiunea; dînsa probabil că-și iertase singură trecutul; nici Makaria n-a găsit prilej ca să i-l amintească. Soțul, poet mereu pasionat, o rugă pe Makaria ca, înainte de plecare, să-i îngăduie a-i citi un poem, pe care-l scrisese în cinstea ei și a celor din jur în puținele zile cît a stat acolo. El fusese adesea văzut rătăcind pe cîmp, oprindu-se din cînd în cînd, pornind iarăși, făcînd gesturi largi, scriind ceva în tabletele lui, zăbovind

pentru a se gîndi, apoi scriind iarăşi. Acum însă se pare că socotea poemul terminat şi prin Angela o înştiinţa pe Makaria că dorea să i-l citească.

Biata femeie acceptă, deşi fără plăcere; era o lectură pe care o puteai asculta, cu toate că nu aflai nimic nou decît cele ce ştiai şi nu te făcea să simţi decît cele ce mai simţiseşi şi altă dată. Totuşi versurile erau rostite curgător şi agreabil, iar ici colo dădeai de întorsături şi rime noi, deşi, în genere, ai fi dorit ca poemul să fie mai scurt. În urmă, Flavio i l-a oferit, scris frumos pe hîrtie cu chenar, şi se despărţiră foarte încîntaţi amîndoi.

Perechea aceasta se întorsese dintr-o călătorie interesantă şi folositoare în sud, pentru a-l elibera de acasă pe maior, care se căsătorise cu văduva cea irezistibilă şi acum voia să respire împreună cu ea aerul înviorător din raiul Makariei.

Deci au venit şi aceştia doi, în schimbul Hilariei şi al lui Flavio; soţia aceea adorabilă s-a bucurat, de altfel ca pretutindeni, de o primire deosebită; lucrul acesta s-a dovedit mai ales prin faptul că a fost primită în apartamentul personal al Makariei, favoare pe care a obţinut-o mai tîrziu şi maiorul. Cu acest prilej, el s-a arătat a fi acelaşi militar cu o frumoasă educaţie, bun gospodar şi agricultor, iubitor de literatură şi apreciat poet didactic, aşa că a fost bine primit de către astronom şi de invitaţii ce se aflau atunci acolo.

Maiorul a mai fost onorat şi de către bătrînul şi distinsul unchi care, locuind la oarecare depărtare de Makaria, venea acum mai des ca de obicei, dar numai pentru cîteva ore; deşi i se oferise tot confortul cu putinţă, nu putea fi înduplecat să-şi petreacă nici măcar o noapte acolo.

În timpul scurtelor vizite, prezenţa sa era foarte preţuită, căci apărea totdeauna binevoitor şi comunicativ, ca om de lume şi de curte ce era; chiar şi o anumită trăsătură de pedanterie aristocratică a lui nu era privită cu neplăcere. Pe deasupra, de data asta era cu adevărat foarte fericit, aşa cum ne simţim cu toţii cînd avem de tratat lucruri importante cu oameni inteligenţi şi luminaţi. Vasta întreprindere mergea foarte bine şi înainta mereu după planurile stabilite dinainte.

Nu menţionăm aici decît punctele esenţiale. E proprietar al unor terenuri de peste ocean, lăsate de către înaintaşi. Persoanele care cunosc împrejurările de acolo vor putea să-i lămurească mai temeinic pe prietenii lor ce înseamnă acest lucru; pe noi asta ne-ar duce prea departe. Acele proprietăţi importante erau arendate; aduceau venit puţin şi neplăceri mari. Asociaţia pe care acum o cunoaştem foarte bine este împuternicită să le ia în stăpînire, dis-

punînd de o organizare cetăţenească desăvîrşită; pornind de aici, ea va putea să activeze, conform intereselor sale, ca membră influentă a statului şi va putea să se întindă în terenurile necultivate şi nelocuite. Cu asta se vor ocupa îndeosebi Friedrich şi Lenardo, pentru a arăta cum se poate porni munca de la început, chiar, urmînd căile naturale.

Îndată după plecarea oaspeţilor pe care i-am amintit şi care au fost toţi încîntaţi de timpul petrecut la castel, au sosit alţii, de alt gen, dar tot atît de bine primiţi. Nu ne-am fi aşteptat să le vedem pe Philine şi pe Lydia intrînd într-un asemenea sanctuar şi totuşi au venit. Montan, care se mai afla încă în munţi, urma să sosească curînd pentru a le lua şi a le duce pe drumul cel mai scurt la locul de îmbarcare. Ele au fost primite foarte bine de guvernantele, cameristele şi celelalte femei de serviciu ce locuiau la castel. Philine adusese cu ea doi copii adorabili; îmbrăcată simplu, dar încîntător, ea atrăgea atenţia printr-un cordon brodat cu flori; de el atîrna un lanţ de argint cu o pereche de foarfeci mari, englezeşti, cu care uneori tăia şi forfeca aerul, ca şi cum ar fi vrut să dea mai multă expresie vorbelor sale, gest care amuza pe toţi cei de faţă. N-a trecut mult şi a început să întrebe dacă într-o familie atît de numeroasă nu s-ar găsi nimic de croit. S-a nimerit tocmai bine, pentru a-i satisface zelul, să fie nevoie de trusouri pentru două logodnice. Atunci Philine se apucă să studieze portul din acel ţinut, e puse pe fete să se mişte prin faţa ei şi începu să croiască şi iar să croiască, izbutind, cu îndemînare şi gust şi fără a exclude nimic caracteristic, să adauge o uşoară graţie la ceea ce era ţeapăn şi aspru în costume, încît şi logodnicele şi ceilalţi au fost încîntaţi, încetînd să se mai teamă că se vor îndepărta de tradiţie.

Apoi veni rîndul Lydiei să ajute; ea se pricepea să coasă cu atîta îndemînare, fineţe şi repeziciune, încît se putea spera că, ajutînd şi celelalte femei, zestrea logodnicelor va fi gata mai curînd decît se aşteptau cei din jur. Fetele n-aveau voie să lipsească multă vreme, căci Philine se ocupa de ele pînă în cele mai neînsemnate amănunte şi le trata ca pe nişte păpuşele sau figurante de teatru. Numeroasele panglici şi celelalte podoabe de sărbătoare ce se purtau în ţinut au fost aranjate cu pricepere şi astfel s-a ajuns ca acele trupuri robuste şi chipuri drăgălaşe, care de obicei erau ascunse, datorită unei pedanterii barbare, să fie puse în valoare şi asprimea lor să fie înlocuită cu o anumită graţie.

Dar într-o casă unde domneşte un ritm liniştit de viaţă persoanele prea active devin totuşi obositoare. Philine intrase cu foarfeca ei nesăţioasă în încăperile unde erau depozitate stofe şi materiale de toate felurile pentru îmbrăcămintea acelei mari familii. Se

simți grozav de fericită la perspectiva de a le croi pe toate; a fost nevoie s-o scoată cu sila de acolo și să se țină ușile încuiate, căci n-avea măsură și socoteală. De aceea Angela nici nu voia să fie tratată ca o logodnică, căci se temea de-o astfel de croitoreasă; de altfel aceste două femei n-au ajuns niciodată să se înțeleagă. Dar despre asta va fi vorba mai tîrziu.

Montan întîrzia mai mult decît se așteptaseră și Philine stărui să fie prezentată Makariei. I se făcu pe plac, nădăjduind că astfel vor scăpa mai repede de dînsa; era destul de ciudat să le vezi pe cele două femei păcătoase la picioarele sfintei. Amîndouă erau în genunchi, de o parte și de alta; Philine, între cei doi copii ai ei, pe care îi puse iute și drăgălaș să îngenuncheze, spuse cu obișnuita-i vioiciune:

— Îmi iubesc bărbatul și copiii, muncesc cu drag pentru ei și pentru alții; celelalte mi le vei ierta!

Makaria o binecuvîntă și Philine se retrase cu o plecăciune cuviincioasă.

Lydia stătea în stînga sfintei, cu fața ascunsă în poale; plîngea cu amărăciune și nu putea rosti nici un cuvînt; Makaria, înțelegîndu-i lacrimile, o bătu ușurel pe umăr ca s-o liniștească, apoi, într-o intenție pioasă, o sărută cu fervoare de cîteva ori pe creștet, între șuvițele de păr pieptănate cu cărare.

Lydia se ridică, întîi în genunchi, apoi în picioare și se uită la binefăcătoarea ei cu o expresie de bucurie adîncă.

— Ce se întîmplă cu mine? exclamă ea; ce-i cu mine? Povara grea ce mă apăsa răpindu-mi orice putere de judecată, dacă nu chiar toate mințile, a dispărut dintr-o dată de pe creștetul meu; acum pot să-mi înalț iarăși privirea în sus, să-mi îndrept gîndurile spre cer și, adăugă ea suspinînd adînc, cred că și inima mea le va urma.

În clipa aceea ușa se deschise și Montan păși înăuntru, așa cum apar adesea persoanele ce sînt prea mult așteptate: dintr-o dată și cînd nu mai nădăjduiești. Lydia îi ieși veselă înainte, îl îmbrățișă afectuoasă și, ducîndu-l spre Makaria, spuse cu înflăcărare:

— Trebuie să afle și el ce-i datorez acestei făpturi divine și să-i mulțumească îngenunchind în fața ei, împreună cu mine.

Montan uimit și, împotriva obiceiului său, întrucîtva încurcat, spuse, înclinîndu-se cu demnitate în fața nobilei doamne:

— Văd că-i datorez foarte mult, căci te-am obținut pe tine. E pentru întîia oară că mă întîmpini deschis și cu dragoste, e pentru întîia oară că mă strîngi la piept, deși merit acest lucru de multă vreme.

Aici trebuie să mărturisim confidenţial cititorilor noştri că Montan o iubise pe Lydia încă din tinereţe, dar că întreprinzătorul Lothario i-o răpise. El însă rămăsese credincios atît ei, cît şi prietenului său, şi la urmă o luase de nevastă, spre mirarea destul de mare, poate, a cititorilor noştri anteriori.

Aceste trei fiinţe, care nu se simţeau la largul lor în societatea europeană, îşi puteau stăpîni cu greu bucuria cînd venea vorba de situaţia ce-i aştepta dincolo. Foarfecele Philinei tresărea, căci stăpîna lui se gîndea să-şi asigure monopolul furnizării de îmbrăcăminte pentru toată colonia cea nouă. Philine descria foarte atrăgător marele depozit de stofe şi pînzeturi şi ţăcănea cu foarfecele în aer, văzînd înainte-i, cum spunea ea, recolta gata de seceră şi coasă.

Cît despre Lydia, răspunzînd iarăşi la o dragoste împărtăşită, drept urmare a binecuvîntării Makariei, vedea în gînd pe elevele sale crescînd cu sutele şi un întreg popor de gospodine îndrumate şi deprinse cu ordinea şi graţia. Montan cel serios n-avea nici el înaintea ochilor decît minele de plumb, cupru, fier sau cărbune de acolo, şi era gata să spună uneori că toată ştiinţa şi capacitatea lui se reduceau la încercări timide, pentru a ajunge să culeagă abia acolo o recoltă bogată şi de valoare.

Era uşor de prevăzut că Montan se va înţelege imediat cu astronomul nostru. Convorbirile, care au avut loc în prezenţa Makariei, au fost foarte interesante, dar noi nu găsim decît puţine însemnări despre ele, fiindcă de cîtva timp Angela devenise o ascultătoare mai puţin atentă şi cam neglija să ia note; de asemenea poate că multe dintre acele idei erau prea generale şi mai puţin accesibile pentru o femeie. De aceea vom insera aici în treacăt numai unele dintre gîndurile ce-au fost exprimate în acele zile şi care ne-au parvenit, fără să fie scrise de Angela.

La studierea ştiinţelor, mai ales a acelora care tratează despre natură, e pe cît de necesar, pe atît de greu să cercetezi dacă ceea ce ne-a fost transmis de tradiţie şi a fost admis ca valabil de către înaintaşii noştri este într-adevăr destul de întemeiat, ca, pornind de aici, să poţi duce cu încredere cercetările mai departe, sau dacă o concepţia tradiţională n-a făcut decît să încremenească pe loc, provocînd mai mult o stagnare decît un progres. Există un indiciu care uşurează asemenea cercetare, şi anume dacă ceea ce s-a moştenit a fost şi a rămas plin de viaţă influenţînd şi promovînd activitatea practică.

Metoda e cu totul alta cînd e vorba de verificarea noului, unde trebuie să ne întrebăm dacă ceea ce se adoptă reprezintă un cîştig real, sau e numai o problemă de modă. Căci o părere ce emană de la oameni energici se extinde în mulţime prin contagiune, şi atunci se numeşte dominantă — pretenţie care nu are nici un sens pentru cercetătorul adevărat. Statul şi biserica pot avea motive să se declare dominante, căci ele au de-a face cu mulţimile îndărătnice şi, cînd e vorba de menţinerea ordinii, nu mai interesează mijloacele; dar în domeniul ştiinţelor e nevoie de o libertate absolută căci aici nu se lucrează pentru ziua de azi şi de mîine, ci pentru cursul infinit al timpurlor.

În ştiinţe, chiar dacă ajunge să domine ce e fals, rămîne totdeauna o minoritate în slujba adevărului, şi chiar dacă aceasta s-ar reduce la un singur om, nu înseamnă încă sfîrşitul. Acest om va continua să lucreze în tăcere, pe ascuns, şi va veni vremea cînd alţii se vor interesa de el şi de convingerile sale, sau cînd acele convingeri se vor impune din nou, datorită propagării luminii universale.

S-a vorbit şi despre ceva mai puţin general, dar de neînţeles şi cu totul deosebit: era o mărturisire întîmplătoare a lui Montan, care în timpul cercetărilor sale geologice şi miniere fusese însoţit de o persoană cu însuşiri foarte ciudate şi care era într-o legătură specială cu tot ce se numeşte piatră, mineral şi, îndeobşte, element. Acea persoană simţea nu numai influenţa apei ce curge sub pămînt, a depozitelor şi filoanelor de metal, a celor de cărbune şi a altor substanţe concentrate la un loc în cantităţi mari, ci, ceea ce era şi mai miraculos, se simţea de fiecare dată altfel, după natura terenului pe care se afla. Munţii cu caracter geologic diferit exercitau fiecare altfel de influenţă asupra amintitei persoane şi acest fenomen îl împărtăşea lui Montan, care inventase un sistem de vorbire, ce-i drept ciudat, dar datorită căruia se puteau înţelege. Astfel reuşise s-o verifice şi în lucruri mărunte, punînd-o să distingă prin pipăit elementele chimice şi fizice, ba chiar să spună dintr-o singură privire dacă un corp era greu sau uşor. Această persoană, despre sexul căreia n-a vrut să dea explicaţii, fusese trimisă de el peste ocean, împreună cu ceilalţi prieteni emigranţi şi spera să-i fie de mare ajutor la cercetările lui în acele ţinuturi neexplorate.

Această dovadă de încredere din partea lui Montan l-a făcut pe astronom să-şi deschidă inima şi, cu îngăduinţa Makariei, i-a dezvăluit oaspetelui relaţiile bătrînei doamne cu sistemul cosmic.

Datorită comunicaţiilor ulterioare ale astronomului, sîntem acum

în situația de a vă reda, dacă nu tot ce s-ar putea, cel puțin esențialul convorbirilor asupra acestor subiecte atît de interesante.

Mai întîi să admirăm asemănările existente între aceste două cazuri, cu toată diferența enormă dintre ele. Unul dintre prieteni, pentru a nu deveni un mizantrop, coborîse în cele mai adînci văgăuni ale pămîntului și chiar și acolo i se adeverise că în natura omului se găsesc analogii cu corpurile cele mai inerte și mai grosolane. Celălalt prieten aducea exemplul Makariei pentru a dovedi că nu numai lucrurile apropiate, materiale, ci și cele îndepărtate, spirituale, pot fi percepute de o natură bine înzestrată, și că nu e nevoie să pătrunzi pînă în inima pămîntului, nici să te îndepărtezi pînă dincolo de limitele sistemului solar; ajunge să observi sistematic cum se acționează și să fii chemat să acționezi. Pe pămînt și sub pămînt există toate elementele pentru a satisface trebuințele pămîntești, o lume a materiei, dăruită celor mai înalte facultăți ale omului spre prelucrare; dar pe cealaltă cale, cea spirituală, se vor întîlni totdeauna mila, dragostea și o acțiune liberă și organizată. A face ca aceste două lumi să se influențeze reciproc, manifestîndu-și însușirile lor proprii în scurta apariție pe pămînt a vieții noastre, iată care este forma de perfecțiune pe care omul poate s-o atingă.

Cei doi prieteni încheiară un pact, propunîndu-și să nu-și mai țină secrete experiențele și descoperirile, căci acela care ar putea rîde de ele ca de niște povești potrivite pentru un roman, nu poate, totuși, să nu le privească drept simboluri ale binelui ideal.

Curînd, Montan și cele două femei își luară rămas bun; el ar mai fi fost rugat să rămînă, împreună cu Lydia, dar neastîmpărata Philine tulbura liniștea și obiceiurile celorlalte femei și mai ales ale nobilei Angela, situație la care se mai adăugau niște împrejurări deosebite, care îngreunau atmosfera.

Am menționat mai sus că Angela nu-și mai îndeplinea ca înainte rolul de a asculta și a nota, ci părea preocupată de alte probleme. Pentru a explica această anomalie la o persoană deprinsă cu ordinea și trăind într-un cerc atît de pur, sîntem nevoiți, pînă la urmă, să introducem încă un personaj în această povestire complexă.

Vechiul și încercatul nostru prieten Werner, ale cărui afaceri comerciale creșteau și se întindeau fără limită, era silit să-și caute mereu funcționari noi, pe care însă nu-i angaja decît după ce-i verifica în chip deosebit. Pe unul dintre aceștia l-a trimis la Makaria ca să discute cu dînsa asupra plății unor importante sume de bani pe care bătrîna doamnă se hotărîse să le consacre, din imensa-i avere, acelei noi întreprinderi, gîndindu-se mai ales la Lenardo, favoritul ei. Acest tînăr excepțional de care am amintit, vioi și

simplu ca purtări, acum asociat al lui Werner, se distingea printr-un talent deosebit, o capacitate imensă de a socoti în minte; era o calitate foarte prețuită pretutindeni, mai ales de oamenii de afaceri, care ades colaborează și sînt siliți să-și trateze și să-și lichideze afacerile numai cu ajutorul cifrelor; dar chiar și în viața de societate, unde mereu se vorbește și se discută despre cifre, sume și bilanțuri, un asemenea talent e cît se poate de util. În afară de asta, tînărul știa să cînte cu multă grație la pian; aritmetica unită cu însușiri sufletești plăcute îi erau aici de cel mai mare ajutor. Sunetele curgeau cu ușurință și se îmbinau armonios. De multe ori însă dovedea că-i sînt familiare și probleme mai adînci, astfel că, deși vorbea puțin și aproape nu lăsa să se întrezărească vreo urmă de sentimentalism în discuție, era un om dintre cei mai atrăgători. În orice caz, arăta mai tînăr decît era în realitate, avea chiar ceva copilăresc în înfățișare. Oricum ar fi, cîștigase simpatia Angelei și ea pe a lui, spre marea mulțumire a Makariei, care dorea de mult s-o vadă măritată pe fata aceasta cu suflet atît de nobil.

Angela însă, simțind cît va fi de greu s-o înlocuiască cineva, îndepărtase pînă atunci unele propuneri de căsătorie, ba poate, cine știe, își înăbușise chiar vreo afecțiune ascunsă; dar de cînd se acceptase ideea unei înlocuitoare, ba chiar se și găsise cineva, părea că, după surpriza primei emoții, se lăsase fără împotrivire în voia unui sentiment care mergea pînă la pasiune.

Acum însă ajungem să dezvăluim faptul cel mai important, avînd în vedere că toate întîmplările despre care vorbim de atîta vreme s-au pregătit pe încetul, s-au destrămat și s-au refăcut iarăși.

Deci, s-a hotărît ca Buna și Frumoasa, numită altădată fata cea oacheșă, să stea în preajma Makariei. Planul, stabilit în linii generale și aprobat și de Lenardo, e aproape de realizare; toți ce interesați sînt de acord; Buna și Frumoasa își trece toată averea asociatului ei. El se căsătorește cu fata mezină a acelei familii harnice pe care o cunoaștem și devine astfel cumnatul lui Drege-toate. În felul acesta e cu putință organizarea perfectă a unui nou mod de fabricație, datorită colaborării și localurilor existente, iar locuitorii acelei văi pline de activitate își vor găsi o nouă ocupație, încă și mai vie.

Astfel Buna și Frumoasa devine liberă și se instalează pe lîngă Makaria, în locul Angelei, care s-a și logodit cu asociatul lui Werner. În felul acesta, toate s-au aranjat pentru moment; ceea ce nu se poate încă hotărî rămîne în suspensie.

Acum însă Buna și Frumoasa dorește ca Wilhelm să vină s-o ia; mai sînt încă multe lucruri de rînduit și ea vrea neapărat ca Wilhelm să încheie ce a început. El e cel ce-a descoperit-o întîi și

o întîmplare ciudată l-a pus pe Lenardo pe urmele lui; iar acum ea dorește ca tot Wilhelm să vină să-i ușureze despărțirea de acele locuri, și astfel să aibă bucuria și satisfacția de a strînge și înnoda din nou o parte din firele încurcate ale destinului.

Dar mai trebuie să dezvăluim un secret, pentru a întregi latura spirituală, afectivă a personajelor noastre: Lenardo nu rostise niciodată vreun cuvînt despre o legătură mai strînsă cu Buna și Frumoasa; însă în cursul negocierilor, cu ocazia schimbului des de scrisori, a fost întrebată delicat cum ar privi o asemenea legătură și ce-ar fi înclinată să facă dacă ar veni vorba despre așa ceva. Din răspunsul Bunei și Frumoasei se putea alege numai atît: că nu se simțea vrednică să răspundă afecțiunii nobilului ei prieten, oferindu-i o inimă împărțită cu altul. O dragoste ca a lui merită un suflet întreg, o femeie care să-i aparțină în întregime, și asta ea nu-i putea oferi. Amintirea logodnicului, a soțului ei și a unirii lor îi era încă prea vie în suflet; îi stăpînea în asemenea măsură întreaga ființă, că nu mai era loc pentru iubire și pasiune, ci numai pentru o afecțiune cît se poate de curată și, în împrejurarea de față, pentru o recunoștință nemărginită. Nimeni nu mai insistase; și deoarece Lenardo nu întrebase nimic, nici nu mai fusese nevoie să i se dea răspuns și lămuriri.

Cîteva considerații generale și-ar găsi, poate, aici locul cel mai potrivit. Toate persoanele care veneau în contact cu Makaria întrețineau cu ea relații pline de încredere și respect; toți își dădeau seama că se află în prezența unei ființe superioare, care lăsa totuși fiecăruia libertatea de a se manifesta potrivit propriei firi. Fiecare se arăta în fața ei așa cum era, mai mult chiar decît ar fi făcut-o vreodată față de părinți și prieteni; fiecare avea un fel de încredere în sine, căci se simțea îndemnat să se manifeste cu ce era mai bun în el, fapt din care izvora o stare de mulțumire generală.

Nu putem să trecem însă sub tăcere amănuntul că în mijlocul atîtor întîmplări, care, în oarecare măsură, reușeau s-o distragă, Makaria rămînea totuși preocupată de situația lui Lenardo. Vorbea despre asta cu cei mai apropiați de ea, cu Angela și cu astronomul. Lor li se părea că văd limpede ce se petrece în sufletul lui Lenardo: în momentul de față era liniștit, căci ființa care îl preocupa va fi foarte fericită; Makaria rînduise toate pentru viitor. Acum lui nu-i rămînea decît să se apuce curajos de importanta întreprindere care-l aștepta, iar restul să-l lase în seama timpului și a sorții. Se putea presupune că era susținut în ceea ce voia să facă mai ales de gîndul că atunci cînd va reuși să-și întemeieze o situație solidă, își va chema acolo iubita, sau va veni el singur s-o ia.

În legătură cu asta s-au exprimat diferite observaţii generale. Examinară mai de aproape cazul ciudat pe care-l aveau în faţă: pasiune născută din conştiinciozitate. Îşi aduseră aminte şi de alte exemple de transformări ciudate ale unor impresii, de evoluţia misteriaosă a unor înclinări şi dorinţe înnăscute. Regretau că, în asemenea cazuri, sfaturile nu aveau valoare, dar găseau că e foarte înţelept să vezi cît mai limpede în tine, pentru a nu te lăsa cu totul în voia unei înclinări sau alteia.

Ajunşi la acest punct, nu ne putem împotrivi dorinţei de a vă împărtăşi conţinutul unei hîrtii din arhivele noastre, referitor la Makaria şi la ciudata însuşire cu care a fost înzestrat spiritul ei. Din păcate, acest document a fost scris din memorie, mult timp după ce ne-a fost comunicat conţinutul lui, şi nu poate fi considerat întru totul autentic, cum ar fi fost de dorit într-un caz atît de deosebit. Oricum ar fi, vom împărtăşi aici destul cititorilor noştri pentru a-i face să mediteze şi pentru a le atrage atenţia, dacă nu cumva au şi observat şi notat ceva la fel sau asemănător.

Capitolul al cincisprezecelea

Makaria se găseşte cu sistemul nostru solar într-un raport pe care de-abia îndrăznim să-l exprimăm. Nu numai că îl poartă şi-l contemplă în spiritul şi în sufletul ei, în imaginaţia ei, dar şi face oarecum parte din acest sistem; ea se vede antrenată împreună cu el în acele orbite cereşti, dar într-un mod cu totul deosebit; încă din copilărie Makaria gravitează în jurul soarelui şi anume după cum s-a constatat acum, într-o spirală, îndepărtîndu-se mereu de centru şi tinzînd spre regiunile exterioare.

Dacă se poate admite că fiinţele, în măsura în care sînt corporale, gravitează spre centru, iar în măsura în care sînt spirituale tind spre periferie, atunci prietena noastră aparţine categoriei celei mai spirituale; ea pare că s-a născut numai pentru a se dezlega de cele pămînteşti şi a pătrunde în spaţiile cele mai apropiate şi cele mai îndepărtate ale existenţei. Această însuşire, atît de admirabilă, i-a fost, încă din primii săi ani, o povară grea. Îşi aminteşte că de cînd era mică, fiinţa ei interioară era pătrunsă ca de o prezenţă luminoasă ce-şi primea strălucirea de la o lumină neîntrecută nici de cele mai vii raze ale soarelui. De multe ori vedea doi sori, unul interior şi altul exterior, pe cer; la fel cu luna, cea exterioară rămînea de ace-

eaşi mărime în toate fazele ei, pe cînd cea interioară se micşora din ce în ce mai mult.

Acest dar o rupea de lucrurile din viaţa obişnuită, însă părinţii, care erau nişte oameni remarcabili, au făcut tot ce se putea pentru educaţia ei; toate facultăţile i-au fost stimulate şi îndreptate spre o aplicaţie practică în asemenea măsură, încît a putut să-şi îndeplinească toate obligaţiile exterioare; şi în timp ce spiritul şi inima îi erau pline de viziuni supraterestre, acţiunile şi purtările ei rămîneau conforme celor mai nobile principii morale. Trăia ca un înger pe pămînt, totdeauna gata să dea ajutor, neobosită să facă servicii mari sau mici, pe cînd spiritul i se mişca necontenit în jurul soarelui, ridicîndu-se totodată în cercuri din ce în ce mai largi spre spaţiile supraterestre.

Excesul acestei stări de plenitudine era într-o măsură temperat de faptul că şi în ea părea a se face cînd zi, cînd noapte; cînd lumina interioară îşi micşora strălucirea, Makaria se străduia să-şi îndeplinească conştiincios obligaţiile exterioare, dar cînd sufletul i se lumina din nou, ea se dăruia din plin acelei păci divine. Observase chiar că un fel de nori o învăluiau din cînd în cînd şi-i ascundeau pentru o bucată de timp imaginea tovarăşilor ei cereşti, interval pe care-l folosea totdeauna spre binele şi bucuria celor din jur.

Atît timp cît n-a vorbit despre aceste viziuni, i-a trebuit multă putere ca să le suporte; puţinul cît a spus despre ele a fost primit cu neîncredere sau greşit înţeles; de aceea în existenţa sa îndelungată Makaria a lăsat să se creadă că e vorba de o stare bolnăvicioasă şi aşa se vorbeşte şi acum în familia ei; dar, pînă la urmă, a avut norocul să dea peste omul pe care-l cunoaştem, la fel de preţios ca medic, matematician şi astronom, un bărbat nobil, care, totuşi, la început, a venit la Makaria împins numai de curiozitate. Însă după ce i-a cîştigat încrederea şi ea i-a dezvăluit treptat stările prin care trecea, legînd prezentul cu trecutul şi stabilind o legătură între fenomene, savantul a fost cuprins de un interes atît de mare faţă de acest fenomen, încît nu s-a mai putut despărţi de dînsa, ci a încercat zi de zi să pătrundă mai adînc misterul.

La început, aşa cum dădea să se înţeleagă foarte clar, el socotea că totul nu era decît o iluzie; căci Makaria nu tăgăduia că încă din fragedă copilărie se pasionase de astronomie şi cosmografie, că primise o instrucţie serioasă în acest domeniu şi că nu scăpase nici un prilej de a-şi adînci, cu ajutorul cărţilor şi al instrumentelor, cunoştinţele despre structura universului. De aceea, astronomul afirma că era vorba de lucruri învăţate; că era de bănuit efectul

unei imaginații admirabil ordonate, influența memoriei, participarea inteligenței, dar mai ales un calcul ascuns.

El era matematician, deci un om încăpățînat; era un spirit luminat, deci de loc credul; se împotrivise multă vreme, observînd totuși cu atenție tot ce afirma dînsa; căută să compare datele unor ani diferiți, descoperi că datele din anii mai recenți corespundeau cu pozițiile reciproce ale astrelor și la urmă exclamă: „Și de ce Dumnezeu și natura n-ar fi construit o sferă armilară[51] vie, o mașinărie spirituală, capabilă să urmărească singură și într-un mod deosebit mersul astrelor, așa cum ceasornicul ne arată scurgerea zilelor și a orelor?"

Aici însă nu mai îndrăznim să mergem mai departe; căci un fenomen incredibil își pierde valoarea cînd vrei să-l cercetezi mai de aproape și în amănunt. Totuși să adăugăm doar atît: faptele ce-i slujeau astronomului drept bază pentru calculele sale erau următoarele: Soarele apărea în viziunile Makariei cu mult mai mic decît îl vedea în timpul zilei, iar locul neobișnuit pe care-l atribuia acestui astru în zodiac prilejuia felurite deducții.

Pe de altă parte se nășteau îndoieli și erori din faptul că vizionara arăta că ar apărea alte astre în zodiac decît cele ce puteau fi cunoscute pe cer. Se poate să fi fost micile planete pe atunci încă nedescoperite.[52] Căci după alte indicații se putea bănui că ea depășise de mult orbita lui Marte și că se apropia de cea a lui Iupiter. Era evident că o bucată de vreme contemplase cu uimire această planetă în toată splendoarea ei nemărginită, greu de spus de la ce depărtare, și observase jocul sateliților ei; apoi, în chip cu totul extraordinar, o văzuse în descreștere, ca luna, dar întoarsă invers, așa cum vedem luna în creștere. S-a tras concluzia că ea vedea astrul dintr-o parte și că într-adevăr era pe punctul de a-i depăși orbita, pentru a se avînta în spațiul infinit spre Saturn. Acolo n-ar putea s-o urmeze nici o imaginație; dar noi nădăjduim că o asemenea entelehie nu va părăsi sistemul nostru solar, ci odată ajunsă la limitele lui, nostalgia o va întoarce, reluîndu-și viața pămîntească și exercitîndu-și înrîurirea binefăcătoare asupra strănepoților noștri.

Sperînd că cititorii ne vor ierta, încheiem aici acest poem eteric și ne întoarcem la poveștile noastre terestre, despre care am dat mai sus cîteva indicații în treacăt.

Montan afirmase, cu o deplină aparență de sinceritate, că persoana aceea ciudată, ale cărei simțuri indicau atît de precis diferența dintre zăcămintele ascunse în pămînt, plecase împreună cu primii emigranți; acest fapt trebuia să apară unui cunoscător de oameni cu totul neverosimil, căci cum ar fi putut Montan și alții ca el să se

despartă de o asemenea baghetă miraculoasă? De altfel, îndată după plecarea sa, niște vorbe aruncate la întîmplare și unele istorisiri ciudate ale servitorilor au stîrnit, încetul cu încetul, bănuieli. Philine și Lydia aduseseră cu ele o a treia femeie, sub cuvînt că ar fi o cameristă, lucru la care nu părea că se pricepe, dovadă că nu era niciodată chemată să-și îmbrace sau să-și dezbrace stăpînele. Portul ei simplu venea bine pe trupu-i voinic și bine făcut, dar avea, ca și persoana însăși, ceva țărănesc. Comportarea ei, fără să fie grosolană, nu arăta nici o urmă din acele bune maniere pe care cameristele au obiceiul să le maimuțărească. De altfel, și-a găsit îndată locul pe lîngă personalul de serviciu; s-a împrietenit cu cei ce munceau la cîmp și la grădină, luînd sapa și lucrînd cît trei. Dacă punea mîna pe greblă, aceasta zbura de mai mare dragul peste pămîntul proaspăt săpat și oricît de întins ar fi fost locul, devenea îndată un strat bine netezit. Încolo, fata era foarte liniștită și repede și-a cîștigat simpatia tuturor. Se povestea că a fost văzută adesea cum își lepăda unealta și pornea peste cîmp, drept înainte, sărind peste pietre și buruieni, spre un izvor neștiut de nimeni, unde-și potolea setea. Și zilnic, ori de cîte ori îi era sete, în orice loc s-ar fi găsit, se pricepea totdeauna să găsească o apă curgătoare și curată, cînd avea nevoie.

Rămăsese deci o mărturie a celor afirmate de Montan. Fără îndoială că numai pentru a evita experiențele greoaie și dovezile neîndestulătoare se hotărîse el să ascundă prezența acolo a unei ființe atît de miraculoase, s-o ascundă chiar față de nobilele sale gazde, care ar fi meritat, totuși, mai multă încredere. Noi însă am dorit să împărtășim cititorilor noștri cele aflate, deși incomplet, pentru a atrage atenția cercetătorilor asupra unor cazuri asemănătoare ce, într-un fel sau altul, se întîlnesc mult mai des decît s-ar crede.

Capitolul al șaisprezecelea

Intendentul acelui castel însuflețit nu de mult de către emigranții noștri era un om activ și priceput, mereu preocupat de interesele stăpînului său și de ale sale proprii. Acum stătea mulțumit la masa lui de lucru și trecea pe curat socotelile și rapoartele în care își dădea osteneala să exprime și să specifice, cu destulă încîntare de sine, beneficiile însemnate pe care le procurase întregului district în timpul găzduirii acelor oaspeți. Totuși, după con-

vingerea sa, aceste beneficii erau încă puțin lucru față de cele ce urmau să vină; el își dăduse seama de tot ce se poate obține de pe urma unor oameni activi, iscusiți, civilizați și îndrăzneți. Unii își luaseră rămas bun pentru a se stabili dincolo de ocean, alții, pentru a-și găsi o situație pe continent; dar mai rămăsese și un al treilea grup, ținut pe loc de unele legături secrete; intendentul se hotărî să se folosească de această situație.

Cînd a fost vorba de plecare, s-a văzut, ceea ce se putea de altfel ușor prevedea, că unii dintre acei bărbați voinici se împrieteniseră, în mai mică sau mai mare măsură, cu copilele frumoase din sat și ținut. Numai unii avură destul curaj, atunci cînd Odoard a plecat cu oamenii lui, să declare că rămîn pe loc; dintre emigranții lui Lenardo nu rămase nici unul; dar parte dintre ei făgăduiră să se întoarcă în curînd și să se stabilească acolo dacă li s-ar garanta un cîștig convenabil și siguranță pentru viitor.

Intendentul, care cunoștea foarte bine întregul personal și starea fiecărei gospodării din sînul micii populații pe care o administra, rîdea pe ascuns, ca un egoist ce era, văzînd pregătirile mari și cheltuielile importante ce se făceau, pentru ca oamenii să-și desfășoare liber activitatea peste ocean și în inima continentului, pe cînd, de fapt, i se procurau lui, care rămăsese liniștit acasă, cele mai mari avantaje pentru domeniul său și pentru administrație, căci i se dădea ocazia să țină pe loc și să adune în jurul său pe unii dintre cei mai buni lucrători. Ideile lui luînd avînt sub influența prezentului, el găsea că e foarte firesc ca libertatea, bine speculată, să aibă rezultatele cele mai profitabile. Se hotărî imediat să organizeze în micul său district o întreprindere asemănătoare. Din fericire, locuitorii mai înstăriți, s-au văzut aproape constrînși să îngăduie fiicelor lor să-și legalizeze legăturile premature. Intendentul îi lămuri că ceea ce putea să pară o nenorocire în ochii vecinilor, era de fapt un mare noroc; într-adevăr era un noroc că soarta alesese pe cei mai buni meșteșugari, așa că nu i-a fost greu să facă pregătirile pentru o fabrică de mobile, care nu cere local mare și nici prea multă bătaie de cap, ci numai iscusință și material suficient. Intendentul făgădui materialele; locuitorii dădeau femei, local pentru fabrică și depozite, iar noii-veniți își aduceau iscusința.

Acest om de afaceri priceput se gîndise bine la toate în taină, încă în prezența și tumultul mulțimii de oaspeți, iar acum, cînd în jurul lui se așternuse liniștea, putea să pășească la lucru.

Acel torent trecuse și asupra drumurilor din localitate și asupra curții castelului se lăsase un fel de liniște mormîntală, cînd omul nostru de afaceri, cufundat în fel de fel de socoteli fu trezit din treburile-i tihnite de strigătele unui călăreț sosit în galop. Pot-

coavele calului nu țăcăneau în mers, căci el nu era potcovit, dar călărețul, după ce sări jos de pe pătură — călărea fără șa și fără scări și-și strunea calul numai cu un frîu fără zăbală — îi chema în gura mare și nerăbdător pe locuitorii castelului și pe oaspeți și era cumplit de mirat că găsea atîta liniște și toropire.

Servitorul care-i ieși în întîmpinare nu se pricepu ce să facă; cînd începu schimbul de vorbe, se arătă însuși intendentul și nu știu nici el ce să-i spună decît că toată lumea plecase. „Încotro?“ întrebă nerăbdător tînărul.

Intendentul îi descrise tacticos drumul pe care-l luaseră Lenardo, Odoard și un al treilea bărbat misterios, pe care-l numeau cînd Wilhelm, cînd Meister. Acesta din urmă se îmbarcase pe fluviul ce trece la o depărtare de cîteva mile; se ducea la vale, ca să-l vadă mai întîi pe fiul său, iar după aceea să se ocupe de o afacere însemnată.

Tînărul se și aruncase pe cal și, după ce află care-i drumul cel mai scurt pînă la fluviu, se năpusti pe poartă și zbură atît de repede din acele locuri, încît intendentul, care privea de la fereastra lui de sus, abia mai zări un norișor de praf, ce arăta că dezlănțuitul călăreț luase drumul cel bun.

Tocmai se împrăștiase ultima dîră de praf în depărtare și intendentul nostru era gata să se reașeze la masa de lucru, cînd un alt mesager, mergînd pe jos, ajunse zorit la poarta castelului și întrebă și el de oaspeți, la care fusese trimis în grabă, pentru a le preda ceva. Aducea un pachet voluminos și o singură scrisoare adresată lui Wilhelm, numit și Meister, ce-i fusese încredințată aducătorului de către o doamnă tînără, cu rugămintea stăruitoare s-o predea cît mai repede. Din păcate, nici acestuia nu i s-a putut da alt răspuns decît că s-a golit cuibul și că trebuia să-și urmeze calea cît mai grăbit pentru a ajunge la locul unde va putea să-i găsească pe toți, sau cel puțin să capete indicații despre ținta spre care au pornit.

Dar scrisoarea pe care am găsit-o de asemeni printre numeroasele hîrtii ce ne-au fost încredințate, e prea importantă ca s-o ținem secretă. Era de la Hersilia, o femeie pe cît de ciudată, pe atît de plăcută, care n-a apărut decît rareori în istorisirile noastre, dar care, de cîte ori s-a arătat, a atras irezistibil spiritele alese și inimile delicate. De altfel are destinul cel mai bizar ce putea fi hărăzit unei ființe gingașe.

Capitolul al șaptesprezecelea

Hersilia către Wilhelm

Stăteam pe gînduri și n-aș fi putut spune la ce mă gîndeam. Dar uneori mă surprind gîndind fără a gîndi; e un fel de pasivitate pe care parcă o simt material. Un cal se avîntă în curte și mă trezește din visare; ușa se dă în lături și Felix intră strălucitor de tinerețe, ca un mic zeu. Se repede la mine, vrea să mă îmbrățișeze, eu îl resping; el se preface indiferent, rămîne la oarecare distanță și, cu o veselie netulburată, își laudă calul care l-a adus, îmi istorisește deschis și amănunțit despre studiile lui, despre prietenii lui. Amintindu-ne întîmplări mai vechi ajungem să vorbim despre caseta aceea prețioasă; știe că o am și dorește s-o vadă; eu mă învoiesc; era cu neputință să-l refuz. O cercetează, îmi povestește amănunțit cum a descoperit-o; eu mă zăpăcesc și-i mărturisesc că posed cheița. Acum curiozitatea îi este stîrnită la culme, vrea să vadă și cheia, măcar de departe. Nimeni n-a auzit pe cineva rugîndu-se mai stăruitor și mai drăgălaș; cade în genunchi, imploră și insistă, privindu-mă cu niște ochi atît de înflăcărați și de curați, cu vorbe atît de dulci și lingușitoare, că iar n-am putut rezista. Îi arăt secretul acela minunat de departe, dar el îmi apucă iute mîna, îmi smulge cheia, și începe să sară voios în jurul unei mese.

„N-am ce face cu caseta și nici cu cheia! îmi strigă el. Numai inima ta aș dori s-o deschid; aș dori să mi se deschidă singură, să vină spre mine, să mă strîngă la ea, să-mi îngăduie fericirea s-o strîng la pieptul meu." Era adorabil, neînchipuit de frumos. Eram gata să mă apropii, dar el trage caseta pe masă dinaintea lui; a și vîrît cheița în broască, amenințînd că o va răsuci și o răsucește într-adevăr. Cheița însă se frînge; jumătatea ei dinafară cade pe masă.

Mă simțeam mai tulburată decît era cu putință și îngăduit. El folosește neatenția mea, lasă caseta, se repede spre mine și mă cuprinde în brațe. Am luptat în zadar, ochii lui s-au apropiat de ai mei și am văzut cît e de minunat să-ți privești propriul chip în ochii unui îndrăgostit! Am văzut asta pentru întîia oară atunci cînd și-a apăsat cu ardoare buzele pe buzele mele. Trebuie să recunosc că i-am răspuns la sărutare; e atît de frumos să faci pe cineva fericit! M-am smuls din îmbrățișare; prăpastia ce ne despărțea mi-a apărut prea limpede. În loc să mă stăpînesc, am depășit măsura, l-am îndepărtat mînioasă; tulburarea mi-a dat curaj și înțelepciune! L-am amenințat, l-am dojenit, i-am poruncit să nu mai apară niciodată înaintea mea; Felix a crezut în sinceritatea vorbe-

lor mele. „Bine, a spus, atunci plec în lume și am să călăresc pînă îmi voi găsi moartea." S-a urcat pe cal și a plecat în galop. Încă pe jumătate visînd vreau să pun la adăpost caseta; jumătatea cheiței zace ruptă, nedumerirea mea nu are margini.

O, voi, bărbaților, voi, oamenilor! N-o să transmiteți niciodată rațiune copiilor voștri? Nu i-a fost de ajuns tatălui că a pricinuit atîta rău, trebuie acum și fiul să ne pună într-o încurcătură fără ieșire?

Aceste mărturisiri le păstram de cîtva timp la mine; dar iată că trebuie să-ți comunic o întîmplare ciudată care limpezește și întunecă cele de mai sus.

Un bătrîn aurar și giuvaiergiu, pe care unchiul meu îl prețuiește foarte mult, a venit la noi să ne arate unele piese de anticariat rare și scumpe; asta m-a făcut să-i aduc caseta; el s-a uitat la cheița ruptă și mi-a arătat ceea ce nu văzusem pînă atunci, că ruptura nu e grunjoasă, ci netedă. Puse cap la cap, cele două bucăți s-au unit; bătrînul a scos cheița întreagă afară; bucățile erau legate magnetic, se țineau bine una de alta, cu cheița aceea însă nu puteau deschide decît inițiații. Omul s-a depărtat puțin, caseta s-a deschis brusc, dar el a închis-o din nou. „Nu-i bine să te atingi de asemenea taine", a spus el.

Slavă Tatălui ceresc că nu-ți poți închipui nici pe departe starea în care mă aflu; cum ai putea oare înțelege o stare de rătăcire cînd ești străin de ea? Caseta aceea importantă se află înaintea mea, cheița care o deschide o am în mînă. Bucuroasă aș lăsa caseta închisă, dacă această cheiță mi-ar deschide mie viitorul.

Să nu te îngrijorezi în privința mea nici o clipă; dar, te rog, te implor, îți ordon stăruitor să-l cauți pe Felix; am trimis zadarnic după el în toate părțile, ca să găsesc măcar o urmă. Nu știu dacă trebuie să binecuvîntez ziua care ne va aduna iar la un loc, sau să mă tem de ea.

În sfîrșit, curierul cere să ia scrisoarea; a fost destul de mult reținut aici, trebuie să-i ajungă pe călători cu depeșe importante. În tovărășia lor te va găsi desigur și pe dumneata, sau i se va indica unde te poate găsi. Pînă atunci, nu mă voi liniști.

Capitolul al optsprezecelea

Sub soarele cald de amiază, barca luneca pe rîu la vale; un vînt uşurel răcorea aerul înfierbîntat; malurile în pantă dulce ofereau o privelişte simplă, dar plăcută. Ogoarele de grîu ajungeau pînă la mal; în cîteva locuri apa rosese pe dedesubt terenul cultivat, formînd ici şi colo rîpe destul de înalte.

Sus de tot, pe marginea abruptă a unei asemenea rîpe, pe unde înainte trecuse fără îndoială un drumeag, pe care se trăgeau bărcile la edec, prietenul nostru văzu înaintînd în trapul calului un tînăr voinic şi bine făcut. Dar în clipa în care Wilhelm vru să-l privească mai bine, pajiştea de deasupra rîpei se prăbuşi şi nefericitul căzu în apă cu calul peste el. Nu mai era timp de stat pe gînduri; luntraşii vîsliră şi ajunseră la bulboană cu repeziciunea fulgerului, răpindu-i într-o clipă prada. Tînărul cel frumos zăcea în luntre fără suflare; după o scurtă gîndire, oamenii aceia pricepuţi vîsliră pînă la o luncă prundoasă de sălcii, care se formase în mijlocul rîului. Într-o clipă traseră la mal, ridicară corpul, îl puseră jos, îl dezbrăcară şi-l şterseră de apă. Încă nu se vădea nici un semn de viaţă; floarea minunată se încovoia fără putere în braţele lor!

Wilhelm apucă imediat lanţeta ca să-i deschidă artera braţului; sîngele ţîşni cu putere şi, amestecîndu-se cu valurile şerpuitoare şi jucăuşe, urmă unduirile apei. Viaţa reveni. De-abia avu timp chirurgul plin de dragoste să fixeze bandajul, că tînărul se sculă curajos în picioare, îi aruncă o privire pătrunzătoare lui Wilhelm şi strigă:

— Dacă trebuie să trăiesc, atunci voi trăi cu tine! Cu aceste vorbe căzu la pieptul salvatorului său plîngînd în hohote. Tatăl şi fiul se recunoscuseră. Stăteau astfel îmbrăţişaţi, asemenea lui Castor şi Pollux[53], fraţii ce se întîlnesc pe drumul lor dintre infern şi lumină.

Îl rugară pe Felix să se liniştească. Vrednicii luntraşi îi şi pregătiseră un adăpost bun, pe jumătate însorit, pe jumătate umbrit, sub frunziş şi ramuri uşoare; acolo se culcă minunatul tînăr, pe mantaua tatălui său; pletele-i brune, repede uscate, se încîrlionţau din nou; zîmbi senin şi adormi. Prietenul nostru îl contemplă cu plăcere, apoi îl înveli cu mantaua, exclamînd:

— Vei renaşte oare mereu, tu, imagine splendidă a divinităţii? şi vei fi deîndată iarăşi chinuit, rănit dinăuntru sau dinafară?

Mantaua îl acoperi, văpaia soarelui îi încălzea dulce mădularele, obrajii îşi recăpătară culoarea, părea cu totul înzdrăvenit.

Luntraşii cei harnici, mulţumiţi că au făcut o faptă bună şi bucurîndu-se dinainte că vor primi o răsplată bogată, uscară cît putură mai bine hainele tînărului pe nisipul fierbinte pentru ca, la deşteptare, cel salvat să aibă iar o ţinută cuviincioasă.

Din arhiva Makariei[54]*

[1] Misterele cărărilor prin viață nu trebuie și nu pot fi revelate; există obstacole de care fiecare drumeț trebuie să se lovească singur. Poetul este acela care le indică pe loc, pe fiecare în parte.

[2] Dacă în fața divinității toată înțelepciunea lumii ar fi o nerozie, n-ar merita să ajungi la șaptezeci de ani.

[3] Adevărul e asemenea divinității; el nu apare direct, trebuie să-l ghicim din manifestările sale.

[4] Adevăratul discipol învață să dezvolte din ce-i cunoscut necunoscutul, apropiindu-se astfel de maestru.

[5] Oamenii însă nu se pricep ușor să dezvolte necunoscutul din cunoscut; pentru că ei nu știu că mintea folosește procedee similare cu cele ale naturii.

[6] Pentru că zeii ne învață să le imităm propria lor operă; noi însă știm doar ce facem, nu recunoaștem ce imităm.

[7] Totu-i la fel, totu-i altfel, totu-i folositor și păgubitor, elocvent și mut, rațional și irațional. Și adesea ceea ce știm despre fiecare lucru în parte se contrazice.

[8] Deoarece oamenii și-au impus ei înșiși legea, fără să știe asupra ce și-au dat legile; natura însă au orînduit-o toți zeii, laolaltă.

[9] Dar ceea ce au orînduit oamenii nu se potrivește, fie că-i drept fie că nu; ceea ce orînduiesc zeii este totdeauna la locul lui, drept sau nedrept.

[10] Eu vreau însă să arăt că binecunoscutele născociri ale oamenilor sînt la fel cu faptele din natură, care se produc fie pe față, fie în taină.

[11] De felul acesta este arta de a prezice. Ea recunoaște din ce-i revelat ceea ce-i ascuns, din prezent viitorul, din ce-i mort ceea ce-i viu, precum și sensul a ceea ce-i lipsit de sens.

[12] În felul acesta cel inițiat recunoaște totdeauna corect natura umană; dar cel neinițiat o vede ba așa, ba altfel, și fiecare o imită în felul său.

[13] Cînd un bărbat se însoțește cu o femeie și se naște un copil, din ceva cunoscut apare ceva necunoscut. Cînd, din contra, spiritul confuz al copilului recepteaza lucruri clare, el devine om și învață să recunoască viitorul din prezent.

---

* Traducerea aforismelor aparține îngrijitorului acestui volum, Jean Livescu.

[14] Ce-i nemuritor nu se poate compara cu ceea ce-i viu și muritor și totuși chiar și ceea ce-i numai viu se face înțeles. Așa de pildă stomacul știe prea bine cînd îi e foame și cînd îi e sete.

[15] Aceasta-i poziția artei de a prezice față de natura umană. Iar ambele sînt la înțelegerea celui inițiat, însă celui mărginit ele apar ba așa, ba altfel.

[16] Fierul este înmuiat la fierărie suflîndu-se în foale și luîndu-se seva inutilă; cînd s-a purificat, fierul este bătut și mlădiat, iar cu seva unei ape străine își recapătă tăria. La fel i se întîmplă omului cu dascălul său.

[17] Fiind încredințați că acela care contemplă universul intelectual și vede frumusețea adevăratului intelect va observa și pe părintele acestuia, aflat mai presus de simțuri, căutăm și noi să pătrundem după puteri și să exprimăm prin noi înșine — în măsura în care asemenea lucruri pot fi clarificate — în ce mod sîntem în stare să intuim frumusețea spiritului și a lumii.

[18] Presupuneți așadar: aveți în fața voastră două blocuri masive de piatră, unu-i brut, neprelucrat artistic, celălalt a fost transformat cu ajutorul artei într-o statuie, de om sau de zeu. De-i o zeitate, poate reprezenta o grație sau o muză, de-i om, nu-i nevoie să fie unul anumit, ci mai degrabă unul pe care l-a întruchipat arta adunînd ce-i mai frumos.

[19] De îndată vă va apărea drept frumoasă piatra care a căpătat formă frumoasă prin artă; nu însă pentru că e de piatră, căci atunci ar trebui să vă pară frumos și celălalt bloc, ci pentru că are o formă pe care i-a dat-o arta.

[20] Dar materia nu avea în sine o asemenea formă, aceasta a existat în mintea celui ce a gîndit-o înainte de a ajunge în piatră. Ea exista însă în artist nu pentru că el avea ochi și mîini, ci pentru că era înzestrat cu arta.

[21] Așadar în artă exista o frumusețe cu mult mai mare; pentru că nu forma care există în artă ajunge în piatră, ea rămîne acolo unde a fost și produce o altă formă, inferioară, care nu-și păstrează puritatea și nu e nici cum și-a dorit-o artistul, ci pe măsura în care materia se supune artei.

[22] Dacă însă arta ajunge să producă ceea ce este și posedă, producînd frumosul pe baza rațiunii după care acționează întotdeauna, atunci această artă, care posedă din plin și mai cu adevărat o mai mare și mai apreciabilă frumusețe artistică, este mai desăvîrșită ca tot ceea ce apare în afară.

[23] Deoarece forma care pășește în materie este de îndată diluată, astfel că devine mai slabă decît aceea care zace în Cel Unic. Pentru

că orice lucru supus unei îndepărtări se îndepărtează și de esența lui: tăria de tărie, căldura de căldură, puterea de putere; la fel frumusețea de frumusețe. De aceea ceea ce acționează trebuie să fie de mai mare valoare decît lucrul înfăptuit. Pentru că nu non-muzica îl face pe muzician, ci muzica, iar muzica aflată deasupra simțurilor produce muzica în sunete sensibile.

[24] Dacă însă cineva ar disprețui artele pentru că imită natura, i se poate răspunde că și naturile imită alte lucruri; că artele, în al doilea rînd, nu imită ceea ce se vede cu ochii, ci se întorc la raționalul din care constă natura și după care ea acționează.

[25] Să mai spunem că artele produc multe lucruri din esența lor și, pe de altă parte, avînd în ele însele frumusețe, adaugă cîte ceva din ce decurge din perfecțiune. Așa de pildă, Fidias a putut întruchipa pe zeu, deși n-a imitat ceva vizibil pentru simțuri, ci a cuprins în mintea sa cum ar apărea Zeus însuși dacă l-ar întîlni ochii noștri.

[26] Nu putem reproșa idealiștilor din timpurile mai vechi sau mai noi că stăruie cu atîta însuflețire să ajungă la esența Aceluia de la care toate izvorăsc și la care toate trebuie să se reîntoarcă. Pentru că principiul însuflețitor și ordonator este cu adevărat atît de strîmtorat în lumea fenomenală, încît abia își mai poate salva sufletul. Numai că, pe de altă parte, noi înșine ne păgubim atunci cînd punem laolaltă ceea ce dă formă împreună cu forma superioară însăși într-o unitate care dispare pentru simțul nostru exterior și cel interior.

[27] Ca oameni sîntem supuși extensiunii și mișcării; în aceste două forme generale se manifestă toate celelalte forme, mai ales cele legate de simțuri. O formă spirituală însă nu pierde nimic cînd se manifestă, cu condiția ca această manifestare să fie o adevărată procreare și perpetuare. Procreatul nu este inferior celui ce l-a zămislit, mai mult chiar, este în avantajul procreației dacă ceea ce e procreat poate fi superior zămislitorului.

[28] Ar fi de mare importanță ca această problemă să fie dezvoltată și în întregime concretizată, ba chiar să fie realizată în practică, ceea ce e un lucru mult mai important. Dar o expunere sistematică și amănunțită ar cere de la auditori o prea mare încordare de atenție.

[29] De ce-i al tău nu scapi nici măcar aruncîndu-l.

[30] Filozofia contemporană a vecinilor noștri din vest dovedește că, oricum ar face, omul și, la fel, națiuni întregi, se întorc mereu la ceea ce le este înnăscut. Și cum ar putea fi altfel, cînd aceasta le determină firea și comportarea.

[31] Francezii au renunțat la materialism și au recunoscut începuturilor primare ceva mai mult spirit și viață; s-au desprins de senzualism și au acordat profunzimilor naturii umane o evoluție prin forțe proprii, îi recunosc o capacitate productivă și nu caută să explice întreaga artă ca imitație a unei realități exterioare. Le dorim consecvență în această direcție.
[32] Nu poate exista o filozofie eclectică, există numai filozofi eclectici.
[33] Un eclectic însă este acela care-și însușește ceea ce-i conform cu natura sa din ambianța sa și din cele cîte se întîmplă în jurul său; și în acest sens capătă valoare, teoretică și practică, tot ce se cheamă cultură și progres.
[34] În consecință, doi filozofi eclectici pot ajunge să fie cei mai mari adversari dacă, antagonic născuți, își însușesc, fiecare pentru el, ceea ce li se potrivește din filozofiile existente. E de ajuns să privești în jurul tău pentru a vedea că fiecare om procedează în același mod și de aceea nu pricepe de ce nu poate converti la opiniile sale pe ceilalți.
[35] Este chiar rar ca, la adînci bătrînețe, cineva să se vadă pe sine în mod istoric și să privească la cei din jur tot ca la niște ființe istorice, astfel încît să nu vrea și nici să nu poată să poarte controverse cu cineva.
[36] Dacă privești cu atenție, îți dai seama că însuși istoriografului istoria nu-i devine cu ușurință istorică; pentru că fiecare din cei ce o scriu o face întotdeauna ca și cum ar fi fost de față, nu scrie ce-a fost înainte de el și ce s-a întîmplat pe atunci. Chiar cronicarul se referă mai mult sau mai puțin numai la limitele și particularitățile orașului, mînăstirii sau epocii sale.
[37] Multe din maximele anticilor, pe care obișnuim să le repetăm, au avut un cu totul alt înțeles decît acela pe care vrem să li-l dăm în epoci posterioare.
[38] Dictonul: să nu intre în școala filozofilor acela care nu cunoaște geometria sau e străin de ea, nu înseamnă cumva că trebuie să fii matematician pentru a ajunge filozof.
[39] Geometria este înțeleasă aci în noțiunile ei elementare, așa cum apare la Euclid și cum o predăm oricărui începător. Mai tîrziu ea ajunge să fie cea mai perfectă pregătire, chiar o introducere în filozofie.
[40] Cînd copilul începe să priceapă că unui punct vizibil trebuie să-i preceadă unul invizibil, că drumul cel mai scurt dintre două puncte este gîndit ca o linie încă înainte ca aceasta să fie trasată cu creionul pe hîrtie, el simte o anumită mîndrie, o stare de confort. Și pe bună dreptate: pentru că i s-a dezvăluit izvorul oricărei gîndiri, i s-au

clarificat ideea și concretizarea, potentia et actu[55]; filozofului nu-i dezvăluie nimic nou, geometrului în schimb i s-a revelat fundamentul oricărei activități de gîndire.
[41] Dacă ne referim acum la semnificativul dicton: Cunoaște-te pe tine însuți, nu trebuie să-l interpretăm în sens ascetic. În nici un caz nu se referă la cunoașterea de sine a ipohondriștilor, humoriștilor[56] sau heautontimorumenilor[57] noștri moderni, ci înseamnă pur și simplu: Acordă-ți cît de cît atenție ție însuți, ia act de tine însuți, pentru a-ți da seama de poziția în care te afli față de semenii tăi și de lume. Pentru așa ceva nu-i nevoie să te maltratezi psihologicește; orice om cu mintea sănătoasă știe și află despre ce e vorba. Este un sfat bun, care, practic, înseamnă cel mai mare bine pentru oricine.
[42] Să ne gîndim la grandoarea anticilor, în mod special la școala socraticilor, la faptul că ne pune în față izvorul și îndreptarul oricărei vieți și activități, chemînd nu la specualții goale, ci la viață și faptă.
[43] Dacă învățămîntul nostru se referă continuu la antichitate și promovează studiul limbii eline și a celei latine, să ne urăm șansa ca aceste studii, atît de necesare unei culturi superioare, să nu regreseze niciodată.
[44] Dacă ne comparăm cu antichitatea și ne gîndim cu seriozitate să ne cultivăm prin ea, avem sentimentul că abia prin aceasta ajungem să fim oameni.
[45] Încercînd să scrie și să vorbească latinește, un dascăl se vede pe sine superior, mai distins decît își poate imagina că poate fi viața de zi cu zi.
[46] Un spirit receptiv la creațiile poetice și plastice se simte transpus în fața antichității într-o stare naturală ideală deosebit de atrăgătoare; cînturile homerice au chiar pînă în zilele noastre puterea de a ne elibera, cel puțin pentru cîteva clipe, de povara îngrozitoare pe care tradiția multimilenară a aruncat-o asupra noastră.
[47] Socrate a deșteptat conștiința omului moral pentru ca acesta să se elucideze cît de cît asupra lui însuși. La fel și cu aceeași competență au pășit Platon și Aristotel în fața naturii; unul cu spirit și emotivitate pentru a i se consacra, celălalt cu ochi de savant și cu metodă pentru a și-o însuși. Astfel că orice apropiere posibilă, în întregime sau în detaliu, de aceștia trei, este un eveniment pe care-l resimțim cu bucurie și care se dovedește în stare să promoveze nivelul nostru de cultură.
[48] Pentru a te regăsi în simplitate în fața imensei multiplicități, fragmentări și complexități a teoriei moderne a naturii, trebuie să-ți pui continuu întrebarea: cum s-ar fi comportat Platon față

de natura așa cum apare ea astăzi într-o varietate sporită, dar fundamental unitară?

[49] Pentru că noi considerăm a fi convinși că pe aceeași cale putem ajunge organic pînă la ultimele ramificații ale cunoașterii și că, pe această bază, putem funda și consolida treptat culmile oricărei științe. Trebuie însă să cercetăm zi de zi în ce măsură intervenția epocii noastre e favorabilă sau potrivnică, dacă nu vrem să respingem ce-i util și să acceptăm ce-i dăunător.

[50] Secolul al optsprezecelea este lăudat pentru că s-a preocupat în principal de analiză; celui al nouăsprezecelea îi rămîne drept sarcină: să descopere falsele sinteze dominante și să le analizeze din nou conținutul.

[51] Există doar două religii adevărate, una care recunoaște și venerează sacralitatea existentă în noi și în jurul nostru fără nici o formă, alta care o face în formele cele mai frumoase. Tot ce-i între ele nu-i decît idolatrie.

[52] Nu se poate nega că, prin Reformă, spiritul a căutat să se elibereze; clarificarea asupra antichității grecești și romane a stîrnit dorința și nostalgia spre o viață mai liberă, mai onorabilă și mai confortabilă. Această dorință a fost nu în mică măsură favorizată de faptul că cugetul năzuia să se întoarcă la o anumită stare naturală de simplitate și că imaginația se concentra asupra acesteia.

[53] Dintr-o dată toți sfinții fură izgoniți din cer, iar simțurile, gîndurile și sufletul fură îndreptate de o mamă divină cu un prunc gingaș spre un bărbat care-și baza faptele pe moralitate, care suferea pe nedrept și care, ulterior, transfigurat ca semizeu, a fost recunoscut și venerat ca un adevărat Dumnezeu.

[54] El se profila pe un fundal pe care creatorul desfășurase universul; de la el pleca o influență spirituală, oamenii își însușeau patimile sale drept exemplu, iar transfigurarea lui era o chezășie pentru o durată veșnică.

[55] Așa cum tămîia împrospătează viața unui cărbune, la fel rugăciunea împrospătează speranțele inimii.

[56] Sînt convins că Biblia devine din ce în ce mai frumoasă, pe măsură ce este înțeleasă, adică pe măsură ce sîntem convinși și ne dăm seama că fiecare cuvînt, căruia-i generalizăm semnificația și-l aplicăm în mod direct la noi, a avut o referință individuală, directă și specială, la anumite circumstanțe și condiții de timp și loc.

[57] Dacă ne gîndim bine, ar trebui să fim zi de zi reformați și protestanți față de alții, chiar dacă nu în sens religios.

[58] Avem o năzuință neabătută, reînnoită zi de zi, profund serioasă: să concepem cuvîntul în cît mai directă concordanță cu ceea ce simțim, intuim, gîndim, cunoaștem, ne imaginăm, raționăm.

[59] Fiecare să se analizeze și va vedea că acest lucru e mai greu decît ne-am putea închipui. Pentru că din păcate cuvintele sînt de obicei pentru om surogate; omul gîndește și știe de cele mai multe ori mai mult decît formulează.
[60] Să persistăm însă în această năzuință: să înlăturăm cît mai mult posibil, prin claritate și onestitate, tot ceea ce s-ar dezvolta sau s-ar strecura în noi și-n alții ca fals, fără rost și fără temei.
[61] Cu anii cresc și încercările.
[62] În momentul în care sînt obligat să încetez a mai fi moral, nu mai am nici o putere.
[63] Cenzura și libertatea presei se vor combate fără încetare. Cenzura o cere și o exercită cel puternic, libertatea presei o doresc cei cu drepturi puține. Primul vrea să fie ascultat, nu să fie stînjenit în planurile și faptele sale prin indiscreție și contrazicere; ceilalți vor să-și expună motivele, să-și legitimeze nesupunerea. Aceasta-i valabil pretutindeni.
[64] Dar și aici trebuie observat că și cel slab, partea lezată, caută și ea să înăbușe în felul ei libertatea presei, și anume atunci cînd conspiră și nu vrea să fie trădată.
[65] Nu ești niciodată înșelat, te înșeli singur.
[66] În limba noastră avem nevoie de un cuvînt care să exprime raportul dintre Volkheit[58] și Volk [popor], așa cum Kindheit [starea de copilărie] se raportează la Kind [copil]. Educatorul trebuie să se gîndească la copilărie, nu la copil. Legiuitorul și regentul la etnicitate, nu la popor. Primul termen exprimă permanența, este rațional, constant, pur și autentic. Al doilea cuvînt intenționează și el ceva, fără să știe ce. Astfel că legea trebuie și poate să fie voința general exprimată a etnicității, o voință pe care mulțimea n-o exprimă niciodată, pe care însă omul inteligent o aude, cel cu rațiune se pricepe s-o satisfacă, iar cel bun o satisface bucuros.
[67] Nu ne întrebăm dacă avem dreptul să guvernăm, ci guvernăm. Nu ne preocupăm dacă poporul are vreun drept să ne înlăture, ne ferim numai ca nu cumva să fie ispitit s-o facă.
[68] N-am avea nimic contra dacă am putea stîrpi moartea; dar o abolire a pedepsei capitale va întîmpina greutăți. Dacă se va întîmpla, o vom revoca de la caz la caz.
[69] Cînd societatea se lipsește de dreptul de a dispune pedeapsa capitală, apare imediat samavolnicia și bate la ușă răzbunarea sîngelui.
[70] Tot ce-i lege e făcut de bătrîni și de bărbați. Tinerii și femeile vor excepția, cei bătrîni regula.
[71] Cel ce guvernează nu-i omul inteligent, ci inteligența; nu omul rațional, ci rațiunea.

[72] Lăudînd pe altul te așezi pe-aceeași treaptă cu el.
[73] Nu-i suficient să știi, trebuie și să aplici. Nu-i suficient să vrei, trebuie să și faci.
[74] Nu există o artă patriotică și nici o știință patriotică. Ca toate bunurile superioare ele aparțin întregii lumi și pot fi promovate numai prin interacțiunea generală și liberă a tuturor contemporanilor, ținînd permanent seama de ceea ce ne-a fost transmis și ne este cunoscut din trecut.
[75] În general științele se îndepărtează mereu de viață și se întorc la ea pe căi ocolite.
[76] Pentru că ele sînt de fapt compendii de viață; ele generalizează și adună într-un întreg corelat experiențele interne și externe.
[77] Interesul pentru ele este trezit de fapt într-o lume particulară, anume cea științifică, pentru că dacă apelezi și la restul oamenilor și-i ții la curent, așa cum se întîmplă în ultima vreme, aceasta constituie un abuz și aduce mai mult pagubă decît folos.
[78] Științele trebuie să-și exercite acțiunea asupra lumii externe numai printr-o practică sporită; pentru că de fapt ele sînt toate esoterice și pot deveni exoterice doar prin ameliorarea vreuneia dintre activități. Orice altă cointeresare dă greș.
[79] Chiar privite în sfera lor intimă științele sînt tratate cu un interes momentan, cazual. Cînd intervine un impuls puternic, mai ales din partea a ceva nou și excepțional, sau cel puțin din partea unui stimulent puternic, se naște un interes unanim, care poate dura ani întregi și care a devenit foarte fecund mai ales în ultima vreme.
[80] Un fapt semnificativ, un *aperçu*[59] genial preocupă un mare număr de persoane, la început numai pentru ca să-l cunoască, apoi pentru a-l înțelege și, în continuare, pentru a-l prelucra și duce mai departe.
[81] Mulțimea nu greșește dacă la fiecare fenomen nou și semnificativ întreabă la ce folosește, pentru că ea își poate da seama de valoarea unui lucru numai prin folosul ce i-l aduce.
[82] Filozofii adevărați își pun întrebarea cum se prezintă o problemă în sine și în raport cu alte lucruri, fără să se preocupe la ce folosește, adică fără să o aplice la ce-i cunoscut și la necesitățile vieții. Această latură va fi descoperită de cu totul alte spirite, ingenioase, apropiate de viață, experimentate și cu pricepere în tehnică.
[83] Pseudofilozofii caută să-și asigure cît mai repede posibil profituri din orice nouă descoperire, căutînd să dobîndească o glorie deșartă fie prin propagare, fie prin reproducere, prin adăugire printr-o rapidă asimilare, poate chiar prin uzurpare, ajungînd prin astfel de acțiuni insuficient gîndite să descumpănească și să turbure

adevărata știință, ba chiar să-i deformeze cel mai frumos din rezultate: înflorirea practică.

[84] Cea mai păgubitoare prejudecată este să se poată arunca anatema asupra vreunui fel de investigare a naturii.

[85] Orice cercetător trebuie să se considere drept o persoană chemată să facă parte dintr-un juriu. Va trebui să fie atent ca expunerea să fie completă și explicată prin exemple clare. După aceea își va rezuma convingerea și-și va da votul, fără să se întrebe dacă opinia sa coincide sau nu cu aceea a referentului.

[86] El trebuie să fie la fel de mulțumit dacă majoritatea îl aprobă sau dacă se găsește în minoritate; pentru că și-a făcut datoria, și-a exprimat convingerea. El nu e stăpîn nici pe spirite, nici pe cugete.

[87] În lumea științifică însă o asemenea ținută spirituală n-are niciodată căutare; ceea ce se urmărește este dominarea și subordonarea. Și cum doar foarte puțini oameni sînt cu adevărat independenți, mulțimea îl tîrăște cu ea pe fiecare.

[88] Istoria filozofiei, a științelor, cea a religiei, toate arată că opiniile se răspîndesc în proporție de masă, dar că dintre ele capătă prioritate opinia care este mai ușor de înțeles, adică mai potrivită și comodă pentru spiritul uman în starea sa normală. Mai mult chiar, o persoană care și-a format o cultură superioară poate oricînd să plece de la ideea că are împotriva sa majoritatea.

[89] Dacă la începuturile ei natura lipsită de viață n-ar fi fost atît de profund stereometrică[60], cum ar fi putut ea să ajungă în cele din urmă la viața atît de incalculabilă și incomensurabilă?

[90] În măsura în care se folosește de simțurile sale sănătoase, omul însuși este cel mai mare și mai exact aparat de fizică ce poate exista. Și tocmai de aici provine cea mai mare nenorocire a fizicii moderne: că a separat oarecum experiențele de om și recunoaște drept natură numai ce arată instrumentele artificiale; mai mult chiar; că vrea să limiteze și să dovedească prin aceste instrumente ceea ce poate natura să producă.

[91] La fel e și cu calculul. — Multe din cele ce nu se pot calcula sînt adevărate, după cum sînt adevărate multe din cele ce nu pot fi duse pînă la experimentul decisiv.

[92] Omul se găsește, în schimb, pe un punct atît de înalt, încît în el se întruchipează ceea ce altfel nu poate fi reprezentat. Ce înseamnă o coardă și divizarea ei mecanică față de urechea muzicianului. Putem chiar spune: ce sînt fenomenele elementare din natură față de om, care trebuie mai întîi să le supună și să le modifice pentru a și le putea asimila în oarecare măsură.

[93] E prea mult să cerem de la un experiment să rezolve totul. Dacă la început electricitatea se putea proba numai prin frecare, astăzi forma ei cea mai înaltă de manifestare se produce prin simplă atingere.

[94] Așa cum nu se poate contesta niciodată limbii franceze, ca limbă de curte și de circulație universală, o influență culturală și formativă din ce în ce mai mare, tot așa nimănui nu-i va trece prin minte să subaprecieze meritele pe care și le cîștigă matematicienii cînd tratează în limbajul lor probleme din cele mai importante, pricepîndu-se să distingă, să ordoneze și să determine tot ce e supus numărului și măsurii în sensul cel mai înalt.

[95] Privindu-și calendarul sau uitîndu-se la ceasornic, orice om care gîndește își va aminti cui datorează aceste binefaceri. Dar chiar dacă, cu multă considerație, li se permite matematicienilor să se ocupe de timp și spațiu, ei trebuie să recunoască faptul că noi percepem ceva ce le depășește cu mult, ceea ce aparține tuturor și fără de care matematicienii înșiși n-ar putea face nimic: *ideea* și *dragostea*.

[96] Un cercetător spiritual spunea că știe ceva despre electricitate doar cel ce mîngîie pe întuneric o pisică sau cel în apropierea căruia cade luminînd și bubuind fulgerul și trăsnetul. Dar și atunci, cît de mult și cît de puțin știe el ceva?

[97] Putem să ne folosim de scrierile lui Lichtenberg[61] ca de cea mai minunată baghetă magică. Oriunde face o glumă se ascunde o problemă.

[98] Lichtenberg a avut o idee de spirit și în ce privește marele spațiu cosmic gol dintre Marte și Jupiter. Atunci cînd Kant demonstrase cu grijă că cele două planete absorbiseră și-și încorporaseră tot ce există ca materie în acest spațiu, Lichtenberg spuse în felul său glumeț: De ce să nu existe și lumi invizibile? — Și n-a spus oare întregul adevăr? Nu sînt oare planetele nou descoperite[62] invizibile pentru toată lumea, cu excepția cîtorva astronomi, pe care trebuie să-i credem pe cuvînt și pe calcul?

[99] Nimic nu-i mai păgubitor unui adevăr nou ca o eroare veche.

[100] Oamenii sînt atît de copleșiți de infinitele condiții ale lumii vizibile, încît nu mai sînt în stare să perceapă ceea ce constituie, în unicitatea ei, condiționarea primară.

[101] „Călătorii găsesc o foarte mare desfătare cățărîndu-se prin munți; pentru mine însă această pasiune are ceva barbar, chiar fără nici un dumnezeu. Munții ne oferă ideea de forță brutală a naturii, nu însă pe aceea a binefacerilor providenței. Ce folos aduc ei omului? Dacă omul își pune în gînd să locuiască acolo, casa lui va fi îngropată sau măturată iarna de vreo lavină, vara de vreo alunecare de teren;

turmele îi sînt luate de torenți, hambarele de furtuni. Cînd călătorește, urcușurile sînt chinuri ale lui Sisif, coborîșurile prăbușiri ca cele ale lui Vulcan. Poteca îi este zilnic astupată de pietroaie, pe torent nu poate coborî cu barca. Chiar dacă bietele lui turme găsesc vreo hrană sărăcăcioasă sau de le-o adună el cu anevoie, i-o răpesc fie elementele, fie sălbăticiunile. Omul duce o viață singuratică, vegetativă, ca mușchiul pe o piatră mortuară, fără tihnă și fără tovărășie. Crește în zigzag, pereți de stîncă rebarbativi, informe piramide de granit care acoperă cele mai agreabile latitudini ale globului cu grozăvii ca cele de la polul nord, — cum să poată ele să facă plăcere unui om cumsecade și cum să fie proslăvite de cineva care ține la oameni!"

[101] La acest spiritual paradox al unui bărbat de seamă s-ar putea riposta că, dacă lui Dumnezeu și naturii le-ar fi trecut prin minte să extindă nodul străvechilor munți din Nubia spre vest, prelungindu-i pînă la ocean, apoi să taie de cîteva ori lanțul de munți de la nord la sud, s-ar fi format văi în care sumedenie de patriarhi ca Avraam și alții ca Albert Julius ar fi descoperit cîte vreun Canaan sau Felsenburg[63], astfel că urmașii lor s-ar fi putut ușor înmulți, rivalizînd cu stelele.

[102] Pietrele sînt dascăli fără grai, ele amuțesc pe observator, iar cel mai bun lucru pe care-l înveți de la ele este să nu comunici nimic.

[103] Ceea ce știu bine, știu numai pentru mine. Un cuvînt rostit rareori ajută, el provoacă mai degrabă controversă, lîncezeală sau stagnare.

[104] Ca știință, cristalografia ocazionează opinii cu totul aparte. Ea nu e productivă, există numai pentru sine și nu are acte de urmare, mai ales de curînd, de cînd s-au găsit atîtea corpuri izomorfe care se dovedesc cu totul diferite în ce privește conținutul lor. Cum nu e aplicabilă din nici un punct de vedere, cristalografia s-a perfecționat în ea însăși într-un grad înalt. Ea oferă spiritului o anumită satisfacție limitată și este în detaliile ei atît de variată, încît o putem numi inepuizabilă, din care cauză ea și atrage și captivează decisiv și pentru timp îndelungat oameni de vază.

[105] Cristalografia are ceva din firea monahului și a celibatarului, fiindu-și suficientă sie înseși. Nu are nici o acțiune practică asupra vieții; pentru că splendidele produse ale domeniului său, pietrele prețioase cristaline, trebuie mai întîi să fie șlefuite înainte de a ne împodobi cu ele doamnele noastre.

[106] Exact contrariul trebuie spus despre chimie, care se dovedește că are o foarte largă aplicare și cea mai neîngrădită influență asupra vieții.

[107] Total inaccesibil este pentru noi conceptul de devenire a lucrurilor. De aceea cînd vedem ceva care ia naștere ne gîndim că e ceva care exista în acel moment. Acesta e motivul că ne apare drept plauzibil sistemul preformației[64].
[108] Există multe lucruri importante compuse din părți. Dacă privim opere de arhitectură, vedem mai multe părți îngrămădite cu și fără ordine; pentru acest motiv o concepție ca cea atomistă ne este familiară și la îndemînă și tot de aceea nu ne sfiim să o aplicăm și în cazul organismelor.
[109] Cel ce nu poate concepe deosebirea dintre fantastic și ideal, dintre legic și ipotetic, este, ca cercetător al naturii, într-o situație penibilă.
[110] Există ipoteze în care inteligența și imaginația iau locul ideii.
[111] Nu e bine să zăbovești prea mult în abstract. Esotericul dăunează prin aceea că năzuiește să devină exoteric. Înveți cel mai bine ce-i viața prin ceea ce-i viu.
[112] Cea mai perfectă soție este considerată aceea care ar fi în stare să înlocuiască pe tată cînd acesta dispare.
[113] Străinii, care abia acum pot studia temeinic literatura noastră, au avantajul de neprețuit că evită dintr-o dată manifestările maladive ale evoluției pe care a trebuit s-o străbatem timp de aproape un secol și că, dacă au noroc, se pot cultiva prin această literatură în modul cel mai dezirabil.
[114] Wieland este ironic acolo unde francezii secolului al optsprezecelea sînt distructivi.
[115] Talentul poetic e dăruit la fel de bine țăranului ca și cavalerului, totul e ca fiecare să-și cunoască situația și s-o trateze cu demnitatea necesară.
[116] „Tragediile nu sînt altceva decît pasiunile versificate ale unor persoane cărora puțin le pasă de lucrurile din afară."
[117] Termenul de școală, așa cum e folosit în istoria artelor plastice, unde se vorbește de o școală florentină, romană sau venețiană, nu se va mai putea aplica în viitor la teatrul german. Este o expresie care eventual mai putea fi utilizată acum treizeci-patruzeci de ani, cînd, într-un cadru mai restrîns, se mai putea concepe o cultură formată după regulile naturii și artei. Pentru că, de fapt, și în artele plastice termenul de școală se referă numai la începuturi; de îndată ce a produs oameni de seamă arta începe să exercite influența sa în depărtare. Florența își arată influența asupra Franței și Spaniei; olandezii și germanii învață de la italieni și cîștigă mai multă libertate de spirit și de semnificație, în schimb meridionalii învață de la nordici o tehnică mai reușită și o execuție deosebit de minuțioasă.

[118] Teatrul german se găsește într-o epocă finală, cînd cultura generală e atît de răspîndită, încît nu mai aparține unui anumit centru, nu mai poate radia dintr-un punct izolat.
[119] Fundamentul oricărei arte teatrale, ca și acela al oricărei arte este veridicul, naturalețea. Cu cît aceasta este mai semnificativă, cu cît poeții și actorii o pot concepe la un nivel mai înalt, cu atît scena se va lăuda cu un rang superior. Din acest punct de vedere o mare realizare în Germania este generalizarea declamării, extinsă și în afara teatrului, a unor poeme de bună calitate.
[120] Declamația și mimica se bazează pe recitare. Cum la lectura în public numai aceasta din urmă trebuie urmărită și exersată, este de la sine înțeles că lectura trebuie să rămînă școala veridicului și naturaleței, dacă acei ce-și asumă o atare sarcină sînt convinși de valoarea și demnitatea chemării lor.
[121] Shakespeare și Calderón au asigurat acestor lecturi o strălucită receptare; să ne gîndim totuși dacă nu s-ar putea să ne dăuneze tocmai impunătorul lor caracter străin alături de talentul potențat pînă la neveridic al educației germane.
[122] Specificul expresiei este începutul și sfîrșitul·oricărei arte. Față de specificul general, al umanității, fiecare națiune are însă un specific propriu, diferențiat, care la început s-ar putea să ne repugne, pînă la urmă însă, dacă-l acceptăm și ni-l apropriem, e capabil să ne copleșească și să înăbușe propria noastră natură caracteristică.
[123] Numai literatorii viitorului, din perspectivă istorică, vor putea observa cîte lucruri false ne-au adus Shakespeare și, mai ales, Calderón, cît de amăgitoare a ajuns pentru noi lumina acestor doi luceferi ai firmamentului poetic.
[124] Nu pot fi din nici un punct de vedere de acord cu o punere pe plan egal a teatrului spaniol cu teatrul în general. Superbul Calderón are atîtea aspecte convenționale, că unui observator onest îi va fi greu să recunoască sub eticheta de teatru marele talent al poetului. Iar dacă oferi unui public oarecare așa ceva, presupui la acesta bunăvoința de a fi gata să accepte și ruperea de realitate, delectarea cu semnificația, tonalitatea și ritmul străin și evadarea pentru un timp din lumea care-i este proprie.
[125] Yorick-Sterne[65] este cel mai splendid spirit care s-a manifestat cîndva. Cine-l citește se simte dintr-o dată liber și frumos; umorul său este inimitabil, și nu orice umor eliberează cugetul.
[126] „Cumpătarea și cerul senin sînt Apolo și Muzele."
[127] Văzul este cel mai nobil dintre simțuri. Celelalte ne instruiesc doar prin organele tactile, auzim, gustăm, mirosim și pipăim toate lucrurile prin atingere; văzul însă rămîne infinit deasupra,

se rafinează dincolo de materie și se apropie de facultățile spiritului.
[128] Dacă ne-am pune în situația altor persoane, ar dispărea invidia și ura pe care adesea le simțim împotriva lor. Iar dacă am pune pe alții în locul nostru, ar scădea mult mîndria și înfumurarea.
[129] Reflecția și acțiunea au fost comparate de cineva cu Rahila și Lea[66]; prima era mai grațioasă, a doua mai roditoare.
[130] În afară de sănătate și virtute, nimic nu-i mai de preț în viață ca știința și cunoașterea. Și nici nu există ceva mai ușor de realizat și mai ieftin de tîrguit. Toată munca se reduce la liniște, iar cheltuiala la timp, pe care nu le cîștigăm fără să le consumăm.
[131] Dacă am putea economisi timpul cum economisim banii, fără să-l consumăm, aceasta ar fi o scuză pentru trîndăveala a jumătate din omenire, dar n-ar fi o scuză completă, pentru că ar fi ca o gospodărie în care se trăiește din capitalul de bază, fără a te interesa de dobînzi.
[132] Poeții zilelor noastre toarnă multă apă în cerneală.
[133] Între multele neghiobii ciudate ale diverselor școli nici una nu mi se pare mai ridicolă ca disputa privind autenticitatea scrierilor sau operelor vechi. Ce admirăm sau criticăm oare, pe autor sau ceea ce a scris? Este totdeauna numai autorul pe care-l avem în fața noastră; ce au a face diversele nume cînd interpretăm o operă spirituală?
[134] Cine poate afirma că avem în fața noastră pe Virgil sau pe Homer atunci cînd cetim cuvintele ce le sînt atribuite lor? Avem însă în față pe cei ce-au scris, și ce ne trebuie mai mult? Și, fără ocol, gîndesc că savanții care procedează cu atîta rigurozitate în această chestiune neesențială nu-mi par mai înțelepți ca acea prea frumoasă doamnă care m-a întrebat o dată cu un surîs seducător: Cine-i autorul pieselor lui Shakespeare?
[135] E mai bine să faci cel mai neînsemnat lucru din lume decît să consideri drept neînsemnată o jumătate de oră.
[136] Curajul și modestia sînt cele mai puțin echivoce virtuți; pentru că ele sînt de asemenea natură, încît ipocrizia nu le poate imita. Mai au comună și însușirea că se exprimă prin aceeași culoare.
[137] Dintre toți hoții cei mai răi sînt smintiții; ei te fură de două ori, îți iau și timpul, și buna dispoziție.
[138] Către respectul de sine ne îndrumă moralitatea; comportarea ne obligă să prețuim pe alții.
[139] Arta și știința sînt cuvinte deseori folosite, deosebirea exactă dintre ele este rareori înțeleasă; adesea unul este folosit în locul celuilalt.

[140] Nici definițiile ce li se dau nu-mi plac. Undeva am găsit știința comparată cu jocul de spirit, arta cu umorul. Văd aici mai multă imaginație decît filozofie; ne dă o idee despre deosebirea dintre cele două, nu despre specificul fiecăreia.
[141] Cred că am putea numi știința cunoașterea generalului, cunoștințele obținute prin inducție; arta în schimb ar fi știința aplicată la faptă[67]; știința ar fi rețiunea, iar arta mecanismul acesteia, de aceea ar mai putea fi numită și știința practică. Astfel că pînă la urmă știința ar fi teorema, iar arta problema.
[142] Mi se va obiecta poate: „Poezia este privită ca artă și totuși ea nu-i mecanică; neg însă că ar fi artă, după cum nu-i nici știință. La arte și la știință se ajunge prin gîndire, la poezie nu, pentru că aceasta este inspirație; chiar atunci cînd abia se înfiripează ea este concepută în cuget. Poezia n-ar trebui să fie numită nici artă, nici știință, ci geniu".
[143] Și în vremea noastră orice om de cultură ar trebui să ia în mînă operele lui Sterne, pentru ca și secolul al nouăsprezecelea să afle ce-i datorăm și să-și dea seama cît i-am putea fi de îndatorați.
[144] Cînd operele literare au succes, efectul lor se afirmă eclipsînd pe cel anterior din care a luat naștere, astfel că e bine ca din timp în timp să privim înapoi. Ceea ce este original în noi se păstrează cel mai bine și dă rezultat cînd nu ne pierdem din vedere înaintașii.
[145] Fie ca studiul literaturilor elină și latină să rămînă pentru totdeauna fundamentul culturii superioare.
[146] Antichitățile chineze, indiene sau egiptene constituie în toate cazurile numai curiozități. Este foarte bine să le cunoști și să le cunoască și lumea; ne vor fi însă de puțin ajutor în cultivarea noastră morală și estetică.
[147] Pentru germani nu este o primejdie mai mare ca o comparație cu vecinii săi; poate nici o națiune nu e mai aptă în a se dezvolta prin forțe proprii, din care cauză a fost un mare avantaj că lumea din afară a luat atît de tîrziu notă de ea.
[148] Dacă privim literatura noastră din ultima jumătate de veac, observăm că nimic nu s-a produs de dragul străinătății.
[149] Pe germani i-a indispus faptul că Friedrich cel Mare nu voia să-i ia în considerare[68], astfel că ei au făcut tot ce le-a stat în putință pentru ca să însemne ceva în ochii lui.
[150] În vremea noastră, cînd se inițiază o literatură universală, cei ce au mai mult de pierdut sînt, așa cum bine se vede, germanii. Ar face bine să cugete la acest avertisment.
[151] Chiar oamenii care cugetă mai adînc nu-și dau seama că ceea ce vor să explice sînt experiențe fundamentale, în fața cărora trebuie să renunțăm.

[152] Dar poate că și acest lucru e de folos; altfel ar renunța prea devreme la cercetare.
[153] De-acum înainte va fi rău de acela care nu se apucă de o artă sau de o meserie. Față de rapida schimbare din lume simpla cunoaștere nu mai ajută; pînă să iei notă de toate, te-ai rătăcit.
[154] Cultura generală ne este impusă în orice caz de mediu. De aceea nu-i nevoie să depunem eforturi în această direcție, trebuie să ne însușim ceea ce e cultură de specialitate.
[155] Greutățile cele mai mari se află acolo unde nu le căutăm.
[156] Laurence Sterne s-a născut în 1713, a murit în 1768. Pentru a-l înțelege nu putem să nu dăm atenție culturii morale și ecleziastice a timpului său; trebuie luat în considerare și faptul că a fost contemporanul lui Warburton[69].
[157] Un cuget liber ca acela al lui Sterne este în pericol să devină impertinent, dacă echilibrul moral n-ar fi restabilit de o nobilă bunăvoință.
[158] Foarte sensibil, la el totul se dezvoltă dinlăuntru în afară; aflat într-un permanent conflict, el distingea adevărul de falsitate, pe primul se baza, pe cea de a doua o respingea fără menajamente.
[159] Simțea o ură neîmpăcată împotriva ținutei grave, pentru că e didactică și dogmatică și devine cu ușurință pedantă, lucru față de care simțea cea mai puternică aversiune. De aici antipatia sa față de terminologie.
160] Pretutindeni în studiile și lecturile sale, extrem de variate, descoperea insuficiența și ridicolul.
[161] Numea shandeism incapacitatea unei persoane de a se concentra două minute asupra unei chestiuni serioase.
[162] Se pare că această trecere rapidă de la seriozitate la glumă, de la simpatie la indiferență, de la suferință la bucurie pare a-și avea originea în caracterul său irlandez.
[163] Nelimitate sînt la el sagacitatea și capacitatea de aprofundare.
[164] Greu își găsesc egal seninătatea lui, cumpătarea, răbdarea lui în vreme de călătorie, cînd asemenea calități sînt cel mai mult puse la încercare.
[165] Pe cît ne delectează chipul unui cuget liber de acest gen, pe atît de mult ne amintim, tocmai în asemenea caz, că nu trebuie să acceptăm nimic — sau cel puțin cea mai mare parte — din ceea ce ne încîntă.
[166] Elementul de lascivitate în care Sterne se mișcă cu atîta delicatețe și senzualitate, ar duce pe mulți alți oameni la pierzanie.
[167] Remarcabilă este atitudinea sa față de soție și de lumea înconjurătoare. „Nu mi-am folosit mizeria ca un om înțelept", spune el undeva.

[168] El ia în mod simpatic în glumă contradicțiile care-i fac echivocă situația.
[169] „Nu pot suferi predicile, cred că am înghițit prea multe în tinerețe."
[170] Nu e model din nici un punct de vedere și în toate este de cele mai multe ori o persoană care sugerează și dă imbold.
[171] „Participarea noastră la treburile publice este de cele mai multe ori numai filistinism."
[172] „Nimic nu trebuie prețuit mai mult ca valoarea zilei."
[173] „Să piară cei care, înaintea noastră, au spus ceea ce spunem noi"[70]. Atît de ciudat poate vorbi numai acela care-și închipuie că lumea începe cu el. Cine consideră drept o cinste să descindă din înaintași raționali, acela le va atribui și lor cel puțin bunul simț pe care-l are el însuși.
[174] Cei mai originali autori ai epocii contemporane nu sînt originali pentru că produc ceva nou, ci pentru că sînt capabili să spună aceleași lucruri ca și cum, anterior, ele n-ar fi fost spuse niciodată.
[175] De aceea cînd ești în stare să dezvolți și să fructifici o idee comună[71] în așa fel încît nimeni să nu fi bănuit valorile ce zăceau în ea, dai cel mai frumos semn de originalitate.
[176] Multe idei răsar abia din cultura generală, ca florile din ramurile verzi. La vremea trandafirilor vezi trandafiri înflorind la tot pasul.
[177] De fapt totul depinde de convingeri; unde acestea există, apar și ideile, și cum sînt ele, sînt și ideile.
[178] „Nimic nu poate fi redat cu ușurință în mod cu totul nepărtinitor. S-ar putea spune: aici face excepție oglinda, și totuși niciodată nu ne vedem cu totul perfect în ea; doar oglinda ne răstoarnă figura și face din mîna stîngă una dreaptă. Iată o imagine despre orice fel de meditație asupra noastră înșine."
[179] Primăvara și toamna nu ne gîndim prea mult la focul din cămin, și totuși se întîmplă că dacă trecem pe lîngă unul să ne transmită o senzație atît de plăcută, încît o reținem cu drag. Aceasta ar fi ceva analog ispitei.
[180] „Nu-ți pierde răbdarea dacă argumentele tale nu sînt luate în seamă."
[181] Celui care trăiește multă vreme în condiții alese, nu-i ies în cale toate cîte i se întîmplă omului; îi ies însă în cale unele lucruri analoge și, poate, cîteva, fără precedent.

1 *un crin răsărea* (v. și, mai departe, subtitlul *Lujerul de crin*): În legenda medievală crinul era un simbol al castității.
2 *Santiago de Compostella:* oraș din Spania, loc catolic de pelerinaj.
3 *Ulise* (Goethe folosește forma latină a numelui lui Odiseu): În *Odiseea*, cap. 13, se povestește cum vîslașii îl duc pe Odiseu adormit de pe corabie într-o grădină.
4 Cesare *Beccaria* (1735—1794), Gaetano *Filangieri* (1752—1788), juriști italieni, cunoscuți pentru fundamentarea filantropistă a concepției lor despre legislatură. Pe Filangieri Goethe l-a întîlnit la Neapole în timpul călătoriei în Italia.
5 *nenorociții de cartofi:* Ca aliment, cartofii au fost întîmpinați la introducerea lor în secolul al XVIII-lea cu multă neîncredere; Friedrich al II-lea, regele Prusiei, a trebuit să impună cu forța cultivarea lor.
6 *menehmi:* În comedia *Menaechmi (Gemenii)* a scriitorului latin Plaut două perechi de gemeni dau loc, prin asemănarea lor, la situații comice.
7 William *Penn*, din secta, persecutată pe atunci, a quakerilor, întemeietorul coloniei din Pennsylvania și al orașului Philadelphia. Ca și Unchiul din roman, Penn s-a reîntors în Europa.
8 *Orfeu:* în legenda greacă fiul lui Apolo și al muzei Kalliope, măiestrit poet și cîntăreț, fermecînd cu cîntul său întreaga natură. Izbutește s-o salveze din infern pe soția sa moartă Euridice, o pierde însă pe drum prin încălcarea interdicției de a privi înapoi.
9 *Licurg:* legendar legislator al republicii spartane din Grecia antică.
10 *irokezii:* triburi de indieni din regiunea actualului stat New York, cunoscuți prin rezistența lor armată împotriva colonizării ținuturilor pe care le locuiau.
11 *Homann:* familie de tipografi de lucrări de geografie și cartografice din secolul al XVIII-lea.
12 *Anton Reiser;* personajul principal al romanului autobiografic cu același titlu (1785/90) al scriitorului Karl Philipp Moritz, contemporan și prieten cu Goethe. Numele Reiser derivă din *Reise* = călătorie.
13 *Themis:* în mitologia greacă, zeița bunelor moravuri, protectoarea ordinii publice.
14 *obișnuita călătorie:* În secolul al XVIII-lea o lungă călătorie prin marile centre ale Europei, mai ales din Franța și Italia (fr. *le grand tour*), era considerată obligatorie pentru formarea unui tînăr.
15 *simfronice:* în/cu același gînd.
16 Traducere liberă (ca și în originalul german) a două versuri din Horațiu *(Ode* IV, 10, v. 6 și urm.).
17 Traducere liberă (ca și în originalul german) a două versuri din Ovidiu *(Metamorfoze* VI, v. 17 și urm.).
18 *Oreste:* în legenda greacă fiul Klitemnestrei și al lui Agamemnon; își ucide mama și rătăcește, urmărit de furii, însoțit de prietenul său Pilade.

19 *înnobilat de artă:* Expresia se referă la tema Oreste tratată în operele artistice şi literare eventual şi la propria interpretare a legendei în drama *Ifigenia în Taurida.*

20 *Psyche* (gr. *psyché:* răsuflare, suflet), în mitologia greacă iubita lui Eros.

21 *şi-a continuat drumul:* Autorul reia în acest capitol motivul Mignon din *Anii de ucenicie;* împreună cu pictorul, Wilhelm întreprinde un pelerinaj spre locurile din nordul Italiei unde s-a născut Mignon. Peisajul a fost identificat ca reprezentînd Lago Maggiore şi insulele borromeice, dintre care „cea mai remarcabilă" (p. 175) este Isola Bella.

22 *săgeata:* În context pasajul rămîne neclar; la prelucrarea versiunii din 1821 Goethe a suprimat din scrierea Hersiliei un post-scriptum în care ea îi indica printr-o săgeată locul de pe hartă unde se vor putea întîlni.

23 *Cunoşti tu ţara...* Textul poeziei în *Anii de ucenicie* (cartea III, cap. 1) şi în prezenta ediţie de *Opere,* vol. I p. 82 (traducere de M. Banuş).

24 *canalul* (v. şi *Faust II* v. 11556 şi urm.): În descrierile de călătorie în America citite de Goethe se vorbea de proiectul unui canal între fluviile Mississippi şi Ohio.

25 *Alcmena:* în legenda greacă soţia lui Amphytrion al cărui chip este luat de Jupiter pentru a o seduce; din însoţirea lor s-a născut Hercule. Subiectul a fost tratat de Plaut, Molière, Heinrich von Kleist, Giraudoux.

26 *glacis:* spaţiul liber de orice obstacole din faţa unei cetăţi sau a unei fortificaţii.

27 *Reflecţii în spiritul drumeţilor:* Numerotarea aforismelor din această secţiune lipseşte în original, fiind introdusă de traducător. Aforismele din prezentul grup (ca şi cele din capitolul final, *Din arhiva Makariei)* sînt cuprinse, într-o versiune românească diferită şi în altă succesiune, în volumul Goethe, *Maxime şi reflecţii* (Univers 1972, trad. Gheorghe Ciorogaru).

28 În original în limba franceză: *Le sens commun est le genie de l'humanité.* Nu se cunoaşte sursa citatului.

29 Cuvintele sînt pronunţate de Nathan în piesa *Nathan cel Înţelept* a lui Gotthold Ephraim Lessing (actul I, scena 3). În continuarea textului aforismului se citează opinii exprimate într-un schimb de scrisori de muzicianul Zelter şi de Goethe însuşi.

30 În original *Polizei* (poliţie). În acea vreme cuvîntul avea sensul mai larg de organ de execuţie a deciziilor unei autorităţi guvernamentale.

31 În original, *Witz* (glumă). Pe atunci cuvîntul avea sensul mai larg de cuvînt de spirit.

32 *geognozie:* cunoaşterea Pămîntului pe baza datelor empirice, spre deosebire de termenul (mai nou) de geologie ca ştiinţă a Pămîntului.

33 *Lagrange,* Louis de (1736—1813) astronom şi matematician francez.

34 *tabelul:* v. scrisoarea Abatelui, p. 183.

35 *Enac:* personaj biblic, ai cărui fii erau nişte uriaşi puternici.

36 *Manta-roşie:* personaj dintr-un basm al scriitorului Johann Karl August Musäus (1735—1787).

37 *Cel-ce-uneşte* (germ. *das Band):* numele simbolic pe care-l primeşte în asociaţie Lenardo aşa cum se vede mai departe.

38 *Alfieri,* Vittorio (1749—1803): poet şi dramaturg italian, autor de tragedii remarcabile prin rigoarea lor clasicistă.

39 *imagine a enigmei:* Comentatorii observă că e singura dată cînd Goethe introduce o imagine într-un text literar spre deosebire de lucrările

de științele naturii, ilustrate cu numeroase planșe desenate chiar de Goethe. Aceasta accentuează și mai mult valoarea de simbol a cheii.

40 *săgeți și cîrlige:* După unii comentatori reprezintă săgeata lui Amor, ale cărei cîrlige întoarse fac imposibilă scoaterea din rană și deci vindecarea.

41 *piese anatomice:* Goethe, care se ocupa de multă vreme de anatomie și osteologie, a sugerat prepararea de modele anatomice pentru învățămîntul medical de la Universitatea din Jena. În 1832 trimite unui specialist din Berlin un studiu privind „anatomia plastică", referindu-se în scrisoarea însoțitoare și la acest capitol din roman, pe care-l denumește „semi-ficțiune" (*WA* IV, 49/2, p. 65), și propunînd trimiterea unor persoane la Florența pentru învățarea acestui meșteșug.

42 *Melusină:* în vechea legendă franceză, o nimfă; prin romanele cavalerești din evul mediu figura a intrat în cărțile populare germane, apoi în unele opere literare.

43 *Eckwald:* în basmul popular german, regele piticilor.

44 *Röntgen*, David: cunoscut constructor de mobilă de la finele secolului al XVIII-lea.

45 *Ciomăgilă* (germ. *Raufbold):* tipul de student scandalagiu (v. și *Faust II*, v. 10391 și urm.) introdus în literatură de scriitorul satiric Just Fr. W. Zachariae (1726—1772).

46 *Yorick;* pseudonimul scriitorului englez Lawrence Sterne (1713—1768) în *Jurnalul pentru Elsa* și, mai ales, în *O călătorie sentimentală* (1768), tradusă în același an în limba germană.

47 *Thespis:* poet grec (sec. VI î.e.n.) considerat creatorul tragediei.

48 *aparatele telegrafice:* Pe vremea lui Goethe, pe lîngă mijloacecele naturale, singurul sistem de transmitere la distanță a informației era telegraful optic inventat în Franța de Claude Chappe (1763—1805).

49 *învățămîntul mutual* (atragerea elevilor mai buni pentru instruirea celor mai slabi): era o metodă didactică nouă introdusă în Anglia de Andreas Bell și John Lancaster și urmărită cu interes și în alte țări.

50 *Haller*, Albrecht von (1708—1777), biolog și medic elvețian, autor al unor foarte cunoscute poeme didactice și filozofice; *Gessner*, Salomon (1730—1788), pictor și poet elvețian, cu renume european la vremea sa pentru poezia sa pastorală și idilică; *Kleist*, Ewald von (1715—1759), poet german, autor al poemului idilic *Primăvara.*

51 *sfera armilară:* instrument astronomic prin care se poate intui mișcarea corpurilor cerești.

52 *planetele nedescoperite:* Dintre planetele invizibile cu ochiul liber, în timpul lui Goethe a fost descoperită Uranus (1781); Neptun și Pluto vor fi descoperite mai tîrziu. Goethe se referă desigur la asteroizi (planetoizi), a căror existență a fost afirmată inițial pe bază de calcul matematic, după care au fost identificate Ceres și Pallas în 1802, Juno în 1804, Vesta în 1807. — V. și textul aforismului nr. 98.

53 *Castor și Pollux;* personaje mitologice condamnate să trăiască alternativ cîte o zi în Infern, astfel că nu puteau vedea decît unul cîte unul lumina soarelui.

54 *Din arhiva Makariei:* Numerotarea aforismelor din această grupă lipsește în original, fiind introdusă de traducător. Cîteva date generale: Aforismul nr. 4 este reluat din *Anii de ucenicie*, unde constituie, în scrisoarea de ucenicie (cartea VII), preceptul final. Nr. 5—16 aparțin lui Hipocrate, Goethe le traduce prin intermediul unei versiuni latine; nr. 17—25 sînt traduceri (prin latină) din Plotin; nr. 26—28 reprezintă o luare de po-

ziție a lui Goethe față de teoria emanației enunțată în maximele anterioare ale lui Plotin — V. și, mai sus, nota 27.

55 *potentia et actu:* ca virtualitate și ca realizare.

56 *humoriști:* adepți ai teoriei medicale după care viața omului este determinată în manifestările ei de umorile din corp.

57 *heautontimorumeni:* cei ce se autoflagelează.

58 Cuvîntul *Volkheit* nu există în limba germană; el a fost format în context prin derivare de la *Volk* (popor) cu sufixul — *heit*, care semnifică starea substanțială a substantivului respectiv. Corespondentul românesc propus pentru a reda ideea este etnicitate.

59 *aperçu* (fr.) Întîlnit în repetate rînduri la Goethe, în lucrările de științele naturii, cuvîntul semnifică intuirea genială, cu forțele întrunite ale rațiunii și imaginației, a esenței unui fapt din natură.

60 *stereometric:* privit în relief.

61 *Lichtenberg*, Georg Christoph (1742—1799): fizician și scriitor german, maestru în formularea aforistică plină de umor.

62 V. mai sus, nota 52.

63 *Felsenburg* (de fapt: Insula Felsenburg): titlul prescurtat al unei robinsonade a lui Johann Gottfried Schnabel (1692—1751) avînd ca erou principal pe Albert Julius.

64 *sistemul preformației:* teorie din sec. XVIII care concepea formarea și dezvoltarea plantelor ca desfășurare a unor elemente preexistente (spre deosebire de teoria epigenezei, care admitea și dezvoltarea sub influența factorilor de mediu).

65 *Yorick-Sterne:* V. mai sus, nota 46.

66 *Rahila și Lea:* personaje feminine din Biblie.

67 *știința aplicată la faptă:* În limba germană cuvîntul *Kunst* (artă) este la origine un derivat din verbul *können* (a putea, a fi în stare).

68 *Friedrich cel Mare*, regele Prusiei, disprețuia produsele literare de limbă germană, scria în franceză, limba la modă a timpului, și denumea în derîdere germana ca „limba birjarilor".

69 *Warburton*, William: teolog englez din timpul lui Sterne.

70 În original în limba latină: *Pereant qui, ante nos, nostra dixerunt.* Maxima aparține lui Aelius Donatus, scriitor latin din secolul IV e.n., cunoscut prin manualul său de gramatică latină utilizat în școlile din evul mediu pînă tîrziu în epoca Renașterii.

71 În original, *empfangener Gedanke* care pare a traduce expresia franceză *idée reçue* (idee comună, banală).

CUPRINS

Studiu introductiv: **În căutarea condiției sociale a omului modern** V
Notă asupra ediției XXIV
Anii de drumeție ai lui Wilhelm Meister 1
Note 862

Coperta şi supracoperta de
VAL MUNTEANU

Lector : ONDINE-CRISTINA DASCĂLIȚA
Tehnoredactor : VICTOR MAȘEK

Coli de tipar : 24,5
Bun de tipar : 12.05.1988

Tiparul realizat sub comanda nr. 80 065
Combinatul poligrafic „Casa Scînteii".
Piața Scînteii nr. 1, București,
Republica Socialistă România

Totalitatea existenței l-a impulsionat pe Goethe spre forme cu totul noi de expresie și tot ea a pus în Anii de drumeție **bazele noii poezii, a noului roman, ca și a tonalității adecvate a formei, adică stăpînirea în întregime a tuturor mijloacelor de expresie artistică, subordonate universalității de conținut.**

HERMANN BROCH

Și în Anii de drumeție... **este valabilă legea stilistică a operei tîrzii goetheene : nici un fapt singular nu mai exprimă esența în întregul ei, și chiar dincolo de cea mai înaltă înțelepciune rămîne un spațiu în care bătrînul poet dispare din ochii noștri și în care domnește o spectrală tăcere.**

EMIL STAIGER

Lei 32

GOETHE

PROZĂ

Goethe urmărește să cuprindă cu al său
„Wilhelm Meister" totalitatea epocii
în caracteristicile ei principale,
diversitatea de situații
care pun în cauză valoarea ființei umane,
fără însă să propună o soluție unitară,
poate pentru că înseși dimensiunile confuze
ale acestui timp de tranziție
nu mai permiteau o asemenea soluție.

JEAN LIVESCU